

૨૬૫૮

હિંદુ ધર્મ શાસ્ત્ર.

સુધારા તથા વધારા

સાથે

તૈયાર કરનાર,

હરિદાસ વખતચંદ વોહારા.

એનન્સી વકીલ, પ્રાગધરા ન્યાયાધીશ, અને
પુરાવાત્તી ટીકાનો રચનાર.

અમદાવાદમાં

પાતકોરને નાકે બચ્યા જમાદારની હવેલીમાં "સમશેર
બાહાદુર" છાપખાનામાં સવાઈભાઈ રાયચંદ
છાપ્યું.

સને ૧૮૮૭

To

H. H. THE RAJ SAHIB,

SIR MANSINGH, K. C. S. I.,

OF DHIRANGRA.

As an humble Tribute of Respect for His Highness'
Proficiency in, & Excellent knowledge of
Hindu Law and consequent Administration
of substantial Justice,

This book

is

By H. H.'s kind Permission,

Most Respectfully Dedicated

By H. H.'s most obedt. servt.

HARIDAS V.

પ્રાંગધરાના

પ્રુદારત માહારાધીરાજ માહારાણા શ્રી

રામમાનસીંહજી કે. સી. ઐરા. આઈ;

રાજસાહેબ બાહાદુર

ને

હિંદુ ધર્મ અને ન્યાયશાસ્ત્રમાં માહારાજ સાહેબની પ્રવીણતા અને
અત્યુત્કૃષ્ટ જ્ઞાનની, અને તેથી તેમના અદ્ભુત ન્યાયની એક
નાની સરખી નિશાની દાખલ.

આ ગ્રંથ

માહારાજ સાહેબની મેહેરબાની બરેલી પરવાનગીથી

ધણાજ માનપૂર્વક

આપણુ કર્યોછે.

હરીદાસ વખતચ દ

પ્રસ્તાવના.

૧ હિંદુઓનો, તેમના પોતાના ધારા અને રીતરીવાજ પ્રમાણે ધર્મસાધ પ્રવાનો, હક પહેલવહેલો રેગ્યુલેશન આક્ટના સન ૧૭૮૧ના સુધારાના આક્ટથી મંજૂર કરેલો છે. ત્યાર પછી વિસ્તારથી એ હકનું સન ૧૭૯૩ ના રેગ્યુલેશન ૪ થી સંરક્ષણ કરેલું છે. મુખ્યને માટે સન ૧૭૯૭ના રેગ્યુલેશન ૪ થી હિંદુ પ્રતિવાદીઓને વધારે વિસ્તારવાળો હક આપ્યો છે. પણ આખર વારસાની અને કટલીએક કરારની બાબતો કાયમ રહેલી છે, અને તેમાં પણ જુદા જુદા આક્ટથી કટલોએક સુધારો થયેલો છે. કે જે આક્ટો એકંદર આ પુસ્તકની પુરવણીમાં પાછલ આપ્યા છે.

૨ હિંદુ ધર્મ શાસ્ત્ર એટલુંતો પ્રાચીન કૃતીનું છે કે તેના જોસબર અમલ ચાલતો હતો તે વખત દુનીઆની ખીજી બધી પ્રજાઓ જંગલી અવસ્થાની અંદર કુબેલી પડી હતી અને તે વખતના નિયમો એટલી બધી સુધરેલી સ્થિતિને પામ્યા હતા કે તે જોઇને કાઈપણ ઇંગરેજ સદગ્રહસ્થ આશ્ચર્ય પામ્યા વગર રહેતા નથી.

હિંદુ ધર્મ શાસ્ત્રના અમુક નીચમો વીરો મદ્રાસના એક નામાંકીત જ્યુરીસ્ટ સર ટોમસ સ્ટ્રેજ સાહેબ એવી તો તારીફ કરે છે કે “કટલાએક નહવા અપવાદો “બાજુ પર રાખતાં હિંદુ પુરાવાનો કાયદો સાહેબની લાયકી નાલાયકી મુકરર કરવામાં અને તેમાંથી પસંદ કરવામાં જે જિંમી પ્રકરની ખુદ્દિની જરૂર છે તે બાબતથી, તેમજ સાક્ષીઓને તપાસવાની તથા તેમના ઉપર કટલો વિશ્વાસ અને “વજન રાખવું તે ખતાવનારી રીતથી તેમજ સત્ય કઠાવનાર તથા જેથી સત્ય કાઢવાની ફરજ પડેતેવી બાબતથી. બરપુર છે, અને આપણા પોતાના પુરાવાના ધારાની “બરોબરજ ધણુ ખરે ભાગે પ્રસીધી પામેલો છે. તેને માટે એટલું બધું કહેવું “ચોગ્ય છે કે કાઈ પણ ઇંગરેજ વકીલ, ખારીસ્ટરને તે વાંચવાથી જેટલો અચંપો “તથા ખુશાલી ઊતપંન થાય છે, તેના કરતાં તેના અભ્યાસ કરવાથી તેને કાંઈ “પણ ઓછો લાભ મળે છે એમ કહી શકાય નહીં. આટલું ઉંચું માન કાંઈપણ “રીતે વધારે પડતું નથી. અને હિંદુ પુરાવાના કાયદાને માટે અમારો અચંપો તથા “કાયદો ઇશુખીરતનાં જનમ પહેલાં ઓછામાં ઓછાં ૧૨૮૦ વરસ ઉપર અમલમાં “હતો. આવો વીચાર મન ઉપર આવતાં જણાવ્યા શીવાય રહેવાતું નથી કે એ “વાત ઇંગ્રેજ પુરાવાના કાયદાને વધારે હલકે દરજ્જે એવી રીતે લાવી મુકે છે કે “તેવા પ્રાચીન વખતમાં હિંદુ પુરાવાનો ધારો અસલ કૃતીનો હતો અને ઇંગ્રેજ

“પુરાવાનો ધારો જુદી જુદી પ્રજાઓમાંથી અને જુદા જુદા કાષ્ઠાઓમાંથી હાલ “તાજેતર એકઠા કરેલા છે.” આ બધી પ્રશંસા હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રના ખીજ બધા ભાગોને સરખી રીતે માણુ પડે છે કેમકે ખીજ ભાગો કાંઈ ઓછી એટલે પામ્યા છે, એમ કાંઈ નથી.

૨ માટે દરેક હિંદુ હિંદુધર્મશાસ્ત્ર જાણવું જોઈએ એટલુંજ નહીં પણ તેનાથી બની શકે તેટલું અધ્યયન પણ કરવું જોઈએ. તેથી પણ વીસેષ ન્યાયના ધંધામાં ગુણાયલા સદગ્રહસ્થોને જાણવાની જરૂર છે.

૪ હિંદુધર્મશાસ્ત્ર એ એક એવો તો કુર્ચટ વિષય છે કે તેનું જ્ઞાન સંપાદન કરવામાં જે મુશીબતો પડે છે તે દરેક વાંચનારના જાણવામાં છે આ મુશીબતોનાં કારણોના લણ વર્ગ પડે છે.

(૧) એક તરફ (અ) હિંદુધર્મ પુસ્તકો અસલ સ્થિતિમાં મળ્યાંજ નથી, ખીજી તરફ (બ) ગયેલા કાળમાં એટલી તો વધઘટ થયેલી છે કે અસલ સ્થિતી અને નવી સ્થિતિ વચ્ચેનો સંબંધ ભાગ્યેજ કાયમ રહ્યાનું માની શકાય અને ત્રીજી તરફ (ક) કાંઈ નિયમનો ખરો અર્થ શું છે તે એકસ કરવામાં હાલના વિદ્વાન ન્યાય કરનારાઓનાજ જુદા જુદા મત પડે છે, એમ કાંઈ નથી પણ પ્રાચીન ટીકાકારોએ પણ જુદી જુદી રીતે અર્થ કરેલા છે.

એક દાખલા તરીકે મનુસ્મૃતિ કે જેને માનવ ધર્મ શાસ્ત્ર કહીને કહે છે તે સ્મૃતિ તરફ ધ્યાન ખેંચીએ. નારદ મુની પાતાની પ્રસ્તાવનામાં કહે છે કે મનુનું પુરતક અસલ ૧૦૦૦ પ્રકરણ અને ૧૦૦૦૦૦ સ્લોકમાં હતું, નારદે તેનું કુંકું કરી ૧૨૦૦૦ સ્લોકમાં લાવી મુક્યું અને સુમાતિએ પાછું ૪૦૦૦ સ્લોકમાં લાવી મુક્યું. જે પુસ્તક હાલ આપણી પાસે છે તે ૨૬૮૫ સ્લોકનુંજ છે, માટે તે ત્રીજું દાહન હોવું જોઈએ. વળી કાંઈ કાંઈ ટુકાણે વૃથામનું કરી લખેલું છે, ખીજી જગ્યાએ વ્રહ્મનું કરી લખેલું છે. ખીજી તરફ હાલ જે મનુસ્મૃતિ આપણી પાસે છે તે વાસિષ્ઠમાંથી અમુક નિયમ ટાંકે છે કે જે નિયમ વાસિષ્ઠમાં જોવામાં આવે છે. તે વાસિષ્ઠ પાછો મનુમાંથી કેટલાએક સ્લોક ઉતારે છે જેમાંના એ હાલ માલમ પડે છે અને એ માલમ પડતા નથી. તે એમાંના એક સ્લોક તો એવા છંદમાં છે કે તે છંદ પણ આપણી પાસેની મનુસ્મૃતિ માં નથી. તેથી ઉઘાડી રીતે માણુમ પડે છે કે જે મનુના વાસિષ્ઠ જીતારો કરે છે તે મનુ, અને જે મનુ વાસિષ્ઠમાંથી ઉતારો કરે છે તે મનુ, વચ્ચે કાણો લાંબો અંતર હોવો જોઈએ. “વૃહસ્પતિનું” એક વચન કે જે વ્યવહાર મયુજના કરતા ટાંકે છે તેમાં બંનની ખતાવણી કરી નથી. પણ વૃહસ્પતિની એક ખીજી આવૃત્તિ જેની જગનનાથ ખતાવણી કરે છે તેમાં ૬૨૪, આરત અથવા ખાપના અભાવે બંનની ખતાવણી કરી છે

અને તેનો તરજુમો કરવામાં મી૦ કોલ્લુક, “માના અમાલ” એ શબ્દો પેટલા પુસ્તક ઉપરથી વધારે છે, અને આજ પ્રમાણે ખીજ પુસ્તકો માટે સમજવાનું છે.

(૨) ખીજ વર્ગની મુસ્કલી આ પ્રમાણે છે.

મુખ ધર્મ પુસ્તકોજ એક ખીજથી ત્રીજી નીચેના આપે છે એટલુંજ નહીં પણ કોઈ એકજ પુસ્તકના નીચેના પણ પરસ્પર વિરૂધતા વગરના નથી. એક દાખલા તરીકે, ક્યવહાર મયૂજ તરફ નજર કરીએ. ક્યવહાર મયૂજમાં નિલકંઠ વેહેલુના વિષય ઉપર લખતાં જણાવે છે કે એન હીસો લેવાને પાત્ર છે પણ જો ફરજે, ઓરત અથવા માવતર ન હોય તો. અને પાછો એજ નીલકંઠ વારસા પ્રકરણમાં દાદી અને એનની જગો ભાઈના દીકરા પછી મુકરર કરે છે.

(૩) ત્રીજા વર્ગની મુસ્કલી એમ છે કે આ ધર્મ પુસ્તકોમાં ક્યાં કઈ જગ્યાએ લાગુ છે એ વાત એ પુસ્તકોએ મુકરર કરેલી નથી. તેનું લાગુપણું માત્ર સ્ત્રીકાર સ્ત્રીકાર ઉપરજ આધાર રાખીએ એટલુંજ નહીં પણ એક તરફ જે સ્થળે તે ઉત્પન્ન થયાં તે સ્થળની આસપાસ ફેટલા વિસ્તારમાં તેનો સ્વીકાર થયાનું માનવું? ખીજ તરફ જે જગ્યાએ સ્ત્રીકાર થયાનું માનવું તે જગ્યા હાલ ક્યાં આવી અને કયા નામથી ઓળખતી? અને ભીજું ખરા લાગુપણાની જગ્યામાં ગયા વખત સખખ ફેટલો ફરકાર થયો સમજવો? આ મુશીમતો ફેટલેક દરજ્જે ઓળંગી શકાય તેવી નથી, અથવા, એ સવાલોના ફેટલેક દરજ્જે જવાબ દેવાય તેવું પણ નથી.

આ મુશીમત ત્રીસો સુચના કરનારો સલ્વારામ વી૦ સીતાનાથ (દ. લા. રી. ૩ મુનક ૩૫૩) નો કેસ છે આ કેસની તકરાર થાણા જિલ્લામાંથી આવી હતી અને થાણાને બીતર કોંકણનો ભાગ ગણીને અને બીતર કોંકણને, કોઈ પ્રમાણ પ્રમાણે, ગુજરાતના ભાગ, અને કોઈ પ્રમાણે ગુજરાતના રાજ્ય તલ્લને મુલક, ગણીને ત્યાં ક્યવહાર મયૂજની સત્તા લાગુ પડવામાં આવી છે.

૫ ઈંગરેજની અંદર હિંદુધર્મ શાસ્ત્રના સંખંધે ધણું પુસ્તકો થયાં છે તો પણ એ બધી મુશીમતો સંપુરણ રીતે દૂર કરનાર એક પણ પુસ્તક નથી. ત્યારે તેનો મદદ ગુજરાતી જાણનારાઓને હોય એમ માનવું અસંભવીત છે. આવા કાંઈ મદદ ગુજરાતી જાણનારાઓને મળે એવા હેતુથી આ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં આબુ છે. માટે એ હેતુ પાર પડેલો જોઈને હું મારી મહેનત સરળ થઈ, એમ માનીશ.

૬ આ પુસ્તક જેઓ ઈંગરેજ જાણીએ તેઓને કાંઈ મદદ કરશે એવું કાળ ધરાવતું નથી તેમ ગુજરાતી જાણનારાને તે પુરેપુરી અથવા ધારે તેવી મદદ કરશે એમ પણ આપી જણાવવાનો ભાવાર્થ નથી. કોઈ જગ્યાએ કાંઈ અભીપ્રાય વખતની ખામી સખખ જોઈએ તેવી સ્પષ્ટતાથી બતાવાયો નહીં હશે પણ તે બધાને માટે

(૬)

પ્રસ્તાવના.

હામા એથીજ સમજીશું કે શાસ્ત્ર સુખંધી સુખને મટે જેવો જોઈએ તેજો વખત કંધાની ફરજોમાં મળી શકવો મુશ્કેલ છે અને વીરોષ એટલા માટે કે હિંદુધર્મ શાસ્ત્રના નીધમાંની રચના એક નવીજ રચવી પડીછે કે જેની અંદર, ધણીજ વખત લેવો જોઈએ.

૭ આ પુસ્તકના ૪ ભાગ ૭ વિભાગ અને ૧૫ પ્રકરણ કરવામાં આંચાછે, તેની રચના સાથેનાં પત્રકથી સમજાશે.

દરેક પ્રકરણનો સાર શું છે તે એક વખત નજર કરવાથી જણાઈ આવે તેવું પ્રકરણ વાર એકેક પત્રક દાખલ કરેલું છે.

૮ દરેક પ્રકરણમાં દરેક શાળાનો નિયમ સમજાવી તેના અપવાદ તથા ખુલાસા અને ટીકા સાથે છેવટમાં છેવટ થયેલા ફેંસલાઓ નાખવામાં આંચા છે અને જ્યાં જ્યાં તેમાં વીરુદ્ધતા હોય તેના ખુલાસો કરનારા નિર્ણય આપેલાછે.

૯ દરેક ગ્રંથનું, ટીકાકારનું અને ફેંસલાનું નામ તથા બાર દેવાના શબ્દો બાળ બોધ અક્ષરે ખતાવેલા છે કે જેથી તેવી બાબતોની છાપ વાંચનારના મન ઉપર તરત પડે તથા ઉપયોગ કરનારને તે બાબત ઝાઝો વખત ગુમાંચા શીવાય શોધી કાઢવો સરલ પડે.

૧૦ દરેક કૃષ્ટના મથાળે ચાલુ પ્રકરણ તા. કલમનો અંક અને તે પૃષ્ઠનો મતલમ આપે લોછે તથા પેરીગ્રાફનો ચામતો નંબર અને તેની મતલબ મારજીત ઉપર આપેલાછે આનું કારણ પણ ઉઘાડું છે કે વખતનો ધણો બચાવ થાય અને સગવડ વધે.

૧૧ શરૂમાં ટુંકું તથા તેના વિસ્તારવાળું એવાં બે સાંકળીયાં, "ચુકેલા ફેસાના નામનું કાણક પાછળ સુધારાના આકટની પુરવણી તથા અક્ષરવાર ખાખતનું સાંકળીયું (ઇન્ડેક્સ) આપ્યુંછે.

તા. ૧૨ અક્ટોબર સન ૧૮૮૬

મુ. વઢવાણ સી. ૨૯.

HARIDASS V.

વાંધેલા અને ટુંકા શબ્દોના खुलासा:

અ. અલ્લા, અવે.	}	... ઇ. લા. રી. શબ્દો સાથે હોય ત્યારે અલ્લાખાદ સીરીઝ.
		... અપેંડીક્ષ
અ. હા.		... આગ્રા અને વાયવ્ય પ્રાંત માટે અલ્લાખાદ હાઈકોર્ટના રીપોર્ટ.
ઈ. અ.		... ઇન્ડિઅન અપીલ (પ્રીવીકાઉન્સીલ હજુર) હિંદુસ્થાન ઉપરની અપીલના ચુકાદા.

એ. સી.	}	... અપેલેટ રીવીલ જ્યુરીરીક્રીશન (અપીલ ખાલુ).
એ. સી. જી.		
ઓ. સી.	}	... ઓરીજનલ રીવીલ જ્યુરીરીક્રીશન (અવલ ખાલુ)
ઓ. સી. જી.		
કર્નોગ		... કર્નોગહામ કૃત હિંદુલાનું ડાઈનેસ્ટ.
ક.	}	ઇ. લા. રી. શબ્દો સાથે હોય ત્યારે. કલકત્તા સીરીઝ એટલે
કલ.		... ૧૮૭૧ પછીના કલકત્તા હાઈ કોર્ટના ફેસલા
ક. સ. વી.		... કલકત્તા સદર દીવાની અદાલતના ફેસલા.
પ્રેડી. મે.		... ગ્રેડી મેન્યુઅલ ઓફ હિંદુલા.
દાય.		... દાયબાગ.
દાયકમ.		... દાયકમ સંગ્રહ.
પ્રી. કા.		... પ્રીવીકાઉન્સીલ.
નં. લા. રી.		... બંગાળા લા રીપોર્ટ.
નાર.	}	... બારોડાના રીપોર્ટો.
નારો		
બીલા.	}	... બીલાસીસના રીપોર્ટો.
બીલાસીસ.		
મ.	}	ઈ. લા. રી. શબ્દો સાથે હોય ત્યારે
મદ્રા		... મદ્રાસ સીરીઝ એટલે ૧૮૭૧ પછી મદ્રાસ હાઈકોર્ટના ફેસલા.
મદ્રા. ફેસ		... મદ્રાસ સદરકોર્ટના ફેસલા.
મનુ		... મનુસ્મૃતિ.
મ.વા.		... મદ્રાસ હાઈકોર્ટના રીપોર્ટ (ફેસલા)

(૮)

વાધેલા અને ટુંકા શબ્દોના જુલાસા.

માર્શ,

મીત,

મીતા,

મુ,

મુ,

મુઝ,

મુ. ઇ. અ.

મુ. સી. રી.

મુ. હા.

મુ. હા. પ્રી જ.

મે. પે.

મો. ડા.

યાજ્ઞ,

લા. રી.

લા. રી.

હી. રી.

બે. મુ.

વ્યવ. મ.

સ. દો.

સ. પ્રી. જ.

સેવો.

સ્ટ્રે. હિ

... બંગાલા હાઈકોર્ટના ધમ્પેલી અપીલના માર્સલના રીપોર્ટ.

... મીતાક્ષરા.

... મુસામત.

... ઇ. લા. રી. શબ્દો સાથે મુ'બઈ સીરીઝ એટલે ૧૮૭૬

... પછીના મુ'બઈ હાઈકોર્ટના ફેસલા.

... મુસ ધન્ડીઆ અપીલ (પ્રીવીકાઉન્સીલના) ફેસલા.

... મુ'બઈ સીલેક્ટેડ રીપોર્ટો.

... મુ'બઈ હાઈકોર્ટના ફેસલા.

... મુ'બઈ હાઈકોર્ટ પ્રીટેડ જજમેન્ટ

... મેનફ્રી હિંદુલાનો પેરેગ્રાફ.

... મોરલી ડાઈજેસ્ટ.

... યાજ્ઞવલ્કય,

... લા. રીન્ડુ.

... ઇ. અ. શબ્દોની સાથે લા. રીપોર્ટ (પ્રીવીકાઉન્સીલના.)

... સધરલેન્ડ વીકલી રીપોર્ટર.

... વેસ્ટ અને જુલર કૃત હિંદુલા.

... વ્યવહાર મયુખ.

... સદર દીવાની અદાલતના ફેસલા.

... સધરલેન્ડ પ્રીવીકાઉન્સીલ જજમેન્ટ

... બંગાલા હાઈકોર્ટની અપીલોના ચુકાદાના માર્સલના રીપોર્ટ

પછી સેવોસ્ટરના રીપોર્ટ

... સ્ટ્રેન્ડ હિંદુલા.

शुद्धि पत्रक.

पृष्ठ	क्षी	क्षी नांभवानुं के सुधारवानुं.	सुधारवानुं के वधारवानुं.
१	१७ मार्च	...	द्वष्टांत
"	१८ "	द्वष्टांत	...
२	२४ ...	मेनना कारण	...
"	" मार्च	...	मेनना कारण
३	२६ मार्च	धर्म	धर्म
५	१२	प्रभाषिणो	प्रभाषिणो
६	२५	{ गतीकोना (Personal)	गतीको (Personal) अने स्थानीक भीष्ट
८	विभाग २ नीचे		अल्पती स्थान
"	प्रकरण २ नीचे	{ अल्पती स्थान	डी'डु धर्म पुस्तक
"	१२	शैथी	सैथी
"	१३	ध. स. १८२०	ध. स. चेडुलां १२८०
"	१८	ब्रह्मंतमनु	बृहंतमनु
८	१०	प्रथापति	प्रजापती
"	११	लीखित	लीखित
"	"	शंख	शंख
"	२०	बंगाला	बंगाला
१०	१२	केश	केस
"	१७	जष्टीस	जस्टीस
"	१८	माहाराष्ट्र	माहाराष्ट्र
"	२०	"	"
११	मिथिला शाखा नीचे	विवाद सिं'ता भलि	विवाद सिं'ताभली (ग)
१२	छेडे		दामोदर मीसर वी० सेनाबशी इ. ला. री. ८ कज. ५४१
१३	१२ मार्च	डी'डु स्थानिक	डी'डुला तमाभ रीते स्थानिक
"	२०	सुहेबनाथराय	सुरेन्द्र नाथराय.
१४	५	ब्रामणी.	ब्रामणी.

પૃષ્ઠ	લીટી	હાડી નાંખવાનું કે સુધારવાનું.	સુધારવાનું કે વધારવાનું.
૧૪	૧૪ને છેડે		બીટીશ સરકારે તો સાદી રીતે ન્યાત બાત સંબંધી સ્વાલની પૂર્વે આપવાની પણ દીવાની કે- ટીને મનાઈ ફગીલે. જુઓ સને ૧૮૨૭ના રેગ્યુલેશન ૨ ની ક. ૨૧ આ પુસ્તકની અપેન્ડિક્ષમાં.
૧૧	૨૧	રેગ્યુલેશન ૧૪	રેગ્યુલેશન ૪
૧૫	૩	શિવાબોના	શિવાબોના.
૧૧	૨૭	ભાગુ પાડવાનું	ભાગુ પાડવાનું
૧૧	૨૬	સરથી	સરથી.
૧૬	૪	બેબાવાનાસન	સંતાના.
૧૧			છઠા પેરે ગ્રાફની પહેલાં સાત- મા પેરેગ્રાફ લેવો.
૧૧	૩૦	સ્થિતી	સ્થિતી.
૧૭	૧૭	શક.	શક નહીં.
૧૧	૨૩	મુલવાદ	મુલવાદ.
૧૮	૨	મીર મોદદિન	મરિા મોદદેન.
૧૧	૨૬	મુ. દ. અ. ૪૦૦	૮ મુ. દ. અ. ૪૦૦
૧૯	૩	માનાપે રથી	માના પેટથી.
૧૧	૧૦	નરેન્દ્રસિંઘ	નરેન્દ્રમસીંગ.
૧૧	૧૧માર્ચનાં	વાચ્ય પ્રાતનસાર	વાચ્ય પ્રાતના સાર વગી,
૧૧	૩૧	વચી બર્ધનના શિવાજી	બેનના શિવાજી.
૧૧	૩૨	વચ્ચંતરાવ	વચ્ચંતરાવ.
૧૧	૩૨	અ. પે. ૪૨	અપે. ૪૨
૧૦	૧૦	સુંદ્રાવાદ	સુંદ્રાવાદ
૨૨	૬માર્ચના	તથા લોક રીતી	(૪) તથા લોક રિતિ
૨૫	૨૪	સંયોગ	સંયોગ
૨૬	૩૧	મનુ ૩:	મનુ. ૩:
૧૭	૭	બ્રાહ્મણો વિચારેનું	બ્રાહ્મણી વિચારેનું
૧૧	૧૭	કર્યો	કર્યો.

પૃષ્ઠ	સીડી	કાઠી નાંખવાનું. ક વધારવાનું.	સુધારવાનું. ક વધારવાનું.
૧૮	૧માર્જન	૬૫	૬૯
"	૧૪	૬. લા. રી. ૨ ન. ૯-૧૪	૬. લા. રી. ૨ મુંવ. ૯-૧૪
"	૧૮	૨૯	૩૦
"	૨૩	૩૫. ૬૫	૩૫. ૬૫
"	૨૮	૩૦	૩૧
૧૯	૭	૩૧	૩૨
"	૧૦	પૂત્રાત્પાત્તિના	પૂત્રો ત્પત્તિનો
"	૧૨	૩૨	૩૩
"	૨૨	ગ્રેડી	ગ્રેડી. મે.
"	૨૩	૩૩	૩૪
"	૨૯	૩૪	૩૫
૩૦	૨૫	ગણવા	ગણવા
૩૩	૧૪	મરવાદાઓનું	મરવાદાઓનું
૩૪	૨૩	કલમ	કલ.
૩૬	૧૨	વિશ્વતાના	વિશ્વતાનું
"	૧૫	ક્લેબે	ક્લીબે,
૩૯	૭	લાલીંગ	લાલીંગ
"	૨૭	મોહીના	મોહીતા
૪૦	૪	મોઘા	મોઘા
૪૧	૧૫	૫૪	૫૫
૪૪	૧૪	દ્વયમુશ્ચયન	દ્વયમુશ્ચયન
"	૧૮ અને ૧૯માર્જન	}	
"	૨૦	સામશેર	સમશેર
૪૫	૧૭	ઓરતની સંમતી	ધળીની સંમતિ.
"	૨૮	પાછલા	પાછલા
૪૬	૩	પર પૌત્ર	પર પૌત્ર
"	૭	મ. ડ. અ.	મુ. ડ. મ.
૫૦	૧	શકિત નથી	શકિતી નથી
"	૨૦	ખનારસ શાળાને	ખનારસ શાળાનો

પૃષ્ઠ	સીડી	ઠાડી નાંખવાનું કે વધારવાનું.	સુધારવાનું કે વધારવાનું.
૫૧	૬	પણું ત્યારે તે	પણુ તે
"	૧૫	બે. સી,	બં. લા. સી.
"	૨૬	ખજો	ખીજો
૫૨	૧૦	કર્યાં હતાં	કર્યાં હતાં
"	"	મું. રાતી.	મું. સી.
૫૪	૨૯	પરવાનગી	પરવાનગી
૫૫	૨૫	વાંસોથી પરણેલી	મુંખાઇમાં વાંસોથી પરણેલી
૫૬	૧૮-૮ } ... માર્જન		ખંજાળામાં ધણીની પરવાન ગી જોઇએ
"	૧૮	પરવાનગી	પરવાનગી
"	૨૦-૧-૨ } માર્જન	ખંજાળામાં ધ ણીની પરવા નગી જોઇએ.	સગીર નિધવા દત્ત લેઈ શકે નહીં.
૫૮	૧૯	માકક	માકક
૫૯	૧	દ્રવમુશ્ચયન	દ્રવમુશ્ચયન
"	૮	દ્રવમુશ્ચયન	"
૬૧	૨૨	અનરાજ	રાજે
"	૩૦	ખુલા	ખુલી
"	૬	નયા	નથી.
૬૩	૨૬	ના લાય	નાલાયક
"	૨૭-૮	રા. સીનો ૬૬૫	
૬૪	૨	જનના	જનના
૬૫	૧	કૃતામ	કૃત્રીમ
૬૮	૨	પોતાના	પોતાની
"	૧૪	શકે નહા	શકે નહીં
૬૯	૧૩	ચાયાની	કિયાની
૭૦	૨૨	પુત્રની	પુત્રના
"	૧૪	નહા	નહીં.
"	૨૮	દ્રવમુશ્ચયન	દ્રવમુશ્ચયન
૭૨	૧૧	દ્રવમુશ્ચયન	"
"	૧૧માર્જન	દ્રવમુશ્ચય	દ્રવમુશ્ચયન
"	૧૨	પુ જન્મે	પુત્ર જન્મે

पृष्ठ	लीटी	काडी नांभवानुं • के वधारवानुं	सुधारवानुं के वधारवानुं
॥ १६		अने पछी	पछी अने
७३ १		मोइश्चंदरदत्त	मोइश्चंदरदत्त
॥ ३०	भाष्टीन	ना लायक पुत्रे	ना लायक राजसे
७७ ३		मु. दी. पु.	मु. दीपो.
॥ २४		कस. दी.	क. स. दी.
॥ २८		क. सा.	क. स.
७८ ३		परवानगी	परवानगी
॥ २३		सधं. प्री. न.	स. प्री. न.
८० ४		कहेला	कहेली
॥ २२		तेनी	तेनां
८१ ३०		आजारा	आजारी
८३ १		प्रीणुवाणा	प्रीणुवाणा
॥ १७		नार्णुय	निर्णुय
८५	मथाणुं	रअस	असर
॥ ३०		नीरथक	निरथक
८१ २६		वाला	वाली.
८५ १०-११	पये	...	अंक २
॥ २८		सुबबुधी	सुबबुद्धी
८६ २८		पेला	पेला
१०३ ६		रणथी	मरणथी
१०४ २१		१३ मुं. हा.	१ मुं. हा.
॥ २७		१३ इ. अ.	१३ मु. इ. अ.
१०५ ३१		इ. ला. री. मद्रा	इ. ला. री. ४ मद्रा
१०७	नी श्रमां		प्रीवी काउन्सिल हनुर.
१११ ७		इ. ला. री. मद्रा.	इ. ला. री. ४ मद्रा.
॥ १३		॥	॥
॥ १८		साहायी	सहायी
॥ २४		साहना	सहाय राजना
१२२ ८		मान	अनुमान
१२४ १७मां २८१			आणंदचंद वी० नुल्लिम.
	५६		णी इ. ला. री. ६ कल. ७५८

પૃષ્ઠ	શીટી	કાડી નાંખવાનું કેવધારવાનું	મુધારવાનું કે વધારવાનું
૧૩૮	૨૪	મીતાક્ષરા માટે	મીતાક્ષરા શાળા માટે
"	૨૫	પ્રમાણ	પ્રમાણ
૧૪૩	૮	મુંઝ	૧ મુંઝ
"	૧૪માઈન	વિધવાગા	વિધવાના
૧૪૫	૧માઈન	કરજ	કરજ
૧૫૪	૧૧માઈન	પુત્રની નિતિની	પુત્રની ધાર્મિક
૧૫૮	૫૪નો આંકડો	૧૫	૧૫૮
૧૬૧	૫ને છેડ	...	૩ વેXબુ ૭૪૬
૧૬૧	૩૧માઈન	છોકરાં	
૧૬૮	૭-૮માઈન	...	અનૌરસ છોકરાં
"	૨૧-૩માઈન	...	અવલંબી હકના પ્રકાર
૧૭૬	૨૧	જાફ	જાફ
૨૧૦	૭	મરનારના પૌત્રનો	મરનારના હાથના પૌત્રનો
૨૧૨	૧૩	સગીર	સગી,
૨૧૩	૧૮માઈન	પુત્ર	પુત્રી
૨૧૬	૩	ન' ઠીક	નૈઠીક
"	૭	મીતા	મીતા
"	૮	સંન્વાસા	સંન્વાસી
૨૧૭	૫૪નો આંકડો	૧૧૭	૨૨૭
"	૫માઈન	એકઠી	ઓરત
"	૧૮	શકે	શકે નહી
"	૨૭ "	સંન્વાસા	સંન્વાસી
૨૧૮	૩	ક્રીયા	ક્રિયા
૨૧૯	૨૯	પામનાર	પામનારના
૨૨૨	૨૮	સમાધાન	સમાધાન એવી રીતે થઈ
			શકે કે
૨૨૦	૩૧	ધણીના	ધણીના
૨૩૧	૪	લાધલા	લાધલા
૨૩૪	૧૭	મેન	મેન
૨૩૫	૮-૯માઈન		(૧) ખોટા પક્ષકાર અને કાર્ય ખરડે

પૃષ્ઠ	લીટી	કાઠી નાંખવાનું કે સુધારવાનું.	સુધારવાનું કે વધારવાનું.
૧૩૫	૧૧-૨માર્જન	અને તેઓ બપ્પ વાની કસોટી	(૨) ખરા વક્ષકાર અને ખોટું કાર્ય
,,	૧૩-૪માર્જન		ખીનામીના ભેદ ઓળખવાની કસોટી
,,	૧૩	ખીનામા	ખીનામી
૧૩૬	૬	કામજના	કામકાજના
૧૩૯	૨૨	સ્ત્રીધનછે	સ્ત્રીધન નથી. કુટુંબની મીલકતછે.
૨૫૮	૫	અથ	અર્થ
,,	૨૨૦-૧માર્જન	પ્રકર	પ્રકાર
૨૮૦	૨૫	લેહેચણ	વેહેચણ
૨૮૮	૧	સ્નાંમ	ના સ્વાંગ

સાંકલિયું.

અનુક્રમણિકા.

પૃ.

ભાગ ૧ ઉત્પત્તિ, સ્વરૂપ અને લાગુપણું (૧—૨૩)

પ્રકરણ ૧	ઉત્પત્તિ...	...	...	૧—૭
,, ૨	હિંદુ ધર્મ પુસ્તકો...	...	...	૮—૧૩
,, ૩	રીવાજ...	...	...	૧૪—૨૩

ભાગ ૨ કુટુંબ સંબંધો (૨૪—૯૭)

પ્રકરણ ૪	સભા અને પુત્રપણું...	...	...	૨૪—૪૨
,, ૫	દત્તવિધાન...	...	...	૪૩—૮૯
,, ૬	સગીર વય અને વાલીપણું	...	...	૯૦—૯૭

ભાગ ૩ મીલકતની વ્યવસ્થા (૯૮—૨૯૫)

પ્રકરણ ૭	કુટુંબની મીલકત	...	...	૯૮—૧૩૩
,, ૮	સ્ત્રીધન...	...	...	૧૩૪—૧૫૧
,, ૯	કરજ	...	...	૧૫૨—૧૬૩
,, ૧૦	ભરણપોષણ	...	...	૧૬૪—૧૭૬
,, ૧૧	વારસા પ્રકરણ	...	...	૧૭૭—૨૨૭
,, ૧૨	વારસાની નાણાપત્રી...	...	...	૨૨૮—૨૩૩
,, ૧૩	ખીનામી કાર્યો	...	...	૨૩૪—૨૪૦
,, ૧૪	વેચાણ, ગીરો, બક્ષીસ, ધરિયા...	...	...	૨૪૧—૨૬૧
,, ૧૫	વેદેયણ...	...	...	૨૬૨—૨૯૫

વધારો... ૨૯૬—૩૦૦

અપેન્ડીક્સ. ૩૦૧—૮

ઈન્ડેક્સ ૩૧૦—૨

પત્રકો. નં. ૧ થી ૧૬

* અનુક્રમણિકા.

ભાગ ૧ વિભાગ ૧

પ્રકરણ ૧

ઉત્પત્તિ.

ક.	પૃ.
૧ હિંદુ ધર્મ સાસ્રની વ્યાખ્યા...	૧
૨ અ હિંદુ ધર્મસાસ્રના લાગુ પાણા માટે ઉત્પત્તિ જોવાની જરૂર	,,
૨ રૂશીઆના ગ્રંથો ઉપરથી ઉત્પત્તિ થયાની સામાન્ય માનીનતા.	,,
૨ અ પ્રાચીન રીવાજ ઉપરથી ઉત્પત્તિ વીશે નિર્ણય.	૨
૩ એ નિર્ણયના કારણ.	,,
૩ અ મઝીઆરાની રીત કુનીઆના દરેક ખેતીવાળા ભાગમાં હતી.	,,
૩ અ વારસા પ્રકરણની અસલી રીતમાં ધર્મ વિચાર દાખલ થવાથી,	,,
ખંગાણાનું નવું જ પ્રકરણ થયું.	૩
૩ ક દત્તવિધાનની રીત પણ અસલ હતી.	૪
૪ હિંદુલાના લાગુપાણા વિશે તે ઉપરથી નિર્ણય.	૫
૫ બધા વર્ગના રીવાજ ઉપર પ્રાણી વિચારોની થયેલી અસર.	૬
૬ ક ઠોમોને હિંદુલા લાગુ નથી.	૬

ક.	પૃ.
૬ હિંદુલાનું ચોક્કસ લાગુપાણું.	૬
અ જાતે અને ધર્મે હિંદુ હોય તેમને. ...	,,
અ જાતે હિંદુ હોય તેમને. ...	,,
ક ધર્મ અને જાત છોડ્યાં હોય તે અને હિંદુ રીત પ્રમાણે ચાલે તેમને. ...	૭
(૧) ખ્રિસ્તિ થયેલાને. ...	,,
(૨) મુસલમાન થયેલાને. ...	,,
(અ) જોખને. ...	,,
(અ) કહી મેં મળેને. ...	,,

વિભાગ ૨

ઉત્પત્તિસ્થાન.

પ્રકરણ ૨

ધર્મ પુસ્તકો

૭ ઉત્પત્તિ સ્થાન-ધર્મ ગ્રંથો.	૮
૮ સ્મૃતિઓ.	,,
૯ ટીકાના ગ્રંથો-મીતાક્ષરા મયુખ.	૯
૧૦ શાળાના બેદની ઉત્પત્તિ.	૧૦
૧૧ દરેક શાળામાં ચાલુ પ્રમાણ પુસ્તકનું કોષ્ટક.	૧૦-૧૨
૧૨ દરેક શાળાની સ્થાનીક હદ અને તેમાં થતો ફેરફાર.	૧૩

પ્રકરણ ૨

રિવાજ.

૧૩ રિવાજનું સામાન્ય લાગુપાણું.	૧૪
--------------------------------	----

ક.	પૃ.
૧૪ રિવાજ સંગ્રહ પુસ્તકો.	૧૫
૧૫ રિવાજનું વિશેષ લાગુપણું.....	૧,
(૧) ધર્મે કળતે હિંદુ નથી	
તેમને.	૧,
(૨) કળતે હિંદુ છતાં ધર્મ વિ.	
ચારની ખાખતમાં,	”
અને ધર્મે પણ હિંદુ છતાં	
કુલાચારની ખાખતમાં.	”
(૩) વટલી ખીજ ધર્મમાં ગ-	
ચેલા અને તે ધર્મની	
ખાખતમાં.	૧૬
૧૬ મુસલમાન થયેલાને મુસલ-	
માની ધારો લાગુ.	૧૬
ખોજને હિંદુલા લાગુ.	૧૭
કછી મેમણને હિંદુલા લાગુ	
પડે.	૧૭
કદી હિંદુ નહોતા તેવા મુસલ-	
માનો હિંદુ રીત પ્રમાણે ચા-	
લી શકે.	૧૭-૧૮
૧૭ ખ્રિસ્તી થયેલા હિંદુ લગ્ન શિ-	
વાયનો ખીજ હિંદુ રીત પ્ર-	
માણે ચાલી શકે.	૧૮
૧૮ હિંદુ કુટુંબનો કુળાચાર મંજુર	
થઈ શકે.	૧૯-૨૦
૧૯ કુળાચાર કેવો જોઈએ.	૨૦
(૧) યાદગીરી પેહેલાનો.	”
(૨) અભંગ જોઈએ.	૨૧
(૩) અનિતિ ભરેલો ન જોઈએ. ૨૨	
(૪) લોક રિતિ વિરૂધ્ધ ન જોઈએ. ”	
૨૦ રીવાજનો પુરાવો કેવો જોઈએ. ૨૨-૨૩	

ભાગ ૨.

કુટુંબ સંબંધો.

વિનાગ ૩

પ્રકરણ ૪

લગ્ન અને પુત્રપણું

અંક ૧

ઉત્પત્તિ.

૨૧ કુતીઆના લગ્ન ધારા પેહેલા-	
માં પેહેલા છે.	૨૪
૨૨ પૈશાચ્ય લગ્ન તેની ઉત્પત્તિ અને	
વ્યાખ્યા.	”
૨૩ રાક્ષસ લગ્ન-તેની વ્યાખ્યા. ૨૪-૨૫	
૨૪ ગાંધર્વ લગ્ન-તેની વ્યાખ્યા. ૨૫	
શુદ્ધગાંધર્વ.	”
સ્વયંવરનું ઉત્પત્તિ થવું.	”
હરણ.	”
૨૫ આસુર લગ્નની ઉત્પત્તિ.	”
ઓરતનાં સાર્વજનિક વેચાણ. ૨૬	
હિંદુસ્તાનમાં ઓરતનાં વેચાણ. ”	
આસુર લગ્નનો કાળ.	૨૭
૨૬ આર્ય લગ્નની વ્યાખ્યા.	”
પ્રાણશી વિચારોનું પ્રાપ્ત્ય. ”	
૨૭ પ્રજાપત્ય લગ્નની વ્યાખ્યા. ”	
૨૮ દૈવ લગ્નની વ્યાખ્યા.	૨૮
૨૯ પ્રજ્ઞ લગ્નની વ્યાખ્યા.	”
૩૦ લગ્નનાં એકંદર પ્રકાર તેમાં-	
થી પ્રાણ અને આસુરનું ચા-	
લુ પણું.	૨૮
૩૧ લગ્નના પ્રકાર વિશે અનુમાન. ”	

ક.	પૃ.
૩૨ લગ્ન સંબંધનો હેતુ.	૨૯
૩૩ પુત્રોત્પત્તિના હેતુ.	"
સંસારી હેતુ. —	"
ધાર્મિક હેતુ, ...	"
૩૪ લગ્ન અને પુત્રપાણ વચ્ચે સંબંધ. ,	
૩૫ પ્રાચીન વખતમાં ચાલુ પુત્ર- ના પ્રકાર.	૨૯-૩૦
૩૫મ દરેક પુત્ર વિશે સમજણ	૩૦-૧
૩૬ ઔરસ, દત્તક, કૃત્રીમ અને પા- શંવ હાલ ચાલુ છે.	૩૧

અંક ૨

લગ્ન કરવાને લાયક નાકાયક.

૩૭ પહેલું લગ્ન કરવાને ના લા- યક્રીઓ.	૩૨
૩૮ સ્વજાતીના શપ્થ સાથે થાય. "	
૩૯ સર્પીક સાથે થવાની અટકાયત. "	
૪૦ ઉમરનો પ્રતિબંધ. —	૩૩
૪૧ લગ્ન માટે વાલીનો ક્રમ	"
અને તેમના હક... ..	૩૪
૪૨ શરીરની અશક્તતા.	૩૫
મનની અશક્તતા	"
૪૩ મરદ એકથી વધારે ઔરત કરી શકે.	"
૪૪ ઔરત બીજા વાર ધણો જ- વતાં પરણી શકે નહીં-	"
૪૫ ધણી મુઆ પછી વિધવા રૂરી પરણી શકે. —	૩૬
૪૬ સગપણનો કરાર પળી શકે નહીં તુકશાનીના દાવા થઈ શકે	૩૭

ક.	પૃ.
અંક ૩	
લગ્નનાં અવશ્યકો અને અનીય- મતિ લાગ્ને.	
૪૭ દાન અને સ્વીકારનીજ જરૂર	૩૭
૪૮ પરિપુર્ણતા એટલે બેળા રહેવાની જરૂર નથી.	"
૪૯ અવસ્થની ક્રિયા સત્પત્ની	"
૫૦ લગ્નની જરૂરી ક્રિયા વિશે અનુમાન	૩૮
૫૧ થયું તેખરું એ નિયમ લગ્ન ની ખામી દૂર કરાવે છે	"
પણ કપટના અભાવે... ..	"
૫૨ નિરર્થક લગ્નો... ..	૩૯
૫૩ લગ્ન હકો	"
૫૪ ઔરતને તાબે લેવાનો હક	"
૫૫ ઔરતને તાબે લેવાના દાવામાં ખચાવનાં કારણ	૪૦
અસાધ્ય દરદ	"
બાતકી પાણુ	"
ક જાતિબ્રજ થવું	"
ડ દાવા વખત બીજા એ રત સાથે ધણીને દાસતી હોવી	૪૧
૫૬ લગ્ન હકના હુકમનામાની ખબલણી, કેદ કરીને તથા મી- લકત જખત કરીને	"
૫૭ ન્યાયસર જુદાશે માગવાનાં કારણ	"
૫૮ લગ્ન બંધનનું છુટા પડવું ધણી છેકા છુટકો આપી શકે	"

ક.	પૃ.
૫૯ મૃત્યુનાં કારણથી લગ્નબંધન છુટ્ટ પડ્યું ...	૪૨
૬૦ વિધવાના પુનર લગ્નથી પ્રથમના ધણીનો વારસા હક ઓવા	”

વિનાય ૪

પ્રકરણ ૫

દત્ત વિધાન.

અંક ૧

સામાન્ય વિચાર.

૬૧ દત્તવિધાન વિશે સામાન્યવીચાર	૪૩
૬૨ દત્ત વિધાનનો ચાલ અસલથી છે.	”
૬૩ દત્ત વિધાનના ધાર્મિક નિયમોની ઊત્પત્તિ ...	૪૪
૬૪ દત્ત વિધાનના નિયમોનાં પ્રકાર	૪૫

અંક ૨

કોણ દત્તક જઈ શકે.

૬૫ પુણ્ય વયનો પરણેલો અને વારસાને લાયક મરદ કયારે લઈ શકે	૪૬
૬૬ સગીર મરદ કયારે લઈ શકે...	૪૭
૬૭ કુંવારો કે રંડાયેલો લઈ શકે...	૪૮
૬૮ વારસાને ના લાયક કયારે અને કેવી રીતે લઈ શકે	”
૬૯ ઓરત પોતાને માટે લઈ શકે નહીં પણ નાયકીઓ અને કૃત્રીમ પ્રકારે લઈ શકે.	૪૯
૭૦ ઓરત ધણીને માટે તેની સંમતીથી લઈ શકે	”

ક.	પૃ.
----	-----

મીથીલામાં સંમતિ તે વખત જોઈએ...	”
બંગાલા બનારસમાં ધણી જીવતાં સંમતીથી પણ લઈ શકે નહીં	૫૦
૭૧ મીથીલામાં વિધવા ન લઈ શકે.	”
૭૨ બીજા શાળામાં પરવાનગીથી વિધવા કેવી રીતે લઈ શકે	૫૦-૫૪
૭૩ મુંબાઈમાં પુણ્ય વિધવા વગર પરવાનગીએ કેવી રીતે લઈ શકે	૫૪
૭૪ મુંબાઈમાં વાંશથી પરણેલી વિધવા કયારે લઈ શકે...	૫૫
૭૫ મદ્રાસમાં સગાની પરવાનગીથી પણ વિધવા લઈ શકે	૫૫
૭૬ બનારસમાં ધણીની સંમતીની જરૂર.	૫૬
૭૭ બંગાળામાં પણ જરૂર	”
૭૮ સગીર વિધવા દત્તક લઈ શકે નહીં.	”
૭૯ જૈન વિધવાને કોઈની સંમતિની જરૂર નથી	”
૮૦ મીથીલામાં ઓરતો કૃત્રીમ પ્રકારે લઈ શકે	”
૮૧ નાયકીઓ પોતા માટે લઈ શકે.	૫૭

અંક ૩

કોણ દત્તક આપી શકે.

૮૨ દત્ત આપવાની બાપને કલ સન્તા.	૫૮
૮૩ બાપના અભાવે મા આપી શકે	”
૮૪ મા બાપ વગર બીજા કોઈ દત્ત આપી શકે નહીં	૫૯

ક. ૫.
૮૫ મા બાપ દત્ત લેવાનો બીજા
ને અધિકાર આપી શકે નહીં ૬૦

અંક ૪

કોણ દત્તક થઈ શકે.

૮૬ દત્તકપુત્રનો પ્રતિબંધ જોઈએ... ૬૦

૮૭ માબાપ વગરનો દત્તક થઈ
શકે નહીં. ૬૧

૮૮ એકનો એક પુત્ર દત્તક ન
લેઈ શકાય ૬૧-૨

૮૯ અમુક વયનો પુત્રજ દત્ત લેવાય. ૬૩

૯૦ દત્તક પુત્ર વારસાને લાયક હો
વા જોઈએ... ૬૪

૯૧ શુદ્ધ અને જઈતમાં દત્ત વિધાન
ને કંઈ સરતો લાગું નથી... ૬૪

૯૨ કૃત્રીમ પ્રકારમાં ફક્ત વારસો
લેવાની લાયકીની જરૂર... ૬૫

૯૩ નાયકાઓ દત્ત લે તેમાં કશી
ના લાયકી નહતી નથી ૬૫

અંક ૬

દત્ત વિધાનના અવરૂપકો.

૯૪ દાન અને સ્વીકારની જરૂર. ૬૬

૯૫ દત્ત હોમ ઇત્યાદી કરવા ક્યાં
જરૂર છે ૬૬

૯૬ કૃત્રીમ પ્રકારમાં કશી જરૂર નથી. ૬૭

અંક ૭

દત્ત વિધાનનાં પરિણામો.

૯૭ દત્ત વિધાનથી પુત્રની સ્થિતિનો
ત્રણ પ્રકારે ફેરફાર ૬૮

૯૮ સંબંધનો ખદ્દો ૬૮

૯૯ પાણી સગન પ્રતિબંધ કાયમ
રહે છે. ૬૯

ક. ૫.

૯૯ ધર્મક્રિયાની લાયકીનો ખદ્દો ૬૯

૧૦૦ જીના કુટુંબના હક હિસાબું
બંધ પડે ૭૦

૧૦૧ નવા કુટુંબમાં હક હિસાબું ઉ
ત્પન્ન થયું ૭૦

૧૦૨ ઔરસ સાથે દત્તકના અપુર્ણ હક. ૭૧

૧૦૩ ઔરસ સાથે દય મુખ્યત્વેના
અપુર્ણ હક... ૭૨

૧૦૪ મા બાપ તરફનો વારસો લેવાનો
દત્તકનો પુર્ણ હક... ૭૨-૩

૧૦૫ ના લાયક શખ્સે લીધેલા દ-
ત્તકની સગાંનો વારસો લેવા
ની ના લાયકી... ૭૩

૧૦૬ દત્તકના અભાવે બીજાને મળે
લો વારસો છીનાવવાનો દત્ત-
કનો હક. ... ૭૪-૫

૧૦૭ થયું તે ખરૂં ફક્ત વેચેલો
નિયમ અને લાગુ પડે ... ૭૬

૧૦૮ નીરર્થક દત્તકના જીના
કુટુંબમાં હક ... ૭૭

૧૦૯ કૃત્રીમ દત્તકના વારસાના અ-
પુર્ણ હક ... ૭૭

૧૦૯ નાયકાઓની દત્ત પુત્રીના અ-
ધુરા હક. ... ૭૮

૧૧૦ પાલક પુત્રને કશો હક નથી ૭૮

અંક ૭

દત્તવિધાનનો પુરાવો.

૧૧૧ દસ્તાવેજ પુરાવની જરૂર નથી. ૭૮

૧૧૨ સગતી હકીકતનો એટલો અનુ
માનીક પુરાવો ચાલે. ... ૭૯

૧૧૩ દત્તવિધાનની તરફથી અ-
નુમાન. ... ૭૯-૮૧

ક્ર.	પૃ.
૧૧૪ એ અનુમાનને ટેકો આપનારી કે નબળું પાડનારી વાતો ...	૮૧
૧૧૫ દત્તવિધાન હીપર વખતની અ- સર ...	૮૨
૧૧૬ અમુક વખત જવાથી દત્તવિ- ધાનની વાત નીર્ણયકારક.	૮૩-૪
૧૧૭ દાવો કરવાના હક.	૮૪
૧૧૮ દત્તવિધાન વિશે પ્રતિબંધ.	૮૫-૭
૧૧૯ દત્તકના હક હિસાબના સળંગે કા યદાની ચુકની અસર. ...	૮૭-૮
૧૨૦ દત્તવિધાન વિરૂધ્ધ પુરાવો. ...	૮૯

વિનાગ ૬

પ્રકરણ ૬

સગીર અને વાલી.

અંક ૧

સગીર વય અને વાલી પૂર્ણ.

૧૨૧ સગીર વય ક્યારે પૂરી થાય.	૯૦
૧૨૨ સગીરના વાલીના પ્રકાર. ...	„
૧૨૩ અવિભક્ત સગીરના વાલી.	૯૧
૧૨૪ મીલકતના વાલીના હક સગી રની જવાબદારી ...	૯૨-૩
૧૨૫ હવાલાના વાલી.	૯૪

અંક ૨

સગીર તરફના કૃત્યો.

૧૨૬ સગીરે કરેલા કરાર નિરર્થક થ વા ચોખ્ખા.	૯૫
૧૨૭ પણ સગીર સાથે કરાર કરના ર છટકી શકે નહીં	„
૧૨૮ વાલીના કૃત્ય સગીરને ક્યારે બંધન કારક થાયછે.	૯૫-૭

ક્ર.	પૃ.
૧૨૯ કોર્ટમાં ચીલેલા કામથી સગીર ક્યારે અને કેવી રીતે બંધાયછે.	૯૭
૧૩૦ કપટ ચુકત કે ગેર કાયદે કૃત્ય માટે વાલીની જવાબદારી	„

ભાગ ૩

મીલકતની વ્યવસ્થા.

વિનાગ ૬

પ્રકરણ ૭

કુટુંબની મીલકત.

૧૩૧ મીલકતના પ્રકાર	૯૮
૧૩૨ કુટુંબની મીલકતના પ્રકાર. ૯૬-૧૦૨	
૧૩૩ મજબૂર મીલકતના ભેદ. ૧૦૨	
૧૩૪ વડીલો પારજીત મજબૂર ૧૦૩-૪	
૧૩૫ વડીલો પારજીતમાં વધારો મુધારો.	૧૦૪
૧૩૫ અ વડીલો પારજીત ગયેલી મીલકત.	૧૦૫
૧૩૬ વડીલો પારજીતની સહાયથી મેળવેલી મીલકત	૧૦૬-૯
૧૩૭ ખીજા પ્રકારની મજબૂર ૧૦૯-૧૦	
૧૩૮ જુદી મીલકત મજબૂર ક્યારે થાયછે.	૧૧૦
૧૩૯ મજબૂર મીલકતની સાહા- યથી મેળવેલી મીલકત.	૧૧૧-૨
૧૪૦ નહીં મજબૂર જુદી મીલકત ૧૧૨-૩	
૧૪૧ સ્વાર્થ (સ્વેપારજીત) ૧૧૩	
૧૪૨ મજબૂર અનુમાન. ૧૧૩-૮	
૧૪૩ દરેકના કબજાની મીલકત વિ- શે અનુમાન.	૧૧૮

ક.	પૃ.
૧૪૪ બુઢી મીસકતનું અનુમાન	૧૧૯
૧૪૫ સહહિસેદારો.	૧૨૦
૧૪૬ સહહિસેદારોના હક	૧૨૨-૪
૧૪૬અ સ્વાંગ મીસકત માટે સહ હિસેદાર ઊપર દાવો થઈ શ કે નહીં.	૧૨૪
૧૪૭ મઝીઆરા કામમાં ભાગ લેવા દરેક સહહિસેદારનો હક.	૧૨૫-૭
૧૪૭અ ભાગી ગયેલા સહહિસે દારની ગેર હાજરીમાં વ્યવ સ્થા હક.	૧૨૭
૧૪૮ મેનેજ કરવાના હકદાર શખસો	૧૨૭-૮
૧૪૯ મેનેજરના કેઈ બાહારના હકો	૧૨૮-૩૨
૧૫૦ દાવાનું કામ ચલાવવાને અ- ખત્યાર.	૧૩૨-૩

પ્રકરણ ૮

સ્ત્રીધન.

૧૫૧ સ્ત્રી ધનનો સામાન્ય અર્થ.	૧૩૪
૧૫૨ પારી ભાષીક સ્ત્રી ધન.	૧૩૫
૧૫૩ શુદ્ધ.	"
૧૫૪ સૌદાયક	૧૩૬
૧૫૫ થીતક	૧૩૭
૧૫૬ અથીતક	"
૧૫૭ મુંબઈ અલ્ફાબાદમાં દીકરીને મળેલો વારસો	૧૩૮
૧૫૮ ધણી અને તેના સગાનો વા રસો અપારી ભાષીક.	૧૩૯
૧૫૯ પારી ભાષીક ઊપર સ્ત્રી ધન ના હક	"
૧૬૦ ધણી તરફથી સ્થાવર મીસક તની બક્ષીસ ઊપર	૧૪૦

ક.	પૃ.
૧૬૧ બીજા સૌદાયક ઊપર	૧૪૧
૧૬૨ બીજા પારી ભાષીક ઊપર	"
૧૬૩ અપારી ભાષીક ઊપર	૧૪૨
૧૬૪ અપારી ભાષીકની વેહંચાણ ક રાવવાના હક	૧૪૩
૧૬૫ વિધવાના સહહિસેદારી હક	"
૧૬૬ અપારીભાષીક ઊપર ચાર તના કુલ હક	"
૧૬૭ ધર્મ કાર્ય માટે.	૧૪૪
૧૬૮ કરજ માટે.	૧૪૫
૧૬૯ ભરણ પોષણ માટે.	"
૧૭૦ મીસકતના રક્ષણ માટે.	"
૧૭૧ તેવી બીજી જરૂરીઆત. ...	૧૪૬
૧૭૨ ગેરવર્તણૂકથી પટેલી જરૂરીઆત.	"
૧૭૩ વગર જરૂરીઆતની વ્યવસ્થા ચારતની હયાતી માટે.	"
૧૭૪ સ્ત્રીના નામ ઊપરની મીસકત વીશે અનુમાન.	૧૪૭
૧૭૫ ચારતે કરેલા કરારના સંબંધે સામાન્ય અનુમાન.	"
૧૭૬ ચારતે કરેલી વ્યવસ્થા માટે અનુમાન.	૧૪૭-૮
૧૭૭ સમતીનો પુરાવો.	૧૪૮
૧૭૮ જરૂરીઆત સાબીત થયા પછી નહોતી એમ સાબીત કરવાનો બોજો.	૧૪૮
૧૭૯ અધિકાર ઊપરાંતની વ્યવસ્થા માટે ઈલાજ.	૧૪૮-૧૫૦
૧૮૦ વિધવાએ કરેલાં વેચાણ કયા રે રદ.	૧૫૧

ક.

પૃ.

પ્રકરણ ૯

કરત.

૧૮૧ કરજ પતાવવાની ફરજના પ્ર- કાર.	૧૫૨
૧૮૨ કરજ માટે ધાર્મિક ફરજ મી- લકત લીધા વિના. ...	૧૫૩
૧૮૩ મીલકત છતાં પુત્રની ક્યારે જવાબદારી નથી.	"
૧૮૪ અનિતિ ભરેલાં કામ કોને કેહેવા. "	"
૧૮૫ ધાર્મિક ફરજ ક્યારે બંધ પડે.	૧૫૪-૫૫
૧૮૬ વારસો લેનારની નિતિ ભરેલી ફરજ.	૧૫૫-૧૫૬
૧૮૭ ખીજાની મીલકતના કબજા કારણથી જવાબદારી. ...	૧૫૬
૧૮૮ ખીજાની મીલકત લીધા છતાં કરજ માટે મુક્તી ક્યારે. ...	૧૫૭
૧૮૯ કરજ માટે મીલકત ઉપર કાંઈ લીઅન હક નથી.	"
૧૯૦ મીલકત વગર જવાબદારી નથી. ...	૧૫૮
૧૯૧ કાયદેસર જવાબદારીનું ઊ- ત્પન થવું.	૧૫૯
૧૯૨ મેનેજરે કરેલા કરજ માટે	"
૧૯૩ મેનેજરના કરજ માટે ક્યારે જવાબદારી બંધ પડે છે	"
૧૯૪ સ્ત્રીએ કરેલા કરજ માટે ધ- ણીની જવાબદારી.	૧૬૦
૧૯૫ કરજદારનો સરતી હક.	૧૬૧
૧૯૬ વારસોની એકત્ર અને પ્રથક પ્રથક જવાબદારી	૧૬૧

ક.

પૃ.

૧૯૭ હિંદુ દણદારની વ્યાજ માટે જવાબદારી-દામદુપટ	૧૬૨
૧૯૮ મીલકત સાખીત કરવાનો ઓ- જો.	૧૬૨
૧૯૯ મીલકત ખતાવ્યા પછી નહેતી એમ પતાવવાનો ઓજો.	"
૨૦૦ ખાપનાં કરજ અનિતિ ભરેલાં સાખીત કરવાનો ઓજો.	"
૨૦૦ અ સગીરનો મેનેજરે કરેલાં કરજ અખત્યારમાં કર્યાનું સા- ખીત કરવાનો ઓજો.	૧૬૩

પ્રકરણ ૧૦

ભરણ પોષણ.

અંક ૧

ભરણ પોષણ માટે હકદાર.

૨૦૧ ભરણ પોષણનો સમાવેશ. ...	૧૬૪
૨૦૨ ભરણ પોષણના હકના પ્રકાર. "	"
૨૦૩ સ્વતંત્ર હકના પ્રકાર. ...	૧૬૫
૨૦૪ અખંડ સ્વતંત્રનો હકદાર માખાપ "	"
૨૦૫ સરતી સ્વતંત્ર હકદાર જ્યોરત અને છોકરાં.	"
૨૦૬ સ્ત્રીના હકની સરતી. ...	૧૬૬
૨૦૭ રાખણીઆતના હક. ...	"
૨૦૮ છોકરાના હક, ...	૧૬૭
૨૦૯ અનૌરસ છોકરાના હક ...	૧૬૮
૨૧૦ અવલંબી હકના પ્રકાર. ,	"
૨૧૧ મીલકત લેનાર ઊપર હક કોના.	૧૬૮-૧૬૯
૨૧૨ મુખી ઉપર ભરણ પોષણના હક.	૧૭૦

ક.	પ.
અંક ૨	
મરણ પોષણના હક અને દલાત.	
૨૧૩ ભરણુ પોષણુ માટે કોણુ દાવો લાવી શકે.	૧૭૧
૨૧૪ કરજથી ભરણુ પોષણુનો બો- જો ઉતરતો.	"
૨૧૫ ભરણુ પોષણુ માટે મીલકત ઉ- પર કાંઈ લીઝન હક નથી.	૧૭૨
૨૧૫અ મરનારની મીલકત મ- તીવાદીના કબજે દાવા વખત હાય તો જવામદારી.	૧૭૩
૨૧૬ ભરણુ પોષણુમાં મળેલી મીલ- કત ઊંપર હક.	૧૭૪
૨૧૭ સ્ત્રીને અપાવવાની રકમ. બીજા સ્વતંત્ર હકદારને અપા- વવાની રકમ.	"
૨૧૮ અવધાની હકદારને અપાવવા- ની રકમ.	૧૭૫
૨૧૯ ભરણુ પોષણુની ચઢતનો પ- ણુ દાવો થાય.	"
૨૨૦ ભવિષ્યમાં ભરણુ પોષણુનાં- હકમનામાં બજે.	૧૭૬

વિનાગ ૭

પ્રકરણ ૧૧

વારસા પ્રકરણ,

અંક ૧

સામાન્ય હક,

૨૨૧ વારસાનો સામાન્ય અર્થ	૧૭૭
૨૨૨ વારસો પ્રાપ્ત થવાનો વખત	"

ક.	પ.
૨૨૩ સ્વભાવી મરણુ બાણેહું તથા અનુમાનીક	૧૭૭-૮
૨૨૪ સંસારી મરણુ	૧૭૮
૨૨૫ વારસા માટે લાયકી	૧૭૯
૨૨૬ વારસો લેવાના હકના પ્રકાર	૧૮૦
૨૨૭ અપ્રતિબંધ હાયકદાર શખસો અને તેમના હક	૧૮૧-૩
૨૨૮ સપ્રતિબંધ હકદાર શખસો	૧૮૪
૨૨૯ સપ્રતિબંધ હકદાર તાથા દીઠ લે છે	૧૮૫
૨૩૦ ઐરસ સાથે દત્તકના હક	૧૮૬
૨૩૧ ઐરસ સાથે સુદ્રના અનૌરસ ના હક	૧૮૭

અંક ૨

સહહિસેદારી હક,

૨૨૨ મીલકત ઊતરવાના પ્રકાર	૧૮૮
૨૩૩ સહહિસેદારી હકનું પ્રાપ્ત થવું.	૧૮૯-૯૦
૨૩૪ સહહિસેદારનો મજીઆરો હિ સો સહહિસેદારને બાય.	૧૯૦
૨૩૫ સહહિસેદારની વ્યાખ્યા	૧૯૦-૨
૨૩૬ અવિભક્તહિસો લેનારના કમ	૧૯૨-૪
૨૩૭ અવિભક્ત અવિભાજ્ય જમીન દારોનો કમ	૧૯૪
૨૩૮ સંસૃષ્ટી અને તેનો કમ	૧૯૫-૭
૨૩૯ સહ હિસેદારની બુદ્ધી મીલકત	૧૯૭
૨૪૦ છેલ્લા સહ હિસેદારની મીલકત	"

અંક ૩

વિભક્ત અને ઉપકુર્બાણ વ્રજાચારી

૨૪૧ વિભક્ત ઐટલે શું	
ઊપકુર્વાણુપ્રજાચારી ઐટલે શું	૧૯૮

ક.	પૃ.	ક.	પૃ.
૨૪૨ વારસાનો સામાન્ય ક્રમ	૧૯૮	૨૬૪ લેનારની નાલાયકી	૨૧૭
૨૪૩ ગોત્રજ સર્પીકનો સામાન્ય સ- માસ	૧૯૯	૨૬૫ બે કે વધારેને એકત્ર ઊતરે નહીં "	
૨૪૪ ગોત્રજ સર્પીકમાં જોરતો કયાં કયાં દાખલ થાય છે	૨૦૦	૨૬૬ ચાલુ રોતમાં ફેરફાર કરી શકે નહીં "	
૨૪૫ ગોત્રજના સર્પીકનો શાળાતાર ક્રમ.	૨૦૦—૩	૨૬૭ ગામના લોકના દેવસ્થાનનું ઊતરણું "	
૨૪૬ ઉતરતા ગોત્રજોનો ક્રમ.	૨૦૧	૨૬૮ સંન્યાશીના વારસ "	
૨૪૭ સમાનોદકનો મગાસ	"	૨૬૯ તેના એવાના હક વીશે "	
૨૪૮ ખાંધુઓ	૨૦૫	૨૭૦ ગોસાધના વારસ	૨૧૮
૨૪૯ ખંગાળામાં વારસાની લાયકી નકી કરવાના નિયમો	૨૦૬—૭	૨૭૧ ગોસાધને પરાણવાનો હક	"
૨૫૦ ખંગાળાનો વારસાનો ક્રમ	૨૦૭—૧૦	૨૭૨ તેના એવાના હક વિશે	૨૧૯
૨૫૧ પુત્રો વિશે સમજ	૨૧૧	૨૭૩ યતિના વારસ	"
૨૫૨ દીકરીના દીકરા વીશે	૨૧૨	૨૭૪ સીધુજ થવાનું પરિણામ	"
૨૫૩ સગા જોરમાનનો ભેદ ભાઈઓ વચ્ચે છે	૨૧૨	૨૭૫ નાનકસાધ બત્યાદી પરચુરણ જતો	૨૨૦
૨૫૪ ભત્રીજા	"	અંક ૬ સ્ત્રીધનનો વારસો	
૨૫૫ બેનના દીકરા	"		
૨૫૬ વિધવાના હક વિશે	૨૧૨—૩	૨૭૬ કુંવારીના વારસ	૨૨૦
૨૫૭ પુત્રીઓ વિશે	૨૧૩	મીતાધરા પ્રમાણ	
૨૫૮ બેનો	૨૧૪		
૨૫૯ મા અને જોરમાન માના હક	૨૧૪—૫	૨૭૭ હુકમનો ક્રમ	૨૨૧
૨૬૦ સગપણનો પુગવો	૨૧૫	૨૭૮ માલ અને અયૌતકનો ક્રમ	૨૨૧-૨
અંક ૭		૨૭૯ મધુખ અયાતક માટે જીદો ક્રમ આપે છે	૨૨૩
		દાયમાન પ્રમાણ	
૨૬૧ નેષ્ટીક પ્રહારીના ક્રમ	૨૧૬		
૨૬૨ સંન્યાશી એટલે શું	"	૨૮૦ યૌતકનો ક્રમ	"
ગોસાધ એટલે શું	"	૨૮૧ અયૌતકનો ક્રમ	૨૨૪—૫
યતિ એટલે શું	"	વારસામાં મજેલી માલિકતાના સંબંધે	
૨૬૩ દરેક મઠ અને તેની રીત પ્ર માણે ઊતરે	"		
		૨૮૨ મરદ તરફથી મજેલો વારસો ઊતરવાનો ક્રમ	૨૨૫
		૨૮૩ મધુખ પ્રમાણે બેન દીકરીએ લીધેલો વારસો ઊતરવાની રી ત જીદી છે	૨૨૬

ક.	પૃ.
૨૮૪ આરતનો વારસો આરતેલી	
ધા પછી ઉતરવાની રીત	૨૨૭
૨૮૫ બદલાયથી નાલાયકીનું કારણ	
નથી	"

પ્રકરણ ૧૨

વારસાની નાલાયકી

૨૮૬ વારસાની નાલાયકી	૨૨૮
૨૮૭ શરીરની ખામી જન્મની જોઈએ	"
૨૮૮ મનની ખામી જન્મની હોવા	
જરૂર નથી	૨૨૯
૨૮૯ અસાધ્ય દરદ	"
૨૯૦ ખાપની શત્રુતા તથા વ્યસન એ	
નાલાયકી નથી	"
૨૯૧ વટલણ નાલાયકીનું કારણ નથી	૨૩૦
૨૯૨ પુનર્જન કરવાથી	૨૩૦-૧
૨૯૩ સંસાર છોડવાથી	૨૩૨
૨૯૪ ના લાયકી જાતેજ માટે છે	૨૩૩
૨૯૪ખ નાલાયકના લાયક વારસને	
અસર કરે નહીં	"
૨૯૫ નાલાયકી દુર થાય તો વાર-	
સો મળે.	"

પ્રકરણ ૧૩

બીનામી કાર્ગ

૨૯૬ બીનામી કાર્યની ઉત્પત્તિ અને	
તેનું સ્વરૂપ	૨૩૪
૨૯૭ બીનામી કાર્યના બે ભેદ	૨૩૫
૨૯૮ આગખવાની કસોટી	"
૨૯૯ ખોટા નામવાળા પક્ષકાર	
વચે ખરૂં કાર્ય...	"
૩૦૦ ખરા પક્ષકાર અને ખોટું કાર્ય.	૨૩૬

ક.	પૃ.
૩૦૧ ખોટા કાર્યનું પરિણામ.	૨૩૬
૩૦૨ ખોટા પક્ષના વચેના ખા	
કાર્યનો અમલ થાય	"
૩૦૩ કોઈના બીનામી પ્રેમીડીંગ	૨૩૭
૩૦૪ બખવણીમાં બીનામી ખરીદી	
ત્રણ પ્રકારે	"
૩૦૫ બીનામીની સામીતીની જરૂર	૨૩૮
૩૦૬ અવેજ પૂરીજ પાસેથી નિહાળા	"
ઉપરથી બીનામીનું અનુમાન	"
૩૦૭ મઝીઆરા કુટુંબના માણસના	
નામ ઉપર હોવાથી લેવાનું	
અનુમાન	"
૩૦૮ સ્ત્રીના નામ ઉપરની મીલકત	
વિષે અનુમાન	૨૩૯
૩૦૯ એકે ખરીદ કર્યા પછી બીજાના	
કબજા ઉપરથી બીનામીનું	
અનુમાન	"
૩૧૦ મઝીઆરા કુટુંબના એક મા-	
ણસના કબજા ઉપરથી મઝી-	
આરી હોવાનું અનુમાન	૨૪૦

પ્રકરણ ૧૪

ચોક્કસ વ્યવસ્થા

એક ૧

બેચાણ-ગીરો

૩૧૧ વ્યવસ્થા વિશે સામાન્ય નિયમ.	૨૪૧
૩૧૨ મઝીઆરા કુટુંબમાં ખાપના કુલ	
અધિકાર કયે પ્રસંગે	૨૪૧-૨
૩૧૩ જરૂરીઆતના પ્રસંગે ખાપ અને	
બીજા મેનેજરના સરખા હક	૨૪૩

ક.	પૃ.	ક.	પૃ.
૩૧૪ અવિભાજ્ય જમીનદારીના સં- બંધે સરખાજ હક	૨૪૪	૩૨૫ પાણુ જરૂરીઆત માટે બક્ષીસ આપી શકે	"
૩૧૫ જરૂરીઆત કાણુ ફરી રીતે સાબીત કરવી	૨૪૪-૬	૩૨૬ વિભક્તને બક્ષીસ કે વસીઅત કરવા કુલ હક	૨૫૩
૩૧૬ વ્યવસ્થા રદ થાય ત્યારે મળે લા અવેજ માટે ચાર્જ (ખાજા)	૨૪૬	૩૨૭ બક્ષીસ લેવા વખત સેનાર હ- યાત જોઈએ	૨૫૪
૩૧૭ મઝીઆરો હિસો વેચવા સાટવા સહ હિસેદારનો આધિકાર	૨૪૭	૩૨૮ હયાત હોય તેજ વસ્તુની બક્ષી- સ અપાય	૨૫૫
૩૧૭અ મઝીઆરો હિસો વેચાણુ ઉપર કુલ માલેકી ખરીદદારને કયારે મળે છે.	૨૪૮	૩૨૯ સરતો બક્ષીસ	"
૩૧૭બ ખરીદદારને કબજા લેવા હ ક નથી. મળ્યા પછી સહ હિસે દાર વેહેંચાણુ કરાવી શકે	"	૩૩૦ બક્ષીસ ઉપર ગરનિત ખાજા કયારે	૨૫૬
૩૧૮ દાયભાગ (ખંજાળા) માં દી- કરા બાપના સહ હિસેદાર નથી માટે બાપ ગમેતેવી રીતે વ્ય- વસ્થા કરી શકે	"	૩૩૧ બક્ષીસમાં કબજાની જરૂર	"
૩૧૯ અવિભક્તની જુદી મીલકત વિશે વિભક્તની માફક સમજવી	૨૪૯	૩૩૨ બક્ષીસ કે વસીઅત લખાણુમાં હોવા જરૂર મથી	૨૫૭
૩૨૦ વિભક્તને વ્યવસ્થા કરવા કુલ હક છે	"	૩૩૩ ધર્મદાય (ધર્મ અર્થે કરેલી બક્ષીસ)	૨૫૮
૩૨૧ વેચાણુ ગીરો કબજા વગર આ પુણુ ગણાતું નથી	૨૫૦	૩૩૪ ધર્મદાય આપવાના આધિકાર	"
૩૨૨ લખાણુની પાણુ જરૂર નથી અંક ૨	"	૩૩૫ ધર્મદાયના પ્રકાર	"
બક્ષીસો (વશીયત શીખે)		૩૩૬ પુણુ રીતે ધર્મ અર્થે આપેલી બક્ષીસ	૨૫૮-૯
૩૨૩ અવિભક્તને બક્ષીસ આપવાના આધિકાર નથી	૨૫૧	૩૩૭ તેને નવીન વારસાનો કમ સ્થા- પન થાય	૨૬૦
૩૨૪ વસીઅત કરવા પાણુ આધિકાર નથી.	૨૫૨	૩૩૮ તે મીલકતની કબજેદાર કે વારસ વ્યવસ્થા કરી શકે નહીં	"
		૩૩૯ પુણુ રીતે કરેલું ધર્મદાય પાણુ લઈ શકાય નહીં	૨૬૧
		૩૪૦ અપુણુ રીતે આપેલાં ધર્મદાયમાં તેના પ્રતિબંધ થઈ શકે નહીં.	"

ક્ર.	પ્રકરણ	પૃ.
	વેદેચન	
	અંક ૧	
	હિસાં લેવા હકદાર સજ્જનો.	
૩૪૧	વેદેચણ એટલે શું	૨૬૨
૩૪૨	સહિસેદારની વાળખા	૨૬૩—૪
૩૪૩	સહિસેદારના હક	૨૬૬
૩૪૪	સહિસેદારનો હિસો ખરીદ કરનારના હક	૨૬૯
૩૪૫	એકત્ર વારસો લેનારી ઓરતના વેદેચણ કરવાના હક	"
૩૪૬	હિસા માટે વેદેચણમાં હકદાર ઓરતો દાવો કરવાને અશક્ત	૨૭૩
૩૪૭	સગીરના હિસાનો દાવો લાવી શકે નહીં કયારે લવાય	"
	અંક ૨	
	વેદેચવાની મીલકત	
૩૪૮	વેદેચવાને પાત્ર કદ મીલકત	૨૭૮
૩૪૯	તેમાં વેદેચવાને લાયક.	૨૮૦
૩૫૦	વેદેચવાને પાત્ર છતાં વેદેચવા ને સ્વભાવીક રીતે ના લાયક	"
૩૫૧	ન્યાયસર નહીં વેદેચતા	૨૮૨
૩૫૨	વેદેચવાને નહીં પાત્ર	"
૩૫૩	મીલકત ઊપરના બોલ	૨૮૩
	અંક ૩	
	વેદેચણનું કાર્ય કરવાની રીત.	
૩૫૪	પોતાનો હિસો દરેક સહિસેદાર કહેવી શકે	"

ક્ર.	પ્રકરણ	પૃ.
૩૫૫	બધા હિસેદારને પાસે રાખવા જોઈએ	૨૮૪
૩૫૬	સગીરને પાસે રાખવા જરૂર નથી	"
૩૫૭	ગેરહાજર સખસોની ગેર હાજરીની ફીકર નહીં	૨૮૫
૩૫૮	કોર્ટ બહાર થોડી માન્યતાની વેદેચણ થાય,	"
૩૫૯	કોર્ટની વેદેચણમાં બધાં મીલકત દાવામાં લાવી જોઈએ.	૨૮૬
	અંક ૪	
	વેદેચણનું કાર્ય અને પુરાવો.	
૩૬૦	હિસા પાડીને કે કરારથી	૨૮૯
૩૬૧	કોર્ટના હુકમનામાથી.	૨૯૦
૩૬૨	મુદતના નિયમથી	૨૯૧
૩૬૩	અનુમાનીક વેદેચણ	૨૯૨
	અંક ૫	
	વેદેચણના પરિણામ.	
૩૬૪	ફરી બોલાય નહીં	૨૯૪
૩૬૫	કપટ કે ભુલના કારણથી કયા કે ખુલે	૨૯૪
૩૬૫અ	અસંખ્ય થયા પછી ફરી વેદેચણ થાય.	૨૯૫
	વધારો ...	...૨૯૬—૩૦૦
	અપેન્ડીક્ષ ...	૩૦૧...—૩૦૯
	ઇન્ડેક્સ ...	...૩૧૦—૩૨૨
	ફારમો ...	...૩૧૧ થી ૩૬

ભાગ ૧

હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રની ઉત્પત્તિ અને સ્વરૂપ.

૦૦૦

વિભાગ ૧

પ્રકરણ ૧

ઉત્પત્તિ.

૧ જેઓ ધર્મે હિંદુ છે અથવા જેઓ હિંદુ રીતમાત્ર પ્રમાણે ચાલે છે, તેઓ કુટુંબ સંબંધ કેવી રીતે બાંધે છે અને તેઓના હક હિસ્સા અર્થે તેમનામાં મીલકતની કેવી રીતે વ્યવસ્થા થાય છે તે વિશેના નિયમનું જે શાસ્ત્ર તેને(આ પુસ્તકના કારણસર) હિંદુ ધર્મશાસ્ત્ર કહેવું. તેના મુખ્ય ત્રણ ભાગ પડે છે.

હિંદુ ધર્મશાસ્ત્ર
ની વ્યાખ્યા.

૧ તે કાને લાગુ છે,

તેના વિભાગ

૨ તેઓનાં કુટુંબ સંબંધ વિશેનાં નિયમો શું છે, અને

૩ તેમના હિત અર્થે મીલકતની વ્યવસ્થા કરવા વિશેના નિયમો કયા છે.

૧ અ હિંદુ ધર્મશાસ્ત્ર કયા વર્ગના લોકોને લાગુ છે તે નક્કી કરવા માટે તેની ઉત્પત્તિ અને ઉત્પત્તિસ્થાન તપાસવાં જોઈએ કમકે કોઈપણ ધર્મ પુસ્તક એમ ઠરાવ્યું નથી કે તે અમુક જગ્યાએ અથવા અમુક જગ્યાના વર્ગને લાગુ છે.

હિંદુ ધર્મશાસ્ત્ર
ના લાગુ પડતાં
દે ઉત્પત્તિ જોવા
ની જરૂર

૨ હમણાં સુધી હિંદુ ધર્મ-અંધ કરતાઓએ એમ માની લીધેલું છે કે હિંદુ લોકો ફક્ત પ્રાચીન વખતના ઇશીઓના અંધો અને તે ઉપરના દીકાના પુસ્તકોની અંદર છે અને તેથી હિંદુ લોકો સ્થાપનારા તે ઇશીઓજ છે. દાખલા તરીકે:-મનુસ્મૃતિ ને લોકો કાયદા તરીકે માન્ય કરે છે અને જાણે કે કાયદાની તમામ ઉત્પત્તિ ત્યારથીજ થઈ હોય એમ ગણે છે.

સામાન્ય મા
નીતતા

૨ અ ખીજી તરફથી જે યુરોપીઅન અંધ કરતાઓ હિંદુઓ સાથેના સહવાસથીજ તેમની રીતમાત્ર વીરો માહિતગાર થયા છે જે

દ્રષ્ટાંત

મેનના નીર્ણય
અને તેના કારણો

વા કુ મી. ફ્લોસ, ડા. વરનેલ, અને મી. નેલસન તેઓ એ પ્ર
માણે માનતા નથી આ ઉપરથી તથા ગયા વખતને માટે છુટ મુક્તિ
અસલના ગ્રંથોના લખાણો અને હાલના તરેહ તરેહના ચાલુ રીવાજો
વચ્ચેના મલતાપણા ઉપરથી મી. મેન કહે છે કે “મારો વીચાર એવો
“છે કે હીંદુલાનો આધાર યાદગીરી પોહોએ એટલા વખત પેહેલાના
“રીવાજો ઉપર છે. જ્યારે આર્ય લોકો હીંદુસ્થાનમાં દાખલ થયા
“ત્યારે અનેક રીવાજો પોતાના જેવા અને પોતાનાથી તદ્દન જુદા ન-
“હી હોય એવા તેમને માન્ય પડ્યા. આ રીવાજો ફેટલાએક ફેર
“ફારની સાથે ગ્રહણ કર્યા અને જે રીવાજોને અનુકુલ નજર થઈ શ-
“કાય તેવું હતું તે રીવાજો ખાણુ ઉપર રાખ્યા. જેવાકે: એકથી વ-
“ધારે ધણી કરવાનો ચાલ, લોકીના સંબંધમાં લગ્ન કરવાની રીત
“ઈત્યાદી. આ રીવાજો અમુક જગ્યાએ કાયમ રહ્યા, અને ખાણ
“બધા રાજ્ય કરનારી કામના રીવાજમાં સેળભેળ થયા. જ્યારે
“ધ્રાક્ષણીનું પ્રબલ વધુ અને ક્રાક્ષણી ગ્રંથકારોએ ન્યાયશાસ્ત્ર
“તરફ ધ્યાન ખેંચ્યું તે વખત તેમણે માત્ર જે વાતો દીઠી તેવીને
“તેવી, ધર્મ સંબંધી કાંઈ જરૂરીઆતનો ઉમેરો કર્યા રીવાજ, ખતાવી.
“ધર્મનું મુળ પાછળથી વધુ અને તેઓએ લણુ રીતે એ કામ કર્યું. પે-
“હેલું: જે કાર્યો માત્ર સંસારનેજ લગતાં હતાં તેમને ધાર્મિક હેતુ અને
“કારણ લાણુ કર્યાં. ખીણુ: તે કાર્યો કરવામાં તે હેતુને લાયક નીયમો
અને બંધનો વધાર્યા; અને ત્રીણુ: તે કાર્યો અને રીવાજોમાંજ
“ફેરફાર કર્યો.” (મે પ. પ.)

૩ ઉપરના વીચારના સંબંધમાં હીંદુધર્મશાસ્ત્રના બંધારણને લગ
તાંજ ખીજાં કારણો ખતાવી તે વીચારને આ પ્રમાણે કહી મજબુત કરેછે
મેનના કારણ “હીંદુલાના વધારેમાં વધારે મોટા વિષય આ ત્રણ છે.
(૧) અવિભક્ત કુટુંબનું બંધારણ, (૨) વારસા પ્રકરણ અને, (૩) દત્ત
નિધાન પ્રકરણ. પાછલા બે વિષયની અંદર ક્રાક્ષણી વીચારો હાલ સંપૂર્ણ
રીતે દાખલ થયા છે અને તેની અસર માત્ર કુટુંબના કટકા કરવામાં
થએલીછે.” પણ તે કહે છે કે એ ત્રણે વિષય ઉપરથી ધ્રાક્ષીજ સંતોરા
કારક રીતે જણાયછે કે તે ત્રણે શાખા અસલ હતી અને તેની અસલ
કૃતીના સંબંધ કાંઈ પણ તેમને કરવાનું નહોતું. (પે ૭)

મઝીઆશની
રીત ફુનીઆના
દરેક ખેતીવાળા
માં હતી.

૩ બ અવિભક્ત કુટુંબની રીત કાંઈ મીલકત મઝીઆરી રાખ
વાના વલણને લીધે ઉત્પન્ન થએલી છે, અને હાલ સાખીત થયું
છે કે તે રીત સાર્વજનિક હતી. આ તરફ પેહેલ પેહેલું ધ્યાન સ્ત્રેયો

નીચન સંયુક્ત મંડળીઓના સંબંધે એવાયું. પણ હાલ એ વાત તદન શક બાહાર મુકવામાં આવી છે કે એકત્ર માલેખી હક સ્લેવોની થન જાતોમાંજ હતો કે આર્ય જાતોમાં હતો એમ કંઈ નથી. પણ જે જે સ્થલે ખેતી દાખલ થયેલી છે તેવા કુળીઆના દરેક ભાગમાં એકત્ર માલેખી હકની એટલે મજીઆરાની રીત જોવામાં આવેછે. હાંકુસથાનના જે ભાગોમાં બ્રાહ્મણોની અને આર્ય લોકોની સત્તા ધણી નબળી હતી, તે દેશોમાં પણ તેના અભયખી જેવા દાખલાઓ જોવામાં આવે છે. પંજાબ અને આસપાસના મુલકમાં થઈ પેહેલ વે હેલા આર્ય લોકો પસાર થયેલા હોવા જોઈએ. ત્યાં આ રીત અસલ માર્કક જોસભર ચાલેછે પણ તે ઉપર અસર કરવામાં બ્રાહ્મણી વીચારો તદન નિસ્કલ થયા છે અને તેને લગતાં ડા. મુર માહામાર વનગ નીચેના વચનો ટાંકે છે.

“સોધુ સાથે જોડાતી પાંચ નદીઓ વચે નાપાક સ્થાનનો વસે
“છે તેઓ ધર્મમ્મથ છે. કાઈ પણ આર્યે ત્યાં એ દીવસ પણ રહેવું
“નહી ત્યાં બ્રાહ્મણો રહે છે. તેમને વેદ નથી, ધર્મ, ક્રીયા
“નથી, કંઈ યત્ન નથી”

પંજાબથી ખીજે દરજ્જે દક્ષીણની દ્રાવીડ પ્રજાઓમાં જોવામાં આવે છે. તેજ રીતે મલ્લવાર અને કેનેડામાં છે. ત્યાં અવીભક્ત સ્થિતી છે એટલુંજ નહી પણ વેહેંચણ થતીજ નથી. અને બ્રાહ્મણી વીચારોની છાયા નાંખવાની કાશીસ પણ થઈ નથી. તેજ રીતે લંકાના ઊતર ભાગમાં છે. માત્ર જ્યારે કુટુંબ ભાંગે છે ત્યારેજ બ્રાહ્મણી વીચારોની અસર જોવામાં આવેછે; અને તે કાર્ય (કુટુંબ ભંગાવા નુ) બ્રાહ્મણી વીચારોની અસર થયાના પ્રમાણમાં વેહેલું મોડું થાયછે.

૩ વે ખીજી વાત વારસા પ્રકરણની છે. તે કહેછે કે આ વીષય ઉપરના વીચારને વધારે મજબુતી આપે છે.

“હાંકુલા પ્રમાણે વારસાનો હક મરનાર માલેકને ધર્મ સંબંધી શાયદા કરવા ઉપરજ તદન આધાર રાખે છે” એ નીચમ ક્ષોધી ઉંચા દરજ્જાના ન્યાય પ્રમાણથી મુકરર થએલા છે કે જે નીચમ બીરો વાંધા લેવા એ નાસ્તીકપણું છે. વંગાળમાં તે નિયમ સખત રીતે ચાલેછે પણ ખીજે ઠેકાણે તેમ નથી. પંજાબમાં રીવાજથી વારસાનો અલ્પકમ મુકરર થાયછે. ધર્મ વીચારની વાતો કાંઈ જોવાતી નથી. તેમજ આખા મુખઈ ઈલાકાની અંદર ઘણા સંગાઓ અને વીરો

વારસામાં ધર્મ સંબંધી વીચાર ખંગાળામાંજ છે અને તેથીનવુંજ પ્રકરણ બન્યું છે.

સેકરીને ઓરતો કે જેના માટે ધર્મ સંબંધી કાંઈ પણ લાયકી કાઢી પણ ખુદીશાળી માણસ શોધી કાઢી લગીડી શકે નહી તેવા સંપર્સો વારસો લે છે. મીતાક્ષરા પ્રમાણે તો મરદના વારસોના અનુક્રમમાં માત્ર સંબંધજ વારસાની કસોટી છે.

ધર્મક્રીયા કરવાની લાયકીના અનુક્રમે વારસો મુકવો એ નીચમ પહેલ વેહેલો અર્ધાચીન વખતમાં જમિત વાહને ખંગાળામાં જણાવ્યો. અને તેના મત સ્વીકારનારાએ તે મતનો વીસ્તાર કર્યો. પણ તેથી ક-રીને વારસાનો અનુક્રમ તદ્દન ફરીથી ગોઠવવો પડ્યો, અને ગોત્રજો પછી બાંધુ આવવાને બદલે કુટુમ્બાએકને તેમની વચે નાંખી દેવામાં આયા છે, બાંધુની વ્યાખ્યાજ એવી રીતે ફેરવી નાંખવામાં આવી છે કે જેથી મીતાક્ષરાએ જેઓને વારસાના અનુક્રમમાં ખતાવ્યા છે તેઓ નીકળી જાય. આ બધાનું પરીણામ એ છે કે એક નવું પ્રકરણ ઉત્પન્ન થયું કે જેનું પોત તદ્દન 'બ્રાહ્મણી વીચારોનું' છે પણ ધંડાંડનો કાંઈ ધારો હીંદુસ્થાનની અર્ધાચીન સ્થિતિ સાથે જેટલો સંબંધ રાખે તેના કરતાં કાંઈ પણ વધારે સંબંધ આ નવું પ્રકરણ રાખે છે એમ કહી શકાય નહી. ખંગાળામાં વારસો ધર્મક્રીયા કરવાની ફરજ પછવાડે આવે છે બીજો બધે કુટુમ્બ વારસા પછવાડે તે ફરજ ચાલે છે. (મેન. પા ૫.)

દત્ત વીધાનની
અસલ રીત.

૩ ક ત્રીજી વાત દત્તવિધાનની છે અને તેની અંદર 'બ્રાહ્મણી' એ ધણું કામ કીધું છે. બેશક આર્ય લોકોમાં ધર્મક્રીયા અને-પુત્ર વા રતે પુત્ર હોવાની પ્રથમ જરૂર તેમને લાગે અને તેથી પુત્રના અભાવે બીજો છોકરો કરવાની જરૂર જણાય અને દત્ત લેવાની રીત નીકળે. પણ ધર્મ સંબંધી વીચારો અલગ રાખતાંએ દીકરો બાપને સંસારમાં મદદ થપ થઈ પડે, તેનું વૃદ્ધાવસ્થામાં રક્ષણ કરે અને તેના મરણ પછી મીલકત ઉપર આવી બેસે તે માટે છોકરો હોવાના કાયદા આર્ય પ્રજાને જેમ જણાઈ આવે તેજ રીતે બીજી પ્રજાઓને પણ પુત્ર હોવાની અગત્ય જણાય અને જણાણી છે, આપણે જાણીએ છીએ કે શુદ્ર દત્ત લે છે એટલુંજ નહીં પણ પંજાબના અને વાચન્ય પ્રાંતોમાં જૈન, જાટ, શીખ અને મુસલમાનો પણ (ધર્મ સંબંધી કાંઈ પણ વીચાર રાખ્યા સીવાય) દત્ત લે છે. બ્રાહ્મણી શ્રેયકારો એમતો કબુલ કરેછે કે ધર્મ વાચાર અલગ રાખતાં પણ નામ તથા વંશ રાખવા માટે દત્ત વીધાનની જરૂર છે. આ જરૂર બીજી પ્રજાઓને પણ જણાય-કેટલેક કુટુમ્બોતો પુત્રીના દત્તવીધાન કર્યાના ધણા પ્રાચીન વખત ના દાખલાઓ છે તે પ્રમાણે આજ પણ ભીલ લોકો કરે છે, આથી

એમ જણાય છે કે આર્ય લોકો દત્તવૃધાનની રીત પોતાની સાથે હીંદુ સ્થાનમાં લાવ્યા હશે, તોપણ તેની રીત હીંદુસ્થાનમાં પણ તેમને માલુમ પડી હતી—અને તે રીતો અસલ નીવાસીઓના પોતાના જ જુના રીવાજો ઉપરથી હતી. (મે. પે. ૧૦)

૪ મી. મેન કહે છે કે જો આ વીચારો ખરા હોય તો તે ઉપરથી એમ નીકળે છે કે જે જાતો હીંદુ નામે ઓળખાય છે અથવા ધર્મે હીંદુ છે, તેઓ સ્મૃતી ઉપરથી થયેલી ટીકાના ગ્રંથોને અવશ્યક રીતે તાલે નથી. તેમની રીત ભાતો ઘણી મળતી હોય પણ તે મળતાપણું એક જુદાજ કારણથી થયું હોય તો ના કહેવાય નહીં. એમ તો સંભવતું છે કે બધા બ્રાહ્મણો પછી ગમે તો તેમની વંશાવળી શંકાવાળી હોય તોપણ તેમને તો એક જાતના પ્રતીવંધની રીતે તેમના પોતાના પરગણામાં ચાલતા પ્રમાણોનો ઈનકાર કરવાની મનાઈ કરી શકાય. પણ જેઓ પ્રામણ્ય તો નથી, પણ આર્ય પણ નથી તેઓના સંબંધે આવો કંઈ પ્રતીવંધનો ડાળ પણ કરી શકાય નહીં. એક પ્રસંગે તંમાલ પક્ષકારો વચ્ચે એક વારસાના સવાલ વીશે, મી. જસ્ટીસ હાલોવેએ જણાવ્યું કે “આ લોકોને હિંદુલાનો નીયમ લાગુ પડવો એ એક હસવા લાયક મુખાઈ છે.....પણ એ મુખાઈ કાઈએક માણસ જાણે છે તેટલા ઉપરથી અમલ કરવો અશક્ય છે. મી. મેન કહે છે કે મારે કબુલ કરવું જોઈએ કે તેમાં હુતો કંઈ અશક્યતા જોઈ શકતો નથી. ઉત્તર અને પશ્ચીમ હિંદુસ્થાનમાં જે લોકો સ્મૃતીને માનતા નથી તેની જાતોને આ નીયમ લાગુ પડવા જોઈએ એવું બંધન કારણે જાણીતું નથી.

જેન લોકોની બાબતમાં શોધ કરતાં એમ માલમ પડે છે કે તેમના રીવાજ ધાર્મિક હિંદુઓને ઘણીજ ખારીક રીતે મળતા આવે છે. તોપણ જ્યાં જુદા પડવાની આશા રાખીએ ત્યાંજ ખરોખર જુદા પડે છે. તેનું કારણ એટલુંજ છે કે તેમના રીવાજ માત્ર સંસાર વીચાર ઉપર આધાર રાખે છે ધર્મ વીચાર સાથે તેમને સંબંધ નથી. બંગાલા કોર્ટ ઘણી થોડીજ છુટ મુકે છે. પણ એતો ખરેખર નવાઈ ભરેલું છે કે આસામ જેકે હિંદુસ્થાનમાં જંગલીમાં જંગલી પ્રાંત છે તે પ્રાંતના દેશીઓને જામુતવાહનના સુધારા પ્રમાણે હિંદુલા લાગુ પાડવામાં આવે છે. (મે, ૧૧)

૫ આમ છે તોપણ બ્રાહ્મણી વીચારોએ ખીજ દરેક વર્ગના રીવાજોમાં ઘણા સુધારો અને વધારો કરેલો છે અને તે આ પ્રમાણે છે:

હિંદુલાનું લાગુપણું ઉપર છે લોકો વચ્ચે.

જેન લોકોને લાગુ.

આશ્વળી વીચા
રોની જુના રી
વાજ ઉપર થયે
લી અસર

જ્યારે એ વીરૂધ્ધ રીવાજ પાસે પાસે શ્રાવતા હોય ત્યારે તકરાર વખત જે ધર્મસૂત્રી ઉત્પત્તિ વાળો નીયમ છે તે ખીળ કરતાં વધારે કાબે-
છે, વળી વધારે સુધરેલા નીયમો જુના રીવાજોને તરત હિંપેડી નાંખે છે,
એક નાનો કાયદો જંગલી જતોની ગરજ પુરી પાડશે, પણ જેમ જેમ
તેઓ સુધરતા જાય અને તકરારનાં નવાં નવાં કારણો ઊત્પન્ન થતાં
જાય તેમ તેમ નવા નીયમોની ગરજ તેમને પડશે. જો પોતાને તેવા
નીયમો નહીં હશે તો પડોશીના નિયમ ગ્રહણ કરશે. જ્યારે રીવાજોના
પુરાવો લેવાય છે ત્યારે દેશી સાહેબની જુમાની લેતા જણાવે છે કે અમે
અમારા નીયમ પ્રમાણે ચાલીએ છીએ અમારે જે બાબતમાં નહોય તો
પંડીતને પુછીએ છીએ. પંડીતો બેશક પોતાના શાસ્ત્રોથી ખુલાસે
કરે છે: આ કીયા ગયા સૈકામાં જ્યારે પંડીતના મત પુછાતા
હતા અને તે પ્રમાણે કારણ કેંસલા આપતી હતી તે વખતે ધણી
જોસબર ચાલે એમાં નવાઈ નથી માટે આનું પરિણામ એ છે કે:

અને હિંદુલા
કોને લાગુ નથી

અ જે કામોને તે કદીબળ લાગુ પાડવામાં આવ્યો નથી અને
જેઓ હિંદુલામાં ફેરફાર કરનારા સ્થાનિક કે જાતી રીવાજ પ્રમાણ
ચાલે છે તે કામોને.

જે તેમજ સામાન્ય રીતે કારણે મંજૂર કરેલા બીશેષ રીવાજ
પ્રમાણે જે કામો ચાલે છે તે કામોને, હિંદુલાથી તે રીવાજ જુદા
પડતા હોય તેટલે દરજે અને,

ક જે કામોએ હિંદુ ધર્મ છોડી દીધા છે, અને જેઓએ ખીણ
કાઈ કામના અથવા ખીળ પંથના રીવાજ પ્રમાણે ચાલવાનું પસંદ
કર્યું છે તે કામોને

હિંદુલા અસર કરતો નથી. (કર્નીંગ પૃ. ૧)

૬ આ બધાનું પરિણામ એવું છે કે

હિંદુલાનું એ
કસ લાગુ પડ્યું
અને નિર્ણયો

અ હિંદુલા એ જાતીકો નો (Personal) ધારો છે, અને જેઓ
જન્મે અને ધર્મે બંને રીતે હિંદુઓ છે, તેઓને લાગુ પડે છે.

એન્નામ વી. એન્નામ ૯ મુ. ૬. બ. ૧૯૫

રાયબહાદુર વી. શીસન દયાલ ૬. લા. રી. ૪ અલ્લા ૩૪૩

જે તેમજ જે પંથવાલા સામાન્ય રીતે હિંદુલા પ્રમાણે ચાલ-
વાનું કબુલ રાખે છે, પણ જેઓ તેના ધર્મ તત્વો સ્વીકારતા નથી, તે-
ઓને પણ હિંદુલા લાગુ પડે છે. જેવા કે: ખુશીસટ, જૈન, સીખ, જઠ
ઇત્યાદી.

મગવાનદાસ વી. રાજમલ ૧૦ મુ. હા. રો. ૨૪૧ માં ૪૨૧
૦૫૦ કે હિંદુ વારસા પ્રકરણ અને દત્ત વીધાન પ્રકરણ જોનને લાગુ
પડે છે.

સીવસીંગ વી. દલો. ર્. લા. રો. ૧ અલ્હા. ૬૮૮

છોટાઈલાલ વી. ચુનીલાલ લા. રો. ૬ ઇ. અ. ૧૧

મુસા. વુછાઈ વી. મકનલાલ. ૧ લા. રીઝુ ૭૮

લક્ષ્મીચંદ વી. ગઢુલાઈ ર્. લા. રો. ૮ અલ્હા. ૩૧૯ તા ૦

૨૨ મારચ સને ૧૮૮૬)

ક જેઓએ હિંદુ ધર્મ અને જાત પાને છોડી દીધાં છે તેઓ-
ને હિંદુલા લાગુ પડતો નથી તેપણુ તેઓએ ધર્મ છોડ્યા છતાં એ
ધારાનું લાગુપણું કાયમ રાખવા મુખ્ય-વાર છે. એન્નામ વી. એન્નામ
૯ મુ. ર્. અ ૧૯૫

હિંદુધર્મ અને
જાત છોડ્યા પ
છી હિંદુ રીત
ભાતપ્રમાણેચા-
લવાના મુખ્યતરી

(૧) પણ મદ્રાસ હાઈ કોર્ટે ૪૨૦૫૦ કે પ્રીસીડી થયેલા દેશી
ઓને તો હિંદુસ્થાનનો વારસાનો આકટજ લાગુ પડશે માત્ર એ આ
કટ અમલમાં આવ્યા પહેલાં જન્મેલાઓએ હિંદુલાના આધારે હક
મળવ્યા હશે તેને અસર થશે નહીં ર્. લા. રો. ૨ મદ્રા ૨૦૬

પણ પ્રિસિડીઓ
ના સંબંધે સક
રેશન આકટ થ
યા પછી મુખ્યતરી
વારી રહેતીનથાં

(૨) મુસલમાન થયેલા દેશીઓને માટે તેમ સમજવાનું નથી.

(૨ અ) જોળ અને મેમણો અસલ વેપારી વર્ગના હોંદુઓ હતા
તેઓને વટલ્યાં ૪૦૦ વરસ થયાં છે અને તેઓ મીલકત અને વાર
સાના સંબંધે હિંદુલા પ્રમાણે ચાલે છે. માત્ર લગ્ન સંબંધી બાબત
માં મુસલમાની ધર્મ પ્રમાણે ચાલે છે.

જોળને હિંદુ
લાગુ લાગુપણું

ગંગાવાઈ વી. થાવરમુલા ૧ મુ હા ૭૩

મુલ્કવાઈ ની અરજીના કામમાં ૨ મુ. હા. ૨૭૬

હાસમ વી. દત્ત જોજા ૧૨ મુ. હા. ૨૮૧

હોરવાઈ વી. ગોરવાઈ ,, ,, ૨૮૪

ઢાયા મહમદ વી. મહમદ હુસેન ,, ૩૨૩

રહીમતવાઈ વી. હોરવાઈ ર્. લા. રો. ૩ મુ. ૩૪

(૨ બ) તેમજ કછી મેમણોને હોંદુલા લાગુ પડે છે એમ ૪૨૧
વવામાં આવ્યું આશાવાઈ વી. હાજીતૈયબ ઇ. લા. રી. ૯ મુ. ૭

તેમજ કછી મે
મણો

૧૧૫. અબદલકરીમ વી. સી. એ. ટરનર ઇ. લા. રી. ૬ મુ. ૧૫૮

વિભાગ ૨

પ્રકરણ ૨

ઉત્પત્તિસ્થાન.

ઉત્પત્તિસ્થાન

ધર્મ ગ્રંથો

૭ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે હિંદુલાના ઉત્પત્તિસ્થાન (૧) ધર્મ પુસ્તકો અને (૨) રિવાજ છે. રિવાજ વિશે જુદું કહેશું. ધર્મપુસ્તકોના આ પ્રમાણે ચાર વર્ગ પડે છે.

(૧) સ્મૃતિઓ, (૨) તે ઉપરની ટીકાનાં ગ્રંથો, (૩) શાળાનાં ગ્રંથો, (૪) તે ઉપરનાં ફેસલા.

સ્મૃતી

૮ સ્મૃતિ એટલે યાદગીરીથી લખેલો કાયદો. સ્મૃતિ એટલે સાંભળેલો કાયદો તેમાં ચાર વેદ આવે છે. અને તે ઈશ્વરકૃત ગણાય છે પણ તેનો અંદર ધારા સખંધો વાત કાંઈ નથી. માત્ર જુદી જુદી હકીકતોનું ખયાન આવે છે. ઈશ્વર વાણીથી સાંભળેલો કાયદો રૂઝીઆએ યાદગીરી પ્રમાણે લખી રાખ્યો માટે તેને સ્મૃતિ કહેવામાં આવે છે.

મુખ્ય સ્મૃતિઓ આ પ્રમાણે છે.

(૧) મનુસ્મૃતિ^૧ જુનામાં જુનો અને શીથી હયા દરજ્જાની છે. તેનો વખત ઇ. સ. ૧૮૨૦ થી ૨૦૦ સુધી મુકવામાં આવે છે.

૧ નારદ પોતાની પસ્તાવનામાં કહે છે કે મનુ પુસ્તક અસલ ૧૦૦૦ પ્રકરણમાં અને ૧૦૦૦૦૦ સ્લોકમાં હતું. નારદ મુની એ તેનું ટુંકું કરી ૧૨૦૦૦ સ્લોકમાં લાવી મુક્યું અને સુમતિએ પાછું તે ૪૦૦૦ સ્લોકમાં લાવી મુક્યું. જે પુસ્તક હાલ જોવામાં આવે છે તે ૨૬૮૫ સ્લોકમાં છે માટે તે ત્રીજી દોહન હોયું જોઈએ. વલીકાઈ દેકાણે વૃધમનુ કરી લખેલું જોઈએ છાંયે અને કાઈ દેકાણે બ્રહ્મવમનુ કરી લખેલું છે. વીશેષ હાલના ગ્રંથમાં મનુ વસીષ્ઠના ઉતારો કરે છે અને તે ઉતારો વસીષ્ઠમાં છે. ખીજી તરફ વસીષ્ઠ મનુમાંથી ઉતારો કરે છે જેમાંના બે સ્લોક હાલ માણુમ પડે છે અને બે મલતા નથી માંનો એકતો એવા છંદમાં છે કે તે છંદ પણ હાલના ગ્રંથમાં નથી આથી ઉધાકું છે કે જે મનુના વસીષ્ઠ ઉતારો કરે છે, અને જે મનુ વસીષ્ઠના ઉતારો કરે છે તે બે મનુ વચ્ચે ધણો ભાંયો વખત હોવો જોઈએ.

(૨) યાજ્ઞવલ્ક્ય ત્યાર પછીની અને મનુ સ્મૃતિથી ઉતરતી છે. તેનો વખત ઇ. સ. ૨૦૦ થી ૪૦૦ સુધીમાં મુકવામાં આવે છે કે જે હેપરથી મીતાક્ષરા થયેલું છે.

(૩) નારદ સ્મૃતિના વીચાર નવા જમાનાને મલતા છે અને કામ ચલાવવાના કટલાએક નિયમો ધ્રેણ જાળવવાપના ખાસ ની-ચમોની સુચના કરતા દેખાય છે. તેનો વખત ઇ. સ. ૫૦૦ થી ૭૦૦ સુધીમાં મુકવામાં આવે છે.

(૪) બાકીની સ્મૃતિઓનો વખત નારદ સ્મૃતિ પછી ધણો મો-ટો જણાય છે. તે ઉતરતા દરજ્જાની છે.

૪ અંગીરસ ૫ અત્રો ૬ દક્ષ ૭ દેવલ ૮ પ્રયાપાતે ૯ યામ ૧૦ લોભીત ૧૧ વ્યાસ ૧૨ સંઘ ૧૩ સંઘલોભીત ૧૪ વૃષ પ-ગાતાપ.

આ બધો સ્મૃતિઓ ધણી જુજ અગત્યની છે.

૬ ટીકાના ગ્રંથોમાં મીતાક્ષરા એ સૌથી જુની અને વધારેમાં વધારે વજનકાર છે.

મીતાક્ષરા અને વ્ય. મધુપની સત્તા.

અ કાશપિરિ અને તે નામના પ્રાંતમાં સર્વોત્તમ છે.

બ દક્ષીણ અને પશ્ચિમ હીંદુસ્થાનમાં સર્વોપર છે.

ક અને મિથાલામાં જે ગ્રંથો ચાલે છે તે બધાનો આધાર રૂપ છે.

ડ અપવાદ્ય એટલે જ છે કે પંગાલામાં કટલેક દરજ્જે જોમુતવાહને તેની સત્તા એાછી કરી નાંખી છે અને

૬ ગુજરાતમાં વ્યવહાર મણુલ પહેલું પસંદ કરવામાં આવે છે.

મિતાક્ષરા વિદ્યાનેધરકૃત છે અને તેનો વખત અગીઆરમી સદી નો આખર ભાગમાં મુકવામાં આવે છે, અને બીજા દીકાકરો પ્રસંગો-પ્રાંત નથવા તક્ષવત સાથે તેને પછવાડે ચાલે છે. (મે. પ. ૧૬.)

બીજા દીકાના ગ્રંથો માત્ર પુરણી તરીકે જ કામ લાગે છે.

૧૦ શાળાઓનો ભેદ પાછળથી ઉઠેલો છે. એ શાખા પહેલ વહે-લા કોલ્લકૃતે વાપરેલો છે, તે જણાવે છે કે પરેખરો તક્ષવત જોવામાં આવે છે એવીતો એજ શાળાઓ છે. ૧ મિતાક્ષરા શાળા અને ૨ દાય માળ શાળા. પહેલી શાળામાં પાછા ઝીણા તક્ષવતો આવે છે. હમેશાં

શાળાની ઉત્પત્તિ

એકજ ધારાના સંબંધે પણ જુદી જુદી જગ્યાએ જે જે ટીકાકારો નહીં-
કર્તા નહીંક થયા હોય તેના મતને અનુસરવામાં આવે એ સ્વભાવીક-
છે; અને તેથી જુદા જુદા મત બંધાય. આથી એમ માનવામાં
આવ્યું છે કે તેથી જુદી જુદી શાળા છે. પણ તે બીજારને માટે મા. મેન
કહે છે કે ખરી રીતે કંઈ આધાર નથી. (પર. ૩૩) મી. મોરલી પાંચ
શાળાઓ પાડે છે તે એક.

૧ બંગાળા, ૨ મીથીલા, ૩ બનારસ ૪ માહારાષ્ટ્ર અને
૫ દ્રાવિડ.

અને દ્રાવિડ શાળાના પાછા ત્રણ વીભાગ પડે છે.

૧ દ્રાવિડ, ૨ કરળાટક, અને ૩ બંધ.

મદ્રાસ હાઈકોર્ટ અને પ્રીવીકાઉન્સીલ બનારસ અને દ્રાવિડ
શાળાનો ભેદ પાડે છે. રામનદ કેશ ૧૨ મુ. ૬. બ. ૩૯૭

અને બંધ અને દ્રાવિડ શાળાઓ વચ્ચેના ભેદ પણ કેટલેક
દરજાને મંજૂર થયેલો છે.

ખીલ તરફ ડા, બરનેલ આ ભેદને હસી કાઢે છે અને વાસ્ત-
વીક રીતે કોલ્લક ને કે મિતાક્ષરા અને દાયમાગ શાળાના જે
વે ભેદ પાડે છે તેને મળતો આવે છે. તેથી જ રીતે મી. જર્જીસ સ્ટ્રેન્જ
સાહેબ પણ કહે છે કે બનારસ શાળા, મીથીલા, માહારાષ્ટ્ર અને
દ્રાવિડ શાળાના પાચે છે. મી. ગ્રેડી કહે છે કે હાઈકુસ્થાનની પશ્ચિમ
અને દક્ષિણ તરફ નજર કરતાં બનારસ, માહારાષ્ટ્ર અને દ્રાવિડ
શાળાઓ વચ્ચેના ભેદ કંઈ મતભેદના કારણથી નથી. પણ અમુક ગ્રંથની
અવેળ અમુક ગ્રંથ પસંદ કરવાના સંબંધથી છે.

૧૧ દરેક શાળામાં ચાલતા આધારો વિશેષેકરીને નીચેના ૫૦
ત્રકપરથી જણાવી.

શાળાઓ.

જ. ૨૨

શાળાના પ્રમાણ પુસ્તકો.

૨૧

માતાક્ષર					દાયબાબ.	
માહારાષ્ટ્ર	ક્રાવીડ.		અંક	અંક	અંક	અંક
	ક્રાવીડ	કરજીડક				
૧ માતાક્ષર (અ)	માતાક્ષર	માતાક્ષર	(લિ) (ક)	માતાક્ષર	માતાક્ષર	માતાક્ષર
૨ મધ્ય (અ)	માધવી	માધવી	(લિ) (ક)	માધવી	માધવી	માધવી
૩ નિર્ણય (અ)	સારસ્વતી	સારસ્વતી	(લિ) (ક)	સારસ્વતી	સારસ્વતી	સારસ્વતી
૪ હિમદ્રી	વરાહરાજ્ય	વરાહરાજ્ય	(લિ) (ક)	વરાહરાજ્ય	વરાહરાજ્ય	વરાહરાજ્ય
૫ સ્મૃતિ (અ)	દત્તકથા	દત્તકથા	(લિ) (ક)	દત્તકથા	દત્તકથા	દત્તકથા
૬ માધવી	...	...	...	...	...	...
૭ મનુ	...	...	...	...	...	...
૮ દત્તકથા (અ)	...	...	...	...	...	...
૯ ...	...	...	...	...	...	...
૧૦ ...	...	...	...	...	...	...
૧૧ ...	...	...	...	...	...	...

(ઘ) મનુ, મતિશ્વરા અને મયલ મુખ્ય ધલાકામાં સર્વેપરી છે. માહારાષ્ટ્રમાં મોતિશ્વરા ઓછ છે. ગુજરાત, મુખ્ય અને ઉત્તર-કોંકણમાં મયલ ઓછ છે. પ્રાણજીવનદાસ ત્રી. દેવકુંવરભાઈ ૧. મુ. હા. ૧૩૧ નવલરામ ત્રી. નંદકીશ્વર. ૧ મુ. હા. ૨૦૯ આ ખીણ કેસમાં વીરોષ એમકરાણું કે મનુના વાસ્તવ ઉપર ખુબ આધાર રાખવાનો નથી એટલા માટે કે હિંદુઓ ધણ કપુલ રાખે છે કે તેઓની ધણી બાળતોનો કળીયુગમાં અમલ નથી. લલુભાઈ ત્રિ. માનકુંવરભાઈ (ઈ. લા. રી. ૨ મુ. ૩૮૮) ક્રીસ્નાત્રી ત્રિ. પાંડુરગ. ૧૨ મુ. હા. ૬૫ સત્વારામ ત્રિ. સીતાભાઈ. ઈ. લા. રી. ૩ મુ. ૩૫૩

(ઘ) વીનાયક ત્રિ. લક્ષ્મીભાઈ ૧ મુ. હા. ૧૨૩ આ કેસના જજમેન્ટના પૃષ્ઠ ૧૨૩ એ કમલાકર ક્રી બખેશું છે તે તેના અંધ નિર્ણયસિંધુ સમજવો.

(ક) નારાયણ ત્રિ. નાનામનોહર. ૭. મુ. હા. ૯. સી. જી. ૧૫૩

(ડ) ઢોઢું ત્રિ. ગંગાભાઈ. ઈ. લા. રી. ૩ મુ. ૩૬૯

(ધ) પ્રાણજીવનદાસ ત્રિ. દેવકુંવરભાઈ. ૧. મુ. ૧૩૧

(ફ) મોરારજી ગોકલદાસ ત્રિ. પારવતીભાઈ. ઈ. લા. રી. ૧ મુ. ૧૭૭

૧૨ દરેક શાહાનો વિસ્તાર નીચેથી જાણારો.

(૧) માહારાષ્ટ્ર શાહામાં પશ્ચીમ હિંદુસ્થાન આવેછે એટલે કે માહારાષ્ટ્ર, કાકંણ, મુજરાત, કાઠીઆવાડ ઇત્યાદી.

(૨) દ્રાવિડ શાહામાં હિંદુસ્થાનનો ઠઠ રામેશ્વર સુધીના દક્ષીણ ભાગ આવેછે.

(૩) બનારસ શાહામાં બનારસ પ્રાંત અને મધ્ય હિંદુસ્તાન આવેછે તેમજ ઓરિસા અને મોડિનાપુરથી, હુગલીના મુખ સુધી અને ત્યાંથી ચીકાકોલ સુધીના પ્રદેશ આવેછે.

(૪) મીથોલા શાહામાં ઉત્તર વહાર અથવા તરિહુટ આવેછે.

(૫) બંગાલા કે ગોડ શાહામાં બંગળા પ્રાંત આવેછે તેમજ આસામ પણ ગણવામાં આવ્યું છે. (૧૬ વી. સી. ૪૨)

ખુલાસો ૧ આ હદો લગભગજે તોપણ જ્યારે સવાલ ઉઠે કે અમુક જગ્યા કઈ શાહા તળે આવેછે ત્યારે તે વાત તે જગ્યાએ કયા ગ્રંથો માન્ય કરવામાં આવેછે, એવા પુરાવાથી દરેક કામમાં મુકરર કરવી જોઈએ કારણ કે હિંદુસા સ્થાનિક ધારો નથી પણ જાતીકા ધારો છે માટે એક કુટુંબ નિતાક્ષર શાહામાંથી જુનીક્ષી ખીણ શાહા તળેના દેશમાં રહેવા ગય ત્યારે તે કુટુંબ પોતાની મુશ રીતો સાથે લઈ જાયછે. તે પ્રમાણે ચાલવા અથવા નવા વાસનો ધારો ગ્રહણ કરવા તે કુટુંબને છુટ છે પણ નવા વાસનો ધારો ગ્રહણ કર્યોએ એમ સાબીત કરવાનો બોજો તેમ કહેનાર ઊપર છે સુહેદ્રનાયક વી. મુ. હીરમણ્ય. (૧૨. મુ. દ. અ. ૮૧) પ્રથોસીંગ વી. મુ. શીવ (૮ વી. સી. ૨૬૧)

હિંદુ સ્થાનિક ધારો નથી.

સાબીતનો બોજો

ખુલાસો ૨ ધર્મ સંબંધી અથવા સંસારી રીવાજો ગ્રંથો ક્રોડનું સાબીત કરવાથી અથવા ધર્મકીયા પોતાનો રાખી બેઠા હોય તો નવા વાસમાં એજ વર્ગના લોકોમાં જે વારસાનો ક્રમ ચાલેછે તે વારસાનો અનુક્રમ સ્વીકાર્યું સાબીત કરવાથી નવા વાસનો ધારો ગ્રંથો કર્યોનું ખતાવો શકાયછે ચંદ્રશંકર વી. નોબીનસુંદર (૧૨ વી. સી. ૧૯૭). સરકાર એક પ્રાંત સાથે બીજા પ્રાંતને જોડી આપેતે થીત્યાંના લોકોએ એક બીજાના રીવાજ ગ્રંથો કર્યાછે એવું અનુમાન થાય નહીં. પૃથોસીંગ વી. ક્રોટ, ઓફ વોર્ડર. (૨૩ વી. સી. ૨૭૨)

કુવા પુરાવાથી સાબીત થાય

પ્રકરણ ૩

રીવાજ

રાવાજનું સા-
માન્ય લાગુ પાડું.

કુટુંબી. એન કહે છે કે હાલના હાંકુલાનો મોટો ભાગ પ્રાચીન રીવાજો ઉપરથી છે એ માંડે ધારવું ખરું હોય તો પછી તે ઉપરથી એમ નિકળે છે કે જેઓ કાંઈ રીવાજ પ્રમાણે ચાલે છે એમ ખતાવવામાં આવે ત્યારે તેઓને એ રીવાજ નહીં લાગુ પાડવો તેનું એ રીવાજો જામણી શાસ્ત્રી જુદા પડે છે એ કાંઈ કારણ નથી.

આ વાત ધાણજી ગ્રંથકરો પણ કબુલ કરે છે. મનુ કહે છે કે “વાદગીરી પેહેલાનો રીવાજ સરસ કાયદો છે” અને વળી કહે છે કે “કાયદાનો આધાર વાદગીરી પેહેલાંના વખતના રીવાજ ઉપર છે” “એમ પચીત્ર રૂપીઓએ સારી પેઠે બાણ્યાથી લાંબા વખતના સ્થાપીત” “થયેલા સારા રીવાજોને ધર્મનું મુળ ગણી ગ્રહણ કર્યું છે. મનુ. ૧: ૧૦૮ તથા ૧૧૦) તેમજ યાજ્ઞવલ્ક્ય કહે છે કે “રાજ્યે નવા જીતેલા દરાના સંસાર વ્યવહારીક અને ધર્મ સખંધી રીવાજોનું, ન્યાય પંધારણનું અને સાતી બેઠનું સંરક્ષણ કરવું નોઈએ. મીતાક્ષરા પણ તેવી મતલબના વાડ્યો ટાંકે છે.

રીવાજનો કારણે તેમજ ધારા સભાએ પુરે પુરી રીતે અમલ કરવાનું મંજુર કયું છે રામમંદ કેસ. (૧૨ મુ. ૬. આ. ૪૩૬) માં પ્રીવી કૉન્સીલે કહ્યું કે હાંકુ શાસ્ત્ર પ્રમાણે રીવાજની સાફ સાબીતી શાસ્ત્રના સખેલા ફરમાનથી વધારે ખળવાન છે તેમજ જે રીવાજ ન્યાય ફક્વીટી અને શુધ્ધંતઃકરણ વીરૂધ્ધ ન હોય અથવા ખુબી રીતે નીરવક હરાવવામાં ન આવ્યો હોય તે રીવાજને માન આપવા નીચેના આક્ટોમાં હરાવ્યું છે

(૧) મુબાઈનો સને ૧૮૨૭ નો રેગ્યુલેસ ૧૪ ની કલમ ૨૬ અને સને ૧૮૬૪ ના આક્ટ ૨ ની કલમ ૧૫.

(૨) મદ્રાસ માટે સને ૧૮૭૩ નો ૩ ક. ૬.

(૩) મધ્ય પ્રાંતો માટે સને ૧૮૭૫નો ૨૦ કા. ૫.

(૪) બ્રહ્મદેસ માટે સને ૧૮૭૫નો ૧૭ માની કા. ૫.

(૫) બયોધ્યા માટે સને ૧૮૭૬નો ૧૮ મો કા. ૩.

(૬) પંજાબ માટે સને ૧૮૭૮નો ૧૨ કા. ૧.

૧૪ આ પ્રમાણે છતાં પણ સ્થાનિક રીવાજના સંગ્રહ કરવા માટે ધણું જ થોડું કરવામાં આવ્યું છે.

રીવાજના સંગ્રહ પુસ્તકો

(૧) માત્ર અપવાદ એટલોજ છે કે દક્ષીણમાં ચાલતા રીવાજોના મી. ટીલે સંગ્રહ કરેલો છે. અને

(૨) અ. પંજાબ અને અયોધ્યા માટે સેટલમેન્ટ આશીસરોના હુકમથી જમીનના વારસા તથા વ્યવસ્થા સંબંધી ગામના અને શાલીના રીવાજના દફતરોમાં સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે અને એ નોંધો વર્જીલબરજ અને રીવાજીયમ એવા નામથી ઓળખાય છે અને સને ૧૮૭૧ નો આ. કટ ૩૩ ની કલમ ૬૧ વડે તે દફતરોનો સંબંધ ન્યાય ખાતા સાથે જોડવામાં આવ્યો છે એવી રીતે કે તેમાં લખેલા મજકુર વીરૂધ સાબીત થતાં સુધી ખરા છે એમ અનુમાન કરવું. માટે આ નોંધોથી વીરૂધ રીવાજ સાબીત કરી જુદા હકો માટે દાવો ચાલી શકે છે. (સુંદરવી. સુમાળસિંગ, ઇ. લા. રી. ૧ અઠ્ઠા ૬૧૩

જે પંજાબ માટે ખીજો સંગ્રહ પંજાબના મી. કાર્ટના જડજી ચાર્લિસબુલનોદઅને રેટોગને કરેલો છે.

(૩) લંકામાં જાફનાના રહેવાશી તેમજિ લોકોના રીવાજોનો સંગ્રહ થેસાલમેરિય વલંદા સરકારના હુકમથી ૧૭૦૭ માં કરેલો છે તે સંગ્રહ ત્યાંના ખાર દેશીએને ખતાવવામાં આવ્યો હતો તેમજિ તે પસંદ કર્યો અને છેવટ રીવાજોના પ્રમાણ સંગ્રહ તરીકે તે પ્રસીધ કરવામાં આવ્યો.

૧૫ રીવાજ કયા કયા લોકોને લાગુ પાડવો તેના ત્રણ વર્ગ પડે છે.

રીવાજનું વીરો-
૫ લાગુ પાડું.

(૧) જેઓને હાંદુલા કદી પણ લાગુ પાડવામાં આવ્યો નથી અને જેઓને માટે સ્થાનિક કે જાતીકા રીવાજ છે તે કોનો,

(૨) જેઓને કટલીક ખાખતમાં હાંદુલાથી જુદા રીવાજો લાગુ પાડવાનું કારણેએ મંજુર કરેલું છે તે ખાખતોમાં તે લોકો.

આના પાછા બે ભાગ પડે છે. તે એક;

અ જેઓ હાંદુ છતાં બ્રાહ્મણી ધર્મ વીચારો સરથી ગ્રહણ કર્યા નથી તેઓ, અને,

બ જેઓએ ધર્મ વીચારનો સ્વીકાર કર્યો છતાં કટલીક ખાખતમાં કુલાચાર પ્રમાણે ચાલે છે તેઓ,

(૩) જેઓએ હીંદુધર્મ છોડી દીધો છે તેમજ હિંદુ જાત અને રીવાજ છોડી દઈ પરાયા ધર્મ કે પંથના વીચારો પસંદ કર્યા છે તેઓ.

(૧) પહેલા વર્ગમાં પાછાડી જાતો તથા મલખારનો મહમ્મદીયમ અને કેનેડાના એબ્યા તાનાસં ધારો આવે છે. કે જે વિષયને આ ગ્રંથ સાથે કંઈ સંબંધ નથી.

(૨) ખીજા વર્ગના પ્રથમ ભાગમાં (ખ.) બુધીજી. (ગ) જૈન (ક.) સીખ (ડ) જાટ અને તેના ખીજાઓ આવે છે.

જૈન

(ગ) એ સંપૂર્ણ રીતે મંજુર થયેલું છે કે જૈન લોકો જાતે હીંદુ છે અને સામાન્ય રીતે હીંદુલાને વળગી રહેલા છે તોપણ તેઓ વેદની ધર્મસ્વરી સત્તા મંજુર કરતા નથી તેમજ ગ્રાધ કે હિતર ક્રિયા કરતા નથી. માટે જે ધર્મ સંબંધી ભાગ છે તે ભાગમાં તેઓના રીવાજ તદ્દન જુદા પડે છે મગવાનદાસ. વી. રાજમલ (૧૦ મુ. હા. ૨૪૧] શિવસિંગ વી. મુ, દાલો. (લા. રી. ૫, ૬ અ. ૫૫).

સીખ લોકો

(ક) એક જુના કલકત્તા કેસમાં એક શીખના વારસાના શ. વાલના સંબંધે લખના કાયદેસરપણા વીશે શવાલ ઉઠયો તેમાં કાર્ટે ઠરાવ્યું કે સીખ હીંદુનો એક પંથ છે માટે તેમને હીંદુલા લાગુ પાડવો જોઈએ જગ મોહન વી સૌમ કુમાર ૨ મો. ડા. ૪૨ તોપણ મો. મેન કહે છે કે પંજાબના ઘણા દાખલાઓ ખતાવે છે કે સીખ લોકોના ધારો દત્તવીધાન જેવી અગત્યની ખાખતોમાં હિંદુલા-થો જુદા પડે છે (મે. પે. ૪૪)

ખીજા વર્ગના પાછલા ભાગમાં બધા ધાર્મિક હીંદુઓ આવે છે. તેમનામાં પણ યોગ્ય કુલાચાર હીંદુધર્મશાસ્ત્રના નીયમોને એક બાજુ મુકાવે છે, માઉ નાનાજી ઉત્તપાત વી. સુદાવાઈ ૧૧ મુ. હા. ૨૪૬ લલુભાઈ વી. કાંચીવાઈ લા. રી. ૭ ઇ. અ. ૨૩૭

જાટ લોકો

(ડ) તેવીજ રીતે જાટ લોકો જુદા પડે છે જાટ આ શબ્દ સંસ્કૃત યાદવ ઉપરથી થયેલો છે તે લોકો અસલ નીવાસીઓના વંશજો છે (મેનીંગ પ્રાચીન હિંદુસ્તાન ૧: ૬૬)

(૩) ત્રીજા વર્ગમાં હિંદુમાંથી વટલી મુસલમાન ખીસ્તી, કે ખીજા ધર્મમાં ગયેલા લોકો આવે છે.

મુસલમાન થયેલા હીંદુને મુસ-લમાની લાનુ લાનુ પુપ્પું

૧૬ જ્યારે કોઈ હિંદુ મુસલમાન થાય ત્યારે તે એવી સ્થિતિ ગ્રહણ કરે છે કે જે સ્થિતિને માટે હિંદુસ્થાનમાં મંજુર થયેલો એક ખીજા ધારો છે અને તે મુસલમાની લા છે. એમ કહેવામાં આવ્યું છે

કે જે મીલકત મુસલમાન થતી વખત તેની પાસે હોય તે મીલકત હિંદુલા પ્રમાણે તે વખતના હકદાર વારસોને મલશે પણ પાછલથી મેળવેલી મીલકતને મુસલમાની ધારો લાગુ પડશે. જવલાબક્ષ વી ધરમ સીંગ ૧૦ મુ. ૬. અ. ૫૩૭.

અ મી. મેન કહે છે કે આ નિયમ નો પહેલો ભાગ માલ એવા હિંદુઓને લાગુ પડે છે, કે જેઓ પોતાના વારસોના હક હિંદુઓ પ્રમાણે રદ કરી શકતા નથી. તે મીતાક્ષરા શાળા તળેના લોકો છે. જે વસીયતનામાથી કે ખીલ રીતે જેઓ વારસને વારસાના હકમાંથી ખાતલ કરી શકે છે. તેઓ (દાયભાગ તળેના લોકો) મુસલમાન થવાથી શા માટે ખીજો ધારો ગ્રહણ કરી વારસોને વારસામાંથી ખાતલ કરી ન શકે એના માટે કાંઈ કારણ નથી. આ દાયભાગ શાળા તળેના લોકોને લાગુ પડે છે.

જે મીલકત મુસલમાન થવા પછી મેળવી હોય તે મુસલમાની ધારા પ્રમાણે જે વારસ હોય તેમને પ્રાપ્ત થાય એ નીયમ જવલાબક્ષ વી ધરમસીંગ ના કામમાં મુકરર કરવામાં આંચો છે તેથી એમ સમજવાનું નથી કે મુસલમાન થએલા હોંદુ વટલયા પછી હિંદુ રીવાજ કાયમ રાખી શકે પણ તેથી જિલકું મુંબઈ હાઈ કોર્ટે વારંવાર ઓળ લોકોના સમૂહમાં ઠરાવેલું છે કે મુસલમાન થવા પછી તેઓ વારસાના સમૂહ હિંદુ રીવાજ કાયમ રાખી શકે છે અને તેઓએ રાખ્યા છે. ઓળ સુમારે ચારસો વરસ પહેલાં હિંદુ હતા. તેઓ વટલયા ત્યારથી તે આજ સુધી હિંદુ વારસાના નિયમ પ્રમાણે જ ચાલે છે.

ગંગાવાઈ બી. યાવરમુલા ૧ મું. હા. ૭૧—૭૩

મલવાઈની અરજીના કામમાં ૨ મું. હા. ૨૯૨

હીરવાઈ બી. ગોરવાઈ ૧૨ મું. હા. ૨૯૪

રહિમતવાઈ બી. હીરવાઈ ૩૦ લા. રી. ૩ મું. ૩૪

ક આજ પ્રમાણે કછી મેમણો હિંદુમાંથી વટલી મુસલમાન થયેલા છે અને તેમને વારસાના વીરોષ રીવાજના અભાવે હીંદુલા લાગુ પડે છે એમ આશાવાઈ બી. હાજીતેયવ ૩૦ લા. રી. ૯ મું. ૧૧૫ અને અબ્દુલ કાદર બી. સી. ઇટરનર ૩૦ લા. રી. ૯ મું. ૧૫૮ ના કામમાં ઠરાવવામાં આંચું છે

(ક) સદરતુ નીસા બી. માજાદાલાલુ. (૬. લા. રી. ૩ કલ. ૬૬૪) ના કામમાં સામાન્ય રીતે એવો નીયમ મુકરર કરવામાં આંચો છે કે કાંઈ પણ મુસલમાની કુટુંબ પોતાને યોગ્ય લાગે એવા

વટલતી વખતની મીલકત ઉપર મીતાક્ષરા શાળા અને દાયભાગ શાળાની અસર.

હિંદુ રીવાજ તેઓ કાયમ રાખી શકે અને તેથી હોંદુલોનું તેમને લાગુ પડે.

ઓળ

કછી મેમણ

કાંઈ પણ મુસલમાન હોંદુ રીવાજ અગ્રહણ કરી શકે.

વાલ્મીકી હિંદુ રીતભાત પાઠી શકે.

તકાવત રાખી હિંદુઓના રીવાજ ગ્રહણ કરી શકે. તેમજ વલ્લભ મીરા વી. મીરમોદિની (૨ મ. હા. ૦. ૪૧૪) ના કામમાં મુસલમાની મજાઆરા કુટુંબના મેનેજર મેળવેલી મીલકતના સંબંધે હિંદુ મજાઆરા કુટુંબના મેનેજર મેળવેલી મીલકતના સંબંધે લેવાનું અનુમાન લાગુ પાડવામાં આવ્યું હતું.

ખ્રીસ્તી થયેલા હિંદુ ખ્રીસ્તી લગ્નના ધારાથી બંધાયેલા છે માટે હિંદુ રીતભાત તેની ખાખતમાં રાખી શકે નહીં.

૧૭ ખીજો સ્વાલ હીંદુમાંથી વટલી જઈ ખ્રીસ્તી થયેલા સખ-સોની સ્થિતી વીશેનો છે,

અ આના સંબંધમાં સ્થાપિત નીચમ એવા છે કે જ્યારે કાંઈ સ્ત્રી-તી બદલાવવામાં આવે ત્યારે તે સ્થિતી બદલાવવાથી કાંઈ ખીજ કાયદાને તાબે થવાની કાંઈ ખાખતમાં ફરજ આવી પડતી હોય તો તે ખાખતમાં તે કાયદો બંધન કારક થશે અને જીનો ધારો લાગુ રહેશે નહીં. દાખલા તરીકે, કાંઈ હિંદુ કે મુસલમાન ખ્રીસ્તી થઈ જાય ત્યારે વટલ્યા પછી ખ્રીસ્તી ધારા પ્રમાણે ખીજ ઓરત કરી શકતા નથી, માટે લગ્નનો ધારો ખ્રીસ્તી ધર્મનોજ લાગુ પડશે, સ્કાન્નર વી. ઓરડી ૧૪ મુ. ૨૦ અ. ૩૦૯-૩૨૪. અને એક ઓરતની હયાતીમાં વટલ્યા પછી ખીજ ઓરત કરી હશે તો તેનું ફરજંદ ઓરસ ગણારો નહીં પણ વટલ્યા પહેલાં એકથી વધારે ઓરત કરેલી હોય તે ઓરતો વટલ્યા પછી કાયમ રાખે ત્યારે તેથી થયેલા ફરજંદ ઉપર ખ્રીસ્તી ધર્મની શું અસર થાય એ સ્વાલ, મી. મેન કહે છે કે, જણો રમુજ થઈ પડે પણ હજી સુધી કંઈયે નથી.

ખીજ ખાખતમાં હિંદુ રીતભાત પાળી શકે અને તેથી હિંદુ લોકો લાગુ પડે ચુરોપીઅનને હિંદુ ઓરતથી થયેલા અનૌરસ છોકરા હિંદુ રીતભાત પ્રમાણે ધાલી શકે

તથા હિંદુઓ લાગુ પડે

બ ખાકી ખીજ ખાખતોના સંબંધે ખીજ ધારા અને રીવાજો કાયમ રાખવાની ખ્રીસ્તી ધર્મથી અને નથી માટે ખ્રીસ્તી થયેલા હિંદુ, હિંદુ રીવાજ રાખી શકે એમ એમરામ વી. એમરામ (૯ મુ. ૬. અ. ૧૯૫) ના કામમાં ઠરાવવામાં આવ્યું.

ક આજ નિયમ પ્રમાણે જ્યારે કાંઈ ચુરોપીઅનને, હિંદુ ઓરતથી અનૌરસ પુત્ર થાય ત્યારે એ છોકરા હિંદુ રીવાજ કાયમ રાખી શકે, અને તે પ્રમાણે કાયમ રાખ્યો હોય ત્યારે તે છોકરાઓને હિંદુ તરીકે ગણી હિંદુ લા લાગુ પાડવો જોઈએ એમ મીનાંવાદ વી. ઉતારામ મુ. ૬. અ. ૪૦૦)ના કામમાં ઠરાવવામાં આવ્યું એમ કહીને કે તે છોકરાઓના પરસ્પરનો તથા તેમની માનો વારસો લેવાના હકો વીશે હિંદુ લા પ્રમાણે ચુકાદો કરવો જોઈએ. આ કસમાં પ્રીવીકાન્સીવ જણાવ્યું કે “જે અર્થમાં હિંદુ અવીધવત કુટુંબ એ શબ્દો હિંદુ અર્થકરો” “વાપરે છે તે અર્થમાં તેઓનું હિંદુ અવિભક્ત કુટુંબ સમજવું નહીં.”

પ્ર. ૩ કલમ ૧૭-૧૮ હિંદુકુટુંબના કુળાચાર તથા રીવાજના દાખલા ૧૯

“કુમક હીંદુ અવીભક્ત કુટુંબની અંદર ખાપ મુખી ગણાય છે અને ઈ-”
 “કરાઓ જન્મથી ભાગીદારો ગણાય છે.....પણ તે છોકરાઓ”
 “હીંદુ માનાયે ટથી ખ્રીસ્તી ખાપના પુત્રો છે તેથી તેમની પોતાનીજ મીલ-”
 “કતમાં હીંદુ અવીભક્ત કુટુંબની રીતે પરસ્પર ભાગીદારો ગણાય છે.”

૧૮ તેમજ હીંદુલા જેઓને લાગુ હોય તેઓમાં પણ કાઠ અમુક ખાપતમાં તેવી જુદો કુળાચાર હોઈ શકે એ વાત મુકરર થયેલી છે.

કાઠ પણ હીંદુ કુટુંબનો કુળાચાર મંજુર થાય

ખ. કુળાચાર એ કુટુંબનો રીવાજ છે તે મીલકત સાથે જતો નથી. માટે વડા પુત્રને વારસો મળે એવી મીલકત ખરીદ કરવામાં આવી તે પ્રસંગે ઠરાવ્યું કે ખરીદ કરનારના કુટુંબનો રીવાજ લાગુ પડે છે ગોપાલદાસ વીં. નરતસર્સીંગ ૭ સ.દો. ૧૯૫

બ વાયવ્ય પ્રાંતોનાં સારવગીભગરવાળા જાતના જનલોકોમાં વીધ વાને સ્વતંત્ર વારસો મળવાનો રીવાજ ચાલે છે તેથી તેને ગમે તે જાતની મીલકતની ગમે તેવી રીતે વ્યવસ્થા કરવા હક છે એમ સીવસીંગ વીં. દલ્લો ૬, લા રો. ૧ બલ્લા. ૬૮૮ ના કામમાં પ્રીવીફાઇનસીલે ઠરાવ્યું.

વાયવ્ય પ્રાંતના સારવગી જન્મના રીવાજ

ક શોલાપુરમાં પંદરપુરના ઉત્તપાત કુટુંબોમાં ઠીકરીઓને વારસો નહી મળવાનો રીવાજ ચાલે છે. માઉ નાનાજી ઉત્તપાત વી. સુંદરબાઈ ૧૧ મુ. હા. ૨૪૬

પંદરપુરના ઉત્તપાત કુટુંબના રીવાજ

ઢ દક્ષીણ માહારાષ્ટ્રમાં દેસાઈઓના કુટુંબમાં વડા પુત્રને વારસો મળવાનો રીવાજ, જો સાક્ષી રીતે સાબીત થાય તો, તે હીંદુશાસ્ત્રના વારસાના નીયમને ખસેડી મુકે સીંઘોજીરાવ વી. નાયકોજીરાવ ૧૦ મુ. હા. ૨૨૮

૬ તેમજ અવીભાજ્ય (વિંહે) ચાય નહીં એવા) રાજ્યોની ખાપતમાં વડા પુત્રને વારસો મળવાનો રીવાજ મંજુર કરવામાં આવ્યો છે ત્રિપારાજના સંખંધે તેજ પ્રમાણે ઠરાવવામાં આવ્યું બીલકીસ્તોદેવ વી. બીરચંદર ૧૨ મુ. ૬. અ. ૫૨૩

જ્યેષ્ઠ પુત્રને વારસો મળવાનો રીવાજ

તોરહુટ (મીથીલા)ના રાજ્યના સંખંધે તેવો રીવાજ મંજુર કરવામાં આવ્યો ગણેશદત વી. મોહેસરસીંગ ૬ મુ. ૬. અ. ૧૬૪

તેમજ મુખર્ધ ધલાકાના કટલાએક ઠાકરો અને સરદારોને તે નિયમ લાગુ પડશે, બલ્લંતરાવ વી. મંતાપા ૧ મુ. હા. અ. પે. ૪૨

રાજ બધાં અવિભાજ્ય હોય અને તેથી વડા પુત્રનેજ મલે એમ કાંઈ નથી. વેહેંચણ થાય એવું રાજ કે જમીનદારી હોય. ગૌરધારી વી. કુલાહલસીંગ ૨ મું. ૬. અ. ૩૪૪

કાઠીઆવાડમાં કાઠી રજપુતનાં રાજ્ય રાણી આજ પ્રકાર નાં છે. તેનો આધાર કુલાચાર ઉપરજ છે. માટે વડા પુત્રને વારસો મળવાનો રીવાજ મીલકત સાથે ચાલતો નથી. જે કુળમાં મીલકત જાયછે તે કુળના રીવાજ ઉપર આધાર રાખેછે ગોપાલદાસ વી. નરોત્તમસીંગ ૭ સ. દી. ૧૯૫

તોપણ જ્યારે કાંઈ અવિભાજ્ય રાજ સરકારે ખાલસા કર્યું અને તે તેજ કુટુંબના મંજુરને અથવા ત્રાહીતને આપ્યું હોય ત્યારે અનુમાન એમજ થાયછે કે તે રાજ તેના અવિભાજ્યપણાના અને વડા પુત્રને વારસો મળવાની લામકી ના ગુણ સાથેજ આપ્યુંછે વીરપરતાપ વી. ગાહારાજા રા. જૈદર (૧૨ મું. ૬. અ. ૧)

કાંઈ નાના કુટુંબની જુજ મીલકતના સંબંધે તેવો રીવાજ મંજુર કરવામાં આવશે નહીં માટે જ્યાં કુટુંબની જમીન ૩૧૫૦૦ થી જરા વધારે હતી ત્યાં હોંડુલાને રદ કરનારો વડા પુત્રનેજ મળવાનો રીવાજ મંજુર કરવામાં આવ્યો નહીં ભસ્વંતરાવ વી. મંતાપા ૧ મું. હા. અ. ૪૨. ૧૮૬૫. પણ સને ૧૮૭૪ માં માઉ નાનાજી ઉત્તપાત વી. સુંદ્રવાઈ (૧૧ મું. હા. ૨૪૯)ના કામમાં એજ કોર્ટે ઠરાવ્યુંછે કે કોઈ પણ હોંડુ કુટુંબમાં વારસાનો વીશેષ નીયમ હોવાનું અને તેનો સ્વીકાર થયાનું તથા તે જુના વખતનો, એકસરખો, વાજબી અને હોંડુલાના મુળ તત્વોથી વીરદ નથી એવું જાણાય ત્યારે તેવો વીશેષ નીયમ (કુલાચાર) મંજુર કરવાની કોર્ટ ના પાડવી નહીં જોઈએ.

કુલાચારકેવો
નોંધ

(૧)યાદગીરી પહેલાંનો નોંધ

૧૯ જે ને પ્રસંગે રીવાજનો સ્વાલ ઉઠે તે સર્વ પ્રસંગે રીવાજ કેવો હોવો જોઈએ એ પહેલાં સ્વાલ છે.

અ કાંઈ કુલાચાર બંધનકારક થવાને માટે યાદગીરી પહેલાંના હોવો જોઈએ માટે કાંઈ કુટુંબ અથવા મીલકત એટલી અર્વાચીન હોય કે જેના સંબંધે યાદગીરી પહેલાંનો રીવાજ

કહેવાનો વીચારજ આંધવો થોડ્ય નથી. તેવે પ્રસંગે તે કુળાચાર
અંધનકારક થતો નથી. અમરતનાથજીવોધરી વી. ગવરીનાથ
૧૩ મુ. ૬. અ. ૫૪૨

જે કાંઈ શીવાજ મંજુર થવા માટે જોડલી તેના જુનાપણાની જ
રહે તેટલીજ તેના અભંગપણાની અને એક સરખાપણાની
જરૂર છે. મગવાનદાસ વી. રાજમલ ૧૦ મુ. હા. ૨૪૧
લછમનરાઈ વી. અકબરખાન ફ.લા. રી ૧ અલ્હા ૪૪૦
લાલા વી. હંદીરાસીંગ ફ. લા. રી. ૨ અલ્હા ૪૯. મો. મેન
કહેછે કે ધણાજ વીસ્તાર પામેલા શીવાજ પાપતમાં ચાલુપ-
ણાની ખામી એમ ખતાવેછે કે તેની કાયદેસર શરૂવાત નહીં
હશે, પણ આવો શીવાજ એકવાર સંપૂર્ણરીતે જામ્યા પછી
એકાએક તેનો કેમ અંત આવે એ સમજવું મુશ્કેલ છે તો-
પણ કુળાચારની પાપતમાં તેમ નથી; કેમકે કુળાચારનો આ-
ધાર થોડી સંખ્યાના માણસોની સંમતી ઉપર રહેલોછે, માટે
જ્યાં એમ માલમ પડે કે રાજના પ્રકારની કાંઈ મીલકતમાં
હીત ધરાવનાર કુટુંબના મેમ્બરોએ તે મીલકતની વીસ વરસ સુ-
ધી કુટુંબની મજબૂરી મીલકત તરીકે વ્યવસ્થા કરી, તે એ-
વી રીતે કે જાણે વારસાના સામાન્ય નીયમજ તેને લાગુ હોય
તે પ્રસંગે પ્રીવીકૌંસોલે કસોટી કે તે મીલકતનું અસલ જે
અવીભાજ્ય સ્વરૂપ હતું તે સ્વરૂપ પાંધ થયુંછે. તેમણે કહ્યું
કે “અમને એમ ધરાવવાને કાંઈ નીયમ કે આધાર”
“માણસ પડતો નથી કે વારસાની કાંઈ રીતનો આધાર”
“ન્યાયસર માત્ર કુળાચાર ઉપર હોય તે રીત (વાર)”
“સાના સાધારણ નીયમ દાખલ થવા સાથે) પાંધ નજ”
“પડે. આવા કુળાચાર સ્થાનિક શીવાજથી જાતેજ જુદા”
“હોયછે અને કુળાચારને સંપાંધે એતો પ્રથમ જરૂરની”
“વાત છે કે તે એકસ એકસરખો અને જાડી હોવો જોઈએ”
“અને સાખીત થયેલું તુટકપણું કુળાચારને નાશ કરેછે. જ્યારે”
“એ તુટકપણું આકસ્મિક કારણોથી થયું હોય ત્યારે પણ”
“તેમજ સમજવું જોઈએ અને જ્યારે આખા કુટુંબની મર-”
“જીથી ધરાદાપુર્વક તેમ થયું હોય ત્યારે તેની અસર ઓછી”
“થશે નહીં. જો આ શીવાજ છોડી દીધા પછી અને આ કેસની”
“માફક લાંબા વખત, છોડી દીધાછે એવી રીતે અમલ થયા”

(૨) અભંગ
જોડણ

શીવાજનું તુટ
કપણું

રીવાજ નીતિ બરેલો જોઈએ—રીવાજનો પ્ર. ૩ ક. ૧૯-૨૦ પુરાવો કેવો જોઈએ.

“પછી એ રીવાજોને સજીવન કરવાની ન્યાય કાચીશ કરે તો”
“ધણે ભારે ગુંથવાડો અને કુલ્યો વધી પડે” રાજકોસ-
નસીંગ. વી. રામજયસર્મા ર્. લા. રી. ૧ કલ. ૧૮૬

(૩) રીવાજ
અનિતિ બરેલો
તથા લોક રીતી
વીરધ નહીં જો
ઈએ.

ક. અનીતી બરેલા અથવા સાર્વજનિક રીતી વીરધના રીવાજોને
અમલ કરાવાશે કે મંજુર થશે નહીં (મનુ ૮:૪૬)

ધણીને જીવતાં છોડી દઈ તેની સંમતી વગર ખીજે નાતરે
જવાનો રીવાજ અનીતી બરેલો ગણી મુંબઈ હાઈ કોર્ટે ના
મંજુર કર્યો રાજી વી કરસન ગોજ ૨ મું. હા. ૧૨૪ ઉડી
વી. હાથી ૭ મુ. હા. ૧૩૩ નારાયણ ભારતી વી. લવીંગ
ભારતી ર્. લા. રી. ૨ મુંબ. ૧૪૦

(૨) તેમજ તેના ધણીની સંમતીયા નાતર કરવા ખુટ
મળે કે નહીં એ વીરો પણ શંકા ઉઠાવવામાં આવી. લેમ
કોર વી. ઉમીયાશંકર ૧૦ મુ. હા. ૩૮૧

(૩) જોકે કસબ કરનારી ઓરતોના ધંધો હોંડુ રીવાજ-
થી મંજુર થયેલો છે એટલે એ ધંધો કરવાને માટે સજીવ નથી
અથવા મને નથી તો પણ હોંડુ વિચારો પ્રમાણે તે કામ
અનીતી બરેલું છે માટે તે કારણસર કાર્થ કરાર ધંધેજ કોર્ટ
મંજુર કરશે નહીં. તે ધંધો ચલાવવા શક્તીવાન થાય એ
ટલા માટે કાંઈ ઉતારો કે ખાવા પીવા આપ્યાની કામન માટે
દાવો ચાલી શકશે નહીં ગૌરનાથ વી. મધુમળો ૧૮ વી. રી.
૪૪૬

રીવાજનો પુ-
રાવો કેવો જો-
ઈએ.

૨૦ આ રીવાજનો પુરાવો કેવો હોવો જોઈએ એ ખીજો સ્વાલ છે
મદ્રાસ હાઈકોર્ટે એક કામમાં ૧૨૦ થું કે જ્યાં સુધી કાયદા ખાંધનારી
સભાથી અથવા ન્યાય સત્તાથી કાંઈ રીવાજ મંજુર થયો નથી ત્યાં સુધી
તે બંધનકારક નથી. ૧ મ. હા. ૪૨૪. પણ આ વિચાર, મી. મન
કહે છે કે, ઉભો રહી શકતો નથી; કેમકે આ ખરું માનીએ તો કાયદાના
અભાવે કાંઈ પણ રીવાજ પેહેલી વખતને માટે ન્યાયસર મંજુર થઈ
શકે નહીં એમ દેખીતું જ વાંધા બરેલું છે. ખરો વિચાર આ પ્રમાણે
છે:—અમુક રીતની વર્તણૂક ચલાવવી વાજબી છે અથવા ચલાવવી
જોઈએ એવી માનીતતાને લીધે તે પ્રમાણે વર્તણૂક ચલાવવામાં એક
સરખાપણું પેદા થાય છે અને અમુક રીતની વર્તણૂક ચલાવવામાં એક

સરખાપણું એવી આસ્તા ઉત્પન્ન કરાવેછે કે તે પ્રમાણે ચાલવું જોઈએ-
 એ અથવા તે પ્રમાણે ચાલવું વાજબી છે. જ્યારે આમાંના એક અથવા
 બંને કારણથી એક સરખી રીતભાતથી વ્યવહાર ચાલેછે ત્યારે તે રી-
 વાજ થઈ પડેછે અને ત્યારે તે જાતીકો ધારો થાયછે. સીવનનંજ, વી.
 રામલક્ષ્મી (૨ મ. હા. ૭૫)ના કામમાં મદ્રાસ હાઈકોર્ટ જણાવ્યું
 કે “કાંઈ કહેવાએલા રીવાજને કોર્ટથી મંજૂરી મળે અને તેથી તે કાયદા
 જેટલો બળવાન થાય તે પહેલાં વ્યવહારી કામકાજમાં એટલા બધા
 લાંબા વખત સુધી અને એટલી બધી એકસરખી રીતે ચાલેલો જોઈએ
 કે જેથી તે દેશના અમુક કુટુંબ, વર્ગ અથવા પરગણાના એક સ્થાપિત
 નિયમ તરીકે સામાન્ય સંમતીથી તાએ રહેવામાં આવ્યું ગણી શકાય,
 એમ ખતાવવાને સંતોષકારક પુરાવણી જરૂર છે અને જે વ્યવહારની ગતી
 બીજર એ રીવાજનો આધાર રહ્યોછે તે વીરો કાંઈ શંકાય રહેવા દેવો
 નહી જોઈએ, નિશ્ચીત રીતે તે સાબીત થવી જોઈએ.” આ ઠરાવ અ-
 ખીલમાં પ્રીવીકાઉંસીલે મંજૂર રાખ્યો. (૧૪ મુ. ઇ. અ, ૮૫) અને કહ્યું
 કે એ રીવાજ સ્પષ્ટ અને સ્પેષ રીત પુરાવથી સાબીત થવાની જ-
 રૂર છે મોપાલીયન વી. રઘુપતિયન ૭ મ. હા. ૨૫૦ના કામમાં રીવાજ
 વીરો તજવીજ કરાવવામાં કેવો પુરાવો જોઈએ તે વીરો મદ્રાસ હાઈ
 કોર્ટ નીચે પ્રમાણે સુચના કરી:—

“અમુક જાતના કૃત્યોનો, તે કૃત્યો ખુદી કે ગર્ભાંત રીતે સ્ત્રી-
 કાર કર્યાનો કે મંજૂર કર્યાનો, કોશ્ટના ચુકાદાનો. અથવા એવા કૃત્યો
 પંચાયતોએ બાહાલ રાખ્યાનો, અને એ કૃત્યો કાયદેશર અને વાજબી છે
 એવી યોગ્યતા માનીતતા ખતાવનારા અનુભવી અને કુશળ માણસોના
 મજકુરોનો પુરાવો દાખલ થઈ શકશે. પણ આ છેલા પુરાવાને રીવાજ
 ના ખનેલા દાખલાથી પુછી નહીં મલતી હશે તો તે પુરાવો યોગ્ય
 હીમતનો થશે.”

ભાગ ૨.

કુટુંબ સંબંધો.

પ્રકરણ ૪

લગ્ન અને પુનઃપણું

અંક ૧

હિત્પતિ અને રવરૂપ

દુનીઆના પહે-
લામાં પહેલાધારા
લગ્ન સંબંધી.

૨૧ ‘બધા રાજ્યેલા પહેલામાં પહેલા ધારાઓ લગ્ન સંબંધી
“છે કારણ કે લગ્ન બંધારણ માણસોના સમુદાય બંધાણ ત્યારથીજ
“છે. બધી પ્રજાઓના પહેલા રાજ્યોએ લગ્ન સંબંધ સ્થાપન કર્યાનું
“કહેવાય છે અને પહેલ વહેલા ધારાઓમાં લગ્ન સંબંધને ઊત્તેજન
“આપનારા ઠરાવો છે.” (ઓન એલફ્રાંડર ફ્રેડરિક્ત દૂનીયાની
સામાન્ય તવારીખ પૃ. ૧૪)

(૧) પૈશાચ

પૈશાચની હિત્પતિ

તેની બાબત

૨૨ પૈશાચ લગ્ન પહેલા રાજ્યે સ્થાપન કર્યાનો વીચાર ફેરવેલ
દરજે વાસ્તવીક જણાતો નથી. હિંદુઓના લગ્ન બંધારણ ઉપરથી મા-
લુમ પડે છે કે પહેલ વહેલું રાજ્ય બંધાયા અવસરે લગ્ન સંબંધનું
બીજ વવાયેલું છે અને તેનો ફળગી પૈશાચ લગ્નથી કુટેલો છે કે જે પ્રકાર
પ્રજાની અતી જંગલીમાં જંગલી અવસ્થાની ખતાવણી કરે છે. પૈશાચ
એ લગ્નનો એક એવો પ્રકાર છે કે જેમાં કન્યા નીંદ્રાવશ થઈલી
અવસ્થામાં અથવા નીંદ્રાથી ઉન્મત્ત કે લેપાઈ થઈલી અવસ્થામાં
માત્ર વિષયના કારણસરજ આલીંગન કે સંગમ થતો એ સંગનેજ
પૈશાચ લગ્ન કહેવામાં આવે છે (મનુ ૩ ૨૦—૪૨) આ પ્રકાર એવા
વખતની ખતાવણી કરે છે કે જ્યારે માણસ જાતને લગ્ન સંબંધને, વીચાર
બાજ્યેજ થયો હોય. મીં. મેન કહે છે કે પૈશાચ લગ્નમાં કાંઈ માણુ-
સાધકરતાં ઓરંગઝોટંગ જાતના વાંદરાના કામ વિષયના ભાગ વ-
ધારે જોવામાં આવે છે. (મે. પે, ૭૬)

(૨) રાક્ષસ
લગ્નનો પ્રકાર

તેની વાબત

૨૩ ત્યાર પછી અને તેમાંથી રાક્ષસ લગ્નનો પ્રકાર ઉઠ્યો,
એક વખત જ્યારે જરૂર પડી, બીજી વખત જ્યારે જરૂર પડી
ત્યારે ત્રીજી વખત પણ જરૂર પડશેજ એવા માનથી આ પ્રકાર
થયો. માટે ઓરતના સગાંવાહાલો સાથે લડાઈ કરી તેને જોરાવ-

નીચી લઈ જવી તે રહતી જાય, અને સગાંવાહાલાંની મદદ માગતી હોય તે રાક્ષસ લગ્ન સજ્જવું. મનુ: ૩ ૨૦—૪૨

વિશય શાંતીની ભયીયની જરૂરીઆતનું જ્ઞાન આ વખતે જ થયાનો આભાસ જોવામાં આવે છે. આનો વખત મીઠો મેકલીન ધણામાં ધણાજ પ્રાચીન કાળમાં લાવી મુકે છે મનુ રાક્ષસ લગ્ન ક્ષત્રી માટે લાયક ગણે છે, પણ નારદ પદ્માએને માટે મને કરે છે. એ જોતાં ધર્મીસનની શરૂમાં આ પ્રકાર બંધ થયેલો હશે એમ જણાય છે. હાલ તે પ્રકાર મધ્ય હીન્દુસ્તાનના મીઠા લોકોમાં ચાલે છે.

૨૪ ત્યાર પછી કન્યાની મરજી સંપાદન કરવા જરૂર જણાઈ અને તેની મરજીથી લગ્ન સંબંધ થવા જાયો. તેને ગાંધર્વ લગ્ન કહે છે. કુપ્યંત અને શંકુતલાનું લગ્ન શુદ્ધ આ પ્રકારનું છે.

અ પાછલથી ભેલા રહેતો સગાના વાલીપણાનો હક ગણાવો શરૂ થયો અને મા બાપની સંમતી પુછાવા લાગી ત્યારે ગાંધર્વનું સ્વરૂપ જરા બદલાયું અને એક ખીજો ભેદ ઉત્પન્ન થયો કે જેને આપણે સ્વયંવરના નામથી ઓળખીએ છીએ.

ક જ્યારે એ સંમતી મળી શકે તેમ ન હોય ત્યારે એવો એક મીઠો ભેદ શરૂ થયો કે જેમાં કન્યાની ઇછાનો રહેલીજ પણ મા બાપના વાલી પણાના હકનું ઉલ્લંઘન થતું અને તેમ કરી કન્યા લઈ જવામાં આવતી કે જેને આપણે હરણના નામથી ઓળખીએ છીએ. આ ભેદ ગાંધર્વ લગ્નને છે પણ તકાવત ઓટલોજ છે કે જ્યારે પોતાના ઇછેલા વરને માટે વાલી તરફથી સંમતી મળશે એમ કન્યાને જણાય નહીં ત્યારેજ તે સંતોષ કરી આ રસ્તો ગ્રહણ કરાવતી હતી. સીતા અને દ્રૌપદીનાં લગ્ન સ્વયંવર પ્રકારનાં છે અને રૂકમણી, સુભદ્રા અને ઉષા (ઓખા) ઈત્યાદીના સંયોગ હરણના દાખલા છે.

૨૫ કાળે કરીને તે બધું મુશ્કેલ થઈ પડ્યું એટલે વાલીની સંમતી હરેક રીતે તેને રાજી કરી લેવી એમ થયું. કાઈ રીતે સંમતી ન મળે ત્યારે દ્રૌપદીના ઉપયોગ થવા લાગ્યો. આથી કન્યાની મરજીની વાત કમકાવત પડતી જઈને આખરે બંધ પડી અને વાલીની સંમતી અવશ્યની થઈ ત્યારથી આસુર લગ્નની ઉત્પત્તિ છે.

૩ ગાંધર્વ લગ્ન અને તેની વાખ્યા.

(૧) શુદ્ધ ગાંધર્વ.

કન્યાની સંમતીની જરૂર તેના ભેદ

(૨) સ્વયંવર વાલીની સંમતી

(૩) હરણ કન્યાની સંમતીથી વાલીના હકનું ઉલ્લંઘન.

૪ આસુર લગ્નની ઉત્પત્તિની જરૂર

ઔરતનાં વે-
ચાણુ સાર્વજનિક

આવાં લગ્ન (વેચાણુ) આ વખતે દુનિયાના ઘણા ખરા ભાગમાં ચાલતાં હતાં. ઔરતે પણ એલેગ ઝાંડર ઝેઝર પોતાની દુનિયાની સામાન્ય તવારીખમાં જણાવે છે:—

“પ્રાચીન પ્રજાઓમાં ઘણી પધસા આપી કે જાતની નોકરી કરી”
“ઔરતને ખરીદ કરતો, આશીરીઆ દેશના (આસુર) લોકોમાં પર”
“જીવવા માયક ઔરતોને જાહેર હરરાજીમાં મુકવાનો રીવાજ”
“ચાલતો હતો. ૫ ૧૪”

હિંદુસ્થાનમાં
કન્યાના વેચાણુ
(આસુર લગ્ન)

તેના વખત

તેવાં લગ્ન આ વખતે હિંદુસ્થાનમાં થતાં હતાં—તેને આસુર લગ્નના નામથી ઓલખીએ છીએ. આ નામ આર્ય લોકો જેને આસુર કહેતા તે ઉપરથી છે અને આશીરીઆના લોકો આસુર, આસુર કે આસુરી કહેવાતા. એ લોકોની ઓલખાણુ આર્ય લોકોને હિંદુસ્થાનમાં આઠવા પહેલાં થઈ હતી. તેમજ આઠવા પછી પણ આશીરીઆના રાજા નાઈનરા અને સેમીરામીસ રાણીએ હિંદુસ્થાન પહોંચીને પહેલાં જે હજાર વરસની લગભગ જીવું ત્યારે થઈ હતી. તે પ્રજા આર્ય કુળની નોહતી અને જાણેલી તવારીખમાં પહેલ પહેલી મુધરેલી હતી. તેથી આર્ય લોકોએ ભરતખંડમાં આઠવા પહેલાં તેમને આસુર નામ આપ્યું સંભવે છે, માટે આસુર લગ્ન આશીરીઆના રાજ્યની ચઢતી રથીતી ના વખતમાં આ દેશમાં જોસભર થતાં હતાં એમ જણાય છે. આ ધારણું જો ખરું હોય તો પહેલું એમ નીકલે છે કે તે લગ્ન આસુર લોકોની જાતનું અને તે તેઓની ઓલખાણુ થયા પછીનું છે અથવા અસલ વતનીઓમાં તેવા લગ્ન હશે તો તેને આસુર એવું જે નામ આપ્યું છે તે તો આસુર લોકોની ઓલખાણુ પછીનું છે. પણ એટલું તો એકસ છે કે આ પ્રકાર બ્રાહ્મણી અંધકારો થયા તે પહેલાં ઘણા લાંબા વખત ઉપર ચાલતો હતો અને સાર્વજનિક થઈ પડ્યો હતો. સંસ્કૃત અંધકારોના વખતમાં તે પાછો ખંધ પડી ગયો હતો, એટલું જ નહીં પણ તે તરફ એ અંધકારો તીરસ્કારની નજરથી જોતા હતા. મનુસ્મૃતીના વખત પહેલાંમાં પહેલો છે અને તેને જુદા જુદા અંધકારો ધસીસન પહેલાં ૧૨૦૦ થી ૧૫૦૦ સુધીમાં મુકે છે તેમાં મનુ જણાવે છે કે:—

“જે માણસ કાયદો કે ધર્મ જાણે છે તેઓએ દીકરીને પરણાવવા”
“માટે કાંઈ નજીવી રકમ પણ લેવી નહીં કારણ કે જે તેની રીતે લે છે”
“તે પોતાના ખર્ચાનો વેચનાર ગણાય છે.” મનુ ૩: ૫, ૯, ૯૮, ૧૦૦)

આથી જણાશે કે વેચવાનો વાતજ ધીકારને પાત્ર થઈ હતી.

આ લગ્ન પછી જે આર્શ પ્રકાર પેદા થયો, તેના સંબંધ આ-
વસ્તુ કહે છે કે આ ગોઠવણ (વેચાણનો અવેળ નહીં રાખતાં) પાછો
આપી દેવાની ગોઠવણ કાયદાનો હેતુ પાર પાડવા માટે કરી છે (૨:૧૩:
૧૨ જુઓ આગળ) આથી વીરોધ એમ માલુમ પડે છે કે આસુર લગ્ન
વેદ રચાયા તે વખતના અરસામાં ચાલતાં હતાં અને બાહ્યથી મંથ-
કારો પેદાનાં બંધ પડી ગયાં હતાં.

આસુર લગ્ન-
નો કાળ.

૨૬ આર્શ—જ્યારે વ્રાહ્મણો વીરોધનું પ્રબળ વધુ ત્યારે દીકરી
માટે પૈસા લેવાની રીત ઓછી થઈ અને પછી નીશાની દાખલ માત્ર
કાંઈ નામની જ ક્રીમત લેવામાં આવતી; જેમકે એક, બે જોડી ગાય
અથવા તો ક્રીમત વાલી વસ્તુઓ લઈને તરતજ પાછી આપી દેવામાં
આવતી હતી. આસુરમાંથી આવો ભેદ પેદા થયો તેને આર્શ કરી કહે-
તા. આપસ્તંબ કહે છે કે કાયદાનો હેતુ પાર પાડવા માટે વેદમાં આ
ગોઠવણ કરી છે (૨:૧૩:૧૨)

૫ આર્શ લગ્ન-
ની વાખ્યા

તેની ઉત્પત્તિનું
કારણ

આ ઠંડાણ કાયદો એટલે પ્રાચીન વખતનો ધારો સમજાવે છે કે
તે વખત સરવ જગ્યાએ કન્યાના વેચાણની રીત ચાલતી હતી. (મેન.વે.
૭૭)

આસુર લગ્નનો રૂપો સંસ્કાર કર્યો એટલે કે પર્થસા સેવાની
રીત બંધ કરી માટે તેને આર્શ (રૂપીનું લગ્ન) નામ આપવામાં આવ્યું
જણાય છે. કેમકે આર્શ શબ્દની ઉત્પત્તિ ઋષિ શબ્દ ઉપરથી છે.

પાછળથી આસુર લગ્નમાં લેવાની રકમનો છેવટ એમ નીકાલ થ-
યો છે કે જે રકમ વર તરફથી આપવામાં આવે તે કન્યાનો બાપ તે-
ણીના કાયદા માટે લેતો અને તે તેનો દાયજો થઈ પડી. મનુ કહે છે
કે જ્યારે કન્યાના કાયદા માટે તેના સગાઓ કાંઈ માલ મતા લે છે
અને પોતાના અર્થે લેતા નથી ત્યારે તેને વેચાણ કહેવાનું નથી (મનુ
૩:૫૪; જયકૃષ્ણનદાસ પી. હરકૃષ્ણનદાસ ઇ. લા. રી. ૨ મું. ૯

૨૭ ત્યાર પછીના બ્રાહ્મણોના પ્રયાસમાં પ્રાજાપત્ય લગ્નની
ઉત્પત્તિ છે “તમે બેઠાં એકઠા તમારી સંસારીક અને ધાર્મિક ફરજો
બજાવો” એમ ખુશી રીતે કહીને બાપ દીકરીને આપે તે પ્રાજાપત્ય લ-
ગ્ન સમજવું.

પ્રાજાપત્ય લ-
ગ્નની વાખ્યા.

આર્શમાં એકાદ બે જોડી ગાયો લેવાય છે તે અથવા લઈને પાછું
આપવામાં આવે છે તેવું કાંઈ આમાં થતું નથી.

૭૬૫ લગ્નની
વાખ્યા.

૨૮ તે પછી દૈવ લગ્નની ઉત્પત્તી છે. કન્યાને દાન કરતી વખત સુશીલીત વજ્ર પેહેરાવી કન્યાને ધર્મના કામો કરનારા ગુરૂને આપે તે દૈવ લગ્ન છે.

આ વખત 'બ્રાહ્મણોની સત્તા ઘણી મજબુત રીતે જામેલી જોઈએ છીએ.

'બ્રાહ્મ લગ્નની
વાખ્યા.

૨૯ છેલ્લામાં છેલી બ્રાહ્મ લગ્નની ઉત્પત્તી છે.

“વેદ શાસ્ત્રમાં નિપુણ હોય એવા માણસને ખુશીથી આમંત્ર-”
“છુ કરી તેનો માન પુરવક આદરસતકાર કરી પોતાની દીકરીને એક”
“વજ્ર પેહેરાવી આપ દાન કરે તે બ્રાહ્મ લગ્ન સમજવું.”

આદમ લગ્ન
ની હાલ ઠરાવે-
લી વાખ્યા

છેલ્લાં ત્રણ લગ્નો માણુ કરીને પ્રથમ 'બ્રાહ્મણોમાં ઉત્પત્તિ થયાનું કૃત્ત્વાએક ગ્રંથકારો માનેછે અને પાછળથી ખ્રીષ્ટઆ આખરની નીશાની દાખલ ગ્રહણ કરે; પણ હવે 'બ્રાહ્મ લગ્ન કોઈ અમુક જાતના માણસજ કરી શકે એવો ભેદ રહ્યો નથી જયકાંસનદાસ વી. હરકસિ-નદાસ ઇ. લા. રી ૨ વ. ૩૯—૧૪) તેમજ મદ્રાસ કોર્ટે ઠરાવ્યું છે કે શુદ્રની બાળતમાં વર પાસેથી કાંઈ રકમ લીધા શીવાય દીકરીનું દાન કરવામાં આવે એટલીજ વાત 'બ્રાહ્મ લગ્ન ગણવાને ખસેછે. શીવરામ વી. ભગવાનપીલાઈ મદ્રાસ. હીસી. ૧૮૫૪ પૃ. ૪૪)

લગ્નના પ્રકાર
અને હાલ તેનું
ચાલુપણું

૨૯ આ પ્રમાણે બ્રાહ્મ, દૈવ, પ્રાજાપત્ય, આર્ય, આતુર, ગાંધર્વ, રાક્ષસ અને પૈશાચ એવા આઠ પ્રકાર થયાછે તેમાંના પહેલા ચારને મનુ પ્રદર્શ્ય અને પાછલા ચારને નિર્દીત લગ્ન ગણેછે પણ હાલ ત્યાં અને આસુર શીવાય ખ્રીષ્ટાં લગ્ન ચાલુ નથી (સ્ક્ર. હી. ૪૩)

અ સને ૧૮૧૭ માં બંગાળી સદરકોર્ટે એક કામમાં ક્ષત્રીઓ વચ્ચે ગાંધર્વ લગ્ન મંજુર કયુ હતું. હજમીચલ વી. રાણામિદુરજ ૧૮૪૬—૩૪૦ પણ માં. મેન કહેછે કે “મને તો એમ જણાયછે કે જ્યારે લગ્ન સંબંધમાં જનશુષાણનો કાંઈ ભાવ નહોતો તે વખતને માટે આ લગ્ન છે. હાલ આવા સંબંધને લગ્ન સંબંધ જોડ્યું બળવાન કરી રીતે ગણી શકાય તે સમજવું મુશ્કેલ છે.” મે. પે ૭૯.

લગ્નના પ્રકાર
વીશે સામાન્ય
અનુમાન

૩૦ આસુર લગ્ન દક્ષિણમાં શુદ્રમાં ચાલેછે અને તેમજ પશ્ચિમ હીંદુસ્થાનમાં 'બ્રાહ્મણો અને ખ્રીષ્ટ બધાઓ તે પ્રકારના લગ્ન કરે છે, તોપણ કાંઈને ન્યાત બાહાર મુકવામાં આવ્યા નથી એમ એક કસમાં શાસ્ત્રીઓએ અભીપ્રાય બતાવ્યો હતો; અને તે ખરું છે તોપણ

તે સ્થળોએ અને શુદ્ધની ખાખતમાં પણ લગ્નના સંબંધે અનુમાત એવું છે કે તે ઉત્તમ પ્રકારે કરવામાં આવ્યું છે. માટે અધમ (નીચી) પ્રકારે કર્યાનું કહેતો હોય તેના ઉપર તે સાખીત કરવાનો બોલો રહેશે. કૈથી શ્રી. કુલાદાસી મદ્રાસ ૧૮૬૦ હોમી. ૨૦૧; જદુનાથ શ્રી. વસંતકુમાર ૧ બે. લા. રી. ૨૮૬, ૨૮૮; ડાકુરદેવી શ્રી. વાલ્લકરમ ૧૧ મુ. ૬. અ. ૧૭૫.

૩૧ લગ્નની તવારીખ આપણે જાણી તે ઉપરથી આપણને માલુમ પડે છે કે તેવો સંબંધ બાંધવાને પહેલામાં પહેલો હેતુ અથવા (વધારે વાસ્તવિક રીતે કહીએ તો) તેનું કારણ વિષયશાંતિનું છે અને પાછળનો હેતુ સંસાર સાહાય તથા પુત્રોત્પત્તિનો છે. પુત્રોત્પત્તિનો હેતુ પ્રાણપત્ય લગ્નની શરૂઆતથી જણાય છે.

લગ્ન સંબંધ
ના હેતુ

૩૨ પુત્રોત્પત્તિના બે હેતુ છે (૧) પહેલો સંસારી (૨) બીજો ધાર્મિક. ધાર્મિક હેતુ બ્રાહ્મણી વિચારેનું કારણ છે. મે. પે. ૧૦

પુત્રોત્પત્તિનો
હેતુ

અ. સંસારી હેતુમાં નામ રાખવાનો, વંશ વૃદ્ધિનો અને વૃધાવસ્થામાં પાળવાનો હેતુ આવે છે. (મે. પે. ૧૦)

સંસારી હેતુ

ક ધાર્મિક હેતુ એવા છે કે પુત્ર નામના નકમાંથી માણસના આત્માને બચાવવા વાસ્તે, ઉત્તર ક્રિયા કરવા વાસ્તે અને વડીલોનું ધર્મરણુ (કરજ) અને સંસારી કરજ પતાવવાને વાસ્તે પુત્રની અવસ્થ જરૂર છે. (પ્રેડો. મે. ૪)

ધાર્મિક હેતુ
(પુત્ર નક)

ક માટે હાંદુઓમાં લગ્નની ગાંઠ માત્ર કરાર છે એટલું જ નહીં પણ તે એક ધર્મબંધન થઈ પડી છે, અને સંસારનો બધો આધાર તેના ઉપર છે (પ્રેડો. ૪)

લગ્ન સંબંધ
ની અગત્ય

૩૩ પુત્રોત્પત્તિ માટે ધાર્મિક હેતુ લાગુ થયા પહેલાં લગ્ન ગાંઠ અને પુત્રપણા વચ્ચે પરસ્પર કાંઈ સંબંધ નહોતો. પુત્ર, માથો અથવા ખાપથી ઉત્પન્ન થયેલો હોવાની કાંઈ જરૂર નહોતી (૧) પરણેલી કે રાખેલી સ્ત્રી તથા એવો હોય તે, અને (૨) કાંઈ છોકરો ખરી રીતે જન્મે તોયે હોય તેણે અથવા તે સ્વતંત્ર થયો હોય તો તેણે પોતે પુત્ર સંબંધ અર્પણ કરેલો હોય તે, એકસરખી રીતે પુત્ર ગણાતા હતા.

લગ્નસંબંધન અ
ને પુત્રપણા વચ્ચે
સંબંધ
પુત્ર સંબંધનો
મુલ અર્થ

૩૪ પ્રાચીને વખતમાં પુત્રના નીચે પ્રમાણે ચાલુ પ્રકાર હતા.

નંબર	પ્રકાર.	અર્થ.
૧	ઐરસ	પોતાથી થયેલો.
૨	ક્ષેત્રજ	પોતાની ઐરતને એક પુત્ર થવા માટે ખીજને નીમી આપી હોય ત્યારે તેવા સંપ્રસથી થયેલો.
૩	પુત્રીકા પુત્ર	દીકરીને પરણાવતી વખત તેના પહેલો છોકરો લેવા ઠરાવેલો તે.
૪	કાનીન	કુમારીકા હોય તે વખત થયેલો.
૫	ગૃહજ	ગુપ્ત રીતે જન્મેલો.
૬	પૌનર્ભવ	પુનર્લગ્નથી થયેલો.
૭	સહૈલ	કન્યા પરણતી વખત સગર્ભા હોય તે કન્યા પરણવા પછી જન્મેલો.
૮	નીશાદ	શુદ્ધ ઐરતથી થયેલો.
૯	પાર્શ્વ.	રાખણીઆતથી થયેલો.
૧૦	દતક	દત્ત લીધેલો.
૧૧	કૃત્રીમ	દીકરો કરી રાખેલો.
૧૨	કૌત	ખરીદ કરેલો.
૧૩	અપત્રીધ.	ફેંકી દીધેલો.
૧૪	સ્વયંદત્ત	પોતાની મેળે દત્ત થયેલો.

આથી જાણશે કે છેલ્લા પાંચ પુત્રો તેમના પાપના પુત્ર થવાનો કદી સંભવ નથી. બાકીના નવમાં પહેલો અને છેલ્લા બે તેના પાપના હોવા જોઈએ. બાકીના છમાં કેટલાએક અવસ્થ કરી અને કેટલાએક ધણું કરીને તેનાથી થયેલા નહીં જ એવા છે. વળી વિશેષ એછે કે તેમાં ધણા તો તેની ઐરતથી થયેલા હોય એમ પણ નથી.

ત્યારે સ્વાલ એછે કે તેઓ દીકરા તરીકે કેવી રીતે ગણવા લાગ્યા? આનો ખુલાસો ની. સન એવી રીતે કરેછે કે છોકરો તેની માનો જે માલેક તેનો તે પુત્ર એવો નિયમ ચાલતો હતો. અને પુત્ર સંબંધ પાંચો બંધાતો માટે તેઓ બધા પુત્ર તરીકે ગણાતા હતા. મ. પ. ૬૨-૬૫

પુત્ર વિશે સા-
માન્ય સમજણ
ક્ષેત્રજ

૩૫ અ. ક્ષેત્રજ પુત્રને ધણાખરા અંધકારો ઐરસ પછીજ એટલે કે બાકીના બધા પહેલાં મુકેછે તેનું કારણ ઉપર જણાવેલુંછે, સદાશ રાજા અપુત્ર હોવાથી પોતાની ઐરત વસીજને નીમી આપી પુત્ર કરાવ્યાનો દાખલો માહાભારત અને વિષ્ણુ પુરાણમાં છે આ પ્ર- માણે પુત્ર ઉત્પન્ન કરવાની રીતને નૌયોગ કરી કહેતા હતા.

બ જે ઓરતને તેના ધણીની ગેરહાજરીમાં ગર્ભ રહે અને પુત્ર જન્મ્યો હોય તે શુભ રીતે જનમ્યો કહેવાય છે અને તે છોકરો તે ઓરતના ધણીનો પુત્ર કહેવાય છે.

ગુહ્ય

ક કાનીન—કન્યાને પુત્ર થયા પછી તે કન્યા પરણે તો તે તેના ધણીનો પુત્ર ગણાય છે અને તેનો વારસો લે છે. ન પરણે તો તે કન્યાના પાપનો પુત્ર ગણાય છે અને તેનો વારસ થાય છે.

કાનીન

ડ પૌત્રવ—પરણી ઓરતને તેનો ધણી ખીજાને વેચાણ આપે અથવા તેના મરણ પછી ખીજાને પરણે તેનાથી થયેલ પુત્ર જેના કબજે ગઈ હોય તેનો ગણાય છે અને તે પૌત્રવ કહેવાય છે.

પૌત્રવ

ખ ત્રણ જાતના વર્ગમાં શુદ્રની કન્યા પરણવાની રીત પાછળથી એટલી ખધી તીવ્રરૂકાર રૂપ થઈ પડી કે તેના પુત્રને વારસો મળતો બંધ થયો. માત્ર ગુજરાતનો હક જ રહ્યો. લેખકાર ડી. ઉમીયાશંકર, ૧૦ મુ. હા. ૩૮૧)

નીસ ૧૬ પાર્શવ

શુદ્ર ઓરતના પુત્રનો હક બંધ પડે એટલે સ્વભાવીક રીતે ઘસી પુત્ર (રાખણીઆતના પુત્ર) નો વારસાનો હક પણ બંધ પડે. (મે. પે. ૭૦—૭૧)

૩૬ હાલ ઓરસ અને વત્તક શીવાય બાકીના બધા પ્રકાર બંધ પડ્યા છે. જે કારણથી લેતજ પુત્રની રીત બંધ પડી તેજ કારણથી ખીજા પુત્રનો ચાલ બંધ પડ્યો. જેમ લગ બંધનની સખતાઈ વધી તેમ પોતાના શીવાય ખીજા રીતે પેદા થયેલા પુત્ર મંજુર કરવાનું બંધ થયું. આથી કાનીન, ગુહ્ય અને સહોદ બંધ થયા. (કલકટર ઓફ ટ્રીચીનાંપલી ડી લેખમણી લા. રો. ૧ ક. અ. ૨૮૩, ૨૮૩; મે પે. ૭૪)

(૧) ઓરસ
(૨) વત્તક
(૩) કાનીન
અને (૪) પાર્શવ
ચાર ચાલુ પ્રકાર

કાત્રીય મીથીલા શાખામાં હાલ પણ ન્યાયસર ગણાય છે.

પાર્શવ જાતનો અનોરસ પુત્ર શુદ્રમાં હાલ પણ વારસો લેવાનો હકદાર છે. માટે તેટલે દરજ્જે તેને પણ મંજુર થયેલો પુત્ર ગણવો જોઈએ.

અંક ૨

લગ્ન કરવાને લાયક નાલાયક શખસો.

અ પ્રથમ લગ્નની લાયકી.

પ્રથમ લગ્ન કરવાની નાલાયકી ના પ્રકાર

૩૭ પેલેલું લગ્ન કરવામાં અટકાયત રૂપ થઈ પડે એવી બે પ્રકારની ખામીઓ છે.

(અ) ખાહારની માન લીધેલી અને (બ) અંદરની (ખરેખરી).

સ્વસાતીમાં લગ્ન થઈ શકે

૩૮ ખાહારની ખામીમાં બે ભદ્ર છે. અ. લગ્ન કરનારા પક્ષકારો અમુક મંડલની અંદરના હોવા જોઈએ, અને બ. પાછા તે અમુક મંડલ ખાહારના હોવા જોઈએ પેલેલું મંડલ સ્વસાતીનું છે. સ્વસાતી ખાહારના સાથે લગ્ન થયો કાળ થયા ખંધ થયા છે. જે કારણથી ખાવા-પીવામાં સાતી બેઠ પડવા તેજ કારણથી પરસાતીમાં લગ્ન પણ ખંધ પડ્યાં હોવાં જોઈએ. તેમજ સાતીના પેટા ભાગમાં પણ રીવાજ ન હોય તે લગ્ન થઈ શકે નહીં મલારામ વી. થનુરામ. ૬ વી. રી. ૫૫૨ નારણ વી. રચલ. ૬. લા. રી. કલ. ૧) પણ પંડ્યા તલાવર વી. પુલા-તલાવર ૧ મ. હા. ૪૭૮; ૧૨ મુ. ૬. અ. ૧૪૧) ના કામમાં પ્રાચીન કાઉન્સિલે તેથી ખીજી રીતે ઠરાવ્યું છે.

સર્પોદ વચ્ચે ભરત થવાનો પ્રતીખંધ

૩૯ ખીજી અટકાયત એ છે કે સર્પોદમાં એટલે—

અ મા તરફની પાંચ પેઢીના સંબંધમાં અને

બ ખાપ તરફના સાત પેઢીના સંબંધમાં લગ્ન થઈ શકે નહીં

અપીડની ગણતરી.

એ પાંચ અથવા સાત પેઢી ગણવામાં પક્ષકારોને પણ સાથે લેવા. તેમને મુકી દેતાં મા તરફ ચાર પેઢીએ અને ખાપ તરફ છ પેઢીએ તેમના વડવા એક થતા હોય તો લગ્ન થઈ શકે નહીં.

વળુ ઉંચ વર્ગ ને લાગુ

(અ) આ પ્રતીખંધ ત્રણ ઉંચ સાતીને લાગુ છે. પંડ્યા તલાવર વી. પુલીતલાવર ૧ મ. હા. ૪૭૮ પરીસી નાયદુ વી. મંગારુ નાયદુ ૪ મદ્રાસ. હા. ૨૦૪, ૨૧૪.

તોપણ શુદ્ધમાં રીવાજથી લાગુ

(બ) તોપણ એ પ્રતીખંધ શુદ્ધની ધણી ભત્રીયામાં દાખલ થયો છે (મે. પે. ૮૬); પરીસી નાયદુ વી. મંગારુ. (૪ મ. હા. ૨૦૪)ના કામમાં મરણ પામેલા દીકરાની આરત સાથેનું લગ્ન ગેરકાયદેસર ગણી તેથી થયેલા પુત્રને વારસાને નાલાયક ગણવામાં આવ્યો. પૃ ૨૧૫-૬

ક બેન, બાપની બેન, માની બેન, બાઈની દીકરી, માસીની દીકરી, અને કાકાની દીકરી સાથેના લગ્ન તો બધા વર્ણમાં નિરર્થક ગણવામાં આવે છે. (કનીષ્ઠ. હી. ૩૩)

ધારે વર્ણમાં
એ મર્યાદાનું
સંકાચાલું.

મામાની દીકરી અને ફાઈની દીકરી સાથે લગ્ન બધા વરણમાં અને વિશેષ કરીને શ્રાદ્ધજિમાં પણ થાય છે. મંડલિક પૃ. ૪૨૪. ૨૬)

૪૦ બીજી અટકાયતો શરીરને લગતી છે તેમાં બે પ્રકાર છે એ જિમરની જે શરીર કે મનની અશક્તતાની.

કન્યા આઠ વયની ઉંમરે પરણાવવા લાયક થાય છે તો પણ તેથી નાની વયની છોકરીએ ને પણ પરણાવવામાં આવે છે. કન્યા વર કરતા નાની હોય ને ઇએ (પાત્ર વલ્લભ. ૧. ૫૨) શ્રાદ્ધજીની દીકરી પુત્રનયે પોહોચતા સુધી પરણાવ્યા વગર રહેતો સાતી બ્રથ થાય છે (સ્ટ. મ. ૧૯)

જિમરનો પ્રતી-
બંધ.

તે બધું છતાં લગ્ન થયું તો પછી તે મર્યાદાઓનું ઉલ્લંઘન લગ્ન રદ કરનારે કાઈ કારણ થયું નથી. તો પણ મિ. કોલ્ નુક કહે છે કે જો પુખ્ત વયે પોહોચતાં સુધીમાં ગમે ત્યારે લગ્ન થયું હશે તો તે નિરર્થક ગણાયો નહીં. (૩ વૃ+૪ ૪૮, ૭૩ ક)

૪૧ હીંદુઓમાં લગ્ન ધણી નાની વયમાં થાય છે અને તેથી વર કન્યાની સંમતી હોતો નથી માટે બાળકો સમજ રાજ્તીની ઉંમરે પોહોચ્યાં ન હોય તેવે પ્રત્યે વાલીનીજ સંમતીથી લગ્ન થાય છે માટે લગ્ન કરવા વાલીનો હક છે તેમાં પણ વિશેષ હક કન્યાના વાલીનો છે.

પરણાવવા વા-
લીનો હક

અ કન્યાને પરણાવવા હકદાર વાલીનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે.

કન્યાને પરણા-
વવાનો ક્રમ
હક છે

અ નારદ પ્રમાણે. (૧૨:૨૦-૨૨. યાજ્ઞ. ૧; ૬૩.)

(૧) બાપ, અને તેના અભાવે,

(૨) બાઈ, ,, ,, ,,

(૩) દાદો, ,, ,, ,,

(૪) મામો, ,, ,, ,,

(૫) પીત્રાઈઓ, ,, ,,

(૬) મા પણ લાયક હોય તો,

(૭) દુરના સંબંધી, ,, ,,

(૮) રાજની પરવાનગીથી પોતે.

મને હક ક્યારે
પ્રત્યક્ષ થાય છે.

બ જ્યારે ખાપે પોતાની ઓરત અને દીકરી તથા દીધી હતી તે પ્રસંગે તે ઓરત દીકરીને પરણાવવાને લાયક છે એમ ઠરાવવામાં આવ્યું. વાદ રલીઆત વી. જેસંદ. (લીલાસીસ ૪૩) પણ ખીને કોઈ પ્રસંગે ખાપની સંમતી વગર થયેલું લગ્ન કાયદેસર ગણાશે નહીં. નંદલાલ મગવાનદાસ વી. તાપીદાસ ૧ વારો. ૧૪)

માને હક ખી-
ને પ્રસંગે પણ
હતરતો.

ક જ્યારે સ્વભાવીક વાલી ઓરત હોય ત્યારે લગ્નની ખાખતમાં અવસ્થકરીને તે ઓરતને સંપૂર્ણ સત્તા છે એમ નથી કારણ કે સ્વભાવીક વાલીમાં મા ખાપ પછી તરતજ આવે છે તે પણ કન્યા પરણાવવાના સમયે તેની જગા પછી નીચી છે રામવંસી વી. સુમકુશરી ૭ વી. રી. ૩૨૧ પણ વિભક્ત કુટુંબના સમયે મદ્રાસ હાઈકોર્ટે માની સલાહ વગર કન્યાને પરણાવવા કાકાનો હક મંજૂર કરવા ના પાડી. નમસ્વયમ વી. અનામલ (૪ મદ્ર. હા. ૩૩૯) ના કામમાં એમ ગણ્યું કે નો બેમાંથી એકે લાયક વર શોધે અને ખાણુ વગર કારણે ના પાડે તો કોર્ટ વચ્ચે આવી એ કન્યાનું લગ્ન કરાવશે. મુ. રલીઆત વી. માઘવજી (૨. વારો. ૬૮૦ ૬૮૯)

કાકાનો વિશેષ
હક છે.

કલકત્તા હાઈકોર્ટે ઠરાવ્યું કે હાંકુલા પ્રમાણે લગ્નના કારણસર માના કરતાં કન્યાના કાકાનો હક વિશેષ છે તોપણ માએ પરણાવી દીધી હોય તો પછી તે લગ્ન કપટના અભાવે ૨૬ થઈ શકતું નથી; અને થયું તે ફેક્ટ (Factum Valet) એ નીચમ લાગુ પડે છે. ત્રીદાબન વી. ચંદ્ર (૬. જા. રી. ૧૨ કલમ ૧૪૨.

તે હક લગ્ન
થયા પહેલાં મ-
નાઈ હકમથી અ-
મલમાં આવે.

તે કોર્ટે બ્રસ્ટોમડ વી. કાશીચંદરશેનના કામમાં ઠરાવ્યું કે લગ્નના કારણસર કાકાનો હક માના કરતાં વિશેષ છે અને લગ્ન થયા પહેલાં સને ૧૮૬૧ના આક્ટ ૯ મુજબ માને મનાઈ હકમ આપી શકાય છે. તે હકમ લગ્ન થઈ ગયાં હશે તો અસર કરતો નથી, પણ નહીં થયાં હોય તો પણ ઉપયોગી થઈ પડે છે. તે નીકળ્યા પછી માથી દીકરીને પરણાવી શકાતી નથી અને પરણાવે તો તે લગ્ન ૨૬ સમજવા, (૬૦ જા. રી. ૮ કલ. ૨૭૦)

દાદીનો હક ઓ-
રમાન માથી વી
શેષ.

દ મા પછી દાદી, દુરના સમય તરીકે, આવે છે અને ઓરમાન મા કરતાં તેનો હક વધારે છે. રામવંસી વી. સુમકુશરી ૭ વી. રી. ૩૨૧.

મ. ઇ ક. ઇઇ ધળી જીવતાં ઓરત લગ્ન કરી શકે નહીં.

૩૬

૪૨ લગ્નનો મોટો હેતુ પુત્રોત્પત્તિનો છે માટે વર પસંદ કરવા માં શરીરની લાચક્રી મુખ્ય જરૂરનો વાત છે તોપણ સાવ ના મરદ સાથેના લગ્ન મીં મેન કહે છે કે જેમ આપણામાં સંપુરણ રીતે ૨૬ ગણાય છે તેમ હાંદુઓમાં ગણાતાં નથી, (નારદ ૧૨:૮-૧૬; મનુ ૯:૭૯; ૨૦૨; કનાહો વીં વીદ્યા ૬૦ લાં રીં ૧ અન્હા, ૫૪૯) કમકે લગ્ન સંબંધ હાંદુઓમાં ધર્મ બંધન છે, કરાર નથી. મે. પ. ૮૪) તેમજ મુગા, બેહરા અને આંધળા સાથેના લગ્ન કાયદેસર છે. તેમના પુત્રો આખી રહીત હોય તો વારસાને લાયક છે (મીતા ૨:૧૦:૯; ૩ વે+૪૦ ૮ ૨૩)

શરીરની અસા-
કતતા

તેમજ ઘેલછા કે ખીજ મંનની અસાકતતા લગ્નને નિરર્થક કરાવતી નથી. તેવા સમયે વારસાને પાત્ર નથી તો પણ તેમના દરજ્જા વારસાને માટે હકદાર થાય છે. દેવર્ચિર્ણ વી. રાધાચર્ણ ૨ મોં ડાંબદે.

મંનની અસા-
કતતાં

૧ ખીજ વખત લગ્ન કરવાની લાયકી.

૪૩ ધણા પ્રાચીન નીચમ પ્રમાણે એક ઓરતની હવાતીમાં મરદ ખીજ ઓરત પરણી શકતા નહી તેમ રાખણીઆત પણ રાખી શકતા નહીં તે નિયમ પ્રમાણે હાલ કેટલીએક અનાર્થ જાતીઓમાં ચાલે છે. અમદાવાદના ગૈયાની જાતમાં એજ નિયમ ચાલે છે. માહાશંકર વી. મું. ઉત્તમ (૨ વારો ૫૨૪; મે. પ. ૮૫)

મરદ એકથી વ-
ધારે ઓરત કરી
શકે

પણ પાછળના વખતમાં તે નિયમ તદ્દન ખદલાઈ ગયો છે અને મનુસ્મૃતિમાં એકથી વધારે ઓરત મરદ પરણી શકે એવા વચન છે. (મનુ ૩: ૧૨) હાલ એ વાત તદ્દન નિશ્ચીત થયેલી છે કે હાંદુને ખીજ ઓરત કરવાને કરો પ્રતીબંધ નથી તેમ કાંઈપણ કારણની જરૂર નથી. હરીમાઈ વી. નયુકુવેર ૧ વારો ૫૯; વીરાસ્વામી વી. આપસ્વામી ચેતી ૧ મ. હા. ૩૭૫)

૪૪ એક ધણી જીવતાં ખીજ સાથે પરણના દાખલા આહાબારતમાં છે પણ તે કાંઈ તેવો રીવાજ ચાલવાનું કારણ નહોતું. આજ સમ સંબંધ ધણો નખળો હોવાનું છે. (મે. પ. ૬૦—૬૧)

ઓરત તેમક-
રી શકે નહીં.

પણ હાલ તેવો રીવાજ નામંજુર કરવામાં આવે છે. રાણી વી. ફરસન ગોજ ૨ મુ. હા. ૧૨૪); નારાયણ ભારતી વી. લાલગી ભારતી (૬. લાં રી. ૨ મુવ. ૧૪૦).

વિધવા પણ
પુનર્લગ્ન કરી
શકે.

ઠીક ધણીના મરણ પછી કે તેની સાથે છુટા છેડા થયા પછી લગ્ન કરવાને પ્રાચીન હિંદુશાસ્ત્રમાં મનાઈ જેવું કાંઈ નથી. ધણી પુ-
આ પછી અથવા તેના ખીજા કાંઈ કારણથી આરત પુનર્લગ્ન કરી
શકે છે એવી સત્સંજ્ઞના વાક્યો ડા. મુર ઠાકે છે પણ હાલની મનુસ્મૃ-
તી માં એમ છે કે મરદ કુવારી પરણી શકે અને વીધવા કરી પરણી
શકે નહીં (મનુ ૮:૨૨૬) મી. મન કહે છે કે અસલ સ્મૃતિમાં પાછ-
ળથી જો વધારા અને ઘટાડા થયા છે તેમાંના આ એક છે તો પણ ખીજી
જગ્યાએ વીધવા થઈ હોય અથવા ધણીએ તણ દીધી હોય ત્યારે પુનર-
લગ્ન કરવાનું મંજુર કરે છે (મનુ. ૮: ૧૭૫) એક ખીજી જગ્યાએ કહે
છે કે ધણી પરદેશ ગયો હોય ત્યારે જવાના કારણ પ્રમાણે આઠ, છ
અથવા ત્રણ વરસ રાહ જોવી (મનુ ૮: ૭૬) તે મુદત વીત્યા પછી
શું કરવું તે વીશે કાંઈ નથી. આ વીરધતાના કારણ અસલમાં ઘટાડા
વધારાનું છે. હવે નારદ કે જેની પાસે અસલ મનુ સ્મૃતિ હતા તે પુ-
તર લગ્ન કરવાના પાંચ પ્રકાર બતાવે છે (નારદ ૧૨:૯૭)

નષ્ટે મૃતે પ્રત્રાજીતે, કલોત્તે ચ પાતિતે પતૌ ।

પચસ્ત્વાપત્સુ નારીણાં, પાતિરન્વો વિધાયતે ॥

ધણી (૧) મરણ પામે, (૨) કાંઈ મારી નાખે, (૩) પરદેશ જતો
રહ્યો હોય (૪) નપુત્રક હોય અને (૫) વાત બાહાર થયો હોય ત્યારે
આરત પુનર લગ્ન કરી શકે છે. તેમજ પુત્રોના પ્રકારમાં બધા અંધકારો-
પ્રાનરભવને મુકે છે તે વાત કાંઈ પણ સંદેહ રહીત રીતે બતાવે છે કે
પુનર લગ્નની મનાઈ વીશેના વાક્યો પાછલા વખતમાં દાખલ થયા
અને છુટ વીશેના વાક્યો જેમ જેમ નજરે પડતા ગયા તેમ તેમ ની-
કળના ગયા છે. આ પ્રમાણે સાવ ઉલટો ફેરફાર થવાનું કારણ એવું છે
કે લગ્નનો ધારો પ્રાચીન અનુકુળ પડે એવી રીતે માણસો ફેરવતા
ગયા. (મિ. પે. ૮૬) પુત્ર લગ્નનો રીવાજ હાલ ધણી જાતોમાં ચાલે છે.
છેડા છુટકા થવાનો અને પુનર લગ્ન કરવાનો હક મુખાર્ધ હાલકોઈ
વખતો વખત મંજુર કર્યો છે. ત્રીકમજાં. વી. મુસા. ભારો. ૨.
બારો. ૩૬૧)

સગપણનો કે
રાત

૪૬ લગ્નની રાત્રીમાં સગપણથી યાચ છે તો પણ તે બે વચ્ચે
ભુલ આવતી નથી. સગપણ લગ્ન કરવાનો માત્ર કારણ છે. લગ્નનો ભાગ
નથી અને તે અમલમાં લાવી શકાતો નથી. તે તોડવામાં આવે તો નુ-
કશાનિર્માણ ફાવે થઈ શકે છે નારદ ૧૨:૨૫-૮; ઉર્મદ કીકા. વી.

નગીનદાસ ૭ મુ. હા. બો. સો. ૧૧૨; નોવતસીંગ વી. મુસા. લા. ડકુબર. ૫ અ. હા. ૧૦૨; ગણપત નારાયણસીંગ. ૩. લા. રી. ૧ કલ. ૭૪ના કામમાં

અ નારદ અને યાજ્ઞવલ્કય બંને જાણાવેછે કે સારો વર મળવાના કારણથી પહેલું સગપણ તોડવા પાપનો હક છે તેમજ અમુક પામીઓ હોય ત્યારે બંને પક્ષકાર કરાર તોડી શકેછે. (નારદ ૧૨:૩૦-૩૮; બ્રહ્મો. ૧:૬૫ મીતા. ૨:૧૧-૨૭)

જ ન્યારે સગપણનો કરાર તુટે ત્યારે બધો ખર્ચ નુક-શાનીના દાવાથી લઈ શકાયછે (મીતા ૨:૧૧-૨૮)

ક પણ દાવેદારે જાણી જોઈ અથવા ગફલત કરી સગપણ તોડ્યું હોય તો તેણે ખર્ચ અપાવવામાં આવશે નહીં. વીરસલીંગમ વી. અલાતુહતી મદ્રા. ફેસ. ૧૮૬૦ ૨૭૪.

સગપણ તોડવાનો હક.

સગપણના ખર્ચ નુકશાનીના બાગ દાવેદારની મરજી કે ગફલત

અંક ૩

લગ્નની અવશ્યકતા વાતો તથા અનીયત્રીત

લગ્નની વીરો.

૪૭ લગ્નના અવશ્યક દાન અને સ્વીકાર છે અને ક્રિયાઓમાં વિવાહદાન અને સપ્તપથી છે (સ્ટ્રે. મ. ૨૮ બ્રેડો ૮)

લગ્નના અવશ્યક અને ક્રિયાઓ.

૪૮ લગ્નની પરીપુર્ણતા એટલે પરણીને વરકન્યાનું બેળા રહેવું લગ્ન હક પળાવવાને માટે કે પુરા થવાને માટે જરૂરની વાત નથી દાદા જી મીલાજી વી. રામમારાઈ (૩. લા. રી. ૧૦ મુવ. ૩૦૧) આ કામમાં જસ્ટીસ પીન્હિ સાહેબે તેવી જરૂર ધારી લગ્ન હક મેળવવાનો દાવો કાઢીનાંખ્યો હતો. ૩. લા. રી. ૬ મું ૫૨૯. અપીલમાં તે કરાવ ૨૬ કરવામાં આંચો. ૩. લા. રી. ૧૦ મું. ૩૦૧

૪૯ લગ્નમાં ઘણી ક્રિયાઓ થાયછે પણ અવશ્યકની ક્રિયા સપ્તપથી છે વર કન્યા સાત ફેરા ફરેછે તેને સપ્તપથી કહેછે છેલ્લે ફેરા લગ્ન પુર્ણ થાયછે (મન. ૯:૨૨૭; નારદ ૧૨:૨) ત્યાં મુખી અપુર્ણ છે અને તોડી શકાયછે. નંદોમુખ કે વૃધશ્રાધની જરૂર નથી મોંદાલન વી. ચંદ્ર. (૩. લા. રી. ૧૨ કલ. ૧૪૧)

અવશ્યકની ક્રિયાઓ સપ્તપથી.

ત્રિવાદ હોમ-સમપથી—નંદીમુખની જહર નથી. પ્ર. ૪૬. ૫૧

અ પણ કોઈ જાત કે પરગણામાં કોઈ ખીજ પ્રકારે લગન કરવાનો ચાલ હોય ત્યારે લગન સંબંધ પુરા કરવાના વીચારથી તે ચાલ પ્રમાણે ચાલવું એ બસ છે ગાથારામ બી. મોહીતાકો-
ચીન ૧૪ વે. લા. રી. ૨૯૮

વ કોઈ જાતમાં ખીજ ક્રીયાઓ થતી હોય તો એ ક્રી-
યા પુરી થાય ત્યારે લગન સંપૂર્ણ થાય છે. માટે ખીજ ક્રીયા
ન થઈ હોય ત્યાં સુધી વિધવા ગણાતી નથી. બુલચંદ વી. જાન
કી ૨૫ વી. રી. ૩૮૬

લગનની જરૂરી
ક્રિયા થયા વીરો
અનુમાન

૫૦ જ્યારે લગન થયાનું અને લગન કારણસર કાકા વાલી છતાં
માએ કન્યાદાન કર્યાનું અને લગન ક્રીયા ઝારે કર્યાનું માલમ પડતું
તે પ્રસંગે કરાવવામાં આવ્યું કે લગન પૂર્ણ થયા માટે અવસ્થાની ત-
મામ ક્રીયાઓ કરવામાં આવી છે એમ અનુમાન થાય છે. પુલી તલા-
વર વી. પડયા તલાવર ૧૩ મ. અ. ૧૪૧ બ્રિટિશન વી. ચંદ્ર ૬,
લા. રી. ૧૨ કલ. ૧૪૨ તેમજ સમપથી ક્રીયા કર્યાનું પણ અનુમા-
ન થાય છે બ્રિટિશન વી. ચંદ્ર ૬. લા. રી. ૧૨ કલ ૧૪૩.

થયુ તે ખર્ફ
ફટમવેલેટ એ
નિયમ લગનમાં
થયેલી ખામીની
અશર ફર કરે છે
પણ કપટના વ
ખતે લાગુ નથી

૫૧ લગનના સંબંધે જરૂરીઆતના કારણથી થયું તે જાહેર
(Factum Valet) એ ન્યાયનો નિયમ લાગુ પડે છે માટે ખરેખર થયું
હોય અને ખરાબર પ્રસીધ થયું હોય તો ન્યાયસર ગણાય છે (મે. પે,
૮૯) પણ જો (૧) કપટ કે જોરાવરીથી કરવામાં આવ્યું ન હોય
(૨) અને જોઈતી ક્રીયાની સાથે થયું હોય તો ૨૬ થઈ સંકેતુ નથી.
બ્રિટિશન વી. ચંદ્ર ૬. લા. રી. ૧૨ કલ. ૧૪૨

નંદીમુખની જ-
હર નથી.

અ નંદીમુખ કે વૃધીઆધ હમેશાં કરવામાં આવે છે
તોપણ તે અવસ્થાની વાત નથી માટે તે કારણથી લગન ૨૬ થઈ
થકે નહીં બ્રિટિશન વી. ચંદ્ર ૬. લા. રી. ૧૨ કલ. ૧૪૨.

વ લગન થયા પહેલાં ખીજને પરણવાની કબુલાત તોડી
ને કબું હોય તેની ચીંતા નહીં જુસાલ વી. મમવાન ૧
વારો. ૧૩૮

વાલીની સંમતી
તેની ખામી પુરી
પાડે છે

ક અથવા જે સંમતી લેતી જોઈએ તે ન બીધી હોય
તોપણ તે ૨૬ થતું નથી. બ્રિટિશન વી. ચંદ્ર ૬. લા. રી. ૧૨
કલ. ૧૪૨; વાહ રક્ષાભાત વી. જાહેર વી. જાહેર-
સ. ૪૩

નિરર્થક લગ્નો.

૫૨ પણ જ્યાં રાશ્ત્રીજ કાંઈ લગ્ન કાંઈ કારણથી નિરર્થક હોય તે પ્રસંગે એ નીચમ લાગુ પડતો નથી જેમકે: એક ધણી છવતાં ખી-જીં લગ્ન કરે તો ૨૬ છે એટલુંજ નહીં પણ ઓરત પીનલકાડ કલમ ૪૯૪ પ્રમાણે અને મરદ ૪૯૭ પ્રમાણે ગુન્હેગાર થાય છે (રાણી વીં. બાઈ રૂપા; રાણી વીં. કરસનગોજ ૨ મુ. હા. ૧૧૭; જેમ કોર વીં. હમીઆશંકર ૧૦ મુ. હા. ૩૮૧) તેવો નાત રીવાજ હોય તો પણ કામ આવતો નથી, નારાયણભારતી વીં. લાલ્લીગભા રતી (૬૦ લા. રી. ૨ મુ. ૧૪૦) તેમ આગલું લગ્ન નાતે ૨૬ કપું હોય તેથી કાંઈ ખયાલ થતો નથી. નાતને તેવી સત્તા નથી રાણી વીં. શંભુ (૬૦ લા. રી. ૧ મુ. ૩૪૭)

નિરર્થક લગ્ન

એક ધણી છવતાં સખખથી ખીજીલગ્ન ૨૬ છે

અ લગ્ન હકો.

૫૩ લગ્ન સખખથી ધણીધણીઆણીનો મોટામાં મોટો હક બેળા રહી પરસ્પરના ભાગવટાનો હેતુ પૂર્વ થાય છે અને તે એટલે સુધી છે કે ધણી ધણીઆણી મલીને એકજ સ્વરૂપ ગણાય છે (મનુ ૯; ૩ વેન્. ૯૦ ધણીનું ગોત્ર ઓરતનું ગોત્ર થાય છે લલુભાઈ વીં. કા. સીંબાઈ લા. રી. ૭૬૦ અ. ૨૩૧) લગ્ન સખખ થયા કે તેજ વખતે તે તેના પાપના ગોલમાં મરણ પામે છે અને તેના ધણીના ગોત્ર માં તેનો જનમ થાય છે લલુભાઈ વીં. કા. સીંબાઈ ૬૦ લા. રી. ૫ મુ. ૧૧૮

લગ્ન હકો

(અ) લગ્ન સખખથી ખીજો હક વારસાનો તથા બરણ પોષણનો થાય છે.

(બ) ધણી છવતાં કાંઈ ઓરત ખીજને પરણે તે પરણેતર કાયમ રહેતું નથી. માત્ર તે ઓરત રાખણીઆતની સ્થિતિમાંજ રહે છે માટે તેને બરણ પોષણનો હક છે જેમકોર વીં. હમીઆશંકર ૧૦ મુ. હા. ૩૮૧ તે પાપતના દાવા વીશે આગળ મકરણ ૧૧-૧૨ જુઓ.

૫૪ લગ્ન હક મેળવવાનો અને ઓરત તાપે લેવાનો દાવો ચાલી શકે છે માથારામ વીં. મોહીના કો. ચીન ૧૪ બં. લા. રી. ૨૯૮, દાદાજી વીં. રખમાબાઈ ૧૦ મુ. ૩૦૧ જોગેદનંદીની દાસી વીં. હરીદાસ (૬૦ લા. રી. ૫ કલ. ૫૦૦)

લગ્નના હકે
મેલવવાના દાવા
માં બચાવના કા
રણો

ધાતકીપણું

૫૫ ધણીને ઔરત ચાર કારણથી છોડી શકે છે.

અ પહેલું કારણ અસાધ્ય દરદનું છે માટે લગ્ન હક મેલવવાના દાવામાં દાવા વખત વાદીને પત્ય અને ચાંદી થઈ હતી. તેમાં કરાવવામાં આંચું કે એ વાત દાવા સામે પુરતો બચાવ છે. **જાટ પ્રેમકુવર વી. મોઘા ૫ મુ. હા. એસી. જં. ૨૦૯**

૬ ખીણું કારણ ધણીના ધાતકીપણાનું છે **યમુનાબાઈ વી. નારાયણ ડ. લા. રી. ૧ મુ. ૧૬૪**) ના કામમાં મુંબાઈ હાઈકોર્ટે જણાવ્યું કે:—“લગ્ન હક મેલવવાના હોંકુ વચેના “દાવામાં જે ધાતકીપણાના સખબથી ઔરત વ્યાજખી રીતે તેના “ધણીની સાથે રહેવાની ના પાડી શકે તે ધાતકીપણું કેવું “જોઈએ તે નફો કરવાની ખરી કરોડી વીલાયતની કોર્ટે જે “વ્યાખ્યા પ્રમાણે ચાલે છે તે વ્યાખ્યામાં આવેલી છે. તે એ છે “કે રાશીરની તનદુરસ્તી અથવા સલામતી ભયમાં આવી પડે “એવી જાતની જખરજસ્તી વાપરેલી જોઈએ અથવા તેવી જખર- “જસ્તી વાપરવામાં આવશે એવો કારણસર ભય ઉત્પન્ન થવો “જોઈએ. ધણી પોતાની ઔરત ઉપર બદચાલથી ચાલવાનું વગર “પત્યે આરોપ મુક્યા કરતો હોય તે વાત ન્યાયસર ધાતકીપણું “નથી. ધણી ધાતકીપણાથી કે ગેરવર્તણુકથી પોતાના લગ્ન “હક ખોવે છે અથવા ઘર ખાહાર કાઢી મુકે અથવા અપમાનથી “કે ખીણ ગેરવર્તણુકથી ધણીને છોડી દેવાની તેને ફરજ પડે “છે ત્યારે ખીજો માણસ તેને આશરો આપી શકે છે.”

એક ખીજા કામમાં નીચેની કોર્ટને એમ માલુમ પડ્યું કે

“તેના ધણીના ઘરે જવાની ફરજ પાડવાથી તેણીની જાતની “સલામતીને માટે ભય ભરેલું છે” તે પ્રસંગે ધણીને લગ્ન હક અપાવવા ના પાડવામાં આવી. **ડકા મગવાન વી. જાટ હેતા. મુ. હા. કો. પ્રી. જં ની ફર્દાલ પૃ. ૩૨૨**

ક ત્રીજું કારણ જથુને માટે જાતીબદ્ધ થવાનું છે. **મુઘાઈ સરકાર વી. ગંગા. ડ. લા. રી. ૪ મુ. ૩૨૦; પૈગી વી. શાંતનારાયણ ડ. લા. રી. ૮ અલ્હા. ૭૮.**

૬ ચોથું કારણ દાવા વખત ખીણ ઔરત સાથે ધણીએ છીનાજાની દોસ્તી રાખવાનું છે માટે દાવા વખત તેવો સખંધ ખંધ પડ્યો હોય તો આગળ દોસ્તી હતી એ વાત કોર્ટ રીતે બ-

આવનું કારણ થતી નથી. પૈંગી વી. શીવનારાયણ દ. લા. રી.
૮ બલ્હા. ૭૮

ધણી ખીજી ઓરત પરણે તેથી લગ્ન હક મેળવવાના દાવામાં
કાંઈ બચાવ થતો નથી. ૨૪ વી. ફૂરી. ૨૨૮; ૨૫ વી. રી. ૩૮૬

ઉપરના કાંઈ પણ કારણથી લગ્ન બંધન છુટું પડતું નથી.
બીસેસર વી માતાગુલામ ૨ બલ્હા. હા. રી. ૩૦૦

૫૬ લગ્ન હક સંબંધી હુકમનામાથી ઓરતને કેદ કરીને, અ-
થવા મીલકત જપ્ત કરીને, અથવા બંને વાનાં કરીને બળવણી થઈ શકે.
સને ૧૮૮૨ ના આક્ટની કલમ ૨૬૦

૫૭ ન્યાયસર જુદારો માગવાના કારણ ચાર છે.

(૧) ઓરતની અપવીત્રતા.

(૨) ધણીની નામરદાઈ.

(૩) ઓરતનું મુકરર થયેલું વંધ્યાપણું

(૪) બેમાંના એકને અસાધ્ય રોગ થવો (સ્ટે. હિં. લા,

૪૭ મનુ. ૯: ૭૯. કલમ ૫૪ માં કહેલાં કારણસર ઓરત ધણીને
છોડી શકે છે.

ધણીધણીઆ-
ણી વચ્ચે જુદારો
મંજૂર કરવાના
કારણો

બંધનથી છુટા પડવું.

૫૮ ધણીએ ઓરતને છેડા છુટકો આપવા વિશે હિંદુધર્મશાસ્ત્ર-
માં કાંઈ પણ ઠરાવ નથી. માટે હિંદુ ધણીએ લગ્ન હક મેળવવા
કરેલા દાવામાં ઓરત છેડા છુટકો આપ્યાની વાત બચાવમાં લાવે તો
તે રીવાજના અભાવે મંજૂર થઈ શકતી નથી. કદામદિાસી વી. જા-
તીરામ દ. લા. રી. ૩ કલમ ૩૮૫

પણ મુબાઈની સરકાર વી. ગંગા. (ઈ.લા. રા. ૪ મુંબ ૩૩૨)ના
કામમાં મુંબાઈ હાઈકોર્ટ જણાવ્યું જ. --

તલાક વિશે હિં
દુલાનો નીતિમ

“રાણી વી. કરસન ગોજ (૨ મ. હા. ૧૧૭)ના કામના ચુ.”
“કાદાની તારીખથી આપણી કોર્ટોએ, મી ટોમસસ્ટ્રેજ સાહેબે ચા.”
“તાના પુસ્તકમાં બતાવેલો નિયમ, હમેશા મંજૂર કરેલો છે, તે એક”
“છેડા છુટકો આપવાનો હક હિંદુઓમાં માત્ર ધણીને જ છે અને રા.”
“જો વી. સંમુ. (ઈ.લા. રી. ૧ મું. ૩૪૭)ના કામમાં ધણીનો સંમતી”

મુબઈ શાખા

“શ્રીવાય કોઇપણુ લગ્ન રદ કરવા અથવા ઓરતને પુનર્લગ્ન કરવાની”
 “પરવાનગી આપવા ન્યાતને સત્તા છે એવું મંજુર કરવાને આ કોર્ટે”
 “ના પાડીછે. આ કામમાં ગંગાના ધણીએ છેડા છુટકો કર્યો”
 “નથી, તેમ ખીજું લગ્ન કરવા પરવાનગી પણ આપી નથી.”

મૃત્યુથી લગ્ન
 બંધન છુટક પડેછે

૫૯ લગ્ન બંધન છુટક પડવાનું ખીજું કારણ પક્ષકારના મૃત્યુ-
 નું છે, માટે ધણી જ્યારે મરે ત્યારે ખીજું લગ્ન ઓરત કરી શકેછે.
 તે વિશે કલમ ૪૫ જુઓ.

પુનર્લગ્ન કર
 વાંચી મરનાર ધ
 ણી કે તેના વંશ
 જોનો વારસો
 છોડવો પડેછે

૬૦ જ્યારે વીધવા પુનર્લગ્ન કરેછે ત્યારે તેના મરનાર ધણીના
 કે તેના વંશજોનો વારસો, જાણે તે વખત તે મરી ગયો હોય તેવી
 રીતે, બંધ પડેછે. જુઓ ૧૮૫૬ નો આક્ટ ૩૫ ની કલમ ૨.

પ્રકરણ ૬

દત્ત વિધાન.

અંક ૧ સામાન્ય વિચાર.

૬૧ દત્ત વિધાન વિશે પ્રાચીન ગ્રંથોમાં ઘણું જ ચોક્કસ માહુમ પડે છે. મી. મેન કહે છે કે દાયધાનના વખત સુધીના ગ્રંથોમાં તેના સંબંધી એટલું બધું તો એટલું જાણાવેલું છે કે દત્તવિધાનની હીંદુ બંધારણમાં કાંઈ અગત્ય છે એમ લાગ્યા શીવાય તે બધા ગ્રંથોમાં સોંસરે વાંચી જાય, અને જો દેવાનંદમટ અને નંદ પાંડિતનાં બે પુસ્તકો ન હોત તો ઇંગ્લેન્ડને દત્તવિધાનની વાત જ સમુલગી માહુમ પડી નહોત. દત્તવિધાનની તમામ કૃતિ અર્વાચીન વખતની છે. પ્રાચીન આધારો ઘણા ચોક્કસ અને જો દત્તપુત્ર વારસ ગણાતો નહોત તો, તેના ધર્મ સંબંધી કાયદા છતાં પણ દત્તવિધાનની વાત કદી પણ સાંભળવામાં આવતી હોત કે નહીં એ શંકા ભરેલું છે. દત્તપુત્રની સંસારી અગત્ય વિશે કલમ ૩ ક માં જાણાવ્યું છે. દત્તપુત્રની જગ્યા પુત્રના પ્રકારમાં બહુ વાંસે છે, પણ જ્યારે ખીજા પુત્રો બંધ પડ્યા ત્યારે તેની કીમત સ્વભાવીક રીતે વધે. (મે. પ. ૮૦-૮૧-૮૨)

દત્તવિધાન પ્રકરણ વિશે સામાન્ય વિચાર.

દત્ત વિધાનની અગત્ય.

૬૨ જે લોકો હીંદુ ધર્મ પ્રમાણે ચાલતા નથી, માત્ર હિંદુઓની રીતભાત પ્રમાણે ચાલે છે તે લોકોમાં પણ દત્તવિધાન થાય છે. તે વિશે કલમ ૩ ક માં કહ્યું છે; જેવાકે જૈન, શીખ જાટ, ખત્યાદી. તેમજ હિંદુસ્થાનના પશ્ચિમ કીનારા કે પરના તલપદકોલીઓનાં દત્તવિધાન થાય છે અને મુસલમાનોમાં પણ થાય છે. પણ ધર્મ સંબંધી અગત્ય તેમાં રહેલી નથી માટે તેઓને ધર્મના કારણથી થયેલા નિયમો લાગુ પડશે નહીં. શિવસીંગ વી. મુ.દલ્લો. (૫ ઇ.અ. ૮૭) મલ્લા નાહાના વી. પરમુ હરી. (ઈ. લા. રી. ૨ મુન. ૬૭) મ. પે. ૮૨.

દત્તવિધાનનો ચાલ અસલથી છે.

દક્ષિણમાં અને પશ્ચિમ હિંદુસ્થાનમાં નાચ કરનારી ઓરતો છોડીઓને દત્તક લે છે.

મીથીલામાં કત્રીમ પ્રકારનું દત્તવિધાન ચાલે છે. આ પ્રમાણે દત્તવિધાનના ચાર પ્રકાર પડે છે.

(૧) પહેલો પ્રકાર શુદ્ધ દત્તવિધાનનો છે તે ધાર્મિક એટલે ઉત્તમ પ્રકાર છે અને તે ત્રણ ઉંચ વર્ગને લાગુ છે.

(૨) ખીજો વ્યવહારીક પ્રકાર છે. તે ઉત્તરતા દરજ્જાનો છે. તેમાં ધર્મનાં કારણોથી થએલા નિયમોની જરૂર નથી, તેમાં માત્ર સંસારી હેતુ રહેલો હોય છે. આ પ્રકાર જૈન, શીખ, બુદ્ધીષ્ઠ શુદ્ધ અને તેવા ખીજાંને લગુ પડે છે. આ મધ્યમ પ્રકાર છે X

(૩) ત્રીજો પ્રકાર મીથીલામાં જે કૃત્રીમ પ્રકાર ચાલે છે તે છે. તે માત્ર દત્ત લેનાર અને દત્ત થનાર વચ્ચેના એક કરાર છે. તે ઉપરના બે પ્રકારથી ઉત્તરતા દરજ્જાનો છે. તેમાં માત્ર દત્ત લેનારની મીલકત વારસામાં દત્ત થનારને ઉત્તરે એટલે જ હેતુ રહેલો છે. તેમાં દત્ત લેનારના કુટુંબ સાથે કશો સંબંધ બંધાતો નથી તેથી દત્ત લેનાર શીવાય ખીજાનો વારસો મેળવવા તેને દત્ત થતો નથી માટે તે કનિષ્ઠ પ્રકાર છે.

(૪) ચોથો પ્રકાર નાયકાઓ છોકરીઓને દત્ત લે છે, તે છે; અને તેમાં અનીતાનો જ હેતુ રહેલો છે માટે તે અધમ પ્રકાર છે.

પહેલા બે પ્રકારમાં એક દ્રવ્યમુશ્યયનનો ભેદ છે. તેમાં આપનાર અને લેનાર બાપ એવો કરાર કરે છે કે દત્ત લેવાનો પુત્ર બંનેનો પુત્ર ગણાય. આ બંને દત્તવીધાન જ્યારે ભાઈને એકનો એક છોકરો હોય છે ત્યારે થાય છે. મીઠું સ્ટેજ કહે છે કે આ પ્રકારનું દ્રવ્યમુશ્યયન પણ બંધ પડ્યું છે. અને એક મદ્રાસ કેસમાં તે પ્રમાણે કરાવવામાં આવ્યું છે. પણ તેથી હલકુ માનવાને માટે આધારો અને પ્રમાણો ધણ છે. સામગર વીઠ દાલિરા-જકુવર ૨ સ. ૬૧. ૧૮૯ (૨૧૬); જયમળી વી. સીવસુંદરી ફુલટન ૭૫; વ્યવહાર મયુ. ૪:૫:૨૨, દત્તકમી. ૬:૩૪, ૩૫, ૩૬ ૪૭, ૪૮; દત્તક ચંદ્રીકા ૫: ૩૩, ૩૪.

૬૩ જે નીચેના પાંદલા વખતમાં ઉત્પન્ન થયા છે તે બધાનો આધાર બે લઘાણ અને એક અલંકાર ઉપર છે. તે અલંકાર સૌનકનો છે. તે એવો છે કે દત્ત લેવાનો છોકરો પુત્રનો પ્રતીકાર જાહેર, સદરહુ બે લખાણોમાં એક મનુનું, અને બીજું વસીણું છે. મનુનું આ પ્રમાણે છે. "જે છોકરો એજ વર્ગનો હોય અને તેનું પ્રીતી ભરે

X "આરતે ધણીની સંમતી વીના દત્ત આપવો કે લેવો નહીં." એ વાક્યનો અર્થ મીથીલામાં એમ કરવામાં આવ્યો છે કે એ સંમતી દત્ત વીધાન વખતે જોઈએ તેથી દત્ત લેવા કે દેવાનું વીધવાને માટે અશક્ય થઈ પડ્યું. અને તેથી કરીને કનિષ્ઠ એવાને કૃત્રીમ પ્રકાર તે ઉત્પન્ન થયો છે.

દ્રવ્ય મુશ્યયન
પ્રકાર

હું પણ હોય તે છોકરાને, તેના મા તથા વાપ અગ્ર માણસને પ્ર-
વેશ કરે તો તે દત્ત પુત્ર ગણાયછે.” (મનુ ૮:૧૬૮)

વસિષ્ઠનું આ પ્રમાણે છે: “જેમ કારણથી કાર્ય ઉત્પન્ન થાયછે તેમ
મા અને પાપથી પુત્ર ઉત્પન્ન થાયછે, માટે તે છોકરાને વેચવાની અને
છોટી દેવાની વંનને સત્તાછે; પણ એકના એક પુત્ર કાઢ માણસે દત્ત
આપવા નહીં અથવા લેવો નહીં. કારણ કે તેના વડાલોની ઊંચર કીધા
કરવા માટે વંશ રૂધી કરવા સાથે તે તેના કુટુંબમાં રહેવો જોઈએ.
તેમજ કાઢ ઓરતે તેના ધર્મની સંમતી ગીવાય પુત્ર આપવો નહીં
કે લેવો નહીં. જે માણસ પુત્ર લેવાને ધારતો હોય તેણે સગાં વાહા-
લંબીને બ્રેમા કરવા જોઈએ. રાજાને ખખર કરવા જોઈએ. અને
પછી વેદના શબ્દો યોગી અગ્નિહોમ કરી પોતાના નજીકનો સગો હોયતો
તેને અથવા તે ન હોયતો દુરના સગાને પોતાનો દીકરો કરી શકે.
થંકા ઉઠે તો દુરના સગાને શુદ્ધ તરીકે ભલે ગણે પણ જાતતો તેની
જાણવી જોઈએ.” ઉપરના બે વાક્યો અને અલકાર ઊપરથી દાલના
અથા નિયમો ઉઠેલાછે.

ધાર્મિક દત્ત-
ધાનના નિયમોની
ઉત્પત્તિ

૬૪ ઉપરના આધારોમાં બાળબોધ અક્ષરે લખેલા ભાગ અવસ્થા-
નાં કરમન થઈ પડ્યાંછે. ઓરતની સંમતી ગીવાય આપી કે લઈ
શકે નહીં એના અર્થ જુદા જુદા શાખાઓમાં જુદા જુદા કરવામાં
આવ્યેછે તેથી ઓરતની દત્ત આપવા કે લેવાની લાયકી વિશે ઘણા વિ-
સ્તારવાળા નિયમો દરેક શાખાને માટે થઈ પડ્યાંછે. વસિષ્ઠના લખા-
ણનો છેલ્લો ભાગ સમજીતા રૂપે થઈ પડ્યોછે. આ બે લખાણો તથા અ-
લકાર ઉપરથી ચાર પ્રકારે વિચાર કરવાનોછે, એટલે કે:—

દત્ત વિધાનના
નિયમોના પ્રકાર.

- (૧) કોણ દત્ત લઈ શકે.
- (૨) કોણ દત્ત દઈ શકે.
- (૩) કોણ દત્ત થઈ શકે.
- (૪) દત્તવિધાનમાં શું શું વાતો તથા ક્રિયાની અવગણ
જરૂરછે.

યાછલા અંશકારોના લખાણથી એક બીજો ભેદ વધેછે તે એક:—

- (૫) દત્ત વિધાનનાં પરીણામ

શ્રીદાસ ધારા તથા જાળ જવાખનાં હિંદુ અને શ્રીદાસ
નિયમોને લીધે એક છઠા ભેદ ઉઠેછે તે એક:—

- (૬) દત્તવિધાનનો પુરાવો

અંક ૨.

(૧) કોણ દત્તક લેઈ શકે.

૬૫ હર કાઠ (૧) પુત્રવચનો (૨) પરણેલો અને (૩) વારસાને લાયક મરદ દત્ત લેઈ શકે પણુ જો તેને (૧) સ્વ-ભાવીક યા દત્તક, પુત્ર, પૌત્ર કે પ્રપૌત્ર.

(અ) હયાત અને (બ) ધર્મ ક્રિયા કરવાને લાયક, ન હોય તો; રંગમા વી. એકમા. ૪ મુ. ૬. અ. ૧

(૨) અને પાતે સુતકી ન હોયતો; રામલીંગ પીલાઈ વી. સદાશીવ પીલાઈ ૯ મુ. ૬. અ. ૫૧૩

ખુલાસો ૧—હયાત એટલે જન્મેલો હોવા જોઈએ માટે ગર્ભમાં હોય તો દત્ત લેવા હરકત નથી. ગર્ભની વાત જાણ્યામાં હોય તો પણુ ફીકર નહી. સલાદીનાગ મુષળમ વી. રાજા કંદુકુરી ૬. લા. રી. ૩ મદ્રા. ૧૮૦; ૨. લા. રી. ૧૭૩૦

આ કેસથી મદ્રાસ સદર કોર્ટનો નારાયણ વી. વરાહ હેલા (મદ્રાસ ડીસી. ૧૮૬૦. ૧૦૭)ના કામનો ફેસલો રદ કરવામાં આવ્યો.

ખુલાસો ૨ ધર્મ ક્રિયા કરવાને નાલાયક પુત્ર હોય ત્યારે પણુ દત્તક લેઈ શકાયછે.

અપવાદ—પણુ નાત ખાહાર થયેલો પુત્ર ધર્મ ક્રિયા કરવાને ના-લાયકછે, તોપણુ તે સને ૧૮૫૦ ના આક્ટ ૨૧ ના ઠરાવથી વારસો લેવા નાલાયક થતો નથી. માટે એમ જણાયછે કે નાત ખાહારના કા-રણથી દત્ત પુત્ર, નાત ખાહાર થયેલા પુત્રની જગ્યાએ, દાખલ થશે નહીં અને જે દત્ત વિધાનથી વારસાનો હક ઉત્પન્ન ન થાય એવું દત્તવિધાન કાર્ટો મંજૂર કરશે નહીં. તોપણુ કદાચ નાત ખાહાર થયેલો પુત્ર મરણ પામે તો એ દત્તવિધાન મંજૂર રહેશે કે નહીં એ અગત્યનો સ્વા-લ્પછે. (મે. પે. ૯૫)

ખુલાસો ૩—હિંદુધર્મ અને રીવાજ પ્રમાણે સુતકતા હાહાડા ૧૬ ગણાયછે. રામલીંગ પીલાઈ વી. સદાશીવ પીલાઈ ૯ મુ. ૬. અ. ૫૧૩

૬૬ હરકોઈ સગીર દત્ત લઈ શકે અને તેજ રીતે દત્ત લેવાની પરવાનગી પણ આપી શકે. પળ જો તે સમજશક્તિની ઘેયે પહુંચ્યો હોય તો. રાજેન્દ્ર નારાયણ વી. સરોદા (૧૫ મ. રી. ૧૨૭) જમુનાદાસી વી. બામોસુંદરી દાસી (લા. રી. ૩ ઇ. અ. ૭૨-૭૮.

સગીર દત્ત લઈ શકે

ટીકા.

(૧) કલમ ૬૫માં પુલ્કત વયનો મરદ દત્ત લઈ શકે એમ જણાવ્યું છે તેનો આ અપવાદ છે. સમજ શક્તિની ઉમર ક્યારેય ૩ થાય એ વીરો કાંઈ ઠરાવ્યું નથી. પણ એમ જણાવ્યું કે દરેક કામની કફીઅત પ્રમાણે ૧૦ થી ૧૬ સુધીમાં ઓછી વધતી જોઈએ. જસ્ટીસ મીતરે પહેલા કામમાં એમ ધાર્યું હશે કે જો ૧૦થી ૧૬ વરસ સુધીનાં છોકરાં, પોતે જે કામ કરે છે તે કામનું સ્વરૂપ સમજવાને અશક્ત હશે તો, તેમણે કરેલું દત્ત વિધાન રદ થશે.

સગીરવય ક્યાં સુધી ગણાય

(૨) જ્યારે વાલીની કોર્ટ તરીકે કોઈ સગીર આપ્યો હોય ત્યારે તે કોર્ટની સંમતી શીવાય દત્ત લઈ શકે નહીં. [બંગાલ ૧૭૯૩નો ૧૦ ક. ૩૩] વા. પ્રાં. ૧૮૦૩નો ૫૨ ક. ૩૭ [મદ્રાસ, ૧૮૦૪નો ૫ ક. ૨૫] [૧૮૫૮નો ૩૫ ક. ૭૪] [૧૮૭૦નો ૪ મુ. ક. ૭૪] છેલ્લામાં દત્ત લેવાની પરવાનગી આપવાની પણ મનાઈ છે.

ટીકા.

એમ ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે વાલીની કોર્ટે સગીરની મીલકતને કબજે લીધા હોય ત્યારે આ નીયમો લાગુ પડે છે. પણ જે જે પ્રમાણે તે નિયમો લાગુ પડે છે ત્યાં તો દત્ત લેવાની પરવાનગી આપવાની પણ મનાઈ કરે છે માટે તે નિયમો વીરૂધ્ધ કરેલું દત્તવિધાન તદ્દન નીરર્થક થશે.

(૧) જમુની વી. બામોસુંદરી લા. રી. ૩ ઇ. અ. ૭૨

(૨) નીલકંઠ વી. આણંદમદ ૧૮૫૫ સ. દી ૨૧૮

(૩) મુ. આણંદમદ વી. સીવચંદર ૬ મુ. ઇ. અ. ૨૮૭

પણ બનીરપ્રસાદ વી. મુનસીસવદ (૨૫ વી. રી. ૧૯૨-૧૯૮) ના કામમાં જસ્ટીસ પૉન્ટીફેક્સે તેથી ઉલટી રીતે ઠરાવ્યું. વાસુદેવી વી. રામકૃષ્ણ (દ. લા. રી. ૨ મુંબઈ ૫૨૯) ના કામમાં મુંબાઈ હાઈકોર્ટે ઠરાવ્યું કે મુંબઈનો સને ૧૮૬૫ ના એક્ટની કલમ ૬૨કમ ૨ માલ સરકાર અને દત્તપુત્ર વચ્ચેની તકરારને લાગુ પડે છે. અને દત્તવિધાન

૪૮ કુંવારો રંડાયલો, વારસાને નાલાયક સખસ દત્ત લે. પ્ર, ૬૬-૭૮

નીરર્થક હરાવવાનો લાભ, સરકારજ લેઈ શકે છે ત્રાહિત લેઈ શકતા ન થી. ત્રાહિત ન લેઈ શકે પણ સરકાર તો લેઈ શકે એનું કારણ ખુલ્લું છે!!

૧૮૭૫ના એક્ટ
૯ પ્રમાણે સ
ગીર વયની મુદત

સને ૧૮૭૫ ના આક્ટ ૯ની કલમ ૩ થી હરાબુ છે કે હીકુમ. સગીરવય ૧૮ મું વરસ પુર થતાં સુધી ગણવી. અને જ્યારે ન્યાયની કાર્ટથી વાલી નીમાયો હોય અથવા વાલીની કાર્ટ વાલી નીમાણી હોય ત્યારે ૨૧ વરસ પુરાં થતાં સુધી સગીરવય ગણવી. પણ આ આક્ટ તલાક, લગન અને દત્તવિધાનની બાબતમાં લાગુ નથી, માટે ત્યાં તો હીકુધર્મશાસ્ત્રે હરાવેલી ભિમર લાગુ રહે છે.

ખંજાળામાં સગીરવય ૧૫ વરસ આખર પુરી થાય છે. ખાકીની શાળાઓમાં ૧૬ વરસ આખર પુરી થાય છે.

કુંવારો કે રંડા-
યલો દત્ત લઈ
શકે

૬૭ કુંવારો કે રંડાયલો દત્ત લઈ શકે છે.

(૧) ગણપા વી. સંકાપા (મુંબઈ સી. રી. ૨૦૨).

(૨) નાગાપા વી. સુભાશાસ્ત્રી (૨ મ. હા. ૩૬૭)

(૩) ચંદ્રશાંખરદુ વી. બ્રાહ્મન (૪ મ. હા. ૨૭૦)

ટીકા.

કલમ ૬૪ માં પરળો મરદ દત્ત લઈ શકે એમ જે જણાવ્યું છે તે ભાગનો આ કલમ અપવાદ છે. કુંવારો કે રંડાએ દત્ત લઈ ન શકે તેનું એવું કારણ પતાવવામાં આવે કે તે ગ્રહસ્થાથ-મમાં નથી, અથવા તો પુત્ર પેદા કરવાના ઈલાજો નીવડેલ થાય ત્યારે જ દત્તવિધાન કરવાનો હક તેને પેદા થાય છે. પણ હવે તદન નક્કી થયું છે કે તેવા માણસો દત્ત લઈ શકે છે—

વારસાને નાલા-
યક લઈ શકે

૬૮ વારસા ને નાલાયક શખસો જેવા કે જન્મથી આંધળા, બહેરા, મુંગા દત્ત લઈ શકે છે.
પણ જે

(૧) પોતે જે કરે છે તે કામની જાત સમજવાને તે શક્તિવાન હોય તો,

(૨) દત્ત લીધેલા છોકરાને દત્ત લેનાર પોતાના હકથી વિશેષ હક પેદા કરાવી શકે નહીં.

ટીકા.

કલમ ૬૪ માં વારસાને લાયક મરદ દત્ત લેઈ શકે એમ જણાવ્યું છે તેનો આ અપવાદ છે. આ કલમ પ્રમાણે ઘેલછા હોય તે વ-

અને તે દત્ત લેઈ શકતો નથી. એવા છોકરાનો માલ ભરણુપાણુનો હક દત્તકુટુંબમાં પ્રાપ્ત થશે. રીવિઝેનુંબરા વી. પરસ્વેતી મદ્રાસ કીશી. ૧૮૫૭ ૨૧૦.

તેમજ દત્ત લેનારની સ્વોપારજીત અને જુદી મીલકત કાંઈ હશે તો તે દત્તક લેશે--સધરલેન્ડ સીનોસીસ પૃ. ૧૧૪-૭૧

૬૯ હરકાઠ ઓરત સામાન્ય નિયમ તરીકે પોતાને માટે દત્તવિધાન કરી શકે નહીં અને કરે તો તદ્દન નિરર્થક છે, ચોધરીપદમસિંહ વીં કુંભરડેસિંહ (૧૨ મુ. ઇ. અ. ૩૫૬) કારણ કે દત્તવિધાન ધણીનાજ કાયદાને માટે છે. રંગમા વીં એકમા ૪ મુ. ઇ. અ. ૨ માટે તેના પ્રતીનીધી તરીકે અને તેની સંમતિથીજ તે દત્તવિધાન કરી શકે છે.

અપવાદ ૧ નાથકાઓ પોતાનો ધંધો કાયમ રહે તેટલા માટે છોકરીઓને દત્ત લે છે; અને

અપવાદ ૨ મિથિલામાં કૃત્રીમ પ્રકારે ઓરતો પોતાને માટે દત્ત લઈ શકે છે. આ બે જોપરનાં સામાન્ય નિયમના અપવાદ છે. શીવાકુવરી વીં જગનસિંહ ૮ વીં. રી. ૨૧૫

ટીકા.

આનું કારણ એવું છે કે 'ધણીની સંમતી શીવાય ઓરત તેનાં ધણી માટે દત્ત લઈ શકે નહીં' એ વચીષ્ટનાં વાક્યનો અર્થ મીથીલામાં એવા કરવામાં આપ્યો છે કે ધણીની સંમતી દત્ત વિધાન થતી વખત જોઈએ. જયરામ વીં. મુસનધામી ૫ શ. દી. ૨. આથી કૃત્રીમ પ્રકારની રીત જાતપૂર્વક થઈ, અને તે પ્રકાર માત્ર કરારજ છે. તેમાં ધણી પોતાને માટે લઈ શકે તેમજ ઓરત પોતાને માટે લઈ શકે; અને તેથી ધણીએ લીધેલા છોકરો ધણીનો થાય છે, અને ધણીની શ્રાધ ક્રિયા કરે છે; અને ઓરતે લીધેલા છોકરો ઓરતની મીલકત લે છે, અને તેની શ્રાધક્રિયા કરે છે. શ્રીનારાયણ વીં માયત્રા ૨ સં. દી. ૨૩

૭૦ ઓરત ધણીના માટે તથા તેના પ્રતીનીધી તરીકે લે છે માટે તેની સંમતી જોઈએ.

અ મુખાઈ, મદ્રાસ અને મીથીલા શાખામાં ધણી જીવતાં તેની સંમતિથી ઓરત દત્ત લઈ શકે છે. તેમાં મીથીલામાં દત્તવિધાન થતી વખતે તે સંમતી જોઈએ. નારાયણ વીં નાનામનાહર ૭ મુ. હા. ૧. સી. જી. ૧૫૭)

ઓરત ધણીના પ્રતીનીધી તરીકે દત્તવિધાન કરી શકે અથવા

નાથકાઓ અને મીથીલામાં કૃત્રીમ પ્રકારે ઓરતકરી શકે

ધણી જીવતાં મુંખાઈ, મદ્રાસ અને મીથીલામાં લઈ શકે

ખંઝાભામાં ન
લઈ શકે

મદ્રાસમાં ધણી
જીવતાં લઈ શકે

જ ખંઝાળા અને ખનારશમાં ધણી જીવતાં લઈ શક્તિ નથી
હરધન વીં મથુરનાથ સ. પ્રી. જ. ૨૧૩ તારામણી વીં

દેવનારાયણ ૩ સ. વી. ૩૮૭ (૫૧૧)

ટીકા—શાળાનો આ તદ્દાવત કલમ ૬૩ માં ખતાવેલા વસીલનાં
નીચેનાં વાક્યથી હટલોછે. “કાઈ ઓરતે તેના ધર્મીની સંમતી
શીવાય પુત્ર આવશે કે લેવો નહીં.

(૧) મુલદમાં મયૂજ અને કાસૈતુમ તેના એવો અર્થ કરેછે

કે ધણીની હયાતીમાં દત્તવિધાન થાય ત્યારે તેની સંમતીની જ-
રૂર છે, ધણી મુલા પછી તેની જરૂર નથી. બનકી વીં સદાસીવ
૧ સ. વી. ૧૯૭ (૨૬૨); તારામણી વીં દેવનારાયણ

૩ સં વીં ૩૮૭ (૫૧૧)

(૨) મદ્રાસમાં ધણી મુઆ પછી તે સંમતી સગા વહા-
લાઓથી પુરી પડે એમ વચલો રહેતો કાઢવામાં આવ્યો.

(૩) તેના મીથીલા એમ અર્થ કરેછે કે દત્તવીધાન કર-
તી વખતે તેની સંમતીની જરૂર છે. કે જે ઉપરથી દત્તવીધાનનું
ખંધારણ તદ્દન તુટી પડ્યું અને હલકા (કનીષ્ઠ) પ્રકારનું
રેહા થયું.

(૪) બંગાળા શાળામાં તે વાક્યનો એમ અર્થ કરેછે કે
સંમતીની જરૂર છે, પણ તે સંમતી તેના મરણ પછી અમલમાં
આવે. અને આ ખાખતમાં ખનારશ શાળાને મત ખંઝાળા
પ્રમાણુજ છે.

આ પ્રમાણુ ચાર જાતના નીચેના થયા.

મીથીલામાં વિ-
ધવા દત્ત લઈ
શકે નહીં

૭૧ ધણીની સંમતીથીજ તેના પ્રતીનીધી તરીકે ઓરત દત્તકે લઈ
શકે. એનો અર્થ મીથીલા શાળામાં હિપર જણાવ્યા પ્રમાણુ એમ
કરવામાં આવ્યોછે કે ધણીની સંમતી દત્તવીધાન વખતે જોઈએ, માટે
વીધવા ઉત્તમ પ્રકારે દત્ત લેવાને તદ્દન ના લાયક થઈ. ખાકીની શાળા-
ઓમાં વીધવા લઈ શકે. જયંતરામ વીં મુસનધામી ૫ સ. વી. ૨

૭૨ મીથીલા શિવાય ખાકી ખધે ઠકાણુ વિધવા ધણીની પરવાન-
ગીથી દત્ત લઈ શકે. પણ જો (૧) ધણીનાં મરણ પછી પેહેલો વારસો
બનારની હયાતી મુધીમાં એ પરવાનગી વાપરે તો, કેશવરામચંદ વી.
ગોવીંદ ગણેશ દ. લા. રી. ૯ મુંબ. ૯૪

શ્રીરઘુનાથ બી. બ્રીજે કીશોરો લા. રી. ૩ ઈ. અ. ૧૫૪

મુખનમદ બી. રામકીશોર ૧૦ મું. ઈ. અ. ૧૭૯

હરધન મુકરતી બી. મધુરનાથ જી. પ્રી. જ. ૨૧૩

વધાકુંવારી બી. ધ. કોર્ટ ઓફવાર્ડસ ઇ.લા. રી. ૮ કલ. ૩૦૨

(૨) અથવા નો તે પહેલો વારસો લેનારના મરણ પછી પોતાને વારસો મળે તો ત્યાર પછી પણ ત્યારે તે પરવાનગી વાપરી શકે છે. લક્ષ્મીચંદ બી. ગદુબાદ. ઇ. લા. રી. ૮ અ.લ્લા. ૩૨૧ જમનાવાદ બી. રાયચંદ ઇ.લા. રી. ૭ મું. ૨૨૯ (૨૩૧)

જુલાસો ૧. ૬૧ લેવાની પરવાનગી મોક્ષની હોય તો પણ આલે સુંદર કુમારી દેવ્યા બી. ગદાધર પ્રસાદ સ.પ્રી. જ. ૨૯૪ (૧૮૫૮) ૪ વી. રી. ૧૧૬

જુલાસો ૨. પરવાનગી અમુક રૂપમાં આપેલી નોંધએ એમ કા- ધ ૪૨૧ નથી. પ્રીનીમા સુંદરી બી. આણંદ કુંમાર ૬ વી. રી. ૧૨૩.

જુલાસો ૩. વસીયતનામાથી આપેલી અનુમતી ખસે છે. શાયમ- કાલ બી. શૌદામીની દાશી ૫ વે. રી. ૩૧૨.

જુલાસો ૪. જ્યારે પરવાનગીમાં અમુક છોકરાને લેવાનું જ- છાબું હોય ત્યારે તે હયાત હોય ત્યાં સુધી તેને જ લેવો નોંધએ રા- મચંદ બી. બાપુ મુ. ઇ. પ્રી. જ. ૧૮૭૭-૪૨

જુલાસો ૫. પહેલો વારસો લેનાર એકથી વધારે રાખસો હોય ત્યારે છેલા મરનારની હયાતી સુધી પહેલો વારસો ગણાય છે તેવાં સુંદરી બી. જગદંબા દેવ્યા ૩ વી. રી. ૯૬. ૧૫ વી. રી. ૫ પ્રી. કા.

જુલાસો ૬. પછીની સંમતી સાથે સગાઓની મંજૂરીની જ- ર નથી. માસ્કર મુયાજી બી. નાદ રગનાથ. મું. સી. રી. ૨૪

જુલાસો ૭. પરવાનગીના અમલ કરતી વખતે પરવાનગીમાં ખતા- વેલો છોકરો મરી ગયો હોય અથવા ખાળને અપાર્થ ગયો હોય અથવા જન્મવાનો હોય તો ખાળે લેવા છુટે. ૩ વે. હુ. ૯૬૫ વીરપીરમલ બી. નારાયણ ૧ સ્ટ્રેંજ રી. ૯૧

પણ તે પરવાનગીમાં તેજ લેવો અને લીજો નહીં એમ હોય ખાળને ભઈ શકાય નહીં, શાયવાદ બી. બાલાચંકડેશ ૭ મુ. ઇ. ૧ અથ.

જુલાસો ૮ મુખાધરાળામાં મૃદસ્થળી વિભક્ત વિધવાને ખુલી રીતે મના કરી નહોય તો ધણીની ગભીર રીતે પરવાનગી છે એમ અનુમાન લેવાય છે કેશવ રામચંદ્ર બી. ગાંવીદ ગણેશ ઈ. લા. રી. ૯ મું. ૯૭.

જુલાસો ૯—આ પરવાનગી પહેલા વારસની હયાતીમાં ગમે તે હલે વરસે વાપરવામાં આવે તેની ચોંતા નહીં. રામકીશન બી. મુ. શ્રીમતી ૩ સ. દી. ૩૬૭ (૪૮૯-૯૪)

ખંગાળામાં ધણીના મરણ પછી ૧૫ વરસે કરેલું દત્તવિધાન મં- જુર કરવામાં આંબું હતું. મુખાધર્માં ૨૦, પર અને ૭૧ વરસે કરેલાં દત્તવિધાન મંજુર કરયાં હતાં. માસ્કર વી. નારો રગનાથ મું. રી. ૨૪ શ્રીજમુખણ મહારાજ વી. ગોકુલોત્સવજી ૧ વાર ૧૮૧ નર્મિલકર વી. જયવંતરાય ૪ મુ. હા. ૧૯૧ દુહ્યાદાસી વી. રા. સ. હા. ૧૯૧. તેમાં સુચના કરવામાં આવી હતી કે ૧૨ વરસ પછી તે પરવાનગી વાપરી શકાય નહીં. ગીરીભાવ વી. મી. માજી ઈ. લા. રી. ૯ મું. ૫૮ ના કામમાં ધણીના મરણ પછી ૨૫ વરસે કરેલું દત્ત વિધાન મંજુર કરવામાં આંબું અને એમ આંબું કે દત્ત લેવાનો હક ૨૬ કરવાને માટે તે હકીકત કાઢી રીતે વચે પડતી નથી.

ત્રણાંત અ—અ તેની વીધવા જ ને દત્ત લેવાની પરવાનગી આપી તેના એક ક નામનો અવિભક્ત ભાઈ મુકીને ગુજરી ભય છે. ત્યાર પછી ક તેની વીધવા ક મુકા ગુજરી ભય છે. કના મરણથી જ ને મળેલી પરવાનગી ખંધ પડે છે.

ત્રણાંત જ—અ, જ નામનો પુત્ર અને જ અપુત્ર ગુજરવાની સરતે, ઘાતાની વીધવા કને દત્ત લેવાની પરવાનગી આપી, મરણ પામે છે. જ એક વીધવા મુકી ગુજરી ભય છે. જ ના મરણથી એ પરવાનગી ખંધ પડે છે. તે વખતે જ ની વીધવાને જ ના વારસો પ્રાપ્ત થતાં દત્ત લેવાનો હક તેને હિત્તન થાય છે. પણ જો જ વીધવા મુકયા સીવાય ગુજરી ગયો હોત અને તેથી તેનો વારસો અ ની વીધવા કને, જ ની મા તરીકે મળ્યો હોત તો તે પરવાનગીના ઉપયોગ કરી શકત, અને તેનો વારસો તેના દત્તક પુત્રને પ્રાપ્ત થાત. લલ્લમીચંદ વી. ગદુભાઈ ઈ. લા. રી. ૮ અહા. ૩૨૧

ટીકા

(૧) જ્યારે એકથી વધારે સહ ભાગીદારો મુકી પાઈ ગુજરી જાય, ત્યારે તેની વિધવાને દત્ત લેવાની પરવાનગી, તે હોય ત્યાં પડેલું મરણ થાય ત્યાં સુધી ચાલે, કે છેલ્લું મરણ થાય ત્યાં સુધી ચાલે, તે એક અમરણનો સમાવેશ છે. આ મુદ્દા ઉપર બંગાળ અને મુંબઈની શાખાઓએ કાંઈ તફાવત નથી. કેમકે મુંબઈ શાખા, કલકત્તાના ઉપર ખતાવેલા પદ્માકુંભારીના કેસને આધારે, ચાલી છે, અને કલકત્તા કોર્ટે, ગાંધી સુંદરી દેવ્યા વી. જગદંબાદેવ્યા ૩ વી. પી. ૬૬ ના કામમાં ૪૨૦૫૦ કે ધણીના કુટુંબનો કાર્ડ પણ અનિબંધિત માણસ હોય ત્યાં સુધી, વીચવા દત્ત લેવાની પરવાનગી વાપરવાને વાસ્તે કાંઈ પગલું ન ભરે, તે તે પરવાનગી ૨૬ થાય છે. અને આ ૪૨૦૫ પ્રિવીકાઉન્સિલ પણ બહાલ રાખે છે. ૧૫ વી. રી. ૫. આ ૪૨૦૫ આ સ્વામના ખુલાસા અર્થે મુંબઈ શાખામાં પણ લેવો જોઈએ; માટે મહામારા કુટુંબનો છેલ્લામાં છેલ્લા માણસ મરણ પામતાં સુધીમાં વિધવા દત્ત લેવાની પરવાનગીનો ઉપયોગ કરી શકે.

(૨) આ કસમના નિયમને લીધે નીચેના એ અગત્યના સ્વાલો ઉત્પન્ન થાય છે.

(અ) ધણી, એમરતને દત્ત લેવાની પરવાનગી આપી, એક છોકરો મુકી ગુજરી જાય, અને તે છોકરો વિધવા મુકી ગુજરી જાયતો, એ પરવાનગી, છોકરાના મરણથી, ઉપરના નીયમ પ્રમાણે, ખંધ પડે છે. જ્યાં સુધી છોકરો હયાત હતો ત્યાં સુધી તે કસમ ૬૪ના નીયમ પ્રમાણે તે પરવાનગીનો ઉપયોગ થઈ શકતો નહોતો, ત્યારે તે પરવાનગીનો ક્યારે ઉપયોગ થઈ શકે? પ્રથમ છોકરાની હયાતીને લીધે તે વાપરી શકાતી નહોતી, પાછળથી છોકરાનો વારસો (એક પ્રસંગે) છોકરાની વિધવાને અને (બીજા પ્રસંગે) તેના કાકાને પ્રાપ્ત થવાથી વાપરી શકાતી નથી. આથી આ નીયમનું ભરીણામ એમ આંધું કે એક છોકરો હોય એવા માણસો આપેલી પરવાનગી પહેલેથીજ ૨૬ થવાને પાત્ર છે. હવે એમ કહે કે છોકરો વિધવાને બદલે તેના અવીભક્ત કાકા મુકી જાય તો પણ આ નીયમ પ્રમાણે એ પરવાનગી ખંધ પડશે. છોકરો વિધવા મુકીને ગુજરી જાય ત્યારે તે એમ

પણ ખુસારો કરી શકાય કે તે છોકાની વીધવા દત્તક લઈ શકે છે. પણ આ ખીબા પ્રસંગને માટે સુ' સંભવીત કારણ ઉઠાવી શકાય? આ જોતાં આ કલમનો નિયમ કેટલેક દરજે ભારે શંકાવાળો છે.

(૧) ખીબો સ્વામ એ છે કે જ્યારે ખીબા વારસને વારસો પ્રાપ્ત થાય, અને તે ખીબો વારસ, આગલા મરનારની વિધવા, દત્તક લેનાર પે.તે હોય તો પરવાનગી શા માટે બંધ ન પડે? પણ એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે એક પુત્ર મરણ પામ્યા પછી ખીબો દત્તક લીધો તો તે છોકરો, દત્તક પાપના મરણ વખતે હજાત અથવા ગર્ભમાં હતો એવું માનવું જોઈએ. લક્ષ્મીચંદ વી. ગુરુશાઈ ઇ.લા. રી. ૮ અલા. ૩૨૧. અને તેથી જેહલા પુત્રનાં મરણ વખતે તેના નાના અવિભક્ત ભાઈ તરીકે તે દત્તપુત્ર વારસ થાય છે. માટે તેની તે દત્તક માનો વારસો છીનાવી શકે છે વેલ્લાનકી વી. વેંકટરામ ઇ. લા. રી. ૧ મદ્રા. ૧૭૪ જમનાશાઈ વી. રાયચંદ ઇ. લા. રી. ૭ મુંબા. ૨૨૭. પણ ત્યારે આ માનવું, એ દત્તક લેનારની વીધવા શીવાય ખીબો કોઈ વારસ હોય ત્યારે, શા માટે લાગુ નહીં પાડવું એવું કોઈ કારણ મુશ્કેલીમાં આવ્યું નથી, માટે પ્રીવીકૌન્સિલે તે સ્વામ ઉપર કોઈ અભિપ્રાય આપ્યો નહીં રામસ્વામી વી. વેંકટ રામયન લા. રી. ૬. ઇ. અ. ૨૦૮

એશક દત્તક લેનાર વિધવાના કત્થથી મરનાર પુત્રનો તેનાના અવિભક્ત ભાઈ થાય છે એ વાત, તે વિધવાને એક પ્રતિબંધ તરીકે જો લેઈએ તો, આ સ્વામનું નિરાકરણ થઈ જાય; પણ એવા અપવાદ તરીકે પણ કુંવારી વી. પર્કોર્ટ ઓફનાર્ડસ ઇ. લા. રી. ૮ કલ. ૩૦૨. નાકામમાં પ્રીવીકૌન્સિલે કોઈ જણાવ્યું નથી. જુએ. સદર પૃષ્ઠ ૩૦૯. અને સદર રામસ્વામી વી. વેંકટ રામયન લા. રી. ૬. ઇ. અ. ૨૦૮ ના કામમાં એ સ્વામ હજી ઉભો રાખ્યો છે.

૭૩ મુંબાઈશાલામાં ધણી મુઆ પછી પુખ્ત વયની વિધવા ધણીની પરવાનગી વગર પણ દત્તક લઈ શકે છે. પણ જો.

મુ'બાઈમાં પુખ્ત વયની વીધવા ધણીની પરવાનગી વગર લઈ શકે.

સરત ૧—ધણીએ ખુલી રીતે મના ન કરી હોય તો. ચાપર શાઈ વી. ચાલાવંકટેશ મુ. શા. પે. ૧

(સરત ૨)—એક તરફ ધર્મની દરજો યોગ્ય રીતે અને શુદ્ધ પ્રકૃતિ બળવવાને માટેજ હોય, અને બીજી તરફ મનસ્વી-પણે કે અસાધ્ય હેતુથી લેતી ન હોય તો. રાજમાવાદ વી. રાધાવાદ ૫ મુ. હા. રી. ૯ સી. સં. ૧૮૧

સરત ૩—તે વિધવા અવિભક્ત કુટુંબના પુરુષની હોય ત્યારે જે સહભાગીદારોના હક તે દત્તવિધાનથી કુપ્રતો હોય તેમની સંમતી હોય તો. રાજમાવાદ ૮ મુ. હા. ૯. સં. સં. ૧૧૪ રામજી વી. ગમૌ. ૬. લા. રી. ૬ મુ. ૪૬૮ દીનકર સોનારામ વી. ગણેશ શીવરામ ૩. લા. રી. ૬ મુંબ. ૫૦૫;

અથવા તે ભાગીદારો સંમતી આપવાની ગેરવજની રીતે ના પાડતો રાજમાવાદ વી. રાધાવાદ ૫ મું હા. ૧૮૧. ૧૮૮

સરત ૪—જો તે પોતાના મરનાર ધણી પછીના પહેલા પુરુષ વારસની હયાતીમાં દત્ત લે અથવા તેના મરણ પછી પોતાને વારસો મળે ત્યારે દત્ત લે તો. કેશવ રામચંદ્ર વી. ગોવિંદ ગણેશ ૩. લા. રી. ૬ મુંબ. ૯૪ પદ્માકુમાર વી. કોર્ટઆફ. વાઢર્સ. ૩. લા. રી. ૮ કલ. ૩૦૨ લક્ષ્મીચંદ વી. ગદુવાદ ૩. લા. રી. ૮ અલ્હા. ૩૨૧

સરત ૨ વગર આ નિયમ વાપરવા પ્રાંતોની જૈન વિધવા-ને સંપૂર્ણ રીતે લાગુ પડે. શાંતિશાંત વી. મુ. દલો ૩. લા. રી. ૧ મલ્. ૬૮૮. તેજ પ્રમાણે મુંબાર્ધના જૈન લોકોને પણ લાગુ પડે. મગવાનદાસ વી. રાજવાલ ૧૦ મુ. હા. ૩૮૧ તેમજ મીથીલા શીવાય બીજી રાજાના જૈનને પણ સરખી રીતે લાગુ પડે. મીથીલામાં તો શુદ્ધ દત્તકની રીતે વિધવા દત્તક લઈ શકતીજ નથી. મે. જે. ૬૬ જ્યારામ વી. મુસનચામી ૫. સ. રી. ૩

૭૪ વાંસેથી પરછેલી ચોરીની સંમતી વગરે લઈ શકે પણ જો ચોરી તદન નામાયક થાય એવી કુછંદી થાલે ચાલતી હોય તો. રાજમાવાદ વી. રાધાવાદ ૫ મુ. હા. ૯. સી. ૧૮૧

પાછળથી પ-છેલી ચોરતને દત્ત લેવાનો હક.

૭૫ મદ્રાસમાં બધે પ્રસંગે વિધવા તેના ધણીની ખુલી અથવા સરખા છેડાના બધા સગાની ખુલી પરવાનગીથી દત્ત લઈ શકે છે. શારાશર વી. રંગ ૩. લા. રી. ૨ મદ્રા. ૨૦૨ પણ જો.

મદ્રાસમાં ધણીની કે સગાંની ખુલી પરવાનગી જોઈએ

સરત ૧—વિભક્ત કુટુંબમાં બીજાઓ સ્વાર્થના કારણે સર કે ગેરવાજબી હેતુથી, અથવા ના પાડવાના બચાબીકારણે શીવાય

સંમતી ના આપે તો એકાદ શુધ્ધપદ્ધતી આપેલી સંમતી ખસ
યશે પારાશર વી. રંગદ. લા. રી. ૨ મદ્રા. ૨૦૨ વકટ લદમ.
ળા વી. નરસૈયા ૬૦ લા. રી. ૮ મદ્રા. ૫૪૭

સરત ૨—વર્તણુકયા અગર ખીજી રીતે જણાતી હેય
એવી એ સગાઓની ગર્ભાંત સંમતી ખસ યશે; જેમકે મરનારની
વર્ષાક ક્રીયા દત્તક પુત્રના નામથી તેના મુલ ખાપ કરતો હોય તે
વખતે, જેની પરવાનગી જોઈતી હોય એવા ખીજા સગાનું જ-
મવામાં સામેલ થવું વીગરે. વેકટ. લદમળા વી. નરસૈયા ૬૦ લા.
રી. ૮ મદ્રા ૫૪૭

સરત ૩—અધીમકત કુટુંબમાં ધણીની સંમતીના અભા
વે દત્ત લેવાથી વારસાનો હક કુળને હોય તેવા સહીસ્ત્રોધારની
સંમતીનો જરૂર છે. (નરહામણેર કેસ) શ્રી રઘુનાથવી. બ્રીજે
કશિરીલા રી. ૩ ૬૦ અ. ૧૫૪; ગણેશ રત્નામયર વી. ગા
પાલ ૬૦ લા. રી. ૨ મદ્રા ૨૭૦ વેલાનકા વેકટ વી. વેકટરા
મ લા. રી. ૪ ૬૦ અ. ૧ અને ૧૩

ખનારસમાં ધ
ણીની સંમતીનો
ધ્યે

૭૬ બનારસમાં માત્ર જૈન વીધવાઓ ધણીની સંમતી વગર
દત્ત લઈ શકે છે, ખીજા કોઈ લઈ શકતા નથી.

૭૭ બંગાળામાં ધણીની પરવાનગી શીવાય વીધવા દત્ત લઈ
શકતી નથી.

ખંગાળામાં ધ
ણીની પરવાનગી
જોઈએ

૭૮ કોઈ પણ શાખામાં સગીર વીધવા દત્ત લેવાને ખીલકુલ લાયક
નથી, શામસેલ્લરરાજ વી. સુમદ્રા મામી ૬૦ લા. રી. ૬ મુ. ૫૨૪

જૈનમાં ધણીની
કે સગાની સંમ
તીની જરૂર નથી.

૭૯ મધ્યમ પ્રકારના દત્તકમાં એટલે કે જૈન લોકોમાં વીધવા
ઓરતને ધણીની કે તેના સગાંવાહાલાંની સંમતી લીધા વગર દત્ત
લેવા પ્રતીખંધ નથી. ધગયાનદાસ વી. રાજમલ ૧૦ મુ. હા. ૩૮૧
સીવમંગ વી. મું. દલ્લા ૬૦ લા. રી. ૧ અહ્મદ ૬૮૮. લા. રી. ૫૬. અ. ૮૭
લદમીચંદ વી. મટુનાઈ ૬૦ લા. રી. ૦૮ અહ્મદ. ૩૨૧ પણ તેને કલમ
૭૩ની સરત ૧-૩-૪ લાગુ પડે છે. જુઓ તે કલમ.

મીથીલામાં ઓ
રતો કલોમ પ્ર
કારે પેતા માટે
લેઈ શકે છે

૮૦ મીથીલામાં ઓરતો પોતાને માટે કત્રીમ પ્રકારે દત્ત લઈ
શકે છે. તેમાં ધણીની સંમતીની જરૂર નથી માટે ધણી જીવતો હોય
કે મુઓ હોય તેની ચીંતા નહીં આ નારાયણ વી. માઈચા ૨ ક,
સ. દો. ૨૭ તોમટુના કલકેટર વી. હરમસાદ ૭ વી. રી. ૫૦૦

ટીકા.

આવો છોકરો તેં ચોરતોજ વારશો લે છે. એ ચોર-
તના ખીજ સગાનો લેતો નથી તેમ પોતાના અસલ કુટુંબનો
વારશો ખોતો નથી. તેમજ એ છોકરાના વંશજો દત્ત લેનારનો
વારશો લેતા નથી. આનુ કારણ એવું છે કે આ પ્રકાર એક જાતનો દત્ત
લેનારની બીજી ક્રિયા કરવી અને તેના પદલામાં તેનો વારશો લેવો એ-
કલોજ દત્ત લેનાર અને ધનાર વચ્ચે કરાર છે. જુઓ આગળ કલમ ૧૦૮.

૮૧ તેજ રીતે પશ્ચીમ હીંદુસ્તાનમાં અને ખીજે નાયકીઓ
પોતાનો ધંધો ચાલે એટલા માટે પોતાને માટે છોકરીઓને દત્ત લે છે.
મથુરા નાયકી વી. ઇશુનાથકી ઇ. લા. રી. ૪ મુ. ૫૪૫

નાયકીઓ અ-
ધમ પ્રકારે પો-
તા માટે લઈ
શકે છે.

મદ્રાસમાં પણ નાયકીઓ તે કારણસર લઈ શકે છે, વ્યેકટ હેલમ
વી. વ્યેકટશામી મદ્રા. ડીસી. ૧૮૫૬, ૬૫ (મૈ. પે. ૧૮૭૬) પણ
કલકત્તામાં એક કામમાં આવાં દત્ત વીધાન ગેરકાયદેસર ગણવામાં
આવ્યાં છે. હીનકુંબર વી. હંશકુંબર ૨ મૌ. ડા, ૧૩૩

મૌં મેન કહે છે કે આવાં દત્તવીધાન અનીતીના કારણસર
હાવાથી ખીજ પધી જગોએ નામંજુર ધતાં જશે. (પે. ૧૮૦)

આવી નાયકી છોકરાને પણ દત્ત લઈ શકે છે, તેવે પ્રસંગે તે છો-
કરો વારસ થાય છે ૩ વે. + વુ. ૧૨૧૪ (બ)

પણ એક મદ્રાસ કસમાં કહેવામાં આવ્યું કે નાયકી માત્ર
છોકરીનેજ દત્ત લઈ શકે છે અલશાળી વી. રત્નહેલમ ૨ મ.
દા. ૫૬,

ટીકા.

આ ધંધો ચલાવનારી નાયકીઓનો જથ્થો પશ્ચીમ હીંદુસ્તાનમાં
અને મદ્રાસમાં વીરોધ છે તેઓમાં દત્તવીધાનમાં કાંઈ પણ ક્રિયાની
જરૂર નથી, વ્યેકટ હેલમ વી. વ્યેકટ સામી મદ્રા. ડીસી.
૧૮૫૬, ૬૫

અંક ૩

કોણે દત્ત આપી શકે.

આપને દત્ત આ-
પવાની સ્વતંત્ર
સચા છે

૮૬ પોતાના છોકરાને કોઈ પણ વખતે દત્ત આપવાની આપને સ્વતંત્ર સત્તા છે. સુરતનો કલેક્ટર, વી. ધીરસીંગજી ૧૦ મુ. હા. ૨૪૫. મોતાશ્વરા શાળા પ્રમાણે એકનો એક તેમજ વડો પુલ પણ આપી શકે છે. પણ આપા વી. દાદા મુ. હા. પ્રી. જ. ૧૮૮૨ પૂ. ૧૯૪ ના કામમાં તેથી ઉલટી સુચના કરવામાં આવી છે. જુઓ પાછળ ક. ૮૮.

જુલોસા ગમે તેવી સરતે આપ દીકરાને આપી શકે છે. ચીતકો વી. જાનકી ૧૧ મુ. હા. ૧૯૯

બંગાળામાં એકનો એક પુત્ર આપી શકતો નથી જાનકી વી. ગોપાલ દ. લા. રી. ૨ કલ. ૩૬૫ .

મા અમુક સ-
રતોથી આપી
શકે છે.
સરતો

૮૭ મા દત્ત આપી શકે સુરતના કલેક્ટર વી. ધીરસીંગજી ૧૦ મુ. હા. ૨૩૭. પણ જો,

સરત ૧ કુદરતી મોતથી ધણી મરણ પામ્યો હોયતો, અથવા

સરત ૨ તેણે ગ્રહસ્થાશ્રમ છોડ્યો હોયતો, અથવા

સરત ૩ બાથુને માટે ધણીએ પ્રદેશ નીવાસ કર્યો હોયતો અથવા,

સરત ૪ તેંગાંડો થયો હોય અગર તેની અડકલ ગુમ થઈ હોયતો. જિરોસુદર વી. ચંદ્રામણદાસી સેવીમી રીપોર્ટ. ૯૩૮, અથવા

સરત ૫ તેણે અમૃત રીતે પરવાનગી આપી હોયતો.

ખુબાઈ કરતાં મદ્રાસમાં ખીલ ખાખતોની માફક જરા વધારે સખ્ત નિયમ છે. ત્યાં મરનાર ધણીની સંમતીના અભાવે બાઈ ખાપ હત્યાણીની સંમતીથી વીધવા મા તેના નાના છોકરાને દત્ત આપી શકે છે. અક્ષયજીવ વી. જયસ્વામી ૧ મદ્રા. સ. દી. અ. ૧૫૪

બંગાળામાં એથી વળી વધારે સખ્ત નીયમ છે. ત્યાં એકના એક છોકરાને તો મા દત્ત આપી શકતીજ નથી. જોષ્ટ પુત્રને ખુબી પરવાનગીથીજ આપી શકે છે. અને એકના એકને ખુબી

પરવાનગીથી માત્ર ધ્રુવમુખ્યનની રીતે આપી શકે છે. દેવીદયાલ
શીં હરહરસીંહ ૪ સ. દા.મ. ૩૨૦.

અવવાદ—પહેલા ચાર પ્રસંગે પુત્રને દત્ત આપવાને ધણી-
ની ગર્ભાંત પરવાનગી ગણાય છે. પણ એકના એક કે વડા પુત્ર-
ની પાપતમાં તેમ ગણાતુ નથી. લક્ષ્મણા વીં રમાવા ૧૨ મુ. હા.
રી. ૩૬૪; સોમસેખરરાજ વી. સુમદ્રામાત્રી ૬. લા. રી. ૬. મું.
૫૨૪; ગોપાલ વીં હનુમંત ૬. લા. રી. ૩ કલ. ૨૭૩. મીતાક્ષર
શાળામાં વગર પરવાનગીએ એકના એક કે જેટલુ પુત્રને દ્રુમુખ્યનની રી
આપી શકે છે. લક્ષ્મણા વીં રમાવા ૧૨ મુ. હા. રી. ૩૬૪.

સુલાશો—કલમ ૮૨-૮૩ ના કારણસર દત્ત લેનાર પાપ
અને માનો માઆપમાં સમાવેશ થતો નથી. માટે તેઓ દત્ત લાધેલ
છોકરાને દત્ત આપી શકતા નથી. ૩ વે. સુ. ૧૦૮૬; વ્ય. મ. ૫-૮;
દ. ચંદ્રી ૨-૧૬; દ. મી. ૫-૧૩.

ટીકા.

ઉપરના પ્રસંગોમાં પરવાનગીનું અનુમાન થાય છે. માટે
જ્યારે દત્ત નહીં આપવો એવી ધણીની મરજી હોવાનું કામની હકી-
કત હોય તો અર્થાત સમજાતું હોય તો એવરત દત્ત આપી શકતી નથી.
રંગુવાદ વીં ભાગીરથીવાદ ૬. લા. રી. ૨ મું. ૩૭૭; લક્ષ્મણા
વીં રમાવા ૧૨ મુ. હા. ૩૬૪

૨ જ્યારે ધણીએ અમુક સરતની સાથે દત્ત આપવાની પરવાન-
ગી આપી હોય, અને તેમાંની કાઈ સરતની કાયદા પ્રમાણે જરૂર ન-
હી છતાં તેની જરૂર છે એમ ભુલથી ધારી એવી સરત કરી હોય તો-
પણ તે સરત તેની એવરતે પાલવી જોઈએ, અને ન પાલવામાં આવે
તો તે દત્ત વાધાન નીરધક થાય છે. જેમકે દત્ત વાધાનમાં સરકારની
સંમતીની જરૂર છે એમ ભુલથી જાણી તેવી સરત કરવામાં આવી
હોય તો તે સરત પણ પાળવી જોઈએ. રંગુવાદ વીં ભાગીરથીવાદ
૬. લા. રી. ૨ મુ. ૩૮૩

૮૪ બાપ અને મા વગર બીજા કોઈ સગું દત્ત આપી શકતું
નથી. સુરતના કલેક્ટર વી. ધરિસોંગની ૧૦ મુ. હા. ૧૪૫

ટીકા.

બાપ આપી શકે નહીં. તારામણી દેવ્યા વી. દેવનારાયણ ૩

બાપ અને મા
વગર બીજા કો-
ઈ આપે નહીં

સ. દો. ૩:૭ (૫૧૬); મોટું સ્વામી વી. લઠમદેડમા, મદ્રા. ડો. ૧૮૫૨, ૯૭

દત્તપુત્ર આપવા-
નો અધીકાર
આપાય નહીં

૮૫ તેમજ કાકા કે દાદા આપી શકે નહીં. આપ અને મા દત્તક આપવાનો બીજાને અધીકાર પણ આપી સકતાં નથી. બેસેશિયા વી. શિવલીંગાયા ૧૦ મુ. હા. ૨૬૮.

અપવાદ. ૧. દત્ત આપનાર માંદગીના કારગૃથી પોતાના બાઈને શીતીસર દાત કરવા મોકલી ગઈ છે. ૧ મનાચંદ વી. ગદચંદ (ક.લા. રી. ૭ મુબા. ૨૨૭. ૨૨૮).

અપવાદ ૨ તેમજ ધણીએ આપેલા વચનને અનુસરીને વિધવા માએ પોતાના છોકરાનું દત્તવિધાન થવા દીધું, પણ બાઈને માંદા હોવાથી દત્તવિધાનની ક્રિયા વખત હાજર થઈ શકી નહીં, પણ પોતાના કાકાને પોતાની પત્ની છોકરાને આપવા મોકલ્યો. તેમ કરાવવામાં આણું કે તે દત્ત વિધાન નિરર્થક નથી. વીજયા રંગમ વી. લક્ષ્મણ ૮ મુ. હા. આ. સી. જ. ૨૪૮.

અંક ૪

કેાણુ દત્તક થઈ શકે.

૮૬ દત્તક પુત્ર પુત્રનો પ્રતિબંધ હોવો જોડા. એટલે કે દત્ત લેવાનો છોકરો એવી ઓરતનો હોવો જોઈએ કે તે ઓરત કુંવારી હોતો તેને દત્ત લેનાર આપ પરણી શકત.

પણ દત્ત લેનારી દત્તકના મુળ આપની સાથે પોતે કુંવારી હોત તે પરણી શકત એમ હોવાની જરૂર નથી.

અ. નિયમે પ્રસંગે પુલનો પ્રતિબંધ નથી.

દ્રણંત ૧ બાઈ, કાકા, કે મામાને દત્તક લઈ શકાય નહીં એટલા માટે કે તેમની મા કુંવારી હોય તે વખતે તેનો જન્મજ ન હોય. સ્ટ્ર. મં. ૮૫; સ્ટ્ર. હી. લો. ૮૩; રણજીતશીંહ વી. આધ્યાનારાયણ. ૬ સ. દો. ૨૪૫ (૩૪૫); મુશુસામી વી. લઠમદેડુમા મ.હો. ૧૮૫૨. ૯૬

૨ બેનનો કે દીકરીનો દીકરો કે માશીનો દીકરો દત્તક લઈ શકાય નહીં. વાંદગમી વી. વાંદશવિકુંવર મુ. શીલે. રી. ૭૩; નરસી

મલ. વી. બાલારામચરલુ. ૧ મ. હા. રી. ૪૨૦; જીવાની વી. જીવુ
૨ મદ્રા. હા. રી. ૪૬૨-૪૬૭; ગોપાલયન વી. રઘુપતીયાયન ૭ મ.
હા. રી. ૨૫૦; રામલીંગા વી. સદાશીવ. ૯ મુ. ઇ. અ. ૫૦૬; કો-
રાંશંકર વી. બીબીમુની ૨ મુરલી. ડાહ. ૩૨ ગોપાલ વી. હનમંત
૬. લા. રી. ૩ મુંબાઈ ૨૭૩ લક્ષ્મીનાથ વી. મુ. મીનાબાઈ. નો. વે.
પ્રો. ૪૪૧; મામીરચી વી. રાધાબાઈ ૬. લા. રી. ૩ મુંબા. ૨૬૮;
પારવતી વી. સુંદર ૬. લા. રી. ૮ અહ્મદા ૧

બ નિમ્ને પ્રસંગે દત્તક લઈ શકાય છે.

દ્રષ્ટાંત ૧ શાળો દત્તક થઈ શકે કૃષ્ણચિંતર વી. વનમાલે મદ્રા.
ડી. ૧૮૫૬. ૨૧૩ રંગનાયગમ વી. નમદીવાય મ. ડી. ૧૮૫૭. ૯૪

દ્રષ્ટાંત ૨ શાળોનો દીકરો દત્તક થઈ શકે. બારંગા વી. શી-
વશંકર ૨ વાર. રી. ૧૬૧.

૮૭ જે પુત્રને દત્ત લેવાનો છે તેની મા અથવા બાપ દત્ત આ-
પતી વખતે હયાત હોવાં જોઈએ. માટે મા અગર બાપ વગરનો છો-
કરો દત્ત લઈ શકાય નહીં. વીરપીરમલ વી. નારાયણ પીલાઈ. ૨ મ.
હા. રી. ૧૨૯. બલ્લવંતરાય વી. બાયાબાઈ. ૬ મુ. હા. રી. ઓ. સી.
૮૩; વસેસંભાષા વી. શિવલીંગાપા ૧૦ મુ. હા. રી. ૨૬૮.

દત્ત લેવાનો
પુત્ર મા અગર
બાપવાળો હોવો
જોઈએ.

૮૮ દત્ત થનાર છોકરાને બાઈ હોવો જોઈએ. માટે એકનો
એક દીકરો લેવા કે દવાની બધાં શાસ્ત્ર પ્રમાણુથી અને છે. માતા.
૧:૧૧:૧૧-૧૨; ઇ. મ. ૪:૫:૪

એકના એક પુ-
ત્ર મા જુદી જુદી
શાળાના મત

આ નિયમ પ્રમાણુ એકનો એક છોકરો મુંબાઈશાળામાં દત્તક લઈ
શકાય નહીં તથાપી લેવામાં આવે તો તે નીરધેક નથી, અને રાજ બ્યં-
કટરામ નીંબાલકર વી. જયવંતરામ ૪ મુંબા. હા. રી. ૧.
સી. ૧૯૧.

એમ પ્રમાણુ બાપ મુલેત્રો હોય ત્યારે એકનો એક છોકરો બાપ-
ની ખુર્શી પરવાનગી વગર દત્તક લઈ શકાય નહીં એમ લદમાણા વી.
રમાલા ૧૨ મુ. હા. રી. ૩૬૪ અને સોમશંકરરાજ વી. સુમદ્રા
મોઝી ૬. લા. રી. ૬ મુંબા. ૪૨૪ ના કામમાં ઠરાવવામાં આવ્યું છે.
જે ઉપરથી સ્પષ્ટ એમ નીકળે છે કે એકના એક છોકરાને બાપ તો
આપી શકે છે. અને બાપ ખુર્શી પરવાનગી આપી હોય તો મા પણ

એકના એક પુત્રને દત્ત લેવામાં શાલાઓના મત. પ્ર. ૫૬. ૭૧

આપી શકે. પણ દાદા વીં. આપા મુ. હા. પ્રી. જ. ૧૮૮૨—૧૯૪૦ ના કામમાં એવી સુચના કરવામાં આવી છે કે એવું એકના એક છોકરા નું દત્તવીધાન રીવાજના અભાવે રહે.

પુણી પરવાનગીથી લઈ શકવાનું કારણ એવું છે કે એકના એક છોકરાને આપવો એ પ્રાયશ્ચીત્તવાળું ગણાય છે. માટે બાપ પુછી રીતે પરવાનગી આપી ન હોય તો તેની પરવાનગી નથા એમ સમજાય માટે એકના એક છોકરાનું કરેલું દત્તવીધાન નીરર્થક ગણવામાં આંધું. લ. દમાણા વીં. રમાયા ૧૨ મુ. હા. રી. ૩૬૪

લંગાલમાં મુંબાઈ પ્રમાણે એકના એક પુત્રને દત્ત લઈ શકતો નથી. ઉપેન્દ્રલાલ વીં. રાણી પ્રસન્નમદ ૧ લ. લા. રી. ૨૨૧ નંદ-રામ વી. કાસીપંડે ૪ સ. દો. ૭૦ માળકચંદર વીં. મનુવતીદા-સી ૩. લા. રી. ૩ કલ. ૪૪૩૫

મદ્રાસ અને વાયવ્ય પ્રાંતોમાં એકના એક દત્ત પુત્રનું દત્તવીધાન મંજૂર કરવામાં આંધું છે. ચીનાગોન્ડમ વી. કુમારગૌડન ૧ મ. હા. રી. ૫૪; સીંગામા વીં. વીડ્યામુરતી ૪ મદ્રા. હા. રી. ૧૬૫

અહ્મદાબાદ એટલે વાયવ્ય પ્રાંતમાં પણ આવું દત્તવીધાન મંજૂર કરવામાં આંધું છે તે એના કારણથી કે જે મના કરી છે તે માન સમજીતી રૂપી છે. હનુમાનતોયારી વીં. ચીરાઈ ૬. લા. રી. ૨ અહ્મદા. ૧૬૪૫

●કુટનોટ-૧ દાદા વીં. આપા ના કામમાં ૭૦ નાતોના અભી-પ્રાય પુછવામાં આંધા હતા તેમાંની ૬૦ નાતોએ એમ જવાબ આપ્યો કે એકના એક પુત્ર દત્ત લઈ શકતો નથી અને ફક્ત ૧૦ નાતોએ એમ જણાવ્યું કે બંને પક્ષકારની સમતીથી દત્ત લઈ શકાય છે. ૩ વૈ. બુ. ૬૧૦

×કુટનોટ-૨ માળકચંદરના કામમાં એકના એક છોકરા દત્તલઈ શકાય નહીં એ નીયમ શુદ્ધને પણ ભાગ પાડવામાં આંધો. હ. લા. રી. ૩ કલ. ૪૬૩

¶ કુટનોટ-૩ આ કામમાં ટર્નર જરૂરીસને મત જુરો પડ્યો હતો.

પ્ર. ૫૬.૮૯-૯૦ દત્તપુત્ર લેવાના પુત્રની ઉમર ને વારસાની લાયકી. ૬૩

જ્યેષ્ઠપુત્રની ખાળતમાં.

૧ મુંબાઈમાં આગલા ૩૨૧ ૨૬ કરી ૩૨૧વામાં આબુ' કે જ્યેષ્ઠ પુત્ર દત્તક લઈ શકાયછે. કાસીવાઈ વી. નાતીયા ઇ. લા. રી. ૭ મું. ૨૨૫; જમનાવાઈ વી. રાયચંદ ઇ. લા. રી. ૭ મું. ૨૨૯

૨ બંગાળામાં જ્યેષ્ઠપુત્રનું દત્ત વિધાન મંજુર કરેલું છે જ્ઞાનકી વી. ગોપાલ ઇ. લા. રી. ૨ કલમ ૩૬૫

૮૯ દત્ત લેવાના છોકરાનું મુડણુ અને ઉપનયન ત્રિયા દત્ત લેવાના કુટુંબમાં થવું જોઈએ.

દત્તક લેવાના છોકરાની ઉમર

અ મુંબાઈ શાળા માટે લક્ષ્મણા વી. જુમાવા ૧૨ મુ. ડા. ૩૭૦ ના કામમાં નરદીસ નાનાભાઈએ જણાવ્યું કે

“મુડણુ અને ઉપનયન ત્રિયા મુળ કુટુંબમાં થયાં હોય”
“તોપણુ તે વાત દત્ત લેવા માટે બ્રાહ્મણોમાં પણ અડચણુ”
“કરનારી નથી.” તેજ કામમાં ૩૨૦૫૦ કે દત્ત લેવાનો છે. કરો સંગ્રાહ હોય ત્યારે પરણેલો હોય તોપણુ દત્ત લઈ શકાયછે.

આખરે એમ ૩૨૦૫૦ છે કે દત્ત લેવાનો છોકરો અસંગ્રાહ અને પરણેલો હોય તોપણુ અડચણુ નથી. ધર્મદિગ્ ગી. રામકૃષ્ણ ઇ. લા. રી. ૧૦ મું. ૮૦. ૧૩ અગ્ર ૧૮૫

બ મદ્રાસમાં પરણેલા છોકરાનું દત્તવિધાન ગેરકાયદેસર ૩૨૧વામાં આબુ છે. શીવાગમિનચૌઅર વી. હારજીભા ૧ મ. સ. દી. ૧૦૧

બ્રાહ્મણોમાં ઉપનયન થયા પહેલાં દત્ત લઈ શકાયછે ૩ મ. ડા. રી. ૨૮

ક. બંગાળામાં ઉપનયન થયા પહેલાં દત્ત વીધાન થવું જોઈએ. નિત્રાદયો વી. મોહનાથ બંગા. સ. દી. ૧૮૫૨. ૫૫૩. રામકીસોર વી. મુલનમયી ૪ મુ. ઇ. અ. ૨૭૯

૯૦ દત્ત લેવાનો છોકરો વારસો લેવાને લાયક હોવો જોઈએ. સરીશની કે મનની જે નાલાયકીઓ વારસાને માટે નાલાય કરાવેછે તે જ નાલાયકીઓ દત્તવિધાનમાં આડી આવેછે. ૩ વે. બુ. ૧૦૫૮ શ. સીનો- ૧૬૫

દત્તપુત્ર વારસાને લાયક હોવો જોઈએ

દ્રષ્ટાંત—અ પત્નિજો છોકરો દત્ત લઈ શકતો નથી,

દ્રષ્ટાંત—૪ જ-મધી આંધળો પણ દત્ત થવાને પાત્ર નથી.

૯૧ મધ્યમ પ્રકારના દત્ત વિધાનમાં એટલે કે શુદ્ધ અને જૈનના દત્ત વિધાનમાં કલમ ૮૬-૮૭-૮૮-૮૯ અને ૯૦ માં કહેલા વાંધાએ વિશે આ પ્રમાણે છે.

અ ઠાઠ પણ શાળામાં પુત્રનો પ્રતિર્જીવ હોવાની જરૂર નથી.

૧ શુદ્ધને માટે જુઓ ગોપાલ વી. જનમંત્ર દ. લા. રી. ૩ મુબા ૨૭૯; નંકુર્સીંગ વી. પરમદાનશર્હિ ૧૨ વી. રી. ૫૫૬
(૨) જૈનને માટે જુઓ સીવસીંગ વી. મુ. દલો. દ. લા. રી. ૧ અઢા. ૬૮૮ લક્ષ્મીચંદ વી. ગટુવાદ. દ. લા. રી. ૮ અઢા ૩૨૧*

બ દત્ત લેવાના છોકરાનાં મા અગર પાપ દત્ત વિધાન વખત હયાત હોવાં જોઈએ. આ નિયમ જૈન અને શુદ્ધને પણ લાગુ પડે છે.

ક એકનો એક પુત્ર ત્રણ ઉંચી સાતીમાંઆમાં લેવા છુટ નથી. તે નીચમ શુદ્ધ અને જૈનને પણ લાગુ પડે છે. માળેકચંદર વી. મગુલતાંદાસી. દ. લા. રી. ૩ કલ. ૪૪૩

ઢ (૧) મુંબાદમાં ત્રણ ઉંચી સાતીમાં ઉમરનો કંઈ પ્રતીબંધ નથી ત્યારે શુદ્ધ કે જૈનને માટે તે તે પાપત કરો પ્રતીબંધ હોયજ નહીં.

(૨) મદ્રાસમાં અને બંગાળમાં લખ પહેલાં શુદ્ધમાં પણ દત્ત વીધાન થયું જોઈએ. લખ પછી દત્તવીધાન થઈ શકે નહીં. નિત્રાદય વી. મોહાનાથ બં. સ. દી. ૧૮૫૩-૫૫૩ શીવગા મીનચૌયર વી. હીરણ્યા ૧ મદ્રા. સ. દી. ૧૦૧ વૈકટકે-લમ વી. મુદુવૈકટ ૧ મ. સ. દી. ૪૧૨

૬ વારસાની નાલાયકી દત્ત વીધાનમાં પણ આડી આવે છે. આ નિયમ જૈન ઉંચ સાતીએને લાગુ પડે છે તેજ રીતે જૈન અને શુદ્ધને પણ લાગુ પડે છે કારણ તે એક સંસારી અટકાવત છે ૩ વે. બુ. ૧૦૪૮

*શુદ્ધને ૮—આ કસમાં મીક્ષસ્ત્રીસ વેસ્ત્રાપે જણાવ્યું કે જૈનને જો હીંદુમાં ગણવામાં આવેતો શુદ્ધ કરતાં કંઈ પણ ઉંચે દરજે મુકી શકાય નહીં.

૯૨ કનિષ્ઠ એટલે કૃતામ પ્રકાર જે મીથીલામાં ચાલે છે તેમાં કલમ ૮૬, ૮૭, ૮૮, ૮૯ માં કહેલી કશી અટકાયત નડતી નથી. માત્ર કલમ ૯૦ માં કહેલી અટકાયત નડે છે. આનું કારણ એવું છે કે કૃત્રીમ પ્રકાર માત્ર દત્ત લેનાર અને દત્ત થનાર વચ્ચેનો કરારજ છે. લલમ નલાલ શ્રી. મોહનલાલ ૧૬ વી. રી. ૧૭૬. અસલ કુટુંબમાં તે મ- રણ પામે છે અને નવા કુટુંબમાં તે જન્મે છે એ નિયમ તેને લાગુ નથી. કૃત્રીમ પ્રકારના પુત્રના અસલ કુટુંબના હક જતા નથી, અને નવા પાપની અડક તે ધારણ કરતો નથી. માત્ર તે તેની ઉત્તરક્રીયા કરે છે અને વારસો લે છે. (મે. પે. ૧૮૪.) માટે,

કૃત્રીમ પ્રકારમાં
ફક્ત વારસો લે-
વાની લાયકીની
જરૂર છે.

અ સગાભાઈને પણ આ પ્રકારે દત્તક લઈ શકાય છે. દી-
કરીના કે પેનના દીકરાને પણ દત્તક લઈ શકાય છે. ઉમનદત્ત વી.
કન્હાશર્મા ૩ સ. દી. ૧૪૪; ચોધરીપરમેશ્વર વી. હનુમાન-
દત્ત ૬ સ. દી. ૧૯૨.

બ પાપ અને માશીનો દીકરો દત્તક લઈ શકાય છે.

ક એકને એક કે જ્યેષ્ઠપુત્ર પણ લઈ શકાય છે. ઉમનદત્ત
વી. કન્હાશર્મા ૨ સ. દી. ૧૯૭

ડ તેમજ ઉમરનો પણ કરો પ્રતિબંધ નથી માટે પરણેલા
લેવાને પણ કાંઈ હરકત નથી. મુ. શીવોકુંબરી વી. જગન-
શર્મા ૮ વી. રી. ૧૫૫

ઈ વારસાની નાલાયકીઓ દત્તક થવાને નડે છે એનું કા-
રણ એમ છે કે દત્તપુત્ર ઉત્તર ક્રીયા કરે અને તેના બદલામાં તે
વારસો લે, એવો કૃત્રીમ પ્રકારનો હેતુ છે. અને તે હેતુ વારસાને
નાલાયક પુરૂષને દત્ત લેવાથી થોડો ભાગે પણ પુરો પડતો નથી.

૯૩ અધમ પ્રકાર એટલે નાયકીઓ દત્ત લે છે તેમાં માત્ર છોક-
રીઓ જ દત્ત લેવાય છે. તેમાં દત્ત લેવાની છોકરીની કશી નાલાયકી ન-
ડતી નથી. વારસાને નાલાયક હોય તેવી છોકરીઓ દત્ત લઈ શકાય કે
નહી એવો સવાલ કરી ઉઠે નથી, અને ઉઠે પણ નહી.

અધમ પ્રકારમાં
કશી નાલાયકી
નડતી નથી.

અંક ૫.

દત્ત વિધાનમાં જરૂરની વાતો.

દાન અને
સ્વીકાર.

૯૪ બધા રી. ૧૫૫ આ ૧૫૫ પ્રકારના દત્ત વિધાનમાં દાન અને સ્વીકારની અવસ્થા જરૂર છે.

અ મુવાદમાં.—જૈનમ બ્રહ્મચારીદાસ, વી. રાજમલ ૧૦ મુ. હા. ૨૪૧; સુરતના કંઈ કંઈ વા. ધીરસીંહજી ૧૦ મુ. હા. ૨૪૫

વ મદ્રાસમાં રી. ૧૫૫ વા. વિજામુરી, ૪. મ. હા. ૧૫૫

ક બંગાળમાં ૫૫ નાગયણમાતર વી. શ્રીમતી કી-
સન સુંદરી લા. રી. ૩. અ. સારી. ૧૪૯ (૧૫૭) બીહારીલા
લ મુલીક વી. ઇન્દુર મોહીની ૨૧ વી. રી. ૨૮૫; જા. રી.
૭. ૩. અ. ૨૪

ખુલાસો ૧ દાન એટલે અર્થે વગરનું કૃત્ય સમજવું. પૈસા કે
ખીજ રીતે ક્રીમત આપી લીધેલો કોરો દત્ત પુત્ર ગણાય નહી. દશન
કસોર વી. હરીશ્વર ૨૧ વી. રી. ૩૮૧.

ખુલાસો ૨ દાન અને સ્વીકાર કાંઈ ખુલા કૃત્યથી થવું જોઈ-
એ. માત્ર લખતથી કે ખીજ રીતે થઈ શકે નહી.

ટીકા.

જ્યાં દાન કરવામાં આવ્યું હતું પણ સ્વીકારનું કૃત્ય
થતાં પેઢેલાં દત્ત લેવા ધારનાર સખશ મરણ પામ્યો, તે પ્રસંગે દત્ત
વિધાન થયુંજ નથી એમ ગણવામાં આવ્યું.

૯૫ દત્ત હોમ અને ખીજ ધર્મ ક્રિયાઓ કરવાનું શાસ્ત્ર પ્રમાણ
છે પરંતુ,

દત્તહોમ અને
ખીજ કીયાની
જરૂર.

અ બંગાળમાં—દ્વિજ સાતીઓમાંજ માત્ર દત્ત હોમની
જરૂર છે. શુદ્રમાં તેની કાંઈ જરૂર નથી. બીહારીલાલ વી. ઇન્દુ-
ર મોહીની ૨૧ વી. રી. ૨૮૫ લા. રી. ૭. ૩. અ. ૩૫

ખુલાસો—મી. ઇંદીસ કહે છે કે દ્વિજમાં ખીજ રીતે આ
જમાનામાં શ્રાદ્ધગુણો સમાવેશ થાય છે.

જ વાચવ્ય પ્રાંતમાં બંગાળાની માફક બ્રાહ્મણમાં દત્ત હોમની જરૂર છે. હમરશ્વર્સીંગ વીં ઠાકોર, મહતાલકુંબર ૪ નો. વે. પ્રો. ૧૦૩. સુદ્રમાં કોઈ પણ ઠેકાણે દત્ત હોમની જરૂર નથી જનમાં તો તે હોવાનો સંભવ પણ નથી.

ક દત્ત હોમની કે ખીણ કોઈ ક્રિયાની પાકીની કોઈ શાળામાં કોઈ પણ જરૂર નથી.

મુંબાદ—જગન્નાથ વીં રાધાવાદ ના કામમાં હરાવવામાં આંબુ કે બ્રાહ્મણમાં પણ ધર્મ ક્રિયા કરવામાં ન આવે તો ચાલે. આ શીવાય બ્રાહ્મણ વીરોના ખીજો કોઈ દાખલો મુંબાઈ હાઈ કોર્ટમાં આવેલો નથી. તો પણ લક્ષણ વીં જાલુ મુ. હા. પ્રી. જ. ૧/૭૫—૧૮૬ ના મરાઠા વચેના કસમાં, અને મગવાનદાસ વીં રાજમલ ૧૦ મુ. હા. ૨૪૧ ના જૈન વચેના કસમાં, દાન અને સ્વીકારની, જો કે બધી જાતોમાં, જરૂર છે એમ જણાવવામાં આંબુ છે તો પણ ધર્મ ક્રિયા થયા વીનાના બ્રાહ્મણ વચેના દત્ત વીધાન મંજુર રહેવાની બાયકી વીસે ચોકસ રીતે હરાવ કર્યો નથી. સાક્ષીઓ એમજ જણાવે છે કે ધર્મ કીયાની આવશ્યક જરૂર છે.

આ બે કસ પહેલાંના એટલે જગન્નાથના કસમાં એથી ઉલટી રીતે હરાવું છે તોપણ મીં વેસ્ટ અને બૂલર કહે છે કે બ્રાહ્મણ વીરો પુણે બરોસાયા કહી શકાએ એવું ભાગ્યેજ કોઈ પ્રમાણ છે. બધા બ્રાહ્મણો ધર્મની ક્રિયા અગત્યની ગણે છે અને કહે છે કે તેની ગેરહાજરી, દાન અને લેવાના ઇરાદા સાથેના સ્વીકારના પુરાવા બીપર બારે શક લાવી મુકસે.

ક મદ્રાસ. સીંગામા વી વિંજામુરી. ૪ ગ. હા. ૧૬૫ ના કામમાં બ્રાહ્મણોમાં દત્ત હોમની કોઈ જરૂર નથી એમ ૨૫/૮૨ રીતે મુકરર કરવામાં આંબુ છે. ક્ષત્રીઓ માટે જુઓ ચે રમાચ્ચા, વી. મુક્તમાચ્ચા ૬. લા. રી. ૬ મ. ૨૦

૯૬ કૃત્રીમ પ્રકારમાં કરી ક્રિયાની જરૂર નથી માત્ર દત્ત લેના ૨ અને દત્ત થનારની સંમતીની જરૂર છે. એ પ્રકારમાં દત્ત લેનાર એમ કહે છે કે “તું મારો પુત્ર થા” અને તેના જવાબમાં દત્ત થનાર એમ કહે કે “હું તારો પુત્ર થયા છું” એટલું જ બસ છે. કૃત્રીમ પ્રકાર

કૃત્રીમ પ્રકારમાં કરી ક્રિયાની જરૂર નથી.

રમાં ખીજ કાઢ્યે દાન કરવાનું હોતું નથી. દત્ત થનાર પોતાનું અથવા પોતાના નોકરીનું દાન કરેછે એવો અર્થ લઈએ તોજ કૃત્રીમ પ્રકારના દત્તનો પુત્રમાં સમાવેશ કરી શકાય.

— ૦૦૦ —

અંક. ૬

દત્ત વિધાનનાં પરિણામો.

દત્તમ અને મધ્યમ પ્રકારનાં દત્તવિધાનનાં પરીણામ.

૯૭ દત્તવિધાનથી પણ પ્રકારે પુત્રની સ્થિતિમાં ફેરફાર થાયછે.

અ સંબંધનો પદલો,

બ ધર્મ ક્રિયા કરવાની લાયકીનો પદલો, અને

ક વારસાના હક અને જવાબદારીનો પદલો.

સંબંધનો પદલો.

૯૮ દત્તવિધાન પુત્રને અસલ ગોત્રમાંથી કાઢી નવા ગોત્રમાં જન્મ આપેછે. (મે. પે. ૧૮૪) ઉમાશંકર મોદકે વી. કાલીકામલ માણુમદાર ઇ. લા. રી. ૬ કલ. ૨૫૯. અપાનોયંગર વી. અલી. માલુ મ. સ. દી. ૧૮૫૮—૫;

અપવાદ

અ અસલ ગોત્રમાં પરણી શકતો નથી

અપવાદ તો પણ તે જાણે અસલ ગોત્રમાં મરણ પામી નવા ગોત્રમાં જન્મ્યો હોય એવો સંપૂર્ણ રીતે સંબંધનો પદલો કરાવતું નથી. લોહીના સંબંધનાં બંધન કાયમ રહેછે. માટે અસલ ગોત્રમાં દત્તવિધાન થયા પહેલાં જેનો સાથે લગ્ન સંબંધ કરવા પ્રતિબંધ છે તે પ્રતિબંધ નવા ગોત્રમાં ગયા પછી પણ કાયમ રહેછે. અને તેથી તે અસલ ગોત્રમાં પરણી શકતો નથી. મુત્યામુદેલી વી. ઉપનવ્યકંટાચારી મ. સ. દી. ૧૮૫૮—૧૧૭ નરસામલ વી. બલરામાચરલુ ૧ મ, હા. ૪૨૦

બ અસલ ગોત્રના પ્રતિબંધકરેલા છોકરાને દત્ત લઈ શકતો નથી

જેને અસલ ગોત્રમાં પરણી શકતો નથી તેના છોકરાને નવા ગોત્રમાં આઠ્યા બાદ દત્ત પણ લઈ શકતો નથી એટલે કે નવા ગોત્રમાં જેવા સંબંધવાળા છે. કરાને દત્ત લઈ શકે નહીં તેવા સંબંધવાળા છોકરાને અસલ ગોત્રમાંથી પણ દત્ત લઈ શકે નહીં. મુત્યામુદેલી વી. ઉપનવ્યકંટાચારી મ. સ. દી. ૧૮૫૮—૧૧૭

ખુલાસો ૧ દત્ત પુત્રની સ્થિતિ કાંમતી આવેજ માટે ખરીદદાર નાજેવીછે. મુળ ગોત્રનો વારસો ખોવો એ નવા ગોત્રના વારસાના હક

લેવા એનો અવેજ છે. જુઓ ગોપીમોહન વી. રાજારાયકીશન;
હનિકુંભર વી. હંસકુંવર ઇસ્ટ. નાટસ. કેસ ૭૫ ૨ મારેલી
હા. ૧૩૩.

જલાલો—૨. ખંગાળામાં તેમજ મુખાઈમાં દત્ત પુત્ર પોતાના
જન્મ ગાત્રમાં પાછો આવી શકે નહીં શ્રી મત્તા રાજકુમારીદાસી
વી. નોત્રોકુમાર મલોક ૨ સેવા. ૬૪૧ નોટ રવીમુદર વીં. રુપ-
સંકર ૨ વારો ૬૫૬.

દ્રષ્ટાંત—૧ દત્ત પુત્રની યોગ્ય રીતે રહેવાની જગ્યા તેના દત્ત
મા ખાપની સાથે હોયો જોઈએ લક્ષ્મીવાદ વી. શ્રીધરવાસુદેવ ઇં
લા. રી. ૩ મું. ૧

દ્રષ્ટાંત—૨ દત્ત લેનારી માતા ખાપ દાદાઓ દત્ત પુત્રના મા
તરફના વડવાઓ ગણાયછે ઉમાસંકર મોદનો વીં. કાલીકોમલમે-
મુમદાર ઇ. લા. રી. ૬ કલ. ૨૫૯

વાલો પણાનો હક પણ દત્ત મા ખાપનો વિશેષછે, પણ અપવાદ
એટલોજ છે કે તેની પરાપર સંભાળ લેવાને તે નાલાયક હોય અથવા
તેની સાથે ધાતકી પણ વરતતાં હોય તો સ્વભાવોક મા ખાપનુ વાલી-
પણુ ઉત્તપન થાયછે, લક્ષ્મીવાદ વીં. શ્રીધર વાસુદેવ ઇં. લાં. રીં.
૩ મું. ૧; સિવસીંગ વીં. મુ. દલ્હો ઇ. લા. રી. ૧ અલ્હો. ૬૮૮

ટીકા.

છોકરો જો કે વારંવાર નાનો હોવાથી તેના મુળ મા ખાપ
સાથે રહેછે, તો પણ દત્ત લેનાર વીધવા માગે ત્યારે તેને શોંધી દે-
વા જોઈએ.

૭૯ બીજો ખદલો ધર્મ ક્રિયાની લાયકીનાં છે એટલે કે.—

તેની જુના કુટુંબની શ્રાધ્ધ અને બીજી ધર્મ ક્રિયા કરવાની લા-
યકી બંધ પડેછે અને નવા કુટુંબમાં તેવી લાયકી ઉત્પન્ન થાયછે,
(દત્તક ચંદ્રિકા ૪: ૨; ૩ વે. ૪૭-૧૮) વ્ય. મ. ૪: ૫: ૨૧.

ધર્મક્રિયાની લા-
યકીનો ખદલો.

૧૦૦ બીજો ફેરફાર એ થાયછે કે જુના કુટુંબના તમામ હક
અને ફરજો બંધ પડેછે અપનીયંગર વી. અલીમાલુમ સ. દી. ૧૮૫૮-૫૦

દ્રષ્ટાંત ૧૭. દત્ત પુત્ર દત્તક થયા પછી પોતાના જન્મ કુટુંબની
કંઈ મીલકત ધરાણે માંડી શકે નહીં. તેમ તેના મરણ પછી તેની

જુના કુટુંબના
હક અને જવા-
બદારીનું બંધ
પડેછું.

૭૦ જુના કુટુંબમાં હક જવાબદારી બંધ પડે, નવામાં ઉત્પન્ન થાય. પ્ર. ૫૬. ૧૦૧

વીધવા પણ તે પ્રમાણે કરી શકે નહી, યેસુબાઈ વી. જોતી મુંબા. હા.
પ્રી. જ. ૧૮૭૫—૧૬

દ્રષ્ટાંત વ તેના સ્વભાવીક ખાપ દત્ત આપેલા છોકરાના કરજ
ને માટે જવાબદાર થતો નથી. ઉદારામ સીતારામ વી. રાણું પાંડુજી
૧૧ મુ. હા. ૭૬, ૮૪, ૮૬. તેમ તેના કરજ માટે દત્ત આપેલા છોકરો
જવાબદાર થતો નથી. પ્રાણવલ્લભ વી. દેવકૃષ્ણ મુ. સી. રી. ૪

દ્રષ્ટાંત ક. તેના જુના સંબંધીઓના વારસો તે લઈ શકતો
નથી. અને જુનાં સંબંધીઓ તેના વારસો લઈ શકતા નથી. નરસા
મલ્લ વી. બલરામાચરલુ ૧ મ. હા. ૪૨૦

ખુલાસો—સ્વભાવીક માખાપની ઉત્તરક્રીયા કરવાથી તેની સ્થિતી-
માં કાંઈ ફેરફાર થતો નથી.

દ્રષ્ટાંત ડ. દત્તક છોકરાનાં લગ્ન ખર્ચનો ખોજો જુના કુટુંબ
ભરપૂર થી ઉતરે છે ૩ વે+બુ. ૧૧૬૦

નવા કુટુંબમાં
વારસાના હક
અને જવાબદારી
ની નુ ઉત્પન્ન થ-
વું.

૧૦૧ ત્રીજા ફેરફારમાં ખીજી વાત એ છે કે નવા કુટુંબમાં વાર
સાના હક અને જવાબદારીઓ ઉત્પન્ન થાય છે. કેટલેક દરજે સ્વભાવીક
પુત્ર કરતાં તેની ખામી ભરેલી લાયકી ઉત્પન્ન થાય છે. માટે એ અપૂર્ણ
લાયકીના વીચાર કરવાના છે. આ લાયકીઓના બે પ્રકાર છે.

(૧) સ્વભાવીક પુત્રના હકો મેળવવાની લાયકી.

(૨) પોતાને અભાવે ખોળને હકો પ્રાપ્ત થયા હોય તે
છીનાવી લેવાની લાયકી.

પહેલા પ્રકારમાં બે વાતો જોવાની છે.

(૧ અ.) ઐરસ પુત્રની સાથે દત્ત પુત્રની ખામી ભરે-
લા હકો.

(૧ બ) ઐરસ પુત્ર નહી છતાં જુદા જુદા નવા સંબંધીના વા
રસો લેવામાં ખામી ભરેલા હકો.

આમાના પહેલા ભેદમાં ત્રણ પ્રકાર આવે છે.

(૧ અ.) દત્ત લીધા પછી સ્વભાવીક પુત્ર જન્મે ત્યારે.

(૨ અ.) દત્તપુત્ર ને દ્રવ્યમુખ્યતા પ્રકારે લીધા પછી સ્વ-
ભાવીક પુત્ર જન્મે ત્યારે.

અ.પક.૧૦૨ દત્તક લીધા પછી જન્મેલા ઔરસ પુત્રનો વારસાનો હક. ૭૧

૧૦૨ દત્ત પુત્ર લીધા પછી સ્વભાવીક પુત્ર જન્મે તો દત્તપુત્રને અને સ્વભાવીક પુત્રને વારસામાં સરખો હિસો મળતો નથી. દરેક શાળામાં તેમને નીચે પ્રમાણે મળે છે.

દત્તક લીધા પછી જન્મેલા ઔરસપુત્રનો વારસાનો હક.

મુંબાઈ અને મદ્રાસમાં એક સ્વભાવીક પુત્રનો $\frac{1}{2}$

બનારસ અને મૌર્યાલામાં એક સ્વભાવીક પુત્રને મળે તેનો $\frac{1}{3}$ અને.

બંગાળામાં સ્વભાવીક પુત્રના હિસ્સાનો $\frac{1}{4}$

દ્રષ્ટાંત (અ) મુંબાઈ શાળામાં અ, બ દત્તક પુત્ર અને ક ઔરસ પુત્ર મુકી ગુજરી જાય છે. તો તેની મીલકતના પાંચ હિસા પડશે. તેમાંથી એક બ ને મળશે અને ચાર ક ને મળશે. જો તે એક વધારે ઔરસ પુત્ર મુકી ગુજરી ગયો હોત તો તેની મીલકતના નવ ભાગ પડતાં એક ભાગ દત્તક પુત્રને અને ચાર ચાર ભાગ ઔરસ પુત્રને મળત. ત્રણ ઔરસ પુત્ર હોત તો તેર ભાગ પડત, અને ચાર હોત તો ૧૭, એ પ્રમાણમાં મીલકતના ભાગ પડે.

અ જો અ બનારસ શાળાને તાણે હોત તો દત્તકને એક અને ઔરસને ત્રણ એમ ચાર હિસા તેની મીલકતના પડત. એ ઔરસના સંખ્યા સાત, ત્રણ ઔરસના સંખ્યા દશ, અને ચારના સંખ્યા તેર હિસા પડત.

જો તે બંગાળા (દાવભાગ) શાળાનો હોત તો દત્તકને એક અને ઔરસને એ મળી ત્રણ ભાગ પડત. એ ઔરસના સંખ્યા પાંચ અને ત્રણના સંખ્યા સાત, અને ચારના સંખ્યા નવ હિસ્સા પડત.

બીજા પ્રમાણે શાળાઓમાં દત્ત પુત્રના હિસ્સા રહેલા છે.

દ્રષ્ટાંત (બ) અ ને બ દત્તક પુત્ર છે અને પાછળથી ક પુત્ર જન્મે છે. ક, ડ નામના સખસને દત્તક લઈ ગુજરી જાય છે. ત્યાર પાદ અ પોતાના દત્તપુત્ર બ અને પોતાના ઔરસ પુત્રનો દત્તક પુત્ર ડ મુકી ગુજરી જાય છે. આ નિયમ પ્રમાણે ડ ને તેના મરનાર પાપનો પુરેપુરો હક પ્રાપ્ત થવો જોઈએ. અને બ ને શાળા પ્રમાણે ઔરસને મળે તેનો $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$ કે $\frac{1}{4}$ મળવો જોઈએ. વે. + બુ. ૩૭૨; પણ રાઘુબાનંદદાસ વી. સાધુ ચરણદાસ ઈ. લા. રી. ૪ કલ ૪૨૫ ના કામમાં કલકત્તા હાઈ કોર્ટ ૬-૧૦૪૦ કે બંનેના હક સરખા છે,—

ટીકા.

પોતાના દત્તક કરતાં આરસના દત્તકને વધારે મળે એ જોડ કાઢી રીતે વ્યાજખી લાગતું નથી અને તેથી ઉપરનો કલકતા હાઈ કાર્ડના ફેંસલો સારો લાગે છે. તો પણ હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે ઔરસ કે દત્તક, પોતાના પાપનો તેના પ્રતીનીધ તરીકે તમામ હિસ્સો લે છે. એ નિયમને લીધે ઉપરના દ્રષ્ટાંતમાં કે નો હક જે હતો તે હ ને પ્રાપ્ત થાય છે તેમાં તફાવત કરવાને માટે કંઈ કારણ નથી. કમકે ક દત્તક પુત્ર મુકી ગુજરી જવાથી તેના હિસાનો કંઈ ભાગ તેનો પુત્ર દત્તક હોવાને લીધે તેના દત્તક ભાઈ જ ને મળે એવો કાઢી હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રના નિયમ નથીજ, માટે એ ફેંસલો તદ્દન ખુલ બરેલો છે. (મેડન પેરા ૧૫૭) અવાવુ વી. નીલાદચ્છી ૧ મ. હા. ૪૫

દ્રમૂલ્યયન પ્ર-
કારે દત્ત લીધા
પછી ઔરસપુત્ર
થાય તો દત્તકના
હક.

૧૦૩ દ્રમૂલ્યયન પ્રકારે દત્તક લીધા પછી દત્ત આપનાર પાપને ઔરસ પુ જન્મે ત્યારે તે તેના દત્ત પુત્રનો ઔરસ પુત્રને મળે તેથી અરધ ભાગ મળે છે. જ્યારે આવા દત્તક લેનાર પાપને દત્તક લીધા પ-
છી આરસ પુ જન્મે તો પોતે દત્તક હોત અને જે હિસ્સો દરેક શાખા પ્રમાણે તેને મળત તેનો અરધ હિસ્સો મળે છે. એટલે મુંબાઈ અને મદ્રાસમાં $\frac{૧}{૨}$, બનારસમાં $\frac{૧}{૩}$ અને, બંગાળામાં $\frac{૧}{૪}$ મળે છે. (મેડન પેરા. ૧૧૧)

વ્યવહાર મયુલ પ્રમાણે દત્ત આપનાર પાપને પુત્ર ન હોય ત્યારે તે વારસો લે છે. અને દત્ત લેનારને પુત્ર હોય તો $\frac{૧}{૪}$ (પુરપુરો) લે છે. (વ્યવ. ૪-૫-૨૫)

દત્તપુત્રનો, પાપ
દાદા તથા પાપ
દાદા તરફનો વાર-
સો તેમજ મા-
ના સગા તરફને
મળવાનો હક.

૧૦૪ દત્ત પુત્ર પાપદાદાનો અને પાપદાદા તરફના સગાનો તે-
મજ મા તરફના સગાનો સરખી રીતે વારસો લે છે.

મા તરફના સગાના તરફથી દત્તકના વારસો લેવાના હકના સંબંધે મદ્રાસ શાળાના મત બંગાળા અને અઝહાબાદથી જુદા પડ્યો હતો.

બંગાળામાં કટલીએક શંકા બીઠ્યા અને પછી મોરનમચીએક વી. બ્રીલેક્લીસ્ટા વી. રી. ફુ. બે. ૧૨૧ ના કામમાં ઉલટી રીતે ઠ-
રાવો થયા પછી, આખરે હમાયોંકર મોહનો વી. કાલીકોમલ મોહમ્મ
દાર દ. લા. રી. ૬ કલ ૨૫૬ ના કામમાં ઠરાવ્યું કે દત્ત પુત્ર જેમ
પાપ અને પાપના સગાનો વારસો લે છે, તેવીજ રીતે માનો અને મા
તરફના સગાનો વારસો લેવા સંપૂર્ણ રીતે હકદાર છે. અને તે કસને જા-

પ્ર. ૫ ક. ૧૦૪-૬ માબાપનાં સગાં તરફનો વારસો લેવામાં દત્તકના હક. ૭૩

છે. સુરજાકૈત વી. મૌર્યદરદત્ત ઇ. લા. રી. ૯ કલ. ૭૦ ના કા-
મમાં અનુસરવામાં આવ્યો; અને ઉપાશંકરના કામની અપીલમાં
પ્રીવી કાઉન્સિલે આ ખંને ઠરાવો તા. ૩૦ જુન સને ૧૮૮૩ ના રોજ
ખાહાલ રાખ્યા. તેમાં નામદાર સાહેબો જણાવે છે કે "દત્ત પુત્ર દત્ત લે-
નારના કુટુંબમાં થોડાક અપવાદોની સાથે સ્વભાવીક પુત્રની સ્થિતિમાં-
જ દાખલ થાય છે. તે થોડા અપવાદો દત્તકચંદ્રિકા અને દત્તકમી.
માંસામાં મુકરર કરેલા છે. અને હીંદુલાનો નીયમ આજ છે, એમ હાઈ
કોર્ટના કુલમેંબરો ફેંસલો, જે દેશી વિદ્વાન જડને આપેલો છે તેણે
સંભાળધી શાસ્ત્ર પ્રમાણોની તપાસણી કરેલી છે, તે ઉપરથી દેખાઈ આ-
વે છે. રેસ્પોન્ડન્ટ, આ કામમાં દોકરીના દોકરા તરીકે, એટલે કે પોતાની
માના પાપના વારસ તરીકે, વારસો લેવા, આ દાવો કરે છે. જ્યારે તે
સ્વભાવીક રીતે જન્મેલો પુત્ર હોત તો તે હકદાર થાત, ત્યારે દત્તપુત્ર તરીકે
પણ તે તેજ સ્થિતી ધરાવે છે. આ વાત દત્તકમીમાંસા કલમ. ૬ પૃ.
૫૦ ઉપરથી સાફ માલમ પડે છે" ઉપર પ્રમાણે જણાવી કલકત્તા
હાઈકોર્ટનો એ ફેંસલો પ્રીવી કાઉન્સિલે કાયમ રાખ્યો.

અલ્હાબાદ હાઈ કોર્ટ શામ કુંવરવી. ગયાદીન ઇ. લા. રી.
૧ અગ્રહા. ૨૫૫ ના કામમાં તેજ પ્રમાણે ઠરાવ્યું છે.

મદ્રાસ હાઈકોર્ટ આ એ કોર્ટથી ચીના રામકૃષ્ણ વી. માંના-
ચી અમલ ૭ મ. હા. ૨૫ ના કામમાં ઉલટી રીતે ઠરાવ્યું. તે એવી
રીતે કે દત્ત પુત્ર દત્તક માતા પાપનો વારસો લેઈ શકતો નથી. પણ આ
ઠરાવ કલકત્તા કોર્ટના પ્રથમના મુરનમયી વી. લોજેકીસ્તો ના કુ-
સના આધારે કરેલો હતો અને તે કેસ કલકત્તા હાઈકોર્ટે ઉપાશંકરના
કેસથી ૨૬ કંપો છે, અને આ કેસ અપીલમાં પ્રીવી કાઉન્સિલે તા. ૩૦
જુન ૧૮૮૩ ના રોજ ખાહાલ રાખ્યો, ત્યારે મદ્રાસ અને મુંબઈ શાખા-
માં પણ તેજ પ્રમાણે સમજવું જોઈએ. વળી વીરોથ એટલા માટે કે
આ નીયમ પ્રીવી કાઉન્સિલે દત્તક મીમાંસા જે કે મુખ્યાર્થશાખામાં
લાગુ છે તેના આધારે કરેલો છે. માટે હવે કાંઈ પણ શાખામાં એ વિશે
ખાજી રીતે ઠરાવ થવાને કાંઈ કારણ નથી.

૧૦૪ ઉપરની કલમ (૧૦૪) માં કહેલો નીયમ અપવાદ રહી
ત જરો નહી. વારસાને વાસ્તે ના લાયક સખસે લીધેલો દત્ત પુત્ર માત્ર
તેના પાપની સ્વોપારજીત અને જીતી મીલકતનો વારસો લેઈ શકે છે
તે પ્રસંગે તેને સ્વભાવીક પુત્ર જેવા હક માગ થતા નથી. શવિહતર્ગર

વારસાને ના
લાયક પુત્રે લી-
ધેલા દત્તકના હ-
ક,

૭૪ દસ પેઢેલાં પ્રાપ્ત થયેલી વારસો છીનાવવા દત્તકના હક. પ્ર.પક.૧૦૬

વી. પારાસ્વેતી મદ્રા. સી. ૧૮૫૭ ૨૧૦. ૩ વે. + ૬ ૧૨૦૨; સધ-
સીનો. ૬૬૪-૬૭૧. મતિ ૨:૧૦:૧૧

દત્તક લીધા પ-
હેલાં પ્રાપ્ત થયે-
લા વારસાના હ-
ક છીનાવવામાં
દત્તકના હક

૧૦૬ દત્તક લીધા પહેલાં પ્રાપ્ત થયેલા વારસાના હક છીનાવવા
માં દત્તક પુત્રના હક ઐરસ પુત્રના હકથી કટલેકે કરને આમી બરેલા
છે તેના બે વિભાગ પડે છે —

(૧) પોતાના દત્તક પાપનો વારસો છીનાવવામાં આમી બ-
રેલા હકો.

(૨) પોતાના પાપ ધીરાય ખોળનો વારસો છીનાવવામાં
આમી બરેલા હકો.

(૧)

દત્તક પાપનો વારસો ખોળને પ્રાપ્ત થયા પછી તે દત્તક પા-
પની વીધવા દત્તક લે, તેવે પ્રશંગે, તે દત્ત પુત્ર તે વારસો તે ખોળ
પાસેથી છીનાવવાને શકતીવાન છે. પણ જો આ દત્ત વિધાન મરણ
પામનાર પાપના પછીના એક પુણું (કુલ માલેકીવાળા) વારસની
હયાતીમાંજ કરવામાં આંબુ હોય તો, અર્થવા પોતે વારસ હોય
ત્યારે કુળ હોય તો. જમનાબાઈ વા. રાઘવદાસ દ. લા. રી. ૭
મુ. ૨૨૯ (૨૩૧) વેલાનકી વી. વેંકટરામ દ. લા. રી. ૧
મદ્રા. ૧૭૪. ત્યારપછી એટલે પુણું વારસના મરણ પછી એ
વીધવા દત્ત લઈ શકતી નથી. મુલ્લનમ્મ દેવ્યા વી. રામકીસોર
૧૦ મુ. ૬ અ. ૨૭૯; પદ્માકુંવારી વી. કોર્ટઆફ વાંડલ્લા.
રી. ૮ ૬૦ અ. ૨૨૯; લક્ષ્મીચંદ વી. ગદુબાઈ દ. લા. રી.
૮ અલ્હા. ૨૨૧.

દ્રષ્ટાંત અ. અ પોતાની જ વીધવા અને ક પુત્ર મુકી ગુજરી જાય
છે. ત્યાર પછી ક તેની જ વીધવા મુકી ગુજરી જાય છે. ક ના મરણ
વખત જની દત્ત લેવાની સત્તા ખંધ પડે છે. માટે ક ના મરણ પછી
તે દત્ત લે તો તે દત્ત પુત્ર ક ની વીધવા જ પાસેથી વારસો છીનાવવાને
લાયક નથી. કેશવ રામચંદ વા. ગોવિંદ ગણેશ દ. લા. રી. ૯
મુંબાઈ. ૯૪

દ્રષ્ટાંત બ. અ, જ વિધવા તથા એક અભિવક્ત બાધ ક
મુકી મરો જાય છે. ત્યાર પછી ક પોતાની વિધવા મુકી ગુજરી જાય છે.
ક ના મરણથી જ ની દત્ત લેવાની સત્તા ખંધ પડે છે. પદ્માકુંવારી
વી. કોર્ટ આફ વાંડલ્લા. દ. લા રી. ૮ કલકત્તા ૨૦૨. પણ આ

પ્ર. ૧ ક. ૧૦૬ દત્તક લાપ શીવાય જીતાનો વારસો છીનવવાનો હક. ૭૫

પ્રસંગે જો જાએ કનુ હયાતીમાં દત્તવિધાન કર્યું હોય તો તે દત્ત
જોકરો જ નો વારસો છીનાવી શકત.

૨

દત્તક પાપ શીવાય ખીજનો વારસો કોઈ પણ પ્રસંગે છીનાવી
શકતો નથી વામનદાસ વી. મુ. તરીણી ૭ મુ. ૬. અ. ૧૬૯; મુબ-
નમદેવવા વી. રામશીશોર ૧૦ મુ. ૬. અ. ૨૭૯; કાલીપ્રસન્ન
વી. ગોકુલચંદર ૬. લા. રી. ૨ કલ. ૨૯૫; નીલકોમલ વી.
જોતેદ્રમોહન ૬. લા. રી. ૭ કલ. ૧૭૮; અને મુબનેસરી વી.
નીલકોમલ ૬. લા. રી. ૧૨ કલ. ૧૮

દત્તક પાપ શી-
વાય ખીજનો
વારસો દત્તક
છીનાવી શકતો
નથી

આમાં અપવાદ માત્ર એટલોજ છે કે વારસો લેવાના વખતે, દત્તક
લેવાનો જોકરો હયાત હોય, અને તેને દત્તક લેવામાં કરડનાકા-
ળથી વિલંબ થઈ હોય, અને પાછળથી તેને દત્તક લેવામાં આવે
તો તે દત્ત પુત્ર કેપર કરનાર પાસેથી વારસો છીનાવી શકે. મુબ-
નેસરીદેવી વી. નીલકોમલ. ૬. લા. રી. ૧૨ કલ. ૧૮

અપવાદ

આ કલમમાં વારસો છીનાવવા સંબંધીજ નિયમ છે, માટે દત્તવિ-
ધાન થયા પહેલાં દત્ત પુત્રના અભાવે જોણે વારસો લીધો હોય તેણે
વારસ તરીકેના પોતાના અધીકારમાં રહીને કરેલાં કામોને, કોઈ રીતે
આ કલમમાં ખતાવેલો નિયમ, અસર કરે છે એમ સમજવું નહી.

દત્ત પુત્રનો હક, દત્તક પાપના મરણ સુધી પશ્ચાત રીતે અસર
કરે છે ખરો, પણ તેનો એટલોજ અર્થ છે કે તે વારસાના હકો ખીજ પા-
સેથી છીનાવી શકે છે, અને તેના દત્તક પાપની હયાતીને સાંધે છે. પણ દત્ત
વિધાન થયા પહેલાંનાં વારસે કરેલાં કાર્યો કરવા, દત્ત વીધાન થવાથી,
તેમનો હક હાજી જાય છે એવી પશ્ચાત અસર થતી નથી, લક્ષ્મણરાવ વી.
લક્ષ્મીઅમલ ૬. લા. રી. ૪ મદ્રા. ૧૬૦; વામનદાસ વી. મુ.
તરીણી ૭ મુ. ૬. અ. ૧૬૯; લક્ષ્મીચંદ વી. ગડ્ડાઈ ૬. લા. રી. ૮
અબ્દા. ૩૨૧.

ખીજ રીતે કહીએ તો દત્તક પાપના મરણ પછી, તેની વીધાને તેની
મીલકત હોંકુલા પ્રમાણે હકથી મામ થાય છે. તે હકાને અનુસરીને તે મી-
લકત દત્ત વીધાન કરતાં સુધી સંપૂર્ણ રીતે ભોગવી શકે છે. દત્તવિધાન
પછી તે વિધવા દત્તપુત્રના વાલીની સ્થિતિમાં આવી પડે છે ધરમદાસ પંડે
વી. શામસુંદરી ૩ મુ. ૬. અ. ૨૨૯; પાકી ખીજાં પધાં કારણસર દત્ત
વીધાનની અસર દત્તક પાપના મરણ સુધી પાડાય છે.—૩ વ. + ૬.

૧૧૫૨; બામનદાસ વી. મું. તરોળી. ૭ મું. ૬. અ. ૧૬૯; લક્ષ્મણાચાર્ય
વી. લક્ષ્મીઅમલ દ. લા. રી. ૪ મ. ૧૬૦ (૧૬૪); ઉમાસુંદરી દેવી વી.
સૌરેશ્વરી દેવી દ. લા. રી. ૭ કલ. ૨૮૮

૧૦૭ દત્ત વીધાનને સંબંધે “ન થવાનું થયું” તો પણ તે
ખરું” (*factum valet quod fieri not debuit*) એ નીયમ
લાગુ પડે છે. આ નીયમનો ખરેખર કયો ઉપયોગ છે તે બાણાવાની
અવસ્થા જરૂર છે.

જ્યારે કંઈ ધર્મ ક્રિયા કે ખાલ સમજીતી રૂપ વાતની ખામી
હોય ત્યારે આ નિયમ તેની ગેર હાજરી પુરી પાડે છે. પણ જ્યાં અવ-
સ્થાની ખામતની ગેરહાજરી હોય ત્યાં તે ગેરહાજરી આ નીયમથી પુરી
પડતી નથી. લક્ષ્મણા વી. વસાવા પા. ૧૨ મુ. હા. ૨૯૩

દ્રષ્ટાંતો.

અ. જ્યારે વીધવાને સંમતીની જરૂર હોય અને તેની સં-
મતીગર દત્ત લે ત્યારે તેને આ નીયમ લાગુ પડતો નથી. કમકે
તેમાં ન થવાનું થયું ગણાતું નથી, પણ થવાને અવશ્યક છે તે
થાય છે. લક્ષ્મણા વી. વસાવા ૧૨ મુ. હા. ૩૯૨.

બ એકનો એક પુત્ર આપવાને વિધવાને મનાઈ છે. માટે તે
તેવું દત્તવિધાન કરે તો કાયમ રહી શકતું નથી. સાંમશેઝરરાજ
વી. સુભદ્રામાજી દ. લા. રી. ૬ મું. ૫૨૪

ક ધણીને માટે છોકરો લેવાનો હોય તે પ્રસંગ પાતાને
માટે લેવામાં આવે તો તે દત્ત વિધાન રહે છે, અને તેથી તે
ધણીની જે મીલકત એ એરતને વારસામાં મળી હોય તે પણ તે
મઈ શકતો નથી. પદમસી વી. ઉદેસીગ ૧૨ મુ. ૬. અ. ૨૫૬

ડ ધણી મુવા પછી વારસો દીકરાને ગયો, અને દીકરો
વીધવા મુઠ્ઠી મરણ પામ્યો. ત્યારે પહેલી વિધવાની દત્ત લેવાની
પરવાનગી બંધ પડે છે. માટે તેવું દત્ત વીધાન તદ્દન નિરર્થક છે.
પદ્માકુંવારી વી. કોર્ટ ઓફ વાર્ડ્સ દ. લા. રી. ૮ કલ.
૩૦૨; કેશવરામચંદ્ર વી. ગોવીંદ ગણેસ દ. લા. રી. ૬ મું. ૬.
૯૪; તે દેશણે પણ આ નીયમ લાગુ પડતો નથી.

૬ એ પુત્રનું એક વખત દત્ત વિધાન થયું હોયતો તે અને ૨૬ ગણાય છે. અલ્લેક્ષ્મી વીં કાલા પાઠાઢ માં જા. ૩, લા.

રિ. ૧૨ કલ. ૪૦૬, ૧૨ જુલાઈ ૧૮૮૫

૧૦૭(અ) જ્યારે આ નીયમ નહીં લાગુ પડતાં દત્ત વિધાન નિર્ણયક કે ૨૬ થાય છે ત્યારે એ દત્ત પુત્રના હક વીસે જુદા જુદા મત છે. એક કામમાં ઠરાવવામાં આંચું કે નવા કુટુંબમાં તેના છોકરાનો માત્ર ગુજરાનનોજ હક છે. આવાનું વીં નાલદચ્છી ૧ મ. હા. ૪૫

ખીજા કામમાં એમ ઠરાવવામાં આંચું કે તેના પુત્રનો કહેવાયલો દત્તક દાદો તેના ભરણ પોશણને માટે પાત્ર નથી મળતો વીં અંબાદાઈ ૧ મ. હા. ૩૬૬, આ દાવાધાન વિધવાને પરવાનગીની ખામીને લીધે ૨૬ ગણવામાં આંચું હતું. તેથી ઠરાવું કે તેના અસલ કુટુંબમાં તેના હક કાયમ રહે છે. પણ આખરે એવો કરો ભેદ રાખવામાં આંચો નથી, અને તેના તમામ હક એક અથવા ખીજા કુટુંબમાં કાયમ રહે છે એમ ઠરાવવામાં આંચું. પદમસાગી વી. ઉદભાગ ૧૨ મ. ૩. અ. ૩૫૬

૧૦૮ કૃત્રીમ એટલે ત્રીજા કે કતોષ્ટ પ્રકારે લઈએ પુત્ર પોતાના જુના કુટુંબનો વારસો લે છે તેમજ દત્ત લેનારનો વારસો લે. આનું કારણ એવું છે કે આ પ્રકાર દત્ત લેનાર અને દત્ત થનાર વચ્ચેનો એવો કરારજ છે કે દત્તલેનારની ધર્મ ક્રિયા કરે અને તેના વડલામાં તેનો વારસો લે.

જુલાઈ ૧ આ કરારમાં પોતાના અસલ કુટુંબના કાંઈ હકા છોડાવવાની કબુલાવત હોતી નથી માટે તેના સ્વભાવી કુટુંબનો વારસો પણ લે છે. મુ. લી. પુ. વી. ગૌરીશંકર. ૩ ક. સ. લી. ૨૦૭ શ્રીનાથસર્માથી. રાધાકૃત ૧ કસ. લી. ૧૮

જુલાઈ ૨ વળી આ કરાર દત્ત લેનારનીજ સાથે છે માટે તેનાજ વારસો દત્ત થનાર લઈ શકે છે. દત્ત લેનારની ઓરત કે બાપ કે તેના ખીજા સગાનો વારસો લઈ શકતો નથી એટલા માટે કે તે દત્ત લેનારની ઓરતનો દત્ત પુત્ર થતો નથી. શ્રીનારાયણ વી. માદલા. ૧ ક. સા. લી. ૨૭ મુ શાંવા કુંભરી. વી. જગનસાગી ૮ લી. રિ. ૧૫૫

હુલાસો ૩ દત્ત લેનાર ઓરત હોય તો તે ઓરતની મીલ-
કતજ લેછે, તેના ધણીની મીલકત લઈ શકતો નથી. કમક તે ઓરત-
નોજ પુત્ર થાયછે. ધણીએ પરવાનગી આપી હોય તોપણ તે ધણીનો પુત્ર
થતો નથી. શ્રીનારાયણ. વી. માઈક્સ. ૨ ક. સ. દો. ૨૭

હુલાસો ૪ જો ધણી અને ઓરત બેગા મળીને દત્ત પુત્ર કરા-
વે તો તે બંનેનો પુત્ર થાયછે અને તે બંનેનો વારશો લેછે તોરહુદ-
નો કલેકટર વી. હરીપ્રસાદ. ૭ વી. રી. ૫૦૦

હુલાસો ૫ કૃત્રીમ પ્રકાર દત્ત લેનાર અને થનાર વચ્ચેનોજ
કસારછે. માટે દત્ત થનારના પુત્રો દત્ત લેનારનો વારશો લઈ શકતા
નથી. જસવતસીંગ વી. દુલીચંદ ૨૫ વી. રી. ૨૫૫

૧૦૯ નાયકાઓ જેને દત્ત લેછે તેવા દત્તકના હક શુદ્ધ દત્ત-
ક જેવા નથી. મથુરા નાયકી વી. રસુ નાયકી ૬૦ લા. રી. ૪
મુંબ. ૫૪૫

૧૧૦ હિંદુ ધર્મ શાસ્ત્ર પાલક પુત્રનાં કસા હક મંજુર કરતું
નથી. અમાચારી વી. રામચંદ્ર ૧ મ. હા. ૨૯૩; નૈલમાધવદાસ
વી. લીલમરદાસ ૧૩ મુ. ર. અ. ૮૫; કાલીચંદર વી. શીવચંદર
૨ વી. રી. ૨૮૧; આવા પુત્રને પોતે કાંઈ બક્ષીશ કરી હોય તેજ માત્ર
તે લઈ શકે.

અંક ૭

દત્તવીધાનનો પુરાવો.

દત્તવીધાનદસ્તા
વેળ પેરાવથીસા
ખીત થવાનીજ-
૩૨ નથી

૧૧૧ દત્તવીધાન દસ્તાવેજથી થએલું હોયું નોંધએ એવી કાંઈ
જરૂર નથી. રૂપમંજરી વી. રામલાલ સરિકાર ૧ વી. રી. ૧૪૫;
સત્રુધ વી. સાર્વજનિક સંઘ પ્રી. જ. ૧૩; હરદયાલનાગ વી. રાયકી.
સ્તો ૨૪ વી. રી. ૧૦૭

અપવાદ—પણ મજબૂત દસ્તાવેજ પુરાવાના અભાવે
પ્રીવીકૌન્સીલે મુળ અપીલ કોર્ટના ફેસલો મંજુર કરી
હાઈકોર્ટના ફેસલો ફરોચો, એટલા માટે કે કામના સંબંધ અ-
સંબંધ જોવાને તે કોર્ટને વધારે સારી જાગવાઈછે. નૈલમાધવ
દાસ વી. લીલમરદાસ ૧૨ મુ. ર. અ. ૮૫

પ્ર.૫ ક ૧૧૨-૧૩ દત્તવિધાનના પ્રત્યક્ષ પુરાવાની જરૂર નથી.

૭૯

૧૧૨ તેમજ દત્તવીધાન થયાના પ્રત્યક્ષ પુરાવાની જરૂર નથી.

પ્રત્યક્ષ પુરાવાની જરૂર નથી

ખુલાસો—માત્ર સાંખ્યા વખત ઉપર થયું હોય અને કહેવાયલા દત્તપુત્રને કુંડુંબના માણસોએ અને જાહેર કાર્યમાં દત્તપુત્ર તરીકે ગણેલો હોય ત્યારે દત્તવિધાન થયું છે અને તેના સંબંધે દરેક હકીકત બની છે એવું અનુમાન લેવાય છે. નિવ્યાનંદ વીં કૃષ્ણા દગાલ ૭ બં. લા. રી. ૧; હરદયાલ વીં રામાક્રિસ્ના ૨૪ વીં. રી. ૧૦૦

આજુ બાજુની હકીગતનો પુરાવો.

ટીકા.

દત્તવીધાન થયું છે એવું ઠરાવવાનો ઠાવો હીંદુસ્તાનના સન ૧૮૭૭ ના આક્ટ ૧૫ ના પરીશીષ્ટ ૨ ની કલમ ૧૧૯ મુજબ ૬ વરસની અંદર કરવો જોઈએ અને તે મુદત, આવા દત્ત છોડરાના દત્ત તરીકેના હક ને પ્રથમ જ્યારે નડતર થાય છે ત્યારથી શરૂ થાય છે.

દત્તવીધાન થયું છે એમ ઠરાવવાનો ઠાવો ક્યા રે લવાય.

દત્તવીધાન થયા વીરોનાં હુકમનામાં જેઓ પક્ષકાર નથી તેમને પણ પ્રથમ બંધન કારક ગણવામાં આવતાં હતાં, એટલા માટે કે તે કુનિયા વીરોનાં (જન્મેટ ધન રેમ) હુકમનામાં છે. પણ આ નીચમ પાછળથી હિડાની દવામાં આંબે છે અને ઠરાવેલું છે કે તેવાં હુકમનામાં ત્રાહીત સાથેના કામમાં દત્તવીધાન વિરોનો પ્રથમ દર્શનીય પુરાવો પાળુ નથી. કન્યાજાલ વીં રાધાચર્ન (૭ વીં. રી. ૩૩૮), આ ઠરાવે જોગેન્દ્રદેવ વીં ફનીન્દ્રદેવ ૧૪ મુ. હ. અ. ૩૧૭ ના કામમાં અનુસરવામાં આંબે. જમનાદાસી વીં ચામાસુદરી લા. રી. ૩ હ. અ. ૭૨, ૮૪

દત્તવિધાન વ-રોનાં હુકમનામાં ત્રાહીતને બંધનકારક નથી.

પણ જ્યારે દત્તવીધાન થયાનીજ વાત ધનકાર કરવામાં આવતી હોય ત્યારે તેથી પ્રાપ્ત થતી મીઝકતના માલેક તરીકે ચોતાનો હક ખતાવી, દત્ત પુત્રે પ્રથમ રેવન્યુ અગર ખીજ કાર્ટોમાં દાવા ચલાવ્યા હોય અને તેના બચાવ કર્યો હોય એ બધી વાતો પુરાવા તરીકે અતી હિપથોગની છે. કેમકે તેમ કરવાની કશુર એ ખીજ રીતનો પુરાવો થાય છે (મે. જે. ૧૪૧)

એવાં હુકમનામાં જ્યારે પુરાવામાં લેવાય

૧૧૩ અનુમાન દત્ત વિધાનની તરફેનમાં થાય છે.

આ નિયમની ઉત્પત્તિ.

આ નિયમનું કારણ ધર્મે સંબંધી હિંદુઓના આસ વિચારોનું છે.

તેઓ એમ માનેછે કે પુત્રની હયાતીથી બાપ પુત્ર નામના નફામાં જતા બચેછે (મે. પેરા. ૧૪૦)

લુલ્લાસો આવી કાઢી રીતે એમ સમજવાનું નથી કે ૨ થી ૬ સુધીના અંકોમાં કહેલા અટકાયતો છતાં પણ એમ અનુમાન કરવું.

અવવાદ અપવાદ એટલોજ છે કે પુત્ર અને પ્રતીબંધના કારણથી એ અનુમાન નિશ્ચયકારક થાય છે ત્યારે એ અંકોમાં કહેલી અટકાયતો પણ નહીં શકતી નથી. મલા નાના વી. પરમું હરી. ડ. લા. રી. ૨ મુંબા. ૬૭. જુઓ કલમ ૧૧૫—૧૬

અસલ કાર્યના પુરાવાના તમામ અભાવે કેવી કેસીયત હોયતોદત્ત વિધાન મંજુર થાય એ વાત દરેક કામના સંગે ઉપર આધાર રાખે છે કમમજરી વી. રામલાલ શીરકાર ૧ વી. રી. ૧૪૫

દ્રષ્ટાંત અ દત્ત કુટુંબના માણસોની ધર્મ ક્રીયાઓ કહેવાયેલા દત્ત પુત્રે કર્યાની વાત ખીન તકરાર માલુમ પડ્યા ઉપરથી દત્ત વિધાન યોગ્ય રીતે થયાનું અનુમાન લેવાય છે. ૩ પે. ૧૦૯૫

દ્રષ્ટાંત બ મણા વરસ સુધી બાઈના દીકરાને કુટુંબના માણસોએ મંજુર કરી મરનારની ઉતર ક્રિયા કરવા દીધી હતી તે પ્રસંગે દત્ત વિધાનની તફતમાં અનુમાન લેવામાં આવ્યું હતું. વીહારીલાલ વા. દંદોમળી ૧૩ વ. લા. રી. ૪૦૧) ૨૧ વી. રી. ૨૮૫; નોત્યાનંદધોસ વી. કીસનદયાલ ઘોશ વ. લા. રી. ૧-૧૫; વી. રી. ૩૦૦.

દ્રષ્ટાંત ક કહેવાયેલો દત્ત પુત્ર મીલકતનો કબજેદાર હતો અને મણાં વરસ સુધી દત્તવિધાન મંજુર રાખવામાં આવ્યું હતું. તે પ્રસંગે એ દત્ત તેની સ્વભાવીક માળાપની સાથે રહેતો તોપણ દાન અને સ્વીકારના પુરાવાની જરૂર છોડી દેવામાં આવી હતી. સાબાલીલા વી. નાહગળ મૈત્રી ૧૧ વી. રી. ૩૮૦, રાજેન્દ્રનાથ હલદાર વી. જોગે દ્રનાથ ૧૪ મુ. ડ. અ. ૬૭; વૈકાગૌડા વી. જકનગૌડા. મુ. કા. પ્રી. જ. ૧૮૭૫—૪૯

દ્રષ્ટાંત ડ ૨૩ વરસ સુધી એક દત્ત વીધાન સ્વાકારવામાં આવ્યું હતું તે પ્રસંગે એમ ઠરાવવામાં આવ્યું કે યોગ્ય અધીકારવાલા માણસે દાન કર્યું છે એમ અનુમાન લેવું જોઈએ. આળદરાવ વી. ગણશ ચક્રવર્તરાવ. ૧૮૬૩ સ. અ. નંબર ૨૭૩

દ્રષ્ટાંત ૬ એક છોકરાને તેના ધણી તરફથી મળેલી પરવાનગીની રૂએ વિધવાએ જાહેર રીતે અને નિયમસર દત્ત પુત્ર લીધો. તેના દત્ત વીધાનની વાત ૨૭ વરસ સુધી કુટુંબે મંજૂર રાખી હતી. તે પુત્ર મીલકત મુકી મરી ગયો તે પ્રસંગે જાણાવવામાં આપ્યું કે ધણીજી મજબુત પુરાવાથી ૨૬ ન થાય ત્યાં સુધી તે યોગ્ય રીતે થયું છે એમ માનવું જોઈએ. સાયમલાલ દત્ત વી. સીદામીની દાસી. ૫ બં.લા.રી. ૩૬૨; હીરા સુતૌલા વા, મનો સુદરરાવ ૧૮ બી. રી. ૭૭.

આ બધે પ્રસંગે દત્ત પુત્રની સ્થિતિ એક એવા વારસના જેવી છે કે જેની તરફનામાં સાંખા વખતના કબજાને લીધે હરેક વા-જખી રીતે નીકળતું અનુમાન લેવાય છે. રાજેન્દ્રનાથ વી. જો-ગેન્દ્રનાથ ૧૪ મુ. ફ. અ. ૬૭

દ્રષ્ટાંત ૭ એક જ્યારે કોઈ દત્ત વિધાન સાંખા વખત પેહેલાં થયું હોય; તેના અમલ થયો હોય, અને પ્રતિવાદીઓ તેની રૂએ કબજેદાર હોય ત્યારે જે વાદી તે દત્ત વિધાન નિરર્થક કરવા મા-ગે છે તે વાદીએ તે નિરર્થક છે એમ સાબીત કરવું જોઈએ. ગુરુ પ્રસન્નસીંગ વી. નીલમાધવસીંગ ૨૧ બી. રી. ૮૪

ટીકા

અનુમાનનો આ નિયમ એટલે સુધી આગળ લઈ જવામાં આવ્યો છે કે દત્ત વિધાન ગેરકાયદેસર હોય તોપણ તેમને મંજૂર કરવામાં આવે-લા છે. ગાંધાલીયન વી. રઘુપતીયન ૭ મ. હા. રી. ૨૫૦) પણ તેના આધાર, એ અનુમાન મુદત અને પ્રતિબંધના નીચમને લીધે નિર્ણય કારક થવા ઉપર, રહેલો છે માટે તે વીરો પ્રતિબંધના નીચમ નીચે વિરોધ જાણાવ્યું.

૧૧૪ જે જે સખખથી હરકોઈ માણસ પુત્ર પેહેલો થવાનું ઇછે તે તે સખખ એ અનુમાનને મજબુતી આપે છે. તે તે સખખની ગેરલાજ-રી એટલે કે તેથી ઉમટ વાતો તે અનુમાનને નબળું પડાવે છે.

(૧) મજબુત કરાવનારી હકીકતો.

અ જ્યારે કોઈ અપુત્ર માણસ કથાવસ્થાએ પોતાં જોય કોઈ આગળી રહેતા હોય ત્યારે એ અનુમાન મજ-બુતીને પામે છે.

દત્ત વિધાનના અનુમાનને મજબુતી આપના-રી તથા નબળું પડાવનારી હકી-કત

ક પોતાની વાંસે પુંછ મુકી જવાની હોય ત્યારે તે અનુમાન વધારે મજબુત થાય છે.

ક કુટુંબમાં કળેશ હોય અને તેથી પોતાની પાછળ થવાનો વારસ પોતાને અપ્રિય હોય ત્યારે પણ વધારે મજબુતી મળે છે.

ઢ મીતાક્ષરા શાળા તળેના દશમાં પોતાની આરત સાથે સંતૌરા હોય ત્યારે ખીજો વારસ થતો અટકાવી દત્ત પુત્રની મા અને વાલીની સ્થિતિમાં તેણીને મુકી જવાને વધારે ચાહે. હરધન બી. મથુરનાથ (૪ મુ. દ. અ. ૪૧૪); શ્રીરઘુનાથ બી. શ્રિવિજય કીશોરો, ભા. રી. ૩ દ. અ. ૧૭૭.

(૨) અનુમાન નબલુ પઢાવનારી હકીકતો.

મરનાર જીવાન હોય કે તેની આરતને પુત્ર થવાનો સંભવ હોય ત્યારે દત્ત પુત્ર લેવાનો ઓછો સંભવ છે સત્રુષ બી. સાવીત્રાદે ૨ નેપ ૨૮૭

૧૧૫ દત્તવિધાન ઉપર વખત એ રીતે અસર કરે છે

(૧) દત્તવિધાન થવાની વાતને મજબુત કરાવવા તરફ અને

(૨) નિરર્થક દત્તવિધાનથી બીપજતા પરીણામ અટકાવવા

તરફ.

(૧)

પહેલી બાબતમાં દત્તવિધાનનું અનુમાન મજબુત કરાવે છે તેનું કારણ એવું છે કે જ્યારે કાંઈ કહેવાયલા દત્તવિધાન થવાને ધણો વખત ગયો હોય, અને તે દત્તવિધાનને એ કુટુંબના અને એ કુટુંબની આશપારાના લોકોએ યોગ્ય રીતે થયાનું ગણ્યું હોય ત્યારે તે વાતો કાયદેસર દત્તવિધાનને માટે જરૂરના શબ્દો વાંતાં બન્યાં છે એમ ખતાવવા શક્ય ધણી જરૂરની છે. અને તે પ્રસંગે તેવી હકીકત નાંખાઈતગાર લોકોના અભીપ્રાય ધણો મજબુત પુરાવ થઈ પડે છે. તે પુરાવ લખ અને આરસપણાની તકરારમાં જે પુરાવ તરફ ધણો ભરોશ રખાય છે તેના જેવો છે. રાજેન્દ્રનાથ બી. જોગેન્દ્રનાથ ૧૪ મુ. દ. અ. ૬૭. જુઓ પુરાવાના કાયદાની કલમ ૫૦.

આવા પુરાવાની કીમતનો આધાર કાંઈ પણ વખત જવા ઉપર નથી પણ લાંબા વખત સુધી ચાલેલી માનીતતા બિપર છે; માટે મી. મેન કહે છે કે, જે દત્તવિધાન ગુપ્ત રાખવામાં આવ્યું

દત્ત વિધાન ઉપર
વખતની અસર

પ્ર.૫ક.૧૧૬-૧૬ દત્તવિધાનનું અનુમાન કેવી રીતે નિર્ણયકારક થાયછે. ૯૧

હોય અથવા એક ખૂણુ વાલા તેવી વાત જણાવે અને ખીણ ખાણુ તે તરફ બેઠકારપણે જુએ અને દત્તવીધાન થયું માનીને કાંઈ વર્તણુક ચલાવવામાં ન આવે અથવા દત્તવીધાન થયુંજ ન હોય તે પ્રસંગે જે વર્તણુક ચાલે તેથી જુદી રીતની વર્તણુક ચલાવવામાં ન આવે ત્યારે વખત જવાથી દત્તવીધાનનો કાંઈ પુરાવ થતો નથી. પણ હલકુ દત્તવીધાન વીરૂધ પુરાવ થાય છે. (મે. પે. ૧૪૨)

(૨)

જ્યારે જ્યારે દત્તવીધાનનું અનુમાન કાંઈ પક્ષકારો વીરૂધ નિર્ણયકારક* થાયછે, ત્યારે ત્યારે નીરર્થક દત્તવીધાનથી નીપજતા પરીણામ આટકેછે.

દત્તવીધાનનું અનુમાન બે રીતે નિર્ણયકારક થાયછે (૧) અમુક મુદત ગયાથી અને (૨) અમુક વસ્તુને અમુક રીતે સ્વીકાર કર્યાથી.

૧૧૬ દત્તવીધાન મુદત જવા દેવાથી નીરણયકારક થાયછે ત્યારે એ મુદત કેટલી જોઈએ અને તે ક્યારે શરૂ થાયછે એમ બે વાતો જોવાનીછે.

દત્ત વિધાનની વાત અમુક મુદત જવાથી નિર્ણયકારક થાયછે

નિર્ણયકારક અનુમાન હોકુસ્તાનના પુરાવાના કાયદામાં નાણુયકારક સાખીતીના નામથી ઓળખાવેલાછે. (જુઓ અમારી પુરાવાની ટીકાનાં પ્રસ્તાવીક હકીકતનું પ્ર. ૨૭ અને કા. ૩—૪ ઉપરની ટીકા.)

કાંઈ વાતનું અનુમાન કરવું એટલે વસ્તુની અમુક સ્થિતિને લીધે તે વાત બન્યાનું પહેલે દરજ્જે સાખીત ગણી લેવું, અને તે વાત નથી બની એમ સાખીત કરવાનો બોલો સામા ધણી ઉપર નાંખવો- પણ જ્યારે વસ્તુની અમુક સ્થિતિ ઉપરથી કાંઈ વાતનું અનુમાન નિર્ણયકારક ગણાયછે, ત્યારે તે વાત આખરની રીતે સાખીત ગણાતાં, તે વાત નથી બની અથવા નીરર્થક (ચિરકાયદેસર) છે એમ બોલવાની પણ સામા ધણીને છુટ રહેતી કે અપાતી નથી, માટે તેવા પુરાવાનો શી રીતે આપીજ શકે? આવી સ્થિતિ મુદતના નીચમથી કે પુરાવાના પ્રતીબંધના નીચમથી પેદા થાયછે.

દત્તવિધાન રદ
કરાવવાનો દાવો
કરી મુદતમાં
લાવવો અને તે
ત્યારથી શરૂ થાય

જે દત્તવિધાન યથાનુ કહેવામાં આવે છે તે નીરર્થક છે અથવા ખરે
ખરી રીતે થયું નથી એમ કરાવવાનો દાવો હોદ્દાના ના સને ૧૮૭૭ના
આક્ટ ૧૫ ની કલમ ૧૧૮ પ્રમાણે ૬ વરસની અંદર કરવો જોઈએ,
અને તેની મુદત કહેવાતા દત્ત વિધાનની વાત દાવો કરનારના પ્રથમ
બાણમાં આવી હોય ત્યારથી શરૂ થાય છે.

ખુલાસો

ખુલાસો—જ્યારે કાંઈ રાખનારે કાંઈ મીલકતનો કબજો તરત લે-
વાનો હક થયેલોય, પણ દત્ત પુત્ર તરીકે દાવો રાખનાર શખ્સના વ-
ચે નહવાથી, તેને કબજો મળી શકતો નહોતો તે પ્રસંગે શરૂ શખ્સના-
નો કબજો લેવાનો હક, દત્ત પુત્રના અભાવે જ્યારે ઉત્તરપત્ર થાય,
ત્યારથી મુદત શરૂ થાય છે; ક્રમકે ત્યારથી દત્તવિધાનનું સાન યથાનુ
માનવું જોઈએ. માટે તેજ વખતથી દત્ત પુત્રનો કબજો વીરૂધ્ધ થાય છે.

દ્રઘ્ઘાંત. અ. ષ નામનો દત્તક પુત્ર અને ક નામનો વિભક્ત
ભાઈ મુકીને ગુજરી ગયો. ષ ના દત્ત વિધાનની વાત ખરી ન હોય
તો અ ની મીલકતનો કબજો લેવાનો હક, વારસ તરફ ક ને અ
ના મરણ વખત પ્રાપ્ત થાય છે, માટે ષ નું દત્તવિધાન નિરર્થક છે કે નથી
થયું એમ કરાવવાના દાવાની મુદત અ ના મરણથી ગણાય છે.

અપવાદ

અપવાદ. પણ જ્યારે વારસ તરીકે કબજો લેવાનો હક તરતનો
ન હોય અને માત્ર ઉત્તરાધિકાર હોય ત્યારે કબજો લેવાનો હક ઉત્તરપત્ર
થતા હોય તે વખત મુદત શરૂ થાય છે. જેમકે વિધવાએ કરેલું દત્ત
વિધાન રદ કરાવી કબજો લેવાનો હક વિધવાના મરણ વખત ઉત્તરપત્ર
થતા હોય ત્યારે તેના મરણથી મુદત શરૂ થાય છે. શ્રીનાથ ગંગો-
પાખ્યા, વી. મહેશ્વંદર, ૪ ષ. લા. રી. ૩; મુ. રાજકુંવર વી.
મુ. હંદરજીતકુંવર ૧૩ વી. રી. ૫૨

દત્ત વિધાનને
રદ કરાવવાનો
દાવો કાબૂ કરી
શકે.

૧૧૭ દત્તવિધાન રદ કરાવવાનો દાવો દત્ત પુત્રના અભાવે જે
વારસ થવાને માયકે હોય તેવો વારસ દાવો લાવી શકે છે.

અ દત્તની વિધવા મા હયાત હોય ત્યારે તે દત્તવિધાન
રદ કરાવવાનો દાવો પહેલા ઉત્તરાધિકારના હક વાળો વારસ કરી
શકે છે. એટલે કે દાવો કરતી વખત એ વિધવા મરણ પામી
હોય તો વારસો લેવાને હકદાર થાય તે વારસ દાવો કરી શકે છે.
રાણીઆનંદકુંવર, વી. કોર્ટ ઓફ ચોર્સ ૬. લા. રી. ૦
૬ કલ. પ્રી. કા. ૭૬૪; ૩ વે. ૪, ૧૨૨૫

અપવાદ (૧) પણ જો એ વારશ વિધવા સાથે મળી જાય તો જરા છેટેનો વારશ પણ તેવો દાવો લાવી શકે છે.

દ્રષ્ટાંત—આવો દાવો મરનાર બાઈની દીકરીના દીકરાનો દત્તપુત્ર પણ ખંધુતરીકે લાવી શકે. રાજાભાંગદંકુલરવી. કોર્ટ, ઓફવોર્થર્સ, ૬, જા. રી ૬ કલ. પ્રો. કા. ૭૬૪ સદાસીવ. વી. હરિ. ૧૧ મું. હા. ૧૯૦

દત્તવિધાન ૨૬ કરાવવાનો દાવો કરવાને ત્રાહીતને કાંઈ હક નથી, તેમ ઉત્તરાધિકારના વારસની સંમતિથી પણ તે દાવો લાવી શકતો નથી બ્રાંજાંકીશોરી વી. શ્રીનાથસાંસ. ૯ વી. રી. ૪૬૩

૧૧૮ જ્યારે કાંઈ માણસ પોતાની જ વરતણકથી ખીજ માં-જુશોને એમ માનવાને લલચાવે કે જે હક તેને ખરી રીતે છે તે હક તેનો નથી, અથવા તેણે છોડી દીધો છે, અને તેની માનીનતા ઉપરથી તે ખીજો માણસ કાંઈ કરે ત્યારે,

અથવા તે માણસ કાંઈ બોલીને કે કરીને ખીજ માણસને કાંઈ રસ્તો અહણુ કરવાની આસ્તા ઉત્પન્ન કરાવે અને તે આસ્તા ઉપરથીજ તે રસ્તો અહણુ કરે ત્યારે.

અથવા તે ખીજો માણસ તે રસ્તો સજામતીથી અહણુ કરી શકે છે એમજ તે માને એવું કરે અને તે ઉપરથી તેજ રસ્તો અહણુ કરે ત્યારે,

જે સ્થિતિ આવી રીતે પોતાનાજ કારણથી ઉત્પન્ન થએલી છે તે સ્થિતિ વીરુદ્ધ હકો માટે અથવા તે સ્થિતિથી સ્વંદન થયેલા હકો માટે ખાઇમથી દાવો રાખવા તે માણસને છુટ રહેતી નથી. રામરાઉ વી. રાજારાઉ ૨ મ. હા. ૧૧૪; પીઢા મથુલટી વી. ટીમારેહી ૨ મ. હા. ૪૨૮; તરકચંદર વી. હરોશંકર ૨૨ વી. રી. ૨૬૭

જુલાસો ૧—આ પ્રતીખંધ જેને યથો હોય તેના વારશો(તેના તરફથી હિત મેળવનારા)ને પણ તે પ્રતીખંધ નડે છે. રામલીંગ પીલાઈ વી. સદા-ચીવ પીલાઈ ૯ મુ. ૬. અ. ૫૧૫

જુલાસો ૨ એહકા કાયદાના આધારે હોય કે ફકવીટી ઉપરથી હોય તેની ચીંતા નહીં (મે. પે. ૧૪૩.

જુલાસો ૩—આ નીચમ નીચક દત્તવિધાનના સખંધ માણ પાડવામાં આવ્યો છે.

કાંઈ માનીનતા
૧ કરાવવી, તે
૨ માનીનતા
થાય અને તે
ઉપરથી
૩ અમલ થાય
ત્યારે પ્રતીખંધ
ઉત્પન્ન થાય

(અ) એક કામમાં 'પ્રાણજી' એવના દીકરાનું કરેલું દત્ત વીધાન નીરર્થક ઠરાવવામાં આવ્યું હતું ગોપાલયન વી. રઘુ પતીયન ૭ મ. હા. ૨૫૦

(બ) બીજા કામમાં 'પ્રાણજી' ઉપનયન અને લગ્ન થએલા દીકરાને દત્ત લાધો હતો. સદાશીવ વી. હરિમોરેશ્વર ૧૧ મું. હા. ૧૯૦

આ બંને કામમાં દત્ત વીધાન સામે વાંધો લેનારને પ્રતીબંધનો નીચમ લાગુ પાડી તેનો વાંધો નામ જીર કંઈ.

જુલાસો ૪—એક માણસના હક ઉપર બીજો માણસ માત્ર પગ પેસારો કરે અથવા વીરધ હકો જાહેર કરે, તે વાત પહેલો માણસ સાદી રીતે બેઠા બેઠા જોયા કરે તેથીજ કાંઈ પ્રતીબંધનું કારણ થતું નથી; કાયદે મુકરર કરેલી મુદતમાં ગમે ત્યારે ફરીઆદ લાવેતો બસ છે. કેમકે મરજીમાં આવેતો પોતાના હક ઉપર વગર રજાએ બીજા માણસને પગ પેસારો કરતો જોયા કરવા અથવા પગ પેસારો થવા દેવા દરેક માણસને કાયદો અમુક મુદત બાંધી આપે છે. અને એ મુદતનો તે માણસ લાભ લે એમાં કાંઈ પણ અચોચ કે ઈકરીદી રહીત નથી. (મે. પ. ૧૪૩.)

દૃત્યથી પ્રતીબંધ

દ્રષ્ટાંત અ. ગોપાલયન વી. રઘુપતયન (૭ મ. હા. ૨૫૦) ના કામમાં દત્ત વિધાનની વાત માત્ર જોઈ બેસી રહ્યો હતો એટલું જ નહીં પણ તે થયું તે વખત તેને ઉત્તેજન આવ્યું હતું, અને તેમાં સંમતી આપી હતી માટે તે દત્ત વિધાન ત્રીસે વાંધો ઉઠાવવા તેને પ્રતીબંધ છે એમ ઠરાવવામાં આવ્યું.

કૃત્યથી પ્રતીબંધ

દ્રષ્ટાંત બ. સદાશીવ વી. હરી (૧૧ મું. હા. ૧૯૦) ના કામમાં દત્ત પુત્રને દત્ત કુટુંબના માણસ તરીકે ગણીને તેના સ્વ ભાવીક કુટુંબનો હક છોડવા તેને જોણે મલ્યાવ્યો હતો તેને દત્ત વિધાન વિશે વાંધો રાખવા પ્રતીબંધ છે એમ ઠરાવવામાં આવ્યું.

વર્તણૂકથી પ્રતીબંધ

દ્રષ્ટાંત ક. દત્તક બાપનો બાઈ દત્ત વિધાન વખત પાસે હતો અને ત્યાર પછી અમુક દાવામાં દત્ત પુત્ર તરીકે કેહેવાએલા દત્ત પુત્રને સામેલ કર્યો હતો તે પ્રસંગે તે દત્ત પુત્રના કાકાના ઓકરાને એવું વિધાનની વાત ઈનકાર કરવા પ્રતીબંધ થાય છે નીચોમની દેવ્યા વી. સરોવાપ્રસાદ મુકરજી લા. રી. ૩ ફ. બ. ૨૫૩, ૨૫૬; જીતુ વી. ટોંડુ ૧૧ મું. હા. ૧૯૨; સદાશીવ વી. હરી. ૧૧ મું. હા. ૧૯૦

દ્રષ્ટાંત ૬ પ્રતિવાદીએ જામીન થવા માટે ત્રણ પ્રસંગે આપેલી જુખાનીમાં કમુલ કર્યું હતું કે અમુક મીલકતનો હું અને ખીજો એક દત્ત પુત્ર સહબાગીદારો છીએ ખીજો કાઈ નથી. આ અંગી-કારથી પ્રતિવાદીને અને તેના વારસને દત્ત વિધાન થવાનું અથવા તે કાયદેસર હોવાનું ઇનકાર કરવા પ્રતિબંધ થાય છે. રામલાલ પીલાઈ વી. સદાશીવ પીલાઈ ૯ મું. હ. અ. ૫૦૬ (૧૧૫)

મજકુથી પ્રતિ-બંધ

આ કામમાં ડીસ્પીકટ જો એ આ અંગીકારને નિર્ણય કારક અંગીકાર ગણ્યો. અને તે સદર કાર્ટ (હાઇકોર્ટ) અને પ્રીવી-કૉન્સીલે ઉત્તરોત્તર ખાહલ રાખ્યો. તે પ્રસંગે પ્રીવીકૉન્સીલે ૪-૨૦થું કે “આમાં અપેલેશનનો ખાપ રીસ્પોન્ડેન્ટને દત્ત પુત્ર ;” “રીને ત્રણ વાર લખે છે. જો દત્ત વિધાન ન થયું હોત અગર” “કાઈ કારણસર ગેર કાયદેસર હોત તો રીસ્પોન્ડેન્ટને તેમ” “કંચી લખાય નહીં માટે તે વાત રીસ્પોન્ડેન્ટના તમામ હકનો” “પુરું અંગીકાર છે.” અને તેથી તે દત્ત વિધાન કયારે થયું. અને તે યોગ્ય રીતે થયું છે કે નહીં વીગેરે કાઈ વાતો સાબીત કરવાની જરૂર રહેતી નથી.

દ્રષ્ટાંત ૭ અને ૮ અને ૯ નામના બે છોકરા હતા. ૮ નામની વીધવા મુકી ૭ ના પહેલા અપુત્ર ગુજરી ગયો. ૯ ના પછી પરણ્યા વગર ગુજરી ગયો. ૭ ની વીધવા ૬ એ પોતાનો હક ૮ અને તેના દત્ત પુત્ર એફ ને છોડી આપ્યો. આ પ્રસંગે ૭ ની વીધવાને એફ ના દત્ત વિધાનનો ઇનકાર કરવા પ્રતિબંધ થાય છે. મુ. લાદુ વી. મુ. હંદકુવરા. નો. વે. પ્રો. સ. વી. અ. રી. ભાગ ૨. ૧૮૬૪. ૩૬૫

કૃત્રિમ પ્રતિબંધ

દ્રષ્ટાંત ૧૦ વાદીના ખાપનું દત્તવિધાન કારટે ગેર કાયદેસર ઠરાવ્યું તે વાત સંપૂર્ણ રીતે ખાલ્યા છતાં પ્રતિવાદીએ વાદીને કુટુંબ ની મીલકતમાં અમુક હિસ્સો આપવા વાદીને દસ્તાવેજ કરી આપ્યો. આ વાત પ્રતિવાદીને ખીજી રીતે ખાલવા પ્રતિબંધ ઉત્પન્ન કરાવે છે. ગોવીંદ બાલ્ક્રીસ્ન વી. માહાદેવ અનના મુ. હા. પ્રી. જ. ૧૮૭૨ નંબર. ૩૧; સદર પ્રી. જ. ૧૮૭૩ નંબર ૬૬

કૃત્રિમ પ્રતિબંધ

૧૧૬ કાયદાની ચુક મુક્ત કરતી નથી. ન્યાયની આ કહેવત હિંદુ દત્તવિધાન શાસ્ત્ર ને લાગુ પડે છે. રાયાકૃષ્ણ વી. શ્રીકૃષ્ણ. ૧ વી. રી. ૬૨

કાયદાની ચુક

જુલાસો. આનો અર્થ એવો છે કે જે કાંઈ કાયદાથી કાંઈ જવાબદારી રહેલી છે તે કાયદાના અભ્યાસપણાને બીધે તે જવાબદારીમાંથી મુક્ત થવાનું નથી, પણ તેથી વિશેષ તેનું લાભપણું લેવાનું નથી. ૩ વે+બુ ૧૨૨૧ (ફ) એટલે કે કાંઈ હકીકત કબુલ કરવાથી કાયદા પ્રમાણે કાંઈ જવાબદારી હકે એવાત વીશે અભ્યાસપણું હોય ત્યારે તે હકીકતોનો સ્વીકાર બંધનકારક થતો નથી. રંગમા વી. એકમા ૪ મું દ. અ. ૧

દ્રષ્ટાંત અ. પ્રથમ બીધેલો દત્ત પુત્ર પોતાના હક વીશે અજાણ્યો હોય અથવા તેના દત્તક લાપ તેને, કાંઈ ગોઠવણ કરી, વારસામાંથી સાવ ખાતલ કરવા ધારતો હોય, તેવે પ્રસંગે પાછળથી બીધેલા દત્ત પુત્રને તે ગોઠવણથી કાંઈ મીલકત આપવી ઠરાવી હોય, અને પ્રથમના દત્ત પુત્રે સંમતી આપી હોય તે સંમતી તેને બંધનકારક થતી નથી. સદાનંદ મહાપત્ર વી. બનોમાલી. માર્ચલ ૩૧૭.

દ્રષ્ટાંત બ મારા ધણીની દત્તક લેવા પરવાનગીએ એમ કહી કાંઈ વિધવા સગાંઓની સંમતી મેળવે તો તે સંમતી તેમના વિરૂધ્ધ કાંઈ કામની નથી. કરુણાધિ વી. ગોપાલ લા. રી. ૭ દ. અ. ૧૭૩ (૧૭૭)

દ્રષ્ટાંત ક “ તયામૌલ વી. સાશચલ ૧૦ મું. ”
 “ દ. અ. ૪૨૯ ના કામમાં પ્રીતી. કૌન્સીલે જણાવ્યું કે ”
 “ જ્યારે દત્તવિધાન સાખીત છે કે નહીં એવો પુરાવાનોજ ”
 “ સ્વાલ હોય ત્યારે વિધવાની સંમતી અને તેણીની ગર્ભાંત ”
 “ સંમતી ખતાવનારાં જુદાં જુદાં કૃત્યો ધણાં ઉપયોગી ”
 “ થઈ પડશે. પણ જો હકીકત ચોક્કસ રીતે નહીં થઈ તો ”
 “ પછી જે હકને સાખીત થયેલી હકીકત ૨૬ કરાવે છે તે હક ”
 “ વર્તણુંકના અનુમાનોથી સ્થાપન થતો નથી. અપેલેટ બંડુ ”
 “ વિધવા ઓરત છે માટે જ્યાં સુધી સ્વાર્થ રહીત સલાહકાર- ”
 “ રની સલાહ વગર કાંઈ કરે છે ત્યાં સુધી કહેવાયલા દત્ત ”
 “ વિધાન માટે તેણે એ આપેલી સંમતીથી તેણીને નુક- ”
 “ શાન કારક અસર થવી નહીં જોઈએ. આવે પ્રસંગે ”
 “ વિધવા હકીકતના દત્તવિધાન અને કાયદેસર દત્તવિધાન ”
 “ વચેનો બેદ જાણે એમ ભાગ્યેજ આશા રાખી શકાય. ”
 “ જે કૃત્યો તેણીએ કર્યાનું કહેવામાં આવે છે તે કૃત્યો રી- ”

“ કૃષાડંકના કસને મુંજુરી આપતાં નથી, કમક તે કૃત્યો ”

“ કાયદેસર દત્તવિધાનપ્રથમ હોય ત્યારે યાચ તેવીજ રીતે ”

“ રદ થવા યોગ્ય દત્તવિધાન થયું હોય ત્યારે પણ યાચ. ”

૧૬૦— દત્ત વિધાનના સખંધે નીચેના પ્રશ્નગે વિરમ પુરાવ યાચછે.

દત્તવિધાન વિરમ પુરાવો

(૧) દત્ત વિધાન વિશે જ્યારે પુરાવો વિરમ હોય ત્યારે સરકારી દસ્તાવેજમાં, કહેવાયલા દત્તક છોકરાને દત્તક આપના પુત્ર તરીકે, નહીં બખ્થો હતો તે જીવરથીજ એ દત્તવિધાન વિરમ ચુકાદો કરવામાં આવ્યો.

(૨) તેમજ (૧) કહેવાયલા દત્તવિધાન પછી દત્તક માનું નામ સરકારી દસ્તરોમાં રહ્યાની વાત, (૨) એ દત્તકે દત્તક માના તાખાના માણસ તરીકે કામ કર્યાની વાત અને.

(૩) દત્તવિધાન પછી દત્ત પુત્રે પોતાના કન્યાવીક આપનું નામ ધારણ કર્યાની વાતે ગંગાવા વી. રણગંગાવડા. મુ. જા. પ્રી. જ. ૧૮૮૧ પૃ. ૨૪૮) ના કામમાં દત્તવિધાનને રદ કરવાને બસછે એમ ઠરાવવામાં આવ્યું.

(૩) ધણીના મરણ પછી ૧૭ વરસ સુધી દત્ત લેવાની પરવાનગીના અમલ નહીં કરેલો હોવાથી તેના અરાપણા વીરમ અનુમાન લેવામાં આવ્યું ચંદરમણીદેવ્યા વી. મનમોહનની દેવ્યા (મુ. જ. અ. ૪૭૭)

(૪) સામાન્ય રીતે, હમેશાં જે કિયાઓ થતી હોય તેની ગરહાજરી, કહેવાયલા દત્તવિધાનના અરા પણા વીરો બારે શંકા ઉઠાવવાનું કારણ થઈ પડે છે. ગાનુસ વીર સાચીજાદો ૨ નંબ. ૧૮૭

પ્રકરણ ૬

સગીર અને વાલી.

અંક ૧.

સગીર વય અને વાલીપણું.

સગ અને વત
વિધાનના કા.
રણસર સગીર
વય ૧૬ એ ૧-
૨૫ પુરી થાય

૧૨૧ દિ'ડમા પ્રમાણે સગીર વય ૧૬ એ વરશે પુરી થાયછે.

જુલાસો-૧ મીતાક્ષરાશાળામાં એટલે મુંબઈ, મદ્રાસ, બનારસ અને મીથીલામાં આનો અર્ધ, સોલમું વરસ પુરું થયાનો, કરવામાં આવેછે. જહમનદાસ વી. રુપચંદ ૫ સ. દી. ૧૧૪ (૧૩૬); શ્રી વમી હસમ વી. વતુભાવમી. ૧૨ મું. હા. ૨૮૧ (૨૯૦); અને દાય માય એટલે વંગાળા શાળામાં સોલમું વરસ હેસતાં સગીર વય પુરી થયાનો કરવામાં આવેછે, કાલીજર્ણ વી. મગોવતી ૧૦ બં. લા. રી. ૨૩૧; મધુર મોહન વી. સુરેન્દ્ર નારાયણ ઇ. લા. રી. ૧ કલ. ૧૦૮

સરત.—ઉમરની આ ૬૬ માત્ર લગ્ન, દત્તવિધાન અને તલાકના કારણસર માગુ પડે છે એમ સમજવું. તે શીવાય બાકી રીજી શાબતમાં, સને ૧૮૭૫ ના આક્ટ ૯ મા પ્રમાણે, કાર્ટ તરફથી વાલી નીમાયો હોય ત્યારે અથવા સગીર, વાલીની કોર્ટના હવાલામાં, ધાપલ થયો હોય ત્યારે, ૨૧ મું વર્ષ પુરું થયે અને તેમ ન હોય ત્યારે ૧૮ મું વર્ષ પુરું થયે સગીર વયનો અંત આવેછે.

૧૨૨ સગીરના સ્વભાવીક વાલી જુદા જુદા પ્રસંગે જુદા જુદા છે.

(૧) મીલકત અને જાતના વાલી જુદા જુદા છે.

(૨) અવિભક્ત (મીલકતના સખંધે) સગીરના વાલી જુદાછે, અને વિભક્તના જુદાછે.

પહેલા બેઠે બધી શાળામાં થાય છે. કુલદીપ નારાયણ વી. રામવંસી સ. દી. ૧૮૪૭, ૫૫૭.

બીજો બેઠે મીતાક્ષરા શાળાને માટે—અલીમલ અલ્લ વી. અરુણ હેલમ ૩ મ. હા. ૬૯ બીસોનાથ દત્ત વી. કુર્ગપરસાદ ૨ મો. હા. ૪૬ મોકરંદેવ વી. રાણી બીસેસરી સ. દી. ૧૮૫૩ પૃ. ૧૫૯

બીજા કારણસર

૧૨૩ આવેશક સગીરના વાલીનો ક્રમ.

(૧) પાપ.

(૨) નછકનો અવિભક્ત સહસીસેદાર જસિનાય રત્ત
બી. દુર્ગાપરસાદ ૨ મો. ઠા. ૪૬.

જુલાસો—૧ આમાં પહેલા દરજ્જાનો સહસીસેદાર હોય તો
સુધી ખીજા દરજ્જાનો સગો વાલી થતો નથી.

વિભક્ત કુટુંબના સગીરના વાલીનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે.

(૧) પાપ.

(૨) મા.

(૩) પાપ તરફનો નછકમાં નછકનો સંબંધી.

(૪) મા તરફનો નછકનો સંબંધી. આ અનુક્રમે રક
ના અભાવે બીજો સ્વભાગી વાલી થાય છે. મનુ ૮:૨૭; મુદુકૃષ્ણ
નાયકનો કેસ, મદ્રા. ડી. ૧૮૫૨:૧૦૫; મહત્વાહી વી. ગણેશ
સર્વિ. ૧૮૫૪: ૩૨૬. દાવયાગ શાલામાં અવિભક્ત સગીરને
માટે પણ આજ ક્રમ છે.

૧૨૪ મીલકતના સંબંધે વાલીના હક અને સગીરની જવાબ-
દારી નીચે પ્રમાણે છે.

વાલીના હક.

(૧) સગીરની વતી કુટુંબની મીલકતનો વહીવટ કરવાનું
કામ તે કુટુંબના પાત્રીના મેંબરે હપર આવી પડે છે, માટે કોઈ
વહીવટ ચલાવનારના અભાવે તે મીલકતનો વહીવટ કરવા તથા
વ્યવસ્થા કરવા વાલીના હક છે.

વહીવટ અભા-
વવા હકદાર વા-
લીના હક

જુલાસો ૧. કુટુંબની મીલકતમાં કુટુંબના કે પાત્રી (વહીવટ
પારણત)ધંધારેજનારનો સમાવેશ થાય છે. રામલાલ વી. જલમીચંદ ૧
મુ. ઠા. અપે. ૭૧-૨

જુલાસો ૨. આવો વાલા ત્રાહીત સાથે પંત્યાણ પાંધી રહે છે.
રામલાલ વી. જલમીચંદ ૧ મુ. ઠા. અપે. ૭૨

જુલાસો ૩. કુટુંબના નેપાર અર્થે કરેલી લેવ દેવ માટે સગીર
ખાતે અને તે નામજાર કરવાને તેને અધિકાર નથી. રામલાલ
વી. જલમીચંદ ૧ મુ. ઠા. અપે. ૫૨

૨૨ મણીઆર કરજ માટે સગીરની મિલકતની જવાબદારી. પ્ર.૬૬.૧૨૦

જુલો ૪. સગીરને બીજામાં કાંઈ નુકશાન થવા સંભવ હોય એવી પતાવટ પણ કરવા આવા વાલીને અધીકાર નથી. જોહરાં વાંચી બી. શ્રાગોપાલમીસર દ. જા. રી. ૧ કલ. ૪૭૦; રામજાલ બી. જામીચંદ ૧ મુ. જા. અ. ૫૧

વહીવટ ચલાવનાર ન હોય ત્યારે વાલીના હક્ક

(૨) જ્યારે કુટુંબની મીલકતનો વહીવટ કરનાર ખીજો હોય અને પોતે તેમાં સામેલ પણ ન હોય ત્યારે તે વાલી માત્ર સગીરના કે કુટુંબના રક્ષણ વાસ્તે જરૂરનાં હોય એવાં જ કામ કરી શકે. વાલુ દુલીચંદ બી. શ્રીરજમુલ્લખજાલ ૧ જા. રી. ૬. અ. ૨૭

અપવાદ—સગીરની પત્ની વાલી વહેંચણીના દાવે, માત્ર સગીરના હિતની ખાતર ભાવી શકતો નથી. પણ મજબૂરો મીલકત ગેરવ્યવસ્થાથી બીડી જતાં તેના હક હીસાને યતુ નુકશાન અટકાવવા માટે ભાવી શકે. સ્વામ્યર વા. એ. કલેંગમ ૧ મ. જા. રી. ૧૦૫ કામા સી બી. સેદુસ્વર ૩ મ. જા. રી. ૯૪

સગીરની જવાબદારી.

સગીરની કંઈ મીલકત જવાબદાર થાય છે

(૩) કોઈ કરજ હિંદુ કુટુંબનું મઝીઆર કરજ ગણાય એવું હોય, અને તે તે કુટુંબના કોઈ માણસની ૨૧ વરસની વયમાં થયું હોય ત્યારે તે કુટુંબની મઝીઆરી મીલકત, અને ખીજા મરણ પામેલા જે કે એ કરજ વખત ૨૧ વરસ ઉપરાંત નાં હોય તેવા ભાગીદારની જે સ્વોપારજીત મીલકત એ સગીરને મળી હોય તે મીલકત આ કરજ માટે ખાલ થાય છે. મુંબઈનાં સને ૧૮૮૬ના આક્ટ ૭ ની ક. ૫

અ સગીરની “જુદી” મીલકત કોઈ પણ કરજ માટે જવાબદાર નથી. પણ જ્યારે ઉપર કહેલી મીલકત ભઈને તેણે મજબૂરો કામ માટે વાપરી ન હોય ત્યારે તેની જુદી મીલકત પણ જવાબદાર થાય છે. મુંબઈનાં સને ૧૮૬૬ના ૭ ક. ૫

ક બાપુકા વેપારમાં થએલા કરજ માટે તે વેપારમાં નહીં જોડાએલો કુટુંબની મીલકતમાંના સગીરનો હિસો જવાબદાર થતો નથી. જમ્પકીસ્તોવેવ બી. નીમ્પાનંદનંદી દ. જા. રી. ૩ કલ. ૭૪૦

(૪) સગીર વયમાં તેના હિસ્સાની કાંઈ મીલકતને બંધ-
નકારક થતું હોય એવા કાંઈ કાર્યની જવાબદારી તેની જાત જી-
વર આવતી નથી. પણ રકમ (૩) માં કહ્યા પ્રમાણેજ મળ.
આરી મીલકતમાંથી તથા ખીજા બાગીચોની જે મીલકત વારસા-
માં મળી હોય તે મીલકતમાંથી જેટલી રકમ મળ્યારા કામ માટે
વાપરી ન હોય તેટલી રકમને માટે તેની જાત જવાબદાર થાય છે,
બુબઈના સને ૧૮૬૬નો આંકડ ૧ ની કલ ૫ કચકીસ્તોદેવ
બીં નીત્યાનંદ નંદી ૬. લા. રી. ૩ કલ. ૭૪૦

સગીર જાતે
જવાબદાર નથી

પણ કરજ માટે
પાત્ર હોય એ
મીલકત મળે
ચેરરસ્તે વાપરે
તો જાતે જવા-
બદાર થાય છે

વ્રણાંત અ—(અ) નામનો હીડુ વેપારી (ન) તથા (જ) ના-
મના જે સગીર પુત્ર અને જે વીધવા મુકી મરણ પામ્યો. કુ-
ટુંબના વેપારનું કામ એ વીધવાએ પોતાના જમાઈ (હ) ને
શખી તેના હાથથી લીધું. જોના મોટો બાઈ (ન) પુખ્ત વયે
પોહોચતાં એ વહીવટના કામમાં (હ) સાથે સામેલ થયો. આ
વહીવટમાં કેટલુંએક કરજ થયું. આ કરજ માટે આ વહીવટ
સાથે જોડાયેલી સમામ મીલકતમાંનો (જ)નો હીરો પાત્ર છે.
એ વહીવટ સાથે નહીં જોડાયેલી ખીજા કાંઈ કુટુંબની
મીલકત હોય તેમાંનો (જ) નો હીરો અથવા (જ) ની ખીજા
મીલકત અથવા તેની જાત આ કરજ માટે જવાબદાર નથીજ.
કચકીસ્તોદેવ બીં નીત્યાનંદ નંદી ૬. લા. રી. ૩ ક-
લ. ૭૪૦

વ્રણાંત બ—કાંઈ હીડુ સગીરની વાલી તેની મા સુધવુ-
થયી અને ખીજો ઈમાજ ન હોય તો વડીલોપારણત કરજ વા-
સ્તે સ્થાવર મીલકત વેચી શકે છે. સુદરનારાયણ બીં બીનંદરામ
૬. લા. રી. ૪ કલ. ૭૬

વ્રણાંત ક—તેમજ સગીરનાં મરણ પોષણ માટે પણ ખીજો
હવાય નહીં ચાલતાં તે વેચી શકે છે. સુદરનારાયણ બીં. વાનંદરામ
૬. લા. રી. ૪ કલ. ૭૬

વ્રણાંત ઢ—દીકરાના ભાગ માટે વિધવા વાલી અને
મા કરજ કરી શકે છે. રામકુબર બીં શ્રીમતી રજામદ ૧
લા. રી. ૬. અ. ૧૮

૧૨૫ ખામકનો હવાલાહક પટેલ. ૧૩૭૦,

(૧) માનોછે. કુલદીપ વી. રાજવંસી સ. રી. ૧૮૪૦-

૫૫૭.

અવવાદ—એ હક મા બે પ્રકારે ખુએછે.

અ. પુનર્લગ્ન કરવાથી; જાર શીવ વી. રતનજી, મોરીસ
ભાગ ૧; ૧૦૩

વ. તેમજ ધર્મ બદલનાથી. સ્કીનર વી. ઓરડો. ૧૪
મુ. ર. અ. ૩૦૯

(૨) માના અભાવે એ હક જાણ ને પ્રાપ્ત થાયછે.

અવવાદ—બાપ એ હક બે પ્રકારે ખુએછે.

અ. ઊકરાને ૧૮ આપવાથી; જહમીવાદ વી. શ્રીધરવા.
સુદેવ ર. ના. રી. મુંબ. ૧.

વ. અનીતીના કારણસર બાપ ધર્મ બદલ્યો કે નેથી તેની
સાથે બાળકનું રહેવું ઉચિત ગણાય નહીં ત્યારે. રાણી વી. જે
જનજી. પેરી. ઓ. કે. ૯૧

જુનાસોર બાપ સાદી રીતે ધર્મ ફેરવે તથા કરીને તેના હં-
વાસા હક બંધ પડતો નથી. આનું કારણ પ્રીવીકાઉન્ડશીફ આ પ્ર-
માણે જણાવેછે—

“જરૂરીઆત કારણથી હાંકુસ્થાનમાં સામાન્ય રીતે બાળક તેના”
“બાપના ધર્મમાં હોવાનું અનુમાન કરવું જોઈએ.....માટે વી.”
“રોપ હકીકતના અભાવે પેતાના ધર્મમાં સગીરને ફેળવવા વાલીની”
“ફરજછે.” સ્કીનર વી. ઓરડો ૧૪ મુ. ર. અ. ૩૦૯

જુનાસોર તેજ પ્રમાણે સગીર ખીનો ધર્મ ગ્રહણ કરવા વારતે
બાપને ઊડી શકતો નથી. રાણી વી. નીસલોત (પેરી. ઓ. કે. ૧૦૩)
ના કામમાં મુખર્જી કોઈ એક બાર વરસના ઊકરાને, પાદરીના કબજામાં
થી પાછો તેના બાપને સોંપવા હુકમ કર્યો, અને તે ઊકરો ખ્રીસ્તી ધર્મ
વીચારો જાણવાને બાબક થયો છે કે નહીં અથવા તેની મરજી કરીછે તે
ખીશોતપાસ કરવાની ના પાડી.

મદ્રાસ હાઇ કોર્ટ કુલ નારાયણસ્વામીના કસમાં સદરફુ કસને
અનુસરી હતી. તે કામમાં એક ૧૪ વરસનો ઊકરો જો કે તે વદલ્યો

હતો અને સ્કાટીશ પાઠશીઓ સાથે રહેવાને ધણોજ આતુર હતો. તેનો પૃથુ તેને તેના બાપને હવાલે કરવા હુકમ કર્યો. તેજ પ્રમાણે હીમત નાથ વોસ. (૧ જાન્યુ ૧૧૧) ના કામમાં કલકત્તા હાઇકોર્ટ ડરાંબુ. પૃથુ ૧૮૬૫ માં બીકની અરજીના કામમાં યુ.બી.માં સરજોસરુ અર્ટ નોંધે ૧૫ વરસ અને ૭ માસની ઉમરના એક છોકરાને સોંપાવવા ના ખાડી. આ પ્રસંગે આગલા ડરાંબ કોર્ટના ધ્યાન ઉપર સોંપાવવામાં આ- આ નહોતા.

ટીકા.

૧૪ વરસના છોકરાને અને ૧૬ વરસની છોકરીને વાલીના હ વાલામાંથી બધ જુ એ પીનમકોડ ક. ૨૬૧-૩ પ્રમાણે ગુ-હોછે.

સગીરની તરફનાં કૃત્યોની અસર

૧૨૬ સગીર પોતે કરેલા કરારો (તેની મરજીથી) નિર્ણય થયા યોગ્ય છે, નિર્ણય નથી.

સગીર પોતે કરેલા કરાર નિર્ણય થયા છે. ૨૬૬

જ્યારે તેવાં કામ ૧૬ કરવા પારે છે ત્યારે તે કામથી પોતાની મી- મકતના સંબંધે થયેલા લાભ પાછો આપવા તે બંધાયેલા છે. જાદ કેસર બી. જાદ ગંગા ૮ મુ. જા. ૫. સી. જી. ૩૧; કુવરજી બી. મોલી જોડાસ.

પુખ્ત વયે પહોંચ્યા પછી તેવાં કામનો તે ખુબી ક અર્જાત રી તે સ્વીકાર કરી શકે છે. જોડાનાથ બી. રામકીશોર ૧૩ બી. રી. ૧૧૧.

પણ જો જરૂરીઆતનાં કારણ અર્થે તેણે કાંઈ કામ કર્યા હોય ત્યારે તો તે સ્વતંત્ર રીતે તેને બંધનકારક થાય છે. રેણી બી. ગંગાનારાયણ ૩ બી. રી. ૧૦

જોડાનાથ બી. રામકીશોર ૧૩ બી. રી. ૧૧૧; દુર્ગાચર્ચની. રામનારાયણદાસ ૧૩ બી. રી. ૧૭૨

૧૨૭ જેઓ સગીર સાથે વ્યવહાર કરે છે, તેઓ તે વ્યવહારમાંથી છઠ્ઠી શકતા નથી. કનકા બી. કોટાવાપા મદ્રા. ડી. ૧૮૫૫:૧૮૪

૧૨૮ વાલીનું કૃત્ય એક તરફ.

(૧) સુધુ બુધી બાલુ અને (૨) સગીરનાં હિત અર્થે હોય અને ખીલ તરફ (૩) પુખ્ત વયનો હોય તો તે પોતા માટે

સગીર માટે વા- બીએ કરેલું કૃત્ય કવું નોંધાયે.

વાસ્તવિક રીતે કરત એવું હોય તોજ તેને અંધનકારક થાય છે. તીમાકલ વી. સુભામલ ૨ મ. હા, ૪૭ સુદરનારાયણવી. બી નંદરામ ૬, લા. રી. ૪ કલ. ૭૬

ખુલાસો—૧ વાલીએ કરેલું કૃત્ય સગીરના કાયદા માટે કર્યાનું ન જણાય તો તે મંજૂર થઈ શકે નહીં લાલાચંડીધર વી. બીંદેસરી ૧૦ મુ. ૬, અ. ૪૫૪

ખુલાસો ૨—એ સાબીત કરવાનો બોજો એ કૃત્યનો જે સાબ લેવા માગતો હોય તેના ઉપર છે. શાહુ દુલીચંદ વી. વરજ મુલ્લણલાલ ૧ લા. રી. ૬, અ. ૨૭

ખુલાસો ૩—કાંધ દેવું મુદત બાહાર ગએલું હોય પણ વાજખી રીતે દેવું હોય તો તે દેહું આપવાની વાલીને છુટ છે. ઉત્તરલાલ વી. સરકાર ૩વી. રી. ૫૭; તોલકચંદ વી. જીતમાલ ૧૦ મુ. હા. ૨૦૬ (૨૧૩); નાકાના વી. પરમ હરિ ૬, લા. રી. ૨ મું. ૬૭(૭૧); ગોપાલ નારાયણ વી. મધુમતી ગુપ્તી (૧૪ વં. લા. રી. ૪૬) ના કામમાં કલકતા હાઈ કોર્ટે તેથી જુદી રીતે જણાવ્યું છે. પણ ઉપરનો અભિપ્રાય વાસ્તવિક છે.

ખુલાસો ૪—પુખ્ત વયે પોહોંચ્યા પછી પોતાના કાયદાવાળું ન હોય તેવું કાર્ય રવાના કરે તો પછી તેને તે અંધનકારક થાય છે.

ખુલાસો ૫—જ્યારે કાંધ કૃત્ય વાલીએ નહોં પણ સગીરની મીલકતના એનેજરે કર્યું હોય ત્યારે તે કૃત્ય જરૂરનું, વ્યાજબી કે હાપણ બરેલું હોય તો ખસ છે અને તેને માટે સગીર જવાબદાર થાય છે. હનુમાનપરસાદ પંડે વી. મુ. વાપુ ૬ મુ. ૬, અ. ૩૮૩

ખુલાસો ૬—જ્યારે સગીરની મીલકતનો કમજોદાર તે મીલકત પાતાની માલિકીની માનીને તેના સખંધે કાંધ કૃત્ય કરે તે કૃત્ય સગીરને અંધનકારક થતું નથી. શાહુ અલી વી. સુલ્લીયા બીબી ૧૩ વી. રી. ૬૩

ખુલાસો ૭—સગીર પુખ્ત વયે પોહોંચ્યા પછી કાંધ વેચાણ રદ કરાવવા માગતો હોય ત્યારે ખરીદી રકમનો સામ થયો હોય તો તે રકમ આપવાને, અથવા કાંધ રકમના બોજામાંથી તે મીલકત છુટી ગઈ હોય તો તે બોજા સાથે લેવાને પાત્ર છે. કુંવરજી વી. મોતી હરિદાસ ૬, લા. રી. ૩ મું. ૨૩૪; ગાડગેપા વી. આણજી ૬, લા. રી. ૩ મું. ૨૩૭.

૧૨૯. કોર્ટમાં સગીરની વતી યોગ્ય રીતે ચાલેલા કામનાં પરીણામથી સગીર ખંધાય છે. પછી ગમે તે કામ ચાલી હુકમનામું થયું હોય કે સમાધાન થયું હોય તેની ચીંતા નહીં. મધુ સુદન વી. પૃષ્ઠા વલ્લભ ૧૬ વી. રી. ૨૩૧. જર્ગલાર વી. શામલાર ૨૦. વી. રી. ૧૨૦ લેખરાજ વી. મેહતાવચંદ ૧૪ મુ. ૬. અ. ૩૯૩

કોર્ટમાં સગીરની વતી યોગ્ય રીતે ચાલેલા કામથી સગીર ખંધાય છે.

ખુલાસો. તેજ રીતે વાલી દાવા થયા પેહલાં પણ દેણાની પતાવટ કરી શકે છે. ગોપીનાથ. વી. રામજીવિન. સ. વી. ૧૮૫૯:૯૧૩

અવવાદ ૧. સગીરના કાયદા માટે છે કે નહીં એ તપાસ્યા શીવાય કોર્ટ વાલીની કબુલ ઉપરથી, હુકમનામું કરી શકે નહીં. રામચરણ વી. મંગલ શીરકાર ૧૬ વી. રી. ૨૩૨.

અવવાદ ૨ સગીર કપટનાં કારણથી ગમે ત્યારે હુકમનામું ૨૬ કરાવી શકે છે. લેખરાજ રાય વી. મેહતાવચંદ ૧૪ મુ. ૬. અ. ૩૯૩.

૧૩૦ વાલીનાં કપટયુક્ત કે ગેરકાયદેસર કામને માટે તેના ઉપર સગીરનો દાવો ચાલી શકે છે. દસરચંદર વી. રાઘવચંદર નારાયણ સ. વી. ૧૮૬૦:૧: ૩૪૯.

વાલીનાં કપટયુક્ત કે ગેરકાયદેસર કામ માટે દાવો લાગવા સગીરને હક છે.

અ. વાલીને હાથ સગીરની જેટલી મીલકત આવી હોય તેટલે જ દરજ્જે સગીરનાં દેણાં માટે તે જવાબદાર થાય છે. શેખ અલીમુદીન વી. મુનસીબાધર અલી ૩ વી. રી. ૧૩૭

ભાગ ૩. મીલકતની વ્યવસ્થા.

વિભાગ ૬. વ્યવસ્થાનો વિષય.

અ મીલકત, બ મીલકત ઉપરની જવાબદારી.

પ્રકરણ ૭

કુટુંબની મીલકત.

૧૩૧ હિંદુ ધર્મ શાસ્ત્ર પ્રમાણે મીલકતનો* વિષય થોડો વીરૂધ્ધતા વાળો નથી. હિંદુલામાં મીલકતના મોટા બે ભાગ છે.

(૧) કુટુંબની મીલકત અને .

(૨) સ્ત્રીધન.

સ્ત્રીધન વિષે ઇલાચકુ પ્રકરણ રાખ્યું છે.

ટીકા.

ઈંગ્લેંડમાં માલીકી હક, સાધારણ નીચમ તરીકે, એકજ માણસ નો સ્વતંત્ર, અને વગર અટકાયતી છે. મજબુ માલીકી હક માત્ર અ-

* ૧ મીલકત અને મીલકતના વારસાના નીચમોની ભિત્તિ હીંદુ સ-
મ બંધારણની રાજવાત થયા પછીની છે. (અ. પ્ર. દુનીયાની
તવારીખ પૃ. ૧૪)

૨ મીલકત મઝીઆરો રાખવાની રીત પ્રાચીન વખતમાં દુનીયાના
દરેક ભાગમાં ચાલતી હતી, હીંદુસ્થાનમાં કે ઈંગ્લેંડમાં હતી
એમ કંઈ નથી. હીંદુસ્થાનમાં પ્રાચીન અને અર્વાચીન રીત
જોડાયેલી છે. પણ ઈંગ્લેંડમાં તે અર્વાચીન અને પ્રાચીન રીત
વચે એક જાડું બારું પડ્યું છે. મી. મેન કહે છે કે એક એવા
પુલથી જોડાયેલી છે કે જેના થોડાએક ભાગ, જે કે પ્રાચીન
શાસ્ત્ર શોધકનેજ માત્ર દેખાય, એજ ભાગો હયાત છે. (જુઓ
પાછળ ક. ૩ અ)

પવાદ તરીકે જ હોય છે. મારે અનુમાન તેથી હલકું છે. અટકાયતી હક પણ હોય પરંતુ તે માત્ર અમુક પ્રસંગે જ હોય છે. ખીજી તરફ ૧૬૬-સ્તાનમાં મજબૂરી માલીકી એ નીચમ છે. મારે હરેક કામમાં વિશ્વ સાબીત ન થાય, ત્યાં સુધી મજબૂરી માલીકીનું અનુમાન લેવાય છે. સ્વતંત્ર અને વગર અટકાયતી માલીકી હક તો માત્ર અપવાદ રૂપે જ હોય છે. કુલ માલીકી હક પણ એક માણસ તરફથી તેના વંશજો-ને વારસામાં ઉતરે કે તરતજ તે માલીકી હક મજબૂત થઈ પડે છે. પા-પને દીકરાઓ રોકે છે, બાઇને બાઈઓ રોકે છે, ઓરતને તેના વારસો રોકે છે. ખંજાળામાં દાયબાગથી જરા તકાવત છે. ત્યાં પાપ હરેક લોકતનો સ્વતંત્ર માલીક છે. પણ તે અસહ કૃતી નથી.

૧૩૨ કુટુંબની મીલકતના એ પ્રકાર છે.

(૧) મક્કીઆરી અને, (૨) નહીં મક્કીઆરી.

ટીકા.

પ્રાચીન ગ્રંથોમાં પોત્રાન્તોત “એટલે પાપ દાદાએ મેળવેલી” અને સ્વાર્જોત એટલે “પાતે મેળવેલી” એવા એ બે છે. આનો અર્થ કરવામાં હાલના વિદ્વાનોના જુદા જુદા મત છે, એટલું જ નહીં પણ સં-સ્કૃત ગ્રંથકારોના પણ જુદા જુદા મત છે. મો. વસ્ટ અને બુલર કહે છે કે.—

“જે મીલકત અપ્રતલિધંદાય તરીકે (એટલે, પાપ દાદા અને “પર દાદાના) વારસામાં મળે છે, તે મીલકતનો વડીલો પાછું ત મી ” “લકતમાં સમાવેશ થાય છે. નંદકુમારલાલ વી. મૌલવીરામીરદીન” “(૧૧ વી. રી. ૪૭૭) આ વીચાર, ખીજા ન્યાય સામીઓના વિરુદ્ધ” “મતોની ચર્ચા કરી જગન્નાથ જે વીચાર પાંધે છે તે વીચાર સાથે,” “મળતો આવે છે. પણ એ ચર્ચાજ પતાવી આવે છે કે ખંને ખાજુ” “તરફ ધણુએ કહેવાનું છે. અને એ સવાલ હજી તકરારી ગણુબો” “જોઈએ. જોએ, ગમે તે સર્ગા તરફથી વારસામાં મળેલી મીલકતને” “વડીલો પાછું ત માને છે તેઓ, દાદાની મીલકત ધીરેના યાજ્ઞ” “ચલક ના લખાણ (મીતા ૧:૫:૩) ને એવા નીચમના દાખલા ત” “રીકે ગણુ છે કે, સગપણના હકથી લીધેલી ખધી મીલકતને વડીલો” “પાછું ત ગણુરી જોઈએ. ખીજા ખાજુ તરફ જોએ એમ ગણુ છે કે” “મરદ વડવાઓ તરફથી મળેલી મીલકત અને તેજ ફક્ત (એટલે”

“ખીલ નહી.) વડીલોપાઈત મીલકત છે, તેઓ, તે લલ્લાળતા થ”-
 “જે દરથી નહકમાં નહકનો જે સખંધ નીકળે છે તે સખંધ”
 “(સખંધપણ) ને, સમાસ કરે છે. એટલે કે વડવા અને તેના ત્રણ”
 પેઢીના વંશજોનો સમાવેશ કરે છે. આ એક ખીલથી વિરુદ્ધ મતો”
 “માંના પહેલાનો વિચાર કરતાં એવી મુરકડી જાહેર કે જે મીલક-”
 “ત આપને પ્રાપ્ત થયા વગર દીકરાને પ્રાપ્ત થાયજ નહી, એવી મી-”
 “લકતના સખંધ પણ ઘણી ખાખતમાં ખાખતા જેટલીજ દીકરાને”
 “સત્તા આપે છે. ખીલ તરફ એ સખાણમાં આપેલા દાખલામાં ખા”
 “પના વચ્ચે આવવાની અગત્ય નથી. દાદાની મીલકત પૈત્રને અ”
 “ને પરદાદાની મીલકત પરપૈત્રને મલતી જોઈએ. ગમે તો પછી વ”
 “એના વંશજો હયાત હોય કે ન હોય તેની ચીંતા નહીં. પણ મા”
 “તરફના વડવાની મીલકત તો જો પ્રથમ દીકરીના દીકરાને મળી હોય”
 “તોજ પછી તેના વંશજોને ઉતરે.” (દીકરીના દીકરા ન હોય પણ દીક-
 રીના દીકરાનો દીકરો હોય તો તેને તે મળે નહી. યાસવલકચના વાક્ય
 (માતા ૨:૧૨) માં માત્ર દીકરીજ છે, તેનો, ત્રિશ્નુ ૪:૬૭ની મદદથી વી-
 સ્તાર કરી તેમાં દીકરીના દીકરાનો સમાવેશ કર્યો છે, પણ તેથી આગળ
 ચાલી શકે નહી; એટલે કે દીકરીના દીકરા ન હોય તો દીકરીના પૈ-
 ત્રને વારસો મલતો નથી.) “ત્યારે વલી એમ પણ વાંધા લઈ શકાય”
 “કે દાદાની મીલકતમાં ખાખ અને દીકરાનો સરખો હિસ્સો છે તે ની-”
 “યમ, અસલ નીયમનું જીલ્લન કરવાથી થયે છે. પણ તેથી કરીને તે”
 “જીલ્લનનો, ખુલા આધારોના અભાવે વધારે વીસ્તાર કરવો એ ભ-”
 “યંકર થઈ પડે.”

આથી જણાશે કે મે. વેસ્ટ તથા બુઝરનો અભાપ્રાય ખુબી રીતે
 જાણ દાદા અને પરદાદાની મીલકતને વડીલો પારજીત ગણવાનો છે.
 અને તે વાસ્તવી છે. પણ ત્યારે આ વીચાર સામે એવો વાંધો સામાન્ય રીતે
 દેવામાં આવે છે કે ખીજ સગા તરફથી મળેલી મીલકતને સ્વાર્જીત ગ-
 ણવાથી સ્વાર્જીત શબ્દનો અયોગ્ય વીસ્તારવાલો અર્થ થાય છે; કેમકે
 (સ્વાર્જીતમાં અર્જ ધાતુ રહેલો છે) તે અર્જ શબ્દમાં માણસની પોતાની
 મહેનતથી મેળવવાનો ભાવ રહેલો છે. જગન્નાથ, આનો સંતોશ
 કારક રીતે ખુલસો કરી આપે છે કે ખીજ ખાખતમાં પણ તેવો વીસ્તાર
 કરવો પડે છે; જેમકે આચાર્યજી તેના શિષ્યના વારસો મલે છે અને
 પુરોહિતને તેના યજમાનનો વારસો મળે છે. આવી મીલકતને વડીલો-
 પારજીત મીલકતનું નામ આપવું તદ્દન અશક્ય છે. કેમકે જે દાદાની

મીલકતનો, મીતાક્ષરામાં, દાખલો આપ્યો છે, તે લોહીના સંબંધની વાત બતાવે છે, તેથી તેમાં ધર્મ સંબંધનો સમાવેસ થઈ શકે નહીં એમ જણાવી, મી. વેસ્ટ અને બુલર કહે છે કે “ માટે તે વારસામાં મળી છે તોપણ પત્નિજીતિથી જુદાં બતાવવાને તેને સ્વાર્જીત એટલે વડીલો શીવાય ખાજ કાઢી શકે તેમજ મીલકત તરીકે ગણવી નહીં.” (૩ વે. બુ. ૭૧૪)

પણ મુતવન સ્ત્રીની વી, સાંગીલી વીરા (દ. જા. રી. ૬ મદ્રા. ૧) ના કામમાં પ્રીવીકૉન્સીલે હાથું કે માની મારફત મેળવેલી જમીનદારી સ્વોપારજીત (સ્વાર્જીત) નથી તોપણ બાપ અથવા દાદાની મારફત મળેલી મીલકતનાં સંબંધે જે અટકાયતો છે તેવીજ અટકાયતો આ મીલકતના સંબંધી છે. કેમકે એ વીસે કાંઈ અબીપ્રાય આપવાની ના પાડવામાં આવી... ..

આ પ્રસંગે એમ પણ કહેવામાં આવ્યું છે કે મીતાક્ષરાશાહી પ્રમાણે બાપ, દાદા તરીકે મળેલી મીલકતની દીકરાં વેંહેંચણ કરાવી શકે છે. એવા અર્થમાં તે મીલકતને વડીલોપાજીત પણ નહીં કહી શકાય. અને તોપણ વેંહેંચણ શીવાય ખાજ કારણ અર્થે સ્વાર્જીત નથી એમ હાથું. મી. વેસ્ટ અને બુલર કહે છે કે એક કારણસર એ વર્ગની મીલકત કહેવી. અને ખાજસર કારણ ખાજ વર્ગની મીલકત કહેવી, એ એક એવી વાત છે કે જેને, ખુદી રીતે પ્રમાણ શાસ્ત્રો, પુટી આપતા નથી, એટલુંજ નહીં પણ તેનાં પરીણામ બહુ ઢીલટ સુધર આવે. વારસામાં મળેલી મીલકતની વેંહેંચણના નીયમો બાપ, દાદા તરીકે વારસામાં મળેલી મીલકતની બતાવણી કરે છે, અને બાકીની ખાજ મીલકતની સ્વાર્જીત તરીકે; એટલે તેને માટે ખાજ રીતના કાંઈ નીયમ હોય તો તે પ્રમાણે બંધવસ્થા કરવા હુકમ રાખે છે. (૩ વે. + બુ. ૭૧૫)

બાપ અને દીકરા વચ્ચે વડીલોપાજીત મીલકતની વેંહેંચણ થવાથી વડીલોપાજીત મીલકતનું સ્વરૂપ બદલાતું નથી, તે વિશેનો નીયમ પાક્કવલ્લય એવો જણાવે છે કે “દાદાએ મેળવેલી જમીનમાં અથવા” “તેની જંગમ મીલકતમાં બાપ અને દીકરાનો સરખો હોસ્સો છે” મીતા. ૧: ૫: ૩)

આ નિયમનો અર્થ મદન ગોપાલ વી. રામચંદ્ર (૬ વી. રી. ૭૩)

ના કામમાં કલકત્તા હાઇકોર્ટે ખરાબર કર્યો છે. વલી ઉદારામ વી. રાં. ણું પાંડુજી (૧૧ મુ. હા. ૮૩) ના કામમાં મુંબઈ હાઇકોર્ટે જણાવ્યું કે મક્ષીઆરી મીલકતના વેહેંચાયેલો ભાગ જુદી મીલકત છે. તેમજ કતમા નચીબર વી. રાજા ઓફ શીવગંગા (૯મુ. ફ.અ. ૬૦૯) ના કામમાં પ્રીવીકોન્સલિ જણાવ્યું કે —

“જ્યારે મળ્યારી મીલકત વેહેંચાય ત્યારે વેહેંચાયેલી મીલકત જુદી મીલકતની રીતે વારસામાં ઉતરે છે.” પણ આનો એમ અર્થ લેવાનો નથી કે વડીલોપાર્જીત તરીકે તેનું સ્વરૂપ બદલાઈ જાય છે. આવો વિચાર મુંબઈ હાઇકોર્ટે લક્ષ્મીબાઈ વી. ગણપત મોરોબા. (૪ મુ. હા. ૧૫૦) ના કામમાં લીધો હતો. પણ અપીલમાં (૫ મુ. હા. ઓ.સી.જે. ૧૩૫) તેથી જુદી રીતે ઠરાવવામાં આવ્યું. તેજ પ્રમાણે કલકત્તા હાઇકોર્ટે ઠરાવ્યું કે વેહેંચાયેલાં આવેલી મીલકત વડીલોપાર્જીત છે. આદુરમણી વી. ચોધરીશાંવ દ. લા. રી. ૩ કલ. ૧

એશક વેહેંચાયેલાં મળેલી મીલકત જેઓ જુદા પડે છે તેમના સંબંધ જુદી મીલકત છે, પણ જેઓ જુદા પડતા નથી તેમના સંબંધ વડીલોપાર્જીતજ રહે છે. શાંદ જનદુલે વી. ક્રીજમુલ્લલ લા. રી. ૨ ફ. અ. ૨૭૮ ના કામમાં પ્રીવીકોન્સલિ વેહેંચાયેલાં મળેલા હીસ્સાને જુદી અને પાછી વળી વડીલોપાર્જીત મીલકત કરી કહી છે, અને તે ખરું છે. જેઓ જુદા પડે છે તેમનાથી જુદી છે, જેઓ ભેગા છે તેમની સાથે વડીલોપાર્જીત મીલકત છે. તેજ પ્રમાણે ખાપ, દાદા અને પરદાદા શીવાયના બીજા સગા તરફથી મળેલી મીલકત જુદી છે તોપણ જેઓને પ્રાપ્ત થાય છે તેમની વચેતો મળ્યારી છે.

આ બંધાનું એકંદર એ છે કે મળ્યારી મીલકતના બે પ્રકાર થાય છે. પીત્રાર્જીત મક્ષીઆરી અને લીંતી રીતની મક્ષીઆરી; અને તેજ રીતે સ્વાંગ મીલકતના બે પ્રકાર પડે છે સ્વાર્જીત (કુંકા અર્થમાં) મીલકત અને જુદી મીલકત માટે આ કલમમાં અમે મીલકતના મક્ષીઆરી અને નહીં મક્ષીઆરી એવા ભેદ પાડ્યા છે.

૧૩૩ મક્ષીઆરી મીલકતના બે ભેદ:—

મક્ષીઆરી મી.
લકતના ભેદ.
(૧)
વડીલોપાર્જીત;

- (૧) વડીલોપાર્જીત મળ્યારી. અને
- (૨) બીજી રીતની મળ્યારી.

૬. ટીકા.

વડીલો પારણત અને ખીણ રીતની મજાઆરી મીલકત વચ્ચે ત કાયત એવાછે કે પહેલા પ્રકારમાં મીતાક્ષરા શાલા પ્રમાણે પુત્રનો જન્મથીજ સહ હીસ્સેદાર તરીકે હક ઉત્પન્ન થાયછે, ખીજા પ્રકારમાં તેમ નથી. (મે. પે. ૨૫૦)

૧૩૪ વડીલોપાર્જીત એ પ્રકારનીછે. (૧) અમુક સત્તસોના રણથી રીજાને પ્રાપ્ત થયેલી એ પહેલો પ્રકારછે. તે નીચે પ્રમાણેછે.

(૧) ખાપ, દાદા અથવા પરદાદા તરફથી વારસામાં મળેલી. શ્રીસેસરલાલવી. માહારાજ લડમેસરસિંગ લા. રી. ૬ દ. અ. ૨૩૩

(૨) સહ હીસ્સેદારના મરણથી તેના હક હીસ્સો ખીજાને સહ હીસ્સેદારી હકથી પ્રાપ્ત થાયછે તે. ગંગુમલ વી. બંસીધર ૧ અ. હા. ૧૭૦

ચુલાસો ૧—આ રીતે વારસામાં અને સહ હીસ્સેદારી હકથી પ્રાપ્ત થએલી મીલકત જેમ્મને એ રીતે પ્રાપ્ત થતી હોય તેમનીજ વચ્ચે મજાઆરીછે, જે દીકરાના સખંધે વડીલોપાર્જીત છે તે બાઈના સખંધે તેની થતી નથી; જેમકે, અવાબકત બાઈનો હીસ્સો પ્રાપ્ત થાય ત્યારે

વડીલોપાર્જીત મજાઆરી મીલકત.

જ્યાં સુધી કાઈ કુટુંબ અવીભક્ત હોયછે ત્યાં સુધી તે કુટુંબના કાઈ માણસના મરણથી તેના હક હીસ્સો ખીજાને પ્રાપ્ત થાય તે કાઈ રીતે વારસો કેહેવાતો નથી. જેમ નવા જન્મે તેમના હક ઉત્પન્ન થાયછે તેમ મરણ પામે તેમના હક ખંધ પડેછે. એ હક ખીજાના હકમાં વધારો કરાવેછે અને તેને સહહીસ્સેદારી હકથી પ્રાપ્ત થયાનું કેહેવાય છે. (મે. પે. ૨૪૩). માટે કાઈ સહ હીસ્સેદાર કાંઈ કરજ કરી મરણ પામે તે કરજ તેના હક હીસ્સાથી વસુલ થઈ શકતું નથી. તેમજ તેના ઉપર સાકું પૈસાનું હુકમનામું થયું હોય અને ત્યાર પછી તે ગુજરી જાય તોપણ તે હુકમનામું તેના હક હીસ્સા ઉપર ખજ શકતું નથી. સુરજબંસી કુંવર વી. સચિપ્રસાદ (દ. લા. રી. ૫ કલ. ૧૪૮); રાયબાલકીસન વી. રાયસીતારામ (દ. લા. રી. ૭ અલ્હા. ૭૩૧); બલ્લમદ્ર વી. શ્રીસેસર (દ. લા. રી. ૮ અલ્હા. ૪૯૫ તા. ૨૨ જુન સને ૧૮૮૬); ઉદારામ વી. રાણુગંડુજી (૧૧ મુ. હા. ૭૬, ૮૩-૪-૬.)

તેના જુદા થયેલા બાઈના સંખંધે તે મીલકત વડીલોપાજીત નથી.
અન્નોધ્યા વી. કાશગિર ૪ અ. હા. ૩૧

જુલાસો ૨—વડીલો પાજીત મીલકતની વહેંચણુ થતાં જે-
ઓનો હીસો એ વહેંચણુમાં જુદો પડતો નથી તેમના સંખંધે તે તે
વડીલોપાજીત મીલકતની સ્થિતિમાંજ રહેછે; જેમકે, બાઈઓ વચે
વહેંચણુ થઈ તેમાં દંકરા જુદા પડતા નથી માટે તેમના સંખંધે તે
વડીલોપાજીત ગણાયછે. લક્ષ્મીબાઈ વી. ગણપત મોરોલા ૫ મુ. હા.
બો. સી. ૧૧૯; આદુરમળી વી. ચોધરીશીવ દ. લા. રી. ૩ ક. ૧

જુલાસો ૩—વડીલો પારજીત મીલકતમાંથી ખચાવેલી કાંઈ ૨-
કમ અથવા તેથી અડીદ કરેલી મીલકતને પણ વડીલોપાજીત મીલકત
સમજવી. સદાનંદ માહાપતર વી. જનકીબાઈદાસી ૧ વી. રી. ૨૫૬
૧૨ વં. લા. રી. ૩૦૪; ધનશામકુવારી વી. ગોવિંદસીંગ ૫ સ. હી.
૨૦૨ (૨૪૦); અમરોયનાથ વી. ગૌરીનાથ ૧૩ મુ. દં. અ. ૫૪૨

અપવાદ—પણ મજબૂતી અવોબાજ્ય જમીનદારીની કેપજમાંથી
ખચાવેલી કે તે ઊપજથી અડીદ કરેલી મીલકત મક્કીભારી નથી. માહા.
રાજા લુંગાર વી. રાજારાકુપંતાલુ ૫ મ. હા. ૩૧; જહમનરાવ વી.
તેરીમલરાવ ૪ મ. જુ. ૨૪૧

જુલાસો ૪—કાંઈ મીલકત એકવાર વારસામાં હોવાથી તે
કાંઈ રીતે મેળવેલી છે તે જોવાનું નથી. રામનારાયણ વી. પ્રીતમસીંગ
૨૦ વી. રી. ૧૮૯; રાજામોહન વી. ગૌર મોહન ૮ મુ. દં. અ. ૯૬

જુલાસો ૫—ખાપુકા વેપાર એ વડીલોપારજીત મીલકત છે. રામલાલ
વી. જહમીચંદ ૧૩ મુ. હા. અપે. ૫૨; અવકીસ્તોકુમાર વી. નીત્યાનંદ
નંદી દ. લા. રી. ૩ ક. ૭૩૮

જુલાસો ૬—વડીલોપારજીત મીલકત વિભાજ્ય એટલે વહેં-
ચાય એવી હોવી જોઈએ એમ કાંઈ નહીં આવશ્યક પણ હોય. ક-
તમા નચીયર વી. શવિર્ગંગા ૫૩૯, ૫૮૯, ૬૧૦ યનુમુલા વી. યનુ-
મુલા ૧૩ દં. અ. ૩૩૩ પરીખાસામી વી. પરીખાસામી લા. રી.
૫ દં. અ. ૬૧

૧૩૫ વડીલોપારજીત મીલકતમાં વધારેલી કે મેળવેલી મીલકત
પણ વડીલોપાજીત સમજવી. ગુરુ ચળચળદાસ વી. ગોજીજમણી
દાસી ૧ ફુલટન ૧૬૫; હરપરસાદ વી. શીવદયાલ લા. રી. ૩ દ.
અ. ૨૫૯; શામનારાયણ વી. કોર્ટ આફ વાઈ ૨૦ વી. રી. ૧૯૭

પ્ર. ૭૬. ૧૩૪. ૨૬ મઝીઆરી મીલકતમાં વધારેલી કે મેઝવેલી મીલકત. ૧૦૬

જુનાસો—મઝીઆરી મીલકતની મદદ વગર જુદીજ મીલકત મે-
ળવેલી હોય તે, અને પોતાની મેઝેનતથી કુટુંબની મીલકતમાં સુધારો કે
વધારો કર્યો તે વચે વીશાળ ભેદ છે લક્ષમણ વી. જમનાવાઈ (ઈ. લા.
રી. ૬ મું. ૨૨૫); ગુરુચર્ણદાસ વી. મોકલમણી દાસી ૧ ફુલડન ૧૬૫.
આ પાછલા કસમાં જસ્ટીસ પ્રાંટે જણાવ્યું કે “કુદ્ધા પ્રસાદની મેઝેનત”
“એ રસ્તે કેમે લાગી હતી (૧) કારકત તરીકે અને (૨) મઝીઆરી”
“મીલકતવડે વેપાર કરવામાં; એટલે કે વેપારથી તેમાં સુધારો તથા વ-”
“ધારો કરવામાં મઝીઆરી મીલકતનો ઉપયોગ કર્યો વગર મેળવ્યાનું”
“કહેવાય એવો ભાગ તો, જે ભાગ પોતાના પગારમાંથી ખચાવી શકે”
“તેજ છે. પણ જે તેનો પગાર પાપુકી મીલકત સાથે સેળભેળ કરી”
“નાખ્યો હોય તો પછી તે ભાગ પણ મઝીઆરા માટેજ સેળભેળ કર્યાનું”
“માનવું જોઈએ; જેમકે એક પાણુ તરફથી વારસામાં મળેલી મીલક-”
“તનો ભારે લાભ થવાથી જે મીલકત ખરી રીતે જુદી મેઝેનતથી મો”
“ઝવેલી એક નવી પ્રાપ્તિ છે તે મીલકત સારહુ મીલકતનો સુધારો”
“ગણાય નહીં, તેમ ખોલુ પાણુ ઉપર જુદી મેઝેનતથી મેળવી મઝી-”
“આરી મીલકતમાં ભારે જથ્થો બમેયોથી, જે ખરી રીતે વારસામાં સુ-”
“ધારો તથા વધારો છે, તે મીલકતને જુદી મેઝેનતવડે મેળવેલી”
“જુદી પ્રાપ્તિ ગણવી નહીં જોઈએ.” આ નિર્ણય મુંબઈ હાઈકોર્ટ
લક્ષમણ વી. જમનાવાઈ (ઈ. લા. રી. ૬ મું. ૨૩૩) ના કામમાં
પસંદ કર્યો છે.

ટીકા

આ રીતે વડીલોપાલ્ત ગણવાનું કારણ વધારનાર કે ભેળવ
નારની અંગીકારવાળી વર્તણૂકનું છે. માટે એક બાઈ કાંઈ સ્વોપાલ્ત
મીલકત મેળવી ખોળ બાઈને ત્યાં માત્ર જમા થવા માકલે અને
તે ખોજો પેહેલાની ખુલ્લી કે ગર્ભીત સંમતી શીવાય મઝીઆરી મીલકત
માં ભેળવી આપે, તેથી માલીફને કાંઈ ખંધન કારક થાય નહીં.

૧૩૫ એ કાંઈ પણ ગયેલી વડીલોપાલ્ત સ્થાવર મીલકત
પાછી મેળવવામાં આવે તો તે વડીલોપાલ્ત સમજવી.

અપવાદ—પણ જો ખોળ સહ હિસેદારની સંમતી મળે મેળવ-
વામાં આવે તો માત્ર ત્રણ ચતુર્થાંશ (૩/૪) મઝીઆરી ગણવી. નરગુંઠી
વી. વૈકેટ છલપતી ઈ. લા. રી. મદ્રા. ૨૫૯; મલ્હારા વી. સેલાતી
મુ. હા. તા. ૦૨૦ સપ્ટેમ્બર સન ૧૮૬૪

૧૦૬ વડીલોપાર્જીત મીલકતની સહાયથી મેળવેલી મીલકત. પ્ર. ૭૬. ૧૩૫-૩૬

ખુલાસો ૧—ગમેલી એટલે ખુંચા લેવાએલી કે ખાલસા કરે-
લી સમજવી. વેચાણથી કે ખીણ રીતે ગમેલી હોય તેના સમાવેશ
આમાં થતો નથી. ૨ વેનુ ૭૧૯; વીસલચ્છ વી. અનસામી ૫ મ.
દા. ૧૫૦; મુતાદાદુગનાથ વી. દોરાસીંગ તેવાડ, ડ. લા. રી. ૩૦૦;
નલગુંઠા વી. વૈકટ છલપતી, ડ. લા. રી. મદ્રા. ૨૫૯

ખુલાસો ૨—પોતાના સહ હિસ્સેદારને પડતો મુઝી દાવો કરી
મઝીઆરી મીલકત પાછી મેળવે તેથી કાંઈ વિશેષ હિસ્સો લેવા હકદાર
થાય નહીં. વીસેસર વી. સીતલચંદર ૯ વી. રી. ૬૯

વડીલોપાર્જીત
મીલકતની સ-
હાયથી મેળવેલી

**૧૩૬ વડીલોપાર્જીત મીલકતની સહાયથી મેળવેલી મીલક-
ત પણ તેવીજ ગણાય છે.**

ખુલાસો—૧ વડીલોપાર્જીત મીલકતનો કાંઈ ભાગ નાખી વે-
પાર કરી તેમાં મેલવેલી મીલકત, અથવા વડીલોપાર્જીત મીલકત કામે
મગાડી ખરીદ કરેલી મીલકત વડીલોપાર્જીત મીલકતની સાહાયતાથી
મેલવ્યાનું સમજવું. રામપરસાદ તેવાડી વી. શ્રીવર્ચળદાસી (૧૦મુ.
દ. અ. ૪૯૦; વીસેસર ગાલ વી. માદારાજ લઠમેસરસીંગ લા. રી.
૬ દ. અ. ૨૩૩.

ખુલાસો—૨ સાહયના અર્થ એવો કરવામાં આવ્યો છે કે જે
કાંઈ ધંધાથી, હુનરથી, કે શાસ્ત્રથી દ્રવ્ય મેળવવામાં આવે તે ધંધો, હુનર
કે શાસ્ત્ર કુટુંબના ખર્ચે શીખવવામાં આવ્યાં હોય ત્યારે તે દ્રવ્ય પણ
વડીલોપાર્જીત મીલકતની સાહાયથી મેળવ્યાનું સમજવું. લલમજ
મયારામ વી. જમનાબાઈ દ. લા. રી. ૬ મુંબ. ૨૨૫ (૨૪૩)

ખુલાસો—૩ સામાન્ય કેળવણી જે કે બધી જાતની શાસ્ત્ર કે-
ળવણીને માટે પ્રથમ લેવી જોઈએ તેવી સામાન્ય કેળવણી, કુટુંબના ખ-
ર્ચે આપી હોય તો તેના કુટુંબની મીલકતની સાહાયમાં સમાસ થતો
નથી. લલમજ મયારામ વી. જમનાબાઈ દ. લા. રી. ૬ મુંબ. ૨૨૫
(૨૪૩); બુલોગમ વી. સ્વોરનમ દ. લા. રી. ૪ મદ્રા. ૩૩૦

ખુલાસો—૪ મઝીઆરા કુટુંબના માણસે કરેલી ખરીદી મઝી-
આરા માટે કર્યાનું મનાય છે. ગોપી ક્રીસ્ત વી. ગંગા પરસાદ ૬ મુ.
દ. અ. ૫૩; નથુ વી. માધુ મુ. દા. પ્રી. જ. ૧૮૭૯ પૃ. ૫૬૯;
આવાં કાર્ય બીનામો ગણાય છે. જુઓ પ્ર. ૧૩

ખુલાસો—૫ વડીલોપાજ્ઞીત જંગમ મીલકતની મદદથી સ્થા-
વર મીલકત લીધી હોય તે મીલકત વડીલોપાજ્ઞીત સ્થાવર મીલકતના
દરજાને ગણાય છે માટે જંગમ મીલકતની વ્યવસ્થા કરવા બાબતે જેવો
હક છે તેવો હક પછી રહેતો નથી. ધાવિદાદ વી. દુરગામસાદ ૪ અ.
હા. ૭૧; બીસેસર વી. માહારાજા લલમસેસરસાંગ લા. રી. ૬
ફ. અ. ૨૩૩

દ્રષ્ટાંતો.

[અ] અ કુટુંબ તરફથી બરણ પોપણ લઈ ન્યાયનું સ્થાન
મેળવી સંપૂર્ણકરના દરજાને પોહોચતાં તે દરજ્યાન મેળવેલી મીલકત
વડીલોપાજ્ઞીત ગણાય છે, પણ કુટુંબના અર્થ સામાન્ય કળવણી લીધા
પછી અ એ ન્યાયનું સ્થાન કુટુંબના માણસ પાસેથી અર્થ લીધા
વગર મેળવ્યું હોયતો તેણે મેળવેલી મીલકત સ્વોપાજ્ઞીત છે લ-
લમણ મય રામ વી. જમનલાલ દ. લા. રી. ૬ મુંબ. ૧૨૫;
દાય ૬:૧:૪૪—૫૦; મે. પે ૨૫૬

(બ) હીંદુ કુટુંબના એક છોકરાને કુટુંબના અર્થ શીવીલ સર-
વીસ કે પારીસ્ટરની પરીક્ષા માટે વિલાયત મોકલવામાં આવ્યો. તે
ધંધા શીખી તેણે મેળવેલા મીલકત વડીલોપાજ્ઞીત છે. (મ. પે. ૨૫૬)

[ક] નાયકાની દત્ત લેનારો મા તેના ધંધા ચલાવવામાં
કુટલાએક સાધન પુરાં પાડે છે તે ધંધાથી મેળવેલી મીલકતમાં હી-
સો લેવા તેની દત્તક માનો હક છે. ચલકાંઠા અલસાળી વી. ચ
લકાંઠા રત્ન હેલમ ૨ મ. હા. ૨૫૬

(ડ) અ, બ અને ક કાકાના દીકરા ભાઈઓ છે. તેમાં બ
અને ક સગા ભાઈ છે. કુટુંબની મીલકતની ઉપજમાંથી બ સ્થા-
વર મીલકત ખરીદ કરે છે. તે મીલકતમાં અ ના ક સામે અરથ
હીસો નો દાવો ચાલી શકે છે. કેશવતીવારી વી. જુહારીતીવારી
અ. હા. ૧૮૬૧, ૫૬૫

(ઈ) બે નાયકાઓએ તેમની માતા પર એ સામાન્ય કળવણી
લીધી. અને કસબના ધંધાથી કુટલાએક મીલકત મેળવી. કસ-
બીના ધંધા માટે કળવણીની જરૂર નથી માટે એ મીલકત તેમની
સ્વોપજા છે: બુલોગમ વી. સ્વોરનમ દ. લા, રી. ૪ મદ્રા. ૩૩૦

આ વિષયના સંબંધ બે કેસો આવ્યા છે તેમાં પહેલો સદાચારી

વી. મલારાવ (૨ નેપ ૬૦) ના છે. તેમાંએમ હનું કે સદાશીવ પંથ બાહુ પેશવાના મુખ્ય દીવાન થયા હતા. તેમના દત્ત પુત્ર પાસેથી તેમની મીલકતનો હીસો લેવા તેમના બત્રીજાએ ધવો કર્યો હતો. તેમને વડી-લોપામીત થોડોએક મીલકત હતી. આ મીલકતમાંથી બરણ પોપણુ સહ દીવાન થયા હતા એમ ખતાવવામાં આવ્યું નહોતું. સઘળી મીલક-ત પ્રીવીકૉન્સીલે મઝીઆરી કરાવી. પણ તે એવા કારણથી કે તે મી-લકત મઝીઆરી મીલકતની મદદ શીવાય મેળવ્યાનું ખતાવવાનો બોજો તે દત્ત પુત્ર ઉપર હતો અને તે બોજમાંથી તે મુક્ત થયા નથી.

આ કેસના જેવીજ હકીકત લક્ષમણ વી. જમનાવાદ ઇ. લા. રી. ૬ મુબ-૨૨૫) ના કામમાં હતી. તેમ મુખર્જી હાઇકોર્ટે એ કરાવના એમ ખુલાશો કરી નાખ્યો કે તે માત્ર પુરાવાનો બેજો કાના ઉપર નાખ વો એટલુંજ મુકરર કરેછે. તે કામની હકીકત જેવો તો પુરાવો આપે છે કે નહીં એ સ્વાલ અસગરાએત્રોછે એમ ગણી કરાવ્યું કે સામાન્ય કેસવણી કુટંબના ખર્ચે લીધી હોય તો ચીંતા નહીં, પણ કાઈ ધંધા કે શાસ્ત્રનું જ્ઞાન કુટંબ તરફથી બરણ પોપણુ નહીં લેતાં મેળવ્યું હોય તો તે ધંધાથી મેળવેલી મીલકત જુદી છે. આ નિર્ણય અને તેને માટે આપેલા કારણો વાસ્તવીક છે.

બીજો કેસ પ્રીવીકૉન્સીલની હજુર જે આવ્યો તે પોલીઅમ વી. પોલીઅમ (ઇ. લા. રી. ૧ મદ્રા ૨૫૨) નો છે. તેમાં જણાવ્યું કે “કેહ વળ જાતની કેલવણી કુટંબના ખર્ચે લીધી તો પછી ધંધા કરી જુદી” “મીલકત મેળવવાને તે માણસ હમેશને માટે અશકત થાય છે એવો નીચ.” “મ આલી શકે કે નહીં એ અગત્યનો સ્વાલ છે. તેને માટે મજબુત આ-” “ધારો જોઈએ.” મતલબ એ સ્વાલ પ્રીવીકૉન્સીલે ચુકાવ્યા વગર રાખ્યો છે. ઉપરના દ્રષ્ટાંત ક વાલો મદ્રાસનો કેસ વીરોશ ધંધાના સંબંધ છે. તેજ પ્રમાણે મી. મેન કલમ ૨૫૬માં જીમુત વાહનના આધારઆપી પોતાનો અભીપ્રાય મજબુત કારણો સાથે એમજ આપે છે આ બધાની તુલ ના કરી મુખર્જી હાઇકોર્ટે લક્ષમણ વી. જમનાવાદ (ઇ. લા. રી. ૬ મુ. ૨૨૫) ના કામમાં મુકરર કર્યું કે જે ધંધા કે હુનરથી તકરારી મીલકત મેળવી હોય તે ધંધા કે હુનર કુટંબ તરફથી બરણ પોપણુ સહને શીખવ-વામાં આવ્યો ત્યારેજ તે મીલકત વડીલોપામીત થાય છે. અને કલ કત્ત હાઇકોર્ટ બનકધારીલાલ વી. ગણપત ૧૦ વી. રી. ૧૨૨ના કા મમાં એમ કરાવ્યું કે કુટંબના ખર્ચ જે કેસવણી મળી હોય તે કેસ.

વહીથી મેળવેલી સમગ્રી મીલકતમાં હીસો લેવા મરો હાજરે એવું વા-
દીનું કહેવું આધારવાળું નથી આ હરાવ સંપૂર્ણ રીતે ખરાખર નથી એમ
કહી ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે કલવણીના બે ભેદ જન્મણ વીં જ-
મનાવાદના કસમાં મુકરર કરવામાં આવ્યા છે. અને આજ પ્રમાણે
૫૨૫૨ મદ્રાસ હાઈકોર્ટ બુલાગમ વીં સ્વારનમ (ફ. લા. રા. ૪
મદ્રા. ૨૩૦)ના કામમાં હરાવ્યું. તેમાં એમ હતું કે નાચ કરનારી ઓરતે
સામાન્ય કલવણી તેની મા તરફથી લીધી હતી. અને જે મીલકત મેળવી
હતી તે કસખીના ધંધાથી મેળવી હતી. તેમાં હરાવ્યું કે “એ ધંધા”
“માટે કાંઈ કલવણીની જરૂર નથી માટે તે ઓરતે મેળવેલી મીલકત”
“સ્વાર્ણીત છે. વીસેષ એમ પણ જણાવ્યું કે યેરાક આ કામમાં એવો”
“પુરાવો છે કે તે ઓરત પોતાની કમાઈ વારંવાર તેની માને આપતી”
હતી પણ તેથી કરીને તેમ કરવા તે બંધાણી નથી (૬. ૩૨૪)

૧૩૭ વડીલોપાજીત નહી પણ વાંજો રીતે મઝીઆરીયતી
મીલકતના બે પ્રકાર છે.

ખીજા પ્રકારની
મઝીઆરી મી-
લકતના ભેદ બે
(૧)
એકત્ર કરેલી

(૧) એકત્ર (એકઠી) કરેલી.

(૨) બીજાં સગાં તરફથી વારસામાં એકત્ર મળેલી.

પહેલી જાતના બે પ્રકાર છે:—

અ એકત્ર મહેનતથી મેળવેલી,

બ જુદી જુદી મેલવી એકત્ર કરેલી.

એકત્ર મહેનતથી મેળવેલી—બે અથવા વધારે સહીસેદારોએ
સાથે મહેનત કરી મેળવેલી મીલકત એકત્ર રીતે મેળવેલી મઝાઆરી
મીલકત છે. રામપ્રસાદ વીં સાવચળ (૧૦ મુ, ફ. અ. ૪૯૦)

(૧) એકત્ર મહે-
નતથી મેળવેલી

બુલાસો ૧—વડીલોપાજીત અને ખીજા મઝીઆરી મીલકતના
શુણ દાશમાં તકાવત એવો છે કે પહેલી જાતની મીલકતમાં જન્મથી
દીકરાનો સહીસેદાર તરીકે હક ઉત્પન્ન થાય છે, ખીજા મીલકતમાં
માત્ર જેઓની મઝીઆરી ગણાય છે તેઓજ સહીસેદાર રહે છે.
(મે. પે. ૨૫૦)

બુલાસો ૨—બે જણને એકત્ર ખક્ષીશ મલી હોય તે મીલકત પણ એ
કત્ર મહેનતથી મેળવેલી સમજવી, રાધાબાઈ વી, નાનારાવ ફ. લા. રી.
૩ મુંબ. ૧૫૩

જુલાસો ૨—સહીસેદારી હકથી પ્રાપ્ત થયે પછી તે વડીલો પાછાંત મીલકત થાય છે. ગંગુમલ વીં બંદીધર ૧ બ. જા. ૧૭૦)

ખીજા પ્રકારની મજીઆરી મીલકતના સંબંધે આ ઠરાવ લાગુ પડે છે કે જેમ અને લાગુ પડે તે મરનાર સહીસેદારનો જ હક હીસો વડીલો પાછાંત ગણાય કે મજીઆરી પછી મીલકત વડીલો પાછાંત થઈ પડે એ બંને શંકા વાળું છે. પહેલી બાબતમાં તો એમ પણ ધારી શકાય કે સહીસેદારના મરણથી તેના હક હીસો તેના બાંધને તેમના બાપની મારફત મળે છે, પણ બીજી બાબતમાં તેવું કંઈ કારણ કહી શકાતું નથી.

જુલાસો ૪ જે મીલકત સ્વોપાર્જિત કે ખીજા પ્રકારની મજીઆરી છે, તે એક પેઢી વારસામાં ઉતરે એટલે વડીલો પાછાંત થાય છે. રામનારાયણ વીં પીનાંચરસીંગ (૨૦ વી. રા. ૧૮૯)

દ્વણાંતો.

એકત્ર મેહનત
થી મેળવેલી મીલકત

અ. રામપ્રસાદ વીં સોવર્ણ (૧૦ મુ. રા. અ. ૪૯૦)
ના કામમાં અવીભક્ત કુટુંબના પાંચ ભાઈઓમાંના એક ફટલી-એક જંગમ મીલકત મેળવી. તે મીલકત કામે લગાડી તેના ભાઈઓની મદદથી એક વેપારની પેઢી સ્થાપી. તેના ભાઈઓએ મંત્રાબાળા ભાગીદાર તરીકે ફટલાએક વરસ સુધી જુદી જુદી જગાએ તો પણ સાથે રોજગાર ચલાવ્યો હતો. તેમાં ઠરાયું કે વેપારની સંપત્તિ મીલકત એકત્ર રીતે મેળવેલી (મજીઆરી) કુટુંબની મીલકત છે.

એકત્ર બક્ષીસ
એકત્ર મેહનતથી
મેળવેલી મીલકત છે

(ક) રાધાબાઈ વીં નાનારાવ ક. લા. રા. ૩ મુંવ. ૧૫૩ ના કામમાં એક ગામ બે ભાઈને એકત્ર આપવામાં આવ્યું હતું. તેમાં ઠરાવવામાં આવ્યું કે એ ગામ બે ભાઈની મજીઆરી મીલકત છે માટે એકના મરણ પછી સહીસેદારી હકથી આપુ ગામ બીજા ભાઈને પ્રાપ્ત થાય છે.

(૨) જુદી મીલકત મજીઆરી
ક્યારે થાય છે

૧૩૮ કાંઈ પણ મીલકત નીચેના પ્રસંગે મળ્યાથી થાય.

(૧) જુદી જુદી મેળવી એકઠી કરવામાં આવે તે, (મે. પે. ૨૫૦)

(૨) મજીઆરી મીલકતમાં નાંખવામાં કે ભેળવવામાં

પ્ર. ૭૬. ૧૩૮-૧૯ મહીઆરી મીલકતની સહાયથી મેળવેલી મીલકત. ૧૧૧

આવે તે. જીરપ્રસાદ વી. શીવદયાળ. લા. રી. ૩ ફ. અ. ૨૫૯.
શામલ્લા. વી. નરોત્તમદાસ ૬ મ. હા. ૯. સી. જે. ૬

(૩) ગયેલી મઝીઆરી સ્થાવર મીલકત પાછી મેળવવામાં આવે તે.

અપવાદ—પણ જો સહીસેદારો ખીજા ભાગીદારની સંમતીથી પાછી મેળવે તે પણ ચતુર્થાંશ (૩/૪) મઝીઆરી ગણાય છે. નરગુંડો વી. વૈકટ-છલપતી ડ. લા. રા. મદ્રા. ૨૫૯; મઠહારી વી. શંખાજી મું. હા. તા. ૨૦ સપ્ટેમ્બર સન ૧૮૬૪.

જુલાસો—ગયેલી એટલે ખુંચી લેવાયેલો કે ખાલસા થયેલી સમજવી. વેચાણથી કે ખીજા રીતે ગયેલી હોય તેનો સમાવેશ આમાં થતો નથી. ૩ વૈ + બુ. ૭૧૯ બીસલચ્છી વી. અનસારી ૫ મ. હા. ૧૫૦; મુતાવાદુગનાથ વી. દોરા સીંધ તેવાડ (ડ. લા. રી. ૩ મદ્રા. ૩૦ ; નલગુંડી વી. વૈકટ છલપતી ડ. લા. રી. મદ્રા. ૨૫૯.

જુલાસો ૨—પોતાના સહીસેદારને પડતો મુકી દાવો કરી મઝીઆરી મીલકત પાછી મેળવે તેથી કાંઈ વીશેષ હીસો લેવા હકદાર થાય નહીં. બીસેસર વી. સીતલચંદર ૯ વી. રી. ૬૯.

૧૩૯ કલમ ૧૩૫-૬ માં કહેલી કાંઈ પણ જાતની મઝીઆરી મીલકતની સાહ્યથી મેળવેલી મીલકત પણ મઝીઆરી સમજવી. રામસોસાઈ વી. ભાગવત પંડે ૪ મદ્રા. હા. ૫.

અપવાદ—ખાપ મઝીઆરી મીલકતની મદદથી ગયેલી (ખુંચાએલી અથવા ખાલસા થયેલી) સ્થાવર મીલકત પાછી મેળવે તે મધુખ ચાલે છે ત્યાંજ મઝીઆરી સમજવી (મધુખ ૪:૮:૫) મીતાક્ષરામાં એમ્મી એ. ખું નથી (૩ વૈ + બુ. ૭૨૨) તે પણ આજ નીયમ બધો જગાયે લાગુ પડશે.

જુલાસો—સાહ્યના અર્થ માટે કલમ ૧૩૬ માં આપેલા ખુલાસા સંપૂર્ણ રીતે આહીં લાગુ પડે છે.

દ્રષ્ટાંત

અ કુટુંબની મીલકતની ઉપજમાંથી ઉપાડ કરતો હોય તે વખત માં મેળવેલી તમામ મીલકત મઝીઆરી છે રામસોસાઈ વી. ભાગવત પંડે ૪ મ. હા. ૫.

૧૪૦ નહીં મહીઆરી મીલકતના બે પ્રકાર છે.

(૧) જુદી અને

(૨) સ્વાર્જીત

(૩) મઝીઆરી મીલકતની સાહ્યથી મેળવેલા મીલકત

(૧) જુદી મીલકત જે મીલકત આપ, દાદા, કે પત્નિ દ્વારા
શ્રીવાયના ખીજા સગા તરફથી વારસામાં કાઢીને મળી હોય તે તેની
જુદી મીલકત છે. બાપુનંદકુમાર વી. મૈલવીરાજીઉદીન ૧૮ વી.
રી. ૪૭૭; ગુરુચર્ણદાસ વી. ગોકુલ મળીવડા ૧ ફુલ-
ટન ૧૬૫.

જુદાસો ૧—જ્યારે તેવાં સગાં તરફથી જે અથવા વધારે શખસને
વારસામાં ફક્ત મળે છે ત્યારે તેઓની જુદી મીલકત ગણાય છે. પણ
તેમની વચ્ચે તે બીજા પ્રકારની મક્કીઆરી ગણાય છે. જુઓ
ક. ૧૩૭.

જુદાસો ૨—જુદી મીલકતમાં એવા અર્થનો સમાવેશ રહેલો છે કે
જેઓનાથી તે મીલકત જુદી ગણાય છે તેમનાથી તે મીલકતનો માલિક
જુદો થયો છે. (મે. પે. ૨૩૩)

ટીકા.

મુતાયનચેતી વી. સાગલીવીરા ઇ. લા. રી. ૩ મદ્રા. ૩૭૫;
ઇ. લા. રી. ૬ મદ્રા. ૧) ના કામમાં પ્રીવી કોન્સીલે ઇરાબુ કે માતા
આપ તરફથી મળેલી મીલકત સ્વોપાર્જીત નથી. આ ઇરાવ ઉપર
આપેલા કેસોથી વિરુદ્ધ છે. તેમજ મી. વેસ્ટ અને બુલ્કર આ ઇરાવનાં
કારણ વાસ્તવિક માનતા નથી તે ખરાબ છે. જુઓ કલમ ૧૩૨ની ટીકા
આ કેસમાં મદ્રાસ હાઇકોર્ટ જણાવ્યું કે—

“સીવંગા કેસ (૯ મુ. ઇ. અ. ૫૪૨) ના અમારા કેસમાં
“માં ખતાવેલાં કારણસર અમને લાગે છે કે ઠીકરી, ખાપના વારસ તરી
કે તેનો વારસો લે છે. અને વારંવાર કહેવામાં આવે છે કે તે જુદો
“ગી સુધીનો હક લેતા નથી તે પણ તે અમુક સરત વાળો વારસો લે
“છે, એવી રીતે કે કાન્ધાયનના વાક્ય પ્રમાણે તેણીના મરણ પ”
“છી તેણીના વારસોને ઉતરવાને બદલે તેણીના ખાપના વારસોને તે”
“વારસો પાછો જાય છે. તેણીનો વારસો આ રીતે પોતાને અને પોતા”
“ના વારસોને માટે હોવાને બદલે એક અટકાયત વાલો હોવાથી અને”
“તેણીએ લીધેલી મીલકત સ્વીકૃત નહીં હોવાથી તેણીના વચ્ચે આવવાથી”
“અમારા મત પ્રમાણે, એ મીલકતની અસલ વડીલોપાર્જીત સ્થિતી”
“બદલાઈ સ્વાર્જીત થતી નથી. હીંડુલાનાં લખાણો આપણા જાણ”
“વામાં છે, તે બધાં પ્રમાણે સ્વાર્જીત મીલકત ગણવા માટે”

“આપની કે માની મીલકતનો અથવા તેવી મીલકતની મદદનો, અ-”
 “આવ અવશ્ય હોવો જોઈએ, અને મીતાક્ષરાનો કર્તા તેની ઓખા”
 “એવી આપે છે કે આપ અથવા માની મીલકતને કંઈ નુકશાન કર્યા”
 “વગર (મીતા ૧:૪:૨)”

“માટે અમે ધારીએ છીએ કે માની મારફત વારસામાં મળે”
 “લી મીલકત તેણીના પુત્ર અને પૌત્રના વચ્ચે સ્વાર્જીત છે, એમ કહે-”
 “તું” પુત્રી રીતે ભુલ ભરેલું છે. દાદા તરફથી આપે વારસામાં લીધે”
 “લી મીલકત મીતાક્ષરા પ્રમાણે દીકરાની માગણીથી વહેંચાવાને પાત્ર”
 “છે, એવા અર્થમાં તે કદાચ વડીલોપાર્જીત ન ગણાય પણ તે કાર-”
 “ણથીજ વહેંચણુ શીવાયની ખીણ પાપત માટે તે મીલકત સ્વાર્જીત”
 “નથી” પ્રીવીકૌન્સીલે અપીલમાં આ ફરો લઈ જણાવ્યું કે.

“દાદા તરફથી મળેલી મીલકતની વ્યવસ્થા કરવામાં જે અટકાય”
 “તો છે તે અટકાયત માના આપ તરફથી મળેલી મીલકતને લાગુ છે કે”
 “કેમ? એ સવાલનો હાથકોર્ટે વાચાર કરી જણાવ્યું છે કે વ્યવસ્થાના”
 “કારણસર એ જમીનદારી (માના આપ તરફથી મળેલી) ને સ્વા-”
 “ર્જીત મીલકત ગણવી એવી વાદની દલીલ આધાર વાળી નથી”

આ પ્રમાણે માની મારફત મળેલી મીલકતને વહેંચણુના કારણસર સ્વાર્જીત ગણીએ, અને ખીણ વ્યવસ્થાના કારણસર તેમ જણવા નાપાડીએ એ ખરાખર નથી (જુઓ કલમ ૧૩૨ ઉપરની ટીકા તેમજ ૩ વે. ૭૧૦—૭૧૬)

આવી મીલકતને કટલોએક જગાએ જુદી મીલકત નામ આપ્યું છે અને કટલોક ઠેકાણે સ્વાર્જીત ફરી લખેલું છે. સ્વાર્જીત શબ્દના ટુંકા અર્થમાં તેનો સમાવેશ થતો નથી. વીસ્તાર વાલો અર્થ હોતાં તેમાં તે આવે છે માટે તેને જુદી મીલકતનું નામ આપ્યું છે, અને તે ખંન ન નહીં મમ્મીભારી એવું નામ આપ્યું છે. (મે. પે. ૨૫૩)

૧૪૧ નહીં મમ્મીભારી મીલકતનો ખીણો પ્રકાર સ્વાર્જીત છે.

સ્વાર્જીત:

જે મીલકતનો કલમ ૧૩૪ થી ૧૪૦ સુધીમાં સમાવેશ થતો નથી તે બધી મીલકત સ્વાર્જીત (સ્વોપાર્જીત) છે.

જુલાસો—આપે તેની પોતાની સ્વાર્જીત મીલકત દાનમાં કે વચી-અત નામાથી પુત્રને આપી હોય તે મીલકત પુત્રની સ્વાર્જીત ગણાય છે. મુલત્તે વીજી વાદ મંડા દ. લા. રી. ૭ મુવ. ૪૯૧ ચીરપરતાપ

વી૦ માહારાજા રામેન્દર ૧૨ મુ. દ. અ. ૩૯ જનમોહનદાસ વી૦ સરખંગલદાસ દ. લા. રી. ૧૦ મુબ. (૫૭૮) આ પાછલા કસમાં આગલા વીરધ કરીનો ખુસારો આપવામાં આ૦યોછે. જુઓ પૃષ્ઠ ૫૫૨ અને ૫૭૮.

ટીકા.

કાંઈ મીલકત સ્વાર્જીત છે કે કેમ એ નકી કરવાની કસોટી યાસવ-
હકય નીચે મુજબ આપેછે. “બાપની મીલકત ન નુકશાન વગર”
“જે કાંઈ મીલકત એકાદ સહોસ્સેદાર મેળવે તેમાં ખીજ સહી.”
“સેદારનો હક ધંધાપો થતો નથી. જેમકે મીત તરફની લગ્ન વખતની”
“બક્ષીસ (મનું ૯: ૨૦૬; મદનગોપાલ વી. રામલક્ષ ૬ વી. રી. ૭૧)”
“તેમજ ગએલી વડીલોપાજીત મીલકત પાછી મેળવે તે છોડી દશે”
“નહી. તેમજ શાસ્ત્રની કમાણી ખીજને આપશે નહી. — પાત્ર. ૨:૧૧૮”
“૧૧૯; મીતા ૧:૪:૧

સ્મૃતિ ચંદ્રીકા બાપની મીલકતનો અર્થ મમ્મીઆરી મીલકતના કરેછે. મીતાક્ષરા એટલો વધારો કરેછે કે બાપની મીલકતને નુકશાન વગર એ શખ્દો એ વાક્યના દરેક ભાગ સાથે લેવા જોઈએ માટે મજ-
યારી મીલકતના અરથે, મીલ ઉપર કરેલા ઉપકારના બદલામાં તેના તરફ-
થી મળે તે; આસુર અથવા તેવા પ્રકારના લગ્નમાં મળેતે, (શીવગોવીંદ વી. શામનારાયણ ૭ અ. હા. ૭૫) બાપની મીલકતના અરથે ગયેલી વડીલોપાજીત મીલકતના અર્થે શાસ્ત્ર ફળવણી મેળવી હોય તે, બધી બાઈ અને બાપ વચ્ચે વેહેંચાવી જોઈએ. (મીતા ૧:૪:૬.)

શાસ્ત્રના નફા—કુટુંબની મીલકતની સહાયથી મેળવેલા કયા ગણવા અને કયા ન ગણવા તે ક. ૧૩૬ માં કહ્યું છે, તે જુઓ. તેના સારાંશ એટલોજ છે કે જે ધંધા, કુંનર કે શાસ્ત્રથી ફળવણી મેળવી હોય તે કુટુંબનું ભરણ પોશણ લઈને મેળવી હોય તોજ તે મમ્મીઆરી થાયછે. સામાન્ય ફળવણી કુટુંબના અરથે લીધી હોય તેથી કરીને સ્વાંગ મીલકત મેળવવાને લાયક નજ થાય એમ બને નહીં. લક્ષમ. જ મયારામ વી. જમનાવાદ દ. લા. રી. ૬ મુબા ૨૨૫

મમ્મીઆરાનું
અનુમાન.

૧૪૨ મીલકત વિશે અનુમાન—કાઈપણ હીંદુ કુટુંબના સ બંધે અનુમાન એવું છે કે તે કુટુંબના માણસો મીલકતના સંબંધે અ-
વીભક્ત (ભેળા)છે. (૧) લક્ષ્મણરાવ વી૦ મલારાવ ૨ નેપ. ૬૦. (૬૩); (૨) મોરો વી૦ ગણેશવીઠલ ૧૦ મુ. હા. ૪૪૪ (૩) નીલ.

કૌસ્તોદેવ વીં. ચીરચંદરઠાકુર ૧૨ મુ. દ. અ. ૫૪૦; (૪) તરક-
ચંદર વીં. જોદેસચંદર ૧૧ બં. લા. રી. ૧૯૩, (૫) ગોવીંદચંદર
વીં. દુરગાપ્રસાદ ૨૨ વીં. રી. ૨૪૮; (૬) શુદ્ધીમોહન વીં. અચ્છી-
લચંદર ૨૫ વીં. રી. ૨૩૨, (૭) વેદાવલો વીં. નારાયણ દ. લા.
રી. ૨ મત્રા ૧૯; (૮) નારાયણ વીં. આનાજી દ. લા. રી. ૫ મુ.
બ. ૧૩૦; (૯) શાનુ વીં. કાશીરામ દં. લાં. રીં. કલ. ૩૧૫.

જુલાસો—એક પુરુષથી થએલા માણસો એક કુટુંબના માણસો
છે. “એ અનુમાન દરેક કામમાં અવસ્ય કરીને પદલાતું બાયછે. કાકા-
ના દીકરા કરતાં સગાં બાઈઓ વએ અનુમાન વધારે મજબુત છે. અ-
ને જેમ જેમ કુટુંબના મુળ પુરુષથી છેટે જાયો તેમ તેમ એ અનુમા-
ન બહું અને નબળું પડતું બાયછે.” મોરો વીં. ગણેશવીઠલ ૧૦ મ.
દા. ૪૪૪ (૪૬૮)

ટીકા.

એક કુટુંબના હીંદુ માણસોના સખે મીલકત મઝીઆરીછે
એવું અનુમાન આ કલમ પ્રમાણે લેવાયછે. પણ તેમાં એમ વાંધો
ઉઠાવવામાં આવ્યોછે કે જ્યારે કાંઈ પણ કુટુંબને કાંઈ પણ મઝીઆ-
રી મીલકત છે એમ ખતાવવામાં આવે ત્યારેજ આ અનુમાન લેવાયછે.
મોહનાથ વીં. અજ્યોધ્યા ૧૨ બં. લા. રી. ૩૩૬; દીનોનાથસા
વીં. હરીનારાયણસા ૧૨ બં. લા. રી. ૩૪૯; આ બે કામમાં તરક
ચંદર વીં. જોદેસચંદર ના કસથી જુદા પડવામાં આવ્યું. તે પ-
ણ ત્યાર પછી આ કલમમાં ખતાવેલા પાંચમા અને છઠા, એમ બે
કસમાં અનુસરવામાં આવ્યુંછે. ઉપરના બે કામમાં જુદા પડવામાં
આવ્યું તે બેમાંના બીજા કામમાં જરૂરીશ પાનટીફક્ત કહ્યું કે:—
“ત્યારે સવાલ એ ઉઠછે કે એ મીલકત મઝીઆરી હતી કે કમ?એ”
“મીલકત કયાંથી મેળવી એવા પુરાવાના અભાવે તે સવાલ ઉપર”
“નીશ્ચય કરવામાં મને કટલીએક મુશ્કેલી જોવામાં આવેછે. એવા”
“કટલાએક આ કાર્ટના આધારે છે કે જે ઉપરથી એમ દેખાયછે કે”
“જ્યારે કાંઈ મીલકત મઝીઆરા કુટુંબના એક માણસના નામથી”
“ખરીદ કરવામાં આવી, ત્યારે કાંઈ પણ મીલકત મઝીઆરી હતી”
“કે જેમથી બીજી મીલકત ખરીદ થઈ શકે એમ સાબીત કરવાનો”
“જોજો આવી મીલકત મઝીઆરીછે, એમ કહેનાર ઉપર છે, પણ”
“તેથી વીશ્વ એક તાજેતર આધાર છે. અને તે તરકચંદર વીં. જા”
“દેસચંદર (૧૧ બં. લા. રી. ૧૯૩) નો કસ છે. તે કામમાં આ”

“જરાદીસ સાહેબે આ કોર્ટના તમામ અને નીલકીસ્તોદેશ વીં”
 “ધીરજીવરતાકુર (૧૨ મુ. ફ. અ. ૫૪૦) ના કેસ સુધીના પ્રીવીકૌન્સી”
 “લમાં ચુકાએલા કેસની સંભાળથી તપાસ લીધી છે, અને તેઓ સા”
 “હેબે હરાંબુ” કે જે કુટુંબ મઝીઆરી છે, તે કુટુંબના એકાદ મા-”
 “ણસના નામથી કાંઈ મીલકત ખરીદ કરવામાં આવે, ત્યારે તે મીલ-”
 “કત જુદી મીલકતથી ખરીદ કરવામાં આવી છે, એમ સાબીત કર”
 “વાનો બોલો તેમ કહેનાર બીજર છે. પણ ચીફ જજીશ સાહેબે ચુ-”
 “કાએલા કેસમાં અન્નાતનાથ વીં ગૌરીનાથ (૧ ફ. લા. રી.)”
 “૨૩૨) ના કેસ તરફ લક્ષ આપાયું નથી. એ કેસ જસ્ટિસ કૉમ્પઅને”
 “પંચીત સાહેબના નહીં છપાએલા ફેંસલા બીજર આપીલ હતી. તેઓ”
 “એ એમ હરાંબુ” હતું કે માત્ર બેલું ખાવું, પીવું એ વાત મી-”
 “લકતના સંબંધે પણ બેળાપાણું છે, એમ ખતાવવાને બસ પુરાવા ન-”
 “થી, અને અસલ કાંઈ મીલકત મઝીઆરી હતી કે જુદી હતી”
 “તે નમી કરવાની જરૂર છે. જો કે પ્રીવીકૌન્સીલ એ સવાલમાં ઉંડી”
 “હતરી નથી, તોપણ ફ. ૫૫૦ માં તેઓ જણાવે છે કે આ મીલ-”
 “કત વડીલોપાછીત હતી, એમ સાબીત કરવાનો બોલો વાદી”
 “ઉપર હતો એમ હોવાથી, અને તેણે ખીજ કાંઈ પણ મઝીઆરી”
 “મીલકત નહોતી એમ અંગીકાર કરવાથી, નીચેની કોર્ટનું હુકમનામું”
 “વાજબી જણાય છે. જો વારતવીક નીચમ એ હોય કે કુટુંબના એકાદ”
 “માણસે ખરીદ કરેલી મીલકત, મઝીઆરી કાંઈ મીલકતના પુરાવા”
 “વગર મઝીઆરી હોવાનું અનુમાન, વિરુધ્ધ સાબીત થતાં સુધી, કરવું”
 “જોઈએ, તો પછી એ સમજવું મુશ્કેલ છે કે પ્રીવીકૌન્સીલે અંગીકાર”
 “ઉપર શા માટે આધાર રાખ્યો જોઈએ. મારે તો કબુલ કરવું જોઈએ”
 “કે પુરાવાનો બોલો કોના ઉપર છે, એ સવાલના સંબંધે અભીપ્રાય”
 “આપવાની મારે જરૂર હોત તો મારું વલણ તો એમજ પાંધાત કે”
 “જ્યારે કુટુંબના એક માણસે કાંઈ મીલકત ખરીદ કરી હોય, ત્યારે”
 “તે મીલકત મઝીઆરી છે, એમ કહેવા જેઓ માગે તેમના ઉપર”
 “એવું સાબીત કરવાનો બોલો છે કે મઝીઆરી કાંઈ પણ મીલકત”
 “હતી. એ પ્રમાણે ધનકથારીલાલ વીં ગણવતલાલ ના કામમાં જ”
 “સ્ટીશ મીતરે, સીન ગુલામસીંગ વીં બરનસીંગ ના કામમાં”
 “જસ્ટિશ ફીયરે, અને રાધકામસાદ વીં મુ. ધર્મદાસ ના કા”
 “મમાં જસ્ટિશ જોકશન અને મીતરે હરાંબુ” છે. તેમ ન”
 “થાય તો મને લાગે છે કે એવડું અનુમાન લેવાની જરૂર પડશે.”

“એટલે કે (૧) એકતો કુટુંબ મમ્મોઆદ છે. અને (૨) ખીજું કુટુંબની “મીલકત હતી. પણ ખરી રીતે આ કામમાં આ વિશ્વ ફેંસલા” “આના મંબંધે હું એકસ અભીપ્રાય આપવા જરૂર ધારતો નથી.”

પણ વાસ્તવિક વિચાર આ પ્રમાણે છે:—

“દરેક હોદ્દા કુટુંબ વિશ્વ સાખીત થતાં સુધી મઝીઆઈ છે. મારે “જો તે કુટુંબનો કાંઈ માણસ જે કે કબુલ કરેલી રીતે અથવા અનુ-” “માન થાય એવી રીતે ભેળો છે તેના કબજામાં તકરારી મીલકત છે, એ” “શીવાય ખીજી કાંઈ પણ હકીકત કામમાં ન હોય ત્યારે જો તે એમ” “કહે કે એ મીલકત તેના સ્વેપાઈત છે, તો એ વાત સાખીત કરવાનો” “બોલો તેના ઉપર છે કમક તે એક એવી વાત લાવે છે કે જે સામ-” “ન્ય નિયમનો અપવાદ છે. (લક્ષમણરાવ વી. મલ્હારાવ ૨ નેપ. ૬૦ “૬૩) પણ ખીજી તરફ જે માણસ મઝીઆરી મીલકત ઉપર દાવો” “રાખવા માગે છે તેનું કહેવું, એ નીયમનો અપવાદ નથી, કે જેથી કરી” “તેણે તે સાખીત કરવું જોઈએ. તે માણસ પોતાની તરફેનનું અનુમા” “ન સાથે લઈને નીકળે છે. બેશક આ અનુમાન ઉપર કામનો ખીજી” “સાખીત થયેલી કે કબુલ કરેલી હકીકતો અસર કરે છે.” મરિયાનાથ વી. અડવોધ્યા (૧૨ બં. લા. રાં. ૩૩૬; બુધશીંગ વી. ગંગેશ્વર સેન ૧૨ બં. લા. ૩૧૭; મે પે. ૨૬૧)

આ વિચાર આ કલમમાં ખતાવેલા પ્રીવીફોન્સીલના ફેંસલામાં અને કલકત્તા હાઈ કોર્ટના તરકચંદર વી. જાદેશ્વંદર ના કામમાં મંજુર કર્યા છે, એટલું જ નહીં પણ તે કેસ પછીના બે કેસમાં જુદા પડ્યા પછી ખીજા બે કેસમાં તેને અનુસરવામાં આવ્યું, અને આ પોં-ઈટ વીરોનો ચુકાદો કુલબેચને પુછવાની માગણી નામંજુર કરવામાં આવી. એમ કહીને કે એ સ્વાલ નીર્ણયકારક રીતે મુકરર થઈ ગયેલો છે. (મં. પે. ૨૬૨) અને તેમાંના એક કેસ (ગોર્વીદચંદર વી. દુરગા-પ્રસાદ) માં આઈ જસ્ટીસ સાહેબે આ કલમમાં આપેલા નીયમની પુરી માં સદર કોર્ટના ખીજા ત્રણ કેસ ભરે છે, તેમાં એક આ કલમમાં ખતાવેલો પેહેલો કેસ છે અને ખીજા બે આ છે. સ્ત્રીમતી જદુમણી વી. ગંગાધર ૧ બોલ. ૬૦૦; અને ગૌરચંદરરાય વી. હરીશ્વંદરરાય ૪ સી. રી. ૧૬૨

મી. સેન કહે છે કે “જમે તેની જુદી હકીકતો હોય, એવા દરેક કેસ ને માથુ પડે એવો નીયમ મુકરર કરવાની કાસીસ કરવા જતાં એ મુ-

સ્કેલી ઉત્પન્ન થાય છે. એમતો કહેવું વાસ્તવીક છે કે, કાંઈ પણ હાંફા કુટંબ મઝીઆર છે, એમ અનુમાન લેવાય છે, અને તે એમ કહેવાની ખરાબર છે કે, જ્યાં સુધી તે કુટંબ વિશે કાંઈ પણ જાણવામાં આંચું નથી ત્યાં સુધી સંભવ એમ છે કે તે કુટંબ કદી વેહેંચાણુ કરી નથી." (મે. પે. ૨૬૩) મી. પોર્ટીફક્ષ બેવડુ અનુમાન લેવું પડશે એમ જાણવે છે તે ખરાબર નથી કુટંબને મઝીઆર કહેવું એમાં મીલકત હોવાની વાત આવી જાય છે.

આ જાપર દરેક કામની હકાકત જુદી જુદી રીતે અસર કરે છે: જોમકે.-

(અ). વાદીનું કહેવું એમ હતું કે અમુક મીલકત વડી-લોપાર્ણત છે, અને પ્રતીવાદીએ કબુલ કર્યું કે તે મારા બાપના પૈસાથી ખરીદ કરવામાં આવી છે, પણ જાણાંચું કે એ ખરીદી મારા પોતાના નામથી અને મારા પોતાના માટેજ કરી છે, તેમાં હરાંચું કે પુરાવાનો બોલો તેના ઉપર છે. ગોપીકૃષ્ણ વી. ગંગા પ્રસાદ ૬ મુ. ૬. અ. ૫૩; બીસેશ્વરલાલ વી. લક્ષ્મણરાવ લા. રી. ૬. અ. ૨૩૬.

(બ) જ્યાં એમ તકરાર હતી કે અમુક મીલકત કુટંબના પૈસાવડે ખરીદ કરવામાં આવી છે કે નહીં, અને એમ કબુલ કરવામાં આંચું કે કુટંબીએક કુટંબની મીલકત હતી, તેના પ્રતીવાદી મેનેજર હતો તે પ્રસંગે હરાંચવામાં આંચું કે તેણે મેજલેલી મીલકત સ્વોપાર્ણત છે એમ ખતાવવાનો બોલો તેના ઉપર હતો. લક્ષ્મણરાવ વી. મલ્લારરાવ નેપ ૬૦ જાનકી વી. કીસ્તોકો મલ (માર્ચ ૧)

દરેકના કબજા
ની મીલકત વીરો
અનુમાન.

૧૪૩ જ્યારે (૧) કાંઈ કુટંબના માણસો બેળા રહેતા હોય, અથવા (૨) તેમની વચ્ચે કાંઈ મીલકત મઝીઆરી સાબીત થાય, અથવા (૩) મઝીઆરાનું અનુમાન થાવું હોય ત્યારે ખીજું અનુમાન એમ પણ લેવાય છે, કે દરેકના કબજાની દરેક ચીજ મઝીઆરી છે, લક્ષ્મણરાવ વી. મલ્લારરાવ ૨ નેપ ૬૦; બાનુ વી. કાશીરામ ૬ લા. રી. ૩ કલ ૩૧૫; ધર્મદાસપંડે વી. મુ. શામસુદદીન ૩ મુ. ૬. અ. ૨૨૯; લક્ષ્મણ મયારામ વી. જમનાબાદ ૬. લા. રી. ૬ મુ. ૨૨૫ (૨૩૩); મુલનીલીલા વી. ગોકુલદાસ વલા ૬. લા. રી. ૮ મુ. ૧૫૪ (૧૫૬)

ખુલાસો—૧ કાંઈ મીલકત સ્વોપાર્જિત (સ્વાર્જિત) કે પોતાની મુખ્ય (જુદી) હોવાનું કહેતો હોય તે સાબીત કરવાનો ખાજો તેના ઉપર છે. ધર્મદાસપંડે વી. મુ. શામસુદરીદેવ્યા ૩ મુબ. ૬, અ. ૨૨૯ બાનુ વી. કાશીરામ ૬. લા. રી. ૩ કલ ૩૧૫; સદાશિવ વી. મલારરાવ ૨ નેપ ૬. મુલજીલીલા વી. ગોકલદાસવલા ૬. લા. રી. ૮ મુબ. ૧૫૪ (૧૫૬)

ખુલાસો—૨ હીંદુ કુટુંબના કાંઈ માણસના નામ ઉપર કાંઈ મીલકત હોય તેના પણ ચીંતા નહીં તે મીલકત તેણે પોતાની સ્વાંગ (સ્વોપાર્જિત કે જુદી) મીલકતથી મેળવ્યાનું ન ખતાવે ત્યાં મુદ્દી તે પણ મજીઆરી છે, એમ સમજવું, અને એ બીનામી કાર્યથી તેના નામ ઉપર હોવાનું માનતાં ખુલાસો થાય છે. ધર્મદાસપંડે વી. મુ. શામસુદરીદેવ્યા ૩ મુબ. ૬, અ. ૨૨૯ નગીનભાઈ વી. અબદલા ૬. લા. રી. ૬ મુબ. ૭૧૭;

ખુલાસો—૩ જ્યારે કુટુંબની મીલકતના કાંઈ પણ ભાગની વહેંચણુ થયાનું ખતાવામાં આવે, ત્યારે ઉપરની કે આ કલમમાં કે હેતુ અનુમાન લેવાનું નથી. બાનુ વી. કાશીરામ ૬. લા. રી. ૩ કલ. ૩૧૫;

દ્રષ્ટાંત.

(અ) કાંઈ હીંદુ કે મુસલમાને તેના દીકરાના નામથી કરેલી ખરીદી ખીનામી છે, એવું અનુમાન થાય છે. માટે ખરીદી-તે એ કાર્ય દીકરા વાસ્તેજ હતું, એટલે કે, એ કાર્યની મુજબ વુ-ધી સાબીત કરવાનો ખાજો, ખાપના કરજદારો સામે તે કાર્યનો લા-ભ લેવા ને મગે છે તેમના ઉપર છે. અહમદ અલાખાન વી. હરી-ધારીમલ ૫ વ. લા. રી. ૫૭૮; નગીનભાઈ વી. અબદુલા ૬. લા. રી. ૬ મુબ. ૭૧૭ (૭૧૮)

૧૪૪ જ્યારે કુટુંબની મીલકતના કાંઈ ભાગની વહેંચણુ થયાનું અથવા જુદા ખાવા પીવાનું ખતાવામાં આવે ત્યારે અનુમાન એવું છે કે કુટુંબની બધી મીલકતની વહેંચણુ થઈ (માટે પુરાવાનો ખાજો કાંઈ ભાગ હોવાનું કહેતો હોય તેના ઉપર આની પડે છે.) બાનુ વી. કાશીરામ ૬. લા. રી. ૩ કલ. ૩૧૭; મુલજી લીલા વી. ગોકલદાસ વલા ૬. લા. રી. ૮ મુબ. ૧૫૪ (૧૫૬)

જુદી મીલકત-
નું અનુમાન.

મઝીઆરી મી
લકત અને સહ
હિસ્સેદારો

૧૪૪ જ્યારે કુટુંબની મીલકતના માલિક એકથી વધારે હોય છે ત્યારે તે મીલકત તેના માલિકાના સંખ્ધે મઝીઆરી કહેવાય છે, અને માલિકા સહ હિસ્સેદારના નામથી ઓળખાય છે.

મીતાક્ષરા

દાદાની મીલ-
કતના પાપ અ-
ને દીકરા સહ
હિસ્સેદાર

પાપની મીલ-
કતમાં ભાઈઓ
સહ હિસ્સેદાર

અ મીતાક્ષરા શાખા પ્રમાણે જેમ દીકરાઓ પાપની (વડીલા-
પાર્ણત) મીલકતના પરસ્પર સહ હિસ્સેદારો છે તેવીજ રીતે દાદાની
મીલકત (સ્થાવર યા જંગમ)ના પાપ અને દીકરા સહ હિસ્સેદાર
છે. યાજ્ઞવલ્ક્ય. ૨:૧૨૧; મયુષ ૪:૧:૩; લક્ષ્મણ દાદા નાયક
વી. રામચંદ્ર દાદા નાયક ઇ. લા. રી. ૧ મુંબ ૫૬૧; સુરજબં-
સી કુબર વી. જીવપ્રસાદ લા. રી. ૬ ઇ. અ. ૮૮ (૧૦૦);
જગમોહનદાસ વી. સર મંગલદાસ ઇ. લા. રી. ૧૦ મુંબ ૫૨૮
(૫૪૮)

પાપ અને ભા
ઈ વચ્ચેનો તફા-
વત
(૧) કરવાના
સંખ્ધે

(૨) વહીવટના
સંખ્ધે

અવવાદ ૧—તોપણ દીકરાઓના દાદાની મીલકત માટેના હિસ્સો
પણ પાપના (અનિતિ ભરેલાં કે ગેરકાયદેસર કામ માટે કરેલાં નહીં
હોય એવાં) કરજ માટે પાત્ર છે. સુરજબંસી કુબર વી. જીવપ્રસાદ સાંગ
લા. રી. ૬ ઇ. અ. ૮૮ (૧૦૦)

અવવાદ ૨—મઝીઆરી મીલકતનો પાપ ખર્ચે પ્રસંગે સ્વભાવીક
મનેજર છે. અને સગીર પુત્રોના પ્રસંગે તો ખસુસે કરીને મનેજર છે.
પણ મેટ્ટેરા ભાઈ તેની સ્થિતિમાં બીજા ના પાડે તો તેનું ચાલતું નથી.
૩ મે X ૬ ૬૦૯

પુત્રમાં ઐરસ
અને દત્તકનો સ
મ.વેશ

શુદ્રમાં અનૈરસ
પુત્ર ઐરસ પુત્ર
ના સાથે સહ
હિસ્સેદાર

અવવાદ ૩—દીકરામાં ઐરસ તેમજ દત્તક પુત્રનો સમાવેશ થાય
છે પણ ઐરસ પુત્રની સાથે દત્તકનો હિશેલ બન રીસમાં ઐરસના કે
અને મુલક તથા મદ્રાસમાં ૧/૨ પરાખર છે.

અવવાદ ૪—શુદ્રમાં અનૈરસ પુત્ર ઐરસ પુત્રની સાથે સહ
હિસ્સેદાર થાય છે; તેના હિસો ઐરસના ૩/૪ પરાખર છે. જાગદ્રમુલ્કી વી.
જિત્યાનંદ ઇ. લા. રી. ૧૧ કલ. (૭૧૫) સદ્ વી. વૈજા ઇ. લા. રી.
૪ મુંબ ૩૧.

તો પણ પાપની સાથે અનૈરસ પુત્ર સહ હિસ્સેદાર થતો નથી.
કુળગાપન વી. મનુસામી ઇ. લા. રી. ૭ મદ્રા. ૪૦૭, રાણોજી
વી. કાંદાજી ઇ. લા. રી. ૮ કલ. મદ્રા. ૫૫૭ આનું પરીણામ
એવું છે કે અનૈરસ ભલેજ અનૈરસ ભાઈ કે તેના ઐરસ પુત્રની
સાથે સહ હિશેદાર ગણાતા નથી જુઓ તેજ કરો.

અપવાદ—કાઠપણુ પ્રસંગે મીતાક્ષરા શાળામાં ઓરત સહહીસેદાર નથી. નારાયણ વી. કૃષ્ણા દ. લા. રી. ૮ મંત્રા. ૨૧૮. પણ મરદની સાથે ઓરતે એકત્ર રીતે મેળવેલી ખક્ષીસના સંબંધે તે ઓરત તે મરદની સહહીસેદાર થાય છે. નરપતસીંગ વી. મહમદઅલી હુસેન દ. લા. રી. ૧૧ કલ. ૧

ઓરત સહહીસેદાર ક્યારે થાય.

જ દાયભાગ (ખંગાળા) શાળા પ્રમાણે દાદાની અને પોતાની તમામ મીલકતનો ખાપ સ્વતંત્ર માલિક છે. ખાપ મુઆ પછી શીકરાઓ સહહિસેદાર થાય છે. મે. પે. ૨૨૧—૨૬૪.

દાયભાગશાળા ખાપ સ્વતંત્ર માલિક છે

ટીકા.

દાયભાગ શાળાના સહ હિસેદારોના હક, તેજ દરજ્જાના મિત્રાક્ષરા શાળાના સહહિસેદારોના હકોથી ધણા ચઢીઆતા છે અને મુખ્યત્વે કરીને બે ખાખતમાં ધણા ચઢે છે.

(૧) સહહીસેદાર પોતાના મઝીઆરા હીસસાની, પેચાણુ ગીરોથી કે ખીલ રીતે વ્યવસ્થા કરી શકે છે. તે પ્રમાણે મીતાક્ષરા શાળામાં થઈ શકતું નથી. મે. પે. ૨૪૮—૩૨૭; મેકડોનાલ વી. લાલા શ્રીવદપાલ ૧૧. વી. રી. ૧૭.

(૨) ખીજો તકાવત એ છે કે ખંગાલામાં સહહિસેદારનો વારસો વિભક્ત કુટુંબનો રીતેજ તેના પોતાના વારસોને બાંધે, ગમે તો પછી વારસો લેનાર ઓરત હોય કે મરદ હોય તેની ચીંતા નહી, મીતાક્ષરા શાળામાં તેમ નથી સહહીસેદારનો મઝીઆરો હીસસો ખીજ સહહીસેદારોનેજ બાંધે. મે. પે. ૨૩૮—૨૬૪.

૧૪૬ જ્યારે કુટુંબની મીલકત મઝીઆરી હોય છે ત્યારે એકાદ કે વધારે સહહિસેદાર તે મીલકતનો વહીવટ ચલાવે છે અને ખાકીના સહ હિસેદારોના હક, ખરણ પોષણ જીવાનો, વહીવટનું કામ કેવું ચાહે છે તે જીવાનો અને ઠીક ન લાગે તો વેદેવજી માગવાનો છે. મે. પે. ૨૬૫.

સહહિસેદારોના સામાન્ય હક

જુલાસો ૧ વહીવટના કામમાં ખીજ સામેલ રહેવા ધારે તો રહી શકે છે. એક અથવા ખીજો વહીવટ કરે છે તેનું કારણ ખીજની અશક્તતાનું કે તેમની ખુલી કે ગર્ભાંત સંમતીનું કે જે ૧૦૯

જુલાસો ૨ કોઈ અમુક કાર્યના વખતે ગર્ભાંત સંમતી હતી એમ સાબીત કરવાની જરૂર નથી. કુટુંબની મીલકતનું મેનેજમેન્ટ મેનેજરને

ખીજા મેંજરોએ સે.પે.નું છે એટલીજ વાત ઉપરથી મારે જરૂરીઆત (Urgent Necessity) ના વખતે આવી સામાન્ય સંમતિ હોવાનું માન લઈ શકાય. [મીલર વી. રંગનાથ મુલ્લીકા ઇ. લા. રી. ૧૨ કલ. (૩૯૯) અને તે વખતે સુધીના તેમાં આપેલા સંઘના કેસો જુઓ.]

ટીકા.

૧ વહીવટનું કામ કેવું ચાલે છે તે જોવાનો હક, હિસાબ લેવાના હકના જેવો છે. આડતીઆ કે પંત્યાજાના ભાગીદાર પાસેથી જે રીતે હિસાબ લેવાનો હક છે, તેથી આ હક જુદી રીતનો છે. વેહંચણ વખતે જ્યારે મજીઆરાનું કામ બંધ કરવામાં આવે છે ત્યારે મજીઆરામાં કેટલી મીલકત વપરાઈ ગઈ અને કેટલી બાકી છે એ ધોરણ ઉપર હિસાબ લેવાય છે. જો કરકસર અને ચતુરાઈથી કામ થયું હોત તો કેટલી મીલકત વપરાત એવી રીતે હિસાબ થતો નથી” (નારાચંદ વી. રીવ. રામ મ. હા. ૧૭૭) “આનું કારણ એ છે કે મેનેજર પોતાની મીલકતનો વહીવટ કરે છે. માટે વધારે ખર્ચ થાય એવી રીતે તે રહેવા ધરે તો ખીજા સહ હિસ્સેદારોનો ‘ઇલાજ માત્ર વેહંચણ કરાવવાનો છે. ખીજા તરફ જે જે રકમો, તે ખાઈ ગયો હોય અથવા જે જે કામમાં મજીઆરા કુટંબને કાંઈ સ્વાર્થ નથી, તેવા કામમાં વાપરેલી હોય તે સંઘની રકમોને માટે તો તે ખરેખર પાત્ર છે, બેશક તેનાં ખાલખામાં વધારે હોવાને લીધે અથવા ખીજા કરતાં તેનું વધારે ખર્ચ હોવાને લીધે ખરી રીતે જે કાંઈ ખર્ચ થયું હોય તેને માટે તે પાત્ર થતો નથી કારણ કે તે બધું ખર્ચ વાજબી રીતેજ આખા કુટંબનું કાયદેસર ખર્ચ ગણાય છે. જેમકે, એક સહહિસ્સેદારને ખીજા કરતાં વધારે દીકરીઓ પરણાવવાની હોય. એ દીકરીઓને લાયક વરની સાથે લગ કરવાનું કામ, કુટંબ મજીઆર હોય ત્યાં સુધી, આખા કુટંબ ઉપર બોજો ગણાય છે, માટે આવાં લગનું ખર્ચ બધા સહહિસ્સેદારોએ ઊઠાવવું જોઈએ. કાનો કેટલો હિસો એ જોવાનું નથી”. (અમયચંદ્ર વી. પ્યારી મોહન પ. ર્વ. લા. રી. ૩૪૭-૩૪૯, જસ્ટીસ મીતર) મે. પે. ૨૬૫. આવીજ રીતની ટીકા ખંજાલાની સુપ્રીમ કોર્ટે સ્ત્રીમતી સુરજુમણી બી. દીનો. વંધુ (૬ મુ. ઈ. અ. ૫૪૦) ના કામમાં કરી હતી. તે કામમાં તે કા-
ટું કહ્યું કે:-

“અમારા સમજવામાં એમ છે કે હાલ માજી રોખ વધ્યો છે અને”

“રીતબાતના ફરકારથી મઝીઆરા કુઠંબનાં માણસોનાં સંબંધમાં ફર-
“કાર થઈ ગયે છે તેથી સામાન્ય રીતે એમ બને છે કે દરેક સહહિસે.”
“દારના પોતાના ખર્ચનું મજબુત ચોપડામાં જુકું ખાતું રાખવામાં”
“આવે છે, અને કપટનું કારણ નહીં છતાં પણ આ ખાતાં મઝીઆરા”
“એકંદર હિસાબમાં દાખલ કરવામાં આવે છે, અને તે ઊપરથી વહેંચ”
“ણ કરવામાં આવે છે.”

૨ હિસાબ લેવાના હકના સંબંધે ફેંસેલાઓ એક બીજાથી વી-
રૂધ છે. પણ, મીંમેન કહે છે કે કયા કારણસર હિસાબ માગી શકા-
ય એનો વાંચાર કરતાં એ વીરૂધતાનો ખુલાસો થઈ શકે છે, તે કહે છે કે
“દરેક સહહિસેદાર કે જેનો વહેંચણુ માગવાનો હક છે તેનો, વહેંચણુ
“ના એક પ્રથમ આધાર તરીકે હિસાબ માગવાનો પણ હક છે એ”
“વાત તદન ચોખ્ખી છે, ત્યારે એક બીજો શવાલ એમ ઉઠે છે જે સહ”
“હિસેદાર નોંખે થવા ધારતો નથી તે હિસાબ માગે તો તેનું ખા-”
“તું જોઈ તપાસી વધારો લેવાની તેની માગણી મંજૂર રહેશે નહીં.”
“તેનો જવાબ એટલો જ છે કે તમારું જુકું ખાતું નથી. તમારો હક”
“મઝીઆરી મીલકતનો હપભાગ લેવાનો જ છે.....અને આવી”
“જાતની, હિસાબ લેવાની માગણી જસ્ટીસ બેંકસને નામંજૂર કરી”
“હતી.” સદાનંદ વીં બનોમલો ૬ વીં રીં ૨૫૬—૨૫૮.

આ કામમાં વડીલોપાર્જિત મીલકત પાપના કબજામાં જેટલી
મુદત રહી તેટલી મુદતની દરમ્યાન ઉપજનો પોતાનો હાંસો લેવા દીકરે
માગણી કરી હતી. તે ના મંજૂર કરવામાં આવી. પણ જો તેણે
એમ કહ્યું હોત કે “જે મઝીઆરી મીલકતનો હું સહહિસેદાર છું”
તે મીલકતનો વહીવટ કેવો ચાલે છે તે મારે જોવો છે” તો તે એક
જુદી વાત થાત. આવી માગણી મીં. મેન કહે છે મંજૂર રાખવી
જોઈએ, એ કુદરતી ન્યાય છે. મીલકતની ગેરવ્યવસ્થા ચાલતી હોય તેને
માટે ધલાજ વહેંચણુનો છે. પણ જ્યાં સુધી વહીવટ કેમ ચાલે છે તે
જાણવામાં ન આવે ત્યાં સુધી વહેંચણુનો હક માગવો ડાહ્યાપણુ બરે
હું ગણાય કે નહીં તે જાણી શકે નહીં.

૩ ચક્રમલ્લ વીં પોરણચંદર (૯ વીં રીં. ૪૮૩) ના કામ-
માં જસ્ટીસ ફોયરે સગીર અને પુખ્ત વયના સહહિસેદારો વચ્ચે બેઠ
પાડ્યો એમ કહીને કે સગીરની ખાખતમાં મેનજર ટ્રસ્ટી છે માટે
ટ્રસ્ટ પૂરું થાય ત્યારે તેની કરી રીતે બજાવણી કરી તેનો જવાબ કે-

૨૧૦ જોઈએ પણ પુખ્ત વયના સહહિસ્તેદારના સખે તેમ નથી. તેમની બાબતમાં મેનેજર એક મંડળીના પ્રમુખજી છે માટે મેનેજરના કામ કાજ સહહિસ્તેદારનાં પોતાનાંજ છે. એક બીજા કસમાં આથી જુદી રીતે ઠરાવવામાં આવ્યું ત્યાર પછી અમયચંદ્ર વીં પ્યારીમોહન (૫ જી. લા. રા. ૪૪૭) ના ઉપર ખતાવેલા કામમાં એ શવાન કુલ્યે અને પુછવામાં આવ્યો. સગીરનો તેમજ પુખ્ત વયના સહહિસ્તેદારનો તેમાં હિસાબ માગવાનો હક મંજૂર કરવામાં આવ્યો. આગલો ઠરાવ ૨૬ કરવામાં આવ્યો અને ચક્રમલાજી વીં પોરણચંદર ના કેસનો એમ ખુલાસો કરવામાં આવ્યો કે સહહિસ્તેદારને એકલા મળી વહીવટ ચલાવ્યા બાદ હિસાબ માગી શકે નહીં.

૪ આ હિસાબ ઉપર જણાવેલી રીતેજ લેવાના છે. એટલે કે મુખ્ય થવું જોઈતું હતું એ જોવાનું નથી પણ કેવી રીતે વહીવટનું કામ ચાલુ છે તે જોવાનું છે. અને તેમાં મંત્રીઆરો કાયમ રહેવા દેવા શક્ય છે કે કેમ એ જોવાનો, હેતુ રહેલો છે.

આવા ધોરણ ઉપર મેનેજર પાસેથી હિસાબ લેવા સહહિસ્તેદારનો હક છે એમ સુરજમણીદાસી વી. દીનોબંધમલીક (૯ મુ. ૬. અ. ૧૨) ના કામમાં પ્રીવીઝોન્સીલે ઠરાવ્યું છે અને પાછું સુલ્કમદચંદ્રદાસ વી. મનોહરી હ. લા. રી. ૧૧ કલ. (૧૯૪) ના કામમાં પેહેલા ઠરાવને અનુસરી તેવી રીતે હિસાબ લેવા કરવાનું છે. (તા. ૬ માર્ચ ૧૯૮૫)

આથી કરી વહીવટ ચલાવનાર પોતાના સ્વાંગ કામ માટે કાંઈ રકમ લઈ ગયો હોય તેની જવાબદારીમાંથી તે છુટો થતો નથી. સ્વાંગ ખાખન કંઈ ગણુવીને કંઈ ન ગણુવી તે વીરો સહઆતમાં અમયચંદર વીં પ્યારીમોહન ના કેસની મતલમ જણાવી છે તે ધ્યાનમાં લેવી.

મંત્રીઆરો મી. લક્ષ્મી માટે કે મંત્રીઆરામાં વાપરેલી પોતાની સ્વાંગ રકમ માટે સહહિસ્તેદાર ઉપર દાવો થઈ શકે નહીં

૧૪૬ અ. કાંઈ સહહિસ્તેદાર કાંઈ મંત્રીઆરો મીલકત કે મંત્રીઆરામાં પોતે આપેલા પૈસા માટે બીજા સહહિસ્તેદાર ઉપર દાવો લાવી શકતો નથી. દરેક સહહિસ્તેદારનો બીજા સહહિસ્તેદાર સામે વહેંચણુનો દાવો લાવવાનોજ હક છે. મે. પે. ૨૭૦

- (૧) મુ. ફુલદાસ વી. લાલા જોગસર લા. રી. ૩ ૬. અ. ૭
- (૨) ત્રીવેંક દીક્ષીત વી. નારાયણ દીક્ષીત ૧૧ મુ. હા. ૬૬;
- (૩) ગોવિંદચંદર વી. રામકુમાર ૨૪ વી. રી. ૩૬૩

અવવાવ—પણ પોતાના સ્વાર્થ પૈસા મઝીઆરી મીલકત ઉપર કામે લગાડ્યા હોય તે પાછા આપવા ખુલ્લો કરાય હોય તો તેને માટે ધવો ભાવી શકે છે નહીંતો તે રકમ વેહેંચણ વખતજ, હિસાબમાં લેવાય. મુતુસ્વામી વી. સર્વોપામણ્ય ૧ મ. હા. ૩૦૯

૧૪૬ જ. મીતાક્ષરાશાખામાં એક સહહીસ્સેદાર પોતાનો મઝીઆરો હિસ્સો ખીજા સહહીસ્સેદારને વેચાણ આપી શકે છે. તેમજ બાઉ આપી શકે છે. મે. પે. ૨૭૨—૩૨૭ અ; સ્ત્રીમતી જાલ્લાદીનો વ શ્રી નાયચંદર ૨૦ વી. રી. ૨૫૮; ગાર્વોદચંદર વી. રામકુમાર ૨૪ વી. રી. ૩૯૩; લલમીચંદ વી. તારીલાલ દ. જા. રી. ૧ અઠ્ઠા, ૧૧૮.

પોતાનો મઝીઆરો હિસો ખીજા સહહીસ્સેદારને વેચાણ બાઉ આપી શકે કાય

ખુલાસો—મઝીઆરી મીલકત એક સહહીસ્સેદારનાજ કબજામાં હોય તેથી કરીને તેણે બાઉ રાખ્યાનું અનુમાન થતું નથી. બાઉ રાખ્યાનો ખુલ્લો કે ગર્ભાત કરાર થયાનું સાબીત થતું નોંધાયે. મે. પે. ૨૭૨; ગોવોદચંદર વી. રામકુમાર ૨૪ વી. રી. ૩૯૩.

૧૪૭ મઝીઆરી મીલકતને અસર કરે એવું હરેક કાર્ય કરવામાં બધા સહહીસ્સેદારોને સામેલ રાખવા નોંધાયે; મે. પે. ૨૭૦; ૩ વે. ૪૫૦૭ તેમજ જે કાંઈ કરવામાં આવે તે, એકના કાયદાને માટે નહીં. પણ બધા સહહીસ્સેદારોના કાયદાને માટે કરવું નોંધાયે. મે. પે. ૨૭૦. રણોત્તીભર વી. રામાસુખા ૧૧ મુ. દ. અ. ૮૯

ત્રાહીત સાથેના મઝીઆરા કામ માં ભાગ લેવા હરેક સહહીસ્સેદાર નો હક

ખુલાસો—૧ એક સહહીસ્સેદાર મઝીઆરી મીલકતનો પોતાનો હિસ્સો ત્રાહીત માણસ પાસેથી લેવાનો ધવો તે એકલો કરી શકે નહીં. ગમે તો પછી એ મીલકત તે માણસ પાસે કાંઈ પણ હક વગર ગર્ધ હોય કે કાંઈ ખીજા સહહીસ્સેદારે પોતાના અધીકાર ઉપરવટ થઈને માંડી હોય તેની જાણ નહીં. આવે પ્રસંગે બધા સહહીસ્સેદારોને તે મીલકતના ધવામાં સામેલ કરવા નોંધાયે. અને તે ધવો બધા સહહીસ્સેદારોના ભાજ માટે સખળી મીલકત લેવા કરવો નોંધાયે. મે. પે. ૨૭૦

(૧) જીવચર્ચ વી. ચક્રારી પરસાવ ૧૫ વી. રી. ૪૪૬; (૨) જૈનનારાયણ વી. વનવારીશીંગ ૨૩ વી. રી. ૩૯૫. (૩) મુ. ફુલ. શાસ વી. જાલાનોગેસર જા. રી. ૩૬. અ. ૨૬; (૪) અન્નોદાપર. સાદ વી. ભર્સકીન ૨૧ વી. રી. ૬૪; (૫) દીવાકરજોશા વી. ના. રકેશુ મુ. સી. રી. ૧૯૦; (૬) નંદન વી. લાલદ ૨૨ વી. રી. ૭૪; (૭) તીલકરાઈ વી. રામજસરાઈ ૫ મ. હા. ૧૮૨; [૮] નથુનીબી. મ.

નરાજ, દ. લા. રી. ૨ કલ. ૧૪૯; (૯) સીંધાસતહુસેન બી. ચોર બા
ડસીંગ દ. લા. રી. ૭ કલ. ૪૭૦; (૧૦) કૃષ્ણામા બી. ગંગારાવ દ. લા.
રી. ૫ મદ્રા. ૨૨૯ (૧૧) કાલીદાસ બી. છોટાલાલ મુ. હા. પ્રી.
અ. ૧૮૮૩.

સુલાસો—૨ જ્યારે કોઈ સહીસેદાર વાદીમાં દાખલ થવાના
પાડે ત્યારે તેને પ્રતિવાદીમાં દાખલ કરવો જોઈએ કે જેથી તેને પણ એ
કામનું પરીણામ બંધન કારક થાય. મે. પે. ૨૭૦

- (૧) જગદંબાદાસી બી. હરણચંદર ૧૦ વી. રી. ૧૦૯
- (૨) ગોકુલપરસાદ બી. દત્તારીમાહતુ ૨૦ વી. રી. ૧૩૮
- (૩) મુ. કુલવાસ બી. લાલાજીગેસર લા. રી. ૩ ડ. અ. ૨૬

સુલાસો—૩ એજ નીચમ પ્રમાણે ભાડૂત પાશેથી કપજો લે-
વાનો દાવો એક સહીસેદાર એકલો લાવી શકે નથી. ક્રણારાવ
બી. ગોવંદજીવલ્લ ૧૨ મુ. હા. ૮૫; બાલાજી બી. ગોપાલ દ. લા. રી.
૩ મુવ. ૨૩;

પણ કદાચ જો એક સહીસેદારને સમજી મઝીઆરી મીલકતનો
સ્વતંત્ર કપજો મળ્યો હશે તો તે એકલો દાવો લાવી શકશે. અમીરસા-
ગ બી. મુઆસીમઅલી ૭ અ. હા. ૫૮

સુલાસો—૪ તેમજ પોતાના હિસાનાં ભાંડાનો દાવો એક સહીસે-
દાર લાવી શકે નહીં. મૈરવમંડલ બી. ગોગારામ ૧૭ વી. રી.
૪૦૮ અનોદાચર્ણ બી. કાલકિમાર દ. લા. રી. ૪ કલ. ૮૭;

(૧) પણ જો પ્રતિવાદીએ તેને ભાડૂત જુડુ આપ્યું હશે, અથવા જુડુ
આપવાનું કપુસ કર્યું હશે તો તે એકલો પોતાના હિસા માટે દાવો
લાવી શકશે. આ પ્રસંગે પણ ખીજ સહીસેદાર પોતાના હકને
નુકશાન થયું સમજે તો એ દાવામાં વચ્ચે આવી શકે છે. [૧] દીનોનાથ
બી. દીનોનાથ ૧૯ વી. રી. ૧૬૮; [૨] દુર્ગાચર્ણ જંપાદાસી ફુ. બં.
૧૨ બં. લા. રી. ૨૮૬; [૩] રણજી ચંદર બી. મેહતાવજ્જાન ૨૫ વી.
રી. ૨૨૧

(૨) જો બધા સહીસેદારો મળી એમ ઠરાવ કરે કે ભાડૂત
ભાડૂત જુડુ આપે તો પછી પોત પોતાના હિસા માટે દાવો કરવા
દરેક સહીસેદારને છુટ છે. ગનમિહમદ બી. મોરણ દ. લા. રી. ૪
કલ. ૯૬

જુલાસો-૫ તેમજ ખીખની મરજી વીરૂધ્ધ થઈને એક સહહીસેદાર ભાડું વધારી શકે નહીં અથવા તો તેને કાઢી શકે નહીં. ૩૧/૪/૬૦૭; (૧) કૃષ્ણરાવ વી. ગોવિંદ ૧૨ મુ. હા. ૮૫; (૨) માધવરાવ વી. સત્યાન મુ. હા. પ્રી. જ. ૧૮૭૬ પૃ. ૮.

(૩) શાલાજી મીલાની વી. ગોપાલ ડ. લા. રી. ૩ મુ. ૨૩

[૪] ગર્નામહમદ વી. મોરણ ડ. લા. રી. ૪ કલ. ૬૬

ટાકા

૧ ઉપરના કેસોથી કૃષ્ણરાવ વી. માનાજી ૧૧ મુ. હા. ૧૦૬ ના કામમાં ખીખ રીતે ઠરાવ્યું હતું તે કેસ આ નીચમથી રદ થયેલો સમજવો જોઈએ.

૨ છેલા બે કેસોમાં તો એટલે બધે સુધી ઠરાવ્યું છે કે હક જુદા પડ્યા હોય તોપણ મીલકતના જુદા કટકા થયા ન હોય ત્યાં સુધી પણ એક સહહીસેદાર ખીખ સહહીસેદારની મરજી વગર ભાડું વધારી શકે નહીં કોવા ભાડુતને ખસેડી શકે નહીં.

૧૪૭ અ જ્યારે એકાદ સહ હીસેદાર ભાગી ગયો હોય ત્યારે ખાકીના સહહીસેદારો મઝીઆરી મીલકતની શુધખુધીથી ગમે તેવી રીતે વ્યવસ્થા કરી શકે છે. રામચંદ્ર સદાશીવ વી. ચગાજી ચવાજી મુ. હા. પ્રી જ. ૧૮૭૮; પૃ. ૧૩૪; ૩ વે+બુ, ૬૦૭

જ્યારે એકાદ સહહીસેદાર સગીર હોય ત્યારે પણ આજ નિયમ ભાગુ પડશે. ને. પે. ૪૦૦

૧૪૮ મેનેજ કરવાનો હક નીચે પ્રમાણે બીતરે છે:—

અ શહહીસેદારોમાં

(૧) ખાપ તેની હયાતી અને કામકાજ કરવાની લાયકી હોય ત્યાં સુધી બધે પ્રસંગે સ્વભાવીક મેનેજર છે, અને સગીર ના સખંધે તો ખસુરો કરીને તે સ્થિતી ધરાવે છે. સુર= જર્વંસી કુબર વી. શીવપ્રસાદશીંગ લા. રી. ૬ ડં. અ. ૮૮—૯

(૨) ત્યાર પછી કામ કરવાને લાયક હોય તો મેટરો ભાઈ વહીવટનું કામ હાથ લાગે શકે છે, પણ ખીખ ભાધઓ ના પાડે નહીં. ત્યાં સુધી ૩ વે+બુ. ૬૦૬

માટે બાઈઓ સગીર હોય ત્યાં સુધી તે સવબાબીક મેનેજર છે.

(૩) ખાજો કાઢી સહીસેદાર

(૪) ઓરત

સહીસેદારો સગીર હોય ત્યારે.

(૬) માયક મોટરો બાઈના અભાવે હરકોઈ માયક સહીસેદાર એજ રીતે વહીવટનું કામ હાથ લે છે.

(૪) જ્યારે કોઈ પુખ્ત વયનો સહીસેદાર વહીવટનું કામ માવવાને હોતો નથી ત્યારે એ કામ કુટુંબની માયક ઓરતના માથે આવી પડે છે. ૩ વે. ૧૧. ૬૧૧.

દાયમાન શાખામાં બાપ મેનેજરના કામમાં આવતો નથી; કમરે દોકરાઓ કોઈ પણ પ્રસંગે તેના સહીસેદાર બતાવતો નથી. મે. પે. ૨૬૪.

વીભક્ત કુટુંબનો માલિક સગીર હોય ત્યારે જેમ અમી ભક્ત કુટુંબમાં ઓરત વહીવટનું કામ કરે છે તેજ હરજી વીભક્ત કુટુંબમાં કરે છે. ૩ વે. ૧૧. ૬૧૧)

જ મી. ૦ કર્નિંગહામ મેનેજરને ખસેડવાના ચાર પ્રસંગ બતાવે છે. (પૃ. ૧૨)

(૧) તેની મનની અસકતતા.

(૨) મીલકતનો ખીગાડ કરવો.

(૩) વીધથી જામ અને હડાઈ પાડવું.

(૪) મેનેજર તરીકે ના માયક કોઈ ગણે એવા ગુન્હાની સાબીતી.

પણ મી. ૦ વેસ્ટ અને બ્રુક્સ એવી કોઈ સરત જણાવતા નથી. તેઓ કહે છે કે કુટુંબની મરજીથી કોઈ પણ વખતે તેને ખરોડી શકાય છે. (૩ વે. ૧૧. ૭૬૧)

કુટુંબની મીલકત વ્યવસ્થા કરવા મેનેજરના કોઈ બહાર હક.

૧૪૯ કુટુંબની બધી મીલકતનો વહીવટ કરવાનો હક મેનેજરનો છે, અને, કુટુંબની બધી મીલકતને તેના કૃત્ય, નીચેના કોઈ પણ પ્રસંગે અસર કરે છે.

(૧) કુટુંબની જરૂરીઆત માટે (૩ વે. ૧૧. ૧૩૫) અથવા કુટુંબની મીલકતના કાયદા માટે (૩ વે. ૧૧. ૬૪૪) વુલ્ફાબી. હાસ વી. ૦ થમ્સ મુ. જા. કો. પ્રી. જ, ૧૮૮૦ પૃ. ૨૨૪,

(૨) અથવા સાચો પક્ષકાર વાજપી કારણસર કુટુંબના કાયદા માટે તે કૃત્ય હોવાનું ધારેતો; એટલે ખીલ રીતે કહી

એ તો, કુટુંબની મીલકત માંડી લેનાર ધટી સંભાળ લેવાને, અને સહહીસ્ત્રોધરો સગીર હોય તો. અતીશય સંવચેતી રાખવાને બંધાયેલો છે. ૩ ઘં. ૧૩૪.૫

- (૩) અથવા સહહીસ્ત્રોધરોની ખુશી કે ગર્ભાંત સંમતી હોય તો; ૩ ઘં. ૧૩૫. બોલમકુમાર વી. રંગસ્વામી ૮ મુ. ૬. અ. ૩૨૩; બુનાબીદાસ વી. ધનુ મુ. હા. પ્રી. જ. ૧૮૮૦ પૃ- ૨૨૪,

જુલાસો—૧ મેનેજરે બાદ આપેલી મીલકતના બાડાની પોહાય. ખીજ સહહીસ્ત્રોધર પાસેથી લેવાથી બાડુન તે બાડાની જવાબદારીમાંથી મુક્ત થતો નથી. અલ્લાજી ગોપાલ વી. હીરાચંદ મુ. હા. પ્રી. જ. ૧૮૮૨ પૃ ૩૨૦. જદુશેટ વી. કાદશીનીદાસી દ. લા. રી. ૭ કલ ૬૫૦

જુલાસો—૨ કુટુંબની મઝીઆરી મીલકત વેપારની પેઢીની મુડી રૂપે હોય ત્યારે તે પેઢીના રોજગારના કારણસર તે મુડીની વ્યવસ્થા કરવા એ મઝીઆરી પેઢીના મેનેજરને અપ્પત્યાર છે; (એટલે કે મઝીઆરા વેપારના કારણસર કરેલી વ્યવસ્થાનો, કુટુંબની મીલકતના ફાયદા અર્થે કરેલી વ્યવસ્થામાં સમાવેશ થાય છે) રામલાલ વી. લક્ષ્મીચંદ ૧ મુ. હા. અપે. ૫૧, ૭૧. જોહરા ચીચી વી. સ્ત્રી ગોપાલમીચર દ. લા. રી. ૧ કલ. ૪૭૫; શામલભાઈ વી. સોમેશર મંગલ દ. લા. રી. ૫ મું. ૩૮.

તેજ રીતે તે કુટુંબના રોજગાર ચલાવી શકે છે. જયકીસ્તો કુવર વી. નીત્યાનંદનંદી દ. લા. રી. ૩ કલ. ૭૩૮.

તેજ રીતે કુટુંબની વતી મેનેજર ત્રાહીત સાથે પંત્યાળું ખાંધી શકે છે. (તે પણ કુટુંબની મીલકતના ફાયદા માટે ગણાય છે) રામલાલ વી. લક્ષ્મીચંદ જોહરાચીચી વી. સ્ત્રી ગોપાલમીચર ૧ મુ. હા. અપે. ૫૧ દ. લા. રી. ૧ કલ ૪૭૦;

જુલાસો—૩ પણ એ પંત્યાળાના વાંધાઓનું, સગીર સહહીસ્ત્રોધરોને નુકસાન થવા સંભવ હોય એવી રીતે તે મેનેજર સમાધાન કરી શકે નહીં. જોહરાચીચી વી. સ્ત્રી ગોપાલ દ. લા. રી. ૧ કલ. ૪૭૦

જુલાસો—૪ તેમજ મુદત બાદાર ગયેલાં બાડાના દણાં પણ મેનેજર આપી શકે નહીં. ગોપાલ નારાયણ વી. મદોમતી ૧૪ બં. લા. રી. ૪૯ પણ મુખર્દ શાળાના સખં ધે જુઓ ખુલાશો ૭

૧૩૦ કુટુંબનાં વેહેણાં મુદત ગયા પેહેલાં કબુલ કરવાની સત્તા, પ્ર. ૭૬, ૧૯૨

જુલાસો-૫ તેમજ મુદત પાહાર ગએલાં દણી કુટુંબ તરફથી કબુલ કરી સંજવન કરવાને મેનેજરને અધીકાર નથી. મુદત ગયા પેહેલાં કબુલ કરવાને અધીકાર છે. ચીનાયા વી. ગુરનાથમ ડ. લા. રી. ૫ મદ્રા. ૧૯૬ ફુ. વે,

ડીકા

મુદત ગયા પેહેલાં પણ ખાળા સહીસેદારની વતી દણી કબુલ કરવા મેનેજરને સત્તા નથી એમ કુમારસામી વી. પલાનગાયા (ડ. લા. રી. ૧ મદ્રા. ૩૮૫) ના કેસમાં ઠરાવ્યું હતું. આ કેસ વીશે એક ખાળા કામમાં શંકા ઉઠાવી હતી. અને ઉપરના ચીનાયા વી. ગુરનાથમ ના કુલખેંચ કેસથી ગર્ભીતરીતે રદ થાય છે. ખુલી રીતે તેમાં રદ કર્યો નથી એટલા માટે કે મુદતની અંદરની કબુલત વીશે ચુકાદો આપવાની જરૂર નહોતી. કેમકે મુદતની અંદરની કબુલત જે ખત માટે કરી હતી તે ખતજ કુટુંબનું દણી મુદત પાહાર ગયા પછી તે દણી માટે થયું હતું, અને ત્યાર પછી તે ખતમાં ભરણું કરી કબુલ કર્યું હતું. તેમાં હાઇકોર્ટે ઠરાવ્યું કે “મેનેજરને કુટુંબના અર્થે કરજ કરવાની સત્તા છે તેજ પ્રમાણે કુટુંબનું કરજ કબુલ કરવાની સત્તા છે. પણ મુદત પાહાર ગયા પછી કબુલ કરી તે કરજ સંજવન કરવાની સત્તા નથી. ૧૮૭૦ ના અપ્રિલ માસમાં કબુલ કરેલું દેવું (જેને માટે મેનેજરે ૧૮૭૪ ના મે માસમાં ખત કરી આપ્યું) તે રોજ મુદત પાહાર ગયું હતું”. એ ખત કર્યો પછી ૧૮૭૭ ના અપ્રિલ માસમાં પાછું મેનેજરે ભરણું કરી કબુલ કર્યું હતું. ૧૮૭૦માં પંત્યાળાની ચોખ્ખ કરી દણી પાકી કાઢી આપ્યું હતું. તે વીશે કાંઈ શંકા લેવામાં આવી નથી પણ તેવી ઉલટું કુટુંબના અર્થે કબુલ કરવા તેને સત્તા છે એમ ખુલી રીતે ઠરાવ્યું છે. મતભય ગર્ભીત રીતે પેહેલો ઠરાવ રદ કર્યો છે અને તે બાસ્તવીક છે. કેમકે કુટુંબના વ્યવહાર તથા ઇજત માટે જેમ દણી કરવાની જરૂર છે તેમ તેની પાકી થાકી કાઢી આપી કબુલ કરવાની પણ જરૂર છે. પણ મુખ્ય માટે તો તેથી પણ વધારે આગળ ચાલ્યા છે. જુઓ જુલાસો ૭.

જુલાસો-૬ મુદત પાહાર ગએલું કરજ કબુલ કરી સંજવન કરવા ખસુસે કરીને અધીકાર મલ્યો હોય તો તેમ કરી શકે. ચીનાયા વી. ગુરનાથમ ડ. લા. રી. (મદ્રા.) ૧૯૯

જુલાસો-૭ પણ મુખ્યમાં તેથી જુદી રીતે ઠરાવ્યું છે. હિંદુલા પાપનું દણી દેવા માટે સખત રીતે આગ્રહ કરે છે. ટીકરા ઉપર જે

બાળ વારસામાં હિસ્સે, તેમાં પાપનું દાણું વધારે મજબુતમાં મજબુત છે, અને તે દેવું એ તેમનીધાર્મિક ફરજ છે. ઉદારામ વી. રાણુ પાંડુજી ૧૧ મુ. હા. ૭૬, ૮૪)

માટે મેશર્સ વેસ્ટ તથા બુઝર કહે છે કે જેનો દાવો ચાલી ન શકતો હોય તેવું પાપનું દેવું ચુકાવવું એ કદાચ વાજબી ગણાય. તીલક ચંદ વી. જીતામલ (૧૦ મુ. હા. ૨૧૦, ૨૧૩.) ના કામમાં ઠરાવું કે પાપ ઉપરનું મુદત પાહાર ગએલું હુકમનામું નવો કરાર કરી આપવાને માટે કીમતી આવેજ છે, માટે કોઈ પણ વારસ (મેનેજર)ની, મુદત વાંધો લેઈ શકાય એમ હોય ત્યારે પણ તે વાંધો લેવા ફરજ નથી. આ ફસલો મલા નાહાના વી. પરમુ હરી ઇ. લા. રી. ૨ મુ. ૬૭, ૭૧.) ના કામમાં મંજુર કરવામાં આવ્યો. તે કામમાં મરનાર ધણીએ દત્તવિધાન કરતી વખત કરેલો કરાર તેની ઓરતે મુદતનો વાંધો મુકી દઈ પુરો કર્યો. તે રદ કરાવવા મરનારના એક સગાએ દાવો કર્યો હતો. તે રદ કરવામાં આવ્યો. માટે મી. વેસ્ટ અને બુઝર કહે છે કે મુંબઈમાં કુટુંબની મીલકતવડે ધાર્મિક ફરજ પુરી પાડી શકે છે. તેના બાજે તેના એકલાં ઉપર આવી પડતો નથી. ૩ વે. ૪૬૩.

ખુલાસો—૮ મેનેજર પોતાને વિશેષ હિસ્સો ગ્રસ્તવાજબી રીતે મળે એવો કાંઈ ત્રાહીત સાથે (તે ત્રાહીતના બાણતાં) કરાર કરે ત્યારે જે સહહિસ્સેદારને નુકશાન થવું હોય તે એ કરાર તોડી શકે છે. એટલુંજ નહીં પણ કરાર કરનાર પક્ષકારના વચ્ચે પણ કપટ સખખ અમલમાં આવતો નથી રાવજી જનાર્ધન વી. ગંગાધરભટ્ટ ઇ. લા. રી. ૪ મુ. ૨૯ આ વિષય કરારશાસ્ત્રમાં દાખલ થતો નથી, જે કપટ કરાર કરનારા પક્ષકાર સામે વાપરી સંમતી લીધી હોય તેજ કપટનો વિષય કરારશાસ્ત્રમાં આવે છે જુઓ સને ૧૮૭૨ ના આક્ટ ૯ ની કલમ ૧૯. ત્રાહીત ને નુકશાન કરવા માટે જે દગાચુકત કરારો કરવામાં આવે તે પાછળ લીનામી કાર્યોના પ્રકરણમાં આવે છે. માટે તે પ્રકરણ જુઓ.

ખુલાસો—૯ મેનેજર ઉપર બરણ પેશણ માટે સહહિસ્સેદારનો હક છે પણ તેઓ દાવો લાવી શકે નહીં. તેમનો ઇલાજ વેહેંચણ કરાવવી એટલોજ છે હિમતશીંગ વી. ગણપતશીંગ ૧૦ મુ. હા, ૯૬

આનું કારણ એવું છે કે વારસોને વેહેંચણમાં જે હિસ્સો મળે તે થોડા બાજે બરણ પેશણ માટે છે. સીનામલ વી. મદ્રાસના એડમી. નસ્ટ્રેટર જનરલ ઇ. લા. રી. ૮ મદ્રા. ૧૭૪; ખીલ તરફ તે હી-

સ્સો ભરણુ પોષણુ માટે પુરતો નહી હોય તોપણ હિસા હિપરાંત કાંઈ મળી શકતું નથી. હિસ્સો ગમે તેટલો હોય તેથી ભરણુ પોષણુ અને ખીણ બધી જરૂરીઆત માટે પુરતો છે એમ માની લેવું જોઈએ. હિસા ના દાવામાં હિસો લેવાનો હક ના સાબીત થાય અને ભરણુ પોષણુના હક સાબીત થાયતો તેજ દાવામાં બગર માગણીએ ભરણુ પોષણુ અપાવી શકાય છે. આનો આધાર મોટામાં નાનાનો સમાવસ થાય છે (૫ બુ. લી. મે. ૧૭૪) એ નીયમ ઉપર છે.

ચુલાસો ૧૦—મેનેજરના અખત્યાર ખીણ રીતે કહીએતો અપા રીભાષીક સ્વીકૃત (વીધવાને વારસામાં મળેલી મીલકત)ના સંખંધે ચોરતના અખત્યાર પરાપરજ છે. માટે જરૂરીઆતના પ્રસંગો કયા કયા છે તે વિશે જુએ ૫૬૨ણુ ૮.

દાવાનું કામ
ચલાવવાનો અ-
ખત્યાર.

૧૫૦ કાર્ટમાં કુટંબની વતી દાવો લાવવાના સંખંધે, અથવા દાવાનો ખચાવ કરવાના સંખંધે મેનેજર ના હક વિશે વિશ્વ વિશ્વ ઠરાવો છે.

અ. જ્યારે પ્રમાણીકપણે કામ કરે એવો મેનેજર હોય ત્યારે મઝીઆરા કુટંબના દરેક સહહિસ્સેદારને પક્ષકાર કર્યા વગર બધા સહહિસ્સેદાર એ કામના પરિણામથી ખંધાય છે; જાગેન્દ્રદેવરાય બી. ફર્નીટ્ટેદેવરાય ૧૪ મુ. હ. અ. ૩૭૬; મયારામ શાવરામ બી. જયવંતરાય પાંડુરંગ મુ.હા.પ્રી. જ. ૧૮૭૪ પૃ. ૪૧; નારાયણ ગોપ બી. પાંડુરંગ મનુ હ. લા. રી. ૫ મુંબ. ૬૮૫; લીસેસરલાલ સાહુ બી. માહારાજ લછમેસરસીંગ લા. રી. ૬ હ. અ. ૨૨૬; રાધાકીસન બી. લ્હામન હ. લા. રી. ૩ અલ્હા. ૧૧૮.

અપવાદ—પણુ કાર્લોદાસ બી. કેવલદાસ ના કામમાં ઠરાવું કે વેપારના કરજના કુટંબ તરફના દાવામાં બધા સહહિસ્સેદારોએ વાદી માં સામેલ થવું જોઈએ. (મુ. હા પ્રી. જ. ૧૮૮૩ પૃ. ૩૧) મેનેજરે કુટંબ તરફથી કરેલા દાવામાં ખીજ સહહિસ્સેદારો ખુલી રીતે સંમતી આપે તોપણ તે ખસ નથી. આ કામમાં રામસેવક બી. રામલાલ કુંદુ (હ. લા. રી. ૬ કલ. ૮૦૫) અને દુલરચંદ બી. લલરામદાસ (હ. લા. રી. ૩ અલ્હા. ૪૫૪) ના કેસ બરફ ધ્યાન આપવામાં આવ્યું,

ટીકા.

મેનેજર તમામ વહીવટ કંઈ શકે પણ તે વહીવટના દાવા ભાવી

ન શકે ત્યારે એથી વધારે ભારે અસમવડનું કારણ ખીજું એકે થઈ શકે નહીં, કરારનો નીયમ જીપર મુજબજ છે. જુઓ સને ૧૮૭૨ ના આક્ટ ૬ ની કલમ ૨૩૦. દાવો લાવવાના સંબંધે કરારનો નિયમથી આ નિયમ જુદો હોવાને માટે કાંઈ કારણ નથી. મેનેજર હોંદુ કુટુંબની વતી કામ કરે છે તે પ્રસંગે પાકીના માલીકાના નામ સ્વભાવીક રીતે અપાય નહી. ત્યારે કરારનો એ નીયમ શા માટે લાગુ ન પાડવો તેને માટે કાંઈ કારણ નથી. એક કેસમાં દાવાનો ખચાવ કરવામાં મેનેજરને તો હક પણ નહી હતો તે પણ ખીજા સહહીસ્તેદાર સાથે સગીર જીપર થએલું હુકમનામું ચગીરને ખંધનકારક ગણવામાં આવ્યું. દુર્ગાપ્રસાદ વી. કશોપ્રસાદ ઇ. છા. રી. ૮ કલ. ૧૬૧.

પ્રકરણ ૮ મું

સ્ત્રીધન.

સ્ત્રીધનનો સામાન્ય અર્થ.

૧૫૧ સ્ત્રીધનનો સામાન્ય અર્થ 'સ્ત્રીની મીલકત' એવો થાય છે (સ્ત્રી અને ધન ઊપરથી) (૪૬૬ ન્યાય શાસ્ત્રીઓ તેને એ અર્થમાં વાપરે છે.

૧
સ્ત્રીની ખાસ મીલકત.

(૧) એક અર્થ એવો કરે છે કે જે મીલકત ઊપર ઓરતને તેણીના ધણીની હયાતીમાં પણ સ્વતંત્ર અપત્યાર છે તે ખાસ મીલકત (દા. ૪:૧:૧૮—૧૯) કે જેને મયુજ પારિભાષિક કંડી કહે છે.

૨
સ્ત્રીની સામાન્ય મીલકત.

(૨) ખીખ અર્થમાં પારિભાષિક શીવાય ખીખ જે કાંઈ મીલકત ઓરતને માલેક તરીકે પ્રાપ્ત થાય છે તે સધળી મીલકતનો સ્ત્રીધનમાં સમાવેશ કરે છે. (મીતા ૨:૧૧:૩) આ જાતની મીલકત અપારિભાષિક ના નામથી ઓળખાય છે. મયુ. ૪:૧૦:૧-૨ ૭-૮; મે. પે. ૫૧૮.

ખુલાસો—૧ પારિભાષિક સ્ત્રી ધનમાંથી બચાવેલી રકમ પારિભાષિક સ્ત્રીધન સમજવું અને અપારિભાષિક સ્ત્રીધનમાંથી ખચાવી જમા કરેલું, અપારિભાષિક સમજવું. લલિતમનચંદર વી. કાલીચર્ણ ૧૯ વો. રાં. ૨૬૨ (પ્રો. કા.); વૈકટરામ વી. સુગીયા ઇ.લા.રી ૧ મદ્રા. ૨૮૧; હસરીદત વી. હંસવતી ઇ. લા. રી. ૧૦ કલ. ૩૨૪; રાઈવેટ કારનાક વી. જીવીવાડ ઇ. લા. રી. ૧૦ મુંબ. ૪૭૮.

ખુલાસો—૨ જમા કરેલી કે ખચાવેલી રકમ કઈ સમજવી એ ખાળે સવાલ છે. વિધવા ઓરત તેના ધણીની મીલકતનો જે કાંઈ ભાગ વાપર્યા વગર મુકી મરણ પામે તે ખચી રકમ ખચાવેલી કે જમા કરેલી રકમ નહીં સમજવી. જે રકમ ધણીની જાગીરમાં વધારે કરવાના ઇરાદાથી જમા કરી હોય ત્યારેજ તે તેના પ્રકારની ગણાય. ધણીની જાગીરની થોડી ઉપજ આવી હોય તે વપરાતાં પેહેલાં ગુજરી જાય તેથી કરીને ખચાવેલી રકમ થતી નથી. રાઈવેટ કારનાક વી. જીવીવાડ ઇ. લા. રી. ૧૦ મુંબ. ૪૭૮.

ટીકા.

પારિભાષિક અને અપારિભાષિકનો ભેદ માત્ર મયુજ પાડે છે. મયુજના ગ્રંથકર્તા પારિભાષિકમાં ખરેખરા સ્ત્રીધનનો સમાવેશ કરે છે,

અને અપારિભાષિકમાં વે'હું'ચણધી, વારસાથી અને તેની બીજી કાંઈ રીતે મેળવેલી મીલકતનો સમાવેશ કરે છે અને બંને જાતને માટે વારસોના જુદા જુદા ક્રમ આપે છે. (મયૂજ ૪:૧૦:૨૬-૨૭) મીતાક્ષરા એ તેવો કાંઈ જોઈ રાખ્યો નથી. બધી મીલકતને સ્ત્રીની મીલકત કરી કહે છે. મીતા. ૨:૧૧:૫:૨

૧૫૨ પારિભાષિક એટલે ખરી રીતે ગણાતા સ્ત્રીધનના બધા પ્રકારના સામાન્ય ગુણો આ પ્રમાણે છે; મે. પે. ૫૬૬.)

(૧) તેનું મલેકીપણું કુવારી કે પરણેલી સ્ત્રીનું હોય છે.

(૨) તે પરણેલી કે કુવારી સ્ત્રીરતના દરજે તેણીને આપણું હોય છે.

(૩) લગ્ન સીધાં બાકી બીજે બધે પ્રસંગે તે, તેણીના ધણીએ કે ધણીના કે તેણીના સગાંએ આપણું હોય છે.

દાયભાગ તેની વ્યવસ્થા આ પ્રમાણે આપે છે.

“જે કાંઈ મીલકત સ્ત્રીરત તેના ધણી તરફની કાંઈ પણ અટકાયત”
“થથા વગર સ્વતંત્ર પણે વશીકરણના માધી કે બીજી રીતે બક્ષીસ”
“આખી શકે છે કે તેથી રીતે વાપરી શકે છે તે તેનું ખાસ (એટલે પારીભાષીક) સ્ત્રીધન છે. દાય. ૪:૧:૫:૧૮.”

દાયભાગે આ પેલી વ્યાખ્યા.

૧૫૩ પારિભાષીકનો પહેલો પ્રકાર શુલ્ક છે. તે પોતાને સાસરે ખુશીથી જવાને લલચાય, એટલા માટે ખાસ રીતે બક્ષીસ આપવામાં આવે છે તેને વારમવાર શુલ્ક કરી કહે છે; તેમજ જે રકમના બદલામાં કન્યાને પરણાવવામાં આવે છે, તેને પણ શુલ્ક કરી કહે છે (મીતિ: ૨:૧૧: ૬) વરાહરાજા તેની એમ વ્યાખ્યા આપે છે કે કુમ. સીકાના વેચાણ માટે કીમતની રીતે કન્યાના કબજેદારને જે કાંઈ આપવામાં આવે છે તે શુલ્ક છે. વીરમિત્રોદયમાં એમ જણાવેલું છે કે ધરના સરસામાન અને બીજી જરૂરીઆતની સીજો માટે જે કીમત વર પાસેથી કન્યાના માખાપ લે છે તે, તેમજ કન્યાને માટે ધરેણાના રૂપેયા જે કાંઈ લે છે તે શુલ્ક છે.

શુલ્ક.

આ બધી જુદી જુદી વ્યાખ્યા હાલ લેવાતા શુલ્ક નો જુદા કાળ બતાવે છે; એવી રીતે કે જે રકમ આનુર ભ્રમમાં કન્યાના વેચાણના માટે માખાપ લેતા, તે રકમ પાછલા વખતમાં તેણીના દાયબાજ પ થઈ પડી. (જુઓ પાછળ આસુર અને આર્શ લગ્ન વીરોની સમજ) વગી

પાછલા વખતમાં ઓરતને ધણી તરફથી ધરની વીરોધ કરજો માટે જે ખાસ બક્ષીસ આપવામાં આવે તેનો. તેમજ ત્રાહીત તરફથી, તેન. ધણી ઉપર તથા કુટુંબ ઊપર પોતાનો કાબુ વાપરવા માટે મળેલી બ. ક્ષીસનો પાગ શુલ્કમાં સમાવેશ કરેલો છે. મે. પ. ૫૬૬.

સૌદાયક.

૧૫૪ પારિભાષિક નો બીજો પ્રકાર ઓરતને અમુક રીતે મળેલી બક્ષીસ છે. અને તેને સૌદાયક કરીને કહે છે. તેના ચાલુ અર્થ આ પ્રમાણે છે,

તેની વ્યાખ્યા.

૧ ધણી તરફથી અથવા તેણીનાં પોતાનાં સગાં કે ધણીના સગા તરફથી જે કાંઈ સ્નેહના કારણથી બક્ષીય મળે તે તેણીનું સૌદાયક ગણાય છે. ગમેતો પછી તે લગ્ન પહેલાં, લગ્ન વખત કે લગ્ન પછી મળી હોય તેની ચીંતા નહીં. મે. પે. ૫૬૭; ગોસેનચંદ વી. મુ. કીસનમણિ ૬ સ. દી. ૭૭ (૮૦) મુ. દુર્ગા વી. મુ. તેજુ ૫ વી. રી. મોસે, ૫૩; જીવન વી. મુ. સોના ૧ અ. હા. ૬૬; કાશા વી. ગૌરકીશોર ૧૦ વી. રી. ૧૩૫, મુ. રાધા વી. બીસેસર ૬ અ. હા. ૨૭૯, હરમોહન વી. સોનાતન ૬. લા. રી. ૧ કલ. ૨૭૫; રામસ્વામી વી. વીરસ્વામી ૩ મ. હા. ૨૭૨; માધવરાય વી. તીર્થસ્વામી ૬. લા. રી. ૧ મદ્રા. (૩૦૮)

૨ જે ધરેણા વગર સરતે ધણીએ આપ્યાં, તે તેનું સૌદાયક સ્ત્રીધન થાય છે. હમેશ પહેરવા માટે આપેલાં હોય તોજ સૌદાયક થાય એમ કાંઈ જરૂર નથી

જે ધરેણાં ઓરતથી દુનીઆમાં પોતાની સ્થિતિ પ્રમાણે સામાન્ય રીતે પહેરાય એવાં હોય અને માત્ર અસાધારણ પ્રસંગ જેવા કે લગ્ન, અને તેવા બીજા પ્રસંગના વખતે મત્ર વાપરવા માટેજ ખરીદ કરવામાં આવે તેવાં નહી હોય તો અનુમાન એવું છે કે તે ધરેણાં તે સ્ત્રીના સામાન્ય (હમેશના) ઉપયોગ માટે અને વગર સરતે આપ્યાં છે. અને તે સૌદાયક સ્ત્રીધન એટલે સ્નેહની બક્ષીય ગણાશે મુ. રાધા વી. બીસેસર ૬ અ. હા. ૨૭૯,

દ્રષ્ટાન્ત—એક હીદુએ અમુક સ્થાવર મીલકત પોતાની દીકરી અ. ની જમાધને એકત્ર રીતે, બક્ષીસમાં આપી. તે મીલકતનો અર્થ હિસ્સો

તેની ઇક્કીનું સૌદાયક સમજવું. માધવરાય વીં તીર્થસામી ૬ લા. રી.
૧ મદ્રા. ૩૦૯;

૧૫૫ લગ વખતની ખક્ષીસો ચૈતકના નામથી ઓળખાય છે.
લગ વખત ત્રાહીતે આપેલી ખક્ષીસો શીવાય ખાકીના ચૈતકના સૌ-
દાયકમાં સમાવેશ થઈ જાય છે,

જેના ચૈતકમાં સમાવેશ થતો નથી, તે અચૈતક કહી કહેવાય છે.
મે. પે. ૫૬૭.

ટીકા

સૌદાયક તમામ ખક્ષીસોને લાગુ પાડીએ તો ચૈતકના તેમાં
સમાવેશ થઈ જાય. માધવરાય વીં તીર્થસામીના મદ્રાસ કેસમાં સ
બોર્ડીનેટ જડજ તેની એવી વ્યાખ્યા આપે છે કે 'ધણીના ધરમાં પર-
જીવી ઓરતને જે કાંઈ મળે તે અથવા કુંવારીકાને તેના ખાપના ધરમાં
તેના ભાઈ અથવા મા ખાપ તરફથી જે કાંઈ મળે તે તેનું સૌદાયક
છે.' આ વ્યાખ્યામાં ધણીના ધરમાં મળે ત્યારે કોના તરફથી મળેલું
જોઈએ, એ કાંઈ ખતાવ્યું નથી (જુઓ ૬૦ લા. રી. ૧ મદ્રા.
૫૮, ૩૦૮)

૧૫૬ શુદ્ધ અને ચૈતક શીવાય ખીજી પારિભાષિક અચૈ-
તકના નામથી ઓળખાય છે તેમાં અન્નાધેયમ એટલે લગ વખતની
ખક્ષીસો અને ઓરતની પોતાની કમાઈના સમાવેશ થાય છે,

લુક્કાસો—જંગમ મીલકત સ્ત્રીનાની મદદથી મેળવેલી સ્થાવર
મીલકત જંગમ મીલકત સ્ત્રીને તુલ્ય સમજવું, વેંકટરામ વીં વેંકટ
દેવ ૬ લા. રી. ૧ મદ્રા. ૨૧

દ્રષ્ટાંત—અ પરણ્યા પછી ધણીએ વખતો વખત ખક્ષીસ આ-
પેલી જંગમ મીલકત તેનું અચૈતક સ્ત્રીને છે. વેંકટરામ વીં વેંકટ
સુરિયા ૬ લા. રી. ૧ મદ્રા. ૨૮૧

દ્રષ્ટાંત—બ ધણીએ તેની મીલકત વગીચત નામથી આપી હોય તે
પણ તેજ પ્રકારનું તેનું સ્ત્રીને છે. દામોદર માધવજીવીં પરમાણેદ
દાસ ૬ લા. રી. ૭ મુવ. ૧૫૫

દ્રષ્ટાંત—ક તેમજ ધણીએ ખક્ષીશથી કે વગીચતનામથી
આપેલી સ્થાવર મીલકત તેનું જ સ્ત્રીને છે. મુલંગ વીં રામયમા ૬.

ચૈતક.

અચૈતક.

૧૧૬ મુંબઈમાં બૈન ટીકરને વારસામાં મળેલી મીલકત સ્ત્રીધન પ્ર.ટક.૧૬૭

લા. રી. ૭ મદ્રા.૩૮૭; શેઠ મુલચંદ ૧૭૦ વાઈ મંડા ૬. લા. રી. ૭ મુબ. ૪૯૧.

મુંબઈ અદલા
ખાદમાં બૈન ટી
કરને મળેલા વા
રસો સ્ત્રીધન.

૧૫૭ મુંબઈ અને અદલાખાદમાં ખોરતને તેણીના ખાપ અને ખાપ તરફના સગાના વારસ તરીકે મળેલી મીલકત તેનું સ્ત્રીધન પારિભાષીક) છે. નવલગામ વી. નંદકીશોર ૧ મું. હા. ૨૦૯; જમીય-તરામ વી. વાઈ જમા ૨ મુ. હા. ૧૪; મુનીઆ વી. પુરણ ૬. લા રી. ૫ અલકા.૩૧૦; માસ્કર ક્રીવક વી. માધવરાવ ૬ મુ. હા. ઓ સી. જી. ૧; નરમાણા વી. સખારામ ૬ મુ. હા, એ. સી.જી. ૨૧૫; હરિમટ વી. દામોદર મટ. ૬. લા. રી. ૩ મુબ ૧૭૧; વાલા જી વી. વાલાજી ૬. લા. રી. ૫ મુંબ. ૧૬૦

મીં બેન કહે છે કે મીતાક્ષરા પ્રમાણે આ વિચાર પરાપર નથી તેનો આધાર હરિમટ પહેલાના વિજયારંગમ વી લક્ષ્મણ ૮ મુ, હા. ઓ. સી. જી. ૨૬૦ ના કામમાં હરાંબુ હતું કે દીકરીને વારસામાં મળેલી મીલકત તેના મરહુમ ખાપના વારસોને જાય. અર્થાત વિધવાને ધણી તરફથી વારસામાં મળેલી મીલકત પરાપુરજ ગણી હતી એ કામમાં / જસ્ટીસ વેસ્ટે લીધેલા ફરકનો અર્થ કરી મી. મેન તેને મળ્યુન કરે છે આ મુદ્દા ઉપર ત્યાર પછીનો મુતાવાદુગનાથ તેવાડ વી દોરાસીંગ તેવાડ લા. રી. ૮ ૬. અ. ૬૨ નો કેસ,—વિજયારંગમના કસને પાછો સંબંધ કરે છે અને મી. મેનને મળ્યુન કરે છે અને હરિવે છે કે મીતાક્ષરા શાખામાં દીકરી ખાપ તરફથી લીધેલા વારસા ઉપર સ્વતંત્ર હક ધરાવતી નથી. આ વિચાર તા. ૭ જાનેવારી ૧૮૮૫ના રોજ મુંબઈ હાઈકોર્ટના વડા જજ સર ચાર્લ્સ સાર્જન્ટ સાહેબે દલ પત નરોત્તમ વી. મગવાન જુશાલ (૬ લા. રી, ૯ મુંબ ૩૦૧)ના કામમાં મીતાક્ષરા માટે પંધન કારક ગણ્યો છે. અને કહ્યું છે કે માત્ર મયુલ પ્રમાણ દીકરી ખાપના વારસા ઉપર સ્વતંત્ર હક મળવે છે. માટે મયુલ ચાલે છે તે જગ્યાએ પીઅર તરફનાં સગાનો વારસો પા રિલાષોક સ્ત્રી ધન ગણાશે.

અપવાદ—કલકતા હાઈકોર્ટે તેથી ખીલ રીતે હરાંબુ છે. ડોટા લાલ વી. ચુનીલાલ ૬, લા. રી. ૪ કલ. ૭૧૪; તે એટલે બધે સુધી કે મા તરફથી દીકરીને વારસામાં મળેલી મીલકત પણ સ્ત્રી ધન નથી પ્રાણકીસન વી. શ્રીમતી નયનમણી ૬. લા. રી. ૫ કલ. ૨૨૨.

તે જ પ્રમાણે મદ્રાસ હાઈકોર્ટે હરાંબુ છે મુતાવાદુગનાથ તેવાડ

વી. દોરાસીંગ તેવાડ હ. લા. રી. ૩ મદ્રા. ૨૬૦

ધણી તરફથી અને તેના સગા તરફથી વારસામાં મળેલી જંગમ
મીલકત ઉપર તેણીની સ્વતંત્ર માલિકી છે. દામોદર માધવજી વી. પર
માળદાસ હ. લા. રી. ૭ મુવ. (૧૬૪)

અપવાદ—મદ્રાસકોર્ટે ઠરાવ્યું છે કે જંગમ મીલકત અને સ્થાવર
મીલકત ઉપર તેણીના સરખો હક છે. નરસીંહ વી. વેંકટાદ્રી હ. લા.
રી. ૮ મદ્રા. ૨૬૦

અપારિભાષિક સ્ત્રીધન.

૧૫૮ ધણી અને સાસરાનાં સગાં તરફથી વારસામાં મળેલી
મીલકત અપારિભાષિક (સ્ત્રીધન) છે ઠાકુરદેહી વી. જાલકરામ
૧૧ મુ. હ. અ. ૧૩૯; મગવાનદીન દુંબ વી. મળિાવાડ ૧૧ મુ. હ.
અ. ૪૮૭; ફકરસીંગ વી. રણજીતસીંગ હ. લા. રી. ૧ અલ્હા. ૬૬૧
(૧૬૩); ૪ સ્ટ્રેંગ ૧૪૪; ૩ મેક ૨૬૦.

તેમજ તેનાં સગાં તરફના વારસના દરજ્જે જે હિસ્સો વહેંચાયુ-
માં મળે તેપણુ અપારિભાષિક સ્ત્રીધન છે. જગમોહન હલદર વી.
સરોદામહ દાસી હ. લા. રી. ૩ કલ. ૧૪૯.

અપવાદ—મુંબઈશાખામાં ધણીની જંગમ મીલકત ઉપર વીધ-
વાનો સ્વતંત્ર માલિકી હક છે. માટે ત્યાં અપારિભાષિક નથી. દામોદર
માધવજી વી. પરમાળદાસ હ. લા. રી. ૭ મુંબ. ૧૬૪.

કલકત્તા હાઈ કોર્ટે ઠરાવ્યું છે, તે પ્રમાણે, ‘આપ તરફના સગાના
વારસ તરીકે મળેલી મીલકત પણ અપારિભાષિક (સ્ત્રીધન) છે. આજ
સ્ત્રીધન નથી. છોટાહલાલ વી. જુનીલાલ હ. લા. રી. ૪ કલ. ૭૧૪
તેજ પ્રમાણે મદ્રાસમાં ઠરાવવામાં આવ્યું છે મુતાવાદુગનાથ તેવાડ
વી. દોરાસીંગ તેવાડ હ. લા. રી. ૩ મદ્રા. ૨૬૦; માટે દીકરીને
કે જેનને વારસામાં મળેલી મીલકત વીધવાના જેવીજ ત્યાં ગણાય છે.
છોટાહલાલ વી. જુનીલાલ હ. લા. રી. ૪ કલ. ૭૧૪ મા તર-
ફથી વારસો મળ્યો હોય તેપણુ ચીંતા નહીં પ્રાણકાશન વી. સી.
મતીનચનમણી હ. લા. રી. ૫ કલ. ૨૨૨.

૧૫૯ પારિભાષિક સ્ત્રીધન ઉપર ચારતનો માલિકી હક છે, અને
તેથી તે તેણીના પોતાના વારસોને ભય છે,

ધણી અને તેનાં
સગાં તરફના વા-
રસો સ્ત્રીધન ન
થી.

મુંબઈમાં ધણી
ની જંગમ મીલ-
કત ઉપર વીધવા
નો કુલ હક.

બંગાલા અને
મદ્રાસમાં જેનદી
કરીને વારસામાં
મળેલી મીલકત
સ્ત્રીધન નથી.

પારિભાષિક ઉપર
૨ ચારતનો હક.

૧૪૦ સ્થાવર શીવાય શીજા સૌદાયક ઉપર ધણીના અપૂર્ણક હક. પ્ર. ૮૬, ૧૬૧

તોપણ વ્યવસ્થા ના કારણસર જુદી જુદી મીલકત ઉપર જુદા હક છે. મે. પે. ૫૬૮ તેના ત્રણ વર્ગ પડે છે; તે એક:—

(૧) અમુક સ્ત્રીધન ઉપર તેણીના કુલ વ્યવસ્થા હક છે, તે કલમ ૧૬૧;

(૨) ખીણ મીલકત ઉપર માત્ર તેણીના ધણીજ અટકાયત કરી શકે છે તે ક. ૧૬૨; અને,

(૩) ત્રીજા પ્રકારની મીલકત ઉપર તેણીના વારસો પણ અટકાવી શકે છે તે ક. ૧૬૦.

૧૬૦ ધણી તરફથી પક્ષીસથી કે વશીઅતનામાથી મળેલી સ્થાવર મીલકત સ્ત્રીધન છે. તોપણ મરદ તરફથી વારસામાં મળેલી મીલકતના સંબંધેજ અટકાયતો રહેલી છે તેજ અટકાયતો, તેણીના વારસો તરફથી આવી સ્થાવર મીલકતના સંબંધે થાય છે. ગંગાદરાય વી. પરમશ્વરમા ૫ મ. હા. ૧૧૧; કોટ વસાવા વી. હનવેતાવા ૧૦ મુ. હા. ૪૦૩ મુજંગ વી. રમાયમા ૬. લા. રી. ૭ મદ્રા. ૩૮૭

અપવાદ—પણ ખુલી રીતે વ્યવસ્થા હક પક્ષીસ વખત આપ્યો હોય તો ગમે તેવી રીતે તેની વ્યવસ્થા કરી શકે સ્ત્રીધન વી. મુ. સો. ના ૧ અલ્ફા. ૧૬.

દ્રષ્ટાંત—એક હિંદુએ અમુક જમીન તેની સ્ત્રીને હમેશને માટે પુત્ર પુત્રાદિક ભોગવવાની પક્ષીસ આપી. તે સ્ત્રી આ જમીન પોતાના પુત્રને વશીયતનામું કરી આપી તેમાં ૪૨૦૫૦૦ કે તે જમીન તે સ્ત્રીનું સ્ત્રીધન છે માટે એ વશીઅતનામું હિંદુશાસ્ત્ર પ્રમાણે નિરર્થક છે માટે તે જમીન તે સ્ત્રીની ધિક્કરીને વારસામાં જવી જોઈએ, મુજંગ વી. રમાયમા ૬. લા. રી. ૭ મદ્રા. ૩૮૭.

ખીજા સૌદાયક ઉપર ધણીના સહુની હક છે.

૧૬૧ ધણીએ આપેલી સ્થાવર મીલકત શીવાય ખીજા સૌદાયક પારીભાષીક (સ્ત્રીધન) ધણી ઘણીજ મારે મુશાબિતના વખતે આરત પાસેથી લઈ શકે છે; જેમકે દુકાળના વખતે, નહીં ચાલે તેવી એટલે ધર્મની ફરજ ખજાવવા માટે, માંદગીના વખતે, કલમમાં પડે ત્યારે અને તેવા ખીજા પ્રસંગે મે. પે. ૧૬૯, મીલા. ૨:૧૧:૩૧, ૪૨.

પણ તે હક ખજાવણીમાં ધણીના કરજદારને કામ લાગે નહીં

આ હક ધણીના પોતાનાજ છે. તે પોતે એ હકનો લાભ લેવા ન ધારે તો કરજદાર કે ખીજો કાંઈ ફરજ પાડી શકે નહીં મે. પે. ૫૬૯; તુકારામ વી. ગણાજી ૮ મુ. હા. ૯૦ સી. જો. ૧૨૬; દુ. રાખા

પ્ર.૮ક.૧૬૨ સ્થાવર શાવાય વીજા સૌદાયક ઉપર ધર્મોનો અપૂર્ણક હક. ૧૪૧.

વી. બીસેસર ૬ અ. હા. ૧૭૮

આવે પ્રસંગે લીધેલું સ્ત્રી ધન પાછું આપવાની ધણીની નીતી બરેલી ફરજ છે. વગર જરૂરીઆતના પ્રસંગે લીધેલું વ્યાજ શીખે પાછું આપવાની ફરજ છે. તેવે પ્રસંગે ઓરત દાવો કરીને પણ લઈ શકે છે. મે. પે. ૫૧૯.

ધણી તરફથી બક્ષીસ મળેલી જંગમ મીલકત સૌદાયકમાં નહીં આ વતી હોય તો તે ઉપર તેણીનો કુલ અખતીયાર છે મે. પે. ૫૭૦; વૈ. ક. ટરામ વી. વૈ. ક. ટુરીયા રૂ. લા. રી. ૦૧ મદ્રા ૨૮૧; ૨ મદ્રા ૦૩૩૩

૧૬૧ અ પીયર તરફનાં સગાં તરફથી વારસામાં મળેલા પારીભાષિક ઊ. ૨ ઓરતનો સંપુરણ વ્યવસ્થા હક છે, ગમેતો પછી તે સ્થાવર મીલકત હોય, તેની ચીંતા નહીં મુનીબા વી. પુરણ રૂ. લા. રી. ૦ ૫ અલ્હા. ૩૧૦

તેમજ ધણી તરફથી વીધવાને વારસામાં મળેલી જંગમ મીલકતની, મુ. બદશાહનામાં તે સ્વતંત્ર રીતે વ્યવસ્થા કરી શકે છે. દામોદર માધવજી વી. પરમાણંદદાસ રૂ. લા. રી. ૭ મુબ. ૧૬૪

હુલાસો-કલકત્તા કોર્ટ પીર તરફનો વારસો મળે તેને પણ સ્ત્રી ધન ગણવા ના પાડી છે. માટે તેને આ નિયમ લાગુ પડતો નથી કેમકે તેને અપારીભાષિક સ્ત્રીધનમાં દાખલ કર્યું છે.

તેમજ મદ્રાસમાં ધણી તરફથી વારસામાં મળેલી જંગમ મીલકતને સ્થાવર મીલકતના દરજે ગણી છે તેને પણ આ નિયમ લાગુ પડતો નથી. કેમકે તે અપારીભાષિક સ્ત્રીધનમાં આવે છે. નરસીંહ વી. ચેરુટાદ્રી રૂ. લા. રી. ૮ મદ્રા. ૧૯૦

૧૬૨ સૌદાયક અને વારસામાં મળેલા સ્ત્રીધન શીવાય બાકીના પારીભાષીક સ્ત્રીધન ઉપર તેના ધણીનો અખતીયાર છે.

કાર્યાયન કહે છે કે

“ઓરતે મંધાથી કે બીજી રીતે કમાઈ કરી મેળવેલું રૂ. ૫૦૫”
“તથા સગાં શીવાય બીજાએ સ્નેહથી આપેલું રૂ. ૫૦ (એટલે સૌદા-”
“યક શીવાય બીજા”) હમેશાં ધણીની સત્તા નીચે છે.”

સીમૂતવાહન કહે છે કે

“મુશીબતનું કારણ ન હોય તો પણ તે સ્ત્રીધન લેવા ધણીને હક

મુ. બદશાહ અને ગા. હુ. માદમાં પીયર તરફના વારસા ઉપર કુલ હક.

ધણીની જંગમ મીલકત ઉપર તે વી. હક.

સૌદાયક અને વારસાશીવાય બીજા સ્ત્રીધન ઉપર ધણીનો હક.

૧૪૨ સૌદાયક તથા બીજા પારીભાષીક ડગર ધણીનો હક. પ્ર. ૮૬, ૧૬૩

છે" [વિ. ૪:૧:૧૯:૨૦] રામદલાલ વી. સ્ત્રીમતી જયમળી ૨ મો. ડા. ૬૫]

તેજ પ્રમાણે સ્મૃતિચંદ્રીકા કહે છે કે:—

“ઓરતોની સ્વતંત્ર સત્તા તેમના સૌદાયક અને ધણીએ બક્ષી-
“સ આપેલી જંગમ મીલકત ઉપર છે, બીજી જાતની મીલકત તેમનું”
“સ્ત્રીધન હોય તે પાણુ તે ઉપર તેમનો સ્વતંત્ર અખતીઆર નથી.”
(સ્મૃતિચં. ૯:૨:૧૨) મી. મેન કહે છે કે આ બધાં લખાણો માત્ર
સમજુતીરૂપ છે. બીજી તરફ કુલ અખતીઆર ખતાવનારાં લખાણો ખુલા
અને વગર સંસ્તી છે. મે. પે- ૫૭૦

અપારીભાષીક
ઉપર ઓરતનો
હક અટકાયતી
છે.

૧૬૩ અપારીભાષીક જંગમ તેમજ સ્થાવર સ્ત્રીધન ઉપર
ઓરતનો સરખી રીતે અટકાયતી હક છે. નર્સીઈ વીં વેંકટાદ્રી દ.
લા. રી. ૮ મદ્રા, ૨૯૦; બચી વીં જગપથી દ. લા. રી. ૮ મદ્રા
૨૦૪. માત્ર અમુક કારણસરજ વ્યવસ્થા કરવા અધીકાર છે.

ખુલાસો—૧ ધણીની જંગમ મીલકત વારસ તરીકે વીધવાને મ-
ળી હોય તે ઉપર મુંબઈ શાળાના ચુકાદા પ્રમાણે તેનો સ્વતંત્ર
માલીકી હક હોવાથી પારીભાષીકના હેલા પ્રકારમાં લીધી છે. (જુઓ
કસમ ૧૫૭) મદ્રાસ કોર્ટે તેવો હક નહીં ગણવાથી ત્યાંને માટે અ
પારીભાષીકમાં ગણી છે. માટે અપારીભાષીકના મથાળા તળે જે જ-
ગએ જે મીલકત ગણી હોય તે જગા માટે તે મીલકતના સંબંધ આ
કસમ લાગુ પાડવી.

ખુલાસો ૨—આ નિયમ મુંબઈ શાળા શીવાય મરદ તરફથી વા-
રસો લેનારી સધળી ઓરતોને લાગુ પડે છે. મુનયનચેતી વી, કાંગલી
લીરા દ. લા. રી. ૬ મદ્રા. ૧ મુંબઈમાં પીયર તરફના સગાનો વાર-
સો લેનારી ઓરતોને લાગુ પડતો નથી. તેથી તેમણે લીધેલી મીલકતનો
પારીભાષીકમાં સમાવેશ થાય છે હરીમઠ વી. દામોદર દ. લા. રી.
૩ મુબ. ૧૭૧; બાગાલી વીં બાલાજી દ. લા. રી. ૫ મુબ. ૬૬૦
પણ મુતાવા દુગનાથ તેવાડ વીં દોરાસીંગ તેવાડ લા. રી. ૮
દ. અ. ૯૨ ને લીધે માત્ર એ નાયમ વ્યવહાર મધુખ ચાલે છે ત્યાંજ
લાગુ રહે છે જુઓ ઉપર ક. ૧૫૭.

મ. હ. ક. ૧૧૪-૫ ઓરતના ઉપર વ્યવસ્થા તથા વેહંચણના હક. ૧૪૩

૧૬૪ એ અથવા વધારે વીધવાને જ્યારે તેમના ધણીનો વા-
રસો મળ્યો હોય ત્યારે તેઓ તે મીલકતની પરસ્પર વેહંચણ કરાવી
શકતી નથી. માત્ર સરખી રીતે ઉપભોગ લઈ શકે છે. ગંગાદરાય વી. પર-
મેશ્વરમા ૫ મ. હા. ૧૧૧; નીલમણી વી. રાધામણી લા. રી. ૪૬૦
અ. ૨૧૨; મળવાનદીન વી. મીનાબાઈ ૧૧ મુ. ૬ અ. ૪૮૭; અન્ની
તનાથ વોસ વી. રત્નનીકત મીતર લા. રી. ૨૬ અ. ૧૧૩

અપારીભાષીક
ની વેહંચણ કરાવીને
વિધવાઓ
અશક્ત છે.

અળવાદ—જ્યવ. મયૂજ પ્રમાણે વેહંચણ કરાવી શકે છે. બુલાહી
વી. કૌશલલાલ ૬ લા. રી. મુંબ. ૮૮

હુલાસો—આ નીચમ મરદનો વારસો લેનારી બધી ઓરતોને
લાગુ પડે છે. મુ'બદલાખામાં પીપર તરફનો વારસો લેનારી ઓરતોને આ
નીચમ લાગુ પડતો નથી કેમકે તે વારસાને પારીભાષીક સ્વીકૃતિ નથી.
જા તજે દાખલ કર્યો છે. ત્યાં તો તેઓ વેહંચણ કરાવી શકે છે. બુલા-
હીદાસ વી. કૌશલલાલ ૬ લા. રી. ૬ મુંબ. ૮૫

૧૬૫ એ અથવા વધારે વીધવાને તેમના ધણી તરફથી મળેલો
વારસો એકના મરણ પછી બીજાએ સહીસેધારી હકથી પ્રાપ્ત થાય છે.
ગંગાદરાય વી. પરમેશ્વરમા ૫ મ. હા. ૧૧૧ અને તેમના મરણ પછી
તેમના પોતાના વારસોને નહીં જતાં તેમના ધણીના વારસોને પ્રાપ્ત
થાય છે. મે. પ. ૫૧૯ મોતીરામ વી. કરાંકાલીતાની ૧૩ લા. રી.
૫ ઠાકુરદેવી વી. વાલકરામ ૧૧ મુ. ૬૦ અ. ૧૩૬; મારુ
ર વી. માહાદેવ ૬ મુ. હા. ઓ. સો. જો. ૧

વિધવામાં સહ
હિસેધારી હક

આ નીચમ મા અને દાદી જ્યારે પુત્ર અને પૈત્રનો વારસો લે છે
ત્યારે લાગુ પડે છે અને તેમના હક સંપૂર્ણ રીતે બધી શાખામાં વિધવા-
ના બરાબર જે એમ બધા ઇલાકામાં કરાવવામાં આંધુ છે. વંગાજી
હેમલતા વી. ગોલખર્ચંદર ૭ સ. દી ૧૦૮ મીયાલા પંચાનંદ વી.
લાલશન ૮ લા. રી. ૧૪૦; મદ્રાસ; વેલોનકો વી. વેકટરામ લા.
રી. ૪૬ અ. ૧; મુબ. નરસાયા વી. સહારામ ૬ મુ. હા. ૧. સી
૨૧૫; સહારામ વી. સીતાબાઈ ૬ લા. રી. ૩ મુંબ ૩૫૩; અન્નાબા
દ ફકરસીંગ વી. રણજીતસીંગ ૬ લા. રી. ૧ અલ્હા. ૬૬૧.

૧૬૬ ઓરતને વારસામાં મળેલી મીલકત જ્યાં જ્યાં તેણીનું
અપારીભાષીક સ્વીકૃતિ ગણાય છે તે તે જગ્યાએ તે મીલકતની નીચેના
પ્રસંગે તે સ્વતંત્ર રીતે વ્યવસ્થા કરી શકે છે.

ઓરતના કયા
પ્રસંગે અપારી
ભાષીક ઉપર ક
લ હક છે.

૧૬૮ અધારિયાલિક ઉપર ઓરતના દેશ કયા કયા પ્રસંગે છે. ક. ૮૬. ૧૬૯

- (૧) ધર્મકાર્ય અર્થે કલમ ૧૬૭ માં સમાજવ્યાપકતા
- (૨) ધણીના કરજ અર્થે કલમ ૧૬૮ "
- (૩) ભરણ પોષણ વાસ્તે કલમ ૧૬૯ "
- (૪) એ મીલકતના અર્થે કલમ ૧૭૦ "
- (૫) ખીલ જરૂરીયાત અર્થે કલમ ૧૭૧ "

ધર્મ કાર્ય માટે.

૧૬૭ ઓરતને ધર્મ કાર્ય માટે વ્યવસ્થા કરવાની વધારે વીરતાશવાળી સત્તા છે. કલંકટર બોફ મહલીપટમ વી. સી. વી. નરનાપા ૮ મુ. ફ. અ. ૫૨૯ (૫૫૦) તેમાં આગેની આપતોનો અભાવેશ થાય છે.

(૧) ધણીની ઉત્તર કીયા અને તેને લગતી કીયાઓ જેવી કે માસીઓ, છ માસી, સંવત્સર, આધ, ઇત્યાદી. આ કાર્યો ગમે તેટલા ખર્ચે પણ કરવા ઓરતની અવરજની ફરજ છે. મે. પે. ૫૪૨

(૨) ખીલ ધર્મ સંબંધી કાયદાઓ માત્ર ધાર્મિક મોજમજબ ગણાય છે. જેમકે તીર્થની જગ્યાએ યાત્રા કરવી. આ ૧૨મી મીલકતના પ્રમાણમાં હોવું જોઈએ; એટલે કે મીલકતનો જુજ ભાગ ખરચી શકાય અને કુટુંબની સ્થિતિ જોતાં પોશાક તેમ ન હોય ત્યારે તે કાંઈ પણ ભાગની વ્યવસ્થા મંજૂર થઈ શકે નહીં. ફરોમાહન વી. સ્મિથર્સ અલકમળી ૧ વી. રી. ૨૫૨; મહમદ અસરફ વી. બ્રીજેસર્સ ૧૧ બં. લા. રી. ૧૧૫; મતીરામ વી. ગોપાલસાહુ બં. લા. રી. ૪૧૬.

(૩) ત્રીજા ધર્મ સંબંધી કામે માં દીકરીઓને દાન કરવું ધર્મ પુજા માટે મંદીર ખંધાવનાં, શ્રાદ્ધગુને દાન કરવું, નવણ કરાવવાં ઇત્યાદી.

અ. પણ નવાણ ગણાવવા અર્થે વ્યવસ્થા કરવાની ઓરતને સ. ૧ નથી એમ ફરવવ મા આંબુ છે. રણજીતરામ વી. મહમદવારીસ ૨૧ વા. રી. ૪૯

બ. તેમજ શ્રાદ્ધગો અને ખીલને પુત્ર મ. ૮૯ દાન કરવામાં પણ મીલકતનો એ ડોઝેક ભાગજ વાપરી શકાય. જો આવા કારણથી ચીનકત પુરતી રીતે કમતી થઈ જતી હશે તો તેની ૦.૧૫૨યા મંજૂર થશે નહીં. ચુનીલાલ ડી. જસુમલ ૧ શારો ૫૫. આ કામમાં કરાવવામાં આંબુ કે પીધવા ધણીની મીલકત કુળને જોર વણીયતથી આપી શકે નહીં. જગજી. વી. દેવશં-

કર ૧ વારી. ૪૨૬ ના કામમાં વીધવાએ રહેવાના મકાન તથા તેની ઉત્તર કીધા માટે નોંધએ તેટલી રકમ રાખી પાકીની, તેના ધણીની મીલકત, કૃષ્ણાર્પણ કરવાની છુટ આપવામાં આવી હતી.

૧૬૮ સ્વતંત્ર રીતે વ્યવસ્થા કરવાનો ખીનો પ્રકાર ધણીના કરજ માટેનો છે.

ધણીનાં કરજ પતાવવાં એ તેની આવસ્યની કરજ છે. ગોપીમોહન વી. સીંઘન કુબર હસ્ટ મોટ કેસ નં. ૧૪

જેવી, પાપનું કરજ ચુકાવવા દીકરાની કરજ છે, તેવીજ કરજ ધણીનું કરજ ચુકાવવા ઓરતની છે.

અપવાદ—૧ અનીતીના કારણસર એકરજ કર્યા ન હોય તો સ્વેચ્છી કોલમ વી. રંગસ્વામી ૮ મુ. ઇ. અ. ૩૧૯; ગાંધીચંદ્ર વી. મલમ. દરદીમ ૯ વી. સી. ૩૧૬; નરમણ વી. સત્યભામાવાદ ૬. લા. સી. ૨ મુ. (૪૯૯)

અપવાદ—૨ તેજજ મુદત પાહાર ગએલાં કરજ માટે તે વ્યવસ્થા કરી શકે નહીં. મેલગીરાણ વી. શીવાણ ૬ મુ. ઇ. અ. સી. જો. ૨૭૦

જુલાસો—ધણીના પાપના તથા દાંદનાં જે કરજ માટે તેમના તં રૂપી મળેલી મીલકત જવાબદાર થાય છે તે કરજનો ધણીના કરજમાં સમાવેશ થાય છે. નરમણ વી. સત્યભામા વાદ ૬. લા. સી. ૨ મુ. ૪૯૯

૧૬૯ ત્રીજો પ્રસંગ ભરણપોષણનો છે. તેમાં પાતાના ભરણ પોષણનો સમાવેશ થાય છે એટલુંજ નહીં પણ કુટુંબના જે જે માણસો ભરણપોષણ લેવાને હકદાર છે તથા જેઓનાં લગ્ન કરવાની કુટુંબ ઉપર કરજ છે તે બધા કારણસર કરેલી વ્યવસ્થા તેણીના અપ્તીયારની અંદર કરેલી ગણાય છે. મે. પે. ૫૪૮ લાલાગણવત વી. મુ. તરણ કુબર ૧૬ વી. સી. ૫૨૬; કુબર ઉદેસીંગ વી. પુલ્લચંદ ૫ અ. હા. ૧૯૭

પણ જ્યાં સુધી જરૂરીઆતનો વખત આવે ત્યાં સુધી રાહ નોંધી નોંધએ. આવી જરૂરીઆતો આવી નથી તે પહેલાં આગાહી ન કર પડ્યાનું માની કરજ કરવાનાં નથી. મલ્લાયલ્લ વી. મદાચેત્તી ૬ મદ્રા જ્યુ. ૨૬૧

૧૭૦ એથો પ્રસંગ કુટુંબની મીલકતનું સાર કરવા માટેનો છે. તેમાં જે ભાગ પડે છે

૨ કરજ માટે વ્યવસ્થા,

૩ ભરણ પોષણ માટે વ્યવસ્થા કરી શકે.

૪ કુટુંબની મીલકત અર્થે.

૧૪૬ ગેરવર્તણુંકથી ઘટેલી જરૂરીયાત—વગર જરૂરીયાતે પ્ર.ટક.૧૭૨ ૧-૪
હવાતી માટે કાયમ.

(૧) એ મીલકતને નુકશાન થતું અટકાવવા એટલે કે તેનો ર-
ક્ષણ સાફ; અને,

(૨) તે મીલકતમાં વધારો કરવા સાફ; જેમકે જમીન એકવાં
માટે તે જમીન માંડી કરજ કરી શકે. કુબર હવેશીંગ વી.
ફુલચંદ ૫ અ. હા. ૧૯૭; તેમજ કુટુંબનો રોજગાર
જળવી રાખવા માટે કાંઈ મીલકતની વ્યવસ્થા કરી શકે.
કુપર ભવાની વી. શેવકરામ શિવશંકર ૧ બારો ૪૪૮

૫
તેની ખીણ
જરૂરીઆત.

૧૭૧ શીવાય ઉપર કહેલા પ્રકાર જેવી ખીણ હરકાંઈ જરૂરીયા-
ત કે ખુશીયત માટે વ્યવસ્થા કરી શકે. મી. મેન કહે છે કે જરૂરીઆત
ની વ્યાખ્યા આપવાનું અસંભવીત છે. દરેક કેસનો વીચાર તે કામની
હકીકત જોઈ કરવાનો છે. કુટુંબમાં તેની સત્તા હિંદુકુટુંબના મેનેજર ક-
રતાં ઓછી વતી નથી. (મે.પે. ૫૪૪) ઇંગ્લીશ ચકરવર્તી વી. શી
સેસર મુકરજી ૨ લા. રી. ૧૦૧. [જેન વિધવાની સત્તા ખીણ
વિધવા કરતાં ધણી દરજ્જે વધારે છે શિવસીંગ વી. મુ. દલો લા.
રી. ૫ હં. અ. ૮૭]

દ્રષ્ટાંત—સરકારી મેહસુલની ચઢત માટે કરેલું વેચાણ આવી
જરૂરીઆત માટે કરેલું ગણાય છે હનુમાન પરસાદ વી. મુ. બાબુદ ૬
મુ. ૩. અ. ૪૯૩

ગેરવર્તણુંકથી
જરૂરીઆત પડી
હોય તેની ચીંતા
નહીં પણ ધીરના
૨ સામેલ ન હો
વા જોઈએ.

૧૭૨ એ જરૂરીઆત ઓરતની આગલી ગેરવર્તણુંકથી અ-
થવા બરાબર સંભાળીને નહીં ચાલવાથી બીડી હોય તો પણ ચીંતા નહીં.
પણ જો તેને ધીરનાર એ ગેરવર્તણુંક કરાવવામાં સામેલ થયો હોય
ત્યારે તે જરૂરીઆત છતાં કરેલી વ્યવસ્થા રદ થાય છે, હનુમાન પરસાદ
પંડે વી. મુ. બાબુદ મનરાજ ૬ મુ. ૩, અ. ૪૯૨.

ટીકા

આ કેસ ચુક્યા પહેલાંતો ખંજાણાની કોર્ટો આવો કાંઈ ભેદ રાં-
ખ્યા શીવાય ગેરવ્યવસ્થા સખખ હટલી જરૂરીઆતના પ્રસંગે કરેલા વે-
ચાણ ગીરો રદ કરતી હતી, પણ આ ભેદ ન્યાયીક છે.

વગર જરૂરી
આતે કરેલું વે-
ચાણ તેની હયાતી
સુધી કાયમ છે

૧૭૩ જ્યારે ઓરતનું કૃત્ય ક. ૧૬૭ થી ૧૭૧ સુધીમાં બ-
તાવેલા કોઈ પ્રસંગમાં આવતું ન હોય ત્યારે પણ તે કાયમ સાવ રદ
નથી. તેણીની હયાતી સુધીને માટે તે કાયમ રહે છે. પરિયા મૌન્ડન વી.
તરણમાલા મૌન્ડન ૧ મ. હા. ૨૦૬; કમાવા ધર્મી વી. મોહસા નરસી.

પ્ર.૮ ક્ર.૧૭૧-૬ સ્ત્રીના નામ ઉપરની મીલકત વીશે અનુમાન.
સ્ત્રીના કૃત્ય વીશે અનુમાન.

૧૪૭

ગાળા ૩ મ. હા. ૧૧૬; રામચંદ્ર વી. મીમરાવ દ. લા. રી. ૧ મુબં.
૫૭૭; પ્રાગદાસ વી. હરીકીશુ દ. લા. રી. ૧ અલ્હા. ૫૦૭.

૧૭૪ સ્ત્રીના નામ ઉપરની મીલકત વીશે અનુમાન એવું છે કે તે કુટુંબની મીલકત છે સ્ત્રીધન નથી. ચોષરાણી વી. તરણી કાન્ત. લાહીરી દ. લા. રી. ૮ કલ. ૫૪૫ ના કેસમાં તે સ્વાલ ઉભો રાખ્યો છે.

સ્ત્રી નામ ઉપરની મીલકત વીશે અનુમાન.

અપવાદ--પણ મદ્રાસમાં એમ ઠરાવ્યું છે કે તેની મીલકત કુટુંબની મીલકત છે એવું અનુમાન થતું નથી. માટે વીરધ થતાં સુધી તે સ્ત્રીધન ગણાય છે નારાયણ વી. કૃષ્ણ દ. લા. રી. ૮ મદ્રાસ ૧૧૪ ટીકા.

ઉપરના પેહલા કેસમાં એમ ઠરાવવામાં આવ્યું કે ખરીદીના પદ્ધતિ ધણી પાસેથી વીકાળ્યા હતા તેનો પુરાવો રજુ થાય તો એવું અનુમાન લેવાય છે કે સ્ત્રીના નામે ખરીદી મીલકત તેના ધણીની ગણાય છે અને તે તેના પૈસાથીજ ખરીદ કરવામાં આવી છે.

૧૭૫ ધણીની ખુલી કે ગર્ભાત મુખત્યારીના અભાવે ઝોરતે કરેલા કરાર તેના સ્ત્રી ધનના સંબંધે કર્યાનું સમજવું. માદલાલ વી. સવેર રાહજી દ. લા. રી. ૧ મુબં ૧૨૧; ગાવીદંજી સ્ત્રીમતી વી. લલમીદાસ દ. લા. રી. ૪ મુબ. ૩૧૮.

ઝોરતે કરેલા કરારના સંબંધે સામાન્ય અનુમાન.

દ્રષ્ટાંત અ. હિંદુ ઝોરતે તેના ધણીની સાથે રહીને, એકત્રીય રીતે તથા જુદી રીતે પંધાધન કરાર કર્યો તેમાં ઠરાવ્યું કે વિશેષ કસીઆતના અભાવે તે કરાર સ્ત્રી ધનના સંબંધે કર્યાનું માનવું જોઈએ. ગોવીંદજી વી. લલમીદાસ દ. લા. રી. ૪ મુબ. ૩૧૮

દ્રષ્ટાંત બ: એક ઝોરત તેના ધણીથી વગર કારણ જુદી રહીને જરૂરીઆતની ઓળો માટે કરાર કર્યો તેમાં ઠરાવ્યું કે તેને માટે માત્ર સ્ત્રીધનજ ગવાપદાર છે. માદલાલ વી. સવેર દ. લા. રી. ૧ મુબં. ૧૨૧

૧૭૬ જ્યારે વારસામાં મળેલી મીલકતની કોઈ ઝોરત વ્યવસ્થા કરે છે ત્યારે અનુમાન એવું છે કે એ વ્યવસ્થા જરૂરીઆતના કારણ વગર કરેલી છે માટે જરૂરીઆતનું કારણ હતું એમ સાબીત કરવાનો બોલો તેણીના ઉપર અથવા તે વ્યવસ્થાનો લાભ લેવા જે માગે છે તેના ઉપર છે. અંબીકાચર્ણ ચકરવર્તી વી. લીસેસર મુકર. જી ૨ લા. રી. ૧૦૧; કોમેસર પ્રતાપ વી. રણવાહાદુરસીંગ દ.

ઝોરતે કરેલી વ્યવસ્થા વીશે અનુમાન.

૧૪૮ સંમતી જરૂરીઆત લતાવે છે. જરૂરીઆતનો લોજો. પ્ર. ૮ ક. ૧૭૭-૯ અધિકાર ઉપરાંતના.

લા. રી. ૧ કલ. પ્રી. કા. ૮૪૮; માટલેકોલા બી. ગોવીંદ વ. શ્વંત મુ. હા. પ્રી. જ. ૧૮૭૮, પૃ. ૧૦

પરંતુ જે ઉતરાધીકારના વારસો તે કાર્ય ૨૬ કરાવવા માગે છે તેમાંના જેઓ એ કાર્ય વખત હયાત હોય તેમની એ કાચમાં સંમતી હોય તો અનુમાન એવું થાય છે કે એ કાર્ય જરૂરીઆત માટે હતું અને જરૂરીઆત નહોતી એમ સાબીત કરવાનો બોજો તે કાર્ય ૨૬ કરાવવા માગે છે તેમના ઉપર આવી પડે છે. મે. પે. ૫૩૬, ૫૪૭; કંલકઠર ઓફ મહલીપટણ બી. સી. વી, નરસીંગાપા ૮ મુ. હ. અ. ૫૨૯; ૩ ઘ. X મુ. ૧૦૨.

સંમતિનો પુરા
વા કેવા જોઈએ

૧૭૭ સંમતિનો પુરાવો, વારમવાર એમ કહેવામાં આવે છે કે, સહી અથવા સાબીતી રૂપમાં જોઈએ પણ વાસ્તવિક રીતે તે અવ-રથની વાત નથી. એ કાર્ય વખતની હાજરી અથવા તે કાર્યનું જ્ઞાન અને પાછળનો ગર્ભાંત રીતે સ્વીકાર બસ છે. મે. પે. ૫૪૮; મો હેલ્વંદર બી. ડ્રમકંત ૨૪ વી. રી. ૧૨૭.

જરૂરીઆત સા-
બીત થાય તો ન
હોતી એમ સા-
બીત કરવાનો બો-
જો.

૧૭૮ કાંઈ વ્યવસ્થા થયા પહેલાં જરૂરીઆતનું કારણ હતું એમ સાબીત થયું તો પછી તે જરૂરીઆત એ વ્યવસ્થા વખત કાય-મ હતી એમ અનુમાન થાય છે અને તે જરૂરીઆત દુર થઈ હતી એમ સાબીત કરવાનો બોજો ફરી બાકી છે. મે. પે. ૫૪૯.

દ્રષ્ટાંત—એક વખત એમ સાબીત કરવામાં આવ્યું કે કાંઈ વ્ય-વસ્થા બાજબી ગણાય એવું કરજ હતું તો પછી એ કાર્ય થતી વખત તે કરજ ભરાઈ ગયું હતું એમ સાબીત ન થાય ત્યાં સુધી તે કરજ ઉભું હતું એમ માનવું જોઈએ. હનગાન પરસાદ બી. મુ. શાહુર. ૬ મુ. હ. અ. ૩૯૩; રાવ કરગસીંગ બી. નવાબ મહમદ ૧૪ મુ. હ. અ. ૧૮૭.

અધિકાર ઉપરા-
તની વ્યવસ્થા મ-
ટે ધલાજ.

૧૭૯ કાંઈ ઓરત જ્યારે આવી (અપાસીભાષીક) મીલકત ની વ્યવસ્થા કરવામાં અપત્યાર બહાર બધ ત્યારે તેને માટે ઉતરાધીકારના વારસના શું ધલાજ છે એ બીજો સવાલ છે.

કાણુ ધાવે, લા-
વી શકે.

(૧) તેમાં કાણુ ધાવો કરી શકે એ પહેલી વાત જોવાની છે. બીથવાના અભાવે જેઓ વારસો લેવાને હાલ લાયક છે તેઓ ધાવો લાવી શકે છે. લોજો કીશોરી બી. શ્રીનાથ લોસ ૯ વી. રી. ૪૬૨; લામાસુંદરી બી. લામાસુંદરી ૧૦ વી. રી. ૩૦૧

પ્ર. ૬૬. ૧૭૧ કામ માટે ઉત્તરાધીકારી દાવો લાવે-મીલકતને
કે વારસા હકને હજા કરનાર કામ માટે.

૧૪૨

પણુ જો તેઓજ પાત્ર વિધવા સાથે સંપ કચી દગમપાટી બરેલી
રીતે વરતે તો પછી તેમની પછીના ઉત્તરાધીકારીઓ દાવો લાવી શકે
છે. રાણી આનંદકુમર વી. કોર્ટ ઓફ ચોર્સ લા. રી. ૮ દ.અ. ૧૪

૧ પડેલા ઉત્તરાધીકારી.
૨ તેના કપડેથી ખીળ.

(૨) આ દાવો શેના માટે લાવી શકે એ ખીણ વાતછે. તેમના
હક એ પ્રકારે દાવો લાવવાના છે.

અ. એકંતો જે કૃત્યથી એ મીલકતની કામતમાં હાની થાય તેના
કૃત્ય માટે; અને ખીણ;

૨
(૧) મીલકતને
ધજા માટે.
(૨) વારસા ને
ધજા માટે.

બ જે કૃત્યથી દાવો લાવનારના વારસા હકને જોખમ આવે
તેવા કૃત્ય માટે.

અ.

જ્યારે તે એ મીલકતમાં નુકસાન કરવાનાજ કારણસર કાંઈ કરે
ત્યારે તેણેનિ અટકાવવાનો દાવો લાવી શકાય છે. હરીદાસ વી. રંગ-
નમણી સેવી. ૬૫૭. આવે પ્રસંગે ખાસ ખીણાડના કૃત્યો ખતાવીનેજ
દાવો થઈ શકે અને તેવાં કૃત્યો કર્યાનું સાબીત થવું જોઈએ. તેમ
કચ્છા શીવાય એ મીલકતનો કપજો તેને હાથ જવામાં અટકાયત થાય
નહીં કે તેની પાસેથી પડાવી લઈ શકાય નહીં અથવા તેની ખાત્રી માગી
શકાય નહીં અથવા તો કોવી રીતે એ મીલકત તેણે વાપરવી તે વીસે
તાકીદ આપી શકાય નહીં. [હરીદાસ દત્ત વી. શ્રીમતી અપુર્ણા ૬ મુ.
દ. અ. ૪૩૩; પ્રોસ વી. અન્નીતમડ ૪ બં. લા. રી. ઓ. સી. ૧

આવે પ્રસંગે સાબીત થાય ત્યારે તેને અટકાવી શકાય અને
બારે ખીણાડના કામમાં વહીવટનું કામ તેની પાસેથી ધીનાવી લઈ
શકાય, અને રીસીવર નીમી શકાય; એટલા માટે નહીં કે તે મીલકત
ખાસસા થાય, અને ખીળ વારસને સોંપાય. (મુ. કોસનો વી. ચળાલી
રામ ૨ અ. હા. ૪૨૪) પણુ એટલા માટે કે અટકાયતી હકો ભોગ-
વવા જોઈએ તેવી રીતે ભોગવવા માટે તેના ઉપર બરેસો રાખી
શકાય નહીં. નંદલાલ વી. વુલાચી રાંધી. સ. દી. ૧૮૫૪ પૃ. ૩૫૧;
ગૌરિકંથ વી. મગેવતી સ. દી. ૧૮૫૮ પૃ. ૧૧૦૩

આવે પ્રસંગે ઉત્તરાધીકાર હકદારને રીસીવર નીમવા જોઈએ,
એમ કાંઈ નથી. જો તેઓ કારતના વીચાર પરમાણુ વધારેમાં વધારે
લાયક હોય તો પછી તેમને રીસીવર નીમવા જોઈએ. ગોલ્ડ મણી
વી. કોસનપ્રસાદ સ. દી. ૧૮૫૬ પૃ. ૨૧૦

અને તે મીલકતની બીજા તમામ ઓરતનેજ મળશે માત્ર શુ જરાનજ મળે એમ કાંઈ નથી. પણ જો ગુનો હ થાય એવું કપટ નું કામ કર્યું હશે તો તો કદાચ તેનો હક હદી જમ્મે સામસુંદરીવીં જમુનાદાસી ૨૪ વીં. રી. ૮૧; રાધામોહન બીં. રામદાસ ૨૪ વીં. રી. ૮૧ નોટ.

આવીજ રીતે જેઓ ઓરત તરફથી એ મીલકત ભોગવતા હોય તેઓને અટકવવાનો પણ તેજરીતે દાવો થઈ શકે. ગોવિંદમળી બીં. રા. જ. નં. લા. રી. સવ. વાં. પૃષ્ઠ. ૪૮.

દ.

હતરાધીકારના વારસાના હકને નુકશાન થતું અટકાવવા માટે એ પ્રકારના દાવા થઈ શકે છે. તેનો હેતુ માત્ર એવો છે કે સાંચે કાળે પુરાવાનો નાશ થતો અટકે.

(અ.) ઓરત દત્તવીધાન કરે તો તે થતું નથી, અથવા ગેર-કાયદેસર એમ ઠરાવવાનો દાવો સાબી શકે છે. જુઓ સને ૧૮૭૭ના આક્ટ ૧૫ ની ક. ૧૧૮; કાલોવા બીં. પદાવા ૩. લા. રી. ૧ મુષ. ૨૪૮; જમુનાદાસી બીં. વામાસુદરી લાં. રીં. ૩ ઇ.અ. ૨૪.

(બ) ખીજી જ્યારે ઓરત પોતાના અધીકાર ઉપરવટ થઈને કાંઈ મીલકત માંડે ત્યારે પોતાના હક વીરૂધ્ધ જાય તેજો દરજ્જે રદ છે. એમ ઠરાવવાનો દાવો સાબી શકે છે. સાવ ૨૬ કરાવવા હક નથી કેમકે ઓરતનો જીંદગી સુધીને માટે તો હરેક રીતે એવા કાર્ય કાયમ રહે છે. મહમદ બીં. સેવકરામ લા. રી. ૨ ઇ. અ. ૭ આવો દાવો કાઈ પણ હતરાધીકારનો વારસ સાબી શકે છે ગૌરિદાસ બી. ગુર સદાઈ ૩. લા. રી. ૨ અલ્હા. ૪૧

આવો દાવો અમુક કાર્ય અધીકાર ખાહાર કર્યું છે એમ ખતાવીનેજ સાબવો જોઈએ. પ્રાણપતી બીં. મુ. પુરણકુવર સ.દો. ૧૮૫૬ પૃ. ૪૬૪

આવી કૃત્ય સામે મુગુ બેસી રહેવાય તો તેના હકને નુકશાન થાય એમ હોય તોજ દાવો ચાલી શકે છે; નીલમળી બીં. કાલાર્ચન લા. રી. ૨ ઇ. અ. ૮૩

વધારે વખત જવાથી નુકશાન થવા સંભવ નથી. એમ ઠારકને માગે તો હક ઠરાવવાનું કુકમ નામું કરવા નાપાડવા મુખતીઆર છે બીહારીલાલ બીં. માધોલાલ.

૧૮૦ જ્યારે ઓરતે કરેલી વ્યવસ્થા જરૂરીઆત અને કાયદે-સર કામ માટે હોય ત્યારે એ સખંધા કાંઈ બાંજગડ ભાંડતી નથી. આ વે પ્રસંગે તે કાચ્છ ઉતરાધીકારવાળાને ખંધનકારક છે પણ કટલેક પ્રસંગે વિધવાએ કરેલાં વેચાણુ રદ કરવા છુટ મળે છે. પણ તે અમુક સરતેજ નેમકે,

વિધવાએ કરેલા વેચાણુ ક્યારે રદ છે.

અ જરૂરીઆત કારણુ માટે જોટલી મીલકતથી જોધ-તી રકમ મળી શકે તેના કરતાં વધારે મીલકત વેચે તો તે વેચાણુ તદત રદ નથી. જોટલી રકમ લેવા ઓરતને અધીકાર હોય તેટલી રકમ તેના મરણુની તારીખથી વ્યાજ સાથે આપી તે મીલકત છોડાવવા તેને છુટ છે, અને ખરીદદાર પાસેથી વિધવાના મરણુ પછીની એ મીલકતની ઉપજ તથા ભાડુ સદરહુ રકમમાં મળે લેવા હક છે. ફૂલચંદ વી. રઘુચંદ ૬ વી. રી. ૧૦૮] મતોરામ વી. ગોપાલ ૧૧ વં લા રી. ૪૧૬

અપવાદ—પણ નીચેના પ્રસંગે તેની છુટ તેને છે.

(૧) ઓરત જોધએ તે કરતાં વધારે માંડછે, એવી ખરીદદારને ખપર હોય કામીચી વી. શ્રીમતી જગદંબા ૫ વં લા. રી. ૫૦૯; અને,

(૨) એ વીરો તેણુ પુરતી તજવીજ કરી ન હોય લલીતપાંદે શાધરદેવ ૧૩ વી. રી. ૪૫૬

તજવીજ કર્યા છતાં ખપર ન હોય તો એ વેચાણુ રદ થશે નહીં.

વ જ્યારે ઓરત મીલકત વેચી આગણું ગીરો છોડાવે અને જો તે ગીરો છોડાવવા માટે એ વેચાણુ વગર પણ પુરતી શીલીક હતી એમ જણાય ત્યારે ઉતરાધીકારવાળા સખરો પ્રથમના ગીરોની રકમ ખરીદદારને આપી વેચાણુ આપેલી મીલકત છોડાવી શકે છે, મહમદ શામશૂલ વી. શેવકરામ લા. રી ૧૬, અ. ૭ આવે પ્રસંગે વેચાણુ ગીરો માફ ગણાય છે.

પ્રકરણ ૧ મું

વ મીસકત ઉપરની જવાબદારી.

કરજ.

કરજ માટે.

૧૮૧ કુટુંબના એક માણસો કરેલા કરજના જવાબદારી તે કુટુંબના બીજા માણસ ઊપર નાખવાનાં મુખ્ય ત્રણ કારણો છે; તે એ કે.—

(૧) ધાર્મિક ફરજ; (૨) નિતેની ફરજ, અને (૩) કાનૂન દ્વારા ફરજ.

ધાર્મિક કરજ.

(૧) ધાર્મિક કરજ, કોઈએક માણસ તરફ તેના પુત્ર અને પૌત્રની રહેલા છે.

“હીંદુ ન્યાય શાસ્ત્રીઓના વીચાર પ્રમાણે દહેણ એ માત્ર જવાબદારી છે એટલું જ નહીં પણ તેને પાપ ગણાય છે અને તેનાં ફળ ખીણ દુનીઆમાં ભોગવવાં પડે છે. આ વિશે હીંદુ ધર્મ શાસ્ત્રના નિયમ એવો હતો કે પુત્રે ‘પાપનું દેવું’ વ્યાજ સાથે આપવું અને પૌત્રે વ્યાજ વગર આપવું. વ્યવ. મ. ૫:૪:૧૬ ૧૭ ગમે તો પછી પાપ દાદા તરફથી મીસકત મળી હોય કે નહીં તેની આંત નહીં અને તે પ્રમાણે મુંબાઈનાં સને ૧૮૬૬ નો આકટ ૭ પસાર થયો ત્યાં સુધી મુંબાઈ હાઈ કોર્ટ અમલ કર્યો છે. નરસિંહરાય બી. અંતાજી ૨ મ. હા. ૬૪.”

(૨) આ કરજ મુંબાઈ શીવાય ખીજે તો શાકીની નાં મંજૂર કરવામાં આવી છે અને વારસને માત્ર વારસામાં ભીષેલી મીસકતના જેટલે જ ફરજને જવાબદાર ગણવાનાં આવે છે (રવાપા બી. અલસિદેવ ૨ મ. હા. ૩૩૬; કચેપણ બી. વીર્યેશ ૪ મ. હા. ૧; કન્યાલાલ બી. વલતાદર ૧ અ. હા. ૩) પાછળથી એ મીસકતનો નાશ થયો હોય કે તેની વ્યવસ્થા કરી દીધી હોય તો પણ જેટલી મીસકત એ પ્રમાણે મળી હોય તેટલે ફરજને એ જવાબદારી કાયમ રહે છે કાશી લક્ષ્મીપત્રી બી. વર્ચીરેંટી મદ્રા. ફેસ. ૧૮૬૦ પૃ. ૭૮; અનુપૂર્ણા બી. મંગાનારાયણ ૨ બી. રી. ૨૯.

તેમજ મુખમાં સને. ૧૮૬૬ના આક્ટ ૭ના કારવાથી એજ નીચમ દાખલ કરવામાં આંચોછે. સલ્ક્રામ વીં ગોર્વિંદ ૧૦ મુ. હા. ૩૬૧; ઉદારામ વીં રાણ પાંડુજી ૧૧ મુ. હા. ૭૬; સુરજવંસી કુબર વીં સૌવપ્રસાદસીંગ (લાં રીં ૬ રૂં ૭ અ. ૧૦૪)

૧૮૨ કાષ્ઠપણ સખસે ખીજનો વારસો લીધેલો હોય તેટલેજ દરજે તેના કરજ માટે પહેલાની જવાબદારી છે, તોપણ એક પ્રસંગે તો ધાર્મિક કરજ કટલેક દરજે કાયમ રહે છે. પોતાની કાંઈ મીલકતથી પાપનું દેવું પુત્રોએ આપવું પડે એ તેમની ધાર્મિક કરજ છે. જે વડીલો પાછંત મીલકતમાં પુત્રનો જન્મથી હક થાય છે, અને જેની વેહેણણ કરાવી પોતાનો હોસો જુદા કઢાવી શકે છે, તે મીલકતના સંબંધે એ ધાર્મિક કરજ સાચુ પડે છે. માટે તેમના હોસા સુધાંત તમામ પાપુકી મીલકત એ દેણામાં વસુલ થવાને પાત્ર છે. ગીરધારીલાલ વી. કંતુલાલ પ્લા. રી. ૧ રૂ. અ. ૩૨૧; ખીજ સંખ્યાબંધ કેસોમાં આ. કેસ અનુસરવામાં આંચોછે. તેમાંના છેલા માં છેલા કેસો કે જેનો કાંઈ ભાગ રદ થયો નથી, તે આ છે: મુ. નનોમી વબુવાસીન વી. મદન મોહન ઇ. લા. રી. ૧૩ કલ. ૨૧ (૩૨); નરસાના વી. ગુરાપા. ઇ. લા. રી. ૯ મદ્રા. ૪૨૪; લસામલ વી. મહારાજસીંગ ઇ. લા. રી. ૮ અલ્હા. ૨૦૫

૧૮૩ પણ પાપની મીલકત લીધા છતાં એ ધાર્મિક અને નિતીની ખંને કરજ, પાપનું દેણું, જ્યારે અનિતીના કે ગેર કાયદેસર કામ માટે થએલું હોય છે ત્યારે બંધ પડે છે. ગીરધારીલાલ વી. કંતુલાલ લા. રી. ૧ રૂ. અ. ૪૨૧; નમોમી વબુવાસીન વીં મદન મોહન ઇ. લા. રી. ૧૩ કલ. ૨૧ (૩૨); નરસાના વી. ગુરાપા ઇ. લા. રી. ૯ મદ્રા. ૪૨૪; લસામલ વીં મહારાજસીંગ રૂં લાં રીં ૮ અલ્હા ૨૦૫.

૧૮૪ અનિતિના અને ગેરકાયદેસર કામ માટે કરેલા કરજમાં નીચેના પ્રસંગે કરેલાં કરજનો સમાવેશ થાય છે.

- (૧) દાઃ માટે કરેલાં કરજ.
- (૨) જીગટ રમવામાં થએલું દેણું.
- (૩) અવેજ વગરની કબુલાયત કરી હોય તે.
- (૪) વીધ્ય કે ક્ષેપના આવેશમાં કરેલી કબુલાયતો.

અનિતીનાં અને ગેરકાયદેસર કામ માટે કરેલાં કરજ, કાને કહેવાં.

(૫) જામીનગીરીની કબુલાયત;

(૬) શુલ્ક.

(૭) દંડ;

(૮) ખીજાં કાઠ નીતી વીરૂધ્ધ કરેલાં કરજ.

(પાત્ર. ૧:૪૮) વસામલ વીં માહારાજ સીંદ દ. લા. રી. ૮
અલ્હા. (૨૧૩.)

પણ એવું ઠરાવ્યું છે કે જામીનગીરીની કબુલાયત નિરર્થક નથી. તેને માટે પુત્ર ખીજા દેણાની માફક જવાબદાર રહે છે. મુલચંદ વીંઠ-
ણ, શીલા. ૫૪.

ટીકા.

શુલ્ક ને ગરકાયદેસર ગણવાનું કારણ એ છે કે શુલ્ક આપવા માટે ખંધાઈ કરેલાં લખ નીંદીત પ્રકારમાં ગણાય છે પણ હવે એ વાત મંજૂર રહેશે એમ જણાવું નથી. એક કામમાં ૩૧૦૦) લખ દીકરીને પરણાવવાનો ખાપે કરાર કર્યો. દીકરીને તેણે પરણાવી નહીં. તેથી એ રકમ પાછી લેવા વાદીએ કરાર કર્યો. તેમાં ઠરાવ્યું કે આ દાવો ચાલી શકે છે. રામચંદ્રસેન વીં. ઋવીતોસેન દ. લા. રી. ૧૦ કલ. ૧૦૫૪. પણ દીકરીના ખાપને પૈસા હવે પછી દેવા ઠરાવ્યા હોત તો તે વેળા તેને દાવો ચાલી શકે કે કેમ એ સવાલ જિજ્ઞાસુ રાખ્યો છે પણ તેનો ચુકાદો એજ રીતે થશે કેમકે આસુર લગન હાલ મંજૂર થએલા પ્રકારમાંનું એક છે.

૧૮૫ પુત્રનો ધાર્મિક કરજ ક્યારે ખંધ પડે છે, એટલે કે વડીલો-પાછીત મીલકત માહેનો તેમનો હિસ્સો ખાપના કરજ માટે ક્યારે ખાતર થતો નથી તે વાશે છેવટનો નિર્ણય આ પ્રમાણે છે.

આ કરજ ખંધ પડવાનું મુખ્ય કારણ લેણદારની એ કરજ મા-દે ખાપનાં બેપર દાવો લાવવામાં કે બળવણી કરવામાં થયેલી કસુર થતી હોય.

કરજદારનો કરજ એવી છે કે વડીલો પાછીત મીલકત (૧) સાન ગરિં માડી નહીં હોય ત્યારે ખાપના બેપર દાવો કરતાં (૨) દીકરાને આમિલ કરવા અથવા તો ખાપ બેપર કુટુંબના (૩) મેનેજર તરીકે દાવો લાવવો; અથવા તેમ ન કર્યું હોય તો (૪) બળવણીમાં એ કુટુંબની મઝી-આરી બધી મીલકત હસ્તગતમાં લાવવી, માત્ર ખાપનો હિસ્સો જુદો. મુ.

પ્ર.૨૬.૧૮૧ પુત્રનો વડીલોવાર્જીત મીતકતનો હીસો ક્યારે મુક્ત થાય. ૧૧૫

નનોમી લુલુઆસીન વી. મદનમોહન ડ. લા. રી. ૧૩ કલ. ૨૧.
(૩૨); નરસાના વી. ગુરાવા ડ. લા. રી. ૯ મદ્રા. ૪૨૪ (તા. ૧૫
જુલાઈ સને ૧૮૮૬); લસામલ વી. માહારાજસીંગ ડ. લા. રી.
૮ અલ્હા. ૨૦૫

આ ચારમાંનું એક વાનું ન થયું હોય તો ખરીદદારને માત્ર
વડીલોવાર્જીત મીલકત માંહેના પાપનો હીસોજ પ્રાપ્ત થાયછે. દીકરા
ના હીસો ખરીદદારને પ્રાપ્ત થતો નથી.

ટીકા

આ ચાર માંના છેલ્લા રસ્તો પ્રીવી કાઉન્સીલના નનોમી વી.
મદન મોહનના સદરહુ કેસથી ઊધાડવામાં આંચેછે. આ કેસ
પહેલાં આ સવાલના સખંધે ઘણીએક ઉત્તર પાંચલ થયેલીછે. પ્રીવી-
કાઉન્સીલમાં ચુકાયલા કેસો કે હીડુસ્તાનમાં ચુકાયલા કેસો
પરસ્પર પણ ખરી રીતે મળતા નથી. પાપની સથે દીકરાએને
સામેલ કરવાનો રસ્તો પોનાપા પીલાઃ વી. પપુલાંગર ડ. લા. રી.
૪ મદ્રા. ૧ ના કુલમેંચ કેસથી ઊધાડવામાં આંચે હતો. મીલકત
સાનગીરો માંડી હોય ત્યારે અથવા મેનેજર તરીકે દાવો કરયો
હોય ત્યારે દીકરાને પક્ષકાર કરવા જરૂર નથી. આ એ બેદ હર-
દીનારાયણ વી. હદરપ્રકાસ મીસર ડ. લા. રી. ૧૦ કલ. ૬૨૪
ના કામમાં પ્રીવી કાઉન્સીલે ખતાવ્યા તેમાંનું કાંઈ ન કહ્યું હોય
અને પાપ ઉપર સાડું પધસા સખંધી હુકમનામું મેળવ્યું હોય
ત્યારે વડીલોવાર્જીત મીલકત માંહેના દીકરાના હિસો ખરીદદારને
પ્રાપ્ત થતો નથી એમ કરાવ્યું હતું. પણ આ કલમમાં ખતાવેલા
કેસોમાં એવો રસ્તો એમ ઊધાડવામાં આંચેછે કે, સાડુ પધસા સ-
ખંધી પાપની જાત જીપરજ હુકમનામું થયું હોય તો પણ ખજાવણીમાં
દીકરાના હિસા સીપે વડીલોવાર્જીત મીલકતની ખરીદી થઈ તોપણ
તે કાયમ રહેછે અને માત્ર તે કરજ ક. ૧૮૩-૪ માં ખતાવેલા અખી-
તીના કે ગેરકાયદેસર કામ માટે કરેલું હોય એમ દીકરાએ દાવો
લાગી ખતાવે તોજ તેમનો હિસો મુક્ત થાયછે. જુઓ સદરહુ કેસો.

૧૮૬ આપે શીરાય ખીજ કાઢવાનું સજાની પાપવમાં કરજ
ના સખંધે ધાર્મિક કરજ રહેલી નથી. જેનો વારસો લેવામાં આવેછે
તેનાં કરજ ખતાવવાની દરેક માણસની નિતિ ભરેલી કરજ રહેલીછે,
એટલે કે વારસો લીધા હોય તેટલે સુધીજ. વારસો લીધા પછી એ ખી-

વારસો લેનાર
ની કરજ ચુકાવ
વાની નિતિ ભ-
રેલી કરજ.

પુત્ર ગાંધિય દાત્તા, વારસાથી કે હીન્દી રીતે પ્ર. ૨૬. ૧૮૬-૭
હીન્દી મીલકત સુધી જવાબદાર.

મકતનો નામ થયો હોય કે પછી વ્યવસ્થાનકરી લીધી હોય તેની થો-
તા નહી. ઐનપુરણા વી. ગંગા નારાયણ ૨ વી. રી. ૨૯૬; ઉદારામ
વી. રાણુપાંડુજી ૧૧ મુ. હા. ૬૯.

ખુલાસો ૧-વારસો લેનારી ઓરતે પોતાના અપ્પતીઆરને અનુ-
સરી કરેલાં કરજના કારણસર તે ઓરત પછી લેનારા તેના ધણીના વા-
રસોને તેણીના વારસો સમજવા. હરમોહન વી. ગણેશચંદ્ર દ. લા.
રી. ૧૦ કલ ૮૨૩.

વારસો એટલે
શું

ખુલાસો ૨-સહહિસેદારો હકથી, અવિભક્ત કુટુંબના એક
સહિસેદારને હિસો ખીજ સહહીસેદારને પ્રાપ્ત થાય છે તે હિસાનો
વારસામાં સમાવેશ થતો નથી. મે. પે. ૪૨૧ ૨૪૨.

દ્રષ્ટાંત અ. માટે એક ભાઈના કરજના બોળને માટે, તેના
મરણથી તેના અવિભક્ત ભાઈને પ્રાપ્ત થએલો, તેના હિસો પાત્ર નથી.
ઉદારામ વી. રાણુ પાંડુજી ૧૧ મુ. હા. ૬૯; સૂરજલંકી કુવર
વી. શીવપ્રસાદસીંગ લા. રી. ૬ દ. અ. ૫૮ (૮૮); રાવચાલકીશન
વી. રાયસીતા રામ દ. લા. રી. ૭ અલ્હા ૭૨૧; વલ્લભદર વી. શ્રી
સેસર દ. લા. રી. ૮ અલ્હા ૪૯૫ (તા. ૨૨ જુન ૧૮૮૬)

દ્રષ્ટાંત વ. તેમજ દીકરાના કરજ માટે વડીલોપાછાંત મીલકત
માહેનો તેના હિસો તેના મરણ પછી તેના બાપને પ્રાપ્ત થયા પછી જત
થતો નથી. ઉદારામ વી. રાણુ પાંડુજી ૧૧ મુ. હા. ૬૯

દ્રષ્ટાંત ક વારસામાં મળેલી મીલકત વારસ વેચી નાખે
ત્યારે એ વેચાણ ૨૬ થતું નથી. પણ ખરીદીની રકમ સુધી તેની પોતા
ની જવાબદારી રહેલી છે. ઉદારામ વી. રાણુ પાંડુજી ૧૧ મુ.
હા. ૬૯

દ્રષ્ટાંત ડ. વીધવા, ધણીના કરજ તેની મીલકતના પતાવવાને
બંધાયેલી છે. ગોપીમોહન વી. શીવનકુવર હસ્ટનોટસ કેશ
ન. ૬૪

૧૨નારની મીલ-
કતના કબજા-
ના કારણથી તે-
ના કરજ માટે
નીતી ભરેલી ૬-
૨૭૧

૧૮૭ વારસાના હકથી નહી પણ ખીજ રીતે કાઢની મીલકત લીધી
હોય તો પણ તેના કરજ માટે તે માલકત સુધી લેનારની નીતી ભરેલી ૬૨૭
રહેલી છે. મે. પે. ૨૮૨ નારદ ૩:૧૭; કપુરચંદ વી. દાદાભાઈ
મોરિસ ભાગ ૨. પ્ર. ૧૨૬ રામપરતાપ ચોધરી વી. ગોપીકીશન સે-
વી ૧૦૧

જુલાસો—લીધી હોય એ શબ્દોમાં કરાર કે દાનથી મળી હોય તે મીલકતનો સમાવેશ થતો નથી.

ટીકા

મદરાસમાં એક કસમાં તેથી જુની રીતે કરાવ્યું હતું એમ કહીને કે “મીલકતનો કબજેદાર વારસાના કસમાં નથી અને મરનાર દણુદાર તરફથી તેણે મેળવેલી મીલકત તે કરજની બળવણીમાં લઈ શકાય તોપણ તેથી કરીને કબજેદાર જાતે જવાબદાર થતો નથી” આ કારણો દબીતાંજ ભુખ ભરેલાં છે. પહેલું તો જે ત્રાહીતના કબજામાં એ મીલકત છે, તેણે જો મરનાર દણુદાર પાસેથી વેચણ લીધી હોય તો તેવે પ્રસંગે બળવણીમાં એ મીલકત લેઈ શકાય નહીં, માટે તેને પ્રતિવાદીમાં દાખલ કર્યા શીવાય તેના કબજાની મીલકત ઉપર હુકમનામું બજા શકે નહીં. પ્રતિવાદી થવાથી એ મીલકત ઉપર તેને હકથી પ્રાપ્ત થવાનું ન બતાવી શકે તોજ એ મીલકત ઉપર બળવણી થઈ શકે, અને ખીજી જાત ઉપર બળવણી થઈ શકે છે કે નહીં એ વાત પણ તેના ઉપર દાવો લાગ્યા શીવાય જોઈ શકાતી નથી; માટે વાસ્તવિક એજ છે કે કોઈ મરનાર દણુદારની મીલકત જેના કબજામાં હોય તેના ઉપર દાવો ચાલી શકે છે. તે માણસ વારસ ન હોય તેની ચીંતા નહીં. મુંબઈ અને કલકત્તા કારટના કરાવ વાસ્તવિક છે.

૧૮૮ મીલકત લેનારના સંબંધે નીતીની ફરજ પુત્રની માફકજ એ પ્રસંગે બંધ પડે.

મીલકત છતાં તેની ફરજ ક્યારે બંધ પડે

- (૧) પહેલો પ્રસંગ અનિતિના કરજનો છે. તે પુત્રોના સંબંધે કાચે લાગે છે તેવીજ રીતે આમાં પણ કામ આવે છે.
- (૨) ખીજો પ્રસંગ કરજદારની અમુક રીતની કસુરનો છે; તે એ છે કે: દણુદારનો વારસો એ અથવા વધારે માણસને એક ન પ્રાપ્ત થાય અને તેઓ વેહેંચણ કરી લે ત્યારપછી કરજદાર બધાને પ્રતિવાદીમાં સામેલ નહી કરતાં એકના ઉપરજ દાવો કરી હુકમનામું મેળવે ત્યારે ખીજાને વેહેંચણમાં મળેલી મીલકત અને તે ખીજા વારસની જાત એ કરજની જવાબદારીમાંથી છુટાં થાય છે.

૧૮૯ કરજદારનો વારસો ઉપર લીધન જેવો કાંઈ હક નથી. માટે વારસ વારસામાં મળેલી મીલકત વેચી નાખે તો તેથી એ મીલકત ખરીદ કરનારને કાંઈ નુકસાન થતું નથી. તેવે પ્રસંગે વારસ ખરીદીની

મરનારની મીલકત ઉપર કરજદારનો કાંઈ

દાર થાય છે. તેને આ નિયમ અસર કરતો નથી. જુઓ ક. ૯૧ તથા સને ૧૮૬૬ ના આક્ટ ૭ ની ક. ૫

૧૯૧ કાયદેસર જવાબદારી હુણી કે ગર્ભાત મુખ્યતારગી (એટલે આડત) ના કારણથી જીતપન થાય છે. મે. પે. ૨૧૯.

કાયદેસર જ-
વાબદારી શા કા-
રણથી ઉત્પન્ન
થાય છે

ટીકા,

હીડુસાઅ પ્રમાણે મુખ્યતારગીના અભાવે મીલકત લીધા વગર મા ત્ર સંપાદના કારણથી હોંડુ કુટંબના કોઈપણ માણસ ઉપર ખીજના કરજની જવાબદારી આવી પડતી નથી દીકરો મના કરજને માટે જ વાબદાર નથી, ધણી એરતના કરજ માટે જવાબદાર નથી. મુતુકુમારપા વીં હોન્નુ. મદ્રા, ફેસ ૧૮૮૫ પૃ. ૧૮૩; તેમજ બાઈ બાઈના કરજ માટે જવાબદાર નથી. સંપાદનાજ કારણથી તેઓ એક ખીજના મુખ્ય ત્યાર ગણાતા નથી. નારાયણ વીં રાયાપા મદ્રા, ફેસ ૧૮૬૦ પૃ. ૫૧

૧૯૨ મુખ્યતારગીના પહેલો પ્રકાર કુટંબના મેનેજરનો છે. પાપના નીતી ભરેલાં કરજ માટે તથા ખીજો સહહિસેદાર મેનેજર હોય તો તેણે પોતાના અપતચારમાં રહીને જરૂરીઆતના કારણસર અને ખીજ પોગ્ય પ્રસંગે કરેલાં કરજ માટે કુટંબના બધા માણસો એટલે કે ખીજ સહહિસેદારોની જાત તેમજ મીલકત જવાબદાર થાય છે.

મેનેજરે કરેલ
કરજને માટે કુ-
ટંબનાં માણસો
કયારે જ વાબદાર
થાય છે

અવવાદ—પણ કરજ વપત જે સહહિસેદારો જનમ્યા ન હોય ત-
થા જેઓ ૨૧ વરશની ઉમરે પોહોઆ ના હોય તેઓની જાત તે
કરજને માટે જવાબદાર થતી નથી. (મુખ્યાઈના સને ૧૮૬૬ નો
આક્ટ. ૭ ક. ૫)

૧૯૩ બાપ શિવાય ખીજ મેનેજરે પોતાના અપતચારમાં રહીને
ચોક્કસ કારણસર કરેલા કરજની જવાબદારીમાંથી, સહહિસેદારો, કરજદાર
અમુક જાતની કસુરથી. છુટા થાય છે.

મેનેજરે કરેલ
કરજ માટેની જ
વાબદારી કયારે
બંધ પડે છે.

કુટંબની મીલકત સાન ગરિ માંડેલી ન હોય ત્યારે કાંતો કુટંબ
ના બધા સહહિસેદારોને પક્ષકારોમાં દાખલ કરવા. અથવા તો તેના ઉપર
મેનેજર તરીકે દાવો કરવો એવી કરજદારની ફરજ છે. તેમાંનું એક વાનું
થકું નહોય તો અર્ધ સહહિસેદાર ઉપરનું સાડું પૈસા સંપાદી હુકમનામું,
તે ખરી સીતે મેનેજર હોય તો પણ ખીજ સહહિસેદારોના હિસાને અસર
કરશે નહીં. વિરરાઘવમ વી. સમુદ્રલ હ. જા. રી. ૮ મદ્રા, ૨૦૮

બાપ સ્વભાવિક મેનેજર છે. માટે તેણે કરેલાં કરજના દાવામાં કરજ વખત ભેગા હોય એવા પુત્રોને પ્રતિવાદીમાં દાખલ કર્યા વગર તે કરજના હુકમનામાની બજાવણીમાં તે પુત્રોએ મેળવેલા મીલકત લેવાય કે નહીં. એ સવાલ છે. વડીલો પારણત માંહેના તેમના હીરો નનામી વી. મદનમોહન ના કસ પ્રમાણે કામ લગે છે. તે પછી તે મની ખીણ મીલકત પક્ષકાર કર્યા વગર જમીમાં લેવામાં અડચણ નથી; અને કરજ વખત બાપ ભેગા નહોતા એમ દાવો લાવી ખતાવવાની તે મને છુટ રેહેશે.

સ્ત્રીએ કરેલાં
કરજ માટે ધ-
ણીની જવાબદારી

૧૯૪ ગર્ભાંત મુખ્ય ચારગીના બોલે પ્રકાર ઓરતના સખંધ છે. નીચેના પ્રસંગે ઓરતે કરેલાં કરજથી ધણી બંધાય છે (મે. પે. ૨૮૯)

(૧) મુશીબતના વખતે ઓરતે સંસારી જરૂરીઆતની બાબતો માટે કરેલાં કરજ; (નારદ ૩:૧૯)

(૨) જે ધંધા અથવા રોજગાર પોતે ઓરતને સોંપ્યા હોય તે ધંધામાં કરેલાં કરજ. (નારદ ૩:૧૯)

જ્યારે ઓરત આવા પ્રસંગ શીવાય કાંઈ કરજ કરે ત્યારે તેના કરજ માટે ધણી જવાબદાર થતી નથી. તેમજ તે પોતે પણ સ્ત્રીધનના અભાવે જવાબદાર થતી નથી, માત્ર તેના જવાબદારી સ્ત્રીધન (પા-શીભાષીક) જેટલે સુધી છે. પુનરલમ થવાથી એ જવાબદારી બંધ પડતી નથી. નરોત્તમ વી, નાનકાદ. લા. રી, ૬ મુવ. ૪૭૩ ન્યાલચંદ વી. જાદશીવ દ.લા. રી ૬ મુવ ૪૭૦ (તેમજ જુઓ સ્ત્રીધન પ્રકરણમાં આપેલા કસો.) ભરવાડ, કારીગર અને ખીજ હલકાની ઓરતોના આ પ્રકારમાં સમાવેશ થાય છે.

દ્વણાંત—એક હિંદુ ઓરતે અને તેના ધણીના ભાઈઓએ મળીને તેના ધણી અને તેના ભાઈઓનું કરજ આપવાને અને તેમની જમીનની ખેતી કાયમ રાખવાને માટે પદ્ધતિ બપાડી તેનું ખત કરી આપ્યું અને તેને માટે કુટુંબનું ધર માંડી આપ્યું. તેમાં ઠરાવવામાં આપ્યું કે ધણીનું કરજ આપવાને માટે પદ્ધતિ બપાડવા ઓરતને કાંઈ જરૂર નહોતી અને ખેતી માટે પદ્ધતિની તંગીનું કારણ, મઝીઆઈ ખત કરી ગિરિ માંડવાને પસ નથી કેમકે તેમાં તેના ધણીની જવાબદારી આપા કરજને માટે ઉત્પન્ન થાય. પસી વીં મહાદેવપ્રસાદ દ.લા.રી. ૩ અલ્લા. ૧૨૨.

પ્ર. ૨૬. ૧૯૭ વારસોની એકત્ર તથા પ્રથક પ્રથક જવાબદારી-
દામદુપટનો નિયમ.

૧૬૧

૧૯૫ ખાપનું કરજ એ વારસાની મીલકત ઉપર પ્રથમ પાળો છે, પણ ખીજી કરજ એ મીલકતમાંથી દેવાઈ જતાં કાંઈ ન વધે તો ખીજી કરજદારને દેવાઈ ગયું તેના ઉપર અથવા ખીજી કરજ પતાવનાર વારસ ઉપર કાંઈ હક રહેતો નથી. (સને ૧૮૬૬ ના આક્ટ ૭ ની ક. ૨ જુઓ)

કરજદારનો સરૂ રતી હક.

૧૯૬ કરજદારની સાથે ખીજી રીતે ગોઠવણ ન થઈ હોય ત્યાં સુધી વારસોની જવાબદારી એકત્ર અને પ્રથક પ્રથક છે, મે. પે. ૨૮૧.

વારસોની એકત્ર અને પ્રથક પ્રથક જવાબદારી

ટીકા

આ નિયમ કરારની કલમ ૪૩ પ્રમાણે છે અને તે વાસ્તવીક જણાય છે. જો તેમ ન થાય તો કરજદારને હોંડુ વારસો કાયદાની મદદથી જ ડગી શકે. એવી રીતે કે જે સહસીસેદારો વેહેચણીમાં કરજ બધું એકત્રે માથે રાખે અને મીલકત બધી ખીજીને આપે અને પછી કરજ રાખનાર સખસ ઉપર દાવો થાય ત્યારે તે એમ ખચાવ ભાવે કે જે મીલકત લીધી નથી. અને ખીજી ઉપર દાવો ભાવે ત્યારે તે એમ કહે કે વેહેચણીમાં મારે માથે કરજ આવેલું નથી. પણ મે. વેસ્ટ અને જુલર પોતાના ગ્રંથને પાને ૬૨૧માં કહે છે કે આ વીરો કટલીએક શંકા છે.

૧૯૭ હોંડુ રણુદાર એકી વચ્ચે મુલક કરતાં વધારે બાજુ આપવાને પાત્ર નથી. જુશાલચંદ લાલચંદ વી. દ્વાહીમ ફકીર ૩ મુ. હો. એ. સી. જો. ૨૩; રામકનાદ વી. જોહરલાલ દ. લા. રી. ૫ કલ. ૮૬૭. માટે આ નિયમ તેની મીલકત લેનારને પણ માણ પડે છે. આ નીયમને દામદુપટનો નીયમ કહી કહે છે.

હોંડુ રણુદારની બાજુની જવાબદારી

અપવાદ ૧ આ નીયમ હકમતામાંની બળવણીમાં લાગુ પડતો નથી. બાલકુળ વી. ગોપાલ રુગનાથ દ. લા. રી. ૧ મુલ. ૭૩.

અપવાદ ૨ આ નિયમ ખંજાણાની પરગણા કોર્ટોની હકમતમાં ચાલતો નથી. કોનદયાલ વી. કૈલાસચંદર દ. લા. રી. ૫ કલ. ૯૨; જોતિનારાયણ વી. રામદીનસાંગ દ. લા. રી. ૯ કલ. ૮૭૧; મુરજવા નારાયણસાંગ વી. સીરધારીલાલ દ. લા. રી. ૯ કલ. ૮૨૫.

જુલાસો ૧ જુદ જુદ વખતે ગમે તેટલું બાજુ ભરાયું હોય

૧૬૧ પુરાવાનો બોજો-મીલકત તથા કરજના પ્રકાર પ્ર, ૯.ક.૧૯૭-૧૦૦
સાબીત કરવાનો.

તેની ચીંતા નહીં. ઢોંડુ સગનનાથ વી. નારાયણ રામચંદ્ર ૧
મુ. હા. ૪૭

ખુલાસો ૨ ચહેલું વ્યાજ મુદલમાં બેળવી પાકી કાઠી આપવા-
માં આવે ત્યારે એ વ્યાજ ભર્યા બરાબર સમજીને અને એ પાકી
મુદલ થાય છે.

ખુલાસો ૩ આ નીચમ ગીરો કાર્યને સરખી રીતે લાગુ પડે
છે. નથુભાઈ વી. મુલચંદ ૫ મુ. હા. એ. સી. જી. ૧૯૬ નારાયણ વી
સત્વાજી ૯ મુ. હા. ૮૪ રામચંદ્ર વી. ભીમરાવ રવજી ૬. લા.
રી ૧ મુવ. ૫૭૭. તે પહેલાના બિલટા ઠરાવ આથી રદ થાય છે.

ખુલાસો ૪ આ નિયમનો લાભ હોંડુ શીવાય ખીબ પ્રતીવાદી
ને મળતો નથી. નાનચંદ હંસરાજ વી. બાપુ સાહેબ રસ્તમભાઈ
૬. લા રી. ૩ મુવ. ૧૩૧

ટીકા

હોંડુલાના દામદુપટના નિયમને કરારના કાયદેસરપણા કે ગેર
કાયદેસરપણા સાથે કાંઈ સંબંધ નથી. તે માત્ર મુદતનો નિયમ છે.
રામકનઈ વી. જોહરલાલ ૬. લા. રી ૫ કલ. ૮૬૭

મીલકત સાખી-
તકરવાનો બોજો
વાદી ઉપર

૧૯૮ ધાર્મિક અથવા નિતીની કસ્ટ જોની છે તેવા અખચ ઉ-
પર કરજદાર દાવો લાવે ત્યારે અનુમાન એવું છે કે મુળદેણદારની મીલ-
કત પ્રતીવાદી પાસે નથી. મારે તેના કબજામાં કાંઈ મીલકત મુળ દેણ
દારની છે એમ સાખીત કરવાનો બોજો કરજદાર ઉપર છે. મે. પે. ૨૭૭

મીલકત સાખી
ત થાય ત્યારે તે
મીલકતની ગેર-
હાજરી વીગેરે
ખતાવવાનો બો-
જો પ્રતીવાદી બી-
પર છે

૧૯૯ જ્યારે વાદી, મુળદેણદારની મીલકત પ્રતીવાદીએ લી
ધાનુ ખતાવે ત્યારે. (૧) એ મીલકત વાદીનું કરજ પતાવવાને બસ નથી;
(૨) અથવા તેમાંથી વાદીનું કરજ પતાવવું જોઈએ એવા પ્રકારની
તે મીલકત નથી; (૩) અથવા મુળ દેણદારની મીલકત મળી નથી; (૪)
અથવા મુળ દેણદારની મીલકત ખીબ કરજમાં યોગ્ય રીતે વપરાઈ
ગઈ છે, એમ ખતાવવાનો બોજો પ્રતીવાદી ઉપર આવી પડે છે. મે. પે. ૭૭

બાપે કરેલું ક-
રજ અનીતી કે
ગેરકાયદેસરકામ
માટે એમ ખ-
તાવવાનો બોજો
પુત્ર ઉપર છે

૨૦૦ બાપે કરેલું કરજ અનીતીના કે ગેરકાયદેસર કામ માટે
થયેલું એમ સાખીત કરવાનો બોજો પુત્ર બીપર અથવા તે કાર્યને
ખીબો જે કાંઈ લાભ લેવા માગે તેના બીપર છે. મુ. નનોમી વી.
મદન મોહન ૬. લા. રી. ૧૩ કલ. ૨૧.

મ. ૧. ક. ૨૦૦ અ સગીર તથા પુલ્લ સહહિસ્સેદારના મેનેજરના સંબંધે. ૨૬૩

૨૦૦ અ પણુ ખાપ • સીયાય ખીખ સહહિસ્સેદારે મેનેજર તરીકે કરેલા કરજના દાવામાં દેણુદાર મેનેજર હતો અને તે વખત સહહિસ્સેદાર સગીર હોય તો; તેણે તેના અખત્યાર માં રહીને એ કરજ કર્યું હતું એમ ખતાવવાનો બોજો કરજદાર ઉપર છે. ચૌકલીંગા વી. સુમાયા ડ, લા. રી. ૫ મદ્રા. ૧૩૩

સહહિસ્સેદાર કરજ વખત સગીર ન હોય તો મેનેજર હતો એટલું જ ખતાવવું બસ થશે. તે પ્રસંગે કુલંબના કાયદા માટે કર્યાનું અનુમાન લેવાય છે. બાબાજી વી. કળ્યાજી ડ, લા. રી. ૨ મુબ. ૧૬૬

ખુલાસો—કરજદારે મેનેજર ઉપરજ દાવો કરી હુકમનાયું મેળવ્યું હોય ત્યારે ખીખ સહહિસ્સેદારે ચોતાના હિસ્સા ઉપરની જ વાખદારી દુર કરાવવા દાવો લાવે તેથી કરીને આ કલમમાં કહેલી ખાખત સાખીત કરવાનો બોજો કરજદાર ઉપરથી ઉતરતો નથી. ચૌકલીંગા વી. સુમાયા ડ, લા. રી. ૫ મદ્રા. ૧૩૩

સહહિસ્સેદાર સગીર હોય તો મેનેજરે ચોતાના અખત્યારમાં રહીને કરજ કર્યું હતું એમ ખતાવવાનો બોજો કરજદાર ઉપર છે

પ્રકરણ ૧૦

ભરણ પોષણ.

અંક ૧

ભરણ પોષણ માટે હકદાર સંખસો.

ભરણ પોષણ-
નો સમાવેશ

૨૦૧ મરણ પોષણમાં, ખોરાક, પોશાક, રહેવાસ, ઊપન-
યન, અને સગત, માટે થતાં ખર્ચનો સમાવેશ થાયછે. અમયચંદ્ર વી,
ખ્યારી મોહન પ. વં. લા. રી. ફુ. બે. ૩૪૭

ભરણ પોષણ
ના હકની બે પ્ર
કારે ઉત્પત્તિ

૨૦૨ એક માણસ ઉપર ખીજના ભરણ પોષણનો હક બે પ્ર
કારે ઉત્પન થાયછે;—

(૧)
સ્વતંત્ર ભરણ
પોષણ

(૧) જેઓના ભરણ પોષણનો હક, માત્ર કોઈ પણ ભતના
સંબંધનાજ કારણથી ઉત્પન થાયછે, તે સ્વતંત્ર ભરણ
પોષણનો હક છે, મ.પે. ૩૭૫; બાફ દયા વી. નાથા ગૌવી
દલાલ હ. લા. રી. હ મું. ૨૭૪

(૨)
અવલંબી ભર-
ણ પોષણનો હક

(૨) જેઓનો હક, માત્ર સંબંધનાજ કારણથી નહીં પણ ખી-
જા ઉપર સંબંધના કારણથી સ્વતંત્ર હોઈને તે ખીજની
મીલકત કે મીલકત ઉપરનો હક હોય, સંબંધના કારણ-
થી ત્રીજાને હાથ હોવાથી કે જવાથી, તે ત્રીજા સંખસો ઉ-
પર ઉત્પન થાયછે, તેઓનો હક અવલંબી કે પરોક્ષ છે; તે
મજ જે ખીજનો હક હોય ત્રીજાને હાથ હોવાથી તે ત્રીજા
ઉપર ખીજનો તે ભરણ પોષણનો હક છે તેમનો હક પણ અવ-
લંબી હક સમજવો. આ હક નીતી ભરેલી ફરજ ગણાયછે.
સાવીત્રી બાઈ વી. લક્ષ્મીબાઈ હ. લા. રી. ૨ મુબ. ૫૭૩
(૫૮૧—૮૨)

દ્રષ્ટાંત (અ) અ નો જો પર સ્વતંત્ર ભરણ પોષણનો હક છે પણ ક. જ ના
હક હોય તેનેજ હોવાથી મજીઆરી તમામ મીલકત
ક ના વહીવટમાં છે માટે અ નો ક જો પર ભરણ પોષણનો
અવલંબી હક છે. સીવલીંગાપા વી. સીદાપા હ. લા. રી.
૨ મુ ૬૨૪; આપાતી વી. ગંગાબાઈ હ. લા. રી. ૨ મુ. ૬૩૨.
(બ) અ અને બ અવિભક્ત કુટુંબના સહીસ્રેદારો છે તેમાં અ

પ્ર. ૧૦ ક, ૨૦૪ મરણ યોષણના સ્વતંત્ર અને અવજંઘી હક
અવંઢ કે મુદત વંધી,

૧૬૬

એક વીધવા તથા એક કુંવારી દીકરી મુકી ભરણ પામેછે.
અ ના મઝીઆરો હીરસો સહહીરસોદારી હકથી વ ને પ્રાપ્ત
થવા સખખ અ ની કુંવારી દીકરી અને વીધવાના ભરણ
પોષણને માટે જન્વાપદાર થાયછે. માટે એ વીધવા તથા
દીકરીના અવલંબી ભરણ પોષણનો હક ગણાયછે સા-
વિત્રીબાઈ વી. લદમીબાઈ ઇ. લા, રી. ૨ મુ ૫૭૩.

સ્વતંત્ર હકનો
પ્રકાર

૨૦૩ સ્વતંત્ર ભરણ પોષણનો હક પાછો બે પ્રકારનો હોયછે.
(૧) અવંઢ; અને. (૨) સરતી કે મુદત વંધી

- (૧) જ્યોતો હક તેમની જીંદગીમાં કોઈ પણ કારણથી ખંધ
પડી નથી શકતો તે અવંઢ હક છે; અને,
- (૨) જ્યોતો હક અમુક મુદત સુધી ચાલેછે અથવા અમુક જા-
તની લાયકી નામાયકી ઉપર આધાર રાખેછે તેમનો હક
મુદતખંધી કે સરતી કેહેવાયછે.

(૧)
અખંડ
(૨)
સરતી

૨૦૪ અવંઢ સ્વતંત્ર ભરણ પોષણના હકદાર સખસોમાં માત્ર
(૧) મા; અને, (૨) લાપ આવેછે. બાઈ દયા વી. નાથા ગોવિંદલાલ
ઇ. લા. રી. ૬ મુ. ૨૭૯.

(૧)
અખંડ હકદાર
મા અને ખાપ

જુલાસી—માની બંદર ઓરમાન માનો સમાવેશ થતો નથી.
બાઈ દયા વી. નાથા ગોવિંદલાલ ઇ. લા. રી. ૬ મુ ૨૭૯

૨૦૫ મુદત ખંધી કે સરતી હકદારમાં નીચે મુજબ સખસોનો
સમાવેશ થાયછે.

- (૧) પોતાની પરણેલી ઓરત;
- (૨) રાખણીઆત ઓરત;
- (૩) પોતાના ઓરસ છોકરાં; અને,
- (૪) અનૌરસ છોકરાં.

(૨)
સરતી હકદારો
ઓરત અને છો-
કરાં.

ટીકા

આ સંખંધમાંના નંબર ૧, ૩, અને ૪ વાળા સખસોનું ભરણ
પોષણ કરવામાં કોઈ સખસ શક્તિવાન છતાં ગફલત કરે અથવા ના
પાકે તેઓ માટે ફિ. પ્રો. કોડ ખાખ ઉક મુજબ સંક્ષિપ્ત રીતે ઈલાજ
લઈ શકાય છે.

૧૬૬ સ્વંત્ર હક પરણેલી કે રાજગીઆતનો સરતી હક, પ્ર. ૧૦ ક. ૨૦૭

પરણેલી સ્ત્રીની
ધણી ઉપર હક
(૧)
પવિત્ર પણુ આ
ભવાની સરતે
(૨)
ભેગા રહેવાની
સરતે

૨૦૬ પરણેલી સ્ત્રીના ધણી ઉપર તેના ભગની તારીખથી ભરણુ પોષણનો સ્વતંત્ર હક છે અને તે તેણીના પીયરમાં સગીરપણા સખખ રહે અને તેણીના માખાપ ભરણુ પોષણની માગણી કરે તો તે આપવા ધણીની ફરજ છે પણુ તે પવિત્રપણુ ચાલવાની, અને વ્યાજખી કારણોના અભાવે ભેગા રહેવાની સરતેજ રહેલા છે.

અ અપવિત્રપણુનું કાંઈ કામ કરે છે ત્યારે માત્ર નામનીજ અને નજીરી ખોરાકી પોષાકી (Bare Maintenance) લેવા હકદાર છે, મર્મદા વી. ગણશનારાયણ શેઠ મુ. હા. પ્રી. જ. ૧૮૮૧ પ્ર. ૨૧૫ પણુ છીનાળાના કારણસર જુદી રહે તો તો બીલકુલ ગુજરાન લેવા હક રહેતો નથી. તેમજ છીનાળાના કારણસર છેડા છુટકા આપવામાં આવે ત્યારે પણુ ગુજરાન લેવા હક રહેતો નથી. મથામલ વી. કામાક્ષી અમલ ૨ મ. હા. ૩૩૭.

બ વગર કારણુ પુત્ર ઉમરની છતાં તેના ધણીથી જુદી રહે તો ત્યારે તેનો હક જુદી રહે તેટલી મુદતને માટે સાવ બંધ પડે છે, મદવલાપા વી. ગરસતાવા મુ. હા. પ્રી. જ. ૧૮૭૨ ના નં. ૧ સીદલીંગાપા વી. સીદાપા હ. લા. રી. ૨ મુ. ૬૩૪ વીરસામીચેતી વી. અપાસામીચેતી ૧ મ. હા. ૩૭૫

ટીકા,

ઓરત પરણ્યા પછી સગીર વય પુરી થતાં સુધી તેના બાપને ઘેર રહી શકે છે મે. પે. ૩૭૯ તે શિવાય ધણીથી જુદી રહેવાનાં વ્યાજખી કારણો કયાં કયાં છે, તે વિશે પાછળ કલમ ૫૫ માં લખ પ્રકરણમાં ખતાવેલું છે તેમાં જણાવ્યા પ્રમાણે ધાતકીપણાના કારણથી ઓરત જુદી રહી શકે છે. તેમાં નીચેના પ્રસંગનો પણુ સમાવેશ થાય છે.

કાંઈ હાંકુ મુસલમાન ઓરત રાખે ત્યારે તેની પરણેલી ઓરત પોતાની પવિત્રતા જાળવીને અને ધર્મની ભાગણીએને અનુસરી તેના ધણીની સાથે રહેવા અશક્ત થાય છે. લાલા મોર્વોદ વી. હોલતબ તી ૧૪ વી. રી. ૪૫૧ પણુ રાખણીઆત રાખે તેથી જુદુ રહેવાનો ઓરતને કાંઈ હક થતો નથી તેમજ વગર કારણુ ધણી ખોજી ઓરત પરણુ ત્યારે પણુ પેહેલી ઓરતને જુદા રહેવાનો કાંઈ હક ભિતત્પન થતો નથી. વીરસામી વી. આપાસામી ૧ મ. હા. રી. ૩૭૫

રાખણીઆત
ઓરતનો હક
છોકરાં

૨૦૭ રાખણીઆત ઓરતનો ભરણુ પોષણનો સ્વતંત્ર હક છે પણુ તેમાં સરત એવી રહેલી છે કે તેણી સાથે સખંધ જાયુ પ્ર-

કારનો હોયો જોઈએ સીકી વી. વેંકટાસામી ૮ મ. હા. ૧૪૪

ખુલાસો ૧ રાખણીઆત સાથેનો સખંધ છીનાળાનો એટલે કે તેણીનો ધણી જીવતો હોય તોપણ ફીકર નહીં જેમકોર વી. ડ. મીયાશંકર ૧૦ મુ. હા. ૩૮૧; વેંનરાવનવાસ વી. યમૂનાવાદ ૧૨ મુ. હા. ૨૨૯.

ખુલાસો ૨ એક ધણી જીવતાં કાઢી ઔરત છેડા છુટકા લીધા શીવાય ખીજ સખસને પરણે ત્યારે તે ખીજ સખસના સખંધે તેણીને રાખણીઆત સમજવી. જેમકોર વી. કમીયાશંકર માટે તેવે પ્રસંગે ભરણુ પોષણુ લેવા તે ખીજ સખસ ઉપર હક છે. (માત્ર તે ખીજ સખસ સાથેનું લગ્ન ૨૬ ગણાય છે. જુઓ પાછળ ક. ૪૪)

૨૦૮ ઔરસ છોકરામાં વારસાને લાયક અને વારસાને ના લાયક એવા બે ભેદ પડે છે.

અ વારસાને લાયક છોકરાંમાં પાછા દીકરો અને દીકરી એવા બે ભેદ પડે છે.

(અ) પુત્ર પુખ્ત ઉમરે પહેલે કે તરત ભરણુ પોષણુનો હક ખંધ પડે છે. મં. પે. ૩૭૮; પ્રેમચંદ વી. હુલાસચંદ ૧૨ વી. રી. ૪૯૪

અપવાદ—જ્યારે કુટુંબની બધી મીલકત અવિભાજ્ય હોય અને વડા પુત્રને મળે તેવી હોય ત્યારે ખીજ પુખ્ત વયના પુત્રોનો ભરણુ પોષણુનો હક છે. હીમતસીંગ વી. ગણપતસીંગ ૧૨ મુ. હા. ૧૯૪; રામચંદ્ર વી. સત્તારામ ડ. લા. રી. ૨ મુ. ૩૪૬

(બ) પુત્રીઓનો હક તેમને પરણાવ્યા સુધી અને વિશેષ કારણના અભાવે મેલી રહેવાની સરતે છે; માટે,

(૧) પુત્રીઓનો ભરણુ પોષણુનો હક પરણાવ્યા પછી ખંધ પડે છે. રામીબન વી. કોડુમલ મદ્રા. ફેસ. ૧૮૫૮ પૃ. ૧૫૪.

(૨) પરણાવ્યા પહેલાં વગર કારણે જીવી રહે ત્યારે તે વખતને માટે તેનો ભરણુ પોષણુનો હક ખંધ પડે છે. હલાતા સ્વામી વી. હલાતા નારાયણ ૧ મ. હા. ૧૭૨.

બ. વારસાને ના લાયક છોકરાંનો વિશેષ કારણના અભાવે ભેળાં રહેવાની સરતે જીંદગી સુધીનો ભરણુ પોષણુનો હક છે. (૩ વે. × બુ. ૭૫૨)

છોકરાં

(૧)
વારસાને લાય-
ક છોકરાં

(૧) પુત્ર સગીર
હોય તયાં સુખી

(૨) પુત્રી પરણે
ત્યાં સુધી ભેળા
રહેવાની સરતે

પણ જન્મથી આંધળી અથવા બેહેરી છોકરીને પરણ્યા તો પછી તે છોકરીના ખાપ ઉપર ભરણું પોષણનો હક શા માટે ખંધ ન પડે એ શંકા છે.

તેમજ તેવો પુત્ર કમાવાને લાયક થયો અથવા તેના ઔરસ પુત્ર કમાવા લાયક થયો ત્યારે તેના હક શા માટે ખંધ ન પડે એ પણ તેવોજ શંકા છે.

૨૦૯ અનૌરસ છોકરાંના સખંધે વારસાને લાયક ઔરસ છોકરાં જેવોજ નિયમ છે, એટલે કે—

અ અનૌરસ પુત્રો પુખ્ત વયે પાહોચ્યા પછી તેમના ભરણું પોષણનો હક ખંધ પડે છે. નીલમણીસીંગદેવ વીં. બને. સર ડ. લા. રી. ૪ કલ. ૯૧

બ, પુત્રીઓને પરણ્યા પછી ભરણું પોષણનો હક ખંધ પડે છે.

ખુલાસો—૧ આવાં છોકરાંની મા અને તેણીને રાખનાર શખશ વચ્ચેના સખંધ છીનાળાનો હોય તેની ચીંતા નહી. વરિરામુ થી ઉદયન વીં. સીંગારવેલુ ડ. લા. રી. ૧ મદ્રા. ૩૦૬; રાહી વીં. ગોવંદ ડ. લા. રી. ૧ મુવ. ૯૭; કુપા વીં. સીંગારવેલુ ડ. લા. રી. ૮ મદ્રા. ૩૨૫.

ખુલાસો—૨ આ નીયમ ત્રણ હથ વરણુને પણ લાગુ પડે છે એમ પરિચિત વીં. શાલીમસીંગ ડ. લા. રી. ૩ કલ. ૨૧૪ ના કાંમમાં કરાંચુ. શુદ્રમાં વધારે મજબુત રીતે લાગુ પડે છે.

૨૧૦ અવલંબી ભરણું પોષણનો હક મીલકતના સખંધ વડે જીતપંન થાય છે, આ હકના બે પ્રકાર છે:—

- (૧) કાઈ સહહિસેદાર કે કુલ માલિક ભરણું પામતાં તેના હક હિસો લેનારના જીપનો હક અને,
- (૨) અવિભક્ત કુટુંબના મુખી જીપર, તેના હાથમાં ખીબની મીલકત હોવાના સખળથી ખીબના ભરણું પોષણનો હક.

૨૧૧ કાઈ સખસનો હક હિસો લેનાર જીપર નીચેના શખસોના ભરણું પોષણનો હક છે, (૩ થી બુ. ૭૫૨)

- (૧) વારસાને નાલાયક સહહિસેદારો;
- (૨) તેમની ઔરત;

(૩) તેમનાં છોકરાં, પાતાનાં વારસાને લાયક ના લાયક ઝોરસ છોકરાંની રીતે ૩ વે+બુ. ૭૫૨;

(૪) જેઓના હક હિસો લીધો હોય તેમની ઝોરતો; પવિત્રતા ની સરતે હકદાર છે, માટે (૧) વિધવાના ભરણ પોશણનો હક અપવિત્રતાના કારણથી ખંધ પડે છે. વલુ વી. ગંગા ઇ. લા. રી ૭ મુ. ૮૪.(૨) આ- વી વીધવાનો હક ભેળાં રહેવાની સરતે કાયમ રહે છે, એવો કાંઈ જરૂર નથી. કસતુરબાઈ વી. શીવજીરામ ઇ. લા. રી ૩ મુ. ૩૭૨; શુદીમળીદેવ્યા વી. તારા- ચંદ ૨ વી. રી. ૧૩૪; અહલ્યાબાઈ વી. લક્ષ્મીમળી ૬ વી રી. ૩૭; ગંગાબાઈ વી. શતિારામ ઇ. લા. રી. ૧ અ- લ્હા. ૧૭૦ (૧૭૪) પણ જો મરનારની મીલકત એટલી થોડી હોય કે જુકું ભરણ પોશણ આપવું પાલવે નહીં તો પછી વિધવાએ ભેળાજ રહેવું જોઈએ. કુટુંબની મી- લકત એટલી થોડી છે એમ ખતાવવાનો બોજો તેવો વાં- ઘા લેનાર ઉપર છે. કસતુરબાઈ વી. શીવજીરામ ઇ. લા. રી ૩ મુ. ૩૭૨; ગમચંદ્ર વી. સગુણાબાઈ ઇ. લા. રી. ૪ મુ. ૨૬૧.

મરનારની વિધ- વાનો હક (૧) પવિત્રતાની સરતે.

(૨) ભેળા રહેવા ની જરૂર નથી.

(૫) તેવા મરણ પામેલા સખસના છોકરાં, મીલકત લેનારનાં પાતાનાં છોકરાંની રીતે. ૩ વે+બુ ૭૫૨.

જુલાસો ૧ વારસો લેનાર સખસ ઝોરત હોય તેની ચીંતા નહીં. ગંગા વી. જીવી ૧ વારો. ૩૮૪; અથવા વારસો છેવટ રાજમાં જાય ત્યારે ખીજ વારસના જેટલેજ દરજે તે રાજ ભરણ પોશણના હકને માટે જવાબદાર છે, મુ. ગુલાવકુવર વી. ઘનારાસની કલેકટર ૪ મુ. ઇ. અ. ૨૪૬

ટીકા

જે સરતો પછોરલી સ્ત્રીના ભરણ પોશણના હક માટે રાખેલી છે તેથી જાણીજ સરતો વિધવાના હકના સંબંધે રહેલી છે, એટલે કે પરછોલી સ્ત્રી પદચાલે ચાલવાથી તેનો હક સાવ ખંધ થતો નથી. વીધવાનો હક તેવાં કારણથી સાવ ખંધ પડે છે. ખીજ તરફ સ્ત્રી ની, ભેળા રહી ભરણ પોશણલેવાની ફરજ છે, તેવી ફરજ વીધવા ઉપર નથી. મતલબ વીધવા જુદી રહી ભરણ પોશણ માગી શકે છે.

પણ પત્ની રહેવાનો બાળો મુકયો. બોરાને પત્નીતાની સખત કર-
જ નહીં રાખી પણ તેને માટે સાથે રહેવાનો વીરોધ બાળો છે.

૨.૨ અવકાંબી ભરણ પોષણના બેળ પ્રકારમાં અવીભ-
કત કુટુંબના મુખી ઉપર આગળ કહેલા હકદાર ઉપરાંત બેબોના હક
છે તેઓ આવે છે તે નીચે મુજબ છે:—

મઝીઆરા કુ-
ટુંબના મુખી ઉ
પર ભરણ પોષ
ણના હક

(૧) લાયક સહીસેદારો, ગમે તો પુખ્ત વયના હોય;

(૨) તેમની સ્ત્રીઓ, મુખીની સ્ત્રીની રીતે એટલે કે આગળ
સ્ત્રીને માટે આપેલી સરતે (રામાવાદ ની. નીતિક હ
મુ. હા. ૨૮૪)

(૩) તેમનાં છોકરાં, આગળ કહેલી રીતે,

ખુલાસો—છોકરાંમાં દીકરાની વગર પરણેલી દીકરી અને તેના દી-
કરાનો સમાવેશ થાય છે. અપવાદ પણ અવિભાજ્ય (વેહેચાય નહી
એવી) જમીનદારીના કબજેદાર ઉપર દીકરાના દીકરાનો ભરણ
પોષણનો હક નથી. નીલમળી વીઠ હિંગુલાલ ઇ. લા. રી. ૫
કલ. ૨૫૬

દ્રષ્ટાંત અ—અ, એક હીંડુ બાપને ૬ દીકરા અને ૧ પૌત્ર
છે. અ ઉપર આ કલમ પ્રમાણે ૭ અને ૬ બંનેના ભરણ પોષણનો
હક છે. કેમકે અ સ્વભાવીક મેનેજર છે. કલમ ૨૦૮ મુજબ ૭ સગીર હાય
ત્યાં સુધી હક છે, અને પુખ્ત થયા પછી બાપ તેને ભેજો રાખે ત્યારે
આ કલમ લાભ આપે છે. આથી છોકરાના વહેંચણુ માગવાના હકને
કાંઈ હરકત નથી.

દ્રષ્ટાંત બ—અ, તેના દીકરા ૬ અને ૬ ની બોરાત ક અવિ-
ભક્ત છે. આ કલમ પ્રમાણે ૬ નો અ ઉપર ભરણ પોષણનો હક
છે. ૬ ની મરણથી જુદી રહે ત્યારે તેણીના અ ઉપર ભરણ
પોષણ માટે દાવો ચાલી શકે છે. દીકરાને બાપ જુદા કાઢે તો પછી
૬ નો હક અ ઉપર પહોંચતો નથી.

અંક ૨

બરણ પોષણનો હક અને તેના

ઈલાજ વિશે.

૨૧૩ જ્યારે કાંઈ સહ હિસ્સેદાર મઝીઆરી મીલકતનો હિસ્સો લેવા દાવો કરી શકે તેવી સ્થિતિમાં હોય ત્યારે તેને બરણ પોષણનો દાવો કરવા હક નથી. બીજે બધે પ્રસંગે બરણ પોષણના હકદાર સખસ બરણ પોષણને માટે દાવો લાવી શકે છે. ૧૨ મુ. હા. ૬૬ નોંઠ.

બરણ પોષણના હકનો દાવો કાણુ લાવી શકે નહીં.

દ્રષ્ટાંત બ—જ્યારે બાપની પાસેની વડીલોપાઈત મીલકત, અવિભાજ્ય (નહીં વેહેંચાય એવી) હોય ત્યારે દીકરો બાપ ઉપર બરણ પોષણ માટે દાવો લાવી શકે છે. કમકે તે વેહેંચણને માટે દાવો લાવી શકતો નથી. હીમતસીંગ વી. ગણપતશાહ ૧૨ મુ. હા. ૨૯૪.

ટીકા

આ નિયમનું કારણ એવું છે કે મોટામાં નાનાનો સમાવેશ થાય છે. એ ન્યાયની કહેવત મેઘાણુ હિસો લેવાના હકમાં બરણ પોષણનો હક આવી જાય છે અને તેથી કરી વેહેંચણના દાવામાં હિસ્સો લેવાનો હક ના સાબીત થાય અને બરણ પોષણ લેવાનો હક સાબીત જણાતો હોયતો માગણી વગર પણ તે બાબતનું હુકમનાનું થઈ શકે છે રત્નમલાઈ વી. રાધાલાલ ૫ મુ. હા. ૧. સી. ૧૯૩; રાસાલાલ વી. સદુ ૮ મુ. હા. ૧. સી. ૬૯; સીધોનીરાલ વી. નાયકોનીરાલ ૧૦ મુ. હા. ૨૨૮ (૨૩૪).

૨૧૪ મીલકત ઉપર બરણ પોષણ કરતાં અનિતી બરેલાં નહીં હોય એવાં કરજનો બોલો ચઢીઆતો છે, એટલે કે મીલકતમાંથી કરજ પહેલું ચુકાવવું જોઈએ, [લક્ષમણ વી. સત્યભામાલાલ ૬. લા. રી. ૨ મુ. ૪૯૪] માટે તેવા કરજ સાથે મીલકતના કરેલા વેચાણના ખરીદદારને વિધવાના બરણ પોષણ કરતાં વધારે સારો હક છે. ગમે તો પછી તે વિધવાના એ મીલકત ઉપર હક છે, એવી ખરીદદારને ખબર હોય તો પણ શીકર નહીં (લક્ષમણ વી. સત્યભામાલાલ (૪૯૪); સુરજાકુંવર વી. નાથલક્ષ્મણ ૬. લા. રી. ૧૧ કલ. ૧૦૨; નસીરઅબ્દુલ વી. ગોપાલકૃષ્ણ ૬. લા. રી. ૨ મદ્રા. ૧૨૬.

કરજ કરતાં બરણ પોષણનો બોલો ઉતરતો.

બરણ પોષણ-
ના હકદારનો
મીલકત ઉપર
કરો લીધન હક
નથી.

૨૧૫ જેના ઉપર બરણ પોષણનો હક છે તેની મીલકત ઉ-
પર બરણ પોષણના હકદારનો એવો લીધન હક નથી કે જેથી પુર-
તો મોંપદલો આપી વેચાણ રાખનાર ઉપર તેમનો હક પોહો-
એ થધીરાણી નારાયણ વી. સનામાલી ઇ. લા. રી. ૧ કલ. ૩૬૫
લક્ષમણ રામચંદ્ર વી. સરસ્વતીવાર. ૧૨ મુ. હા. રી. ૬૯; લક્ષમ
ણ રામચંદ્ર ત્રિ. સત્યમામાવાદ ઇ. લા. રી. ૨ મુ. ૪૯૪; સુરજકુંવર વી.
નાથ વક્ષર્તીદ ઇ. લા. રી. ૧૧ કલ. ૧૦૨ શામલાલ વી. બના
ઇ. લા. રી. ૪ અલા. ૨૯૬ ગુરદવાલ; વી. કૌન્તીલા ઇ. લા. રી.
૫ અલા. ૩૬૭.

પણ ખરીદદાર
બરણ પોષણનો
બોજો છે એમ
બણી લે ત્યારે
તેની જાપદારી

અપવાદ ૧ પણ જ્યારે ખરીદ કરનાર, વીધવા અથવા તેવા
કોઈ ખાજ હકદારનો બરણ પોષણનો બોજો તે મીલકત ઉપર છે
તેમ બણ્યાં છતાં તે મીલકત ખરીદ કરે અને કલમ ૨૧૪ પ્રમાણે
તેનો હક વધારે સારો ન હોય તો, અગર બરણ પોષણ માટે-
જ થતા વેચાણમાં તે ખરીદ કરી ન હોય તો તેવા હકદારના હકનો
બોજો તે મીલકત ઉપર કાયમ રહેશે, મંગલચેરી વી. દીનાનાથ
બાંસ ૪ ઇ. લા. રી. એ. સો. ૭૨. ગૌરીવી. ચંદ્રમણી ઇ. લા. રી. ૧ અ
લ્હા. ૨૬૨; સુરજકુંવર વી. નાથવક્ષર્તીદ ઇ. લા. રી. ૧૧ કલ. ૧૦૨

દ્રષ્ટાંત અ—અ નામની વીધવા કુટુંબના એક મીલકત ધરમાં
રહેતી હતી, અને તેમાં તેનું બરણ પોષણ થતું હતું. આ વાતની પુરેપુરી
ખબર છતાં જ નામના ખરીદદારે તે મીલકતના બારસદાર પાસેથી તે ધ
ર ખરીદ કર્યું. તે ધરમાંથી વીધવાને ખસેડવાનો દાવો કર્યો.
તેમાં ઠરાવવામાં આવ્યું કે વીધવાનું બરણ પોષણ થાય તેટલી
ખાજ મીલકત વારસ પાસે હોય તો પણ ખરીદદાર વીધવાને ખરીદ
કરેલા ધરમાંથી કઢાવી શકતો નથી. તે વીધવાને ધરમાં રહેલા દેવાની
સરતેજ તે ધર ખરીદ કરી શકે છે, દલમુખ માહામુખરામ વી. લ્હ
લુમાઈ ઇ. લા. રી. ૭ મુ. ૨૮૨.

હુલાસો—બરણ પોષણ માટે જોઈતી મીલકત રાખ્યા શીવાય
બક્ષીસ અને વસીઅતના માધી આપી દેવામાં આવે ત્યારે તે મીલકત
બરણ પોષણના બોજ સહીત બાક છે. નર્ગદા વી. મહાદેવનારાયણ
ઇ. લા. રી. ૫ મુ. ૯૯.

અપવાદ—૨ પણ જ્યારે કોઈથી બરણ પોષણનું હુકમનામું
થયું હોય અને તે હુકમનામામાં અમુક મીલકતમાંથી વસુલ કરવાનો ઠરાવ

ક્ર. ૧૦૬, ૨૧૬ અ. દાવા વખત પ્રતિવાદી પાસે મરનારની મીલકત હોય તો. ૧૭૩

કરથી હોય ત્યારે અથવા ભરણુ પોષણુનો આંકડો અંદર અંદર નકી કરી તે આંકડો ઉપર પ્રમાણે અમુક મીલકતમાંથી આપવાની ગોઠવણુ થઈ હોય ત્યારે એવો ઠરાવ અગર તેની ગોઠવણુ થયાની વાત જાણ્યા છતાં જો કોઈ સખસ તે બોળવાળી મીલકત ખરીદ કરે તો તે મીલકત બોળ સહીત તેને જાયછે. હીરાલાલ વી. મુ. કૌસલ ૨ મ. હા. ૪૨, અગોડીબેગમ વી. આસારામ ૬, લા. રી. ૨ અલ્હા. ૧૬૨

અપવાદ—૩ વારસ પાસેથી મીલકત સરકાર ખાલસા થાય ત્યારે તે મીલકતના સખંધે જેનો ભરણુ પોષણુનો હક હોય તે હક તે મીલકત સાથેજ જાયછે. એટલે એ ભરણુ પોષણુનો હક માટે સરકાર જવાબદાર થાયછે. મુ. ગુલાબકુવર વી. બનારસી કૅલકટર ૪ મુ. ૬, અ. ૨૪૬;

૨૧૫ અ, જે મીલકતના સખંધે અવલંબી હકદારોનો ભરણુ પોષણુનો હક છે, તે મીલકત દાવો કરતી વખતે પ્રતિવાદીના કબજામાં હોય તોજ તે દાવો લાવી શકેછે. ગંગાવાઈ વી. સીતારામ ૬, લા. રી. ૧ અલ્હા. ૧૭૦; સાવીત્રીવાઈ વી. લક્ષ્મીવાઈ ૬, લા. રી. ૨ મ. ૫૭૩.

મરનારની મીલકત દાવા વખત મીલકત પ્રતિવાદી પાસે હોય તોજ તેની વિધવાનો હક પાછોગ્યે.

દ્રષ્ટાંત અ—એક વીધવા તેના સસરા ઉપર ભરણુ પોષણુ માટે દાવો કરેછે. દાવો કરતી વખતે વડીલોપાઈત મીલકત સસરાપાશે ન હોય તો તેનો દાવો ચાલીશકે નહીં. કાલુ વી. કાશીવાર મ. હા. પ્રી. જ. ૧૮૮૨. ૪૨૦

દ્રષ્ટાંત બ—ધણીનું એક ઘર દીકરાને વારસામાં મલકું અને તે દીકરાના મરણ પછી તે ઘર તેની વહુને વારસામાં મલકું તે ઘર માં એ વહુ તથા તેની સાસુ રહેતાં હતાં સાસુએ ભરણુ પોષણુ માટે વહુ ઉપર દાવો કર્યો. વહુ પાસે એ ઘર અને તેના જીવન શીવાય બીજું કંઈ હતું નહીં. તેમાં ઠરાવવામાં આંબુ ક એ ઘર ઉપજ આવે એવી મીલકત નથી, માટે સાસુનો દાવો ચાલી શકે નહીં નાઈકુંકુ વી. બાઈ જઢાવ ૬, લા. રી. ૮ મુ. ૧૫

ટીકા.

ઉપરના કાલુ વી. કાસીવાઈ ના કસથી હદારામ વી. સોન-
દિક નો કસ ૨૬ કરવામાં આંબોયોછે, ૩ વે. ૭૩૮

ભવિષ્યના ભરણુ પોષણુનો હક જમીનમાં લેવાને પાત્ર નથી. જુઓ
દી. પ્રો. કો. ૬. ૨૬૬,

ભરણ પોષણ
માટે મળેલી મી-
લકત ઉપરનો
હક.

૨૧૬ ભરણ પોષણ માટે આપેલી મીલકત, એક સામાન્ય ની-
ચમ તરીકે જેને આપવામાં આવેલી છે તેના ભરણ પછી આપનારને મા-
છી બચે. એટલા માટે કે અનુમાન એવું છે કે માત્ર બીપજ ભરણ
પોષણમાં આપી હતી વુદીઆદીતો વી. મુકન નારાયણ ૨૨ વી.
રી. ૨૨૫.

આપી કરીને ભરણપોષણના તમામ હકના બદલામાં ઉધડી રકમ અથ-
વા જમીન કુલ મલેકીહકની સાથે આપવાને કાંઈ પ્રતિબંધ નથી. નરસિંહ
દેવ વી. રાવકૈલાસનાથ ૯ મુ. ૬. અ. ૫૫

જ્યારે ઉપર ભરણ પોષણના બદલામાં કાંઈ જમીન આપી હોય
તો પછી પાછળથી તે જમીન ગુજરાન માટે જોઈએ તે કરતાં વધારે થઈ
પડે તેમ હોય તો વધારે પાછો લઈ શકાય છે. માવનામા વી. રામ-
સ્વામી ૬. લા. રી. ૪ મદ્રા. ૧૯૩

સાને આપવા
ની રકમ.

૨૧૭ જ્યારે કાંઈ માણસ પોતાની ઓરતને વગર કારણ કાઢી
મુકે છે ત્યારે ભરણ પોષણ બદલ ઓછામાં ઓછો પોતાની મીલકતનો
ત્રીજો હિસ્સો આપવા ધણી બંધાએલો છે. રમાબાઈ વી. જીવક ગળે.
શ ૯ મુ. હા. ૨૮૩

તેથી પુરું ન થાયતો વધારે માગવા પ્રતિબંધ નથી. તેમજ અર્ધ-
ભક્ત કુટુંબના સહ હિસ્સેદારની ઓરતને કાઢી મુકવામાં આવે અથવા
સંમતીથી બીજે રહે ત્યારે પણ તેણીના ધણીની મીલકતનો ત્રીજો હિ-
સ્સો આપવાને પાલ થાય છે. ગંગાવાઈ વી. નારોમોરેસર મુ. હા. પ્રી
જ. ૧૮૭૭ પૃ. ૯૫.

સ્ત્રી શિવાય બી-
જાં સ્વતંત્ર હક
દારને કુટલી ર-
કમ આપાવતી.

ઓરત શિવાય બીજા સ્વતંત્ર ભરણ પોષણના હકદારોના સંબં-
ધ ઓછામાં ઓછું ભરણ પોષણ દાખલ કેટલું આપાવવું જોઈએ
તેને માટે કાંઈ ચોક્કસ નીચમ બાંધી શકાય નહીં. દરેક કામમાં પક્ષકારો-
ની પધરા સખંધી સ્થિતિ જોવી એ મુખ્ય વાત થઈ પડે છે. કમકે શ્રી-
મંતપણે જે છેકરો ઉછર્યા હોય તેનું જરૂરીઆત અર્થ ગરીબ કરામાં
ઉછરેલા છોકરા કરતાં વધારે હોવું જોઈએ. પરંતુ ભરણ પોષણની
રકમ કેટલી બસ થશે તેનો બધો આધાર મીલકત ઉપર નથી. ટાગોર
વી. ટાગોર ૯ વં. લા. રી. ૪૧૩; મગવાનચંદ્ર વી. બીદુબંસી, ૬
વી. રી. ૨૮૬; નીતોકીશોરો, વી. જાગેંદ્રો લા. રી. ૫ ૬. અ. ૫૫

ટીકા.

પહેલા કસમાં પ્રાંતી કાંઉન્સિલે કહ્યું છે કે જો પૈસાના પ્રમાણમાં

ભરણ પોષણની રકમ અપાલ્લવ.માં આવે તો કરકસર કરીને કાંઈ માણ-
સે ધણી પૈસા એકઠા કર્યો હોય ત્યારે તેનો દીકરો પોતેજ જરૂરીઆત
જોણુ ખસ ધારે તે કરતાં વધારે રકમ આપવાની તેના પાપને ફરજ
પાડી શકે.

૨૧૮ અવલંબી હકદાર વિધવાના ભરણ પોષણનો વધારેમાં
વધારે હક તેના ધણી તરફથી મળેલા હક હિસાની વાર્ષિક ઉપજ બ-
રાબર છે. માધવરાવ વી. ગંગાવાઈ ડ. લા. રી. ૨ મુ. ૬૩૯

અવલંબી ભ-
રણ પોષણના
હકની રકમ.

આથી વિધવાના ભરણ પોષણનો આંકડો નખીકરવામાં તેણીના
અધન અથવા તેણીના ધણીની જીદી મીલકતની વાર્ષિક કાંઈ ઉપજ આવ
તી હોય તો તે મજરે લેતી જોઈએ શવિદાઈવી. દુર્ગામસાદ ૪૪. હા.
૬૩; ચંદ્રમાગાવાઈ વી. કાશનાથ ૨ મુ. હા. રી. ૩૨૩

ટીકા

આ નિયમના પેહેલા ભાગનું કારણ એવું છે કે કાંઈ સહહિસે-
દાર મરણ પામ્યો હોય ત્યારે તેના મરણ વખત કાંઈ મજાઆરી મી-
લકત હોય તોજ તેની વિધવા તથા તેનાં છોકરાં ભરણ પોષણનાં હકદાર-
૨ થાય છે. (સાલીત્રીવાઈ વી. લક્ષ્મીવાઈ ડ. લા. રા. ૨. ૫૭૩;) આપા-
જી વી. ગંગાવાઈ ડ. લા. રી. ૨ મુ. ૬૩૨) માટે તે ઉપરથી એમ મી-
ધાંત નીકળે છે કે ધણીના હિસાની વાર્ષિક ઉપજ કરતાં વધારે રકમ
લેવાને તે હકદાર થતાં નથી માધવરાવ વી. ગંગાવાઈ ડ.
લા. રી. ૨ મુ. ૬૩૯

પરંતુ આ ઠરાવના વ્યાજબીપણા વિશે દબીતીજ શંકા ઉઠવા-
નું કારણ એવું છે કે જ્યારે મીલકતની વાર્ષિક ઉપજ સામાન્ય ભર-
ણ પોષણને માટે પહોંતી થઈ પડે તેમ ન હોય ત્યારે તેણીના ધણી-
ના હક હિસા છતાં તેને જુએ મરવું પડે.

૨૧૯ ભરણ પોષણ માટે દાવો સાવવા જેએને હક છે તેઓ
ભરણ પોષણની ચડત માટે દાવો સાવી શકે છે. પ્રયોશીંગ વી. રાણી
રામકુવર ૧૨ હ. લા. રી. પ્રી. કા. ૨૩૮ વિસ્તુસાંભોગ વી. મા
જામા ડ. લા. રી. ૬ મુ. ૧૦૮

તેમજ ચકતની અને બવિબમાં હમેશાં ભરણ પોષણ મળ્યા કરે
એવી બંને માગણી કરી દાવો સાવી શકે છે. લક્ષ્મણવી. મત્તવમામાવાઈ ડ.
લા. રી. ૨ મુ. ૪૯૭—૮ વિસ્તુસાંભોગ વી. માંજામા ડ. લા. રી.
૬ મુ. ૧૦૮; નર્મદાવાઈ વી. માહાદેવ નારાયણ ડ. લા. રી. ૫
મુ. ૯૯

ભવિષ્યને માટે ભરણ પોષણ અપાવ્યું હોય તે ઓછું કરાવવા નો દાવો લાવવા અથવા ભરણ પોષણનો હક ઠરાવેલા હુકમનામાં ઉપરથી કરેલા દાવામાં ઓછું કરાવવાનો ખયાલ લાવવા હક છે. વિશ્વનાથ મોગ વી. માંજામા ઇ. લા. રી. ૯ મુવ. ૧૧૦

ટીકા.

૧ ભરણ પોષણ માટે હક છતાં કેાણ અને શા માટે દાવા લાગી શકતા નથી. તે વીશે જુઓ. ક. ૨૧૩ અને તે ઉપરની ટીકા.

૨ ચઢતના દાવા મુદતના ધારાના પરિશીલની કલમ ૧૨૮ મુજબ લેણી થયાની તારીખથી પાર વરસમાં લાવવા નોંધવું અને ભરણ પોષણ નો હક ઠરાવવાના દાવા તેવો હક હોવાનું ધનિકાર કરવામાં આવે ત્યારથી પાર વરસમાં કલમ ૧૨૯ પ્રમાણે કરવા નોંધવું.

ભવિષ્યના ભરણ પોષણનાં હુકમનામાં કેવી રીતે કરવાં.

૨૨૦ જ્યારે વિધવા ભવિષ્યના ભરણ પોષણની માગણી કરે ત્યારે તેજ દાવાના હુકમનામાં એજ રીતે ભવિષ્યમાં ભરણ પોષણ મળ્યે જવાનો હુકમ કરવો નોંધવું. માત્ર હક ઠરાવવાનો હુકમ કરવો એટલુંજ પસ નથી. આનું પરિણામ એવું છે કે એકનું એક હુકમનામું હમેશાં બન્ને અને વીધવાને પાછળથી બીજો દાવો લાવવા જરૂર રહે નહીં. આવે પ્રસંગે ભરણ પોષણનો હક ૨૬ કરાવવા, કે તેમાં ઓછું કરાવવાનો દાવો લાવવા હુકમનામાંના દેણદારને માત્ર છુટ રહે. લક્ષ્મણ વી. સત્યભામા વાઈ ઇ. લા. રી. ૨ મુવ ૪૯૭—૮; વિશ્વનાથ મોગ વી. માંજામા ઇ. લા. રી ૯ મુવ. ૧૧૦

ટીકા

પેહેલા કેસમાં ચાફ જસ્ટીસ વેસ્ટોપ સાહેબ કે “આ દાલગીરી ભરેલુ છે કે પેહેલા દાવામાં ભવિષ્યમાં ભરણ પોષણની રકમ આપ્યે જવાનો હુકમ હુકમનામાં કરેલો નથી. એકજ વીધવાના ભરણ પોષણની ખાખતમાં ઘણા દાવા લાવવા તેને જરૂર પડે એ પસંદ કરવા લાયક વાત નથી. કટકે કટકે માગવાની અને મંજૂર કરવાની રીત વાદી અને પ્રતિવાદી બંને વચ્ચે નોંધતા અરજ અને મેહેનતમાં નાંખનારી વાત છે તે રીત વકીલખાસીસ્ટરનો ધંધો કરનારાનેજ માત્ર ફાયદો કરનારી છે. આવી રીતને બને તેટલે સુધી તોડી પાડવી નોંધવું” બીજા કેસમાં સીડ જસ્ટીસ સારજંટ સાહેબ આ ટીકામાં બતાવેલી દાલગીરીમાં ભાગ લીધો છે.

વિભાગ ૭

વ્યવસ્થા પ્રકાર.

પ્રકાર ૧ લો.

દરવર રૂઠ.

પ્રકરણ ૧૧

વારસા પ્રકરણ.

અંક ૨ લો.

સામાન્ય નિયમો.

૨૨૧ કાંઈ માણસ સ્વભાવિક કે સંસારીક મરણ પામે છે કે તેજ વખતે તેની મીલકત અથવા મીલકત ઊપરનો હક હિસ્સો ખીન્નને પ્રાપ્ત થાય છે, (મ. પે. ૪૨૨) તેને સામાન્ય રીતે વારસો કરી કહે છે. (૨ વે. X. ૫. ૫૭૭)

વારસાનો સામાન્ય અર્થ

૨૨૨ મીતાક્ષરા પ્રમાણે દાવ એટલે જે મીલકત સમ્બંધના જ કારણથી ખીન્નની થાય છે તે; (મીતા ૧: ૨) માટે જ્યાં મીતાક્ષરા ચાલે છે, ત્યાં દીકરા જન્મથી પાપના સહહિસ્સેદાર થાય છે. સુરજવંસી કુબર ધી. શ્રીવપસાદસર્ગિ (લા. રી. ૬ ક. અ. ૮૮; ૮૯) આમ છે તોપણ દીકરાના હક સાથે પાપનો જે જોડાયેલો હીસ્સો રહ્યો તે તો પાછો તેના મરણથીજ તેના દીકરાને સહહિસ્સેદાર તરીકે પ્રાપ્ત થાય છે; અને તેજ રીતે ઊતરતા દરજ્જાના સહહિસ્સેદારોને પણ તેના મરણથી પ્રાપ્ત થાય છે. ૩ વે X. ૫. ૬૮) દાવક્ર ૧)

વારસાનો હક પ્રાપ્ત થવાનો વખત.

મીતાક્ષરા જન્મ સમ્બંધથી મરણથી

દાયબાગ પ્રમાણે કાંઈ મીલકત પેહેલ વેહેલી એકના મરણથી ખીન્નને પ્રાપ્ત થાય છે. માટે પુત્ર તેના જન્મથી પાપનો સહહિસ્સેદાર થતો નથી. પાપના મરણથી તેની મીલકત તેના વારસ તરીકે પુત્ર લે છે (દાય ૧:૧૧, ૩૧, ૩૮, ૪૪ અને ૫૦; મ. પે. ૨૨૧)

દાયબાગ શાળા મરણથી

૨૨૩ મરણના બે પ્રકાર છે, સ્વભાવીક અને સંસારીક સ્વભાવીક મરણના પાછા બે ભેદ પડે છે. (૧) જાણેલું અને (૨) અનુમાનીક. અનુમાનીક મરણ—જ્યારે કાંઈ માણસનો લાંબી મુદતની ગેરહાજરી સમય તેનું 'મૃત્યુ' થવાનું, નિશ્ચ સાબીત થતાં સુધી, ગણવામાં આવે છે તેનું અનુમાનીક મરણ કહેવાય છે.

૧ સ્વભાવીક મરણ
૨ જણેલું
(૧) જાણેલું
(૨) અનુમાનીક

કટલા વર્ષે અનુમાનીક મરણ ગણવું તે વિશે હીંદુ ધર્મશાસ્ત્રનો નિયમ એવો છે કે ગેરહાજર માણસ ૩૦ થી ૩૫ વર્ષનો હોય તો નાશી ગયા પછી ૩૦ વર્ષે, જો ૪૦ થી ૪૫ વર્ષનો હોય તો ૧૫ વર્ષ અને જો ૬૦ થી ૬૫ સુધીનો હોય તો ૧૨ વર્ષે, તેના મરણનું અનુમાન લેવાતું હતું. પણ હવે તો હીંદુસ્થાનના પુરાવાના કાયદાની કલમ ૧૦૭ અને ૧૦૮ પ્રમાણે મરણના અનુમાન થશે; એટલે કે—

(૧) જેને ખપર મળવા જોઈએ તેવાં સગાં વહાલાં કે સ્નેહીને ખપર મળ્યા નહીં હશે તો છેલ્લી ખપર પછી સાત વર્ષે; અને,

(૨) બાકી બીજા બધે પ્રસંગે તેની છેલ્લી જાણ પછી ૩૦ વર્ષે.

આ નિયમ મુસલમાનોની વારસા સંબંધી તકરારોમાં લાગુ પાડવા માં આંચો છે (માજરઅલો વી. વુધસીંગ ઇ. લા. રી. ૭ અલ્હા. ૨૯૭) તેજ પ્રમાણે નાસી ગયેલા હીંદુના હકના સંબંધે પણ લાગુ પાડવામાં આંચો છે. જુઓ પરમેસરરાય વી. વીસેસર ઇ. લા. રી. ૧ અલ્હા. ૫૩ ધરુપનાથ વી. ગોવીંદસરણ ઇ. લા. રી. ૮ અલ્હા. ૬૧૪ તા. ૨૨ મે સને ૧૮૮૬

ટીકા.

પુરાવાનો કાયદો (સને ૧૮૭૨ નો આક્ટ ૧ લો) પસાર થયા પહેલાં ગુમ થયેલા માણસના મૃત્યુની છેત્રી ખપર પછી ૧૨ વર્ષે અનુમાન લેવામાં આવતું હતું. જન્મેનથ વી. કેશવલાલ (૨ બં લા. રી. ૧૩૪) ગુરુદાસનાથ વી. મતીલાલનાગ ૬ બં લા. રી. અપે. ૧૬

સંસારીક મરણ.

૨૨૪ જ્યારે કોઈ માણસ ગૃહસ્થાશ્રમ તમામ રીતે છોડે છે ત્યારે તેનું સંસારીક મર્ણ થયું કહેવાય છે, જ્યાં સુધી તે સંપુર્ણ-રીતે ગૃહસ્થાશ્રમ છોડતો નથી અને કંઈ મીઠકત રાખી બેસે છે, ત્યાં સુધી તેનું સંસારીક મર્ણ થયાનું ગણાતું નથી. દત્તારામ ભારતી વી. લક્ષ્મન ભારતી ઇ. લા. રી. ૪ કલ. ૯૫૪

અવવાદ—નાત બહાર થવું કે વટલી જવું એ સંસારીક મર્ણ છે. તોપણ સને ૧૮૫૦ ના આક્ટ ૨૧ થી તેવા રાખસના વારસાના

હક કુખતા નથી. તેમ તેના તરફથી વારસો લેવાનો તેના અસલ સંપન્-
ધીના હક પણ તુટતો નથી. પણ સીનામલ વીં મદ્રાસનો એડમીની.
સ્ટ્રેટર જનરલ (દ. લા. રો. ૮ મદ્રા. ૧૯૯) ના કામમાં એમ હતું
કે એક બ્રાહ્મણ શ્રીસ્તી થયો ત્યાર પછી તેણે તેની ઓરતને સાથે ર-
હેવા કહ્યું પણ તે વાતની તેણીએ ના પાડી. પછી તે શપ્થસ મરી
જતાં તેનો વારસો લેવા તેની ઓરતે દાવો કર્યો તેમાં ઠરાવ્યું કે તે
ના વટલી જવાથી તે પતિત થયો અને તેને માટે તેને માશી મળી
નહી હતી, જેથી ઓરતનું લગ્ન ખંધન તેના મર્ણુથી સાવ છુટું થ-
યું. માટે ઓરત તેનો વારસો લેધ શકતી નથી.

ટીકા

ઓરતને તેના વટલી ગએલા ધણીનો વારસો ન મળે પણ તે-
ણીનો વારસો તેના ધણી લઈ શકે એમ થાય તો પછી એથી વધારે
અવધીત ખીનું એકે ગણાય નહીં. જો અ, બ ની ઓરત નથી, તો બ,
અ નો ધણી કેમ થઈ શકે. જો અ બ ની ઓરતને દરજ્જે બ નો વા-
રસો લઈ શકે નહીં તો પછી બ અ ના ધણીને દરજ્જે અ નો વારસો
શી રીતે લઈ શકે એ સમજવું મુશ્કેલ છે. માટે આ ઠરાવને સને ૧૮૫૦
ના આક્ટ ૨૧ સાથે લેતાં એમ થાય છે કે જો તો અ નો ધણી ખ-
રા પણ અ બ ની ઓરત નહીં ખીનું તરફ જે ઓરત ધણીની સાથે
જવા ના પાડે તે ઓરત વારસાને લાયક થાય એ પણ યોગ્ય નથી.
એ જોતાં સને ૧૮૫૦ ના આક્ટ ૨૧ ના ઠરાવો કાંઈ પણ સરત
વગર વાસ્તવિક નથી.

૨૨૫ મીતાક્ષરા પ્રમાણે વારસાના હકનો આધાર નજીકના સંપન્ધ
જીપર છે. દાયબાગ પ્રમાણે (ખંગાળામાં) ધર્મક્રિયા કરવાની વધારે લાય-
કી જીપર છે. મે. પે. ૪૨૩—૪૩૫.

વારસો લેવાની
લાયકીનો આધાર

અથવા, ખીનું રીતે કહીએ તો મીતાક્ષરાશાળામાં ધર્મ ક્રિયાની ર-
જો વારસા પાછળ આવે છે. ખંગાળામાં તે રજો પાછળ વારસો
ભાય છે. જુઓ પાછળ ક. ૩ બ.

ટીકા

કલમ ૨૨૪ માં આપેલા મદ્રાસના કેસમાં ઓરતને તેના વટલી
ગએલા ધણીનો વારસો નહીં આપવાના કારણ તરીકે મીં જસ્ટીસ
કરનાવ એક વાત એમ જણાવે છે કે “તેણીએ તેની જીવર ક્રિયા કરી
નથી માટે તે તેના વારસો લઈ શકે નહીં.” પૃ. ૧૭૪. આ તેની દખી-

તીજ ભુલ છે. મીતાક્ષરા શાળામાં તેવો કરો નિયમ નથી. ત્યાંથી ધર્મ ક્રિયા કરવાની ફરજ વારસા પાછળજે જાય છે. તે ફરજ ન બળવે તે-થી વારસાનો હક તુટતો નથી.

વારસો લેવાના
હકના પ્રકાર

૨૨૬ એકની મીલકત ખીજા જે કાઢને પ્રાપ્ત થાય છે. તેઓ-ના બે વર્ગ પડે છે.

(૧) અ પ્રતિબંધદાય હકથી લેનાર અને (૨) સપ્રતિબંધ દાય હકથી લેનાર (મીતા ૧:૧:૩; વ્યવ. મયૂ. ૪:૨:૨; ૧૦ થ.)

અપ્રતિબંધ દા-
ય હકની વ્યાખ્યા

(૧) જેઓનો હક ખીજા કાઢ નજીકના સંબંધવાળા રાખ-સનો જન્મ થવાથી બંધ પડતો નથી તેઓ અપ્રતિબંધ દાય હકથી લેનારા કહેવાય છે.

જુલાસો— અપ્રતિબંધ હકથી લેનાર શપ્તસેનો હક હિરસો વખતે કમી થાય છે ખરો પણ તેઓ હયાત હોય ત્યાં સુધી તદ્દન બંધ તો પડેજ નહીં. જેમકે અ ને બ નામનો એક દીકરો છે તેને ખીજો દીકરો થાય તેથી ફરીને જ નો હક ઓછો થાય છે પણ તે સાવ બંધ પડતો નથી.

સપ્રતિબંધ દાય
હકની વ્યાખ્યા

(૨) જેઓનો હક, ખીજા નજીકના સંબંધવાળા સખમની હયા-તીથી કે જન્મના સખમથી સાવ બંધ પડે છે તેઓ સપ્રતિબંધ દાય લેનારા કહેવાય છે.

અપ્રતિબંધ દા-
ય હકમાં કોણ
કોણ આવે છે]

૨૨૭ પુત્ર, પૈત્ર અને પરપૈત્ર ઐરસ કે દત્તક હોય તેઓ હમેશાં અપ્રતિબંધ દાય હકથી લેનાર ગણાય છે માટે (અ) પુત્ર, પૈત્ર અને પરપૈત્ર ઐરસ કે દત્તક, મરનારનો હક હિરસો હમેશાં એ-કીદારે લે છે, માટે નજીકના સંબંધી છેદેના સંબંધીનો હક કુર કરા વે છે એ નીયમનો આ અપવાદ દેખાય છે. સ્વેત્રગોપાલ ત્રી. પુર્ણોચંદર ૧૫ વી. રી. ૪૮૨.

અ
તેમનો સાથે લે-
વાનો હક

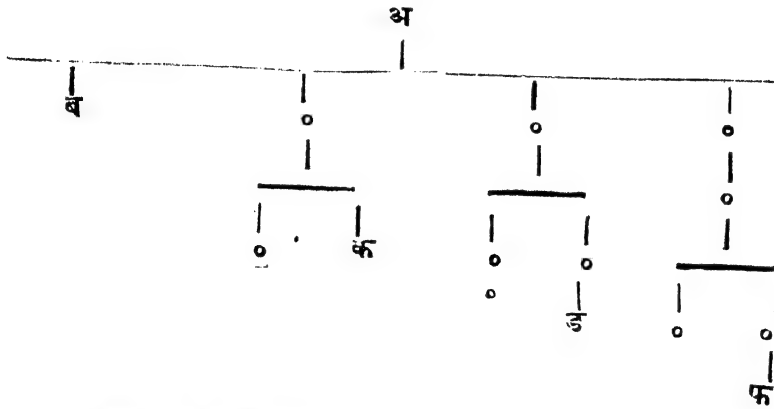
આ નીયમ મીતાક્ષરા અને દાયભાગ એ બંને શાળામાં એક સ રખેજ છે પણ તેમનાં કારણ જુદાં જુદાં છે. મીતાક્ષરા આનું કારણ પુત્ર, પૈત્ર, અને પરપૈત્રના જન્મ હકનું આપે છે અને દાયભાગ, પુત્ર, પૈત્ર અને પરપૈત્રની ધર્મ ક્રિયા કરવાની સરખી લાયકીનું ખતાવે છે. (મીતા ૧:૧:૩; દાય. ૩; ૧૨, ૧૮.)

જુલાસો— પુત્ર પૈત્ર અને પરપૈત્ર સાથે લે છે એના અર્થ એમ સમજવાનો છે કે જે પૈત્રના બાપ, અને પરપૈત્રના બાપ અને દાદા બંને, ચુકચી ગયા હોય, તે પૈત્ર અને પરપૈત્ર પુત્રની સાથે લે છે.

(બ) અપ્રતિબંધ દાપ હકનું ખીજું પરિણામ એવું છે કે પોત તેના ખાપના અને પરપોત તેના ખાપ અને દાદાના અમાલે તેના પ્રતિનિધિ તરીકે એટલે શાખા દાઢ લેછે, સદાચન પ્રસાદ બી. ફુ લલાસ કુબર ૩ બં. લા. રી. ૩૧; રામનારાયણ બી. પ્રતાપસીંગ ૨૦ બી. રી. ૧૮૯; દેવોપ્રસાદ બી. ઠાકુર દયાલ દ. લા. રી. ૧ મલકા. ૧૦૫; અને પુત્રોજ માત્ર માયા દોઢ લેછે.

એક માના ૨ હોય અને ખીજ માના ૩ હોય તોપણ તે પાંચે સરખો હક ધરાવેછે.

આ નીચમની સમજ આ પ્રમાણે છે.

ખુલાસો—બ, ક, ડ અને ફ મુકીને અ ગુજરી બયછે. આમાં ફને કાંઈ મળશે નહી. (મેરો બી. ગણેશ ૧૦ મુ. હા. ૪૪૪) બ, ક અને ડ દરેકને અ ની મીલકતનો ત્રીજો હિસ્સો પ્રાપ્ત થાયછે, એટલે કે ક ને તેના પ્રથમ મર્જુ પામેલા ખાપનો હક પ્રાપ્ત થાયછે, ડ ને તેના મરણ પામેલા દાદા અને ખાપનો હક મળેછે. હવે જો ક ને બીજો ભાઈ હોત તોપણ તેને અને તેના બીજા ભાઈ વચ્ચે તેના તેજ ત્રીજો હિસ્સો મળત. તેમજ ડ ને બીજો ભાઈ, કાકા કે કાકાનો દીકરો હોત તોપણ તે બંધાની વચ્ચે ત્રીજો હિસ્સો પ્રાપ્ત થાત અને તેમની વચ્ચે એજ પ્રમાણે ગણતરી થાત. હવે જો અ ના મર્જુ વખત ફ ના કાકા કે ખાપ હયાત હોત તો તેને ચોથો હિસ્સો પ્રાપ્ત થાત, અને તેથી બીજા શાખામાં પણ તેટલોજ હિસ્સો ઉતરત.

આ પ્રમાણે અ ના મરણ વખત તેના જે જે વંશજો તેની ત્રણ પેઢીમાં હોય તેઓ સહહિસ્સેદાર તરીકે લે અને તે દરેક સહહિસ્સેદાર પાછો તેના પોતાના ત્રણ પેઢીના વંશજોને તે હિસ્સામાં સહહિસ્સેદાર

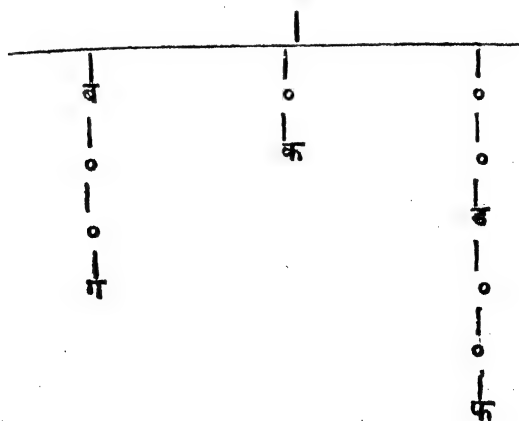
બ
પોત પરપોતનો
શાખાદીક એટ-
લે પ્રતિનિધી ત
રીકે લેવાનો હક

તરીકે જોડે, જેમકે. અ ના મર્થુ વખત ફ નો ખાપ હયાત હોત તો તે સહહીસસેદાર થાત અને ચોથો હીસસો લેત. તે હીસસો તે પોતાને માટે અને પોતાના ત્રણ પેઢીના વંશજોને માટે ધારણ કરત તેથી કરીને ફ, અ ની મીલકતની સહહીસસેદારીમાં આવી જાત. પણ જો અના મર્થુ વખત ફ નો ખાપ નહો પણ ફ નો કાકાજ હયાત હોય તોપણ ફ સહહીસસેદારીમાંથી નીકળી જાય અને તેનો કાકા જે હીસસો લે તે તે ને પોતાને માટે અને તેના પોતાના ત્રણ પેઢીના વંશજો માટેજ લે; જ્યાં કરીને તેના (ફ ના કાકાના) ત્રણ પેઢીના વંશજો સહહીસસેદારી માં ધખલ થાય. એટલે કે અ પછી ફ નો કાકા મરણ પામે તો તેના હીસસો તેના ત્રણ પેઢીના વંશજોને અને તેના સહહીસસેદારને અભાવે ખોળ સહહીસસેદારો (આ પ્રસંગે બ, ક અને ડ)ને પ્રાપ્ત થાય. અને ફ એક ખાળુ રહે. મોરો ૧૦ મું. હા. ૪૪૩ (૪૬૪).

ਪੰਨਾ ੧.

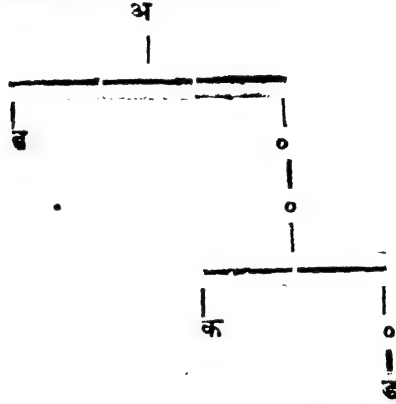
- (૧) અઃ નિયમનું પેહલું પરિણામ એ છે કે એક માણસના મનુ વખત તેની મીલકતમાં તેની છઠી પેઢીના વંશજ પેહલી પેઢીના વંશજનો સહહિસસેદાર થઈ શકે પણ એવી સરતે કે તે માણસનો પરપૌત્ર એટલે કે તે વંશજનો વડા દારહ હયાત હોય તો. અને તેનું પરિણામ એ છે કે એક માણસના વંશજો ગમે તેટલી પેઢીએ છટે જીત્યા હોય તો પણ એક બીજાના સહહિસસેદારની સ્થિતિ ધરાવી શકે પણ એવી સરતે કે સહહિસસેદારી માટેના હાલના દાવેદારો તેમના જે વડવા હોવામાં હોવા સહહિસસેદારની સ્થિતિમાં હતા તેમની ત્રણ પેઢીમાં એ દાવેદારો હોવા નહીં એ જમકે

अ

સમજ-આમાં અ ના માર્ગ વખતે વ, ક, અને ઢ નો ફ સહહિસ્સેદાર થાય છે, મતલબ ઢ હયા હોવા નોંધવું. નહિં તો ફ સહહિસ્સેદારી માંથી નીકળી જાય. અ પછી ઢ માર્ગ પામે ત્યારે વ, ક અને ફ સહહિસ્સેદારો થાય છે કેમકે ઢ નો હિસ્સો ફને ઉતરે છે. પછી વ મરણ પામે ત્યારે તેનો હિસ્સો તેના પરપૌત્ર ગ ને જાય તે વખતે વ નો પરપૌત્ર ગ, ક અને ફ સહહિસ્સેદારો થાય છે. એ રીતે જમે તેટલે છેટે પિત્રાધિઓ ઉતર્યા છતાં સહહિસ્સેદારોની સ્થિતિમાં રહે છે.

- (૨) આ નીચમનું ખીણુ પરીણામ એ છે કે અમુક માણસનો નજીકનો સંબંધી સહહિસ્સેદારીમાં ન હોય તથા પિ કુરનો સંબંધી સહહિસ્સેદારીમાં રહે. જેમકે:

સમજ-આમાં અ ના માર્ગ વખતે વ, ક, અને ઢ હયાત છે. તેમાં અ ની મીલકતના વ અને ક સહહિસ્સેદારો છે. હવે જો ક માર્ગ પામે તો તેનો હિસ્સો તેના (ત્રણ પેઢીના વંશજોના અભાવે) વ ને જાય અને ઢ નજીકનો સંબંધી છતાં અ ની મીલકતની સહહિસ્સેદારીમાંથી પાતલજ રહે.

આ પરીણામ અધીત છે 'અરુ' પણ વ્યવહારીક પ્રસંગે જનવાનો ખણિજ થોડો શંભવ છે. અને અસંભવિતની લભભગ કહીએ તો ચાલે કેમકે અ પહેલાં તેના પુત્ર, પૌત્ર અને પરપૌત્ર એ ત્રણ મરણ પામ્યા હોય અને પછી અ, ઢ ને મુકી માર્ગ પામે એમ વ્યવહારીક પ્રસંગે હજારમાં એક પણ દાખલો મળશો નહીં.

૨ ઉપરની ટીકાની પહેલી આકૃતિમાં અ ના મરણ વખતે ઢ નો સહહિસ્સેદાર તરીકે જો હિસ્સો છે તેમાં ફ પણ પેટા સહહિસ્સેદાર થાય છે. આ તેના હકને અનતિવંધ હક ગણવો કે સપ્રતિવંધ

ગણવો એ અગત્યનો સવાલ છે, કેમકે તેનો હક ડ ની હયાતીને લીધે બિલટો બિતપન થાય છે. અ ની મીલકતમાં તેનો સપ્રતીબંધ હ. ક છે. પણ અ ની મીલકતમાં જ્યારે તેના પાપને કાંઈ હીરસો પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે તેના પાપના હીરસામાં તેજ વખત પુત્ર સખખ અપ્રતીબંધ હક ધારણ કરે છે. એટલે કે અ ની મીલકતના સંબંધે તેનો સપ્રતીબંધ હક છે. તેના પાપના હક હીરસાના સંબંધે તેનો અપ્રતીબંધ હક છે, જ્યાં સુધી અ ની મીલકત છે, ત્યાં સુધી ક નો હક સપ્રતીબંધ છે. જ્યારે ડ ની થાય છે ત્યારે તેની સાથે અપ્રતીબંધ હક છે.

સપ્રતિબંધ
હકદારો.

૨૨૮ પુત્ર, પૌત્ર, અને પરપૌત્ર (ઐરસ વા દત્તક) શીવાયના ખીજા વરસોના હક સપ્રતીબંધ છે, તેમના એ વર્ગ પડે છે:

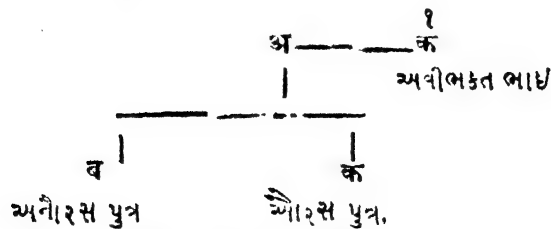
(૧) શુદ્રમાં અનૈરસ પુત્ર.

(૨) ખીજા બધા વારસો.

(૧) શુદ્રમાં અનૈરસ પુત્ર તેના પાપના મરણ પછી ઐરસ ભાઈની સાથે અર્પે હક મેળવે છે. તોપણ તે તેના જન્મથી ઐરસ પુત્રની માફક તેના પાપનો સહહીસ્તેદાર થતો નથી. માટે પાપના અવિભક્ત ઐરસ ભાઈની હયાતીને લીધે (અને ઐરસ પુત્રના અભાવે) અનૈરસ પુત્રને તેના પાપનો હીરસો ઐરસ પુત્રની માફક પ્રાપ્ત થતો નથી. [મૈત્રા ૧, ૧૨; કૃષ્ણાપન વી. મુનુસામી ઇ. લા. રી. ૭ મદ્રા. ૪૦૭; રાંજોજી વી. કાંદોજી ઇ. લા. રી. ૮ મદ્રા. ૫૫૭]

પણ પાપને ઐરસ પુત્ર હેય તો પછી અવિભક્ત ભાઈની હયાતીથી અનૈરસ પુત્રના હકને કશી હરકત થતી નથી સદુ વી. બૈજા ઇ. લા. રી. ૪મુ. ૩૭; જોગેદ્રમુખતી વી. નીત્યાનંદ ઇ. લા. રી. ૧૧ કલ. ૭૧૫

(૨) ખીજા વારસોનો હક પુત્ર, પૌત્ર ઈત્યાદીની હયાતીથી બંધ પડે છે. શુદ્રના અનૈરસ પુત્રનો હક તેમને લીધે સજીવન થાય છે તેટલે દરજ્જે શુદ્રના અનૈરસ પુત્રનો હક જુદો પડે છે.

આ પ્રસંગે અ નો મરણ વખત ઐરસ પુત્ર ન હોય તો અ નો સગો, ઐરમાન, દત્તક કે અનૈરસ ભાઈ અ ની મીલકત હશે અને

અનૌરસ પુત્રને કાંઈ હીસ્સો પ્રાપ્ત થશે નહીં આથી નીચેની વિશ્લેષતા હેતુ છે.

જે સત્તા ઐરસ પુત્રને નથી તે સત્તા ધણુજ હકકા દર-જ્જના (અવિભક્ત) ભાઈમાં ઘાખલ થાય છે. એટલે જે કાર્ય અનૌરસ પુત્રનો ઐરસ ભાઈ નથી કરી શકતો તેવું કાર્ય હકકા દરજ્જાનો કાકા કરેછે, અને તે કાકા ઐરસ ભાઈની સાથે લેત, તેના કરતાં ધણું વધારે લેછે એટલુંજ નહીં પણ ઐરસ ભાઈ હયાતીમાં આવ્યાથી તેના હક સજીવન થાયછે. એટલે તે વાત એમ કહેવા પરાપર છે કે ઐરસ પુત્રની સાથે અનૌરસ પુત્રનો હક તેના જેવો છે. પણ તેનાથી ઉતરતા હકદારથી ઉતરતો છે, એ દખીલુંજ હસવા લાયક છે.

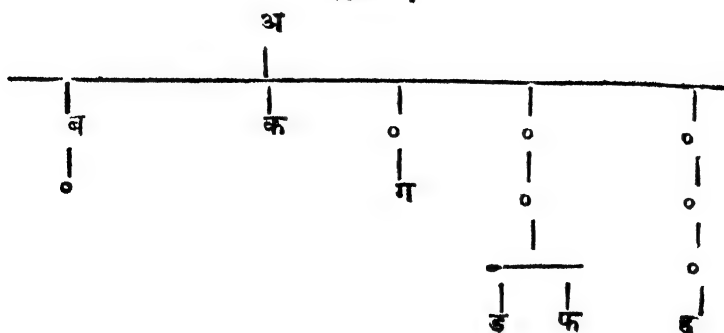
(૨) અનૌરસ ભાઈ કરતાં અનૌરસ પુત્રનો હક ઉતરતો થઈ પડેછે એ ખીલ વિશ્લેષતા છે.

૨૨૯ સપ્રતિવંધ દાય હકથી લેનારામાં પહેલા દરજ્જાના એ-ટલે નજીકના વારસ છેદેના વારસની સાથે કદી લેતા નથી તેમ તેઓ તેમની મરણ પામેલી મા કે પાપના પ્રતિનિધી તરીકે લેતા નથી. મા-નો કે પાપના ભેદ રાખ્યા શિવાય તેમના પોતાનાજ હકથી લેછે.

અપવાદ—પણ અવિભક્ત કુટુંબમાં મરનારના પાપના એક શા-ખાના પોત્ર અને ખીલ શાખાના પરપોત્ર પાપના ત્રીજા પુત્ર (ભાઈ)ની સાથે અને તેમના મરણ પામેલા પાપ દાદાના પ્રતિનિધી તરીકે એ-ટલે શાખા દીઠ લેછે મીમલદાસ બી. ચુનીલાલ ઇ. લા. રી. ૨ કલ. ૨૭૯; દેવી પ્રસાદ બી. ઠાકુરદયાલ ઇ. લા. રી. ૧ અલ્હા-૧૦૫

આ અપવાદ ભાઈના અનૌરસ પુત્ર અને પૌત્રને લાગુ પડતો નથી. કૃષ્ણાયન બી. મુત્સામી ઇ. લા. રી. ૭ મદ્રા. ૪૦૭; રાણી-જી બી. કાંદોજી ઇ. લા. રી. ૮ મદ્રા. ૫૫૭

દ્રષ્ટાંત.

સપ્રતિવંધદાય હકદાર માથાદીઠ લેછે

અપવાદ.
પણ અવિભ-ક્ત કુટુંબમાં શાખાના પુત્ર, પૌત્ર શાખા દીઠ લેછે.

અપવાદમાં અ-પવાદ.

અ ના મરણ પછી તેની મીલકત તેના ચાર પુત્રોને પ્રાપ્ત થાય છે ત્યાર પછી **બ** અપુત્ર ગુજરે ત્યારે એક શાખાના પૌત્ર **ગ** (ક જેનો પાપ મરણ પામેલો છે તે) તથા બીજી શાખાના પરપૌત્ર **ઙ** અને **ઘ** (ક જેનો પાપ અને દાદા મરણ પામ્યા છે તેઓ) ત્રીજા પુત્ર **ક** ની સાથે અને તેમના મરણ પામેલા પાપ અને દાદાના પ્રાતિનિધિ તરીકે હક મેળવશે. આ હક સપ્રતિપંધદાય એટલા માટે છે કે **બ** ને પુત્ર હોત તો **બ** નો હિસ્સો પાછો વળત નહીં. ખરી રીતે જોતાં આ હકનો આધાર અપ્રતિપંધદાય ઊપર રહેલો છે એટલા માટે કે **બ** ના મરણથી તેના અવિભક્ત હિસ્સો તેની પોતાની મીલકત તરીકે ગણાતો નથી તેના પાપ **અ** ની મીલકત તરીકે બીજા ઉપર ઉતરે છે. અને ત્યારે **અ** ના પુત્રોને, પૌત્રને તથા પરપૌત્રનો અપ્રતિપંધ દાયહકથી કક્ષમ ૨૨૬ પ્રમાણે મળવું જોઈએ.

બ અપુત્ર મરણ પામવાથી તે મીલકત **અ** ની એવી રીતે ગણાય છે કે **અ** ને એથી શાખાના પરપૌત્રનો **બ** કરીને પુત્ર (ઉપરની આકૃતિમાં ખતાવ્યા પ્રમાણે) હોત અને તેનો પાપ, દાદા અને તેના પાપના દાદા **અ** ના પેહેલાં મરણ પામ્યા હોત તો તેને (**બ** ને) **બ** ના હિસ્સામાંથી કાંઈ મળત નહીં. આટે **બ** ના મરણથી તેના અવિભક્ત હિસ્સાની **અ** ની મીલકત તરીકે ગણતરી કરવી જોઈએ.

માટે વાસ્તવીક રીતે **અ** એ લોકોના હકનો આધાર અપ્રતિપંધ દાય ઊપર છે.

ઔરસ સાથે
દત્તક પુત્રના હક

૨૩૦ એક માણસનો ઔરસ પુત્ર તેના દત્તક પુત્રની સાથે લે છે તોપણ દત્તકનો હક,

અ બનારસમાં ઔરસના હકના $\frac{૧}{૩}$ ત્રીજા હિસા પરાપર છે. એટલે કે ઔરસના ૩ ભાગ તો દત્તકનો એક; એમ મીલકતના ચાર ભાગ પડે; બે ઔરસ હોય તો સાત ભાગ અને ત્રણ હોય તો દશ ભાગ; એ રીતે ગણતરી કરવી.

બ મુંબઈ અને મદ્રાસમાં ઔરસના હકના $\frac{૧}{૪}$ એથા હિસ્સા પરાપર છે; એટલે કે, ઔરસના ૪ ભાગ અને દત્તકનો ૧ ૩

એમ મરનારની મીલકતના પાંચ હિસા પડે. એ ઔરસ હોય તો નવ ભાગ, અને ત્રણ હોય તો તેર ભાગ પડે.

ઘુલાસો—ઔરસ પુત્ર અને ખીજા ઔરસ પુત્રના દત્તક પુત્રનો તેમજ દત્તક પુત્રનો ઔરસ પુત્રના દત્તક સાથે વિચાર કરવાનો નથી. જ્યારે ઔરસ ભાઈ ન હોય ત્યારે દત્તક તેના પાપના પ્રતિનિધી તરીકે તેના પુરેપુરો હક લે છે. પણ.

અગ્રવાદ—કલકતા હાઈકોર્ટ દત્ત પુત્ર અને ઔરસ પુત્રના દત્ત પુત્ર વચ્ચેની તકરારમાં ઠરાવુ કે તેઓ સરખે હિસે હકદાર છે. રજુવા નંદ વી. સાધુચર્ણ દ. લા. રી. ૪ કલ. ૪૨૫.

ઔરસ પુત્રના અભાવે દત્તક તેના પાપનો પુરેપુરો હક લે છે. એ નિયમથી આ ઠરાવ બહાર છે કે 3×3 ૩૭૨; આ ઠરાવ જો કે હિંદુ ધર્મ શાસ્ત્રના નિયમથી બહાર છે તોપણ ખીજા રીતે અંબધ તરફ વિચાર કરતાં સારો જણાય છે કેમકે દીકરાનો દત્તક પોતાના દત્તકથી વધારે લે એ વાત ઠીક લાગતી નથી.

ઘુલાસો ૨—જ્યારે એ ભાઈઓને કે એક ભાઈના એ ભત્રીજાઓને વારસો મળે અને તેમાંનો એક દત્તક હોય ત્યારે એજ પ્રમાણે ગણતરી કરવાની છે.

રૂઝ ૧ શુદ્રમાં અનૌરસ પુત્ર, ઔરસ પુત્ર, પૌત્ર અને પરપૌત્રની સાથે લે છે. તેનો હક તેની સાથે તેના અરધ હિસા પરાપર છે. એટલે એ ભાગ દરેક ઔરસ શાખાના અને એક ભાગ દરેક અનૌરસનો એમ ત્રણ હિસા પડશે. સદુ વી. સૈદ્ધા દ. લા. રી. ૪ મુબ. ૩૭; જાન્સેન મુખતિ વી. નિત્યાનંદ દ. લા. રી. ૧૧ કલ. ૭૧૫.

અનૌરસ પુત્રના ઔરસ પુત્ર અને પૌત્ર, અનૌરસ પુત્રના અભાવે તેના પાપની મીલકતમાં પ્રતિનિધી તરીકે લેશે. તે અનૌરસ પુત્ર તેના પાપ પેટેલાં મરણ પામ્યા હોય તેની ચાંતા નહીં 3×3 ૩ મુ. ૫૨

પણ અવિભક્ત કુટુંબમાં ઔરસ પુત્રના સહહિસેદાર સાથે તે ઔરસ પુત્રનો અનૌરસ પુત્ર કે પૌત્ર તે ઔરસ પુત્રના પ્રતિનિધી તરીકે લેતો નથી. કૃષ્ણાયન વી. મુતુસામી ૭ મદ્રા ૪૦૭ રાજોજીવી. કાંદોજી દ. લા. રી. ૮ મદ્રા. ૫૧૭. આતુ' કારણ એવું છે કે અનૌરસ પુત્ર પાપની સાથે જન્મ સગળ સહહિસેદાર નહીં હોવાથી

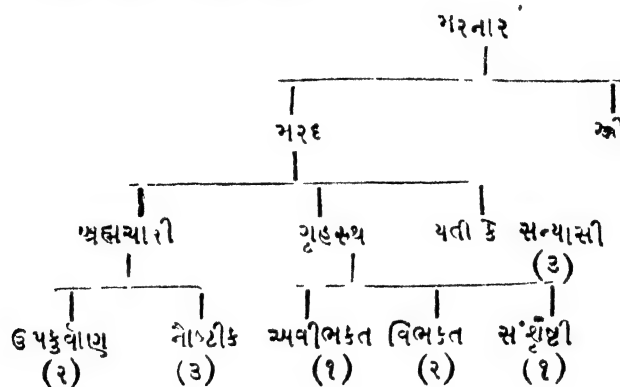
અનૌરસ ભત્રીજાને તેમના પાપના હક પ્રાપ્ત થતા નથી માટે જ્યાં અવિભક્ત કુટુંબના ત્રણ ઔરસ ભાઈઓમાંના બે ઔરસ પુત્ર મુકી ગુજરી ગયા, અને ત્રીજો અનૌરસ પુત્ર મુકી ગુજરી ગયો. તે અનૌરસ છોકરે વેહેચાવવાનો દાવો કર્યો. તેમાં મદ્રાસ કાર્ટે ઊપરના બે કુ-સોમાં ઠરાવ્યું કે તેને તેના પાપના હિસ્સો સહહિસેદાર હોવા-થી પ્રાપ્ત થતો નથી. વેસ્ટ તથા બુલરનો જુદા મત છે જુઓ ૩ વે. X વુ. ૮૨

અક ૨

સહહીરસેદારી હક વીશે.

મીલકત હિતર-
વાના પ્રકાર

૨૩૨ માણસના મરણથી તેની મીલકત બીજાને હિતરવાનો ક્રમ (૧) તેની જાતિ અને (૨) તેની સ્થિતી પ્રમાણે ફરે છે. માટે તે ના ભેદ આ પ્રમાણે પડે છે.

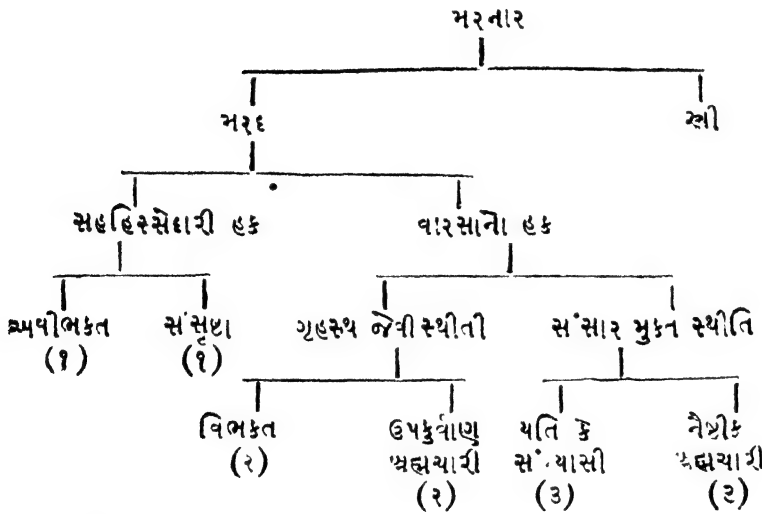
સમજ

(૧) અસલ સ્થિતી મનુસ્થની અવિભક્તની છે, તે સ્થિતીમાં મીલકત હિતરવાનો ક્રમ વાસ્તવિક રીતે વારસો નથી. (મ. પે. ૨૪૩-૪૨૧) સંસ્કૃતિ પાણુ અવિભક્ત સ્થિતીના સુખના સાતનું પરીણામ છે, અને તે બે સ્થિતી વચ્ચે ધ-ણા થોડાજ ફરે છે.

(૨) વિભક્ત સ્થિતીમાં એકની મીલકત બીજાને પ્રાપ્ત થાય તે અ-રુપ વારસો છે. ઉપકુવાણુ શ્રક્ષચારીની સ્થિતી વિભક્તના જેવીજ છે, અને તેથી તેનો વારસાનો ક્રમ તે પ્રમા-ણજ છે.

(૩) યતિ કે સંન્યાસીની સ્થિતી સંસારના કુખના સ્થાનનું પરિણામ છે. તે સ્થિતી ધારણ કરવાનું કારણ ધર્મ અને મુક્તિ સંબંધી છે. તેમાં મીલકતનો સંબંધ અપવાદ રૂપ છે. નૈશ્ચીક ધર્મચારીની સ્થિતી કાયમ રાખવાનું કારણ સંસાર કુખની વાત સાંભળી કાયર થવા વીશેનું છે.

આ પ્રમાણે મીલકત ઉતરવાના ક્રમના મુખ્ય ત્રણ વર્ગ પડે છે. તેમાં પછી બીજા અને ત્રીજામાં જ અડીચીતે વારસાનું નામ આપી શકાય છે. એટલે મુખ્ય બે વર્ગ આ પ્રમાણે થાય છે.

૨૩૩ જ્યાં સુધી કોઈ માણસ મીલકતના સંબંધે તેના બીજા સગા સાથે ભેગો (અવિભક્ત) હોય ત્યાં સુધી તેની મીલકત બીજાને પ્રાપ્ત થાય તે મીતાક્ષરાશાળા પ્રમાણે (૧) વારસાના હકથી મળવાનું અડીચીતે કહેવાનું નથી. તે સહહિસ્સેદારી હકથી મળે છે. (મં. પે. ૨૪૩ ૪૨૧; ઉદારામ વી. રાણુ પાંડુજી ૧૧ મુ. હા. ૬૯)

મીતાક્ષરા
સહહિસ્સેદારી
હકનું પ્રાપ્ત થવું

અ માટે બાપ શિવાયના બીજા સહહિસ્સેદારનો હિસ્સો તેના મરણ પછી ઘીકરા શીવાયના બીજા સહહિસ્સેદારને પ્રાપ્ત થવા પછી એ હિસ્સો તેના જીવ કરજ માટે તેના પોતાના કે તેના વારસ ઉપર યજ્ઞેશ્વર હુકમનામાની બળવણીમાં જમ થઈ શકતો નથી. મુકુતુમારણ વી. હીનુસેતી મદ્રા. ફે.

તે હક બીજા ને મળ્યા પછી વારસા નથી માટે મરનારના કે રજમાં કામ ન લાગે.

સ. ૧૮૫૫ પૃ. ૧૮૩; રઘુનાથ દેવી, વી. રંગપા મદ્રા.
ફેસ. ૧૮૫૯ પૃ ૪૮; કુપુકોનાન વી. ચીનાયન ૧ મ.
હા. ૬૩; ઉદારામ વી. રાણુ પાંડુજી ૧૧ મુ. હા. ૬૯;
ગુરુપ્રસાદ વી. સીવદીન ૪ અ. હા. ૧૩૭.

પણુ પાપનાં
કરજ માટે કામ
લાગે

બ પણુ પાપનો મઝીઆરો હક હિસેસો પુત્ર, પૈત્રાદિક લેછે
ત્યારે તો તે હિસેસો પાપનાં (અનિતિ બરેલાં ન હોય
એવાં) કરજ માટે પાત્ર રહેછે. ગીરગરીલાલ વી. કંતુ
લાલ; લાલજી સઢાય વી. ફકીરચંદ લા. રી. ૧ ઇ. અ.
૩૨૧ આ વિશે વધારે કરજ પ્રકરણમાં જુઓ.

તેમજ મરનાર
ની ઓરતના
બરણુપોષણ મા
ટે કામ લાગે

ક તેમજ મરણુ પામેલા સહહિસેદારોની ઓરતોના બરણુ
પોષણ માટે તેમનો હિસો પાત્ર રહેછે. સાર્વજીવિવાદ વી.
લક્ષ્મીવાદ ઇ. લા. રી. ૨ મુબ ૫૭૩ આપાજી વી. ગં
ગાવાદ ઇ. લા. રી. ૨ મુ. ૬૩૨ માધવરાવ વી. ગં
ગાવાદ ઇ. લા. રી. ૨ મુબ. ૬૩૯; આના સંબંધે વિશેષ
જુઓ બરણુ પોષણના પ્રકરણમાં ક. ૨૧૦-૧

(૨) ખંજાળામાં કે જ્યાં દાયલાગ ચાલેછે ત્યાંતો વારસાના
હક ધિવાય ખીજી રીતે લેતા નથી. શવિસુદંદરી વી. પ્રથી-
સીંગ લા. રી. ૪ ઇ. અ. ૧૪૭ એટલે કે ત્યાં અવિભ-
કત અને વિભકત કુટુંબમાં મીલકત ઉતરવાનો ક્રમ એકજ
છે. માટે આ અંકમાં કહેલા નિયમો મીતાક્ષરાશાળામાં
લાગુ સમજવા.

સહહિસેદારનો
અવિભકત હિસો
સહહિસેદારને
બાયછે

૨૩૪ જ્યારે અવિભકત કુટુંબનો કાઠપણુ માણસ મરે ત્યા-
રે તેના (અવિભકત) હક હીસો તેના સહહિસેદારને સહહિસેદારી
હકથી બાય છે. કાઠપણુ સહહિસેદાર હોય ત્યાંસુધી મરનારની સ્ત્રી
કે ખીજી ઓરતને મળતો નથી. કતમા નચીઅર વી. શોચંગાનો
રાજા ૯ મુ. ઇ. અ. ૫૪૦ (૬૧૧)

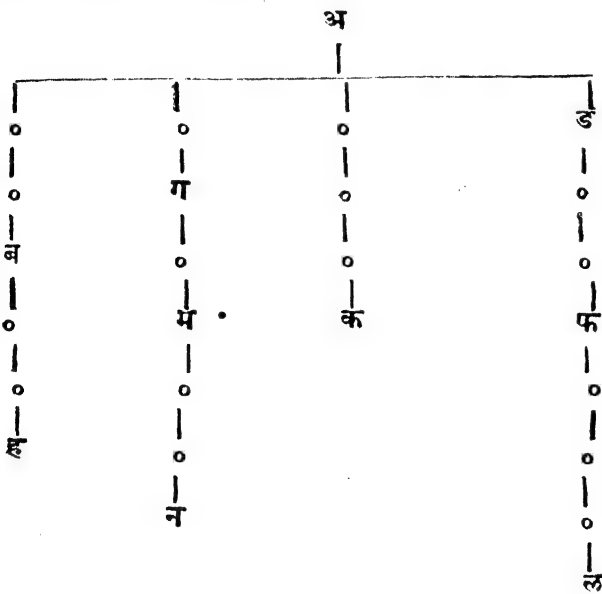
સહહિસેદારોની
આખ્યા.

૨૩૫ સહહિસેદારોમાં એક માણસ અને તેના સઘળા મરદ
વંશજોનો સમાવેશ થાય છે, પણ એવી સરતે કે તે માણસ અને
સહહિસેદાર થવા માગનાર વચ્ચે ઉત્તરોત્તર પે કરતાં વધારે પેઢીનો
ગાળો ન હોવો જોઈએ. એટલે ઉત્તરોત્તર પે કરતાં વધારે વંશજો
પોતાના વડવા પેઢીમાં મરણુ પામેલા ન હોવા જોઈએ. એવી રીતે ઉત્તરો-

લા સધળા વંશજો તે મણિગુના સહસ્રેશ્વરો છે. તથા પરસ્પર સહ-
હસ્રેશ્વરો છે.

મોટે હારોહાર એ કરતાં વધારે વંશજો પોતાના વડવા પેઢલાં
ગુર્જ્યા હોય તેમના વંશજો તે માણસના સહસ્રેશ્વરોના સમુદમાંથી
નીકળી બાધ છે. મોરો વી. ગણેશ ૧૦ મુ. હા. ૪૪૪

જુલાસો આની સમજ કલમ ૨૨૬ ની ટીકામાં આપી છે. તે
પણ વિશેષ નીચેના દ્રષ્ટાંતથી જણાશે.

ખાધ થાય છે. પાંચ મરે ત્યારે જ નીકળી જાય છે, આ વખતે જ અને ન પરસપર સહી સે રાંધે છે. તેઓ મુજ પુરૂષથી ગમે તેટલા છેડા બીન-રેલા છે તેમણે કાંઈ હરકત નથી. મારા વી. ગણશ ૧૦ મુ. હા. ૪૮૪

અનિભક્ત હિ-
સ્સો બીતરવાના
કામ.

૨૩૬ સહીસે રોનાં કાઢે મરનારનો અનિભક્ત હક હિસ્સો ની-
ચે મુજબ ઉતરે છે.

અ કુદરત માણખનો મઝીઆરો હક હિસ્સો (તેણે જન્મ-
થી મેળવે હોય તે) પ્રથમ પોતાના સ્વામીક કે
દત્તક અનિભક્ત બંને તેના અભાવે તેના દાદાને, અને
તેના દાદાને અભાવે પરદાદાને પાછો જાય છે, ગુરુપરસાદ
વી. સંવદાન ૪ અ. હા. ૧૩૭

બ તેમના અભાવે મરનારનો હક હીરો અનિભક્ત હોય તેના ઐ-
રસ કે દત્તક પુત્ર પોત્ર અને પરપોત્રને એકત્ર અને શાખા
દીઠ ઉતરે છે. માતા ૧, ૨, ૧, ૫; વ્યવમયુ ૪, ૪, ૧૬
૩૩.)

ક તે પદવાના અભાવે મરનારનો તથા પેઢી માહેનો જે વડવો
છેલામાં છેડા મુજબ હોય તેના તથા પેઢીના અનિભક્ત વં-
શજો તેમાં મરનારની નજીકની પેઢીના વંશજ પહેલાં લે છે
અને તેમના અભાવે (૨) દુરની પેઢીના વંશજ લે છે. આ
બંને પ્રસંગે એકત્ર અને શાખા દીઠ લે છે.

ડ તેના કાઢના અભાવે કુદરત તથા સહાદિસ્તેદારી તેમાં (ક)
નજીકના વડવાના વંશજો પ્રથમ અને તેમના અભાવે (ડ)
દુરના વડવાના વંશજો.

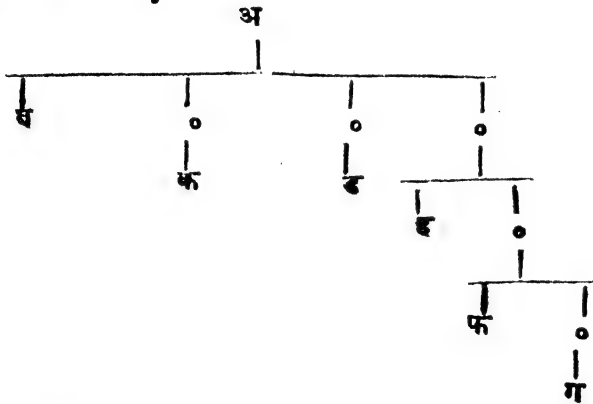
આ બંને પ્રસંગે એ વંશજો એકત્ર અને શાખા દીઠ હિસ્સો
મેળવે છે. મોરબી. ગણશ ૧૦ મુ. હા. ૪૮૪; નીલકીસ્તોદેવ વી.
બી. સંવદાન ૧૨ મુ. ડ. અ. ૫૨૩-૪૦; મીમલદાસ વી. ચુનીલા
લ. ૬. લા. રી. ૨ કલ. ૧૭૯.

જન્મ હાથી મેળવેલા હિસ્સાના કમમાં અ વર્ગ આવે છે મરણ-
થી મેળવેલા હિસ્સાના કમમાં અ વર્ગ આવતો નથી; કેમકે જન્મ હ-
ક જેના તરફથી મેળવે હોય તે વડવામાં જાય છે. બંધામાં
ઉંચા વડવો મરે ત્યારે ઉપરના નિયમ પ્રમાણે તેનો હક હિસ્સો ઉતરે છે.

જ્યાં સુધી કાઠ વડવાનો પાપ દારો હોય ત્યાં સુધી તેનો હક હિસ્સો પુલના દરજે જન્મ હક છે. તેનાથી જાઓ વડવા ન હોય ત્યારે જીવનના નીચમ પ્રમાણે જીતરે છે માટે તે હિસ્સો ખોળને મરણથી મળે છે. જન્મ હકને ચઢવાનું ન ગ્રહે ત્યારે મરણથી મેળવેલા હકની સાથે જીતરે માટે મરણથી મેળવેલા હક હિસ્સાના ક્રમમાં અ વર્ગ નથી.

ટીકા

ક નિયમ નહીં આપવાથી ચાલે છે. ડ માં બે નિયમ છે એક એક દરે ચારે ચાર નિયમ રહે છે. ક નિયમ નજીકના સહહિસેદારીની માત્ર ખનાવણી કરે છે. માટે તેનો ડ માં સમાવેશ થાય છે. (જુઓ સહહિસેદારની વ્યાખ્યા) પણ સહહિસેદારો કાણુ અને કાણુ નહી. તે વારંવાર ભુલી જવામાં આવે છે. એ વંશો સુમારે પંદરેક સારા હીંદુલાના અન્ય સીઓના આગળ સ્થાન મુક્યો હતો અને તે બધાએ તેમાં સરખી ચુક કીધી હતી માટે એ તરફ ધ્યાન બેંચવા અને તેથી ફરીને ખોળાએ. તે ચુક ન કરે એટલા માટે ક નિયમ મુક્યો છે તે આ પ્રમાણે છે.

આમાં અ ની વડીલોપાજીત મીલકતમાં વ, ક, દ, હ અને ફ નો હિસ્સો રહેલો છે. અ પછી ફ મરે તો તેના ભત્રીજા ગ ને તેના અવિભક્ત હિસ્સો જશે નહીં. કમકે ગ નો પાપ અ પેહલાં મરવાથી તેના અવિભક્ત હિસ્સો ગ ને દીકરા તરીકે જીતરતો નથી. મતલબ ગ સહહિસેદારીમાં નહી હોવાથી ફ નો હિસ્સો તેના કાકા હ ને અને કાકા નહોતો તો અ ના વંશજો જેઓ સહહિસેદારીમાં હોય તેમને જશે પણ જો ફ નો દારો અ પછી મરણ પામે તો ફ નો હિસ્સો ગ નીચમ પ્રમાણે ગ ને મળશે, તે પ્રસંગે સહહિસેદારની વ્યાખ્યા પ્રમાણે ગ

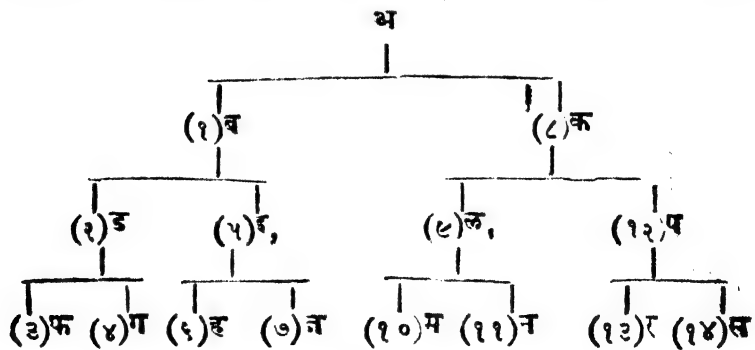
સહહીસ્સેદાર છે માટે જણારો કે ગ નીયમ નજીકના સહહીસ્સેદારોનીજ ખતાવણી કરે છે અને ડ નીયમ બધા સહહીરોદારો માટે છે.

૨ આ કલમના નીયમો સદરહુ કાંઈ એક ફેસલામાં આપેલા નથી. માટે તે જોવાથી મળશે નહીં પણ મીતાક્ષરા અને બીજા ગ્રંથો, સહહીસ્સેદારીનો નિયમ, તેની ટીકા અને તે ઉપરના ફેસલાનું એ દાહન છે.

૩ પોતાના કે કાંઈ શાખાના પુત્રને કાંઈ અવિભક્ત મરનારનો હાસ્સો પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે ક. ૨૩૧ મુજબ શુદ્ધતા અનૌરસને તેના ઐરસભાઈનો અર્થ હીસ્સો મળે છે. ઐરસભાઈ ના અભાવે અવિભક્ત કુટુંબમાં વારસા દાખલ કાંઈ મળતું નથી. અવિભક્ત કુટુંબનો મરનાર ખાપજ હોય અને તેનો બીજો સહહીસ્સેદાર ન હોય તો તેનો હક હીસ્સો અનૌરસ ભાઈને પ્રાપ્ત થાય છે. સદુ. બી. બૈજા ઇ. લા. રી. ૪ મુ. ૩૭; ઝોગદ્ર મુખતી બી. નીત્યાનંદ ઇ. લા. રી. ૧૧ કલ. (૭૧૫)

અવિભક્ત
અવિભાગ્ય જમીન
દારીનો ક્રમ.

૨૩૭ અવિભક્ત અવિભાગ્ય જમીનદારી (રાજના પ્રકારની) માલ એક સહહીસ્સેદારને અને નજીકના સહહીસ્સેદારનેજ ઉતરે છે. (નીલકીસ્તોદવ બી. બીરચંદર ડાકુર ૧૨ મુ. ઇ. અ. ૫૨૩, ૫૪૦) તેનો ક્રમ નીચે મુજબ છે.

(૨) પુત્ર, પૌત્ર અને પરપૌત્રના અભાવે સગાભાઈઓ તેમના પુત્રો, અને પૌત્રોમાં એજમીતે ઉતરે છે, અને તેમના અભાવે,

(૩) ઓરમાન ભાઈ તેમના પુત્ર અને પૌત્રમાં તેજ રીતે હ-
તરે છે. નીલકાંતોદેવ વી. બીરચંદર ઠાકુર ૧૨ મુ. ૬. અ.
૫૨૨; ૫૪૦. સગાભાઈ કરતાં ઓરમાન ભાઈ મોટો હોય તેની
શીકર નહીં, (પૃ. ૫૪૪)

(૪) તેજરીતે બીજા સહહિસ્સેદારોને જરો.

ટીકા

આ દરેક પ્રસંગે યાદ એટલું રાખવાનું છે કે ધાવેદાર સહહિ-
સ્સેદારીની ંયાખ્યા માહેનો હોવો જોઈએ. સહહિસ્સેદારી બાહારનો
ધાખલ થઈ ન જાય તેની સુરત રાખવાની છે.

સગા અને ઓરમાન ભાઈ વચ્ચેનો ભેદ મદ્રાસ હાઈકોર્ટ નર-
મંટી વીં. વેંકટે ચલપતી ડ. લા. રી. ૪ મદ્રા ૨૫૦ ના કામમાં ના
મંજુર કર્યો છે. પણ સદરહુકસમાં ખુલી રીતે તેથી ઉલટું ઠરાવ્યું છે.

૨૩૮ સંસૃષ્ટી એટલે ફરી મીલકતના સખંધે ભેગું થવું. માટે
જેઓ એકવાર કદી સહહિસ્સેદાર હોય તેઓજ સંસૃષ્ટી થઈ શકે છે.
(વ્યવ ૪, ૯, ૧)

સંસૃષ્ટી અને
તેના કામ.

જે સહહિસ્સેદારો જુદા થયા હોય તેઓના વંશજો સંસૃષ્ટી
ન થઈ શકે વીસ્વનાથ વી. કુઠળાજી ગણેશ રુપુ. હા. ઓ. સી. જ.
૧૯. જેઓએ એકવાર વેહંચાણુ કરી હોય તેઓ અથવા તેમાંનાજ
માત્ર ફરી ભેગા થઈ શકે. લક્ષ્મીબાઈ વી. ગણપત મોરારી ૪ મુ.
હા. ઓ. સી. જ. ૧૫૦

સંસૃષ્ટી થયેલો સખસ મરે ત્યારે તેનો હક હિસ્સો ઉતરવાનો
કામ અવિભક્તના જેવોજ છે. કટલાએક સગાભાઈ અને ઓરમાન ભા
ઈ વચ્ચે તફાવત રાખે છે. પણ તેને માટે કાંઈ કારણ નથી. પ્રાણ-
કોશન વી. મથુરા મોહન સ. પા. જ. ૬૦૯

ટીકા

સંસૃષ્ટી થયેલા મરનારનો હક હિસ્સો પહેલો તેના સંસૃષ્ટી થયે-
લા સગાભાઈને જાય અને તેને અભાવે સંસૃષ્ટી થયેલા ઓરમાન અને
જુદા થયેલા સગાભાઈને એકઠા જાય, એવો ભેદ સ્મૃતિ ચંદ્રોકા ખતાવે
છે. આ ભેદના ખુલાસો તે એવો આપે છે કે જુદા થયા પછી ભેગા
થવાથી તેનો હિસ્સો એકસ થાય છે. મીં. મેન. તેનો અર્થ એવો સ-
મજે છે કે વેહંચાણુ પહેલાં તેઓ મઝીઆરા બાગીદારો હતા અને
સંસૃષ્ટી થયા પછી મજમૂ બાગીદારો થયા અને તેથી કરીને ખંજાળા

પ્રમાણે મરનાર સંસૃટી સહહીસેદારનો હક હીરસો સહહીસેદારી હકથી નહીં પણ વાપસાના હકથી હતરે માટે સગાબાઈ અને ઓરમાન ભાઈ વચ્ચેના એ ભેદ પડે.

પણ આ વિચાર સ્વીકારીએ તો બંધાનામાં બાઈઓ પહેલાં જેમ વીધવા અને દીકરીઓ આવેછે તેજ રીતે આવવી જોઈએ અને તેથી કરી તેનું પરીણામ એ થાય કે સંસૃટીનો હક હીરસો વિભક્ત ગૃહસ્થની રીતે હતરે. માટે સંસૃટી વિશેનું તમામ લખાણ નકામું થાય. તેને કરી બેળા થયાનું નામ આપવ. પણ રહે નહીં. અને વળી વિશેષે કરીને અમુક સખરોજ કરી બેળા થઈ શકે એવા મીતાક્ષરાના અને મધુખના બંને કરાવો નિર્ધક થઈ પડે.

૨ બીજી તરફ મીતાક્ષરા અને મધુખના બીજા પ્રકરણો સંબંધી કરાવો જોઈએ. વેહંચણુ ના વિષયો અવિભક્ત તેમજ સંસૃટીને માટે સરખી રીતે લાગુ પડેછે. તેમાં સગા ઓરમાન ભાઈનો ભેદ રાખ્યો નથી પણ તેના મોતને વફા અને વુજા એમ બુવાસો કરેછે કે વેહંચણુના સંબંધે સંસૃટી થએલા સગા ભાઈને મળેલા હિસ્સાને વારસામાં મળેલી મીનકત ગણી તે તેની અલગ ગણવી. પણ મધુખ ઉપાડી રીતે તે હિસ્સો વેહંચણુના કરણુપા માત્ર (જેઓ કરી બેળા થાય છે તેમનીજ માલીકીને) નહીં પણ મમીઆને (કરી બેળા થાયછે તેમનો તથા બાજા સહ ભાગીદાર જન્મે તેઓનો) ગણીછે, એમ ગણી રીતે કે અવિભક્ત અથવા સંસૃટી થએલા સહહીસેદારો પાંચ મળીને ગમે ત્યારે વેહંચણુ કરી શકેછે પણ એની સરને કે તે કુટુંબની કાઈ પણ વીધવા ગમિવંતી ન હોય તો અને તેમ હોય ત્યારે તેને પ્રસવ થાય ત્યાં સુધી સંસૃટીઓએ પણ વેહંચવાનું બંધ રાખવું જોઈએ.

જો સમૃતી ચંદ્રોદયાના કર્મના વિચાર પ્રમાણે નીતકંઠ ધાર્મી હોત તો સંસૃટી ઉપર, તેના કરી બે ૧૧ કરવા ભાગવા સંબંધે વેહંચણુ કરવી મુલતવી રાખવાની ફરજ મુક્ત નહીં.

૩ તે વિચાર નહીં સ્વીકારવા માટે બીજું કારણ એ છે કે હિંદુધર્મ આજ પ્રમાણે હિસ્સાના પ્રત્યેક પાંચ મીનકત લઈને વેહંચણુ કરી જોઈએ એમ કાંઈ નથી. હોદુ પાપની પાસેથી દીકરો પોતાના અરધ હિસ્સામાં પાંચ હજારને પાંચે પાંચે લઈને નીકળે અને પાંચ દીવસ પછી એ મીનકત સહીત આવી પાપ સાથે બેળો થાય અને પાછળથી પાપને બીજો દીકરો જન્મે ત્યારે શું એ બેળા થયેલા દીકરાના સંબંધ

જે તેના પ્રથમના હિસ્સામાં અરધા હિસ્સાને ચોક્કસ થએલો હિસ્સો ગણવો કે પાંચસેન ચોક્કસ થએલો હિસ્સો ગણવો. છેકરો પોતાનો અરધ હિસ્સો આપાદ થવા માટે પાંચસે લાવી ભેજો થાયછે. આપે તેને અરધ હિસ્સો કાઢી આપ્યો નહોતો બનિયનો વિચાર કરી કાઢી આપ્યું હતું આવે પ્રસંગે તે છેકરો મરે એટલે ચંદ્રીકા પ્રમાણુ છેકરાનો અરધ હિસ્સો તેની આરતને જાય અને એ છેકરાના પાપ અને પાછળથી જન્મેલા છેકરાને ચોથો ચોથો હિસ્સો જાય.

આવો વિચાર દખીતોજ હસવા લાયક છે. વિજ્ઞાનેશ્વર (મીતાક્ષરા ના કર્તા) અને નીલકંઠ (વ્યવહાર મધુખના કર્તા) તેનું સ્વપ્નું પણ નહીં આપ્યું હશે.

આ બધું જોતાં સંસૃષ્ટી થયેલાનો હક હિસ્સો ઉતરવામાં સગા અને આરમાન બાધ વચેનો ભેદ પાયા વાળો નથી. એટલે સહહિસ્સેદારીના નીયમ બાહાર જતો નથી. પ્રાણકીસનપાલ ચોધરી વી. મથુ રામોદનપાલ ચોધરી (સ. પ્રી જ. ૬૦૯)ના કામમાં પ્રીવીકાંઉન્સી-લે કહ્યું કે “કાંઈ અવિભક્ત કુટુંબનો માણસ જુદો થઈ ફરી ભેજો થાય ત્યારે તે પોતાની અસલ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરેછે.” અને તમામ મજાઆરી મીલકતમાં તેના એકત્ર હિસ્સો ભિન્ન થવાનું બજોડું છે. તે પ્રસંગે તેના હિસ્સાને મજમુ ગણવો નથી.

આ બધું જોતાં સંસૃષ્ટીનો કામ સહ હિસ્સેદારીથી જુદી રીતનો નથી.

૨૩૯ સહહિસ્સેદારીના નીયમે મરનારની જુદી મીલકતને લાગુ નથી ફક્ત તેની અવિભક્ત મીલકતનેજ લાગુ પડે. કતમા નવીયર વી. શીવગંગાનો રાજા ૯ મુ. ઇ. અ. ૫૩૯ (૬૧૫) આજીજ કુવર વી. જંડુલાલ ૧૮ વી. રી. ૬૯

સહહિસ્સેદારના જુદી મીલકત

૨૪૦ કાંઈ પણ અવિભક્ત કુટુંબનો છેલ્લો સહહિસ્સેદાર મુજબ ત્યારે તેની મીલકત વિભક્ત ગ્રહસ્થની રીતે ઉતરે. કતમા નવીયર વી. શીવગંગાનો રાજા ૯ મુ. ઇ. અ. ૬૧૧

છેલા સહહિસ્સેદારની મીલકત

અંક ૩.

વિભક્ત ગૃહસ્થ અને ઊપકુર્વાણ

અલ્પચારી વિશે.

વિભક્ત ગૃહ-
સ્થ એટલે શું.

ઉપકુર્વાણ અ-
લ્પચારી એટલે
શું.

૨૪૧ કાઠ માણસ પોતાના સહિત સેવાશીથી મીલકતના સંપત્તિ
જુદા પડે ત્યારે તે વિભક્ત ગૃહસ્થ કહેવાય છે.

ગૃહસ્થાશ્રમમાં દાખલ થતાં પહેલાં જે વખત નિવાસમાં કાઠ-
વામાં આવે તેને અલ્પચારી કહેતા. અનુક્રમિત અલ્પચારી વસ્થામાં
ગાળી ગૃહસ્થાશ્રમમાં દાખલ થવા જેનો નિયમ હોય તે ઉપકુર્વાણ
વ્રજચારી કહેવાય. જેણે આખી જીંદગી એજ વસ્થામાં કાઠવા
નકી કંઈ હોય તે નૈઋતીક વ્રજચારી કહેવાય.

ટીકા

હિંદુઓમાં પ્રાચીન વખતમાં ચાર આશ્રમ હતાં તેમાં પહેલું 'અ-
લ્પચારી', બીજું 'ગૃહસ્થાશ્રમ', ત્રીજું 'વાનપ્રસ્થ' અને ચોથું 'સંન્યસ'.

ગૃહસ્થાશ્રમમાં દાખલ થવા પારનો હોય તે માણસ 'અલ્પચારી-
વસ્થામાં' મરણ પામે ત્યારે સ્વભાવિક રીતેજ તેના વારસો જુદા થયે-
લા ગૃહસ્થની રીતે ઉતરે. માત્ર એની સ્થિતિમાં તદાવત એટલેજ છે કે
ઉપકુર્વાણ અલ્પચારીને ખાયડી છોકરાં હોતાં નથી; માટે ખાયડી છોક-
રાંનાં અમાવે વિભક્તના વારસાનો જે ક્રમ છે તે સધળો સરખો રીતે
લાગુ પડે છે.

હારસોનો ક્રમ

૨૪૨ વિભક્ત ગૃહસ્થનો વારસો મળવાનો આધાર મીતાક્ષરા
અને બંગાળા શાળાનો જુદો જુદો છે. તેનું કારણ સામાન્ય નિયમોમાં
ખતાવી ગયા છીએ.

મીતાક્ષરા શાળા પ્રમાણે વિભક્ત ગૃહસ્થ અને ઊપકુર્વાણ અલ્પચારી-
ની વારસો નીચેના ક્રમમાં ઉતરે છે.

- ૧ ગોત્રજ સર્પીડ; તેવા કાઠના અભાવે,
- ૨ ગોત્રજ સમાનોદક; " "
- ૩ બીન ગોત્રજ સર્પીડ (ખાંધુ); " "
- ૪ વર્ગમાં નીચે મુજબ.

અલ્પચારી તથા ક્ષત્રી.	વૈરથ.	થઈ
(૧) આચાર્ય.	(૧) પંત્યજાનો	(૧) રાજા
(૨) શિષ્ય	ભાગીદાર.	
(૩) સાથેનો અભ્યાસી.	(૨) રાજા;	
(૪) રાજા	પણ દસ વર્ષ	
	રાહા જોયા પછી	

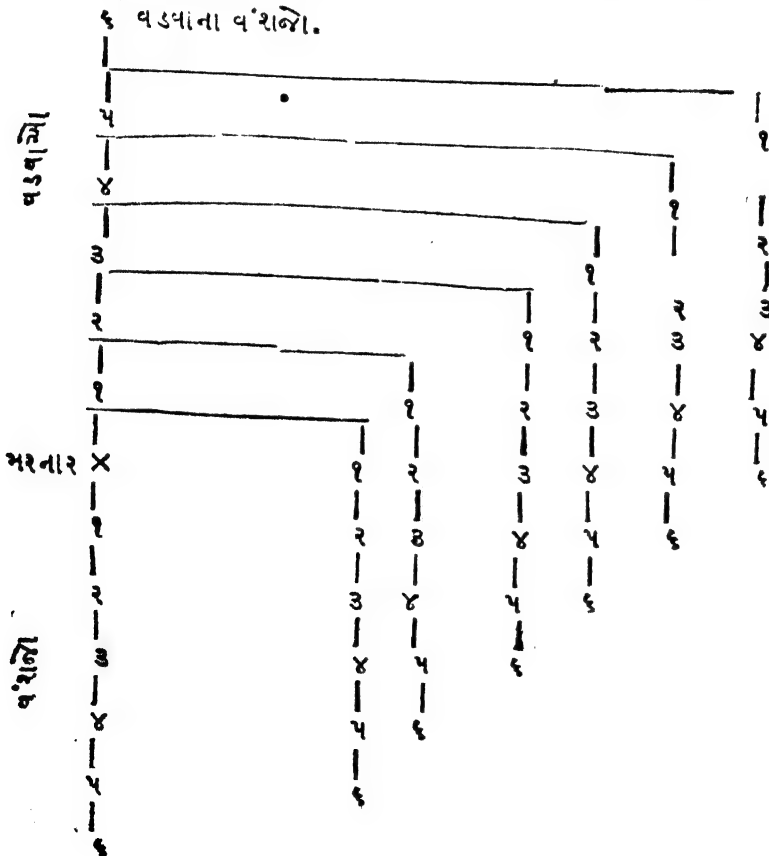
ટીકા

ખંગાળામાં વારસાનો આધાર ધર્મ ક્રિયાની લાયકી ઉપર છે તેથી તેનું પરીણામ એવું આબુદું કે ભીન ગોત્રનો એટલે બાંધુઓ અને ગોત્રજ સર્વોદ્ધ એક બીજાની વચ્ચે ગુંથાઈ ગયાછે; જુઓ આગળ ક.૨૫૦

આહાણુનો વારસો સાથે અભ્યાસ કરનારાના અભાવે પણ વેદ-માં નીપુણ આહાણુ અને તેના આહાણુના અભાવે હરકોઈ આહાણુને બધ એવો નીયમ ધર્મશાસ્ત્ર આપેછે પણ તે નીયમ મહાલીપટનના કલેક્ટર વી. કેવેલી વેકટ (મ. ઇ. અ. ૫૦૦) ના કામમાં પ્રીવીકાઉન્સિલે ના મંજૂર કરી ડરાલુ કે આહાણુની મીલકત પણ બીજાની માફક સરકાર દાખલ થાયછે. પણ મરનારને કોઈ વારસ નથી એમ સરકારે મજબૂત રીતે સાબીત કરી આપવું જોઈએ.

૨૪૩ ગોત્રજ સર્વોદ્ધ કાણુ એ બાબત મીતાક્ષરાની દરેક શાળામાં જુદો જુદો મત ચાલેછે, તેપણુ નીચેના આકૃતિમાં જણાવ્યા પ્રમાણે મરનારના છ પેઢીના વંશજો, છ પેઢીના વડવાઓ, અને તેમના છ પેઢીના વંશજોનો ગોત્રજ સર્વોદ્ધમાં સમાવેશ થાયછે. તે બધા વંશજો મરદ સમજવા.

બધીશાળાને લગતા ગોત્રજ સર્વોદ્ધનો સમાસ

આમાંના મરનારના ત્રણ પેઢીના વંશજો, વડવા, તથા વડવાના ત્રણ પેઢીના વંશજો નજીકના સપીંડ ગણાય છે, અને ખાડીના દુરના સપીંડ અથવા સંકુલ્યાના નામથી ઓળખાય છે.

ખનારસ મદ્રાસ
અને મીથીલામાં
અમુક ઓરતોજ
કુળમાં ગોત્ર
ની ઓરતો ગો-
ત્રજ છે.

૨૪૪ ખનારસ, મદ્રાસ, અને પંગાળાના મીતાક્ષરા બાગમાં જે ઓરતને મીતાક્ષરા શાળાના ધર્મશાસ્ત્રીઓએ નામદર્શિ ગણાવેલી છે, તે શ્રીવાયની બીજી ઓરતને ગોત્રજ સપીંડમાં દાખલ કરવા ના પાડવામાં આવે છે ૩ વેંચુ ૧૨૫-૬; ગૌરસહાય વી. રજાં ૬. લા. રી. ૩ અલ્હા. ૪૫; જગત નારાયણ વી. કુબરી ૬. લા. રી. ૫ અલ્હા. ૩૧૧

૫૨૧ મુખર્ષીશાળામાં ગોત્રજ સપીંડની વીધવા, ઓરમાન મા, અને એતને ગોત્રજ સપીંડમાં દાખલ કરે છે. વીનાયક આજંદરાવ વી. લક્ષ્મીવાદ ૯ મુ. દ. અ. ૫૧૭, સંઘારામ વી. સીતાવાદ ૬. લા. રી. ૩ મુ. ૩૫૩; લક્ષ્મીવાદ વી. જૈરામહરી ૬ મુ. હા. એ સી. જે. ૧૫૩; લલુભાદ વી. માનકુવરવાદ ૬. લા. રી. ૨ મુવ. ૩૮૮; નાહાલચંદ વી. હંમચંદ ૬. લા. રી. ૯ મુવ. ૩૧; લક્ષ્મી વી. દા-દા નાનાજી ૬. લા. રી. ૪ મુવ. ૨૧૦; વડિલદાસ વી. જસુવાદ ૬. લા. રી. ૪ મુવ. ૨૧૯; ૩ વેંચુ. ૧૨૮-૧૩૧; એવા કા-શણથી કે ગોત્રજ રાજનો વિજાનેશ્વર (મીતાક્ષરાનો કર્તા) ગોત્રમાં હોવાનો કરે છે અને નીલકંઠ (વ્યવહાર મધુખનો કર્તા) ગોત્રમાં જન્મ્યાનો કરે છે. - ૩ વેંચુ ૧૩૦૧; મુખર્ષીશાળામાં જેમ એતને ગોત્રજ સપીંડમાં દાખલ કરે છે તેમ કંઈને દાખલ કરી નથી. તેનો પાંધુમાંજ આવે છે. તેનું કારણ એવું છે કે વ્યવહાર મધુખે એતને ગોત્રજ સપીંડમાં દાખલ કરી છે. અને તેના ગુજરાતમાં સ્વીકાર થયો છે. તેથીજ તેને ગોત્રજ સપીંડ ગણી નજીકના હાલમાં મુકી છે ઢાહવા બેચર વી. વાદુજા-હ. ૧૮૭૦ ના સ. અ. નં. ૧૫૮

ગોત્રજ સપીંડ-
માં કેમ

૨૪૫ મીતાક્ષરાશાળા પ્રમાણે નજીકના ગોત્રજ સપીંડનો જમ નીચે પ્રમાણે છે.

૧ { પુત્ર
પૌત્ર
પરપૌત્ર }

ઓરસ વા દત્તક અને શુદ્રમાં અનૌરસ.

૨ વિધવા.

૩ દાકરબી

૩ કુંવારી.

૪ પરણેલી નીચેન } મીથીલામાં આશ્રિત નથી.
૫ પરણેલી સીધેન } ૧ મે ક. ૨૨

૬ દીકરીના દીકરા.

મુંબદ શવિાવનની શાલા.

- ૭ મા
- ૮ બાપ
- ૯ સગા ભાઈ
- ૧૦ આરમાન ભાઈ
- ૧૧ સગાભાઈના દીકરા
- ૧૨ આરમાન ભાઈના દીકરા
- ૧૩ દાદી
- ૧૪ દાદો
- ૧૫ કાકા
- ૧૬ કાકાના દીકરા
- ૧૭ પરદાદી
- ૧૮ પરદાદો
- ૧૯ પરદાદાના પુત્રો
- ૨૦ પરદાદાના પૌત્રો

મુંબદ શાલા.

- ૭ બાપ } મધુપ્ર પ્રમાણે.
- ૮ મા } મીતાક્ષરા પ્રમાણે.
- ૯ સગાભાઈ } બીજી શાળા પ્રમાણે.
- ૧૦ સગી બેન
- ૧૧ સગાભાઈના દીકરા
- ૧૨ આરમાન ભાઈ
- ૧૩ આરમાન બેન
- ૧૪ આરમાન ભાઈના દીકરા
- ૧૫ દાદી
- ૧૬ દીકરાની વહુ
- ૧૭ દાદો
- ૧૮ કાકા
- ૧૯ કાકાના દીકરા
- ૨૦ પરદાદી
- ૨૧ પરદાદો
- ૨૨ પરદાદાના પુત્ર
- ૨૩ પરદાદાના પૌત્ર

મીતા ૨: ૫;

ક્રમ વીશેના પૂર્વાણી કરાવો.

મધુપ્ર દાદા અને આરમાન કાકાને એકત્ર વારસ તરીકે આપે છે. પરંતુ બાપ, મા, બેન, સગા ભાઈ, આરમાન ભાઈ અને તેમના દીકરાની જગા વિશે ઉપર ખતાવેલા તક્ષવત શીવાય ક્રમ વિશેના બીજા તક્ષવતો મધુપ્ર ચાલે છે ત્યાં ગૃહણ થયા નથી. દાદી પછી મધુપ્ર બેનને મુકે છે તેપણ વેદ્યણ પ્રકરણમાં તેને ધણી નજીક મુકે છે તેથી મીતાક્ષરા સાથે લઈને ઠરાવ્યું છે કે સગાભાઈ પાછળ બેન આવે છે સલા-રામ ધી, સતિાવાઈ. ફ. લા. રી. ૩ મુંબ. ૩૫૩; અને તેજ શીતે ઠ-

સંખ્યું કે યોરમાન ભાઈ પાછળ યોરમાન યેત આવેછે. યોરમાન માનો તેથી ઊતરતો હક છે કેસરવાદ વી. વલ્લભ રાવજી દ. લા. રી. ૪ મુવ. ૧૮૮ અને દાદી પછી ખાલમભટ દીકરાની વહુ મુકેછે, તે ઉપરથી મુખ્ય હાથકાટ વીઠલદાસ વી. જોશુવાદ દ. લા. રી. ૪ મુવ. ૨૧૯ ના કામમાં દીકરાની વહુનો હક કાકાના દીકરાના હકથી ચઢી આવતો ગણ્યો છે, અને દાદી પછી મુકવા સુચના કરીછે.

કુટુંબના મરદો—મુખ્ય માટે દાદી પછી યેત અને યેત પછી મેશ. વેસ્ટ અને લુલર એ રસ્તા સુચવેછે. તેમાંનો એક આ પ્રમાણે છે. (૩ વે. ૪૫. ૧૧૪)

(૧૬) મરનારના ૪ થી, ૫ મી અને ૬ હી પેઢીના પુત્રો અનુક્રમે.

(૧૭) ભાઈની ૨ જી, ૩ જી, ૪ થી, અને ૫ મી પેઢીના વંશજો એક પછી એક.—

(૧૮) દાદા.

આ રસ્તાને પુછી આપવાને માટે જીજો કાંઈ આધાર નથી પણ એટલું તો એકસ છે કે તેઓ ગોત્રજ સર્વોદ છે. માટે તેમને કોઈ પણ જગ્યાએ મુકવા જોઈએ. માફના પૌત્રને, વગાડરાત અને માધવીજ ભાઈના પુત્ર પછીજ મુકેછે. પણ મદાસ હાઈકોર્ટે તેમ ગણવા ના માડી અને ધરોણું કે કાકાના દીકરાનો હક તેનાથી ચીખાતો છે. સુ. ચંધુજી વી. લલિત નરસમા દ. લા. રી. ૫ મદ્રા. ૨૯૧, પોતાની ૪ થી, ૫ મી અને ૬ હી પેઢીના વંશજોને પોતાના પણ પેઢીના વંશજો મુખ્યા પછી કોઈ માણસ ભાળે એમ જાનવું અસંભવીતની લગભગ છે, જ્યાં તેમને માટે વધારે દરકાર રહેતી નથી પણ આપની ૪ થી, ૫ મી, અને ૬ હી પેઢીના વંશજોને—તો કદાચ તે પ્રમાણે ભાળે. મરનારની ૪-૫-૬ પેઢીના વંશજોને મરનારના આપ પછી ધણે છેટે મુકવા અને આપની ૩-૪-૫-૬ ના વંશજોને મરનારના દાદા પેઢીનાં મુકવા એ દેખીતીજ વિશ્વતાવાળી વાત છે. તેમને કયાં મુકવા એમ જતાવવાને વાસ્તે કાંઈ આધાર નથી તેમ છતાં એટલું તો નક્કી છે કે મીતાક્ષરાએ જતાવેલો ક્રમ સંપૂર્ણ નથી માત્ર દ્રશ્ય ૩૫ છે. માટે દુરના મરદ વચ્ચે નજીકના મરદ ઘાખલ થઈ શકે ૩ વે. ૪૫. ૧૧૯ ૧૨૦; મીઆરામસીંગ વી. મીઆ અગરસીંગ ૧૩ મુ. દ. અ. ૩૭૩. એ જોતાં વેસ્ટ તથા બુલરે જતાવેલી જગ્યાએ તેમને મુકવા દુરકત નથી.

કુંવરની વિધવાઓ—દીકરા અને બીજાની વીધવાઓને પણ દાદા પેહેલાં મુકવા માટે સુચવવામાં આવે છે પરંતુ તે વાત તેથી વધારે અચોગ્ય છે. જે જે સખસોને ખુલી રીતે અનુક્રમે મુકયા છે તેઓ યદ્ય રહે ત્યાં સુધી કોઈ વીધવાને મુકી શકાય નહીં અને તે વાત એકથી વધારે વખત મંજૂર કરવામાં આવી છે. નાહાલચંદ વી. હેમચંદ ઇ. લા. રી. ૯ મુંબ. ૩૧; વેંકા. પા વી. હોલવાવા ઇ. લા. રી. ૯ મુંબ. ૩૪; વીઠલ રઘુનાથ વી. હરિવાઈ ઇ. લા. રી. ૯ મુંબ. ૩૪. એવા કારણથી કે જો મીતાક્ષરા એ અને મધુએ તેની વીધવાઓને વચ્ચે મુકવા ધાર્યું હોત તો તેમાંની એકાદનું પણ નામ પતાવેલા કામમાં આપત. નરી વી. ચીનામલ ઇ. લા. રી. ૮ મદ્રા. (૧૨૮). લલુભાઈ વી. માનકુંવરબાઈ ઇ. લા. રી. ૨ મુંબ. ૪૪૭ ના કસમાં મી. જસ્ટીસ વેસ્ટ કહે છે કે મીતાક્ષરા પ્રમાણે ગોત્રજોની વીધવાઓના હકનો આધાર હલકા પ્રકારનો ગણાય તો મધુએ પ્રમાણે તે તે માત્ર છાયા ૩૫ (નામનો) જ કહી શકાય. એ બંધુ જોતાં ઉતરતી અને ચઢતી ત્રણ પેઢીના વંશજોની વીધવાઓને પરદાદાના વંશજો પછી અને પરદાદાની મા પેઢીનાં મુકી શકાય કેમકે ત્યાં સુધી મીતાક્ષરાએ વારસો એક પછી એક ગણવેલા છે. વીઠલદાસ વી. જસુબાઈ ઇ. લા. રી. ૪ મુંબ. ૨૧૯ ના કામમાં મુખર્દ હાઈ કોર્ટ દીકરાની વીધવાને કાકાના દીકરા પેહેલાં મુકી છે. તે માત્ર બાલમ ભટના આધારથી મુકી છે. પણ આ રીતે જ બીજા કેસ એ ગણતરીમાં વચ્ચે આવતા નથી. લલુભાઈ વી. માનકુંવરબાઈ ના કામમાં છકી પેઢી ના વડવાના છઠા વંશજ (છેલામાં છેલ્લો ગોત્રજ સર્પીંડ) પેહેલાં, કાકાના દીકરાની વીધવાને મુકી છે અને તે વાત અપીલમાં પ્રીયોકોનસીલે મંજૂર રાખી છે. લલુભાઈ વી. કાશિબાઈ ઇ. લા. રી. ૫ મુંબ. ૧૧. નાહાલચંદ વી. હેમચંદ ઇ. લા. રી. ૯ મુંબ. ૩૧ ના કામમાં અવિભક્ત ભત્રીજાની વીધવાને વિભક્ત ભત્રીજા પેહેલાં જગો આપવા ના પાડી. તેમજ પુત્રની વીધવાને વિભક્ત ભત્રીજા પેહેલાં જગો આપવા ના પાડી. વેંકાપા વી. હોલવાવા ઇ. લા. રી. ૯ મુંબ. ૩૪. કેશરબાઈ વી. વલભરાવજી (ઈ. લા. રી. ૪ મુંબ. ૧૮૮) ના કામમાં ઓરમાન મા, ભાઈની વધુ અને કાકીને કઈ જગોએ મુકવાં તે ચીરો નહીં કરવા ના પાડી અને તે સ્વાલ બીજો રાખ્યો. નાહાલચંદ વી. હેમચંદ ઇ. લા. રી. ૯ મુંબ. ૩૧. પ્રમાણે તેમને કાકાના દીકરા પેહેલાં મુકી શકાય નહીં તે પછી તરતજ મુકવામાં આવ્યાનું નથી; અને ઓરમાન દાદી, મરદાનો અનુક્રમ જોતાં કાકાની વિધવા પેહેલાં આવશે.

સકુલ્યાનો ક્રમ.

૨૪૬ ઉત્તરતા ગોત્રજ સર્પીંડ એટલે સકુલ્યાનો ક્રમ નીચે પ્રમાણે છે.

વનારસ મીથીલા.

- (૨૧) પરદાદાની મા
- (૨૨) પરદાદાનો પાપ
- (૨૩) પરદાદાના પાપના બે પેઢીના વંશજો.
- (૨૪) પરદાદાની દાદી
- (૨૫) પરદાદાનો દાદો
- (૨૬) પરદાદાના દાદાના બે પેઢીના વંશજો
- (૨૭) પરદાદાની પરદાદી
- (૨૮) પરદાદાનો પરદાદો
- (૨૯) પરદાદાના પરદાદાના બે પેઢીના વંશજો
- (૩૦) પોતાના ૪ થી, ૫ મી, ૬ થી પેઢીના વંશજો
- (૩૧) છ પેઢીના વડવાઓના ૩ છ, ૪ થી, ૫ મી, ૬ થી, સુધીના વંશજો

મુંબાઈ મદ્રાસ.

- (૨૪) પરદાદાની મા
- (૨૫) પરદાદાનો પાપ
- (૨૬) પરદાદાનો પાપના છ પેઢીના વંશજો
- (૨૭) પરદાદાની દાદી
- (૨૮) પરદાદાનો દાદો
- (૨૯) પરદાદાની દાદીના છ પેઢીના વંશજો
- (૩૦) પરદાદાની પરદાદી
- (૩૧) પરદાદાનો પરદાદો
- (૩૨) પરદાદાના પરદાદાના છ પેઢીના વંશજો.

મુંબાઈમાં આ દરેકની પછી તેની વિધવા આવે છે. લક્ષ-
મોવાઈ વી. જીરામ હરો ૬ મુ. હા. એ. સી. જે. ૧૫૨

જીપરનો ક્રમ મદ્રાસ હાઈ કોર્ટ (મેસ વેસ્ટ અને બુલરના સુચવ્યા પ્રમાણે તે શાળા માટે ગ્રહણ કર્યો છે) પારાસર મટાર વી. રંગરાય મટાર ૬. લા. રો. ૨ મદ્રા. ૨૦૨

મદ્રાસમાં, જીપરના ક્રમમાં આપેલી ઓરત સીવાય બીજી કોઈ ઓરત આવતી નથી. તેજ પ્રમાણે બનારસ અને મીથીલા માટે સમજવું.

સમાનોદકનો
સમાસ

સમાનોદકનો
વિસ્તારવાળો અર્થ મંજૂર કર્યો

૨૪૭ છ પેઢીના વંશજો, વડવાઓ અને તે વડવાના છ પેઢીના વંશજો થઈ રહ્યા પછી પ્રથમ સાતથી તેર પેઢી સુધીના વંશજો, છ પેઢીના વડવાના સાતથી તેર પેઢી સુધીના વંશજો અને સાતથી તેર પેઢીના વડવાના તેર પેઢીના વંશજો સમાનોદક કે સોદક તરીકે ગણાય છે. વંશજ અથવા વડવામાં તો કોઈ હયાત હોવાનો અણુમાત્ર સંભવ નથી. જોલજ સર્પીંડ જીપરાંત સામાન્ય રીતે બીજી સાત સાત પેઢીના સમાવેશ કરવામાં આવે છે, પણ ગોત્રજ સર્પીંડ

ઉપરાંત અમુક પેઢીનાજ વડવાઓ કે વંગજો સોદકમાં લેવા એ વાત મીતાક્ષરા કે મધુખ પ્રમાણે વાસ્તવિક નથી માટે તેર પેઢી ઉપરાંતના સખસો પણુ સમાનોદકમાં આવેછે. મીતા ૨; ૫: ૬: ઘ્ય. મ. ૪, ૮; દેવકોર બી. અમૃતરામ જમીઅતરામ ડ. લા. રી. ૧૦ મુ ૩૭૨ (તા. ૭ ડીસેમ્બર ૧૮૮૫)

મીતાક્ષરાની બધી શાખા માટે આ ચુકદો સરખી રીતે લાગુ પડેછે.

૨૪૮ મીત ક્ષરામાં પાંધુઓની સંખ્યા નવની આપી છે, તે એક:—

(૧) ક્ષંતા દીકરા	}	૧ આત્મ પાંધુ	}	પાંધુ
(૨) માશીના દીકરા.				
(૩) મામાના દીકરા.				
(૪) પાપની ક્ષંતા દીકરા	}	૨ પિતૃ પાંધુ		
(૫) પાપની માસીના દીકરા.				
(૬) પાપના મામાના દીકરા.				
(૭) માની ક્ષંતા દીકરા	}	૩ માતૃ પાંધુ		
[૮] માની માશીના દીકરા				
(૯) માના મામાના દીકરા.				

પરંતુ મીતાક્ષરાના બીજા વાક્યો ધ્યાનમાં લઈ એમ ઠરાવવામાં આવ્યું છે, કે પાંધુઓનો આ ક્રમ સંપૂર્ણ નથી. દ્રષ્ટાંત રૂપે છે. માટે યેનના દીકરા, મામા, ઈત્યાદી તેમની પેઢીમાં આવે છે. ગરિવારીલાલ બી. વંગા લાની સરકાર ૧૨ મુ. ડ. અ. ૪૪૮; મોહનદાસ બી. કુશ્નાવાહ ડ. લા, રી. ૫ મૂક. ૫૯૭

મેશ. વેસ્ટ અને બુલર કહે છે કે બીજા ગોત્રજોના ક્રમ વિશે કંઈ પણ ચોક્કસ રીતે કહેવું મુશ્કેલ છે. “બીજા ગોત્રજ સંબંધ-માં મરનારની સાથે સગપણમાં વધારે નજીક કાણુ છે એ ધો-રણુ ઉપર ક્રમ નક્કી કરવાનો છે. ૩ વે. ૪૯૧

દ્રષ્ટાંતો.

અ યેનનો દીકરો મીતાક્ષરા પ્રમાણે પાંધુ છે. ઉમેદ નાહાદુર (બી. ઉદેચંદ ડ. લા. રી. ૬ કલ. ૧૧૯;

સ્ત્રીની વાસ વીં રંગાસામી ડ. લા. રી. ૨ મદ્રાસ ૨૦૪ સદા-
શીવ વી. દીનકર મુ. હા. પ્રી. જ. ૧૮૮૨ પ્ર. ૧૭

મદ્રાસમાં બેન, તેની પછી પાંધુ તરીકે આવે છે. લક્ષ્મણ અમ-
લ વી. તોરુ વેંગદ ડ. લા. રી. ૫ મદ્રા. ૨૪૧

વ માશીના દીકરા પેહેલાં બેનનો દીકરો આવે છે. ગણેશ વં
દર રામ વીં નીલકામલરાય ૨૨ વી. રી. ૨૬૪

ક માશીના દીકરા પેહેલાં મામો આવે છે. મોહનદાસ વીં
કુરુણાવાડ ડ. લા. રી. ૫ મુ. ૫૯૭

ઢ પાપનો મામો પાંધુમાં આવે છે. ગીરધારીલાલ વીં
બંગાળાની સરકાર ૧૨ મુ. ડ. અ. ૪૪૮

ફ દીકરીની દીકરીનો દીકરો અને તે દીકરાની વિધવા પાંધુમાં
આવે છે. દેવકોર વીં અમૃતરામ વીં જમીઅતરામ ડ.
લા. રી. ૧૦ મુ. ૩૭૨

ટાંકા-મેશ વેસ્ટ તથા બુલર કહે કે એક વખત વારસો મળ્યા વગર
કાંઈ ખોરત મારફત મળતો હક, એક બીજી પેઢી આગળ ચાલે કે ન-
હીં એ શંકા બરેલું છે. [૩ વે. ૪૮૨] પણ આ ઠરાવ તે પછી
ના છે.

ગ માતા મામાનો પાત્ર માતૃ પાંધુમાં આવે છે. રત્નસુમતી
પોનાપા ડ. લા. રી. ૫ મદ્રા. ૬૯

ઘ મદ્રાસમાં બેન પાંધુ તરીકે આવે છે. કુમારવેલુ વીં વી-
રણ ગૌઢન ડ. લા. રી. ૫ મદ્રા ૨૯; મુતામલ વીં
વેંગા લક્ષ્મીઅમલ ડ. લા. રી. ૫ મદ્રા. ૩૨ મુંબઈમાં
બેન ગોત્રજ સમીંડમાં આવે છે.

વારસાની લાય
કીની આધાર

૨૪૯ બંગાળા શાળામાં કાંઈ પણ મરનારની મીલકત બીજાને
વારસામાં મળવાનો આધાર તેની ધર્મ ક્રિયા કરવાની વધારેમાં વધારે
લાયકી જો પર છે. બે હિંદુઓમાં વધારે લાયકી કોની તે નક્કી કરવાના
પાંચ નિયમો બંધાયે છે.

ધર્મ ક્રિયા મા
ટે લાયકાતના નિ
યમો.

૧. કો મરણ પોતાના તથા પોતાની માતા પાપ દાદા અને પરદા-
દાને આ મો પાંડ આપી શકે છે અને ત્યાર પછીના બીજા ત્રણ વ-
ડવાને ફક્ત કટકાજ આપી શકે છે. ત્યાર પછીના બીજા સાત વડવાને

પાણી આપી શકે છે. પેહેલા ત્રણ વડવાનો તે સર્પાંક કહેવાય છે. એ ત્રણ પાંચમા અને છઠા વડવાનો તે સકુલ્ય (કુરનો સર્પાંક) કહેવાય છે, અને સાતથી તેર સુધીના સાત વડવાના સંખ્યા તે સમાનોદક અથવા સો-દક કુરી કહેવાય છે; માટે,

(૧) જેઓ આખો પીંડ આપે છે તેઓ, કટકા આપે છે તેના પેહેલાં આપે છે; અને કટકા આપનાર પાણી (તરફ) આપનાર પેહેલાં લે છે.

(૨) આપનારનો, લેનાર કરતાં ચઢીઆતો હક છે. માટે વંશજો, વડવા પેહેલાં વારસો લે છે.

(૩) જેઓ મરનારના પાપ તરફના તેમજ મા તરફના વડવાઓને આપે છે તેઓ ફક્ત પાપ તરફના વડવાને આપનારની પેહેલાં લે છે. માટે ઓરમાતભાષ કરતાં સગા બાઈનો હક ચઢીઆતો છે.

(૪) જેઓ મરનારના પાપ તરફના વડવાઓને આપે છે, તેઓ તેની મા તરફના વડવાઓને આપનારની પેહેલાં લે છે. મા તરફના વધારે વડવાને આપી શકતો હોય તેની આંતર નહીં ગોવિંદપ્રસાદ બી. મોહેશ્વર ૧૫ વૃ. લા. રી. ૩૫.

(૫) એકજ જાતના પીંડ આપનારામાં ઝાઝા વડવાને આપનાર થોડાને આપનાર કરતાં ચઢે છે અને જ્યાં ખાંડ તેમજ વડવાને આપનાર હોય તેમાં જે નજીકના વડવાને આપે તેની હક કુરના વડવાને આપનાર કરતાં ચઢીઆતો છે.

૨૫૦ આ નિયમ પ્રમાણે વારસાનો ક્રમ ગીચેના કોઠા મુજબ જાણવાયેલો છે.

		૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮
૪૭	૫	માનો બાપ		પુત્રી	પૌત્ર માથા દીઠ	પરપૌત્ર મા-થા દીઠ	લૂંટ દીકરીના દીકરા મા-થા દીઠ		૫૧
૫૨	૬	માનો દાદા		માથા દીઠ					૫૬
૫૭	૭	માનો પરદાદા							૬૧
		૫૭		૫૮	૫૯	૬૦	૬૧		
કુરની સગાં.									
ઊતરતા સંબંધવાળા.									
૬૨	સંકુલ્યા								
૬૩	સામાનોદક (સોદક)								
		૬૪	આચાર્ય	૬૫	શિષ્ય.	૬૬	સાથે અભ્યાસ કરનાર	૬૭	ઝોકળ ગામમાં રહેનાર અને ઝોકળ ગોત્ર નામ વાળો
		૬૮	રાણ						

કમ વિશેની પૂર્વણી.

આ કમ ગુરુ ગોવિંદ વી, બાળંદલાલ ૧૩ વી. રી. ૪૬ ના કુ-
લખેંચ કેસમાં મી. જસ્ટીસ દ્વારકાનાથ મીતરે ખતાવેલા વીચારને
અનુસરીને છે. તે કેસ રાજગોવિંદ દે વી. રાજેસરી દાસી ૪ વી. રી
૧૦ ના ચુકાદાને ૨૬ કરે છે. પણ ત્યાર પછી પાછો ગોવિંદ પરસાદ
વી મોહંસ્ચંદર ૧૫ ચં. લા. રી. ૩૫૨ના કામમાં મરનારની ભાઈની
દીકરીના દીકરા કરતાં મરનારના પૌત્રનો હક (એટલે કે આ કમના
નં. ૨૦ ના હક કરતાં નં. ૨૯ નો હક) ચઢીઆતો ગણ્યો.

આ કેસને દ્વારકાનાથ સીરકાર વી. પ્યારી મોહન મીતર ૨
લા. રી. ૪૮ ના કામમાં અનુસરવામાં આંધુ અને હાંધુ કે મ-
રનારના પરદાદાના પરપૌત્રનો હક મરનારના ભાઈની દીકરીના દીકરા
કરતાં ચઢીઆતો છે. ત્યાર પછી ગોપાલચંદર વી. હીંદાસચીની ૬
લા. રી. ૧૧ કલ. ૩૪૩ ના કામમાં દાદાની દીકરાની દીકરીના દી-
કરા (નં. ૦૩૭) ના હક કરતાં પરદાદાના પૌલ (નં. ૩૯) નો હક
ચઢીઆતો ગણ્યો. (તા. ૧૬ ફેબ્રુઆરી ૧૮૮૫) આ કેસમાં પણ
સદરકુ ગોવિંદ પરસાદ વી મોહંશચંદ ના કેસનો આધાર લેવા-
માં આંધ્યો.

આ બધાનું વાસ્તવીક પરિણામ એ થાય કે બાંધુઓ બધા વ-
ચેથી નીકળી જાય, અને દાયભાગનું આખું બંધારણ તુટી પડે. પ
ણ ત્યારે પોતાની અને દરેક વડવાની દીકરીના દીકરાને વચે લાવવાને
માટે એક બીજી કારણ એવું લાવે છે કે દોહીત્ર તેના વડવાને તારે-
છે. પણ તેજ પ્રકારનો કાયદો ભાઈની દીકરીના દીકરા ફૂકે છે. પ-
ણ ત્યારે પોતાની અને વડવાની દીકરીના દીકરામાં જુદોજ કાયદો ર-
હ્યો છે એમ ધારીએ તો સમાધાન થાય. ત્યારે, મી. મેન કહે છે કે
દાયભાગ અને હાઈકોર્ટ ખરાં પડે અને દાયકમ સંગ્રહ ખોટું અને
તેથી દરેક વડવાના દીકરાની દીકરીના દીકરા સખીંડ પછી અને રકુ-
લ્યા પહેલાં એક પછી એક આવશે. મી. મેનને આ ફેસલાના કા-
રણ તે શાખાના નિયમ પ્રમાણે બગાળે લાગતાં નથી અને તે ખ-
રું છે. તે પછીના ફેસલામાં પણ એનો એ વિચાર કાયમ રાખ્યો છે.
તથાપિ કાંઈ વિશેષ ખુલાસો તેમાંથી મળતો નથી.

માટે ઉપરના ટેબલમાં સાતમો અને આઠમો કાલમ નીકળી
જાય છે અને ૫૭ ની સંખ્યા રહે છે. તેઓ મી. મેન ની સુચના પ્ર
માણે ૫૭ પછી એક પછી એક આવશે.

સામાન્ય જુલાસા.

૨૫૧ વારસાના સંબંધે જુદા થએલા પુત્રનો પણ વિધવા ક-
રતાં ચઢીઆતો હક છે. જુદા થતી વખત પોતાના હક છોડી દીધા હોય
તેની પણ ચીંતા નહીં. બાલ કૃષ્ણ વી. સાવત્રીવાદ ૩. લા. રી. ૩
મુવ. ૫૪; રામાણ વી. સીયમલ ૩. લા. રી. ૨ મદ્રા. ૧૮૨; અ-
દવ્યા વી. ડેંડાપા મુ. હા. પ્રી. જ. ૧૮૮૧ પૃ. ૪૮૦

જુદા થએલા
પુત્ર

શુદ્રમાં અનૌરસ પુત્ર પૌત્ર અને પરપૌત્ર ખીજા પુત્રની સાથે ત્રે છે તે
પણ મરનારની મીલકત જુદા થએલા પુત્રને એકત્ર પ્રાપ્ત થાય ત્યારે અનૌ-
રસ પુત્ર. પૌત્ર કે પરપૌત્ર, તેને ઐરસભાઈ નહીં હશે તે વારસામાં
સહહિસેદાર તરીકે કંઈ હક મેળવી શકતો નથી. કૃષ્ણાયન વી. મુ-
તુસામી ૩. લા. રી. ૭ મદ્રા. ૪૦૭; રાણાજી વી. કાંદોજી ૩.
લા. રી. ૮ મદ્રા ૫૫૭ મેશ. વેસ્ટ તથા બુલરના આધી વિરૂધ મત
છે ૩ વેંચુ. ૮૩

શુદ્રમાં અનૌરસ
પુત્ર

અનૌરસ પુત્રની મા સાથે છીનાબાનો અથવા જેની સાથેના લગ-
નર્થક ગણાય છે તેવો સંબંધ નહીં હોવો જોઈએ. રાહી વી. ગોવિંદ
૩. લી. રી. ૧ મુવ. ૯૯; પર્સી વી. વંગાઈ ૪મ. હા. ૨૦ ; તે
વા સંબંધથી થયેલો છેકરો માત્ર ભરાણ પોષણનો હકદાર છે વીરા-
રામચી વી. સીંગરવેલુ ૨. લા. રી. ૧ મદ્રા. ૩૦૬; પરણેલો ધ-
ણી જીવતાં ખીજા સાથેના સંબંધ છીનાબાનો સંબંધ ગણાય છે.
નારાયણ ભારતી વી. લાલિંગ ભારતી. ૩. લા. રી. ૧ મુંવ. ૧૪૦;
દલોપ વી. ગણપત ૩. લા. રી. ૮ અલ્હા. ૩૮૭.

અનૌરસ પુત્રની
વારસાની લાયકી
ની સરતો

૧
છીનાબાનો કે
ગેરકાયદેસર સ
બંધ તેની મા
સાથે ન જોઈએ

અનૌરસ પુત્રની વારસાને લાયકીની ખીજા સરત એવી છે કે તેની
મા સાથેનો સંબંધ જાથુનો રખાતનો હોવો જોઈએ અથવા તે
રાખણીઆત તરીકેનો હોવો જોઈએ. ૩ વેંચુ ૮૨; રાહી વી. ગો-
વિંદ ૩. લા. રી. ૧ મુંવ ૯૭

૨
જાથુનો કે રખા
તનો સંબંધ હો
વો જોઈએ

અનૌરસ પુત્રને ઐરસ કરજના અભાવે વારસો મળે છે, પણ
ત્યારે વિધવા, દીકરી, કે દીકરીનો દીકરો હોય તે તેમને સરખો હિસ્સો
મળશે. મતલબ ખંને સરખે હિસ્સે લેશે જોગેન્દ્રો મોહન મુખતી
વી. નોત્યાનંદ નંદો ૩. લા. રી. ૧૧ કલ. ૭૧૫.

વિધવા દીકરી
અને દીકરાના
દીકરા સાથે તે
નો હક

તેમના અનૌરસ પાપ શીવાય ખીજાનો તે વારસો લેતો નથી.
મીસર મર્તજા વી. કુવર ધનવંત માર્શ ૧૦૯

૨૫૨ દીકરીના દીકરા માથા દીઠ લેછે એટલે કે પદા સરખે હિસ્સે લેછે. રામધન વી. કશિનકંથ ૩ સ. વી. ૧૦૦(૧૩) તે-મનો હક પદી દીકરીઓના અભાવે છે. જૈનનાથ વી. માહાવીર ઇ. લા. રી. ૧ અલ્હા. ૬૦૮. તેઓ કુલ માલેક છે કામજય વી. તારાચંદ ૨ મો. ડા. ૫૯.

૨૫૩ સગા અને ઓરમાન ભાઈ વચ્ચે ભેદ છે તેવા ભેદ કાકા અને તેવા બીજા સંબંધવાળા સખસેમાં નથી. સામન વી. અમરા ઇ. લા. રી. ૬ મુવ. ૩૯૪

૨૫૪ ભાઈના દીકરા માથા દીઠ લેછે. એક ભાઈના બે અને બી-જાના ત્રણ હોય તો તે દરેક પાંચમો પાંચમો હિસ્સો લેછે તેમના પાપનો હિસ્સો મળતો નથી. જોજોનાથ વી. ગૌરીનાથ ૧૫ વી. રી. ૭૦; બી-જા મરદ વારસો તેજ રીતે લેછે.

૨૫૫ સગીર બેનના દીકરા કે ઓરમાન બેનના દીકરા પાંધુ તરીકે પાંડાણાશાળામાં સરખે દરજે છે મોહાનાથ વી. રજ-લદાસ ઇ. લા. રી. ૧૧ કલ. ૬૯; મીતાક્ષરાશાળામાં સગી બેનના દીકરા પ્રથમ લેછે. તેજ પ્રમાણે તેવાં બીજાં પાંધુના સંબંધે સમજવું.

૨૫૬ વિધવા અને બીજી ઓરતો જોયો વિધવા તરીકે લેછે તેઓના હક પવિત્રપણાની શરતે છે મારે અપવિત્ર વીધવાને વારસો મ-ળી શકતો નથી. કોંજીઆદુ વી. લક્ષ્મી ઇ. લા. રી. ૫ મત્રા. ૧૪૯ બે અથવા વધારે વિધવાને વારસો મળે છે તે તેઓ વેંહેંચાવી શકતી નથી ફક્ત એકત્ર ભોગવટો કરવા તેમનો હક છે. રામપ્પારી વી. મુલ-ચંદ ઇ. લા. રી. ૭ અલ્હા. ૧૧૪

વારસો એકવાર મળ્યા પછી પદ ચાલ સખમ મળેલો વારસો પોતી નથી. મોનીરામ કોલીતા વી. કરી કોલીતાની લા. રી. ૭ ઇ. અ. ૧૧૫. પરંતુ વિધવા પુનરલમ કરે તો મળેલા વારસા બીપરથી તેણીનો તમામ હક હીઠી બચે છે જુઓ સને ૧૮૫૬ આક્ટ ૧૫ ની કલમ ૨.

વિધવા વટલી જવાથી તેણીના વારસાના હક સને ૧૮૫૦ ના આ કટ ૨૧ ને લીધે કુપતા નથી.

જુલાસો—એક ઓરત વટલી ગઈ અને પછી મુસલમાનને ૫-૨૫ થી ત્યાર પાદ તેણીએ પોતાના આગલા ધણીની મીલકત લેવા કહ્યો તો તેમાં કરાંબુ કે તે વટલી જવાથી ફરી લમ કરતાં સને ૧૮૫૬

ના આકટ ૧૫ મુજબ તેણીના હક કુખતા નથી એટલા માટે કે પછી તે હિંદુ વિધવા રહી નથી. માટે તે આકટ લાગુ પડતો નથી. ગોપિ-
જી વી. ધંગાજી ૩ વી. રી. ૨૦૬

આ કેસ પરેખર વીચીત્ર છે. એક નાસાયકીની સાથે જો ખીલ ના-
સાયકીનું કૃત્ય કરે તો તે પછી લાયક થાય એજ નવાઈ ભરેલી વાત છે.
પણ તે ફેંસલામાં આ પ્રમાણે ભુલ છે. સને ૧૮૫૬ નો આકટ ૧૫
જો લાગુ પડે તો તો કાંઈ અડચણ નથી. જો લાગુ ન પડે તો વટલી
ગયા પછી પુનર લગ્નના કારણથી હિંદુલા તેને ના લાયકીમાંથી મુક્ત કરતો
નથી. એ પ્રમાણે ખુલાસો મી. મેન મુચવે છે. માત્ર નાત બાહાર
થવું કે વટલી જવું સને ૧૮૫૦ ના આકટ ૨૧ થી વારસાની નાસા-
યકી દુર કરાવે છે, પણ ખીલ નાસાયકીઓ જેવી કે પવિત્રપણે ચા-
લવાની સરત પુનર લગ્ન નહીં કરવાં ઇત્યાદી, તેવી નાસાયકીને આ
આકટે બચાવ કર્યો નથી. એટલુંજ નહીં પણ એ આકટની અસર
વટલી ગયા છતાં તે ઝારતને હોંડુ સ્થિતિમાં દાખલ કરાવવાની છે
માટે ૧૮૫૬ નો આકટ ૧૫ લાગુ પડે છે.

વિધવા પછી તેના વારસા તેણીના ધણીના વારસાને જાય છે તે
બાબત પ્રકરણ ૮ જુઓ.

૨૫૭ દીકરીઓ પવિત્ર પણાની સરતે વારસો લેતી નથી. એમની સ્થિ-
તિ વિધવાના જેવી નથી. અદયાવા વી. રુદ્રાવા ઇ. લા. રી. ૪
મુવ. ૧૦૪; મુ. ગંગાજતી વી. ધસીતા ઇ. લા. રી. ૧ અલ્હા.
૪૬

દીકરીઓ વારસો લે છે ત્યારે પરસ્પર તેમનો હક માથાઈ છે;
એટલે કે એક માની બે હોય અને ખીલ માની ત્રણ હોય તો પણ તે
દરેક સરખો હક ધરાવે છે.

દીકરીઓને બાપ તરફથી વારસામાં મળેલી મીલકત મુંબાઈ શા-
બામાં તેમના સ્ત્રીધન દાખલ ગણવામાં આવી છે. હરમિટ વી. દા
માદર ઇ. લા. રી. ૪ મુવ. ૧૭૧ લાલાજી વીં. બાલાજી ઇ. લા.
રી. ૫ મુવ. ૬૬૦; તુલજારામ વીં. મથુરાદાસ ઇ. લા. રી. ૫ મુ
વ. ૬૬૨. આ છેલા કામમાં એક નિયમ તરીકે એમ મુકરર કરવામાં આ
વ્યું હતું કે મીતાક્ષરા તેમજ મથુખશાળામાં જન્મ સંબંધથી વારસો
લેનારી ઝારતો કુલ માલેકી હકથી વારસો લે છે અને લગ્ન સંબંધથી
લેનારી ઝારતો તેવા હક મેળવતી નથી. (પ્ર. ૬૭૦-૧) પણ
મુતા લાદુગનાથ વીં. લોરાસીંગ તેવાડ લા. રી. ૮ ઇ. અ. ૯૨

અપવિત્ર પુત્ર
ઓ પણ વારસો
લેવા લાયક છે
તેઓ માથા
દીક લે છે
દીકરાને હક

ના કામમાં પ્રીવી કાંબિન્સલે હરંચુ' કે મીતાક્ષરા પ્રમાણે બધી ઓરતો અપુર્ણ હકથી વારસો લે છે, માટે તેમના મરણ પછી એ વારસો તેમના પોતાના વારસોને જતો નથી. છેલા મરનાર પુણ માલેકના વારસોને પાછો વળે છે. દલાત નરોતમ વીં મગવાન લુશાલ દ. લા. રી. ૯ મુબ. ૩૦૧ ના કામમાં એ કેસ ખતાવી સીદ જસ્ટીસ સાહેબે હરંચુ' કે મીતાક્ષરા શાળા માટે તે પ્રીવીકાઉન્સીલને એ કેસ લાગુ પડે, માત્ર મધુખ ચાલે છે ત્યાંજ દીકરીઓ સ્વતંત્ર માલિકી હકથી લે છે. મુખ્ય શિવાય બીજી કાઈ જગાએ દીકરીઓ સ્વતંત્ર હકથી લેતી નથી.

પુલવળી અને વંધ્યા (વાંઝણી) દીકરી થયે મીતાક્ષરા શાળાઓમાં ભેદ નથી સોમાની અમલ વીં મુતા અમલ દ. લા. રી. ૩ મદ્રા. ૨૬૫

બેનામાં ગરીબ તથા ગરના ભેદ નથી

૨૫૮ બેના મુખ્ય શિવાય બીજી જગાએ ખાંધુ તરીકે આવે છે. દીકરીઓમાં ગરીબ તથા ગરના ભેદ છે તેવા ભેદ બેનામાં નથી. માગરિયીચાદ વીં બાયા દ. લા. રી. ૫ મુબ. ૨૬૪

દીકરીઓ માટેની સમ્પત્તી ટીકા તેમને લાગુ પડે છે. માટે જ્યારે બેના કુલ માલિકી હકથી વારસો લે છે. ત્યારે તેઓ પરસ્પર વહેંચણુ કરી શકે છે. માગરિયીચાદ વીં બાયા દ. લા. રી. ૨૬૪

૨૫૯ માનો હક, બીજી વીધવાની માફક પવિત્ર પણાની સરતે નથી. કોઝીઆદુ વીં લક્ષ્મી દ. લા. રી. ૫ મદ્રા. ૧૪૬. આ નિયમ મુખ્યમાં મીતાક્ષરા પ્રમાણે લાગુ પડશે. પણ જ્યારે તે મધુખ પ્રમાણે ખાપની પછી લે છે ત્યારે ખાપની વિધવા તરીકે લે છે માટે એ નિયમ લાગુ પડે કે નહીં એ સવાલ છે. કલકત્તા હાઈ કોર્ટે રામનાથ વીં દુર્ગા દ. લા. રી. ૪ કલ. ૫૫૦ ના કામમાં બદલાલ સખખ માને ઉધાડી રીતે વારસાને ના લાયક ઠરાવી છે. માની અંદર ઓરમાન માનો સમાવેશ થતો નથી. ૩ વે. X. મુ. ૪૭૧; બીસનપોર્થ વીં રાણો સુગંદા ૧ ક. સ. દી. ૩૭; કુમારવેલુ વીં વેરણ ગૌન્ડન દ. લા. રી. ૫ મદ્રા. ૨૯; મુતામલ વીં વેંગા લક્ષ્મીઅમલ દ. લા. રી. ૫ મદ્રા. ૩૨; લક્ષ્મી વીં દાદા નાનાજી-દ. લા. રી. ૪ મુબ. ૨૧૦; મરી વીં ચીનામલ દ. લા. રી. ૮ મદ્રા. ૧૦૭; રામસામી વીં નારસમા દ. લા. રી. ૮ મદ્રા. ૧૩૩.

મુ'બ'માં ઓરમાન મા ગેત્રજ સપીડ તરીકે આવે છે.

ઓરમાન અને
સગનો ભેદ

મદ્રાસમાં તે ગેત્રજ સપીડ તરીકે પણ આવતી નથી મગી તી.
ચીનામલ હ. લા. રી. ૮ મદ્રા (૧૩૦)

મા તેના પુત્રના મરણ પહેલાં પુત્ર લખ કરવાયા પત્રનો વારસો
લેવા સને ૧૮૫૬ના આક્ટ ૧૫ ના આધારે ના લાયક થતી નથી.
અકોરા વીં બોરીઆળી ૨ બં. લા. રી. એ. સી. ૧૯૯ તેજ રીતે
દારી પરદાદીના સખ'ધે સમજવુ. પણ આ ચુકાદો વાસ્તવીક નથી તે
વીરોનાં વારસાની નાલાયકી પ્રકરણમાં જુઓ.

૨૬૦ નજીકનો સંબંધ સાબીત કરવામાં બહુ મુશીબત આવતી
નથી પણ સમાનોદકાને તેમનો ચોક્કસ સંબંધ સાબીત કરવાને માટે
ધણી ભારે મુશીબતો પડે છે. ચોક્કસ રીતે કટલી પેઢીએ મરનાર સાથે
કાઠ માણસ ભેજો થાય છે તે કટલીએક પેઢી સુધી મુકરર થઈ શકે. પણ
તે ઉપરાંત ચોક્કસ સાબીતી મળવી મુશ્કેલ છે. ચોક્કસ પેઢી મુકરર ન
થાય પણ સામાન્ય અક્ષરના માણસની ખાતરી થાય કે અમુક માણસ
કાઠ ખીજ સખસના ગેત્રનો છે એવા પ્રસંગ બને. આવા પ્રસંગે કટલો
પુરાવો બસ થાય તેના તાજેદાર દાખલો દેવેકાર વીં અમૃતરામ
જમીઅતરામ હ. લા. રી. ૧૦ મુબ. (૩૭૮)ના કેસનો છે તેમાં નીચેના
પુરાવા ઉપરથી દુરનો પીત્રાઈ ગણવામાં આંચો હતો, “પ્રતીવાદીએ
પરબુદાસના પીત્રાઈ હોવાનું કહેવાય છે, તેમની ઓટક એકજ છે. તે-
ઓએ પરબુદાસ અને તેની વીધવાના મરણ પછી મુછો મુડાવી હતી
અને સુતક પાળ્યું હતું, તેમને એકજ ગાર હતો, તેમને પરબુદાસ
ની વીધવા છેટેના પીત્રાઈએ દાખલ ગણતી. એ બધી હકીકતો પચાન-
માં લેતાં મારી ખાતરી થાય છે કે તેઓ દુરના પીત્રાઈઓ છે. મારું
એમ કહેવું નથી કે તેમાંની એક વાત પ્રતીવાદી તરફનો કેસ સાબી-
ત ગણવાને બસ થાય પણ તે બધી હકીકતોને એકઠી લેતાં આવે
પ્રસંગે વધારેમાં વધારે મજબુત કેસમાં આગા રાખીએ તેટલો
મજબુત તે હકીકતો કરે છે. તેઓ તેર પેઢીમાં નથી તોયણ તેમને
સમાનોદક ગણવાને મટે આધાર છે.

સગવળનો પુરા
વો

અકં ૪.

નૈરટીક પ્રલયારી યતિ તથા સંન્યાસી વિશે.

નૈરટીક પ્રલ-
યારી

૨૬૧ નટીક પ્રલયારીનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે.

(૧) આચાર્ય; અને તેના અભાવે

(૨) સદ્ગુણી શિષ્ય;   ,,   ,,

(૩) ગુરુભાઈ,   ,,   ,,

(મીતા. ૧:૧:૧૪; ૩ વે.૪. ૫૦૦).

સંન્યાસી એ-
ટલે શું.

૨૬૨ સંન્યાસી કટલાએક આધાર પ્રમાણે ફક્ત 'બ્રાહ્મણોજ' ધર્મ શકે છે અને ખીજા આધારો પ્રમાણે 'બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી અને વૈશ્ય' ત્રણે ધર્મ શકે છે. (૩ વે.૪. ૫૫૨) સંન્યાસીની ફરજ પ્રલયાર્થ પાળવાની અને સંસાર વ્યવહારથી તદ્દન વિરક્ત રહેવાની છે.

ગોસાધ એટ-
લે શું.

ગોસાધમાં શુદ્ધ અને જીઓને પણ દાખલ કરવામાં આવે છે કે જેને સંન્યાસી થવા અધિકાર નથી. તેમ સંસ્કાર ક્રિયાઓ કરતા નથી. રાખણીઆત રાખવાનો ચાલ તેમનામાં હોય છે અને કટલાક તો પ-રણી પણ શકે છે. એટલુંજ નહી પણ ધંધો રાજગાર અને સંસારી કામો કરે છે. ૩ વે.૪. ૫૫૩

આ લોકાને સંન્યાસીના વર્ગમાં કે અહરથના વર્ગમાં મુકવા અ-સંભવીત છે. જોકે તેઓ સંસારી કામો કરે છે અને પરણે છે તો પણ એના લે છે. ગોસાધી શુદ્ધ અને ઉતરતા વર્ગના સંન્યાસી જેવા ગણાય છે. ૨ વે. ૪. ૫૫૫-૬

યતિ એટલે શું

યતિમાં શ્રીવક (જૈન) ના સાધુઓ આવે છે. પવિત્રતા પાળવાની તે-મની અવસ્યગી ફરજ છે. રખાત રાખી શકતા નથી અને રાખે તો વાર-સાનો હક પુએ છે. ૩ વે.૪. ૫૬૮-૯

યતિ, સંન્યાસી અને ગોસાધીને લગતા

સામાન્ય નીયમો.

દરેક મઠ અને
ગાદી તેની રીત
પ્રમાણે ચાલતી
જોઈએ

૨૬૩ વિશેષ કરીને દરેક મઠ અને ગાદીનો તમામ વહીવટ તેની ચાલુ રીત રથમ પ્રમાણે થવો જોઈએ રાજાવર્મા વી. રઘીવર્મા લા. રી. ૪ દ. અ. (૮૩) ગીરધરીદાસ વી. નંદકીસોર ૧૧ મુ. દ. અ. ૪૨૯

૨૬૪ પોતાના ગુરુને જે એલો છોડે તે ગાદી લેઈ શકતો નથી. સગળચંદ વીં ગોપાલ ગીર ૪ અ. હા. ૧૦૧

વારસો લેવાની નાલાયકી

આવા લોકોના વારસાનો આધાર જાતીકા (પોતાની સાથેના) સહવાસના સખંધે જીપર છે. જગેન્દર વીં સરુપગીર ૬, લા. રી. ૪ વે.લં. ૫૪૪;

(૧) છોડવાથી

તેમજ યતિ અને સંન્યાસી ભારત રાખવાથી વારસાને ના લા-યક થાય છે ૩ વે.લુ. ૬૬૯; ગોસાંભીને તેવી કાંઈ અડચણ નથી.

(૨) એકટી રાખવાથી

૨૬૫ કાંઈ મઠ કે ગાદીના વિષે શીવાજીના અભાવે તે મઠ માટે જે મહંત એકજ વખતે મઠ ભોગવી શકે નહીં અથવા જે મહંત એકત્ર તે મઠ ભોગવી શકે નહીં ગીરધારીદાસ વીં નંદકીસોર ૧૧ મુ. ૩. અ. ૪૨૯

આ નીયમ યતિના સખંધે લાગુ છે એમ સમજવું નહોં. ૩ વે.લુ. ૫૬૯;

૨૬૬ કાંઈ યતિ, સંન્યાસી કે ગોસાંભી તેની ગાદીના વારસાની ચાલુ રીતમાં ફેરફાર કરી શકે નહીં, એટલે કે વારસાનો ચાલુક્રમ ખલાવી શકે નહીં રમણદાસ વીં આશ્વજીદાસ ૧ વીં. રી. ૧૬૦

તેમજ વારસા જીપર ખીણ કાંઈ અટકાયતો લાગુ પાડી શકે નહીં. ગીરધારીદાસ વીં નંદકીસોર ૧૧ મુ. ૩. અ. ૪૦૫

વારસાની રીતમાં ફેરફાર થઈ શકે

૨૬૭ કાંઈ ગામમાં અથવા શહેરમાં કાંઈ પંથ જાત કે મોહોલાના લોકો મળી વારમવાર મઠ કે દેવસ્થાન સ્થાપન કરે છે. આ-વે પ્રસંગે તે મઠ તથા દેવસ્થાન માટે ગોસાંભી કે વેરાગીને પુખ્તરી ની-ચ્છા હોય તેની સ્થિતિનો આધાર તે પંથારણના સરતો ઉપર છે. તે પછી ગેરવર્તણૂંક માટે ખસેડી શકાય છે. આચારજી લાલુ રણછોડ વીં મગત જેઠા લાલજી મુ. હા. પ્રી. જ. ૧૮૮૨ પૃ. ૪૭૪; એ દેવ-સ્થાન જીપર માલેકી હક એ વર્ગના લોકોનો રહે છે અને જીપજ ખર્ચની વ્યવસ્થા તેઓજ કરે છે ૪ વે.લુ. ૫૪—૫

કાંઈ જાતી કે પંથના લોકોએ પંથાવેલા દેવ સ્થાન

સંન્યાસી.

૨૬૮ સંન્યાસીનો વારસો તેના સદાચરણી શિષ્યને જાય છે. વ્યવ. મ. ૪:૮:૨૮.

સંન્યાસીનો વારસ શિષ્ય

૨૬૯ સંન્યાસીઓમાં એલો યવાથીજ વારસાનો હક ઉત્પ-ન થતો નથી. મરનાર ગુરુ પોતાનો હયાતીમાં ગાદીના વારસ તરીકે સ્થાપે તેજ એલો ગાદીના હકદાર થાય છે અને તે નીમણૂંક માટે તેની

એલાતા હક વીરો

ઉતર ક્રિયા વખત બેગા થયેલા આસપાસના મહંતની સામાન્ય રીતે મંજુરી લેવામાં આવે છે. ગુરૂ પોતાના ચેલામાંથી પોતાનો ગાદીનો વારસ નીમી ન જાય ત્યારે મરનારની ઉતર ક્રિયા વખત આસપાસના બેગા થયેલા મહંત અને તે પંથના મુખ્ય માણસો ગાદીના વારસ તરીકે લાયક ચેલાને નીમે અને ગાદી ઉપર બેસાડે નીરંજન ભારતી ધી. પદારથ ભારતી સ. લી. ૧ મલ્હા. ૫૧૨; માધોદાસ ધી. કા મતાદાસ ડ. લા. રી. ૧ મલ્હા. ૫૨૯.

ગોસાંઈ (ગોસ્વામી).

ગુસાંઈનો વારસો

૨૭૦ ગોસાંઈનો વારસો તેના ચેલા ને મળે છે. ગુસાંઈ રામ ભારતી ધી. મહંત સુરજ ભારતી ડ. લા. રી. ૫ મુબ. ૬૮૨. માટે તેનાં લેણાં વસુલ કરવા ચેલાનો હક છે. ગુરૂભાઈનો નથી. લક્ષ્મણ ભારતી ધી. લક્ષ્મણ ભારતી ડ. લા. રી. ૪ કલ. ૯૫૪.

(૨) શિષ્યના અભાવે શિષ્યના શિષ્યને જાય પણ બાળો શિષ્ય હયાત હોય તો તે શિષ્યના શિષ્ય સાથે હિસ્સો લેશે.

(૩) તેના અભાવે ગુરૂભાઈને જાય અને.

(૪) તેના કોઈના અભાવે ગુરૂના ગુરૂભાઈને જાય ૩ વે. ૫૬૩—૪

લગ્ન કરવાનો અધિકાર છે

૨૭૧ ગુસાંઈ મહંત પરણે તેથી તેનો હક કુપતો નથી, દક્ષીણમાં ગુસાંઈ તેના પડોસી ગૃહસ્થની માફક પરણે છે. ૨ સ્ત્રીલ ૪૩૪; તે ઉપરથી અમદાવાદ તાળાના કુધાદરી મહંત મહંતના સખંધ પણ તેજ પ્રમાણે ઠરાવવામાં આવ્યું છે. ગુસાંઈ રામભારતી ધી. મહંત સુરજ ભારતી ડ. લા. રી. ૫ મુબ. ૬૮૪;

માટે આ પરણેતરથી થયેલા પુત્રને એ વારસો પ્રાપ્ત થશે કે નહીં એ અગત્યનો સ્વાલ છે. જો એવા પુત્રને વારસો પ્રાપ્ત થાય તો ચેલા ને મળવાનો નિયમ તુટી, અને ગૃહસ્થના સગળા નિયમો દાખલ થાય. જો ચેલાને મળે તો એ લગ્નથી થયેલા ફરજંદને વારસાને નાલાયક ઠરાવવા પરાપર થાય અને કાયદેસર કૃત્યનું પરિણામ ગેરકાયદેસર ગણાય. સદરકુ ઠરાવનું કારણ જોતાં વારસો તે ચેલાને મળશે, એટલા માટે કે ગુસાંઈ વિશેના નીખંધમાં મી. વર્ડેન જણાવે છે કે ગુસાંઈઓ યતિપણા અને પવિત્રતામાંથી ધણે આડે રસ્તે ગયા છે અને તેઓ પરણે છે. પણ પરણે ત્યારે દક્ષીણ શીવાય ખીજ જગેએ ગુસાંઈ તરીકે મંજુર રહેતા નથી. આ વાત સદરકુ ફેસલામાં જણાવી

કુષાદરીના મહંત ગુસાધના સખંધે તેવી છુટ મુકવામાં આવી છે. પણ તે, ચેલાને વારસો મળે છે, તે નિયમમાં ફેરફાર થવાના કારણસર નથી માત્ર વારસો મધ્યા પછી સંન્યાસીની સ્થિતિમાં લગ્ન જોડી પદચાલને લીધે વારસો છીનાવી નહીં લેવો એવી શીવાજી સખખ માણી તરીકે છે તોપણ તે પહેલાંના નારાયણ ભારતી વી. લલિંગ ભાગર્તી ઇ. લા. રી. ૨ મુબ. ૧૪૦ના કામમાં ધણીઆતી આરતને એક ગોસામી પરણ્યો હતો, અને તેથી એ લગ્ન અનિનિ બરેલું ગણી રદ કર્યું, અને તે કારણથી એ લગ્નથી થયેલા પુત્રને વારસાને નાલાયક ગણ્યો હતો. એ જોતાં એ લગ્ન જો કાયદેસર હોત તો તેથી થયેલો પુત્ર વારસાને લાયક તેઓ ગણત એમ ઠરાવ ઉપરથી સાક નિકળે છે. તેવા પુત્રને જો એના તરીકે મુકવામાં આવે તો તે બધી મુશીબતો દુર થાય. અને તે પુત્ર વારસો લે. ૩ વેંચુ. ૫૫૯. ઉપરના નિયમનું કારણ જોતાં તેની કાંઈ સરત મુકવાની જરૂર નથી. બળી હરેક કાયદેસર લગ્નનું પરિણામ એવું છે કે તેથી થયેલું ફરજંદ વારસો લેવાને લાયક છે. વિશેષ એટલા માટે કે એ ચેલાનો સખંધ દત્તપુત્ર જેવો પણ કાંઈ રીતે થતો નથી. ૩ વેંચુ. ૯૨૪.

૨૭૨ ગાદીના વારસ તરીકે જે એકાને ગુરૂએ નીમ્યો હોય તેના કુખખમાં મઠ જાય છે, અને નીમ્યો નહોય અને એલા એકથી વધારે હોય તો તેઓ અથવા દશનામ આવી નીમણું કરે ૩ વેંચુ. ૩૫૦ ગુરૂએ ગાદીના વારસ નીમવો જોઈએ, અને તે ઉતરક્રિયા વખત ભેગા થયેલા મહંતે એ બાહાલ કરવો જોઈએ, આત્મારામ વી. આત્મારામ સ. વી. અલ્હા. ૧૮૫૨ પૃ. ૪૬૨

ટીકા

ગોસાધની ધણી જાતો થાય છે. પરણનારા વગના ગોસાધ ધર બારી કહેવાય છે.

વાતિ.

૨૭૩ થતિનો વારસો સંન્યાસીની માફક સદા ચરણી શીખને મળે છે. (૩ વેંચુ. ૧૪૪) એ શીખો હોય તો એને જાય. તે એમાંનો કાંઈ મરણ પામે ત્યારે તેનો મઝમુ હિસ્સો તે મરણ પામનાર શીખને જાય છે. તે પ્રસંગે સહહિસ્સેદારી હક લાગુ થતો નથી.

૨૭૪ કાંઈએક શીખ, સીપુત જાતની કોથાથી ખીજી ગુરૂનો શીખ થયો અને ત્યાર પછી બંને ગુરૂનું નામ લખાલ થાય એવું મીશીત નામધારણ કર્યું. તો પછી તે, પહેલા ગુરૂના વારસામાંથી બા-

ચેલાના હક વીશે

જેનના થતિનો હક

તલ થતો નથી. કમકે આગલા ગુરુનું નામ ધારણ કરે છે માટે તેને
છોડ્યો કહેવાતો નથી ૩ વેXવુ ૧૧૯

પરચુરણ જ્ઞાતો.

પરચુરણ જ્ઞાતો.

૧૭૫ નાનકસહી, વૈરાગી, માનભાઈ, જંગમ, એવા ખીખ
ધણા પ્રકાર છે. તેમનામાં વારસો તેમની રીત પ્રમાણે ઉતરે છે.

જંગમ ભોડા ભીંગાયત ભોડાના ધર્મ ઉપદેશકો છે, અને તેઓ
સન્યાસીની માફક સંસાર છોડ્યાનું ડાળ ધરાવે છે.

માનભાડમાં બે વર્ગ છે. એક વર્ગના કુંવારા રહે છે, અને
ખીખ વર્ગના પરણે છે.

વૈરાગીઓ પરણે છે, અને પરણેત આગત તથા તેનો પુત્ર વારસ
થાય છે. તેઓ વૈશ્ણવી યાચકો છે, અને શુદ્ધને તથા આરતોને દાખલ
કરે છે તેમના રીવાજ પ્રમાણે પહેલે દરજ્જે વારસ સંદા ચરણી શિષ્ય છે.
તેમના મુખી ગુસાઇના મુખીની પેઠે મહંત કહેવાય છે. મહંત શીરમ.
કાશદાસથી મહંત જીરામદાસ પ થી. રી. ૫૭

નાનકશાહીની ઉત્પત્તિ પાછલા વખતમાં થયેલી છે માટે ધર્મશાહ
ના નિયમો તેમને લાગુ પડતા નથી તેપણુ તેમની ભીલકત તેમની રચમ
પ્રમાણે વારસોમાં જવાને આડચાણુ નથી. ૩ વેXવુ ૫૭૦

અંક ૫

શ્રીધનનો વારસો.

૨૭૬ વગર પરણેલી આરતની ભીલકતનો હિસાબ નીચે
મુજબ છે.

કુંવારીકાની
ભીલકતનો વા-
રસો.

(૧) ભાઈ, અને તેના અભાવે	}	૩ વેXવુ ૧૪૫, ૫૦૧,
(૨) મા		
(૩) બાપ		
(૪) નજીકનો સપીંડ.		

જુલાસો—સપીંડમાં તમામ સગાઓનો રામાવેશ થાય છે. જે નિ-
યમ મરદ માટે છે તે આંહી પણ લાગુ પડે છે.

ટીકા

કુંવારીકાને વિશેષ કરીને કાંઈ મુદ્દયવાન માલમતા ભાગ્યેજ
હાય છે.

મ. ૧૧ ક. ૭૭-૮ સ્ત્રીધનનો વારસો મીતાક્ષરા-ચૈતકનો ક્રમ. ૧૨૧.

૨૭૭ પરણેલી ઓરતના પરિભાષિક સ્ત્રીધનનો વારસોનો ક્રમ શુદ્ધકનો ક્રમ. મીતાક્ષરા શાળામાં અને દાયભાગ શાળામાં જુદા જુદા છે. મીતાક્ષરા-શાળામાં પાછા ભેદ પડે છે.

(૧) શુદ્ધક, અને (૨) બીજી પરિભાષિક શુદ્ધકના વારસોનો ક્રમ નીચે મુજબ છે:—

(૧) ભાઈ; અને તેના બભાવે	}	મીતા ૨: ૧૧: ૧૪
(૨) મા,		
(૩) બાપ,		
(૪) તેનાં સગાં—		

૨૭૮ શુદ્ધક શિવાય બીજા પરિભાષિકમાં માત્ર ચૈતકના સં-બંધે મીતાક્ષરા અને મધુખ એકમત થાય છે. મીતાક્ષરા પ્રમાણે તે શુદ્ધક શિવાય બાકીનાં બધાં પ્રકારના પરિભાષિકનો ક્રમ એકજ છે. મધુખ ચૈતક અને અચૈતક વચ્ચે ભેદ પાડે છે. ચૈતકનો ક્રમ મીતાક્ષરા અને મધુખના અધારે નીચેના ક્રમાંમાં આપ્યા મુજબ છે.

ચૈતકના વારસો મીતાક્ષરા

	ક્રમ.	તેનાં પ્રમાણ.
૧	દીકરીઓ. કુંવારી ..... પરણેલી.....	મીતા ૨:૧૧:૧૩ વ્યવ.મ.૪:૧૦:૧૭ ૧૮, આશાવાદવી.
૨	સંધન.....	જાતીતૈયસદ.લા. બચાસા વી.
૩	નિર્ધન.....	સી.૯ મુ. ૧૧૫ જગમોનસા,
૪	દીકરીની દીકરીઓ } શાખા દીઠ.	મીતા. ૨:૧૧:૯૬.લા.ગી. ૬૨
૫	દીકરીના દીકરા }	૧૨, ૧-૧૮૧૯, ૨૪ કલ. ૩૮૭
૬	દીકરા	વ્યવ.મ.૪:૧૦:૨૦
૭	દીકરાના દીકરા શાખા દીઠ.	રઘુનંદન વી. ગાંધી.
	પહેલા ચાર પ્ર-કારે મરનાર પ-રણી હોય ત્યારે	નાથ રેમક. ૧૨૧
	ઉતરતા ચાર પ્ર-કારે પરણી હો-યતો	
	મરનારના સગાં	
૮	ધણી	મા
૯	ધણીનાં સગાં	બાપ
૧૦	મા	બાપનાં સગાં
૧૧	બાપ	માનાં સગાં
૧૨	બાપના સગાં	ધણી
૧૩	માના સગાં	ધણીનાં સગાં
૧૪	રાજા	રાજા

મીતા. ૨:૧૧:૧૧ } વીજ્યારંગમ
વ્યવ. મ. ૪:૨૮ } વી. લક્ષમણ
} મુ. હા. ઓ.
સી. જી. ૨૪૪

મીતાક્ષર શાળામાં આ ક્રમ શુદ્ધ વગર ખીજા બધા પારિભાષીક સ્ત્રી ધનને માટે લાગુ પડે છે. માટે ધણીએ વસીયતના માધી આપેલી સ્થાવર મીલકત તેની દીકરીને જાય છે. (આ ક્રમ પ્રમાણે) મુજંગ વી. રામાયમા દ. લા. રી. ૭ મદ્રા. ૩૮૭

હુલાસો—૧ ધણીના તથા ખીજાના સગામાં ગોત્રજ સંબંધનો સમાનોદકનો, અને પાંધુઓનો સમાવેશ થાય છે. માટે જ્યાં જ્યાં સગાં લખ્યાં છે ત્યાં ત્યાં એ દરેક જાણે કે મરદ હોય તેવી રીતે તેના સંબંધ, સમાનોદક અને પાંધુ પાછળ આપેલા નિયમ પ્રમાણે ગણવા (૩ વે. ૧૫૩)

માટે ચંપટ વી. ચીલા દ. લા. રી. ૮ અલ્હા. ૩૪ (તા. ૧૬ જુન ૧૮૮૬) ના કામમાં ધણીના પાંચમા વડવાના એથી પેઢીના વંશજનો હક મરનાર સ્ત્રીના ભાધના કરતાં વધારે ચઢીઆતો ગણવા માં આંચો. એટલા માટે કે તે સ્ત્રીનું લગ્ન ઉત્તમ પ્રકાર થયાનું વીરધ સાખીત થતાં સુધી ગણમાં આંચું; હરિ મોહન વી. સોનાતન દ. લા. રી. ૧ કલ. ૨૭૫ માં ધણીની ક્ષતિ દીકરાને તેના સગા તરીકે ગણાય છે.

હુલાસો—૨ ઊપરના ક્રમમાં એકના અભાવે ખીજો (કરનો) લે છે. માટે એક પણ પુત્ર હોય ત્યાં સુધી પ્રથમ મુએલા પુત્રના પુત્ર લેતા નથી.

અપ્રતિબંધાયનો નિયમ સ્ત્રીની મીલકતના સંબંધે લાગુ નથી. જે પ્રસંગે તે લાગુ છે ત્યાં પુત્ર પૌત્ર અને પરપૌત્ર એકજ વારસ તરીકે લે છે. પણ ઉપરના ક્રાંતિમાં પુત્ર અને પૌત્રના જુદા નંબરો છે. રઘુનંદન વી. ગોપીનાથ ૨ મે. ૧૨૧

ખીજા પેઢીના એટલે દીકરીની દીકરીઓ, તેમના દીકરા, અને દીકરાના દીકરા ત્રણે અંદર અંદર શાખા દીઠ લે છે છતાં પાપના અભાવે પૌત્રો પુત્રોની સાથે ન લઈ શકે એ દખીલીજ વિશ્વતા છે, કમકે શાખા દીઠ લેવાના હકનો અર્થ એવા છે કે પૌત્રો તેમના મરણ પામેલા પાપની જગ્યાએ ઉભા રહી તેમના પાપનો હિસ્સો લે. આ વિશ્વતાનું સમાધાન શાખા દીઠના અર્થ સંક્રાંતિએ અને એટલોજ કરીએ કે પરસ્પર તેઓ તેમના પાપ પ્રમાણે લે. પણ તેમાં પણ એ વિશ્વતા રહે છે કે તેમના પાપનો હિસ્સો પરસ્પર તેના પ્રતિનિધિ તરીકે લેવારે પુત્રની સાથે તે પ્રતિનિધીપણીને હકકેમ અમલમાં ન આવે.

૨૭૯ મયુખ, અયૌતકમાં ધણી તરફથી મળેલી બક્ષીસો અને લ-
ખ પછી પોતાના અને ધણીના કુટુંબ તરફથી મળેલી બક્ષીસો માટે
બે જુદા જુદા કામ આપે છે. તે નીચેના કાઠાથી જણાશે.

ધણીની બક્ષીસો
ના અને પોતા
ના તથા ધણી
કુટુંબની બક્ષી
સોના વારસાના
કામ

	પ્રીતિદત્તા (ધણીની બક્ષીસ) તથા અન્વાયેય (લખ પછીની પોતાના કે ધણીના સગાંએ આપેલી બક્ષીસ.)	રીમાફ.
૧	પુત્ર અને (૧) કુંવારી પુત્રી, સાથે (૨) પરણેલી, , (આશાવાદ શ્રી. હાજી તૈયબ ર. લા. રી. ૯ મુવ ૧૧૫ વ્યવ. મ. ૪:૧૦:૧૩, ૧૬.)	પુત્ર અને પુત્રીઓના અભાવે કાણુ લે એ કાંઈ સુચનથી પણ તે રીતે જોતાં પૌત્ર સાથે પુત્રીની પુત્રી અને પુત્રીના પુત્ર લેશે.

છોકરાના અભાવે પૌતક પ્રમાણેનું કામ આગળ ચાલે છે ૩
વે.ન.વુ ૧૪૬

૨૮૦ બંગાળા શાળામાં પૌતક અને અયૌતકના વારસાના
બે જુદા જુદા છે. શુદ્ધ અયૌતકની રીતે જ ઉતરે છે. પૌતકનો કામ
નીચેના કાઠા મુજબ છે:—

કામ	પ્રમાણ.
(૧) દીકરીઓ વગર સગપણ કરેલી.	{ દાવ ૪, ૨, ૧૩, ૨૨, ૨૩ અને ૨૬
(૨) દીકરીઓ સગપણ કરેલી.	
(૩) પરણેલી પુત્રવાળા } દાવકામ ૨; વગર પુત્રવાળા. } ૩; ૫: ૬;	
(૪) દીકરા	{ મે. પે. ૫૭૭
(૫) દીકરીના દીકરા	
(૬) પૌત્ર.	
(૭) પરપૌત્ર	{ દાવ. ૪: ૩: ૩૨.
(૮) આરમાન પુત્ર	
(૯) ,, પૌત્ર	
૧૦) ,, પરપૌત્ર	

હિતમ પ્રકારે લગ્ન થયું હોય તે.	નીહિત પ્રકારે લગ્ન થયું હોય તે.	પ્રમાણ.
(૧૧) ધણી	મા	બોસ્તોપ્રસાદ વી. રાધા સુંદર ૧૬ વી. રી. ૧૦૫; મે. પે. ૫૭૭ હરીમોહન શી. સોનાતત્ત્વ ઇ. લા. રી. ૧ કલ. ૨૭૫
(૧૨) ભાઈ	ખાપ	
(૧૩) મા	ભાઈ	
(૧૪) ખાપ	ધણી	
(૧૫) ધણીનો નાનો ભાઈ		
(૧૬) ધણીનો ભત્રીજો		
(૧૭) ખેનનો દીકરો		
(૧૮) ધણીની ખેનનો દીકરો		
(૧૯) ભાઈનો દીકરો		
(૨૦) જમાઈ		
(૨૧) સાસરો		
(૨૨) ધણીનો મોટો ભાઈ		
(૨૩) સકુલયા		
(૨૪) વિદ્વાન બ્રાહ્મણ		
(૨૫) રાજા		

૨૮૨ અપૌતકનો ક્રમ દાયભાગ (ખંજાળા) રાખામાં નીચે પ્રમાણે છે.

	ખધા પ્રકારનું અપૌતક.	પ્રમાણ.
૧	દીકરો અને કુંવારી પુત્રી;	દાય ૪; ૨; ૯ '૧૨;
૨	પરણેલી પુત્રી છોકરાં વાલી કે છોકરાં થવા સંભવ હોય તે	દાય ક. ૨, ૪; ૧ ૧૦,
૪	પૌત્ર	શ્રીનાથ મંગોપાધ્યાય વી.
૪	દાહીત્ર (દીકરીનો દીકરો)	સર્વમંગલ ૨, ૩. લા. રી.
૫	પરપૌત્ર;	૯. સી. જ. ૧૪૪
૬	ઓરમાન પુત્ર	
૭	વિધવા પુત્ર વગરની પુત્રી	

ત્યાર પછી વારસાનો કામ એ મીલકતની ઊત્પત્તિના આધારે ચાલે છે.

	કુંવારી પણામાં આપેલી પક્ષીસ, અને ભગ પછીની પક્ષીસો	પ્રમાણો.
૯	મરનારનાં સગાં	દાવ. ૨; ૩; ૧૦; ૨૯,
૮	સગા ભાઈ	૩૧, જદુનાથ વી. બંસ
૧૦	મા	ત કુમાર ૧૧ બં. લા
૧૧	બાપ	રી. ૨૮૬; હરીમોહન
	ધણી	વી. સોનાતન દ. લા.
		રી. ૧ કલ. ૨૭૫

અયૌતકમાં આ કોઠામાં જણાવેલા પ્રકાર શિવાયનું સ્વીકૃત કર-
જંદના અભાવે યૌતકની રીતે ઉતરે છે.

આ કોઠામાં પતાવેલું અયૌતક સગાભાઈ, મા, બાપ, અને ધ-
ણી પછી યૌતકની રીતે ઉતરે છે.

નં.	બાપે આપેલી પક્ષીસ	પ્રમાણ
૧	કુંવારી પુત્રી	દામ ૪; ૨: ૧૬;
૨	પુત્ર વાળી કે પુત્ર થવા સંભવ હોય તે	જદુનાથ વી. બસંતકુર
૩	વિધવા અને પુત્ર વગરની	૧૧ બં. લા. રી. ૨૮૬
૪	પુત્ર	૩૦૭
૬-૧૦	(યૌતક પ્રમાણે)	
૧૧	ભાઈ	
૧૨	મા	
૧૩	બાપ	
૧૪	ધણી	
	(યૌતક પ્રમાણે)	

૨૮૨ મરદ અને મોરત તરફથી વારસામાં મળેલી મીલકતના
વારસો વિશે જુદા જુદા વીચાર છે.

મરદ તરફથી
વારસામાં મળે-
લી મીલકતના
વારસો

વારસામાં મળેલી મીલકતના થોડા ભાગને સ્વીકૃત પ્રકરણમાં
પારિભાષીક તળે દાખલ કરી છે. પણ તેથીકરીને બીજા પાત્રોના
કામ તેને લાગુ પડી શકતો નથી.

વારસામાં મળેલી મીલકતમાં પણ બે ભેદ પડે છે: (૧) ઓરતના
તરફથી વારસામાં મળે તે; અને; (૨) મરદ તરફથી મળેલી.

૧

મરદ તરફથી
મળેલો વારસો
પાછો તે મરદના
વારસોને વળે.

અપવાદ

મુંબાઈમાં લોહી
સંબંધવાળી ઓ-
રતે લીધેલો પા-
છો વળતો નથી
ત્યાં મીતાક્ષરા
અને મધુખ્યા
ને પ્રમાણે લાગુ
કર્યો પણ મુતા-
વાડુગનાથના પ્રો.
કા. ના ચુકાદા
થી મીતાક્ષરામાં
લાગુ પડેલો નહીં

મરદ તરફથી વારસામાં મળેલી મીલકત મુંબાઈ સીવાય બીજી
બધી જગ્યાએ ઓરતના મરણ પછી પ્રથમના મરદના વારસોને પાછી
વળે છે. પણ મુંબાઈમાં મીતાક્ષરા અને મધુખ્યા પ્રમાણે એમ કરા-
વવામાં આવ્યું છે કે દીકરી, એન ઇત્યાદી લોહીના સંબંધવાળી ઓ-
રતે લીધેલો વારસો તેણીના પોતાના વારસોને જાય છે અને લગ્ન સં-
બંધવાળી ઓરતે લીધેલો વારસો મુજ માલિકના વારસોને પાછો જાય છે.
તુલજારામ વી.મથુરાદાસ ડ. લા. રી. ૫ મુ. ૬૬૨; પણ દલપત ન-
રોતમ વી. મગવાન જુજાલ ડ. લા. રી. ૯ મુજ. ૩૦૧ ના કામ-
માં મુંબાઈ કોર્ટે જણાવ્યું કે મુતા વાડુગનાથ તેવાડ વી. દોરા
સીંગ તેવાડ લા. રી. ૮ ડ. અ. ૯૨ ના પ્રીવી કાઉન્સિલના ચુકાદાને
લીધે મુંબાઈ હાકાના જે ભાગોમાં મીતાક્ષરાજ ચાલે છે ત્યાં સદર-
કુ વિચાર કાયમ રહેશે નહીં.

એ બધું જોતાં મધુખ્યા ચાલે છે ત્યાંજ લોહીના સંબંધવાળી ઓરતે
લીધેલો વારસો તેના પોતાના મરણથી તેના પોતાના વારસોને જાય છે.

મરદ તરફના
વારસાના સંબંધે
મધુખ્યા પ્રમાણે
વારસોનો કામ.

૨૮૩ મરદ તરફથી લોહીના સંબંધવાળી ઓરતે લીધેલા વારસા
કાને કાને બીજાં તે વિશે મધુખ્યા નીચે મુજબ આવે છે.

“દીકરીઓ હોય તો પણ માની મીલકત દક્કિરા કે લીજાબોને
જાય છે... ..”

આનો અર્થ જસ્ટીસ વેસ્ટ (મુંબાઈ હાઈ કોર્ટના જજ) એમ
કરે છે કે તે ઓરત મરદ હોત અને તેના જે વારસોને જાત તેવા (તેના)
વારસોને જાય છે. વિજયારંગમ વી. લક્ષ્મણ ૮ મુ. હા. અ. સી. ૨૬૦

મી. મેન તેના બીજી રીતે, મીતાક્ષરા શાળાને મળતોજ, અર્થ
આ પ્રમાણે કરે છે.

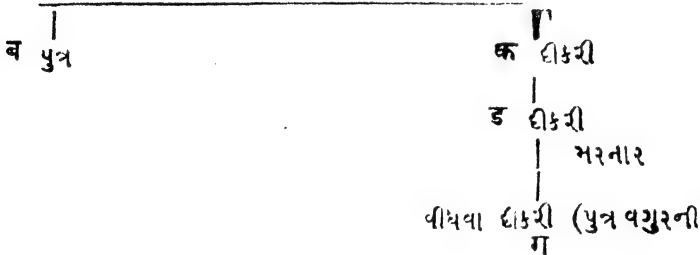
“એ મીલકતનો વારસો સ્વીકૃત રીતે હોતો નથી પણ એ”
“મીલકત તેને પ્રાપ્ત ન થઈ હોત તો તેણીના વારસ જેવા કે દક્કિરા”
“લીજાબોને જાત, તેવાઓને તે મીલકત જાય છે. મતલબ જે મરદના
“વારસો ઓરતે લીધો હોય તે મરદના વારસોને જાય.” મે. પે. ૪૨૬

પણ આ અરથ માત્ર દીકરીના સંબંધે લાગુ પડેકમકે દીકરીનો દીકરો એ દીકરીના પાપનો દીકરીના અભાવે તરતજ વારસ થાયછે. એનના સંબંધે લાગુ પડે નહી. એનનો વારસો મટયા પછી તે ગુજરે ત્યારે તરતજ તેનો દીકરો આવી શકતો નથી તેનો માત્ર પાંધુ તરીકે ધણા છેદ આવેછે. મૈ મેનના અર્થને કલકતા કારતનો પ્રાણકીશન વી. મુ. ભગવતી (૧ સ. દી. ૭૩) નો કસ પુછી આપેછે. ખીલ તરફ મી. વેસ્ટના વિચારને રવુનંદન વી. ગોપીનાથ ૨ મેક. ૧૨૧ નો કસ કેટલેક ફરજને પુછી આપેછે.

૨૮૪ ઓરત તરફથી ઓરતને વારસામાં મળેલી મીલકતને સ્ત્રી ધનનો કમ લાગુ પડતો નથી. મી. મેન કહેછે કે આ માટે લાગુ નહીં પાડયો હશે તે સમજાવું નથી. હાયકમ સંગ્રહ એમ જણાવેછે કે તેનો વારસો, જે ઓરત તરફથી પ્રથમ સ્ત્રીધન તરીકે ઊતર્યું હતું તેના વારસને પાછો જાયછે. તેજ પ્રમાણે કલકતા હાઈકોર્ટે પ્રાણકીશન વી. મુ. ભગવતી ૧ સ. દી. ૩ ના કામમાં ચુકાદો કરવામાં આપ્યો હતો. તેમાં નીચે મુજબ હકીકત હતી.

ઓરત તરફથી મળેલા વારસો કાને જાય છે.

અ

ક નું સ્ત્રીધન તેની દીકરી ક ને વારસામાં ઊતરવું ત્યાર પછી ક પુત્ર વગરની વિધવા દીકરી ગ અને વ (તેની માનો ભાઈ) મુકી મરણ પામી તેમાં હરાબું ક એ મીલકત ગ ને નહીં જતાં તેની માના ભાઈ વ ને જશે. મેશ, વેસ્ટ અને વુલર કહેછે કે જગન્નાથ મા તરફથી દીકરીને મળેલા સ્ત્રીધન ઉપર તે દીકરીનો કલ અખત્યાર ગણે છે. ૩ વે. રુ. ૩૦૩

પણ તેઓ પોતાનો કાંઈ અભીપ્રાય આપતા નથી.

૨૮૫ પદ્માલ સ્ત્રીધનનો વારસો લેવામાં ના લાયકીનું કારણ થતું નથી. મુ. ગંગા શી. દાસોલા ફ. લા. રી. ૧ અલ્હા, ૪૬

સ્ત્રીના વારસો લેવા માટે પદ્માલ ના લાયકી નું કારણ નથી

પ્રકરણ ૧૨

વારસાની નાલાયકી.

ના લાયક વાર
સો.

૨૮૬ વારસા પ્રકરણમાં જેઓને ખીજનો હક હિસ્સો લેવાને લાયક ગણેલા છે તેઓ વારસાની નાલાયકીથી મુક્ત હોય તોજ ખીજનો હક હિસ્સો મેળવી શકે છે. વારસો મળ્યા પછી નાલાયક થવાથી વારસો છુટતો નથી. મુ., બલગોવીંદ વી. લાલવાહાદુર કલ. સ. દી. ૧૮૫૪ પૃ. ૨૪૪ પુનર્લગ્નના સંબંધે તેમ નથી.

વારસાનો નાલાયકીતા મુખ્ય બે વર્ગ છે.

- ૧ શરીર કે મનની નાલાયકી; અને,
- ૨ નિતિ વિરોધી ના લાયકી.

૧	શરીર કે મનની નાલાયકી	પ્રમાણ
(૧) (૨) (૩) (૪) (૫) (૬) (૭) (૮) (૯)	નપુસકપણ. જન્મ અધાપો. લુલાપણ. બેહેરાપણ. મુગાપણ. ખીજ કાંઈ છંદ્રાની ખામી. વિચાર શુચતા. ગાંડાપણ. અસાધ્ય દરદ	મીતા. ૨:૧૦:૧
૨	નીતીની ખામી	પ્રમાણ
(૧) (૨) (૩) (૪) (૫)	ખાપની સાથે દુશ્મની. નાત બહાર થવું. દુરગુણીપણ. ઝોરતો પુનર્લગ્ન કરવાથી. યતિ સંન્યાસી (સંસાર વિરક્ત) પવાથી.	<div style="display: flex; align-items: center;"> <div style="margin-right: 10px;"> <div style="display: flex; align-items: center;"> <div style="font-size: 3em; margin-right: 5px;">}</div> <div>વે.સુ. ૫૮૩</div> </div> <div style="display: flex; align-items: center;"> <div style="font-size: 3em; margin-right: 5px;">}</div> <div>મે. પે. ૫૦૮. ૫૧૭</div> </div> </div> </div>

શરીરની ખામી
જન્મની જોઈએ

૨૮૭ શરીરની ખામી વીરો સામાન્ય નિયમ એવો છે કે તે ખામી જન્મની હોવી જોઈએ. જન્મ શબ્દ જેમ અધાપાને લાગુ પડે છે તેમ ખીજ ખામીને પણ સરખી રીતે લાગુ પડે છે. બલમ. રામ વી. બાદ હરી ગંગા ૪ મુ. હા. ૧. સી. જે. ૧૩૫—૭

માટે જ્યાં એક આંધળી ઓરત જન્મથી તેવી નહોતી, તે પ્ર-
સંગે તેણીના ધણીના વારસાને લાયક છે એમ ડરાવવામાં આપ્યું;
મોરારજી ગોકલદાસ વી. પારવતીલાલ ઇ. લા. રી. ૧ મુવ. ૧૭૭; તેમજ આંધાળો મટે તેવો ન હોય તોપણ તે જન્મથી ન હોય
તો પછી તે વારસાને માટે નાલાયકીનું કારણ થતું નથી. કુમાલાલ
વી. ભાવુ પદમનજી ઇ. લા. રી. ૧ મુવ. ૫૫૭; આથી લુકુલાલ વી,
મંડાલાલ ૨ મુ. હા. ૫ નો કેસ ૨૬ સમજવો.

તેજ રીતે મુંગાપણું જન્મથી હોયું જોઈએ. લલમરામ વી.
હરોગંગા ૪ મુ. હા. એ. સી. જ. ૧૩૫; તેમજ બેહેરાપણું જન્મ
થી હોયું જોઈએ. લાલ અમરત વી. લાલ માળેક, ૧૨ મુ.
હા. ૭૯

૨૮૮ જે મનની અશક્તતા વારસાને નાલાયક કરે છે તે
જન્મની હોવાની જરૂર નથી.

માટે ગાંડાપણું જન્મ પછીનું હોય પણ જો વારસો ઉતરવા વ-
ખત હોય તો તે વારસાની નાલાયકીનું કારણ થાય છે. રામ સાહી-
ભગત વી. લાલ લાલજી સાહી. ઇ. લા. રી. ૮ કલ. ૧૪૯
કુમાપ્રસાદ વી. ગીસચંદર પ્રચંડી ઇ. લા. રી. ૧૦ કલ. ૬૨૯
ગાંડાપણું મટે એવું હોય તેની કીકર નહીં દેવકીશન વી.
લોધપ્રકાશ ઇ. લા. રી. ૫ અન્હા ૫૦૯

૨૮૯ જ્યારે કોઈ દરદની વાત વારસાને નાલાયક ડરાવવા
માટે મુકવામાં આવે છે ત્યારે તે દરદ અસાધ્ય એટલે મટે એવું
નહીં હોય તોજ તે નાલાયકીનું કારણ થાય છે. જનારદન વી.
ગોપાલ પાંડુરંગ ૫ મુ. હા. એ. સી. જ. ૧૪૫; અનંતા વી. રમા
લાલ ઇ. લા. રી. ૧ મુવ. ૫૫૪

પત્ની રોગ જ્યારે ધણીજ બારે પ્રકારનો હોય અને લોહી
પડે અને પાચ વહેતું હોય એવી પત્ની ત્યારે તે નાલાયકીનું કારણ
થાય છે. અનંતા વી. રમાલાલ ઇ. લા. રી. ૧ મુવ. ૫૫૪

નાતિની જામીએ

૨૯૦ પાપની સાથે વિશ્વતાનું કારણ બને તેથી કરીને દીક-
રાને તે નાલાયક કરે તો કાઢપણુ પુત્રને પાપ વારસાને નાલાયક ન
કરી શકે એમ ભાગ્યેજ બનશે માટે પાપની સાથે કુસ્મની વારસાની

મનની પામી
જન્મની હોવા
જરૂર નથી.

દરદ કુતું જો
ધીએ

પાપનો શત્રુ ત-
થા કુસ્મણી ના
લાયકીનું કારણ
નથી.

નાલાયકીના કારણ તરીકે ન્યાયની કોર્ટો મંજૂર રાખશે નહીં નહીં તેા કોર્ટપણ દીકરો તેના આપણ પર એક પણ દાવો ક્રેડિટ મંદીથી લા-
વી શકે નહીં. કેમકે દાવો લાવવો એજ આપની સાથેની કુરમની ગ-
ણાય. આ વીચારને મીં મેન પુટી આપે છે એમ કહીને કે, આતું કાર-
ણ હાલમાં મંજૂર રહેશે કે નહીં, એ શંકા વાળું છે. મે. પે. ૫૧૩
તેજ રીતે કુરગુણ પણ નાલાયકીના કારણ દાખલ કાયમ રહેશે નહીં.
પરંતુ મહેરવાનજી વીં પુનીઆ (૧ બેરિ. ૧૪૧)ના કામમાં આપે
દીકરાની કુરગુણી ચાલ માટે વારસાની તમામ મીલકતનું વસીઅતનામું
કરી ખીજને આપી દીધી અને તે મંજૂર કરવામાં આંચું પણ આ
પ્રસંગે તેની બદ ચાલની વાત અલગ રાખતાં પણ તે મીલકત સ્વો-
પાઈત હોવાથી વસીઅતનામાથી, આપી દેવા આપને સત્તા હતી.

વટલવું નાલા-
યકીનું કારણ
નથી

૨૯૧ હોંડુ ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે કોઈ માણસ નાત બહાર થ-
વાથી વારસો લેવાને નાલાયક થતો પણ સન ૧૮૫૦ ના ૨૧ મા આ-
કટથી એમ કરાંચું છે કે નાત બહાર થવાથી કે ધર્મ બદલવાથી કો
ઈના વારસાના હકને કશી ઈજા થશે નહીં. હોનામા વીં તીમા-
નામદ ક. લા. રી. ૧ મુવ પપલ: મુજનલાલ વીં ગવાપ્રસાદ ૨
અ. હા. ૪૪૬. જ્યારે હોંડુશાસ્ત્ર પ્રમાણે કોઈ કત્ય વારસાની નાલા-
યકી ગણાય છે. અને તે કત્યનું ખીજું પરીણામ નાત બહાર હોવા-
નું હોય છે ત્યારે સદરહુ આકટને લીધે તે કત્યની પેહલી અક્ષર કુર થ-
તી નથી. શ્રીમતી માતંગિની દેવી વીં શ્રીમતી જયકાલીદેવી ૫ બં
લા. રી. ૪૬૬. જુઓ આગળ કલમ. ૨૯૨

પુનર્લગ્ન કરવા-
થી વારસો લે-
વાનો વીધવાનો
હક બંધ પડે છે

૨૯૨ જ્યારે કોઈ વિધવા પુનર્લગ્ન કરે છે ત્યારે તેણીના
આગલા ધણીનો કે તેના વંશજનો વારસો લેવાનો, કે ખીજો હક
બંધ પડશે. સને ૧૮૫૬ ના આકટ ૧૫ ની કલમ ૨. તેમજ બરણ
પાપણનો કે ખીજો હક પણ બંધ પડે છે.

ટીકા

આ કલમનો અર્થ ખંગાળા કોર્ટ બાકોરા સુત ૧. બેરિઆઈ
(૨ બં. લા. રી. ૧. સી. ૧૯૪) ના કામમાં એવો ક્યો છે કે વીધવા
ના પુનર્લગ્ન વખતે જો હકા હોય તેજ માત્ર બંધ પડે છે માટે પુનર્લ-
ગ્ન કર્યા પછી તેણીના આગલા ધરના પુત્રનો તે વારસો લઈ શકે છે.
પણ આ અર્થ બે કારણથી નબી શકતો નથી.

(૧) તેણીના ધણીના કે તેના વંશજમાં તેના દીકરાનો
સમાવેશ થાય છે માટે એ પ્રમાણે અર્થ કરવામાં આવે તો "ધણીના વં-

શબ્દના વારસાનો હક” એ શબ્દના નકામા થાય પણ તેનો એમ જ-
વાબ દેવામાં આવે કે તેના દીકરાનો વારસો લીધા હોય તે છોડવો
પડે એવો અર્થ કરતાં તે શબ્દના નકામા ન થાય.

જ્યારે દીકરાનો લીધેલા વારસો છોડવો પડે અને પુનર્લગ્ન કર્યા
પછી દીકરો મરે તો વારસો લે એ વિચાર હસવા લાયક છે. તેજ રીતે
ભરણુ પોષણનો ચઢત માટે હક ખંધ પડે પણ ભવિષ્યના ભરણુ
પોષણનો હક રહે. મુદ્દલ વીના વ્યાજ ક્યાંથી એ સમજવું મુશ્કેલ છે.
કાંઈ નિયમની પશ્ચાત્ત અસર કરવામાં આવે ત્યારે તેની ભવિષ્યમાં અસર
નહીં ગણવી એ મુખ્ય છે.

(૨) એટલુંજ નહીં પણ તે વીધવા તે વખત મરણ પામી હોય
એવી રીતે તેના હક ખંધ પડશે એમ સંદેહકલમ ઉઘાડી રીતે ઠરાવે છે
પણ જ્યારે આગલા ધણીના કાંઈ વંશજનો વારસો લે ત્યારે તેટલે
દરજે મરણ પામ્યાની વાત ઊભી રહેતી નથી, અથવા તો તે સ્થ-
વન થાય છે.

પણ એ ખંતે કારણો અસગ રાખી એમ માનીએ કે આ કલમ
તે વખત વીધવાને પ્રાપ્ત થયેલા હકો છોડાવવાને (Devest) મા-
ટેજ છે, અને ભવિષ્યમાં પ્રાપ્ત થવાના હકોને લાગુ નથી. ત્યારે તેવા
હકોને આ આકટજ લાગુ પડતો નથી તો પછી પુનર્લગ્ન કરવાથી હિં-
દુ ધર્મશાસ્ત્રે વારસો લેવાની નાલાંકીતું કારણ ઠરાવે છે તે કારણ જીલું
રહે છે અને તેને આ આકટ અસર કરે નહીં પણ તેથી જીલકુ તેની
મદદમાં આવે છે એવી રીતે કે પુનર્લગ્ન કરે ત્યારે પ્રાપ્ત થએલા હક કાયમ
રહેતા નથી. એટલે કે હિંદુલાના નિયમને પશ્ચાત્ત અસર પણ આપવી. જે
ભવિષ્યમાં હક છે એમ ગણવામાં આવે તો બીજી વીધવા એમ ઊઠે છે કે
જ્યારે વારસાનો ભવિષ્યનો હક ઊભો છે ત્યારે તેના તેજ હક પ્રાપ્ત થ-
યા પછી કેમ છોડાવી શકાય. જરૂરીસ જોકસન એટલું તો કપ્પમ કરે
છે કે અમરો ઠરાવ તે આકટના શબ્દોને અનુસરતો છે પણ કાયદા
ખાંધનારી સભાના ઈરાદાથી વીરૂપ છે. ગ્રેટ્ટો એ. પૂ. ૨૮. ૧૧ વી.
સી. ૮૨

એ ખુનું જોતાં સંદેહકુ અર્થ ટકી શકતો નથી. જ્યારે કાંઈ વિ-
ધવા વિધવાના દરજે વારસો લે છે. ત્યારે તે બદલાયથી વારસા લેવા-
ને ના લાયક થાય છે. તે વિરોધ વારસા પ્રકરણમાં લાયક વારસના અ-
ગણ્ય તરીકે ખતાવી ગયા છીએ.

યતિ કે સંન્યાસી થયું.

૨૪૬ જેમ પુનર્લગ્ન કરવાથી પ્રથમનો ગૃહસ્થાશ્રમ છોડ્યો ગણાય છે તેમ યતિ કે સંન્યાસી થવાથી ગૃહસ્થાશ્રમ છોડ્યાનું ગણાય છે. આ ખંને પ્રસંગે તેઓ સંસારી મરણ પામ્યા પરાંપર તેમની નાલાયકી ગણાય છે. પણ યતિ સંન્યાસીની ખાખતમાં યાદ રાખવાનું છે કે તેઓએ સંસારવ્યવહાર તદ્દન છોડ્યો હોય તો; થોડે ભાગે છોડ્યો હોય તો ખસ નથી તીલકચંદર વી. સામર્ચ ૧ વી. રી. ૨૦૯; મહંત મધુવન વી. હરીકીશન સ. વી. ૧૮૫૨ પ્ર. ૧૦૮૯; ભમીનાલતુન વી. રાધા સીનેદો સાદી. ૧૮૫૬ પ્ર. ૫૯૬ જોડીરામ વી. ઇચ્છીણી ૧૫ વી. રી. ૧૯૭; લગનનાગ વી. વી. દયાનંદ ૧ વેલા. રી. ૧૧૪; દલારામ ભારતી વી. લહમન ભારતી ૬. લી. રી. ૪ કઝ. ૯૫૪

ટીકા.

આથી જાણશે કે પુનર્લગ્ન કરનાર અને ખીજે પ્રકારે ગૃહસ્થાશ્રમ છોડનાર એકજ દરજ્જે આવી હોવા રહે છે.

જેમ આ લોકોનું સંસારી મરણ ગણાતાં તેમની મીલકત ખીજે વારસામાં હોતરહે, તેજ રીતે સને ૧૮૫૬ ના આક્ટ ૧૫ ની કલમ ૨ મુજબ વિધવાના આગલા ધરની મીલકત ખીજે હોતરહે; અને તેને ખુલી રીતે કાયદા ખાંખનારી સમાજે મરણ પામ્યા પરાંપર ગણેલી છે. તેજ રીતે ખંને પ્રકારના સંપત્તિ વારસો લેવાને સાધક રહેતા નથી. આ કલમનો નિયમ કલમ ૨૯૧ ની ટીકામાં જણાવેલા વિચારને મજબુત કરાવે છે. જ્યારે હિંદુ ધર્મ શાસ્ત્ર, ધર્મના કારણસર ગૃહસ્થાશ્રમ છોડનારને વારસો લેવા રજા આપતું નથી, ત્યારે ધર્મ ફરજોનું ઉલ્લંઘન કરી પુનર્લગ્ન કરનારને તેવી રજા કમ આપશે. જો લીધેલો વારસો રાખવાને પાત્ર નથી તો લેવાને પાત્ર કમ થઈ શકે. સદરહુ આક્ટનો હેતુ એટલોજ છે કે તેવું લગ્ન તથા તે લગ્નથી થયેલું ફરજદં અનૌરસ ન ગણાય અને તેથી કરી તે ફરજદં વારસાની નાલાયકીમાંથી મુક્ત થાય, એજ વાત ખતાવે છે કે વિધવા હિંદુ ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે પુનર્લગ્ન કરવાથી વારસો લેવા નાલાયક થાય છે. તે નાલાયકી દુર થતી નથી, એમ કલમ ૧ ખતાવે છે એટલુંજ નહીં પણ કલમ ૨ લીધેલા હકો પણ મરણ પામ્યા પરાંપર ગણી છીનવી લેવા ઠરાવે છે.

પ્ર. ૧૨ કં. ૨૨૪ વારસાની નાલાયકી અને તે દુર થવાની અસર. ૨૨૩

૨૬૪ આ બધી નાલાયકી માત્ર નાલાયક માણસોની જાતને-
જ માટે છે. તેમના લાયક પુત્રો હોય તો તેઓ વારસો લેવાને શક્તી-
વાન છે. પરંતુ આ કલમના કારણસર પુત્રોમાં દત્ત પુત્રોનો સમાવેશ
થતો નથી એટલે કે જે હક તેમના બાપને નથી તે હક દત્તવિધાનથી
પ્રાપ્ત થઈ શકતો નથી મીતા ૨: ૧૦: ૯, ૧૦; દાઘ ૫: ૧૭ ૧૯:
કુળ્લા વી. સામી ફ. લા, રી. હમદ્રા ૬૪ (તા. ૧ મે ૧૮૮૫) બાલકુ-
ળ વી. સાવીત્રીબાઈ ફ. લા, રી. ૩ મુંબ. ૫૪

નાલાયકી જાત
તેજ માટે છે.

૨૬૪ અ ના લાયક સખસોને લાયક પુત્ર વારસો ખુલતી વખત
હયાત ન હોય પણ પાછળથી જન્મેતો જે સખસે તેના અભાવે વાર-
સો લીધો હોય તેની પાસેથી તે વારસો છીનાવી શકે છે. કુળ્લા વી.
સામી ફ. લા, રી. હમદ્રા. ફુ. બે. ૬૪

વારસો ખુલ્યા
પછી લાયક વા-
રસ જન્મે તો
પણ શીકર નહીં

પણ અલ્લાખાદ હાઈ કોર્ટ દેવકીશન વી. બુધપ્રકાશ (ફ. લા.
રી. ૫ અલ્લા. ૫૦૯ સને ૧૮૮૩) ના કામમાં તેથી ઊમદ્દ ૬૨૦ યુ. છે.

ટીકા

મદ્રાસ કોર્ટ, બંગાળ કોર્ટના પારસમણીદાસી વી. દીનાનાથ
૧ બં. લા. રી. ૧૧૭ અને કાલીદાસ વી. ક્રીશન ૨ બં. લા. રી.
૧૦૩ નાકસથી ખુલી રિતે જુદી પડી છે.

મદ્રાસનો ફેંસલો અલ્લાખાદના ફેંસલા પછીનો છે એટલું જ નહીં
પણ તેના કારણો મજબુત અને વાસ્તવિક છે.

૨૬૫ નાલાયક વારસની નાલાયકીનું કારણ દુર થાય તો પ-
છી તે નાલાયક પુત્રની રીતેજ તે લાયક થાય છે. વારસો ખીળને ઉતર્યા
પછી દુર થાય તો પણ શીકર નહીં. કુળ્લા વી. સામી ફ. લા. રી.
૬ મદ્રા. ફુ. બે. ૬૪

નાલાયકી દુર
થાય તો વારસો
પાછો વળે છે.

પ્રકરણ ૧૩.

બીનામી.

મીલકતની વ્યવસ્થા પક્ષકારના કૃત્યથી તેના બેદર.

૨૯૬ કુટુંબની મીલકતની વ્યવસ્થા થવાનો ખીનો પ્રકાર કુટુંબના માણસો પોતે કરે તે છે. વ્યવસ્થાના આ પ્રકારના બે બેદર પડે છે.

(૧) બીનામી કાર્યો અને (૨) જરૂરનાં કાર્યો.

ખીનામી કાર્ય તેની ઉત્પત્તિ અને સ્વરૂપ.

બીનામી કાર્યનો શબ્દાર્થ “કાંઈ મીલકતને જુદા નામ તળે મુકવાની રીત” એવો થાય છે. આ વિશે મી. મેન કહે છે કે દુનીયામાં હિન્દુસ્તાન વગર ખીનો એક દેશ નથી કે જ્યાં આવી રીત વિશે એક બાબ ચીતારવાની જરૂર થઈ પડે, અને એવાં કાર્યો એટલાં બધાં તો સાધારણ છે કે તેના સંબંધે સંખ્યાબંધ ફેસલાઓનો જથ્થો એકઠા થયે છે. બીનામી રીત વીશે જ્યોર્જ કમ્પ્બેલ કહે છે કે સૌથી વધારે આખરૂંદાર માણસ પણ એમ ધારે છે કે જોકે હાલ કાંઈને હગવાની મારે ગરજ નથી, તોપણ તેમ કરવાનો કાંઈક દિવસ મારે પ્રસંગ આવશે. અને આખા દેશનો તેવો ચાલ છે તેથી પોતાની જગીર પોતાની ઓરતની દાદના નામથી એક ગુપ્ત ટ્રસ્ટ તરીકે માંડી આવે છે. જો કરજદારો અથવા દાવેદારો ચઢી આવે તો તે મીલકત તેની નથી એમ કહે છે. જો તેની ઓરતની દાદી પચાવી પડવા માગે તો તે ટ્રસ્ટમાં છે એમ દરાવવા દાવો લાવે છે.

પણ મી. મેન કહે છે કે ધણી પ્રસંગે તો કપટ માટે સાધનો તૈયાર કરી રાખવાનો હેતુ હોતો નથી. માત્ર સરકારી અમલદારોની આજળ અને કાર્ટોમાં જવા આવવા ખીનામીદાર શક્તિવાન થાય અને તેથી પોતાને તરફી ઓછી પડે તેવા હેતુથી જ એમ કરે છે; અને કટલાએક પ્રસંગે તો દેશી લોકો હરેક કાર્યના પરા સ્વરૂપનું ખીજું રૂપ દેખાડવાની જે જીસાસા રાખે છે તે જીસાસાને બીધે તેઓ તે પ્રમાણે કરે છે. પણ એ એકલા જ કારણથી એમ કરે છે એમ માનવાનું નથી. તેની સાથે ખીજું કાંઈ પણ કારણ બળે છે અને ઉપરના કારણોની સાથે ખીજું કારણ દેશી રાજ્યોના જુના વખતના જીલ્લામંડળ છે. એકતો માલેક માત્ર પોતાની મીલકતની સલામતી અર્થે તેમ કરે છે અને ખીજું લેણરણ પરાપર વસુલ થાય એટલા માટે કાંઈ કાળજીદારને મળી તેને ખીનામીદાર દરાવે છે, અને વખતે તેમાં તેના હિસ્સો

પ્ર.૧૩ ક. ૨૯૭-૨૯ જીનામી કાર્યના મેદલનું કાર્ય અને જોટાં નામ, ૨૧૫

પણ રાખે છે. એટલે તેટલે દરજે તે સખસ ખરા માલેક તરીકે રહે છે
અને તેવી રીતે ખીનામી રીત હયાતીમાં આવી હોય તો પણ તે રીત
હિંદુસ્તાનનો કારદોએ અને પ્રીવીકાઉન્સીલે મંજૂર રાખેલી છે.

૨૯૭ ખીનામી કાર્યનું ધોરણ એવું છે કે જે બે પક્ષકારોના ખીનામી કાર્યનાં બે
નામથી કાર્ય થાય છે તેઓ ખરી રીતે પક્ષકાર હોતા નથી અથવા તો એ
કાર્યના નામનું હોય છે એટલે એ રીતે જોતાં ખીનામી કાર્યના બે બે
પડે છે.

(૧) ખરા પક્ષકારના નામની અવેજી ખીજાજ માણસનું
નામ દાખલ થાય છે અને તે ખરી રીતે ખરા પક્ષકાર વચ્ચેનો
કરાર હોય છે.

(૨) પક્ષકારોનાં નામ ખરાં હોય છે પણ કાર્ય નામનુંજ અને તે આજ
હોય છે મતલબ અવેજ કોદેશ જેવું કાંઈ જવું આવતું નથી ખવાની કસોટી.

૨૯૮ કાંઈ કાર્ય ખીનામી છે કે નહીં તે નક્કી કરવાની, ખીજા
બેદની કસોટી એટલીજ છે કે “એ કાર્યમાં અવેજ કાંઈ નીકળ્યો છે કે
નહીં અને પહેલા બેદની કસોટી એ છે કે અવેજ નીકળ્યો છે તો કાનો
પાસેથી”. ખરે બેદમાં સામાન્ય ગુણ એટલોજ હોય છે કે જેની તરફ-
નમાં એ કાર્ય થયું દખાય છે તેની પાસેથી અવેજ નીકળેલો હોતો નથી.
પહેલા બેદમાં અવેજ ખીજા માણસ પાસેથી નીકળે છે. ખીજા બેદમાં
મુદલ નીકળેલો નથી.

૨૯૯ અ જ્યારે ક ના નામથી જ પાસેથી કાંઈ મીલકત અ- ખોટા પક્ષકાર
વેળથી ખરીદ કરે છે ત્યારે તે કાર્ય પહેલા પ્રકારનું ખીનામી ગણાય છે વચ્ચે ખરે કાર્ય.
આ કાર્ય ખરી રીતે અ અને ક વચ્ચેનો કરાર છે. માત્ર જુદાપણું
એટલુંજ છે કે અ ચોતાના નામની અવેજી જ નું નામ ખતાવે છે.
બીપીન બીહારી બી. રામરાય પ. વં. લા. રી. ૨૩૪ ના કામમાં જ-
સ્ટીસ જોક્સને કહ્યું કે ખીનામી કાર્યોનો નીયમ એ છે કે અ અને
જ વચ્ચેના કરારમાં એક અથવા ખીજા પક્ષકારની મરજીથી કે સગવડ
ખાતર ક નું નામ અવેજમાં નાંખવામાં આવે છે તો પણ તે કરાર અ અને
જ વચ્ચે થાય છે. આથી કરીને ભાડુતને એમ કહેવા પ્રતીખંધ નથી કે
જે માણસ જમીનદાર થવા માગે છે તે તો માત્ર ખીનામીદાર છે અને
જમીનદાર કે જેની સાથે તેણે કરાર કર્યો છે તે તો જુદાજ છે. (જુઓ
હોન્ગેલી બી. કેદારનાથ ૭ વં. લા. રી. ૭૧૦)

અરા પક્ષકાર
અને ખોટું કાર્ય.

૩૦૦ ખીભ પ્રકારનો ભેદ તેથી પણ ભયંકર છે કે જ્યાં મી-
લકત કરજદારોને હાથ જતી અટકાવવાના કારણસર ખીભના નામ
ઉપર કડી દેવામાં આવે છે, મે. પે. ૩૭૦

ખોટા કાર્યનું
પરિણામ.

૩૦૧ જ્યારે કાંઈ કાર્ય ખીનામી છે એમ માલુમ પડે ત્યારે ન્યા-
યની કોર્ટો તેનો કટલેક દરજ્જે અમલ કરશે એ અરેખર વ્યવહારીક
કાગજના પ્રસંગે અતી અગત્યની વાત છે. જ્યારે કાંઈ ખીનામી કાર્ય-
નું પરીણામ નિરપરાધી માણસને ઠગવાનું થાય ત્યારે કોર્ટો અરા
માલીકના હક અમલમાં લાવશે નહીં. ખીભ તરફ કટલાએક એવા પણ
પ્રસંગ છે કે જ્યાં અરા માલિકની હુઆઈ કરતાં ખીનામીદારની હુઆઈ
ધણી વધારે હોય છે તેથી તમા ખીભ કારણથી ખીનામીદાર ખીભની
મીલકતનો માલિક થઈ પડે એ યોગ્ય નથી એમ પણ ગણવામાં આવ્યું છે.

એ બધું જોતાં ન્યાયીક નિયમ એવો લાગે છે કે—જ્યાં સુધી ખી-
નામી કાર્યથી ત્રીજો માણસ છેતરાયો નથી ત્યાં સુધી કોર્ટ અરા મા-
લિકની મીલકત છીનવી લેશે નહીં. પણ જ્યારે આવા કાયદાના સાધન
વડે કાંઈ કપટચુકત કે ગેરકાયદેસર હેતુ પારંપાડવામાં આવ્યો છે
ત્યારે કોર્ટ એમાંથી એક પક્ષકારને ગદદ કરશે નહીં અને તેને ન્યાયની
નીચેની કહેવત લાગુ પડશે.

“સરખા અપદ્ધતના સંબંધે કપલેદારની સ્થિતિ બળવાન છે.”
એટલે કે “જ્યાં મીલકત પડી છે ત્યાંજ રહેલા દા.” સ્ટારી વક-
વી, જ્યુ. ૨૯૮; મે. પે. ૩૭૧

ખોટા પક્ષકાર
વગે અરા કાર્ય
નો અમલ થઈ
શકે.

૩૦૨ પણ જ્યારે અરા માલિક ખીનામીદાર ઉપર કાંઈ ખીના-
મી કાર્યનો અમલ કરાવવા માગે ત્યારે ઉપર બતાવેલો નિયમ લાગુ
પડતો નથી તેનું કારણ કલકતા સદર દીવાની અદાલત આ પ્રમાણે
જણાવે છે:

“આ કામમાં વાલી કપટ અર્થે કરેલું કાંઈ કાર્ય રદ કરાવવા મા-
ગતો નથી અથવા ખીભ રીતે કડીએ તો પોતાના કપટ ચુકત ફૂલના
પરીણામમાંથી મુક્ત થવા માગતો નથી પણ તે માત્ર પોતાના કાયદે-
સર ફૂલનો અમલ કરાવવા માગે છે કે જે ફૂલ જો કે હાલને પ્રસંગે ક-
રજદારોને હાથ મીલકત જતી અટકાવવાના હેતુથી કરેલું છે તો પણ તે
જાતે કાયદેસર છે.” (હુબુગ વી. વીક્રમદીત સ.દી. ૧૮૫૮ પ મુ.).
આ પરિણામ ખીનામી કાર્યના પેહલા ભેદનું છે, વીવીન વીદારી વી.
રામરાય પ. લા. રી. ૨૩૪

પ્ર. ૧૩ ક. ૩૦૩-૪ બીનામી પ્રોસીડીંગ અને હરાજીમા તેવી જરૂરી, ૨૩૭

૩૦૩ હુકમનામાં કરાવેલા હક તથા પક્ષકારની રથોત્તી વિશે કાર્ટનાં પ્રોસી-
તે, હુકમનામાંના પક્ષકારો વચ્ચે નિર્ણયકારક છે. જે માણસ કામનો નોંધ ઉપર ડીગ.
નથી તેને એમ ખતાવવાની છુટ છે કે તે ધવો ખરી રીતે તેની વતી
અભાવવામાં આવ્યો છે. લલ્લમનબીવી વી. પતનીરામ ડ. લા. રી. ૧
મલ્હા. ૫૧૦

૩૦૪ હુકમનામાંની બળવણીમાં ખીજાના નામથી ખીનામી ખ- બળવણીના ખ-
રીદી થવાના ત્રણ પ્રસંગ છે, તે એકે:— રીદદાર.

(૧) પહેલો પ્રસંગ દી. પ્રો. કોડ ૨૯૪ મુજબ હુકમના માનો લેણદાર ખીજાના નામથી ખરીદી કરે છે તે છે.

(૨) ખીજો પ્રસંગ તેજ કાયદાની કલમ ૩૧૭ મુજબ ખીજાના નામથી ખરીદી કરી સર્ટીફિકેટ મેળવનારનો છે.

(૩) ત્રીજો પ્રસંગ કલેક્ટર કલમ ૩૨૫ પ્રમાણે ખરીદી કરી લે તે છે.

(૧) પહેલા પ્રસંગે એ ખરીદીથી જેના હકને નુકશાન થયું હોય તેની અરજી ઉપરથી એ ખીનામી ખરીદી રદ થાય છે. તેવી અરજી શીવાય તેવું વેચાણ રદ થવું નથી કેમકે તેવાં વેચાણ શરૂથી નીર્યક નથી. જવેરભાઈ વી. પીરાભાઈ ડ. લા. રી. ૫ મુવ. ૫૭૫

(૨) ખીજે પ્રસંગે ખરીદી કરી સર્ટીફિકેટ મેળવવામાં આવ્યું તો પછી તે ખરીદી મારી વતી કરી છે એવો એ સર્ટીફિકેટ મેળવનાર જાપર ખીજા કોઈનો ધવો ચાલતો નથી. પણ જ્યાં સવાલ તે ખરીદદાર સામે ન હોય પણ એમ હોય કે અ એ (સર્ટીફિકેટવાળા ખરીદદારે) કોઈ મીલકત ખરીદ કરી જ ને સોંપી. ક કહે છે કે અ અને જ માટે ખરીદ કરી નથી પણ મારે માટે ખરીદ કરી છે માટે એ પ્રમાણે કરાવવાનો ધવો ચાલી શકે છે હાજી અર્જન મુલીક વી. રોજા ફરતુલા ૯ કલ. લા. રી. ૨૯૫; રામકૃષ્ણાપા વી. આદીનારાયણ ડ. લા. રી. ૮ મદ્રા. ૫૧૧

અ એ મઝીઆરા પૈસા વડે કાંઈ મીલકત જના નામથી હરાજીમાં ખરીદ કરાવી. અ નો દીકરો ક એ મીલકત તેના પાપની વતી ખરીદીના કારણથી મઝીઆરી હોવાનું કહી તેમાંથી તેના હિસ્સો લેવાનો ધવો કરે છે. તેમાં કરાવવામાં આવ્યું કે કલમ ૩૧૭ મી

આ કામને લાગુ પડતી નથી. પહેલે દરજ્જે આ ઠરાવનું બાળખીપણું શંકાવાળું જણાય છે પણ તેના વિચાર કરતાં તે વાસ્તવિક છે, એટલા માટે કે, દીકરાની માગણી થ એ કરેલી ખરીદી ખીનામી છે એવા સખખથીજ રદ કરાવવાની નથી પણ તેની સંમતી વગર મજબૂરી મીલકતનો કાંઈ હિસ્સો ખીનામી કાર્ય થવા માટે આપ્યો તેથી હીંદુશાસ્ત્ર પ્રમાણે તે મીલકત દીકરાની મજબૂરી રહે છે એ કારણથી એ ધાવો ચાલી શકે છે. જો અ એ વ ઉપર ધાવો કયો હોત તો કલમ ૩૧૭ પ્રમાણે ચાલી શકત નહીં તેમજ તેના મરણ પછી કે તેના વારસ તરીકે તેના પાપના હિસ્સાનો ધાવો કરે તો કલમ ૩૧૭ પ્રમાણે ચાલી શકે નહીં કેમકે તે પ્રસંગે તેમના માટે તે ખીનામી ખરીદી થઈ છે એટલાજ કારણથી તે રદ કરાવવાની તેની માગણી થાય નાતેસાબાયર વી. વેંકટરામાયન હ. લા. રી. ૬ મદ્રા. ૧૩૫

ખીનામીની સાબિતીની જરૂર.

૩૦૫ હરકોઈ કાર્ય ખીનામી છે એમ કહેવામાં આવે ત્યારે તે તરફ સખત નજરથી જોવું જોઈએ. માટે ખીનામીની વાત મજબૂત રીતે સાબીત થવી જોઈએ. ગોપીકૃષ્ણ વી. ગંગાપ્રસાદ ૬ મુ. ૬. અ. ૫૩

અવેજ નીકળ્યા ઉપરથી ખીનામી હોવાનું અનુમાન

૩૦૬ જ્યારે કાંઈ ખરીદીની અંદર તેના અવેજ તે ખરીદ કરનાર પાસેથી નહીં પણ ખીજા માણસ પાસેથી નીકળ્યો હોય ત્યારે તે નીકળ્યાની વાત એવો પ્રથમ દર્શનીય પુરાવો છે કે તે કાર્ય તે ખીજા માણસને માટે કે તેની વતી થયું છે. ગોપીકૃષ્ણ વી. ગંગાપ્રસાદ ૬ મ. ૬. અ. ૫૩; મૈલવી સદાશંક વી. મુ. લીલી ૧૩ મુ. ૬. અ. ૨૩૨; લેસિસરલાલ વી. મહારાજ લક્ષ્મીસરસોદ હ. લા. રી. ૬૬. અ. ૨૩૩ અને તે ખીનામી નથી એમ સાબીત કરવાનો બોલો તેમ કહેનાર ઉપર આવી પડે છે.

અવિભક્ત કુટુંબનો મરદ માણસના નામ ઉપર હોવાથી લેવાનું અનુમાન.

૩૦૭ જ્યારે કાંઈ મીલકત હીંદુ અવિભક્ત કુટુંબના કાંઈ માણસના નામ ઉપર હોય ત્યારે અનુમાન એવું છે કે તે મીલકત તે કુટુંબની વતી તેના નામ ઉપર ખીનામી છે. નારાયણદેશપાંડે વી. અનાજી દેશપાંડે હ. લા. રી. ૫ મુ. ૧૩૦;

ટિપ્પણ—જ્યાં દીકરાના નામ ઉપર મીલકત હતી તેમાં ઠરાવવામાં આવ્યું કે તે ખીનામી ખરીદી છે એમ અનુમાન લેવાય છે; અને જ્યારે કરજદારો સામે સવાલ ઉઠે ત્યારે એ ખરીદી છોકરા માટે હતી એમ કહેવા માગતા હોય તેણે સાધારણ રીત કરતાં વધારે વજન

મ. ૧૩ ક. ૩૦૮-૯ સંબંધના કે કબજાના કારણથી બીનામીનું અનુમાન. ૨૩૯

નદાર પુરાવાથી તે વાત સાબીત કરવી જોઈએ. નગનિવાસ વીં અ.
વલ્લા દ. લા. રી. ૬ મુ. ૭૧૭

૩૦૮ જ્યારે કાંઈ કુટુંબની સ્ત્રીના નામે કાંઈ મીલકત હોય ત્યારે અવેજ ક્યાંથી નીકળ્યો એ વીશેના પુરાવાના અભાવે તે મીલકત તેના ધણીની છે, અને તેના પૈસાથી ખરીદ કરી છે, એવું અનુમાન લેવાશે કે નહીં એ એક સવાલ છે. ચોધરાણી વીં તરી નીકળ્યાલાહીરી દ. લા. રી. ૮ કલ. ૫૪૫; આ કામમાં જસ્ટીસ ફીલ્ડે જણાવ્યું કે બેમાંથી એક તરફનું અનુમાન લેવાનું નથી. પણ કાર્ટે તે સવાલ ખુલા રીતે ઉભો રાખ્યો છે. પણ મદ્રાસ કા- ૨૮ તે જસ્ટીસ ફીલ્ડે થી પણ આગળ ચાલી છે કે સ્ત્રીના નામ ઉપરની મીલકત વીશે અવેજના પુરાવાના અભાવે અનુમાન એવું છે કે તે સ્ત્રીનું છે. મદ્રાસ હાઈ કાર્ટનો હરાવ વાસ્તવીક નથી-જ્યારે ટીકરાના નામ ઉપરની મીલકત વિશે કલમ ૩ છ પ્રમાણે કુટુંબને માર્ટ બીનામી હોવાનું અનુમાન લેવાય છે ત્યારે તે નિયમ આરતની ખાખતમાં શામાટે નહીં લાગુ પાડવો તેનું કાંઈ કારણ નથી. જે સલામતીથી હીંડુ કુટુંબ તેના કાંઈ મેંબર ઉપર મીલકત ચઢાવી શકે તેટલીજ સલામતીથી તે કુટુંબની સ્ત્રીના નામ ઉપર ચઢાવી શકે, સ્ત્રીના અથવા વિધવા માનો હક વ્યવસ્થા શીવાય બીજી રીતે સહીકસેદારના જેવોજ છે. વેંદુચણમાં હીરસો મળે છે. તેની ખાખતમાં મરદ કરતાં વધારે મજબુત અનુમાન લેવાનું કારણ એ છે કે તે વધારે તાખાની રથીતી જોગવે છે. કલકત્તા કાર્ટ સદરહુ હરાવ હકીકત; ઉપરથી પ્રીવીકાબી-સીલે ફેરવી હરાવ્યું કે તે સ્ત્રીનું છે ધરણાકિત લાહીરી વીં ક્રીસ્ટો કુમારી દ. લા. રી. ૧૩ કલ. ૧૮૧ (તાં ૬ માર્ચ ૧૮૮૬)

સ્ત્રીના નામ ઉપરની મીલકત ઉપરથી બીનામીનું અનુમાન

૩૦૯ જ્યારે કાંઈ મીલકત એક માણસે ખરીદ કર્યા પછી તે ખીજના કબજામાં હોય ત્યારે તે ખીજના કબજામાં હોવાની વાત બી-પરથી અનુમાન એવું છે કે પહેલા માણસે કરેલી ખરીદી કબજેદારની વતી બીનામી છે અને તે પ્રમાણે નથી એમ સાબીત કરવાનો બોલો તેમ કહેનાર ઉપર છે. હરીરામ વીં રાજકુમાર ઉપાદયા દ. લા. રી. ૮ કલ. ૭૫૬ ગમે તે પછી તે ખરીદી ખાનગી રીતે થઈ હોય કે જાહેર હરાજથી થઈ હોય તેની ચીંતા નહીં.

કબજા ઉપરથી બીનામીનું અનુમાન.

વિષ્ણંત—જ્યાં એમ હતું કે અમુક જમીનનો કબજો પ્રતીવા-દિએ પડાવી લીધાનું કહી કબજો લેવાનો વાદીએ દાવો કર્યો. પ્રતિ-

વાદીઓ કે લેખના કપળમાં એ જમીન હતી તેમણે કહ્યું કે હરા-
 ઇ વખત તે જમીન વાદીએ આપાશી વતી ખરીદ કરેલી છે. તેમાં
 હરાંયું કે એ કાર્ય ખીનામી નથી એ સાબોત કરવાના બોજો વાદી
 હપર છે. હરીરામ બી. રાજકુમાર ઉપાદયા ઇ.લા. રી. ૮ કલ.
 ૭૫૬; જાનમલમદ બી. હલાહીવશ્ચ ઇ. લા. રી. ૧ બલા. ૨૯૦

૩૧૦ હીંદુ અવિભક્ત કુટુંબના એક માણસના કપળમાં
 કાંઈ મીલકત હોય ત્યારે તે મીલકત તેની સ્વાંગ નથી પણ કુટુંબની
 મીલકત તેની પાસે છે એટલે કે તે મઝીઆરી છે એમ અનુમાન થાય છે.
 આ વિશે જુઓ મીલકત પ્રકરણ કમમ ૧૪૨ અને તેની ટીકા.

પ્રકરણ ૧૪

ચોક્કસ ઓયવસ્થા,

અંક ૧.

વેચાણુ ગીરો

૩૧૧ અરં કાયોથી મીલકતની ઓયવસ્થા કરવાનો પહેલો ભેદ વેચાણુ ગીરો, કે ખીજી રીતે અવેજ માટે મીલકત માંડવા વિશેનો છે, ઓરતને મળેલી મીલકતની ઓયવસ્થા કરવાના અધીકાર વિશે જી-ધન પ્રકરણમાં કહી ગયા છીએ. જેવી અટકાયતો ઓરતને વાર-સામાં મળેલી મીલકતની ઓયવસ્થાના સંબંધે રહેલી છે, તેવીજ અટકાયતો મરદના સંબંધે છે. માત્ર તેના અંશમાં ફેર છે. હીંકુ ધર્મ શાસ્ત્ર પ્રમાણે અટકાયત એ નિયમ છે. સ્વતંત્ર સત્તા એ અપવાદ છે. (મે. પે. ૫૨૦--૧) ખાપને દીકરા અટકાવે છે, ભાઈને ભાઈ અટકાવે છે, અને ઓરતને તેના વારસો રોકે છે. (મે. પે. ૧૯૫) મઝીઆરા કુટુંબમાં એ અટકાયતો ધણી વધે છે. તેમાં પણ દાયભાગ શાખા કરતાં મીતાક્ષરા ધણો ભારે ગુંચવાડા કરાવી મુકે છે. મુ. નનોમી વીં મવનમોહન ઇ. લા. રી. ૧૩ કલ. (૩૫) ના કામમાં પ્રીવિકાઉન્સીલે જણાવ્યું કે "મીતાક્ષરાનો એક નિયમ એવો છે કે વડીલો-પાછાંત મીલકતમાં દીકરા તેમના જન્મથીજ ખાપના સહહીરસેદાર" "તરીકે એકત્ર હક મેળવે છે, અને ખીજો નિયમ એ છે કે જે ક-" "રજ અનિતીના કારણસર કરેલાં નથી તેવાં, ખાપનાં કરજ ચુકાવવા" "પુત્રની કાયદેસર ફરજ છે; આ ખાપનેના પુરેપુરો અમલ કરવામાં ધણી" "ભારે મુશકેલી પડી છે એ વિશે કાંઈ પણ શંકા નથી. આંહી કે", "હીંકુસ્થાનમાં ચુકાએલા કેસો બધા પરસ્પર, સંપૂર્ણ રીતે મળતા" "છે એમ તો કહેવું તદન અસંભવિત છે."

ખીજી તરફ ખાપ કુટુંબનો સ્વભાવિક મેનેજર છે. સુરજવંસી કુંવર વીં સીવપ્રસાદસીંગ લા. રી. ૬ ઇ.અ. (૧૦૦) તેથી એ ગુંચવાડામાં ઉમેરો થાય છે. માટે પ્રથમ કુટુંબની મીલકતના ઓયવસ્થા કરવાના ખાપના અધીકાર વિશે જણાવીશું.

૩૧૨ ખાપના ઓયવસ્થા કરવાના અધિકારના સંબંધે તેની ખાપને સ્થિતિ વીશે જુકું જુકું કહેશું. પહેલું ખાપ તરીકે તેની સ્થિ-

ઓયવસ્થા વિશે સામાન્ય નિયમ

મઝીઆરાકુટુંબમાં દીકરા સાન

એ બાપના અ-
ધીકાર

તી વિશે લખ્યું. “પુત્રોના સહિસ્સેદારી હકમાં ગમે તેવી ‘ખામી’
“પડે તોપણ કેટલોક વખત થયાં એ તો એકસ રીતે સ્થાપિત થયું છે કે
ભાગલા કરજ માટે બાપ કરેલી વ્યવસ્થા સામે અથવા અનિતિ
‘ભરેલાં નહીં’ હોય એવાં કરજ માટે કરજદારોના ધલાજ સામે”
“પુત્રો પોતાના હક આડા લાગી શકે નહીં” મુ. નનોમી વબુવા-
સીન વી. મદન મોહન ઇ. લા. રી. ૧૩ કલ. ૩૫

આથી કરીને એ પ્રકારની વ્યવસ્થાઓ સંપૂર્ણ રીતે ન્યાયસર છે.

(૧) અનિતિ ભરેલાં નહીં હોય એવાં આગલાં કરજ માટે

બાપ કરેલું વેચાણ, ગરિ, તેવું ખીજું કાચ્ય. અને

(૨) તેવાં કરજ માટે થયેલા હુકમનામાંની ખળવણીમાં
થયેલું વેચાણ.

અપવાદ ૧—પણ એવી સરતે કે (૧) એ મીલકત બાપ કરજ
માટે માંડી નહોત્ય ત્યારે (૨) દીકરાને પક્ષકારમાં દાખલ કરવા જોઈએ;
અથવા (૩) બાપને મેનેજર કરી દાવો લાવવો જોઈએ; અથવા (૪)
ખળવણીમાં તે મીલકત પુરેપુરી ખરીદ થઈ હોય તો.

તે ચારમાંનું એક વાનું કરવામાં ન આવે તો ખરીદદારને બા-
પનો હિસ્સોજ પ્રાપ્ત થાય છે. મુ. નનોમી વબુવાસીન વી. મદન મો-
હન ઇ. લા. રી. ૧૩ કલ. ૨૧; જગાભાઈ વી. મુજળદાસ ઇ. લા.
રી. ૧૧ મુલ ૩૭; સખારામશેઠ વી. સત્તારામશેઠ ઇ. લા. રી.
૧૧ મુલ. ૪૨

અપવાદ ૨—હરરાજમાંથી વડીલો પાછુંત મીલકત ખરીદ કર-
નારને એ કરજ અનિતિના કામ માટે કરેલું હોવાની ખબર નહોત્ય
તો અનીતી ભરેલા કરજ માટે હરરાજ થયાના સખખથી તે રદ થશે
નહી. એ ખરીદદાર તદન ત્રાહિત હોવાથી કામના પ્રોચીડીંગ ઉપરથી
જણાય તેથી વીશેષ તજવીજ કરવા તેની ફરજ નથી. મુરજબંસી કું-
વર વી. શીવપ્રસાદસીંગ ઇ. લા. રી. ૫ કલ. ૧૪૮; શીવશંકર.
વી. પાર્વતી ઇ. લા. રી. ૪ મત્રા. ફુ. બે. ૬૬; રામફલસીંગ વી.
દીગનારાયણસીંગ ઇ. લા. રી. ૮ કલ. (૫૨૨) તેમાં ઠરાવું કે હુક-
મનામાંનો લેણદાર ખળવણીમાં પોતે ખરીદી કરે છે. ત્યારે તે ખરીદદારને
આ અપવાદનો લાભ મળતો નથી. તે તો ખાનગી વેચાણ લેનારની
સ્થિતિમાંજ રહે છે. (પૃ. ૫૨૨); લહમનદાસ વી. ગરીષ્ઠર ચોધરી
ઇ. લા. રી. ૫ કલ. ૮૫૫

ટીકા

મી. મેન કહે છે કે દીકરાનો, બાપને અટકાવવાના હક વિશેના મીતાક્ષરાનો નીચમ, બાપના નિતિ ભરેલાં કરજ પતાવવાની તેમની ધા-ર્મિક કરજ વિશેના મીતાક્ષરાના ખીળ નિયમને લીધે નહીં સરખો થઈ ગયો છે. (૩ મે. પે. ૨૮૦ અ. ૨૮૦ ઘ. અને ૩૦૨).

૩૧૩ જ્યારે બાપે કરેલી વ્યવસ્થા આગળું કરજ પતાવવા માટે નહોતી પણ શેકડ રકમના બદલામાં કરી હોય ત્યારે તેની સ્થિતિ ખીળ મેનેજરના જોબ છે. માટે પુરતી કાયદેસર જરૂરીઆતના કારણ-થીજ તે અને ખીળ મેનેજર કુટુંબની મીલકતની વ્યવસ્થા કરી શકે છે. મેલનારાયણ વી. જનકસીંગ ઇ. લા. રી. ૨ કલ. ૪૩૮; કુ-વર હસમતરાય વી. સુંદરદાસ ઇ. લા. રી. ૧૧ કલ. ૩૯૬.

ખીળ પ્રસંગે બાપના અધિકાર ખીળ મેનેજર જે વાળ.

જુલાસો ૧—આ નિયમને લીધે પુરતી જરૂરીઆતના કારણસર ખીળ મેનેજરે કરેલા કરજની બળવણીમાં થયેલા વેચાણથી ખીળ સહહિ-રસેદારનો હિસ્સો પણ ખરીદદારને પ્રાપ્ત થાય છે. પણ એવી સરતે કે તેવા કરજના દાવામાં ખીળ સહહિરસેદારને પક્ષકારમાં દાખલ કર્યો હોય તો સુબ્રામનીયમન વી. સુબ્રામનીયમન ઇ. લા. રી. ૫ મદ્રા. ૧૨૫; અલીલક્ષ્મીરાય વી. રુબીરાય ઇ. લા. રી. ૧૧ કલ. ૨૯૨; (મેનેજર તરીકે કરજ કરનાર ઉપર દાવો કર્યો હોય તો પણ.) મારુતી વી. લી લાલ્લંદ ઇ. લા. રી. ૬ મુંબ. (૫૬૪); કીરનસીંગ વી. મોરશ્વર ઇ. લા. રી. ૭ મુંબ. (૯૪); [પણ મદ્રાસ હાઈકોર્ટે કહ્યું કે મેનેજર તરીકે કરજ કરનાર ઉપર દાવો આપ્યો ન હોય તો (ખી-ળ સહહિરસેદારને પ્રતિવાદમાં દાખલ કરવા જોઈએ.)] મારરાયવમા વી. સમુદ્રાલા ઇ. લા. રી. ૮ મદ્રા. ૨૦૯

જુલાસો ૨—બાપે પુરતી જરૂરીઆત માટે વેચાણ કર્યું સાબીત ન થાય તો વેચાણ માટે લીધેલો અવેજ કરજના સ્વરૂપમાંથી જતો નથી. માટે બાપે કુટુંબની મીલકત વેચાણ કરી આપી હોય ત્યારે ખ-રીદી રકમ અનિતિના કારણ માટે લીધાનું દીકરા સાબીત ન કરી શકે ત્યાં કુટુંબ તેઓ એ મીલકતનો કાંઈ ભાગ ખરીદી રકમ પુરેપુરી ભરી શીવાય ખરીદદાર પાસેથી લઈ શકે નહીં. કુંવર હસમતરાય વી. સુંદર દાસ ઇ. લા. રી. ૧૧ કલ. ૩૯૬.

જુલાસો ૩—બાપે કરેલી વ્યવસ્થા જરૂરીઆત માટે નથી એમ સાબીત કરવાનો બોળો દીકરા ઉપર છે. જગાભાઈ વી. મુલ્લનદાસ ઇ. લા. રી. ૧૧ મુંબ. (૪૧). તા. ૩૦ જુન ૧૮૮૬

અધિભાજ્ય
જમીનદારી

૩૧૪ અધિભાજ્ય જમીનદારીની પણ તેજ રીતે પુરતી જરૂરીઆતના અભાવે જમીનદાર વ્યવસ્થા કરી શકે નહીં. રાજા નીલમણીસીંગ વી. લીક્મસીંગ (તા. ૧૦ માર્ચ ૧૮૮૨); મવાની ઘુલામ વી. દેવરાજ કુવરી. ઇ. લા. રી. ૫ અબ્દા. ૫૪૨.

ટીકા.

આ પ્રમાણે કુટલોક વખત સુધી વહીવટ ચાલ્યા બાદ ઠાકુર કપીલનાથ વી. સરકાર ૧૩ ઇ. લા. રી. ૪૪૫ ના કામમાં ઓફિસરીસ સર કાઉચ સાહેબે આ નિયમ હથેલી નાંખ્યા હતા. તે કામમાં એક બળવાખોરની બગીચા ખાલસા કરવામાં આવી. તેના દીકરાએ વાંધો લીધો કે મીતાક્ષરા પ્રમાણે તે મીલકતમાં મરિજમ થી હક રહેલો છે માટે મારા બાપની હયાતી સુધીને માટેજ ખાલસા થઈ શકે. તેમાં કાઉચ સાહેબે કહ્યું કે મીતાક્ષરા પ્રમાણે દીકરા જન્મ હકને લીધે વેંહેંચણ કરાવી શકે છે. પણ અધિભાજ્ય મીલકતની વેંહેંચણ થઈ શકતી નથી એટલુંજ નહીં પણ બાપના મરણ પછી પણ કાંઈ હિસ્સો ખીજા પુત્રને મળવાને બદલે માત્ર બડા પુત્રનેજ મળે છે માટે દીકરા બાપને શેકી શકતો નથી. મી. મેન આ હરાવના વાજબીપણા વીરો શંકા હાવે છે, પણ તેજ પ્રમાણે પ્રીવીકાઉન્સીલે આર્નલ્ડલ વે વી. મા હારાજા ધીરજ ગુરુ નારણદેવ (૫ મુ. ઇં અ. ૮૨) ના કેસને અનુસરી રાજા હદય આદિત્ય વી. જાદવલાલ આદિત્ય (ઈ. લા. રી.

૮ ફલ. ૧૮૯) ના કામમાં હરાવું પણ કેમનશીપ જોએ તેના તેજ જ જડજ સાહેબ આ હરાવમાં સામેલ હતા. અલહાબાદ હાઈકોર્ટે આ કેસમાં ખતાવેલા કેસમાં આ કેસથી જુદી પડી હરાવું કે હાય-બાગશાળા પ્રમાણે તેમ થઈ શકે પણ મીતાક્ષરાશાળા પ્રમાણે તેમ થઈ શકે નહીં; અને આખરે પ્રીવીકાઉન્સીલે આ કેસમાં આપેલા કેસમાં કહ્યું કે “જે નિયમ વેંહેંચણ થવાને માટે મને કરે છે તેજ” “નિયમ વ્યવસ્થા કરી કાંઈ બાગ જુદા પાડવા અટકાવે છે.”

પુરતી જરૂરીઆત કેવા પ્રસંગને કહેવી તે વિશે ક. ૧૪૬ અને ક. ૧૧૧ થી ૧૭૧ સુધી ની જુઓ.

જરૂરીઆતની
ખામી કોણે એમ
કેવી રીતે પુરી
પાડવી.

૩૧૫ પુરતી જરૂરીઆત હતી અને તેને માટે કાંઈ રકમ બી. પાડી મીલકત માંડી હતી એમ ખતાવવાનું અથવા પુરતી જરૂરીઆત માટે બાપ બી. પાડ કંઈ મીલકત માંડે છે, એમ ખતાવવાને સારા કારણ હતાં એમ સાખીત કરવાનું, કામ એ વ્યવસ્થાનો ભાગ લેવા

પ્ર. ૧૪૬. ૩૨૧ પુરતી જરૂરીઆતની સાબીતીનો થોલો.

માગનારનું છે, મેલ્લનારાયણ વી. જનકસીંગ ઇ. લા. રી. ૨ કલ
૪૩૮; કુવર હસ્મતરામ વી. સુદરદાસ ઇ. લા. રી. ૧૧ ક. ૩૯૬
(૪૦૦) હનુપરસાદપાંડે વી. મુ. બાબુકુવર મનરાજ ૬, મુદ. અ.
૩૯૩ ગુરુશર્મા વી. ગણપથપાંડાદ ઇ. લા. રી. ૫ મદ્રા. ૩૩૭

પણ એક ધણી તાજેતર કેસમાં મુંબાઈ હાઈકોર્ટે જણાવ્યું
કે એ બોલો પુત્ર હોય છે. જગાભાઈ વી. મુલ્લણદાસ ઇ. લા.
રી. ૧૧ મુદ. ૪૧ ૧૮૮૭ ખુદાદાનો મુદા તે નહીં હતો,

ખુલાસો-૧ જરૂરીઆત હતી એમ માનવાને ખરીદદારને સા-
રાં કારણ મળ્યાં હોય તો પછી વિશેષ તજવીજ કરવા તેને કારણ
નથી માટે વેચાણમાં લીધેલા પર્ષસા મેનેજર કયાં વાપરે છે એ જાણની
ખરીદદારને જરૂર નથી, મુ. નવરતન વી. બાબુગૌરીદત્તસીંગ ૬ વી.
રી. ૧૯૩

ખુલાસો-૨ અનિતા બરેલા કામ માટે પૈસા મેળવવા ખાપ
વેચાણ કરે અને ખરીદદાર શુદ્ધપ્રધીથી અને પુરતા આવેજ માટે ખ
રોદી કરે તોપણ શાને માટે વેચાણ કરવામાં આવે છે તે બીરોની ત
જવીજ કરવા ખરીદદારની ફરજ છે અને તજવીજ ન કરે તો ખાપવા
હીંસા જેટલો દરજે પણ એ વેચાણ કાયમ રહે નહીં. ચમાય-
લી કુવર વી. રામપ્રસાદ ઇ. લા. રી. ૨ અલ્હા. ફુ. બે. ૨૬૭;
ખીબ કેસમાં માત્ર પુત્રનોજ હીંસો મુક્ત કરવામાં આવ્યો છે.
જુઓ સુરજબંસંકુવર વી. શંકરપ્રસાદસીંગ ઇ. લા. રી. ૬ કલ.
(પ્રી. ક.) ૧૪૮

ખુલાસો-૩ કેસ ૩૧૩ નો પ્રતિબંધ ખરી રીતે જ વડીલો
પાર્શ્વત મીલકત કહેવાય છે તેનેજ લાગુ પડે છે. માટે ખાપ વડીલો
શીવાય ખીબના વારસામાં મળેલી મીલકતની ગમે તેવી રીતે અવસ્થા
કરી શકે છે. બાબુ નંદકુમાર વી. રામીઝદીન હુસેન ૧૦ બં લા.
રી. ૧૮૩

ખુલાસો-૪ જ્યારે ચોક્કસ ભાગે રકમ કાઢવાની જરૂરીઆત
હોવાનું સાબીત થાય ત્યારે કોઈ વેચાણ ખત રદ કરે અને જેટલી
રકમની જરૂરીઆત હતી તેટલી રકમ આપી જમીન કપળે લેવાનો
કુલમ કરે અથવા તો જરૂરીઆતના પ્રમાણમાં વેચાણ ખત રદ કરે
રામપ્રસાદ તેવાડી વી. જમનપ્રસાદ ૪ બં લા. રી. ૫. લા.
સી. ૧૧૮

ખુલાસો ૧ બીજા સહહિસ્સેદારોની સંમતી ભઈ વ્યવસ્થા કરવી એ જરૂરીઆતનીજ ખતાવણી કરે છે. ખાપની સંમતી વિના દીકરાએ કરેલું વેચાણ ૨૬ છે. સીવરતન વીં ગૌરબોહારી ૭ વીં, રી. ૪૪૬; દીકરાની સંમતી વગર વડીલો પાછાંત મીલકતનું ખાપે કરેલું વેચાણ દીકરા ૨૬ કરાવી શકે છે. અઘોરિરામ સુરવસીંગ વીં જ. કે. ક્રેન. ૫ બં. લા. રી. અપે. ૧૪; અવિભક્ત પુત્રો હોય ત્યારે તેમની સંમતી ખસ છે. ગુદા યએલા પુત્રોની સંમતીની જરૂર નથી. તરિબેગોની કુળી વીં જટાસંકર આગ્રા સ. દી. ૧૮૧૨ પ્ર. ૭૧ તેમજ કાકે ભત્રીજાની સંમતી વગર કરેલું વેચાણ ૨૬ છે ગોપાલદત્ત પંડે વીં. ગોપાલલાલ મીસર કલ. સ. દી. ક. ૧૮૫૯ પ્ર. ૧૨૧૪; ગંગુલુ વીં અંછાવાપુલુ ડ. લા. રી. ૪ મદ્રા. ૭૩; પુરતી જરૂરીઆત ખતાવવામાં આવે ત્યારે સંમતીની જરૂર નથી.

ટીકા.

કરજના સંબંધે કરજ વખત સહહિસ્સેદારો પુખ્ત વયના હોય તો અનુમાન એવું છે કે તે કરજ કુટુંબના કાયદા માટે કરવામાં આવે છે. (કુળનાર્જી વીં. બાબાજી ડ. લા. રી. ૨ મુ. ૧૧૧) અને કાંઈ કરજ માટે કુટુંબની મીલકત સાન ગીરો માંડી હોય ત્યારે આ કલમ પ્રમાણે અનુમાન તેથી બિલકુલે વેવાય એ દેખીતીજ વિશ્વતાવાળી વાત છે. પણ તેના એવી રીતે લેતાં ખુલાસો થાય કે કુટુંબ નો મેનેજર કામકાજને પ્રસંગે સામાન્ય રીતે જે કરજ કરે છે તે તેનાં અધીકાર માંહેનાં ગણી શકાય પણ તે કરજ માટે કુટુંબની સ્થાવર મીલકત માંડે ત્યારે વિશેષ જરૂરીઆત હોવી જોઈએ. માટે મીલકત મંડાવી લેનારે ખતાવી આવવું જોઈએ કે તે કરજ માટે વિશેષ જરૂરનું કારણ હતું.

મીલકત ઉપર
વ્યવસ્થાના અવ
જ માટે બોજો

૩૧૬ જ્યારે જરૂરીઆતની ખામીના કારણથી કુટુંબની મીલકતની વ્યવસ્થા ૨૬ થાય ત્યારે એ વ્યવસ્થાના અવેજ દાખલ મેનેજરે લીધેલી રકમ તેણે કરેલા કરજની રિયતિમાં રહે છે માટે તે રકમને કરજ વિશેના સંધના નિયમો લાગુ પડે છે. અને તે ઉપરાંત, એ રકમ માટે કરજ તરીકે કરજ વિશેના નિયમ પ્રમાણે સહહિસ્સેદારોની જે જવાબદારી હોય તેટલે દરજે, સદરકુ વ્યવસ્થાથી મળેલી મીલકત

ઉપર એ મીલકત મંડાવી લેનારનું ચાર્જ રહે છે. માઠાચરિત્રસાદવી, રામવાદસીંગ ૧૨ વં. લા. રી. ૯૦; કુવર હસતમરાય વી. સુંદરદાસ ૬. લા. રી. ૧૧ કલ. ૩૯૬

દ્રષ્ટાંત—જરૂરીઆત સાબીત થવાની આમીથી ખાપે કરેલું વેચાણ દીકરા સામે ૨૬ છે, પણ તે વેચાણ માટે લીધેલી રકમ અનિતિ ભરેલા કામ માટે લીધી ન હોય તો કરજ માફક તે રકમ માટે દીકરા જવાબદાર છે. વાસ્તે તે રકમ આપ્યા શિવાય વેચાણ આપેલી મીલકત ખરીદદાર પાસેથી પુત્રો લઈ શકતા નથી એટલે તે રકમ માટે ખરીદદારનો દીકરાના હોંસા ઉપર પણ ચાર્જ રહે છે. કુવર હસતમરાય વિ. સુંદરદાસ ૬. લા. રી. ૧૧ કલ. ૩૯૬

છુલાસો—થોડ ભાગે રકમ કાઢવાની જરૂરીઆત હતી એમ સાબીત થાય તો કાર્ટ કાંતે તે વેચાણ ખત રદ કરી જરૂરી આત હતી તેટલી રકમ આપી વેચેલી મીલકત કબજે લેવાનો હુકમ અથવા તો વેચાણ તેટલે દરજે કાયમ રાખેા રાજારામ તવાડી વી. લછમનપ્રસાદ ૪ વં. લા. રી. એ. સી. જે. ૧૧૮

૩૧૭ કાઈ પણ સહહિસ્સેદાર તેનો અવિભક્ત હિસ્સો વેચાણ ગણિથી માંડી શકે એવો નિયમ મુખ્ય અને મદ્રાસમાં તો ચોક્કસ રીતે સ્થાપીત થયેલો છે. કીસનસીંગ વી. મોરેસ્વર ૬. લા. રી. ૭ મુંબ. (૯૪);

પોતાનો મઝી-આરો હિસ્સો વેચવા સાટવાનો સહહિસ્સેદારનો અધીકાર

તોપણ ખંજાળા અને અદલાખાદ કાર્ટે એટલો ભાગ તો મંજૂર કર્યો છે કે કાંઈ સહહિસ્સેદાર ઉપર મેળવેલા હુકમનામાની ખખવણીમાં હુકમનામાનો લેણુદાર તેના મઝીઆરો હિસ્સો વેચાવી શકે અને હરણમાં ખરીદદાર સખસ તે હિસ્સો મુખ્ય અને મદ્રાસની માફક વેહેણુ કરાવી જુદો કઢાવી શકે છે. (૩ વેંચુ ૬૦૫); દીનદયાલ વી. જગદીપનારાયણસીંગ ૬. લા. રી. ૩ કલ. ૧૯૮; જોગલકી ઘોર વી. શવિસહાય ૬. લા. રી. ૫ મલ્હા, ૪૩૦ ચાલાજી વી. ગણેશ જર્નાદન ૬. લા. રી. ૫ મુંબ ૪૯૯; વરિરાગ વમા વી. સમુ. દ્રાળા ૬. લા. રી. ૮ મદ્રા. ૨૦૯

આથી કરીને ખંજાળા અને ખનારીસમાં મીતાક્ષરા પ્રમાણે ખીછ

* કુટનાટ—ચાર્જ અને લીઝન એ ખંને, મિલકત ઉપર અમુક પ્રકારના હક છે. તેમની વચે તફાવત એવો છે કે ચાર્જ પક્ષકારના કૃત્યથી ઉત્પન્ન થાય છે. લીઝન હક કાયદાના જોરથી પેદા થાય છે. ફીશરલી બોક્ ઝેનિંગલ પ્ર. ૭૭ અને ૧૦૨

શાળા જેવુંજ પરિણામ આવશે. ૩ વે. ૪. ૧૦૫; લક્ષ્મીવંદ વી. તો રતિલાલ (૬. લા. રી, ૧ અલહા. ૧૧૮) ના કામમાં અલ્હાબાદ હાઈ કોર્ટે ૪૨૧૦૫ કે સહહિસ્સેદાર વગર બીજા કોઈ ત્રાહીતને પાતાનો મ-ઝીઆરો માંડવાની કબુલાવત ન્યાયસર છે. અને તેનો અમલ કરાવી શકાય છે. મતલબ કરાર થાય છે. અને તેનું ઉલ્લેખ કરી ત્રાહીતને ફરેલું વેચાણ ૨૬ કરાવી શકાય છે. મી. મેન કહે છે ત્રાહીત જે કે આવા ક-રાર વીરોના અભાણપણામાં અરીદી ફરે છે તેવા સખસને તે કરાર બંધનકારક થું થશે.

મઝીઆરો હિ-સો વચાણુ ગી રાથી સ્વતંત્ર રી તે ક્યારે પ્રાપ્ત થાય

૩૧૭મ જ્યારે કોઈ સહહિસ્સેદાર વેહુંચણુ કરાંયા વ-ગર ગુજરી જાય ત્યારે તેનો મઝીઆરો હિસ્સો સહહિસ્સેદારીમાં મળી જાય છે અને પછી તેના કરજ માટે પાત્ર થતો નથી. માટે વેહુંચણુ પેહુલાં સહહિસ્સેદાર ગુજરી જાય તો તેનો હિસ્સો અરીદ કરનારને કાંઈ પ્રાપ્ત થશે નહીં. સલ્વારામ વી. હરીકૃષ્ણ ૬. લા. રી. ૬ મુ. ૧૧૩; તોપણુ સુરજવંસી કુવર વી. શ્રીવપ્રસાદસીંગ લા. રી. ૬ ૬. અ. ૧૦૪ ના કામમાં પ્રીવીકાઉન્સીલે જણાંયું છે કે કરજદારે હુકમ નામું મેળવી મળ્યાંરો હિસ્સો જમ કરાવી વેચાણુ માટે હુકમ થયો તોપછી અડચણુ નથી આ કરાવ પ્રમાણુ વેચાણુ માટે સહહિસ્સેદાર નો હિસ્સો જમ થયા પછી તે મરણુ પામે તોપણુ તેનો હિસ્સો અરીદ કરનાર વેહુંચણુ કરાવી મેળવી શકશે. તે પ્રમાણુ મદ્રાસ હાઈકોર્ટે ૪૨૧૦૫ બાદલરુક્ષણ લક્ષ્મણ વી. ૬. લા. રી. ૪ મદ્રા: (૩૦૭)

આ નિયમ બાપને લાગુ પડતો નથી.

અરીદદારને ક-બળનો હક નથી

૩૧૭ વે મળ્યાંરો હિસ્સોના અરીદદારને મળ્યાંરો કબજો અપાવવો વાજબી નથી દીનદયાલ વી. જર્મીદાન્નનારાયણસીંગ ૬. લા. રી. ૩ કલ ૧૮ અનંત વિગેશ જર્નદન ૬ લા. રી. ૫ મુ. ૪૯૯; પણુ તેને મળ્યાંરો કબજો કોઈ રીતે મળી ગયો તો સહહિસ્સેદારનો ધલાજ વેહુંચણુ કરવાનો છે, મહાબલાય વી. તીનાયા ૧૨ મુ. હા. ૧૩૮

મઝીઆરી મીલકતનો સ્વતંત્ર કબજો કોઈ રીતે મળ્યો તો તેને કબજામાંથી ખસેડાવવા બીજા સહહિસ્સેદારનો હક છે. વેંકટચેલા વી. તીનાયા ૫ મ. હા. ૧૬૬

૩૧૮ ધાવભાગશાળામાં (બંગાળામાં) દોકરા બાપના સહહિસ્સેદાર ગણાતા નથી. બાપ મુઆ પછી ભાઈઓ, પોત્રાઈઓ ધત્યા. સહહિસ્સેદાર થાય છે. તે પ્રસંગે પણુ તેમાંનો કોઈ મરે ત્યારે તેનો મઝીઆરો

પ્ર. ૧૪૬. ૧૧૯-૧૦ જુદી તથા સ્વોપાર્જીત મીલકતની વ્યવસ્થા થઈ શકે. ૧૪૯

હિસ્સો સહહિસ્સેદારી હકથી ખીજ સહહિસ્સેદારોને પ્રાપ્ત થતોજ નથી. તેના પોતાના વારસોને જાય છે એટલે કે અવિભક્તની રીતેજ મઝી-આરી હિસ્સો બતરે છે માટે તે હિસ્સાની કાંઈ પણ રીતે વ્યવસ્થા કરવાને અડચણ નથી. કમલાકંત વી. ગુરુગોવીંદ ૪ સ. દી. ૩૨૨ (૪૧૦)

ટિપ્પણ

આટલાજ કારણથી સને ૧૮૭૧ ના આક્ટ ૯ (મુદતનો) ના પરીચીટની કલમ ૧૨૬ નવા મુદતના આક્ટમાં દાખલ કરવામાં આવી નથી.

૩૧૯ અવિભક્ત ગૃહસ્થ પોતાની જુદી તથા સ્વોપાર્જીત મીલકતની ગમે તેવી રીતે વ્યવસ્થા કરી શકે છે. ગંગાવાદ વી. વામના-જી ૨ મુ. હા. ૩૦૪

અવિભક્ત ગૃહસ્થની જુદી મીલકત.

અપવાદ—પણ (મુંખઈ અને મીથીલા) રીવાય મીતાક્ષર શા-ખા પ્રમાણે દીકરાની સંમતી વગર સ્થાવર મીલકતની વ્યવસ્થા કરવા ખાપને અધિકાર નથી.

મુંખાઈ હાઈ કોર્ટ તો નહીં—મઝીઆરી તમામ મીલકતની ગમે તે રીતે વ્યવસ્થા કરવા ખાપને સત્તા આપે છે. ગંગાવાદ વી. વામનાજી ૨ મુ. હા. ૩૦૪; જંગમ મીલકતના સંબંધે તેવી સત્તા હોવાનું બધી કોર્ટોએ મંજૂર કર્યું છે. મદનગોપાલ વી. રામવશ્વંતે ૬ વી. રી. ૭૧ તેમજ

મીથીલાશાખા પ્રમાણે ખાપને પોતાની સ્વોપાર્જીતના સંબંધે કુલ સત્તા છે. વીશન પીયે વી. નાવામીસર ૧૨ વં. લા. રી. પ્રી. કા. ૪૩૦; લરિપરતાપ વી. રાજેન્દરપરતાપ (૧૨ મુ. ઇ. અ. ૧) ના કામમાં સ્થાવર જંગમ વચ્ચે ગભીર રીતે ભેદ રાખવાનો નિયમ જણાવ્યો છે.

ટીકા

આ નિયમનું કારણ એવું છે કે ખાપની સત્તા ઉપર અટકાયતોનું હોવી એ સહહિસ્સેદારીનું પરિણામ છે. કરુપા વી. અલગુ પીલાઈ ૬, લા. રી. ૪ મદ્રા. ૧૫૨. જુદી મીલકતના સંબંધે કે વિભક્ત હોય ત્યારે દીકરાઓ સહહિસ્સેદાર ગણાય નહીં.

૩૨૦ વિભક્ત ગૃહસ્થને પોતાની મીલકતની કાંઈ પણ રીતે વ્યવસ્થા કરવાને અડચણ નથી. કરુપા વી. અલગુ પીલાઈ, ૬, લા. રી. ૪ મદ્રા, ૧૫૨

વિભક્ત ગૃહસ્થનો વ્યવસ્થા હક.

પણ યાદ રાખવાનું છે કે તેને છોકરાં જન્મે કે તરતજ મીઠા-
જીરા શાળામાં તે છોકરા સહહિસેદાર થાય છે, અને અવિભક્ત કુટુંબ
યધ પડે છે. માટે છોકરા જન્મ્યા પહેલાં કરેલી વ્યવસ્થા રદ કરાવવા ઘીકરા
માગણી કરી શકે નહીં. બારીકઢતર ધી. ગ્રીવારીસીંગ ૯ વી. રી.
૩૩૭.

અઘાળાદ કારટે ઠરાવ્યું કે પુત્રનો જર્મ રહ્યા પહેલાં કરેલી વ્ય-
વસ્થા તે પુત્ર રદ કરાવી શકતો નથી. જાદોસીંગ ધી. મુ. રીણાપ. અ.
દા. ૧૧૩

પુત્ર જન્મ્યા પહેલાં અને દત્તપુત્રનું દરવિધાન થયા પહેલાં કરે-
લી વ્યવસ્થા તે પુત્ર રદ કરાવી શકે નહીં. રામમટ ધી. લક્ષમણ
જ્ઞાતામણ દ. લા. રી. ૫ મુવ. ૬૩૦; કસતુર મયાની ધી. આપા
દ. લા. રી. ૫ મુ. ૬૨૧; રામમટ ધી. લક્ષમણ દ. લા. રી. ૫
મુવ. ૬૨૭.

કમળાની જરૂર
૨ નથી.

૩૨૭ સહહિસેદારીએ પોતાના અખત્યાર પૈકી કરેલા વેચાણ કે
ગીરાધી માંડેલી મીલકતનો કબજો હોવાની કે આપવાની કેટલી જરૂર
છે તે વિશે સંખ્યાબંધ એક બીજાથી વિરૂધ ઠરાવો થયા પછી એમ
ચોકસી રીતે નિર્ણય કરવામાં આવ્યો છે કે વેચાણ ગીરા માંડનાર પાસે
કબજો હોવાની કે તેણે મંડાવી લેનારને આપવાની અવશ્યતા રહેલી
નથી. કાલીદાસ ધી. કનાહીલાલ લા. રી. ૧૧ દં. અ. ૨૧૯;
દ. લા. રી. ૧૧ કલ. પ્રી. કા. ૧૨૧; જગરવંદ ધી. ગદાપા દ.
લા. રી. ૯ મુવ. ૩૨૪; વાણુદેભાઈ ધી. નરસામા દ. લા. રી.
૫ મદ્રા. ૭૦

ટીકા

જગરવંદ ધી. ગદાપાના કેસમાં મુખ્ય હાઈકોર્ટ પ્રીવીકાઉન્સીલ-
ના સદસ્ય કેસને અનુમતી પોતાના આગલા સંખ્યાબંધ કેસો ૨૬
કેસ છે તેમાં વિશેષ કરીને પોતાનો છેલામાં છેલ્લો વાઈ સુરજ ધી. દ-
લપતરામ (દ. લા. રી. ૬ મુવ. ૩૮૦)નો કુલ અંશ કેસ ૨૬ કીધો છે.

લખાણની જરૂર
૨ નથી.

૩૨૮ હિંદુ ધર્મશાસ્ત્ર પ્રમાણે કોઈ પણ કાર્ય લખાણમાં થયા
જરૂર નથી માટે વેચાણ ગીરા મોઢે થવાથી રદ થતું નથી. હરમસા-
દ ધી. શાંતિદયાલ લા. રી. ૩ દં. અ. ૨૫૯

અપવાદ—પણ મીલકતની વ્યવસ્થા કરવાના આકટ (સને ૧૮૮૨

ના ૪) થી એમ ઠરાવ્યું છે કે રૂ. ૧૦૦ જીપરાંતનો સ્થાવર મીલકત ઉપરનો હક હિસ્સો લખેલા રજીસ્ટર કરાવેલા દસ્તાવેજથી માંડી શકાય. (જુઓ વેચાણ માટે તે આક્ટની ક. ૫૪ તથા ગીરો માટે ક. ૫૯) આ આક્ટના ઠરાવો મુજબ ઈલાકાને હજી લાગુ કર્યા નથી. માટે ત્યાં તો આ કલમનો નિયમ લાગુ રહે છે.

પ્રક ૨

અક્ષીસો

૩૨૩ જ્યાં મુકી કાંઈ કુટુંબ અનિમકત હોય છે ત્યાં મુકી મીતાક્ષરાચળા પ્રમાણે તે કુટુંબનો કાંઈ મેમ્બર ગ્રાહીતને કે સગા સંબંધીને કુટુંબની સ્થાવર યા જંગમ મીલકત પોતાના હિસ્સા જેટલી પણ અક્ષીસ આપી શકતો નથી. માટે તેવી રીતે કરેલી અક્ષીસ રદ થતાં અક્ષીસ આપેલી મીલકત પાછી લેવા ખીબ સહિસ્સેદારોનો હક છે. વંદારવનદાસ શ્રી. યમુનાવાદ ૧૨ મુ. હા. ૨૨૭; લક્ષ્મીશંકર બી. જૈ. જનાથ ડ. લા. રી. ૬ મુવ (૨૬)

અક્ષીસ આપવા નો અધીકાર અનિમકત કુટુંબમાં

દ્રષ્ટાંત અ ત્રાહીતને કરેલી અક્ષીસનો કેસ જુલા વા તૈમ્ના (૬ લા. રી. ૭ મદ્રા. ૩૫૭) નો છે. તે કામમાં બાપે ત્રાહીતને આપેલી અક્ષીસ પુત્રની ફરીઆદથી રદ કરવામાં આવી.

દ્રષ્ટાંત વ સંબંધીને કરેલી અક્ષીસનો કેસ પોનુસામી વા. થયા (૬. લા. રી. ૯ મદ્રા. ૨૭૩, તા. ૮ ફેબ્રુઆરી ૧૮૮૬) નો છે. તેમાં વાદીના બાઈએ પોતાની દીકરીના દીકરાને અક્ષીસ આપેલી સ્થાવર મીલકત પાછી લેવા દાવો કર્યો. પ્રતિવાદીએ વાંધો લીધો કે વાદીના મરનાર બાઈના હિસ્સા જેટલે દરજ્જે તે અક્ષીસ ન્યાયસર છે. તે પ્રસંગે એ અક્ષીસ રદ કરાવી અક્ષીસ કરેલી મીલકત પાછી આપવા વાદીને હુકમના મુકરી આપ્યું, અને ઠરાવ્યું કે હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રનો જે નિયમ મત્રીઆરી મીલકતની પુત્રીયો (વગર જરૂરીઆત) વ્યવસ્થા કરવાની સહિસ્સેદારને મનાઈ કરે છે તે નિયમ ત્રાહીતને કરેલી અક્ષીસને જેમ લાગુ પડે તેમજ સગાં સંબંધીને કરેલી અક્ષીસને લાગુ પડે છે. તેજ પ્રમાણે મુજબ હાઈકોર્ટ સંખ્યાબંધ કેસોમાં ઠરાવ્યું છે. રામમલ બી. લક્ષ્મણચૈતામણ ડ. લા. રી. ૫ મુવ. ૬૩૭

૧૧૨ વસીયત કરવાનો અધિકાર-જરૂરીયાતની વક્તીસ. પ્ર.૧૪ક.૧૨૪

વંદરાવનદાસ વિ. યમુનાબાઈ ૧૨ મુ. હા. ૨૨૯

અવિભક્ત હોંડુ
વશીયતનામું ક
રી શકે નહીં.

૩૨૪ વશીયત એટલે મૃત્યુ પછી અમલમાં આવવાની બ-
ક્તીસ. હોંડુઓમાં વશીયત પત્ર થવાનો રીવાજ સ્થાપન થયો છે.
બીરપરતાપ બી. રાજેન્દરપરતાપ ૧૨ મુ. હ. અ. ૩૮

હાલ આપેલી બક્તીસનો ક. ૩૨૩ માં આપેલો નિયમ, અવિ-
ભક્ત કુટુંબમાં વશીયતનામાંથી આપેલી મીલકતને સરખી રીતે લાગુ
પડે છે. લક્ષ્મીશંકર બી. વૈજનાથ દ. લા. રી. ૬ મુબ. ૨૪; પોનુ
સામી બી. થયા; દ. લા. રી. ૯ મદ્રા. ૨૭૨; વોટલા વટન બી. ય.
મનામા ૨ મ. હા. ૬; ગુફવાવટન બી. નારાયણસામી ૮ મ.
હા. ૧૩

સુલાસો ક. ૩૨૩ તથા આ કલમનો નિયમ અવિભક્ત સપ્તસગીરવો-
પાઈત તથા જીવી મીલકતને લાગુ પડતો નથી. સુરજુમળીદાસી બી. દો-
નવંધુ ૯ મુ. હ. અ. ૧૨૩; નરોત્તમ બી. નરસનદાસ ૩ મુ. હા
૯. સો. ૧

જરૂરીઆત મા
ટે કરેલી બક્તીસો

૩૨૫ જ્યારે જરૂરીઆતના કારણસર બક્તીસ આપવામાં આ-
વે તે પ્રસંગોને આ નિયમ લાગુ પડતો નથી. ખુશીના કારણસર
કરેલી બક્તીસોને લાગુ છે. મુ. રાધા બી. વૈસેતર ૬ અ. હા. ૨૭૯

ટીકા.

માત્ર જરૂરીઆત રીવાજ, ખીજા કારણસર વ્યવસ્થા કરવા મી-
તાક્ષરા મનાઈ કરે છે, એ નિયમનો, શુધ્ધબુધીથી અને ક્રીમતી વ્યવેજ-
નાદે કરેલા વેચાણ હાલ મંજૂર કરવામાં આવે છે, એ અપવાદ છે. તેનું
કારણ એ છે કે ખરીદદારની તરફેણમાં અવેજ અને શુધ્ધબુધીનાં કાર-
ણને લીધે ઈકવીટી રહેલી છે પણ બક્તીસના આધારે વગર
પૈસે ધવો રાખનારની તરફેણમાં કાંઈ ઈકવીટી હક રહેલો નથી.
નાદે સદરહુ નિયમનો તેથી વધારે વિસ્તાર કરી શકાતો નથી, અથવા
દાન પત્ર કે વશીયત પત્રના આધારે હક ધરાવનારની તરફેણમાં ઈ-
કવીટી હક ફેલાવી શકાતો નથી. (પોનુસામી બી. થયા દ. લા. રી
૯ મદ્રા. ૨૭૪) પણ તે બધું જરૂરીઆત રીવાજને માટે છે. તેની
જરૂરીઆતના પ્રસંગ ઉપર કાંઈ અસર નથી. મઝીઅસ કુટુંબના
મરદ અને ઝારતોને તથા પુત્રીઓને લગન વખત તથા ખીજા જીલ્લા
જીલ્લા પ્રસંગે જે બક્તીસો કુટુંબની રીત પ્રમાણે આપવી ધીત છે તે
બક્તીસો મંજૂર રહે છે. આનું કારણ હિંમત છે. જે કારણસર કરમાં

કરજ મંજુર રહે છે તે કારણ અર્થે કુટુંબની મીલકત વાપરવામાં આવે તે અથોળ નજ કહેવાય. સહુ વી. હરી મુ. હા. પ્રી. જ. ૧૮૭૭ પ. ૨૪ રાહી વી. ગોવીંદ ઇ. લા. રી. ૧ મૂલ. ૮૭; આવી બક્ષીને વારસાની ક રીતે બક્ષીસ નથી. અવેજવાળી કબુલાયત છે. નરવદાસ વી. મ હાદવનારાયણ ઇ. લા. રી. ૫ મુલ. ૮૮

૩૨૬ જ્યારે હિંદુ કુટુંબ વેહેંવાયલું હોય છે ત્યારે બક્ષીસથી, વ-શીઅતથી કે ખીલ ગમે તેવી રીતે પોતાની મીલકતની અવસ્થા કરવા છુટ છે, છળનારાય વી. રંગરાય ૪ મુ. હા. ૧; કાસ્તૂર અપાની વી. આપા ઇ. લા. રી. ૫ મુ. ૬૨૧

વિભક્ત હોંદુગ મે તેમજ અવસ્થા કરી શકે.

છુલાસો—જ્યારે કાંઈ હિંદુ તેના ભાગ્યેથી જુદા થએલા હોય તોપણ તેના દીકરા તેના ભોજાજ હોય ત્યારે વેહેંવાયલું આવેલી મીલકતના સમ્બંધે કે તે મીલકતની ગદ્દથી મેળવેલી મીલકતના સમ્બંધે તેને વિભક્ત ગણવાનો નથી. તેમજ બાળએથી જુદા થતી વખત દીકરા ન હોય પણ પાછળથી જન્મે તો તે જામ્યા પછી એ મીલકત (વકીલો પાઈન્ટ) ના સમ્બંધે ભેજો ગણાય છે. દીકરા જનમ્યા પહેલાં અવસ્થા ગમે તે રીતે કરી નાખી શકે. રામચંદ વી. જામનજી સીંગામળ ઇ. લા. રી. ૫ મુ. ૬૩૨; વાલમદાસ વી. મુ. જમીની ૭ મુ. ઇ. અ. ૧૬૪; શ્રીરમચંદ વી. મે. જો. મિ. રી. ૨ ઇ. અ. ૧૫૪—૧૮૩ જગમોહનલાલ વી. સરંગમલદાસ ઇ. લા. રી. ૧૦ મુલ. ૫૨૮

છુલાસો—૧ અવિભક્ત કુટુંબના સખસની સ્વેચ્છાઈત અને જુદી મીલકતને આજ નિયમ લાયુ પડે છે. મુ. મુનમીદાસ વી. વી નંબંધુ ૮ મુ. ઇ. અ. ૧૨૭; દલેકાંસીદાસ વી. દર્શનારાયણ ૧ લા. રી. ૨૭;

છુલાસો ૨ હિંદુ ઓરત પોતાના સ્ત્રીયતના માથી અવ-સ્થા કરી શકે છે. અશ્વયચંદર વી. સામસુદરો ૧ લા. રી. ૧૭૬; આથી ક. ૧૬૦ માં કહેલા નિયમમાં કાંઈ ફેરફાર થાય છે એમ સમજવું નહીં.

તેમજ તેણીના ધણી તરફથી વારસામાં કે વશીયતથી મળેલી જન્મ મીલકત વશીયતથી આપી શકે છે. દામોદર વી. પરમાણંદા-સ ઇ. લા. રી. ૭ મૂ. ૧૫૫ (૧૬૩—૪) મદ્રાસ કોર્ટ ધણી તરફથી વારસામાં મળેલી જન્મ મીલકત ઉપર ઓરતનો અટકાયતી હક હરાવે છે.

નરસીંહ વી. વેંકટાદ્રી દ. લા. રી. ૮ મદ્રા. ૨૬૦

વક્ષીસ લેનાર-
ની હયાતી,

૭૨૭ વક્ષીસ લેનાર સખસ વક્ષીસ અમલમાં આવતી હોય તે વખત હયાત હોવા જોઈએ; એટલે કે હાલની વક્ષીસમાં વક્ષીસ વખત હયાત જોઈએ. અને વચીઅતથી કરેલી વક્ષીસમાં વક્ષીસ કરનાર ના મૃત્યુ વખત હયાતીમાં હોવા જોઈએ. સૌદામોનીદાસી વી. જો. મેશચંદર દ. લા. રી. ૨ કલ. ૨૬૫; અલ્લ કાદર વી. સી. ૯. દરનર દ. લા. રી. ૯ મુ. ૧૫૮; સુરજમણીદાસી વી. વીનોબંદુ ૬ મુ. ૬. અ. ૧૨૩;

અપવાદ—પણ મરનારના મોત પછી દત્તપુત્ર લેવામાં આવે ત્યારે અથવા પુત્ર જન્મે તેની તરફેનમાં કરેલી વક્ષીસ ન્યાયસર છે. આ સંપત્તિ ન્યાયના જુગાણુ* (લીગલ પ્રીકરશન) વડે મરનારના મોત વખત હયાત હોવાનું માની લેવાય છે. ટેગોર વી. ટેગોર ૯ બં. લા. રી. ૪૭૭;

જ્યારે બોળવાળી વક્ષીસ હોય ત્યારે વક્ષીસ લેનાર તે વક્ષીસનો સ્વીકાર કરવાને લાયક હોવા જોઈએ. વચીઅતમાં સંમતીની જરૂર નથી. માટે ઘેલા કે સગીરની તરફેનમાં વચીઅતથી કરેલી વક્ષીસ ન્યાયસર છે; તેજ રીતે વચીઅતથી લેનાર વારસાને ખીજી રીતે નાલાયક હોય તેપણુ ચીંતા નહિ. કલદેવ નારાયણ વી. મુ. વુનાકૂમારી. માર્શ ૩૫૭.

ખુલાસો જ્યારે કાંઈ વક્ષીસ અમુક સખસોને એકત્ર કરી હોય અને તેમાંના એકાદ કે વધારે જણુ હયાત નહીં હોવાના કે કુરના સંબંધના કારણથી અથવા ખીજા કારણથી તે વક્ષીસ લેવાને અશક્ત હોય ત્યારે પધાના સંબંધે તે વક્ષીસ રદ છે. સૌદામોનીદાસી વી. મોગેસ્વંદર દ. લા. રી. ૨ કલ. ૨૬૫.

* ફીકશન એટલે ખોટી ઊભી કરેલી વાત કે સ્થિતિ. ન્યાયનું ફીકશન એના અર્થ એવા છે કે વસ્તુની ખરી સ્થિતિ લેવાયા અન્યાય થાય, અને ખોટી સ્થિતિ ધારણ કરવાથી ન્યાય થાય, એમ હોય ત્યારે તે ખોટી સ્થિતિની હયાતી માની લેવાને ન્યાય રજા આપે છે. આ માની લીધેલી વાત ન્યાયનું જુગાણુ* (ફીકશન) કહેવાય છે.

ટીકા

આનું કારણ એવું છે કે તે બધા સાથે લે એવો બક્ષીસ આપ નારનો ધરાવે છે માટે બીજાને રહેવા દઈ એકજ સખસ લઈ શકે નહીં.

૨૨૯ હાલની બક્ષીસમાં આપવાની મીલકત હયાતીમાં હોવી જોઈએ. હયાતીમાં હવે પછી આવવાની મીલકત બક્ષીસમાં આપી શકાતી નથી. વચીઅતથી આપેલી મીલકત મરનારના મોત વખત હયાતીમાં હોવી જોઈએ. (જુઓ સને ૧૮૮૨ ના આક્ટ ૪ કલમ ૧૨૨).

વસ્તુની હયાતી જોઈએ.

૨૨૯ બક્ષીસ આપનાર બક્ષીસ લેનાર ઉપર બીજા હયાત સ-ખસોની તરફેણમાં ગમે તેવા બોળવાળી સરતો મુકી શકે છે. સુરજમ-ની બી દોનારું છ મૂં. રૂ. ૧૨૩

સરતી બક્ષીસ મુકી સરતો.

ખુલાસો ૧—ગમેતો પછી એ બોળ બક્ષીસ લેનારે કંટકે કંટકે આપવાના હોય કે તેના મરણ વખત અમુક ખતાવ અને તો મીલકત બીજાને બાથ એવી રીતે હોય તો ચીંતા નહીં સુરજમની દાસી બી. દી નાંબંધુ છ મૂ. રૂ. ૧૨૩.

અપવાદ—પણ જેઓને બક્ષીસ આપી છે તેઓના વારસાના કમ કુચી રીતે થાલે એવી સરત થઈ શકે નહીં. જર્જીદ્રમોહન ટેગોરવી. ગર્જીદ્રમોહન ટેગોર છ મૂ. લા. રી. ૩૭૭

તેમજ સ્વતંત્ર માલિકી બધા છતાં માલિકીનું કાંઈ કામ કરી શકે નહીં એવી સરત પણ મુકી શકાય નહીં, જેમકે વહેંચણુ કે વ્યવસ્થા કરવાની અટકાયત મુકવી. આશુતોસ બી. દુર્ગાચર્ણ લા. રી. ૬ રૂ. ૧૮૨; મકુંદોલાલ બી. ગર્જીશ્વર રૂ. લા. રી. ૧ કલ. ૧૦૪

દ્રષ્ટાંત અ. બક્ષીસ આપનારની ઉત્તરક્રિયા બક્ષીસ લેનારે કરવી એવી સરત ન્યાયસર છે. રામનારાયણ બી. મુ. સુતવંસી ૩ શ દી. ૨૭૭;

દ્રષ્ટાંત બ. તેમજ આપનારનું ભરણ પોષણ કરવાની કે બીજા કોઈના ભરણપોષણની સરત ન્યાયસર છે રામનારાયણ બી. મુ. સુતવંસી ૩ સ. દી. ૩૭૭

દ્રષ્ટાંત ક. બક્ષીસ લેનારે રનાર બીપરના તમામ હકો છોડી દેવા અને બીજા કોઈ અર્થે ઉપાડવાં એવી સરત ન્યાયસર છે. માલવ. ચંદર બી. શામસુંદરી સ. દી. ૧૮૫૩ પૃ. ૧૦૩

દ્રષ્ટાંત ડ બક્ષીસ લેનાર અપુત્ર ગુજરે તો તેની ઓરતને વારસો નહીં જતાં બીજાઓને બધા એવી સરત ન્યાયસર છે. સુરજીમણી વી. દર્શિબંધુ ૯ મુ. ઇ. અ. ૧૨૩; પણ ત્યાર પછી વારસો કાણુ છે એટલે કે કોરોનાર અમુક માણુઓને બધા એવો વારસાનો ક્રમ બાંધી શકે નહીં જતીંદ્રમોહન ટેંગોર વી. ગણેન્દ્રમોહન ટેંગોર ૯ બં. લા. રી. પ્રી. કા. ૩૭૭

દ્રષ્ટાંત ગ મીલકતને બાંધી રાખવી અને તેની ઉપજ આવે તે મરદ વંશજોને વેંહેંચો આપવી એવી સરત નિર્ણય છે. સુલ્કમણી. ચંદર વી. મનોહરીદાસી ૩. લા. રી. ૭ કલ. ૨૬૯

દ્રષ્ટાંત ઢ જમીન બક્ષીસ આપી તેની સાથે વ્યવસ્થા કરવા નો પ્રતિબંધ મુક્યો તેમાં ૩૨૦ થુ. કે એ અટકાયત હિંદુ વંશજાના પ્ર- માણુ નિર્ણય છે. અનંથચરિય વી. નાગામથુ ૩. લા. રી. ૪ મદ્રા, ૨૦૦; પ્રોમોધોદાસી વી. રાધીકાપ્રસાદ ૧૪ વં. લા. રી. ૧૭૫

દ્રષ્ટાંત ફ તેમજ વેંહેંચણુ કરવા ન કરવાનો પ્રતિબંધ મુક્યા ની સરત નિર્ણય છે, જુદી જુદી અથવા એકજ બક્ષીસ આપવાને અટક થણુ નથી. રામપ્રસાદ વી. શીવચર્ણદાસ ૧૦ મુ. ઇ. અ. ૪૯૯

ગર્ભીત બોબ.

ઉ૩૦ ભરણુપોષણુ માટે પુરતી મીલકત રાખ્યા શિવાય કા- ઇ મીલકત બક્ષીસ કે તણિઅતનાગાથી આપી દેવામાં આવે ત્યારે જો- ઓના એ મીલકતના સમ્બંધે કે બીજી રીતે મરનાર ઉપર ભરણુપોષા- ણુને હક હોય તેઓના એ હકના બોબ સાથે એ મીલકત બધા છે. નર્મદા વી. મહાદેવનારાણ ૬. લા. રી. ૫ મુ. ૯૮

ઉ૩૧ હાલની બક્ષીસમાં કયજો મળવાની આવકય જરૂર છે, બક્ષીસ આપવા કબુલ કરેલી મીલકતનો કયજો મળ્યા વગર બક્ષીસ પુરું થતી નથી, હરજીવન આણંદરામ વી. નારણ હરીમાઈ ૪ મુ. હા. ર. સી. જો ૩૧; સને ૧૮૭૨ ના આક્ટ ૯ ની કલમ ૨૫

બક્ષીસ આપેલી મીલકતનો કયજો આપવાની રીત એ છે કે કયજો સોંપવો અથવા બાકુતે બાકાનો દસ્તાવેજ કરી આપ્યો હોય તે સોંપવા અથવા બાકુ હવે પછી બક્ષીસ લેનારને આ પવાની કબુલ કરાવવી. હરજીવન વી. નારણ હરમાઈ ૪ મુ. હા. ર. સી. જો ૩૧; હિંદુસ્થાનની બેંક વી. પ્રેમચંદ ૫ મુ. હા. રી. સી. જો. ૮૩; પલ્લની વી. સીલંબરા ૬. લા. રી. ૬ મદ્રા. ૨૧૭

અપવાદ ૧—આ નિયમ વસીયતથી કરેલી બક્ષીસોને લાગુ નથી એટલે કે કબજાની જરૂર નથી.

અપવાદ ૨—જ્યારે બક્ષીસ આપેલી મીલકતનો કબજો બક્ષીસ આપનાર પાસે ન હોય પણ ત્રાહીત પાસે હોય ત્યારે બક્ષીસ લેનાર તે મીલકત લેવા દાવો કરે તેમાં બક્ષીસ આપનાર બક્ષીસની વાત ઈનકાર ન કરે તો કબજો નહીં મળ્યાની વાત કાંઈ અસર કરતી નથી અને તે મીલકત (એ ત્રાહીતના કબજામાં) બક્ષીસ આપનારની કરે તો તે બક્ષીસ લેનારને તે અપાવી શકાય છે. કાલીદાસ વી. કનૈ-હીલાલ ઇ. લા. રી. ૧૧ કલ. (૧૩૨); બક્ષીસ આપનાર બક્ષીસની વાત ઈનકાર કરે તો કબજો નહીં મળ્યાના કારણથી દાવો ચાલી શકે છે. હરશીવન વી. નારણ હરીભાઈ ૪ મ. હા. ઇ. સી. જે. ૩૧

અપવાદ ૩—સ્નેહના કારણથી નજીકના સંબંધીની તરફેણમાં બક્ષીસની કબજાવત રજીસ્ટર કરેલા દસ્તાવેજથી કરી આપી હોય તો યોગ્ય છે. સને ૧૮૭૨ ના આક્ટ ૯ ની કલમ ૨૫ અપવાદ ૧ જુઓ.

ઉદાહરણ બક્ષીસ કે વસીયતના મું લખેલું થવાની જરૂર નથી. મોઢાનું વસીયત ન્યાયસર છે. મગવાન દલમ વી. કાલાશંકર ઇ. લા. રી. ૧ મું. ૬૪૧; તેજ રીતે વસીયત વગર લખાણ થઈ શકે છે. માહારાજ પરનાથ નારાયણસીંગ વી. માહારાજી શુભા કુવર લા. રી. ૪ ઇ. અ. ૨૨૮

અપવાદ ૧—પણ બંગાળા ઈલાકા, મદ્રાસ અને મુંબઈ રો-હરમાં સને ૧૮૭૦ ના આક્ટ ૨૧ ના ઠરાવોને લીધે મોઢાની વસી-યત મંજૂર રહે નહીં. તે શીવાય ખીલ 'જગોએ એ આક્ટ પછી પણ મોઢેથી વસીયત થવા અડચણ નથી. મગવાન દુલમ વી. કા-લાશંકર ઇ. લા. રી. ૧ મું. ૬૪૧

અપવાદ ૨—તેમજ સ્થાવર મીલકતની બક્ષીસ સને ૧૮૮૨ ના આક્ટ ૪ ની કલમ ૧૨૩ મુજબ રજીસ્ટર કરાવેલા દસ્તાવેજથી જ થઈ શકે છે; અને જંગમ મીલકતની બક્ષીસ રજીસ્ટર કરાવેલા દસ્તાવેજથી, અથવા કબજો આપીને થઈ શકે છે. આ આક્ટ મુંબઈ ઈલાકાને પં-ગબને અને બ્રિટીશ બ્રહ્મદેશને લાગુ કરવામાં આવ્યો નથી. મોઢે તે શીવાયના ખીલ ભાગોને આ અપવાદ લાગુ પડે છે.

અપવાદ ૩—કબજો આપ્યા વગર નજીકના સંબંધી અને સને

હના કારણથી પક્ષીસ આપવાની કબુલાયતો ૨૯૨૨૨ દસ્તાવેજથી કરી આપી હોય તોજ અમલમાં આવી શકે છે. સને ૧૮૭૨ ના આક્ટ ૬ ની કલમ ૨૫ અપવાદ ૧.

ધર્મદાય.

ધર્મદાય એટલે શું.

૩૩૩ જ્યારે કાંઈ મીલકત ધર્મકાર્ય અર્થે હમણું કે ભવિષ્યમાં અમલમાં આવે એમ પક્ષીસ આપવામાં આવે છે ત્યારે તેને ધર્મદાય કરી કહે છે. સાદી પક્ષીસ અને વશીઅત જ્યારે ધર્મના કારણસર કરવામાં આવે ત્યારે તે ધર્મદાય થઈ પડે છે.

માટે ધર્મદાય સંબંધી નિયમો પક્ષીસ અને વસિઅતનામા વિશેના નિયમોથી ધર્મનું કારણ પાર પડવાના સંબંધમાંજ જુદા પડે છે.

આપનારના અધિકાર.

૩૩૪ પક્ષીસ કે વશીયત કરવાના અધિકાર વિશેના સંધર્ભ નિયમો ધર્મદાય કરનારને લાગુ પડે છે. માટે કોઈ માણસ પોતાનો મંત્રીઓ, હિસ્સો ધર્મ અર્થે પક્ષીસ કે વશીઅતનામાથી આપવાને શક તીમાન નેથી. વંદરાવનદાસ વીં. યમુનાવાઈ ૬૨ મુ. હા. ૨૨૯; જ. ક્ષમીશંકર વીં. વૈજનાથ ૬. લા. રી. ૬ મુબ. ૨૪

પણ અવિભક્ત મીલકતના પ્રમાણમાં થોડા ભાગ ધર્મ કાર્ય માટે દીકરાની સંમતી લીધા વગર દાન આપી શકે છે. તે પ્રમાણ ઉપરાંત પક્ષીસ આપે તો તે બે ભાન થયાનું અનુમાન થાય પણ તે અનુમાન પુરાવાથી દુર થઈ શકે ૩૩૫ મુ. ૨૦૬

આપવાના પ્રકાર.

૩૩૫ ધર્મદાયના બે પ્રકાર છે. એક પ્રકારમાં કાંઈ મીલકત આપી ધર્મ અર્થે અર્પણ કરવામાં આવે છે. બીજા પ્રકારમાં મીલકત અમુક માણસને પક્ષીસ કરી તેમાંથી કાંઈ ભાગ ધર્મ અર્થે વાપરવાનો તેના ઉપર બોલો મુકવામાં આવે છે, કે જે બોલો દુસ્તના નામથી બોળાયા છે. મે. પે. ૩૬૧; ફતેસાહેબ વીં. વામોદર ૬. લા. રી. ૩ મુબ. ૮૪; બીજા પ્રકારમાં પણ પાછા બે બેદ પડે છે, તે એક: સદરહુ બોલો નામનો હોય કે અરેઅર હોય. મે. પે. ૩૬૨;

૩૩૬ જ્યારે મીલકત પુરેપુરી રીતે ધર્મ અથવા સાર્વજનિક કામ માટે અર્પણ કરી હોય ત્યારે,

(ખ) તે મીલકતના વારસાનો કામ ગમે તે રીતે દાન કરનાર

સ્થાપન કરી શકે છે.

(બ) તેજ પ્રમાણે હમેશને માટે વ્યવસ્થા સખંધી ગમે તે-
વી અટકાયત દાખલ કરી શકે છે. ચીઆનેવ વીં બોંગ્ચોંગ-
નેજ લા. રી. ૬ પ્રી, કા. અ. ૩૯૪; દ્વારકાનાથ વીં. ચરોદાપ્ર.
સાદ દ. લા. રી. ૪ કલ. ૪૪૫; લક્ષ્મીશંકર વીં વૈજનાથ ૬
મુ. ૨૪; સુશાલચંદ વીં મહાદેવગીરી ૧૨ મુ. દા. ૨૧૪

કુટુંબની દેવમુર્તી અર્થે કરેલા ધર્માદાય અને લોકાપયોગી કામ
માટે કરેલાં દાન વચ્ચે હિંદુધર્મ શાસ્ત્રો જુદાપણું રાખતા નથી. એવી
મીલકત હુકમનામાની પુખ્તવયનીમાં જન્મ થઈ હરાજ થઈ હોય તો તે
હરાજ ૨૬ થાય છે. રૂપાજગશેઠ વીં રૂપાજી ગોવિંદ દ. લા.
રી, ૯ મુબ. ૧૯૯

ટીકા

મે. વેસ્ટ તથા હુલુર કહે છે કે “જાથુને માટે કાંઈ મીલકત એ-
કજ રીતે ઉતરે અને એકજ સ્થિતીમાં રહે એવી સરતે ખાનગી મા-
ણસની તરફેનમાં કાંઈ બક્ષીસ થઈ શકતી નથી. ધણેખરે ભાગે તેવા
પ્રકારની બક્ષીસ પુરોહિત (કુલગોર) ની તરફેનમાં કદાચ થઈ શકે. હ-
મેશાં કાંઈ મીલકત પુરોહિતના કુલમાં રહે એવી બક્ષીસ કટલેક દરજ્જે
ધર્માદાયના પ્રકારની છે. કુલ માલેકીની મીલકતની ધર્માદાય સ્થા-
પન કરવામાં વ્યવસ્થા કરવાની બેહદ સત્તા છે. પણ સરત એટલીજ
છે કે ભરણુ પોષણના હકદાર સખસોના હકને ઈજા ન થાય. (તગ-
તયોહીનીદાસી વીં સુલ્કમણીદાસી ૧૭ વી. રી. ૪૧)

દાન કરનાર, હયાત ન હોય તેવા સખસોને દાન લેનારના વારસ
કસવી શકે છે. સુશાલચંદ વીં મહાદેવગીરી ૧૨ મુ. દા.
૨૧૪, અને કટલેક દરજ્જે વારસો હિતરવાની રીત અથવા વારસો
લેવાની સાચા મુકદ્દર કરી શકે છે.” ગ્રીધારીદાસ વીં નંદોકીશોર
(૧૧ મુ. દ. અ. ૪૨૧) ના કામમાં પ્રીવીકાઉન્ડરિલે કહ્યું કે “જ્યારે
કાંઈ માણસ કોલેજ કે કાંઈ ધર્મ કાર્યની સ્થાપના કરે છે ત્યારે તેના
વારસો હિતરવાનું નક્કી કરવાનો તેને હક છે” મુર્તી, દેવ કે ધર્મના
પદાર્થને મનુષ્યના રૂપમાં ગણવામાં આવે છે (માઝારાણી સિવિસરી
વીં મયુરનાથ ૨૩ મુ. દ. અ. ૧૭૦; મૂનશી મહમદ વીં કાલી-
ચર્ણ ૧૫ વી. રી. ૪૦૧) ધર્મ પુખ્તીઓ તેના એકજ ઉપયોગ કરી

શકે પશુ સામાન્ય રીતે વેદે પશુ કંઈ શકતા નથી. આનંદમય વી. વૈકુંઠનાથ ૮ વી. રી. ૧૮૩

હંત કયાનો પુ
રાવા.

આવા ધર્મોદાયની તકરારમાં સ્થાપના કરનારના ઇરાદા આજીવનકાળે જીવંત રહેવા જોઈએ અને તેના વારસો દરેકની આસપાસ આવેલી રીત જીવંત રહેવા જોઈએ. રાજાવર્મા વી. રજીવર્મા લા. રી. ૪ દ. અ. ૮૩

ધર્મોદાય વારસા-
માં ઉતરવાનો
આધાર.

૩૩૭ ધર્મ અર્થે પુરુષ રીતે દાન કરેલી મીલકતનો વારસો એક લીધા અને બોગવ્યા પછી દાન કરનારની સરતો પ્રમાણે ખીલને ઉતરે છે. જ્યારે દાન કરનારનું વ્યવસ્થા પત્ર ન હોય ત્યારે દરેક પ્રદારની રાશિ પ્રમાણે મીલકત વારસામાં ઉતરે છે. સુતરામલલિત વી. પર્યવસનમ્ લા. રી. ૧ દ. અ. ૨૦૮

જ્યારે દાન પત્રમાં વારસો ઉતરવા વિશે કંઈ જણાવ્યું ન હોય ત્યારે કટકાવત રાજાના દાસોના અમાલે સ્વભાવિક વારસોને મળે એવી જગીર દાનપત્ર ઉપન કરાવે છે એ નિયમ પ્રમાણે એ મીલકતનો વહિવટ કરવાનો હક દાન લેનારના સ્વભાવિક વારસોને ઉતરે છે. તો પશુ મીલકતનો કે તેના મેનેજમેન્ટની વહેંચણ થઈ શકતી નથી. આનંદમય વી. વૈકુંઠનાથ ૮ વી. રી. ૧૮૩; જાફર મોહીનીન વી. અલી મોહીનીન ૨ મ. હા. ૧૯

જ્યારે કંઈ ધર્મોદાયના મુખીની કુવારા રહેવાની કરજ હોય છે; ત્યારે તે, પોતાની પછી વહીવટ કરનારની, વચી અત્રા કે ખીલ રીતે નીમણુંક કરે છે. ગોંધારી વી. નેદકીશોર ૧૧ મુ. દ. અ. ૪૦૫

પશુ દાનની સરતોની સાથે પશુ વહીવટ કરવાનો હક તે વેચી શકે નહીં. રાજાવર્મા વી. રજીવર્મા લા. રી. ૪ દ. અ. ૭૬

જ્યારે દાન લેનારના વારસો અંધ પડે ત્યારે વહીવટનો હક પાછો એ સ્થાપના કરનારના સ્વભાવિક વારસોને મળે છે. કાલેસાહેબ વી. દામોદર દ. લા. રી. ૩ મુબ. ૮૪

૩૩૮ પુરુષ રીતે ધર્મ અર્થે દાન કરેલી મીલકતજ વેચી ગીરિ માંડી શકતી નથી કે ખીલ રીતે વ્યવસ્થા થઈ શકતી નથી, જરૂરી આતના અર્થ માટે તેની જીવજ માત્ર ખરેખર માંડી શકાય છે. પ્રસન્નકુમારી વી. મલાજ્જંદ બાબુ લા. રી. ૨ દ. અ. ૧૪૫; નારાયણ વી. ચીંતામની દ. લા. રી. ૫ મુબ ૩૯૩ (૨૯૬); યાજ્ઞાની કલેકટર વી. હ. રી. સીતારામ દ. લા. રી. ૬ મુબ. (૫૫૨)

તેમજ દેવસ્થાન કે ધર્મસ્થાનના વહીવટ હકની પણ વેંહેંચણ થઈ શકતી નથી. આળંદગઈ વીં વૈકુંઠનાથ ૮ જી. રી. ૧૯૩

તેમજ દાન લેનારના કરજ માટે હરરાજ થઈ શકતી નથી. વળા જગંસઠ વીં હુસ્નાજી ૬. જી. રી. ૯ મૂ. ૧૬૯

૭૩૬ પુર્ણીતે ધર્મદાય આપ્યા પછી તે કાંઈ રીતે પાણું લઈ શકાતું નથી. આળાનો કળેકટર વીં હરી સીતારામ ૬. જી. રી. ૬ મૂ. (પપર); તેની કરજો ખલવવાની દાવો કરી કરજ પાડી શકાયછે. જૂગલ માહેની વીં મૂ. સુલમણીરાસી ૧૪ મ. ૬. અ. ૩૦૨

૭૪૦ જ્યારે અપુર્ણ રીતે ધર્મદાય આપવામાં આવે એટલે કે ધર્મદાયના રૂપમાં કાંઈ વશીઅતનામું કરવામાં આવે પણ જેના લાભમાં વશીઅત કર્યું છે તેના માટેજ ખરી રીતે એ વશીઅતનામું હોય અને તેના ઉપર કાંઈ ધર્મ કાર્ય કરવાનો બોલો મુક્યો હોય ત્યારે તે ધર્મદાયનો વિચાર હાંકુશાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણિયરો, માટે આ મીલકતનો અમુક રીતેજ વારસો ઉતરે તથા તેની વ્યવસ્થા અમુક રીતેજ થાય અથવા ન થાય એવા તેમાં કાંઈ ઠરાવો હોય તે તે સાચ રદ સમજવા. આનું પરિણામ એ થરો કે વારસો બીતરવા વિશેના નિયમોના સંબંધે તે વશીઅતનામું રદ કરવામાં આવશે અને પાડીના ભાગે કાયમ રહેશે એટલે કે તેમાં જણાવેલા ધર્મકાર્ય, દેવ, મુર્તી અને પુજા માટે જોઈતા ખર્ચો ઉપાડવાની સ્વભાવીક વારસોનો જવાબદારી રહેશે. ફ- તેસાદેશ વીં દામોદર ૬. જી. રી. ૩ મૂ. ૮૪

અપુર્ણ ધર્મદાય.

જે સખસ વારસાના કામમાં હોય અને પુજા તથા ખીજાં જરૂરના કામકાજો ખલવવાને લાયક હોય તો તે સખસને આવી રીતે ધર્મ માટે મળેલી પક્ષીસ વેચાણથી કે ખીજી રીતે આપી શકાયછે. મંજારામ વી. પ્રાણશંકર ૬. જી. રી. ૬ મૂ. ૨૯૮ ના કામમાં બેનના ધીરજાને કરેલું વેચાણ મંજુર કરવામાં આવ્યું.

પ્રકરણ ૧૬.

વેહંચણુ

અંક ૧

વેહંચણુમાં હિસ્સો લેવાને હકદાર સખસો.

વેહંચણુ એટલે
શું.

૩૪૧ વેહંચણુ એટલે મઝીઆરા અથવા સંમૂલ કુટંબના સહહિસ્સદારોના હક હિસા જુદા પાડવાની રીત (કર્નીંગ. ૧૦૫) મેશ વેસ્ટ અને દુલર પણ તેની આવીજ વ્યાખ્યા આપે છે.
૩ વે.સુ. ૫૯૭(૧)

વેહંચણુની ઉ
દાહરણ.

૧ જ્યારે સ્વોપાર્જીત કે જુદી મીલકત વધારે સાધારણ અને સહી સલામત થઇ પડે ત્યારે વેહંચણુ કરવાની ધ્વજા ઉત્પન્ન થાય, જ્યારે કુટંબના ખીજાં માણસો કરતાં હું વધારે કમાઉં એમ તે કુટંબના કાંઈ માણસના મનમાં લાગણી થાય ત્યારે પોતાની મહેનતના ફળમાંથી ખીજા ભાગ લઇ જવા ન પામે એમ અગાઉથી જાણવણુ થવાની ધ્વંતેભરી તેને રહે. પણ એક માણસને લાભ થાય તે ખીજા બધાઓ ખુબી એટલા માટે વેહંચણુ નહીં કરવા તરફ કુટંબની લાગણી એટલી બધી તો જખરજસ્ત છે કે જો આદાલત નિચારે તરફથી બાહારનો ટુકડો ન મળે હોત તો વેહંચણુ કરવાની રીત નીકળીજ નહીં હોત એમ સંભવે છે. આ ટુકડો ખરેખરો મળેલો જોખ્યે છીએ. કુટંબ મઝીઆર હોય છે ત્યાં સુધી ધર્મક્રિયાઓ ખુખીજ માણસ કરે છે. પણ જ્યારે તે કુટંબના કટકા થાય ત્યારે તેટલીજ ધર્મક્રિયાઓ વધી પડે, અને તેથી કરી તેટલોજ આદાલતને વધારે લાભ થાય. સંસ્કૃત ગ્રંથકારો આ કારણસર વેહંચણુની વકીલાત કરવામાં તદ્દન નીખાલશપણુ વર્તી છે મનુ કહે છે કે ભેળા રહો અને ધર્મક્રિયા ચાલતા હો તો જુદા થાઓ. જુદા રહેવામાં ધર્મ ક્રિયા વધે છે માટે વેહંચણુ ન્યાયસર છે. (મનુ ૮:૧૧૧) આમાં કુલુક મટ એટલો ઉમેરો કરે છે કે વેહંચણુ કરવાની રીત ન્યાયસર છે એટલુંજ નહીં વખાણુ તે વખાણુના લાયક છે તેમજ ગૌતમ કહે છે કે જો વેહંચણુ થાય તો ધર્મક્રિયાની વધારે લાયકી પ્રાપ્ત થાય છે. (૨૮:૪) મે. પે. ૨૧૬

૩૪૨ સહહિસેદારની જે વ્યાખ્યા સહહિસેદારી હકના સંબંધમાં ક. ૨૨૫ માં આપી છે તે વ્યાખ્યા વેહેંચણુ ન્હાં કારણસર પણ ભાગ્ય સમજવી. પણ ચાલે રાખે કે તે મીતાક્ષરા થાળા માટે છે.

દાખલાગથાખામાં કાંઈ હિંદુ મરણ પામે ત્યારેજ તેના દીકરાઓ સહહિસેદાર થાય છે, અને તેમાંના એકના મરણથી વારસાના ક્રમ પ્રમાણે તેનો હિસ્સો જેને બીજરે છે તે સખસ મરણ પામેલા સહહિસેદારની જગ્યાએ દાખલ થાય છે અને તે પછી તે સખસ મરદ હોય કે સ્ત્રી હોય તેની આંત નહીં.

સહ હિસેદાર એટલે શું.

- (૧) મીતાક્ષરા.
(૨) દાખલાગ.

(૨) શરૂઆતમાં વેહેંચણુની રીત ધણી નબળી હોવી જોઈ એ તે વખત મીલકતમાં દીકરાનો જન્મ થી હક નહીં હતો. જે કાંઈ સહહિસેદાર જુદા નીકળી જવાનું ધારે તે સખસ માત્ર નામનો જ હોય, અથવા ખીજ ભાગીદારો મૃત્યુથી થઈ આવે તે લઈને નીકળી જાય. એટલું તો તદ્દન ચોક્કસ છે કે શરૂમાં દીકરો બાપને વેહેંચણુ કરી આપવાની ફરજ પાડી શકતો નહીં, મનુ કહે છે કે બાપના મરણ પછીજ વેહેંચણુ થાય અને જ્યાં સુધી માબાપ જીવે છે ત્યાં સુધી દીકરાનો મીલકત ઉપર કાંઈ અપભ્રંશ નથી, કુલુકમદ તેમાં બંધેરો કરે છે કે બાપની મૃત્યુ હોય ત્યારે તો તે વેહેંચણુ આવે; અને તેજ પ્રમાણે એક પછી એક થોડું થોડું વધારતા ગયા. પાછળથી એમ થયું કે બાપ જો વૃધ થયો હોય અથવા મનની સ્થિરતામાં ન હોય ત્યારે તેની મરણ વિશ્વ પણ વેહેંચણુ થઈ શકે. છેલ્લું પગથીયું એ થયું કે વડીલો પાછળત મીલકતમાં બાપ અને દીકરાનો સરખો માલિકી હક ગણાવા લાગ્યો. ત્યારથી એવો નિયમ નીકળ્યો કે દીકરાઓ વડીલો પાછળત મીલકતની વેહેંચણુ કરાવી શકે, મરણઆર કુટુંબ મરણમાં આવે ત્યારે તોડી શકાય એવું એક પંચાળું થઈ પડ્યું અને વેહેંચણુ સામેની બધી અટકાયતો ખંધ પડી. મે. પે. ૨૧૬-૭.

દાદાની મીલકતમાં દીકરાં તો જન્મ હક.

વેહેંચણુ ક્યારે થઈ શકે તે વિશે જણાવતાં જે નિયમોનો મીતાક્ષરા આગલા અંકમાંથી બીજરો કરે છે તે ઉપરથી એમ નહીં થાય છે કે બાપની હયાતીમાં નિયમ ત્રણ પ્રસંગે વેહેંચણુ થઈ શકે

મીતાક્ષરાએ લીધેલો અર્થ.

- (૧) વેહેંચણુ આવવા બાપની મરણ થાય ત્યારે;
(૨) માને છોકરાં થતાં ખંધ થાય ત્યારે; અથવા,

દ્રષ્ટાંત બ—અ દાયબાગ શાળામાં જે અને કયે અવિભક્ત પુત્રો મુકી ગુજરી જાય છે, ત્યાર પછી ક, વીધવા મુકી ગુજરી જાય છે ત્યારે તે, વીધવા અને જે સહહિસેદાર થાય છે. વિધવાની અવેળ દીકરી કે મા મુકી ગુજરી ગયા હોત તો તે દીકરી અથવા મા, તેના મઝીઆરા હિસ્સાના સંબંધે જે નથી સહહિસેદાર થાત.

દ્રષ્ટાંત બ—જે પુત્ર અને એક ખીજા મરણ પામેલા પુત્રનો પૈત્ર ક મુકી અ ગુજરી જાય છે. ત્યારે જે અને તેના મરણ પામેલા ખાધનો પૈત્ર ક સહહિસેદાર થાય છે. હવે જો અ ના મરણ વખત ક હયાત નહોત અને ક નો પુત્ર જે હયાત હોત તો જે જે નો સહહિસેદાર થાત નહીં, કારણ કે દાયબાગ શાળા પ્રમાણે પણ પૈત્ર અને પરપૈત્ર પુત્રોની સાથે વારસો લે છે. પરપૈત્રનો પુત્ર તે શાળાના વારસાના કમમાં નથી.

(૩) ખાપ આડે રહેતે થઈ જાય કે તેનું મન કે શરીર વ્યાધીથી પીડીત થઈ પડે ત્યારે.

(મીતા. ૨:૭) અને પછી એ નિયમ વીશે કંઈ વાંધો ખતાવ્યા શીવાય આ નિયમનો ઉતારો કરે છે: (૪) માવતરના મરણ પછી જન્મે ત્યારે વેહેંચણુ થઈ શકે. પણ વડીલોપાઈત મીલકતની અંકર ખાપના હક વિશે જણાવતાં આ બધા ઉતારાનો એમ ખુલાસો કરી નાંખે છે કે તે નિયમો ખાપની સ્વોપાઈત મીલકતને લાગુ પડે છે, અને છેવટે એમ નિર્ણય લાવે છે કે દાદાની મીલકતની વેહેંચણુ છોકરાંની મરણથી થઈ શકે છે (મીતા. ૧:૪:૫-૭-૮-૧૧) આજ પ્રમાણે મરણ જણાવે છે.

ખંગાલાએ લી-
ધેલો અર્થ.

ખંગાળામાં તેથી ઉલટ કાર્ય થયું. ખાપની હયાતીમાં વેહેંચણુ ન થઈ શકે એ વિશેનો આગલા અંકકારોના મત પોતાની પુષ્ટીમાં લઈ જીમુતવાદન એમ નિર્ણય કર્યો કે ખાપના મરણથી મીલકત પ્રાપ્ત થાય છે. તેમના જન્મથી પ્રાપ્ત થતી નથી. માટે વડીલોપાઈત મીલકતની પણ ખાપની હયાતીમાં વેહેંચણુ થઈ શકતી નથી. વાય. ૧:૧૧:૩૧, ૩૮—૪૪.

આનું પરિણામ એકંદરે એ છે કે સહહિસેદાર વચ્ચે જન્મે ત્યારે વેહેંચણુ કરવા હક છે એ નિયમ સર્વ ઠંકાણે કબુલ કરવામાં આવ્યો છે પણ ખંગાળા(દાયબાગ) શાળાના અંકકારો દીકરાને ખાપના સહહિસેદાર ગણવા ના પાડે છે. ખીજે બધે ઠંકાણે દાદાની મીલકતમાં દીકરા ખાપના સહહિસેદારો ગણાય છે. મે. પે. ૨૨૩.

દ્વિતીય ક— વ અને ક નામના બે પુત્રો મુકી અ મરણ પામે છે ત્યાર પછી ક એક ઢ નામનો પરપૌત્ર મુકી ગુજરી જાય છે ત્યારે ઢ વ નો સહહિરસેદાર થાય છે. કમકે અ ના મરણ થા તેના વારસો વ અને ક ને ભત્રીયો; અને ક ના મરણ થી તેના મઝીઆરો હિરસો તેના પરપૌત્ર ઢ ને ભત્રીયો.

ટીકા

મીતાક્ષર શાળા અને દાયભાગ શાળાના સહહિરસેદારો વચ્ચે બે તફાવત છે: (૧) દાયભાગ પ્રમાણે પાપની સાથે પુત્ર, પૌત્ર કે પરપૌત્ર સહહિરસેદાર થતા નથી. પણ તેના મરણ પછી એક શાખા સાથે ખીજી શાખાના જગુ પેઢી સુધીના વંશજો અનુક્રમે સહહિરસેદાર થાય છે અને (૨) સહહિરસેદારના મરણ થી તેના વારસ સહહિરસેદારીમાં દાખલ થાય છે. મીતાક્ષર પ્રમાણે ખીજી સહહિરસેદારને જ તેના હિરસો પ્રાપ્ત થાય છે. ઐરત કાઠિ દાખલ થઈ શકતો નથી.

બે શાળા વચ્ચે મળતાપણું એટલું જ છે કે વારસો ભિતરવા વખત ત્રણ પેઢીના વંશજ મરણ પામ્યા હોય તેના વંશજ સહહિરસેદારીમાં દાખલ થઈ શકતો નથી.

મીતાક્ષર શાળામાં શુદ્રનો અનૌરસ પુત્ર ઐરસ પુત્રની સાથે વારસો લે છે તોપણ મીતાક્ષર પ્રમાણે દાદાની મીલકતમાં તેને પાપના સહહિરસેદાર તરીકે ગણવા મદ્રાસ હાઈકોર્ટે બિપરા બિપર ના પાડી છે તેથી તેટલે દરજ્જે તે અપવાદ છે. તે તત્ત પ્રમાણે તેના હક મીતાક્ષર અને દાયભાગ શાળામાં સરખો થઈ પડે છે. મેશ વેસ્ટ અને જૂલર કહે છે કે શુદ્રના અનૌરસ પુત્રને અપ્રતીપંધાય હકથી લેનાર બોરોના પ્રકરણના છેડે બીસાનેશ્વર (મીતાક્ષરના કર્તા) મુકે છે (મીતા. ૧: ૧૨) માટે તેમને અપ્રતીપંધ દાય હકથી લેનાર દાખલ ગણવા જોઈએ તોપણ એમ તો તેઓ સાહેબ જણાવે છે કે તેમના હકમાં મીતાક્ષર એ જ્યાં ફેરફાર કર્યો હોય ત્યાં તો તે ફેરફાર પ્રમાણે કરવું જોઈએ. મદ્રાસ હાઈકોર્ટે તેચુકાદા એવા આધારે કહ્યું છે કે પાપની મરણ થી અર્ધ હિરસો અનૌરસ પુત્રને મળે એમ મીતાક્ષર કહાવે છે. આનું પેહેલું પરીણામ એવું છે કે પાપનો તે સહહિરસેદાર (દાદાની મીલકતમાં) થતો નથી, અને ખીજું પરીણામ એ છે કે અધીભકત કુટુંબમાં ઐરસ પુત્રના અભાવે ખીજી સહહિરસેદારો સાથે મરનાર શુદ્રનો અનૌરસ

૨સ પુત્ર સહહીસેદાર થતો નથી. દાયબાગ શાખામાં સહહીસેદારી હકથી મીલકત કાઢને મળતી નથી. વારસ તરીકે મળે છે, તોપણ કાઢ માણુ સના વારસામાં તેના હયાત પુત્રની સાથે પ્રથમ મરણુ પામેલા પુત્રનો અનૌરસ પુત્ર તેના પાપના પ્રતીનીધી તરીકે હીસો લેવાને હકદાર થાય કે કેમ એ સવાલ છે. ધર્મ ક્રિયા કરવાને તે કહો લાયક ગણાય તે ઉપર તે સવાલના ચુકાદાનો આધાર રહેશે.

વહુ ચણુ માં દરક
હિસેદારનો હિસો

૩૪૩ દરેક સહહીસેદાર મઝીઆરી મીલકતની વેહુ ચણુમાં અડક હીસો લેવાને હકદાર છે. મે. પે. ૩૯૫ પેટા સહહીસેદાર અ ન સહહીસેદાર વચે ભુખ પાવાની નથી; જેમકે, અ ન બ અને ક કરીને બે દીકરા છે. ક ન પાછા ઢ અને ફ કરીને બે દીકરા છે. તેમાં અ, બ, અને ક સહહીસેદારો છે; ક, ઢ અને ફ પેટા સહહીસેદાર છે. ક બે સ્થિતિ ધરાવે છે તેનું કારણુ ઉઘાડું છે. અ અને બ સાથે વેહુ ચણુમાં સહહીસેદાર તરીકે એટલે પોતાની અને પોતાના બે દીકરાની વતી તે ઉભો રહે છે. એ વેહુ ચણુમાં તેને બામ જે હીસો આવે તેની પાછી ઢ અને ફ સાથે વેહુ ચણુ કરવામાં પેટા સહહીસેદાર તરીકે બીજો રહે છે.

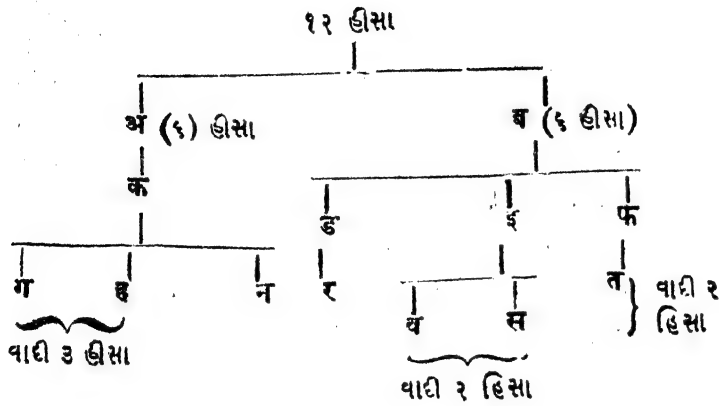
પેટા સહહીસેદારો, જે સહહીસેદારના પેટામાં પોતે હોય તેના હીસામાંથી અડક હીસો લેવાને હકદાર છે. જ્યારે પેટા સહહીસેદારો જુદા જુદા સહહીસેદારના પેટામાં હોય ત્યારે દરેક સહહીસેદારનો હીસો તેના પેટાના સહહીસેદારોમાં સરખી રીતે વેહુ ચણુ એટલે કે પેટા સહહીસેદારોમાં પ્રથમ શાખાદીઠ અને પછી માથાદીઠ ગણતરી થાય છે. માંજાનાથ વીં નારાયણ ૬. લા. રી. ૫ મદ્રી. ૩૬૨; સમરણસીંગ વીં સેવનસીંગ ૨ કલ. સ. દી. ૧૬,

ધણુ સહહીસેદારમાંથી કાઢ પોતાનો હીસો કહારી લઈ જુદા પડે તેથી કરીને બાકીના સહહીસેદારો અવશ્ય જુદા પડે છે એમ થતું નથી. જેઓ જુદા પડતા નથી તેઓ તો અવિભક્ત સ્થિતિમાંજ રહે છે. એમ રાધાચર્ણદાસ વીં કૃપાસીંધુદાસ ૬. લા. રી. ૫ કલ. ૪૭૪ ના કસથી જુદા પડી ઉપેન્દ્રનારાયણ વીં ગોપીનાથ ૬. લા. રી. ૬ કલ. ૮૧૮ ના કામમાં ઠરાવ્યું.

જ્યારે એક સહહીસેદાર જુદા પડે ત્યારે તે જુદા પડતી વખતે બાકીના બેજા રહેલા સહહીસેદારોના હક રહે તેજ પ્રમાણમાં

પ્ર. ૧૫ ક. ૨૪૨ થાંદે ભાગે વેહેંચળ થયા પછી હિસ્તાનું પ્રમાણ. ૧૬૭

તેમની વચે વેહેંચળ થતાં તેઓ લેછે. સરખી રીતે લેતા નથી;
નેમક,

અ અને બ ના મઝીઆરામાં અ અને બ મરણ પામે છે ત્યાર પછી ઢ, ઈ, ફ, ગુજરે છે, અને પછી ક ના બે દીકરા, ઢ ના બે દીકરા અને ફ ના એક દીકરા વેહેંચાવવા દાવો કરેછે. તે વેહેંચણના કારણસર કુટુંબની મીલકતના બાર ભાગ પાડવામાં આવ્યા. તેમાં છ ક ની શાખામાં, તેમાંથી ક અને એક દીકરા જે ભેગા રહેવાજી ધારે છે તેમના ત્રણ હિસ્સા, અને બે જુદા થવા ધારે છે તેમના ૩ હિસ્સા, અને જ ની શાખાના ૬ હિસ્સામાં ત્રણ ભાગ પડે તેમાં બે શાખાના ૪ હિસ્સા મળી ૭ હિસ્સા વાદી ગ, હ, વ, સ, અને ત લઈ જુદા નીકળી જાયછે. વાંસે ક અને ન ના ૩ હિસ્સા, અને ર ના ૨ હિસ્સા મળી ૫ હિસ્સા અવિભક્ત રહેછે. ત્યાર પછી ક ગુજરી જાય છે. ત્યારે ર, ન ૭૫૨ વેહેંચાવવા દાવો કરે તો તે માત્ર ૩ (પ્રથમના બે હિસ્સા) લેવા હકદાર છે. અર્ધ લેવા હકદાર નથી. ર અને ન જો ક બે સરખી સાખના પ્રતીનિધિ છે તોપણ પ્રથમની વેહેંચણ વખત જે પ્રમાણમાં મઝીઆરો મીલકતમાં હિસ્સા રહે છે, તેજ પ્રમાણમાં વેહેંચણમાં મળવું જોઈએ. ક ના મરણથી તેના અવિભક્ત હિસ્સા તેના દીકરા ન નેજા ઉતરેછે. માટે ન પ્રથમના ૩ હિસ્સા લેવા હકદાર છે માંજાનાથા વીં નારાયણ ડ, લા, રી. ૫ મઝા. ૩૬૨.

અવવાદ—૬૫૬ પુત્રને પાછળથી જન્મેલા પુત્રની બરાબર હિસ્સા મળતો નથી. તેને,

વિશેષ હક મળેછે. તે પ્રસંગે તેવે હીરસે વેહેંચળ થાયછે. તેને આ નિયમ આડો આવતો નથી. મી. મેન કહેછે કે મોટપ ખદલ કાંઈ નિશેષ હક મળવાની રીત વહેંચળ નહીં થતી તે વખતની ખતાવણી કરે છે. એકના એકજ કુટુંબમાં મોટપ ખદલ પેહલાંની વેહેંચળમાં વિશેષ મળતા હિસ્સામાં ધરાડો થયાના દાખલાઓ મળેછે.

૩૪૪ જ્યારે સહહિસેદારનો હીરસો કાંઈએ ખરીદ કર્યો હોય ત્યારે તે સહહિસેદારની જગ્યાએ બીજો રહેછે; એટલે કે તે સહહિસેદારને ભાગ વેહેંચળમાં જેટલો હિસો આવે તેમ હોય તે આપો હિસ્સો ખરીદદારને મળેછે અને તે હિસાને માટે ખરીદદાર વેહેંચળનો દાવો લાવી શકેછે. દીનદયાલ વી. જગદાપનારાયણ ઇ. લા. રી. ૩ કલ. ૧૬૮; કલાપા વી. વંકટેશ ઇ. લા. રી. ૨ મુવ. (૬૭૮)

સહ હિસેદારનો હિસો ખરીદ કરનાર.

૩૪૫ જ્યારે બે અથવા વધારે ઓરતોને વારસો પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે તેઓ તે મીલકતમાંનાં પોતાના હિસા માટે વેહેંચળનો દાવો લાવી શકતી નથી. મગવાનંદીનદુબે વી. મોળાવાદ ૧૧ મુ. ઇ. અ. ૪૮૭; ગજપતીનીલમણી વી. ગજપતીરાધામણી ઇ. લા. રી. ૧ મદ્રા. ૩૦૦; રામધારી વી. મુલચંદ ઇ. લા. રી. (૧૧૭-૮); પરસ્પર સમજણ કરી જુદા જુદા હિપબોગ લેવાને અડચણ નથી.

ઓરતોને મળેલા વારસામાં હિસા માટે દાવો કરી શકે.

અપવાદ ૧—મુંબાઈમાં મધુખ ચાલે છે ત્યાં વારસો લેનાર ઓરતો વેહેંચળ કરાવી શકેછે વ્યવ. મ. ૪: ૮: ૯: ૧૦: બુલાચી વી. કંદશ વલ્લભ ઇ. લા. રી. ૧ મુવ. ૮૮

અપવાદ ૨—ઓરત તરફથી વારસામાં મળેલા અધનની વેહેંચળ ઓરતો કરાવી શકે છે.

અપવાદ ૩—મીતાક્ષરા શાળામાં જૈન વિધવાઓ વેહેંચળ કરાવી શકેછે. સર્વિસાંગ વી. મુ. દલ્લા ઇ. લા. રી. ૧ અલ્હા. ૬૮૮

અપવાદ ૪—દાયબાગ શાળા પ્રમાણે વારસો લેનારી ઓરતો પરસ્પર વેહેંચળ કરાવી શકે છે. મીતાક્ષરા પ્રમાણે પણ તેમ થવું જોઈએ એમ અભિપ્રાય ખતાવી કલકત્તા હાઈકોર્ટે કહ્યું કે એ ઓરત પછી લેનાર વારસના હકને તેથી કાંઈ અસર થતી નહીં જોઈએ જા. નકીનાથ વી. મધુરનાથ ઇ. લા. રી. ૯ કલ. ૫૮૦; લીલીન લી. લાલમોહન ઇ. લા. રી. ૧૨ કલ ૨૦૯

ટીકા

સાથે વારમો લેનારી ઓરતો સહહીસદારનાંજ સ્થિતિમાં છે. પં-
હેલા કેસમાં પ્રીવી કાઉન્સિલે જાણાવ્યું કે

“ધણીના મરણ પછી એ ઓરતો વારસાના હકથી ધણીની”
“મીલકત લેછે તે એકજ જાગીર સમજવી. એકના મરણ પછી દીકરી”
“ઓ છતાં સહહીસદારી હકથી ખીજને પ્રાપ્ત થાયછે તેઓ”
“જારી રીતે સહહીસદાર છે અને અવિભક્ત સહહીસદારમાંનો”
“એક, ખીજની સંમતી સ્વીકાર્યા વગર શકે નહીં.”

ખીજ કેસમાં પ્રીવી કાઉન્સિલે જાણાવ્યું કે

“તે કામમાં (જો પર આપેલા કેસમાં) ઠરાવ્યું કે પરસ્પર સમ
“જાણ કરી જુદા જુદા કમળો તથા ભોગવટો કરવાને માટે અડચણ”
“નથી; અને તેથી કરીને દરેક હીસા ઉપરના માલેકી હક ઉપર કાંઈ”
“અસર થતી નથી, તેઓ સહહીસદાર કાયમ રહે છે, અને એકતી”
“સંમતી વીના ખીજ કાંઈ પણ ભાગની વ્યવસ્થા કરી શકતી નથી.”
“અમને પુરતી રીતે જાણાય છે કે.....આ વિન”
“ધવાઓ સલાહ ભરેલી રીતે મીલકતનો ઉપભોગ લઈ શકી નહીં અને”
“તેથી તે મીલકતનો જુદા જુદા ઉપભોગ લેવાની જાણ કે સમજણ કરી”
“હોય એવી રીતે તેઓ વરતી છે. માટે એ મીલકતના ચોથા ચોથા”
“હીસાનો એ ઓરતો ઉપભોગ લે એવો હુકમ કર્યો છે, તેમાં અને”
“ફેરફાર કરતા નથી. આથી અમારા કહેવાનો એમ અર્થ લેવાનો ન”
“કે એ ચોથા હિસ્સાના વ્યવસ્થા કરવાના કે તે હિસ્સા માટે વેહેંચણ”
કરાવવાનો દરેક ઓરતને હક છે; તેમજ તેમના સહહીસદારી હક”
“કાયમજ રહેશે.”

વ્યવહાર મધુખ પ્રમાણે વિધવા વેહેંચણ કરાવી શકે છે પણ
તેથી કરીને એ શાળાનો નિયમ પરિણામે એકજ છે, કેમકે એક નિયમ
પ્રમાણે એક વિધવાના મરણથી ખીજ સહહીસદારી હકથી લેછે. ખીજ
નિયમ પ્રમાણે વેહેંચાયેલા હીસા ખીજ વિધવા ધણીના વારસ તરફ
લેશે. બુઝાલ્લી વીં. કેશવલાલ ડ. લા. રી. ૬ મુબ. ૮૮

અપવાદ ૩ માં આપેલા જ્ઞાનકોનાથ વીં. મયુરનાથ ના કે
લકતા હાઈકોર્ટના હુકમોએ કેસમાં જસ્ટીશ રોમેશચંદર મીતરે
કહ્યું કે.

“હાલ એમ તદન સ્થાપીત થયેલું છે કે વિધવા પોતાના હક”
 “હીસ્સાની ંવસ્થા કરી શકે છે અને તે ંવસ્થા તેમની હયાતી સુ.”
 “ધીને માટે કાયમ રહે છે. જરૂરીઆતના પ્રસંગે તો તેના મરણ પ-”
 “છી પણ કાયમ રહે એવી રીતે ંવસ્થા કરી શકે છે, જો એથી વિ-”
 “રૂધ (ધર્મ શાસ્ત્રના) ખીજા હરાવો ન હોય તો એ અથવા વધારે વિધવા”
 “આ તેમના ધણીનો એકત્ર વારસો લેવારે આ એ નિયમ ઉપરથી”
 “સ્વભાવિક રીતેજ તેમનો ંવસ્થા હક નીકળે છે... ..”
 ... ..

“માટે એનો ખુલું છે કે દાયમાગ પ્રમાણે ધણીનો વારસો”
 “લેનારી એ અથવા વધારે વિધવાના વ્યસ્થા હકમાં એકત્ર વારસો”
 “લેવાથી કંઈ ખામી આવતી નથી.”.

“ખીજા સ્વાલ વિશે એમ છે કે વેહેંચણ કરાવવાનો હક પણ શા-”
 “આમાં ખુલી રીતે હાવેલો છે. મદ્રાસ હાઈકોર્ટ વો. ૩૫. ૪૫૧”
 “મે જણાવ્યા પ્રમાણે એ વીશેનો મીતાક્ષરાના લખાણનો સંપૂર્ણ રીતે”
 “તરણુ મો કરવામાં આવ્યો નથી. તે આ પ્રમાણે છે: ‘વારસાના ક-’
 “મમાં (પુત્રના અભાવે) પહેલી વારસ પત્ની છે. લખથી જોડાય છે તે”
 “પત્ની છે અને વ્યાકરણના નિયમ પ્રમાણે પત્નિ પત્નિ સંયોગાય”
 “પતિ શબ્દને ‘તિ’ થઈ ગયામાં ભાગ લેનારનો અર્થ ખતાવવા માટે”
 “વધારેલો છે. એક વચનમાં ખતાવવાનું કારણ એ છે કે તે શબ્દ”
 “આખો વર્ગ ખતાવે છે માટે જ્યારે એકથી વધારે વીધવા હોય ગમે.”
 “તો પછી તેઓ એકજ સાતિની કે નીરાળી સાતિની હોય ત્યારે પોતપો-”
 “તાના હિસ્સા પ્રમાણે ધણીની મીલકત વેહેંચી લે છે’.

“વીરમીત્રોદયને પૃ. ૧૩૨ મે તેજ નિયમ આપેલો છે.... (પછી
 “પત્નિ શબ્દના અર્થ અને વેહેંચણના નીયમનો જીતારો કરે છે)”.

“દાયભાગમાં વીધવાના વારસાની વેહેંચણના સંબંધ કંઈ”
 “વિશેષ નીયમ નથી. પણ વેહેંચણ કરવાનો હક સામાન્ય રીતે ખ્યા”
 “એકલ વારસના સંબંધ નીચેના વાક્યોમાં જણાવેલો છે. (પછી તેના”
 “ઉતારો કરે છે’.)

“આ ખ્યા વાક્યો જી પરથી એનો ખુલું છે એ અથવા વધારે સખસો”
 “એકત્ર વારસો લેવારે એકનો ખીજા ઉપર વેહેંચણ કરાવવા-

ના હક છે. ”

“મુળ પ્રંયોના લક્ષણો ખુલી રીતે વીધવાનો વ્યવસ્થાનો તથા”
“વેદેચ્છુ કરાવવાનો હક મંજુર કરેછે.”

“પણ ત્યારે એમ આગ્રહથી કહેવામાં આવેછે કે આ સ્વાલો.”
“ના પ્રીતી કાઢી-સીલે ઉલટી રીતે ચુકાદો કર્યોછે.”

“પહેલા કસ મગવાનરીન દુર્વે વી. મીનાવાર (૧૧ મુ.૬ અ.)”
“૪૮૭) નો ખતાવવામાં આવ્યોછે. (પછી તે કસની હકીકત આપીછે)”
“તેમાં પ્રીતી કાઢી-સીલગી જુડીરીયલ કમીટીએ ઠરાવ્યું કે (૧) એક ફરે.”
“લુ” વચિયત ખીલ વીરૂધ રદછે કેમકે ખીલનો સહીસ્સેદારી હકથી તે”
“મીલકત લેવા હક છે; (૨) એ વીધવાના હક જુદા પડી શકતા નથી;
“અને (૩) એકના મરણથી બીજીના સહીસ્સેદારી હકને નુ”.
“કગાન થાય એવી રીતે વેદેચ્છુ થઈ શકે નહીં,

“એ કસના આ પ્રયક્ષરણ ઉપરથી જાણશે કે હાલ આપણી”
“પાસેના કામને તે લાગુ નથી. તે કામમાં એમ કાંઈ ઠરાવ્યું નથી કે
“તેમની હયાતી સુધીને માટે પણ અમલમાં આવે એવી વેદેચ્છુ થઈ
શકે નહીં; પણ એટલું ઠરાવ્યું છે કે એકના મરણથી ખીલના સહ-
હીસ્સેદારી હકને અસર થાય એવી રીતે વેદેચ્છુ થઈ શકે નહીં, અને
ગજપતી બીલમળી વી. ગજપતી રાધામળી ના કામમાં એ સિધાંત
માત્ર મંજુર કર્યોછે”.

“છેલ્લા કસ અમરતલાલ બોસ વી. રત્નનીકંત મોતર [લા.સી.]”
“૨૬. અ. ૧૧૩] નો છે. તે કસ માત્ર વારસો લેનારી વીધવા અને”
“દીકરીઓના સહીસ્સેદારી હક વીશેજ ચુકાદો કરેછે.”

“માટે અમારો એવો અભીપ્રાય છે કે, પ્રીતીકાઢી-સીલે અમારા”
“અભીપ્રાયથી ઉલટી રીતે ઠરાવ કર્યોછે એવી દલીલ વાસ્તવિક નથી.”

ખીલ તરફ શ્રીમતી પદમળી વી. શ્રીમતી જગદંબા (૬ બં.)
લા. રી. ૧૩૪) ના કામમાં એ દીકરીઓને વારસો મળ્યો હતો તેમાં”
“ઠરાવ્યું કે તેઓ વેદેચ્છુ કરાવી શકેછે, તેપણ તે વેદેચ્છુથી”
“તેમના પછીના વારસોના હકને અસર થતી નથી.”

“કથા પીરમલ બી. વૈંકાનાદ (૨. લા. રી. ૨ મદ્રા. ૧૯૪)”
 “ના કેસ ધ્યાનમાં લેવો રહે છે. પણ ..... અમને જણાય છે કે તે”
 “ચુકાદો પ્રીવી કાઉન્સીલના ઉપરના ચુકાદા વીરોના બુલ બરેલા”
 “વીચાર જીપરથી થએલા છે. તે કામમાં વિદ્વાન જડવો એમ જણાવે છે”
 “કે બહુનો વારસો લેનારી બે વિધવા વચ્ચે કાંઈ પણ પ્રકારની”
 “વેહેંચણ થઈ શકે નહીં. આપણે ખતાવી ગયા છીએ કે પ્રીવી કાઉન્સી”
 “ન્સીલના ફેસલા તેટલે બધે છે જે જતા નથી. માટે અમારો અભીપ્રાય”
 “પ્રાય એવો છે નીચેની કાર્ટના ઠરાવો બુલબરેલા છે.....”

આ ફેસલાને લેખીત ચીઠ્ઠાની બી. લાલમોહન ડ. લા. રી.
 ૧૨ કલ. ૨૧૨ ના કામમાં અનુસરવામાં આવ્યો છે.

નીલકંઠ પણ આવો અર્થ આપે છે. માટે એ બધું જોતાં બધી
 શાખામાં ખરી રીતે કાંઈ તફાવત રહેતો નથી. બધી ઓરતો વેહેંચણ
 કરાવી શકે છે. પણ તેથી એકના મરણ પછી ખીજના સહહીસેદારી હ-
 કને, કે જાનેના મરણ પછી વારસો લેવા હકદાર સખસોના હકને કાંઈ
 રીતે અસર થતી નથી.

૩૪૬ જ્યાં મુખી કાઈ સહહીસેદાર સગીર વયમાં હોય ત્યાં
 મુખી તેના મઝીઆરા હિસ્સાની વેહેંચણ કરાવવા તેને કે તેની વતી
 ખીજ કાઢને દાવો લાવવા હક નથી પણ જો તેના હક હિસ્સાની
 ગેરવલે થતો હોય કે તેના હિતને નુકશાન પહોંચવા સંભવ હોય તો
 તેમ થતું અટકે એટલા માટે વેહેંચણવા દાવો લાવી શકાય છે. સ્વા.
 મીઆયર પીલાઈ બી. ચોકલીંગમ પીલાઈ ૧ મ. હા. ૧૦૫; કા.
 માક્સી અમલ બી. ચીંદંબરા રેડી ૩ મ. હા. ૯૪; દામોદર મીસર બી.
 સેનાબતી ડ. લા. રી. ૮ કલ. ૫૩૭.

આ કામમાં સગીરની મા અને તેની ઓરમાન મા તથા ઓર-
 માનબાઈને તકરાર થયા કરતો અને તેથી કુટુંબની મીઠકતની ખરાબર
 બચકયા થતી અટકતી તેથી સગીરની માને વેહેંચણનો દાવો કરવા
 હક છે એમ ઠરાવ્યું.

૩૪૭ સહહીસેદાર અને તેમના હક ખરીદ કરનાર શીવાય
 ખીજ કેટલાએક સખસો વેહેંચણમાં અડકે હિસ્સો મળવાને હકદાર
 છે. તે સખસોની વીગત:

માત્ર વેહેંચણ-
 માં હિસો લેવા
 હકદાર સખસો

	મીતાક્ષરા. (મદ્રાસ વિના)	દાયભાગ શાખા.	હીરસો.	પ્રમાણ.
૧	ઓરત...	...	૧	મીતા. ૧:૨:૮
૨	મા	સગી મા	૧	દાય. ૩:૨:૨૬
૩	દાદી.	દાદી	૨	૩૦.
૪	દીકરીઓ કુવારી.	દીકરીઓ કુવારી.	૧	મીતા. ૧:૭:૧
				દામોદર વીં. સે.
				નાલતી દ. લા. રી.
				૮ કલ. ૫૪૦

દાદી હિરસો લેવા હકદાર છે. સદ્ગીરાય વીં. ભગવત નારાયણ દ. લા. રી. ૮ કલ. ૧૪૬; શીવોસુંદરી વીં. વસુમતી દ. લા. રી. ૭ કલ. ૧૮૧

વિધવાને ધણી તરફથી જ્યારે સ્ત્રીધન દાંપત્ય કાંઈ મળ્યું હોય ત્યારે તેને વેહેંચણ વખત એક હિરસામાં તેણું આણું મળે છે. દાય. ૩:૨:૩૧; જદુનાથદેવી વીં. બ્રોજોનાથ ૧૨ લા. રી. ૪૮૫; જગમોહન હલદર વીં. સરોદામદ દ. લા. રી. ૩ કલ. (૧૫૦); કીશોરી મોહન ઘોસ વીં. મળી મોહન ઘોસ દ. લા. રી. ૧૧ કલ. ૧૧૫

પુત્ર અને પૌત્ર અથવા પરપૌત્ર વેહેંચણ કરતા હોય ત્યારે મા પુત્ર જેટલો હિરસો લે છે. પૌત્ર પરપૌત્ર સાથે વેહેંચણ કરતા હોય ત્યાં-રે દાદી પૌત્રના જેટલો હિરસો લે છે. ૨ મેક ૫૧, ૫૨, ૫૪. મેન. પે. ૪૦૪.

આ સમ્પત્તિ વેહેંચણ થાય તો હિસો લેવા હકદાર છે પણ પુત્ર ત્રો વેહેંચણ કરવા નજીકનારો તો તેઓ પોતાના હિરસા માટે દાવા મા-વી શકતી નથી. પણ જ્યારે કુટુંબની મીલકતની વેહેંચણ થાય તેમાં કે વેહેંચણ માટે કાંઈનું હુકમનામું થાય ત્યારે ઓરત પોતાના આ હક માટે દાવા માવી શકે છે. સીલાસો વીં. દીનાનાથ દ. લા. રી. ૩ અ. ૮૮;

અપવાદ—આ નિયમ મદ્રાસ શાખામાં માણ કરવામાં આવ્યો

નથી. આનું કારણ સ્મૃતિચંદ્રીકા છે. (૪:૪-૧૭.) સ્મૃતી ચંદ્રીકા હા-
સાને અર્થ એવો કરે છે કે તેના ભરણપોષણ જેટલું તે મળવું
જોઈએ, માટે ઓરતોને હિસો મળતો નથી.

જુલાસો ૧—આવી રીતે બંગાળામાં વારસાના હકથી કાંઈ હીસ્સો
લેવા હકદાર હોય તોપણ શીકર નહીં; જેમકે અ એક વિધવા બ,
અને ક તથા ઢ જે પુત્ર મુકી ગુજરી જાય છે, ત્યાર પછી ઢ કું-
વારો ગુજરી જાય છે. ઢ નો મઝીઆરો હિસો બંગાળા (દાયલાગ)
શાળા પ્રમાણે વારસાની રીતે તેની મા બ ન મળે છે. બ અ ની મી
મકતની વેહેંચણ કરાવવા દાવો કરે તો એક હીસ્સો, તેના મરણ
પામેલા દીકરાના વારસ તરીકે લેવા હકદાર છે તે ઉપરાંત એક હીસા
ક ની માના તરીકે લેવા હકદાર છે. એટલે કે બે હીસ્સા બ ને મ-
ળશે અને એક હીસ્સો ક ને મળશે. જગમોહન હલદરવીં સરો-
વામદાસી ઇ. લા. રી. ૨ કલ. ૧૪૬

જુલાસો ૨—ઉપરના નિયમનું પરિણામ એવું છે કે બંગાળા-
માં ઓરમાન દીકરા હોય ત્યારે ઓરમાન માને વેહેંચણમાં હીસ્સો
ખીલકુલ મળતો નથી. દામોદર મોસરવીં સેનાવતી ઇ. લા. રી.
૮ કલ. (૫૪૨). ખીજું પરિણામ એવું છે કે સગા દીકરાના હિસ્સા-
માંથી હીસ્સો લેવા હકદાર છે. કાલ્ચિર્ણવીં જનોવાદાસી ઇ. લા.
રી. ૪ કલ. ૭૫૬; ક્રીસ્તોમવીનીવીં વીં આશુતોશ ઇ. લા. રી. ૧૩
કલ. (૪૧)

દ્રષ્ટાંત અ—બંગાળા શાળામાં કાંઈએક હિંદુ એક વિધવા
બ અને તેના પુત્ર ક તથા ખીજા ઓરતના પુત્રનો પુત્ર ઢ મુકી ગુજ-
રી જાય છે, ત્યાર પછી ક પોતાની વિધવા ફ મુકી ગુજરી જાય છે.
ફ ને તેણીના ધણીનો હીસ્સો ત્યાંના નિયમ પ્રમાણે વારસામાં મળે
છે તે વેહેંચાવવા દાવો કરે છે. તેમાં કરાવવામાં આંધ્રું કે મજાઆ-
રી મીલકતમાંથી અર્ધ હીસ્સો ઢ ને મળે અને ચોથો ચોથો હીસ્સો
બ અને ફ ને મળે, કેમકે બ તેણીના મરણ પામેલા દીકરાના અર્ધ હિ-
સ્સામાંથી અર્ધ હીસ્સો લેવાને પાત્ર છે. ક્રીસ્તોમવીનીવીં વીં આશુતો-
શ ઇ. લા. રી. ૩ કલ. ૩૬ (તાં ૧૨ મે ૧૮૬૬)

દ્રષ્ટાંત બ—બંગાળા શાળામાં એક હિંદુ એક ઓરત અને તેના
થી એક કુંવારી તથા એક પરણેલી દીકરી અને એક પુત્ર મુકી અને બી

જો આરત અને તેનાથી બે દીકરા મુકી ગુજરી ગયા. તેમાં એક દીકરા તરફથી વહેંચણુનો દાવો થયો. તેમાં ઠરાવ્યું કે કુટુંબની મીલકતના છ ભાગ પડે તેમાં એક ભાગનો એથો એટલે એવીશમો હિસો કુંવારી દીકરીના લગ્ન માટે રહે. બાકીનામાંથી પાંચ ભાગ પાડવા. તેમાંથી ખીજો આરત અને તેના બે દીકરાને એકેક, અને પહેલી આરત અને તેના દીકરાને એકેક હિસ્સો મળે. દામાંદર મીસર વી. સેનાવતી ફ. લા. રી. ૮ કલ- ૫૪૦.

પહેલા દ્રષ્ટાંતમાં આપેલો ઠરાવ આઠરાવને અનુસરીને જોડ કરવામાં આવ્યો છે. તેપણુ તેનાં પરિણામ એક ખીજાને અનુસરતાં નથી. સરહુ ઠરાવ પ્રમાણે ત્રણ દીકરાના ત્રણ ભાગ પાડવા જોઈએ, અને પછી એક દીકરાના એક હિસ્સામાંથી બે ભાગ અને બાકીના બે હિસ્સાના ત્રણ હિસ્સા કરવા જોઈએ. એટલે કે આખી મીલકતના અઠાર ભાગ પાડીએ તો એક દીકરાવાળીને ત્રણ ભાગ અને બે દીકરાવાળીને ચાર ભાગ મળવા જોઈએ. કુમકે ૧૮ ના પ્રથમ ત્રણ દીકરાના ભાગ પાડતાં એક દીકરાને ૬ ભાગ આવે તેમાં ૨ ભાગ પડે એટલે મા દીકરાને ત્રણ ત્રણ આવે. બાકીના પાંચ ભાગમાં બે દીકરા અને તેમની માનો મળી ત્રણ હિસ્સા પડતાં ચાર ચાર હિસ્સા આવે. આ પ્રમાણે એક માને ત્રણ અને ખીજી ચાર આપવાને બદલે આ ઠરાવમાં સરખા હિસ્સા આપેલા છે, તેટલે દરજે આ ઠરાવો એક ખીજાથી વધારે છે. આ ઠરાવમાં કલમના ખુલાસા ૨ માં બતાવેલું પહેલું પરિણામ મંજૂર કરે છે. ખીજું પરિણામ મંજૂર કરેલું નથી. જો સગા દીકરા હોય તો જ હિસ્સો લેવા હકદાર હરે એ ઉપરથી અવશ્ય કરીને એમ નીકળતું નથી કે સગા દીકરા વચ્ચે વહેંચણુ કરી એક હિસ્સો આપવો. પહેલા દ્રષ્ટાંતનો ઠરાવ (ખીજું પરિણામ) સ્વીકારીએ તો એવડી વહેંચણુ કરવી પડે છે. પ્રથમ દીકરા વચ્ચે અને પછી દરેક મા અને તેના દીકરા વચ્ચે જ્યારે સગા દીકરા એકજ હોય ત્યારે સગા દીકરાના ભાગની માના કારણસર ખીજો વહેંચણુ કુમ થાય એ સમજવું મુશ્કેલ છે. કુમકે મા હિસ્સા માટે દાવો લાવી શકતી નથી ત્યારે ખીજો સરત એમ વધારવી જોઈએ કે એકથી વધારે સગા દીકરા હોય અને તેમની વચ્ચે વહેંચણુ થાય. ત્યારે હકદાર થાય છે. આથી એમ થશે કે સગા અને આરમાન બાઈ વચ્ચે વહેંચણુ (પહેલી) થાય ત્યાં મુધી તે હિસ્સો લેવા હકદાર થતી નથી ત્યાર પછી જો (ખીજો) વહેંચણુ થાય અથવા (આછામાં આછું લેતાં) થવા સંભવ હોય તો

તેના દરેક સગા દીકરા જેટલો હિસ્સો મળે. દીકરીના ચોવીશનો હિસ્સો ગણ્યા છે તે પણ ભુલ છે. કેમકે સવાપાંચ હિસા પાડી પા હીસ્સો એટલે એકવીશનો હિસ્સો આપવો જોઈતો હતો (ચોવીશમાને પદ્ધતિ). સગી ઔરમાન માનો બેઠ મીતાક્ષરા શાળામાં નથી. સગો દીકરો હોય કે નહોય તો પણ વેહેંચણુમાં એક હિસ્સો મળે છે, એટલે કે મીતાક્ષરા પ્રમાણુ તો દ્રષ્ટાંત ન માં હિસ્સા પાડ્યા છે તેજ પ્રમાણુ પડશે.

ટીકા

વિધવાને હિસ્સો મળે છે તે ભરણુ પોષણુના પદ્ધતિમાં છે. કાશીરી મોહન ઘોસ વી. મળી માંહન ઘોસ ઇ. લા. રી. ૧૧ કલ. ૧૫૬ (૧૬૭); દામોદર વી. સેનાવતી ઇ. લા. રી. ૮ કલ. (૫૪૨-૩); રામાપા વી. સોથામલ ઇ. લા. રી. ૨ મદ્રા. ૧૮૬. દીકરીને મળે છે તે તેના લખના અર્થના પદ્ધતિમાં મળે છે. દામોદર વી. સેનાવતી ઇ. લા. રી. ૮ કલ. ૫૪૦

૨ જ્યારે દાયભાગ શાળામાં કોઈ અપુત્ર ગુજરે છે ત્યારે તો તેની વિધવા મઝીઅરો હિસ્સો સહહિસેદાર તરીકે લે છે, જુઓ ઉપર સહહિસેદારની વ્યાખ્યા.

મીં મેન કહે છે કે મને ધણુ સારા આધારે અપ્પર થયા છે કે દીકરા વચે વહેંચણુ થાય ત્યારે મુંબઈ ધલાકામાં મદ્રાસની રીતે માને હિસો આપવાની રીત નથી. માત્ર ભરણુ પોષણુ અપાય છે, પણ પંડીતોએ તથા મીં જસ્ટીસ વેસ્ટે લક્ષમણ રામચંદ્ર વીં સત્ય-ભામા વાદ ૪૯૪ (૫૦૪) ના કામમાં માનો હિસો દીકરાના હિસા અપ્પર હોવાનો વિચાર બતાવ્યો છે. મે. પે. ૪૦૨. મીં મેન ને અપ્પર મળ્યા છે તે ખરા છે ધાણું કરી દીકરાની વહેંચણુમાં મા એક અથવા બીજી રહે છે પણ જ્યારે નાખી રહેવા માગે છે ત્યારે એક હિસો માગે છે તથા પી વહેંચણુમાં માને હિસો આપાના દાખલા ધણુ જ થોડા મળશે. તે હક કદાચ શરૂમાં હશે પણ વ્યવહારમાં માગણી કરવામાં આવી હોય અને તે મંજૂર રહી હોય એવા કવચીતજ દાખલા મળી આવશે પણ તેથી ઉલટું પુરતા ભરણુ પોષણુ જેટલું મદદના દાખલાઓ મળશે. પણ આનું કારણ તેણીના હકની ખામીનું સમજવાનું નથી, તેની તાબાની સ્થિતીનું છે. એક અપુત્ર સહહિસેદારની વિધવાએ ભરણુ પોષણુ માટે કરેલા દાવામાં પ્રતિવાદીઓ મરનાર સહહિસેદારનો હિસ્સો આપવાનું કબુલ થતા હતા, તેનું કારણ

મજવા હક નથી.

એવું હતું કે મઝાઆરી મીજકત તે વખત ઉડી ગઈ હતી આ વાત
છેલા વિચારને પુરી આપેછે.

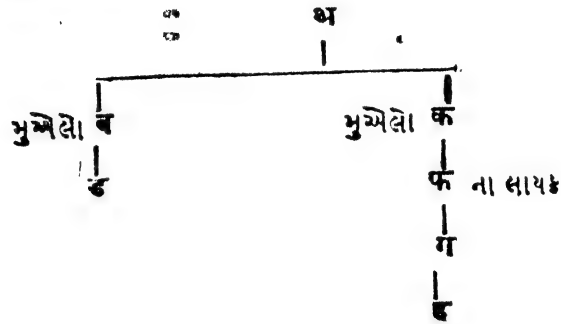
હિસો લેવા કા
ણુ હકદાર નથી

૩૪૮ બતાવેલી ઓરતો શીવાય ખીલ ઓરતો બરણ પાપણુ
લેવાને હકદાર નથી; તેમજ,

જે નાલાયકી વારસો લેવાને અટકાયત થઈ પડેછે તેજ નાલા-
યકીઓ વેહેંચણુમાં હિસો લેવાને લાયક કરેછે. મીતા. ૨:૧૦; વ્યવ.
૪:૧૧; ૩ વં. ૧૭૯.

આ લાયકી તેમનેજ અસર કરે છે માટે તેમના ઓરસ પુત્ર વા-
રસો લેવાને લાયક હોય તો તેઓ હીસો લેવાને હકદાર છે, મતલબ
તેઓ સહહિસેદારની સ્થિતીમાં છે પણુ યાદ રાખવાનું છે તેમના પુત્ર
સહહિસેદારી બહાર ન હોવા નોંધવું;

દ્રષ્ટાંત અ

આમાં વેહેંચણુ કરનાર પક્ષકાર ક અને ગ છે. હવે જો ક
નાલાયક હોવાને બદલે ક અને ક બંને અ પહેલાં મરણ પામ્યા
હોત અને ગ, અ ની હયાતીમાં નાલાયક થયો હોત તો ક ને હીસો
લેવા હક નથી કમકે તે સહહિસેદારી બહાર જાયછે, બંધનારાગ.
જી. વી. ઉમરાવસીંગ ૧૩ મુ. ફ. અ. ૫૧૯. મી. મેન કહે છે કે ગ
જો વેહેંચણુ પહેલાંજ નાલાયક થયો હોત તો ક ને હીસો મળત
નહીં. આ તેની બુલ છે; કમકે, હીસો લેવા માગનાર સહહિસેદારી-
માં હોય તો પછી કાઈ અડચણ નથી, તેના પોતાનાજ ખીજાં લખા-
ણથી તે કહેલું હતું રહેતું નથી. એમ તો કબુલ કરેછે કે નાલાયક
અપસ સંપૂર્ણ રીતે મરણ પામેલા સહહિસેદારની સ્થિતીમાં છે. વા-
રસો ઉતર્યા પછી કાઈ સહહિસેદાર મરે તો પછી તેના હીસો ત્રણ
પેઠી સુધી પાછો તેના મરણથી ઉતરેછે. માટે ક, ક, અને ગ માંથી

એ જણા અ પેહેલાં મુએલા હાય તોપણ તેમાંના ત્રીજા ધારે ક, ક અ પછી મરે ત્યારે તેના હીસો તેની ત્રણ પેઢીના વંશજોને ઉતરે છે. તેજીતે અના મરણ પછી તે ત્રણમાંના કાઈ નાલાયક થાય ત્યારે પણ તેમજ સમજવું જોઈએ માટે પે. ૪૦૮ માં વેહેંચણ પેહેલાં અને પછી નાલાયક થવા વિશેનું સખાણુ તદન નકામું છે. તેની અવેજી વારસો ઉતરવા પેહેલાં અને પછી તેમ જોઈએ. પણ તે વેહેંચણ પ્રકરણ સાથે નીસબત રાખવું નથી.

ટીકા

વેહેંચણ પછી કાઈ નાલાયક સખસ લાયક થાય તો બાપનો હીસો તેને મળે અને બાપ મુઆ પછી વેહેંચણ થઈ હાય તો બીજાએ પાસેથી હીસો મેળવે. મી. જેન કહે છે કે વેહેંચણ પછી નાલાયક લાયક થાય કે તેને છોડે તથા અને બીજા પાસેથી હીસો કઢાવે તો ધણું સખત થઈ પડે. એતો સ્થાપીત થયું છે કે, વેહેંચણ થયા પછી કાઈ વિધવા યોગ્ય રીતે દત્તક લે છે. ત્યારે જેઓએ તેના ધણીનો હિસો લીધો હાય તેમની પાસેથી તે હિસો એ દત્તક કઢાવી શકે છે (જુઓ પચાકુ ગારી વી. ધ કોર્ટ ઓફ વોર્ડે દ. લા. રી. ૮ કલ. ૩૦૨) તો પછી આવો સખસ શામાટે ન કઢાવી શકે એ સમજવું મુશ્કેલ છે. દત્તક છોડરાના કરતા આવો ઔરસ છોડરો કાંઈપણ વધારે ખરાબ રિયતીમાં નહી હોવો જોઈએ. હાલ તાજેતર મદ્રાસ હાઈકોર્ટે તેજ પ્રમાણે કુસ્ના વીં સાર્મી દ. લા. રી. ૯ મદ્રા. ૬૪ ના કામમાં ઠરાવ્યું છે. અહાબાદ કોર્ટે તેથી જુદી રીતે ગણ્યું છે. પણ મદ્રાસ નો ઠરાવ પાછળનો છે અને તેનાં કારણો વાસ્તવીક છે.

અંક ૨

વેહેંચવાની મીલકત.

મઝીઆરી મીલ-
કત વેહેંચવાને
પાત્ર છે.

૩૪૯ જે જે મીલકત અને મીલકત ઊપરના યોગ પાપ
અને દીકરા વચ્ચે ભાઈ અને ભાઈ વચ્ચે; પીત્રાઈ અને પી-
ત્રાઈ વચ્ચે કે ખીજા સહદિસેદારો વચ્ચે મઝીઆરી હોય તે સર્વે વેહેં-
ચાણુમાં વેહેંચવાને પાત્ર છે. સ્થાવર જંગમ વચ્ચે કાંઈ બેદ નથી. જ-
ગમાહનદાસ બી. સર મંગલદાસ ઇ. હા. રી. ૧૦ મુન. ૫૨૮;
લક્ષમણ દાદા નાયક બી. રામચંદ્ર દાદા નાયક ઇ. હા. રી. ૧
મુન. ૫૬૧

સ્વભાવિક રીતે
અવિભાજ્ય.

૩૫૦ કાંઈ મીલકત વેહેંચાવવાને પાત્ર છતાં તેના અંદરના
ગુણને લીધે કે ખીજા કારણથી તે મીલકતના ભાગ પાડવા ઠીક નથી
ભાગવું તે મીલકત વેહેંચવાને લાયક ગણાતી નથી. કટલીએક મીલકત
તેની જાત જોતાં વેહેંચવાથી તેના સ્વભાવિક ગુણનો નાશ થાય ત્યારે
તે વેહેંચવાને લાયક નથી. ૩ વેંચુ ૭૩૦; જેવાકે, (૧) મઝીઆરા
ચાલવાના રસ્તા, (૨) તલાવ, (૩) કુવા, (૪) ગૌચર, (૫) જ્વતી, (૬)
વતન, (૭) યોગ(ધર્મકાર્ય માટે રાખેલી મીલકત જેમકે મુસાફર માટે
રાખેલી જગો), (૮) વાપરવાનાં કપડાં, (૯) પુસ્તકો, (૧૦) ઓળર,
(૧૧) ધરેણાં, (૧૨) વાહન, અને (૧૩) સરસામાન, મીતા. ૧:૪:
૧૬-૨૭ (૧૪) વસવાના ધર (ને વ્યાસ હમેરે છે.)

વાપરવાના કપડાં, પુસ્તક, ઓળર, ધરેણાં અને સરસામાનના
સંબંધ મેશ. વેસ્ટ તથા બુલ્કર કહે છે કે “એમ સમજવું જોઈએ. કે”
“જ્યારે એ પદાર્થ સંખ્યાબંધ હોય છે અને કીમતી હોય છે અથવા કુટુંબની”
“એજ મીલકત હોય છે ત્યારે તેમની ઘટતી રીતે અથવા તેમનું વેચાણ”
“કરતાં કીમત આવે તેની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. ધરેણા વીશે એમ
“કહેવામાં આવે છે કે ધણીની હયાતીમાં ઓરતના સાધારણ રીતે પ-”
“હેરવાનાં ધરેણાં તેના મરણ પછી વેહેંચાયને લાયક નથી; અને”
“ધણીની હયાતીમાં તેની વેહેંચણ થતીજ તથી. પણ એવી સરતે કે”
“ખીજા સહદિસેદારને ઠગવાના હેતુથી નહીં આખ્યાં હોય તો.” પણ
આ વાત સ્પષ્ટ (પક્ષીસ)ને મળતી છે. જો તે યોગ્ય પક્ષીસ કે સ્પષ્ટ
તરીકે ગણાય તો પછી તેના મઝીઆરી મીલકતમાંજ સમાવેશ થતો ન-
થી. જો મઝીઆરી મીલકતમાં સમાવેશ થાય તો વેહેંચાવવાને કરી
હરકત નથી.

રહેવાના ધરના સંખે મંગલદેવી બી. દીનાનાથ (૪ હં. જા. સી. જો. સી. જો. ૭૨) ના કામમાં સર બા. પીકાક સાહેબ કાત્યા-
યનનું વાક્ય બતાવી કહ્યું કે કુટુંબના ધરનું વેચાણ કરી તેની
૬૮૬ માનો તેમાં રહેવાનો હક પડાવી શકતો નથી. આ કસને ગૌરી
બી. ચંદ્રમણી ૬. જા. સી. ૧ અલ્હા. ૨૧૨ ના કામમાં અનુસરવા-
માં આંખું તે કામમાં બગીચાનો ફિક્સો તેના કરજ ખાટું હુકમના માની
બળવણીમાં વેચાણું તેમાં ઠરાવ્યું કે તેની વિધવા કાકાનો અર્ધમાં
રહેવાનો હક છે. એક ખીજા કામમાં તાજેતર યુગલ હાઈકોર્ટ ઠરાવ્યું
કે અવિભક્ત કુટુંબની કાઠ પાણી વિધવાનો કુટુંબના રહેવાના ધરમાં
રહેવાનો હક છે અને તે કુટુંબના ખીજા કાઠ મેંબર ઉપર કરજ ખાટું
બચેલા હુકમના માની બળવણીમાં તે ધર ખરીદ કરનાર સામે એ હક
તે વિધવા માવી શકે છે. પાર્વતી બી. કીસનસીંગ મ. જા. પ્રી. જ.
૧૮૮૨ પૃ. ૧૮૩; સલીચંદ બી. રવિમણી ૬. જા. સી. ૩ અ.
લ્હા. ૩૫૩

પણ આ રિવાજ ખીજે પ્રસંગે રહેવાના ધરની હકની રીતે વે-
હેવાણું થઈ શકે છે. હજીધર મુકરજી બી. રામનાથ માર્ગ. ૩૫. તેજ
પ્રમાણે બાકી ખીજા મીલકત વિશે સમજવું. મે. જે. ૨૬૨

સગવડ બરેલી રીતે નહીં વેહેવાય એવી મીલકતના સંખે ક-
લકતા હાઈકોર્ટ રાજકુમારી બી. ગોપાલચંદર ૬. જા. સી. ૩ કલ.
૫૧૪ ના કામમાં કરેલી ટીકા ધ્યાનમાં લેવા માવક છે.

તે કામમાં રહેવાના ધર, પુનઃલણ અને તેની પાસેની જગા
વેહેવાણું હુકમના યુગ્મ હતું. તેની બળવણીમાં અમીને ત્રણમાંથી
બે સહીસેદારની માગણીથી પુનઃલણ (પુનનું ધર) અને પાસેની
જગા વેહેવો નહીં. ત્રીજાએ વાંધો ઊઠાવ્યો અને નીચેની કાર્ટોએ
તે વાંધો ૨૬ ક્યો. તેમાં ઠરાવ્યું કે કાઠ ધર કાઠ સહીસેદાર આપું
પાતે રાખવા પારે તેને તે રાખી દેવાની જોગવાઈ આપ્યા રિવાજ
તે વેહેવાણો કાઠ હુકમ કરશે નહીં. તે પ્રસંગે મી. જસ્ટીસ ઠાકરે
કહ્યું કે “આ કામમાં અમે એમ હુકમ કરવા પારીએ છીએ કે પુ-”
“બલણ, તેની પડખાની ઓરડીએ અને કરતી જગા ને કે વેહેવા”
“વગર રાખીએ તેની કીમત કરાવવી, અને ને સહીસેદાર તે સ્વાંગ”
“રાખવા પારે તે રાખે અને ને કીમત યાવ તેનો વરાક, ને રા-”
“ખતા નથી તેને આપે. ને તેમાંનો કાઠ એ પ્રમાણે કીમતનો”

“વરાહ આપવાની સરતે રાખે નહીં તો અથવા તે ત્રણમાંથી કાણુ રા-”
 “ખડુ” એ વિશે તેમનો મત ન થાય તો પછી તેના ત્રણ હિસ્સા”
 “પાડી વેહે” આપવું”.

આ પ્રસંગે મી. જસ્ટીસ મીતરે કહ્યું કે.

“આ હુકમમાં હું મળતો આપુલું. પણ વિશેષ એમ કહેવા”
 “માથુલું” કે જે રીતે નીચેની કાર્ટોએ મીલકતની વ્યવસ્થા કરી છે તે”
 “રીતે કરવા તેમને પ્રતિબંધ છે, એટલા માટે નહીં પણ એ હુકમ”
 “વધારે ન્યાયાક છે એટલા માટે તેવો હુકમ કરવા મારો મત થાય છે.”
 (પૃ. ૫૧૭)

ઉપર કાયદેસર નહીં વેહે” અથવા લાયક મીલકતમાં એવી મીલક-
 તનો સમાવેશ થાય છે કે જે રાજ્ય પ્રકરણી કારણસર કે કુળાચાર સંબંધ
 માત્ર કુટુંબના એકજ માણસને ઉતરે છે અને પાકીના સંપત્તિ માત્ર ગરણુ
 પોષણ માટે હકદાર છે; જેવાકે વંશપરંપરાની જાગીરા અને વતનો;
 તેમજ રાજનો પ્રકારની જમીનદારી. (રૂ. વે. ૭૩૫) પરંતુ યાદ રા-
 ખવાનું છે કે તે બધું કુળાચાર સંબંધિત અવિભાજ્ય હોય છે. ચીતિ. મ.
 નસીંગ વી. નવલજી કુશરાં લા. રી. ૧૬૩. ૨૬૩. આ વિશે
 રિવાજ પ્રકરણમાં જુઓ.

મુંબઈ હિસાબમાં “દશપંડ વતન અવિભાજ્ય છે. તેવાં વતનમાં
 નોકરીની સરત કાઢી નાંખવાથી વેહે” અથવા લાયક થતાં નથી. રામરાય
 વી. યશવંતરાવ હ. લા. રી. ૧૦ મુવ. ૩૨૭.

તેમજ દશમુખી વતન વેહે” અથવા લાયક નથી. મીરાસ અને પડીલકી
 વતન વેહે” અથવા લાયક છે. ગોવાલરાવ વી. જીવકરાવ હ. લા. રી.
 ૧૦ મુવ. ૫૯૮.

ઉપર અવિભક્ત કુટુંબના કાર્ધ પણ સંપત્તિ જુદી તથા
 સ્વાર્ણત મીલકત વેહે” અથવાને પાલ નથી. મીતાક્ષરા શાળામાં ખાપ
 પાતાની જુદી કે સ્વોપાર્ણત મીલકતની અને બંગલામાં ગમે તે પ્ર-
 કારની મીલકતની મરજી મારફત વેહે” અથવા કરી શકે છે. મે. પે. ૪૧૫

ટીકા

પણ યાદ રાખવાનું છે કે જે વેહે” અથવાને દરાવ કરે પણ હિસ્સા
 કરી જુદા પુત્રોને સોંપે નહીં તો તે દરાવ તેના મરણ પછી અમલમાં
 આવે નહીં. કેમકે હિસ્સા જુદા કરી સોંપવાનું કાર્ય બક્ષીસના દરબજા

જ ગણવામાં આવેછે, માટે જો કબજો ન સોંપે તો બક્ષીસ ગણાવી નથી. ઓછું વતું આપવાનો ઠરાવ કરવો એ વેહેંચળ નથી. ત્યારે તો બધાની સંમતી હોય અથવા કબજા સોંપવાથીજ તે મંજૂર રહેછે. યે. વે. ૪૧૫

ઉપર વેહેંચાવવાને પાત્ર હોય એવી મીલકતની વેહેંચળ કરતાં પહેલાં એગ નકી કરવાનું છે કે મઝીઆરા કુટુંબ ઉપર કરજ, બરણપેષણ અને તેના બીજા બોન્ટ શું છે. તે નકી કરી તેને માટે પ્રથમ ગોડવાણ કયાં પછી પાકીની મીલકત વેહેંચવી જોઈએ તેમજ કાંઈ સદહીસેદારે તેના ખાતરી કામ માટે ઉપાડ કાઢે હોય તેને તેણું ઓછું આપવું જોઈએ અને જેની પાસેથી કાંઈ રકમ (એક-લાની માલેકીની) લીધી હોય અથવા મઝીઆરી મીલકત અર્થે વપરાણી હોય તેને તેણું વિશેષ મળવું જોઈએ. ભક્ષમણ દાદા નાયક વી. રામચંદ્ર દાદા નાયક ૬, લા. રી. ૧ મુ. ૫૬૧; મુતુસામી વી. સુવરામનાય ૧ મ. હા. ૩૦૯

મીલકત ઉપરના બોન્ટ.

મઝીઆરાં કામ કયાં તે વીરો મીલકત પ્રકરણમાં ૬. ૧૪૧ ની ટીકામાં ખતાવ્યું છે. તેમાં, અમયચંદ્ર વી. પ્યારીમોહન ૫ વં લા. રી. ૩૪૭—૯ તથા શ્રીમતી સુરજુમળી વી. દાંનોબંધુ ૬ મુ. ૬. અ. ૫૪૦ ના કેસની હકીકત આપીછે તે જુઓ.

અંક ૨

વેહેંચળ કરવાની રીત.

ઉપર જેણેને પોતાના હિસ્સા માટે દાવો લાવવા હક છે તે માંનો કાંઈ એકજ પોતાનો હિસ્સો અલગ કઢાવવાનો દાવો લાવી શકે છે. ફુલચંદ વી. માનસીંગ ૬, લા. રી. ૪ અલ્હા ૩૧૨; જગમો-નવાસ વી. સરમંગલદાસ ૬, લા. રી. ૧૦ મુ. ૫૨૮

એકજ સખસ પોતાનો હિસ્સો જુદો કઢાવી શકે

આ પાછલા કેસમાં ૬૧૦૫૦ કે વડીલોપાર્ણત જંગમ તથા સ્થાવર મીલકત ગમે તો પછી તે પુત્રના જન્મ પહેલાં મેળવી હોય કે જન્મ પછી મેળવી હોય તે બધી મીલકત (દાવાની તારી જે હોય તે સખણી)માંથી પોતાનો હિસ્સો કઢાવવાનો હક છે.

વેહેંચળમાં બં
ધા હિસ્સેદારને
સામેલ રહેવાનો
હક.

ઉપર જ્યારે વેહેંચળ કુટુંબના થોડા એકજ સખસો વચ્ચે થવાની હોય ત્યારે પણ બધા સહહિસ્સેદારને સામેલ રાખવા જોઈએ.

જ્યારે વેહેંચળ કાઠંધી કરાવવી હોય ત્યારે પણ તમામ સહ-
હિસ્સેદારને બાદી અથવા પ્રતીવાદી તરીકે ભાવવા જોઈએ. નર્સીદીવી.
રામચંદ્ર ૧ મદ્રા, ફે. ૫૧; પેટેલાથસીંગ વી. મુ. જીમનવંતી ૧૨
વી. રી. ૨૫૬; રત્નમાલી વી. તાતીઆ રાંણુજી મુ. હા. પ્રી. જ.

૧૮૭૮ પૃ. ૧૮૮

જુલાસો—એક સહહિસ્સેદારનો મઝીઆરો હીસો ખરીદ કરનાર
તે હિસાની વેહેંચળ કરાવવાનો હવે લાવે ત્યારે પણ બધાને પક્ષકા-
ર કરવા જોઈએ. સીતારામ ચંદ્રચીસર વી. સીતારામ બધાજી મુ.
હા. પ્રી. જ. ૧૮૭૭ પ્ર. ૧૪૦

ટીકા

આ નિયમનું કારણ એવું છે કે એકાદ સખસ જુદા થવાનો
હોય તો પણ તેનો હીસો જુદો પડવાથી ખીજાના હીસા ઉપર અસર
થાય છે. આવો બાંધો રીતનો નથી. મે. પે. ૪૧૬

સગીર સહહિ-
સ્સેદાર હોય ત્યા
રે વેહેંચળ

ઉપર જ્યારે કાંઈ સહહિસ્સેદાર વેહેંચળ વખત સગીર હોય
ત્યારે મુખ્ય અને મદ્રાસ હાઇકોર્ટના અભિપ્રાય મુજબ તેમના વા-
લીને સામેલ રાખવો જોઈએ. જન્નાપા વી. જલામલ ૨ મ. હા.
૧૮૨; જદર્મીદાર વી. ગણપત મોરોવા ૫ મુ. હા. ઓ. સી. જો.
(૧૧૮) પજ,

કેસ. બેડટ તથા જુલર હેછે કે આ નિયમને ધર્મશાસ્ત્ર તર-
ફથી ટૂંકા મળે તો ધણી સગવડવાળી વાત થાય. મુમ અંધો ઉપરથી
માત્ર એટલું જ નીકળે છે કે—

“વેહેંચળમાં સગીરના હીતની પુરતી સંબાળ રાખવી જોઈએ
અને જરૂર પડે તો રાજ સત્તાએ તેનું હીત બળવડું જોઈએ. તેની
(સગીરની) સ્થિતિ બાબી ગયેલા અથવા ગેરહાજર સખસોના
નેવી છે.”

જો વેહેંચળ ખીજી રીતે ધોગ્ય હોય તો તેની વતી તેનો વાલી
વેહેંચળમાં સામેલ નહીં હોવાની વાત તે વેહેંચળ રૂઠ કરવાને મા-
ન કાંઈ કારણ નથી. મુ. વેવંસી. વી. દ્વારકામાય ૧૦ વી. રી.
૧૦૩; કંદાસામી વી. દોરાસામી ૬. જા. રી. ૨ મદ્રા. ૪૨૩

જ્યારે તે પ્રુપ્ત વયે પાછાએ ત્યારે તે વેહેંચણુ ગેરકાયદેસર કે દાખા બેરેલી રીતે ધયાનું ખતાવી શકે તો તે રદ કરાવવાને માટે આરજ કરી શકે છે. નબ્બાવા વીં બબ્બામલ ૨ મ. જા. ૧૮૨

તેમજ તે માતાની ગેરહાજરીમાં કરેલી વેહેંચણુ ખરાખર છે કે કેમ તે જોવા તપાસવાને કાંઈ સાધન ન હોય એવી અયોગ્ય રીતે ધાં દોષ ત્યારે પણ તે રદ કરાવી શકે છે. કાલીયાંકર વીં દીને-ન્દો ૧૩ વી. રી. ૬૮

૬૫૭ ગેરહાજર સખસ સગીરનીજ કિયીતીમાં છે, માટે તેની ગેરહાજરીમાં વેહેંચણુ ધાં શકે છે. તે પાછો આવતાં સુધી તેનો હિસો તેની વતી સંભાળી રાખવાનો બોજો વેહેંચણુ કરનાર બીપર આવી પડે છે; તેમજ તે યોગ્ય રીતે વેહેંચણુ ધાંછે એમ ખતાવવાનો બોજો પણ તેમના ઉપર આવી પડે છે; ૨ સ્ટ્રે. ડિ. જા. ૨૪૧.

કાંઈ હિસ્સેદારની ગેરહાજરીમાં વેહેંચણુ.

હુલસો—કાંઈ સહિસ્સેદારની ગેરહાજરીમાં થયેલી વેહેંચણુમાં તેને ભાગ આવેલો હિસ્સો તેના સાત પેઢીના વંશજોને મળી શકે છે. પણ આ ખાખતનો નિર્ણય હવે હિંદુસ્થાનના મુઘલના ધારાના પરિ-શીષ્ટ ૨ ની કલમ ૧૨૩, ૧૨૭ અને ૧૪૪ પ્રમાણે થશે. ૧૨૭ પ્રમાણે હિસ્સામાંથી ખાતલ થયાની બાણુ થયા પછી પાર વર્ષમાં હિસ્સો મેજ-બંવા દાવો ધાં શકે છે. ૧૨૩ મુજબ વસીઅતનામાથી હિસ્સો મળવાનો હોય ત્યારે હિસ્સો આપવાનો કે સ્વાધીન કરવાનો ધાય ત્યારથી ૧૨ વર્ષમાં ફરીઆદ ધાં શકે છે.

૭૫૮ જ્યારે હરમેજે વેહેંચણુ થતા હોય ત્યારે મઝીઆરી બધી મીમકત વેહેંચણુમાં સાવવાની જરૂર નથી. પત્ની વીં રાયમનો. હર ૫ સ. ડી. ૩૪૯; આત્મારામ બી. માધવરાવ મુ. જા. પ્રી. જ. ૧૮૮૦ પૃ. ૩૧.

કાંઈ ખાહારની વેહેંચણુ થોડે ભાગે ધાય.

ટીકા.

જ્યારે થોડે ભાગે વેહેંચણુ ધાય ત્યારે વેહેંચાયલી અને નહીં વેહેંચાયલી મીમકતના સંબંધે પક્ષકારોના વારસાના અને અવસ્થાના હક જુદા જુદા છે. મકુનદાસ વીં ગણપતરાવ પેરી. ઓ. કે. ૧૪૩; રેલનપ્રસાદ બી. મુ. રાધાલીલી ૪ મુ. દ. અ. ૧૩૭; રાયવાદ બી. જોગિન સુરીભાવ મુ. જ. પ્રી. જ. ૧૮૭૩ ના નં. ૩૫

૩૫૯ કાંઈ મારફત વેહેંચન કરાવવી હોય ત્યારે મઝીઆરી તમામ મીલકત ધવામાં લાવવી જોઈએ. થોડી મીલકતની વેહેંચનના ધવો ચાલી શકે નહીં. નાનાભાઈ વી. નાથાભાઈ ૭ મુ. હા. ૧. સી. જ. ૪૭; જૈનારામ વી. બાઈ મંગા ૮ મુ. હા. ૧. સી. ૨૨૮; શ્રીગક દોશી વી. નારાયણ દોશી ૧૧ મુ. હા. ૧૯; કુચર હર્ષનરાય વી. સુન્દરદાસ ૬. લા. રી. ૧૧ કલ. ૨૯૬; રતનમણી વી. જોજોમાદન ૨૨ વી. રી. ૩૩૩.

જુલાસો—કાંઈ દેણાની કે ખીજી જવાબદારીની વેહેંચન નહીં થઈ અને એકનેજ તે જવાબદારી ઉઠાવવી પડે તે તેનો હિસ્સો લેવા તે ખીજી ઉપર ધવો લાવી શકે છે રામચંદ્ર વી. સાધાજીવાઈ ૪ મુ. હા. ૧. સી. ૭૩

અપવાદ ૧—જો કાંઈ મઝીઆરી મીલકત ખીજી કોર્ટની હકુમતમાં હોય ત્યારે તે બાગને માટે તે ખીજી કોર્ટમાં ખીજો ધવો લાવી શકાય લક્ષ્મનરાય વી. તેરીમલરાવ ૪ મદ્રા. જ્યુ. ૨૪૧; સુભારાવ વી. રામરાવ ૩ મ. હા. ૩૭૬

વેહેંચનના ધવામાં તમામ મીલકત વેહેંચાવવા માગતી જોઈએ.

અપવાદ ૨—અથવા જ્યારે મઝીઆરી મીલકત કે કાંઈ બાગની વેહેંચન થઈ શકે તેમ નહોત્ય ત્યારે તે બાગનો પાછળથી ખીજો ધવો લાવી શકાય છે. નારાયણ વી. પાંડુરંગ ૧૨ મુ. હા. ૧૪૮. બાલકૃષ્ણ વી. હરીશંકર ૮ મુ. હા. ૧. સી. જ. ૧૪.

દ્વિતીય અ—વાદીએ પ્રતિવાદી ઉપર તેમના કબજાની જમીન વેહેંચાવવા ધવો કર્યો. તેમાં ગીરિદાસના કબજાની જમીન એ ધવામાં લાવવાનું રહેવા લીધું. તે જમીન પ્રતિવાદીએ પાછળથી છેડાવી. તે વેહેંચાવવા વાદીએ ખીજો ધવો કર્યો. તેમાં ૩૨૦૫૦૦ કે ખીજો ધવો લાવી શકાય છે, કેમકે તે જમીન પ્રથમના ધવા વખત પ્રતિવાદીના કબજે નહીં હતી. બાલકૃષ્ણ વી. હરીશંકર ૮ મુ. હા. બે. સી. ૧૪

દ્વિતીય બ—પ્રથમના ધવા વખત ધરેલું હતી તે છેડાવી નં. ૧ ના પ્રતિવાદીએ નં. ૨ ના પ્રતિવાદીને ત્યાં ધરેલું મુકી. ત્યારે વાદીએ તે છેડાવવા ધવો કર્યો તેમાં ૩૨૦૫૦૦ કે ખીજો ધવો ચાલી શકે છે. નારાયણ વી. પાંડુરંગ ૧૨ મુ. હા. ૧૪૩

જામાસી ૧—કુબર હસમતરાય વી. સુંદરદાસ ઇ. લા. રી. ૧૧ કલ. ૩૯૯ ના કામમાં જરૂરી સમીતરે કહ્યું કે "જો આ કા-
વાને વેદેચનનો કાવો ગણવામાં આવે તો તે સામે એવો વાંધો ઉઠ
છે કે મઝીઆરી ખાલી મીલકત સામેલ કરવામાં આવી નથી. એ વાંધો
કાંઈ બીજીકોનો નથી."

જામાસી ૨—જ્યારે કાંઈ મઝીઆરી મીલકત છુપાવવામાં આવી હોય
ત્યારે બાકીની મીલકતનો કાવો ભાતી શકાય અને છુપાવેલી મીલકતની
બાજુ યાજ ત્યારે તેનો બાજો કાવો શકાય છે. **વૈદરમટ વી.**
વેકેટયા ૧૦ મુ. હા. (૧૫૮—૯)

દ્રષ્ટાંત ૧—ભરણપોષણને માટે હકદાર હોય એવી વિધવા
ભરણ પોષણ માટે જવાબદાર હોય તેમાંના એક અથવા વધારે ઉપ-
ર કાવો કરી શકે છે. તેના ભરણપોષણની વેદેચન વખત ગોઠવણ
ન કરી હોય તો આ એકાદ કે વધારે ઉપર કાવો કાવે ત્યારે તેનો ધંધાજ
એ છે કે બાકીના સહહીસેદાર ઉપર એ રકમનો હીસ્સો (વરાડ) લેવા
કાવો કરવો. **રામચંદ્ર વા. સાવીત્રીવાદ ૪ મુ. હા. અ. સી.**
૭૩;

આ દ્રષ્ટાંત અપવાદ એ વિશેષ છે.

ઉપદેશ ૨ જ્યારે કાંઈ સહહીસેદાર મઝીઆરી મીલકતનો
કાંઈ હીસ્સો લેવા કાવો કરે ત્યારે તે મીલકતના સંબંધે તેની પાસે "બીજનું"
લેણું હોય તે મુદત બાહાર ગયું હોય તો પણ તે આપ્યા શીવાય પોતાનો
હિસો સહ શકતો નથી માટે તેણી રકમ તેના હીસ્સાની ઉપજમાંથી
કાંપી સહ બાકી તેને મળી શકે છે. **લોકનાથ મુલીક વી. ઉદયચર્ણ**
મુલાકાદ. લા. રી. ૭ કલ. ૧૪૪. મઝીઆરાં બીજ દણાં હોય ત્યારે
પણ તેના હિસો આપીને સહ શકાય છે.

હિસ્સો લેવાના
કાવામાં દણાનો
બાજો

ઉપદેશ ૩ જ્યારે કાંઈ મીલકતની જાત જોતાં તે મીલકતને
નુંકશાન પોહ્યા વગર તેના કટકા યથા શકે તેમ ન હોય ત્યારે તેની
કીમત કરાવવી જોઈએ અને તે એકાદ રાખે અને બીજાને તે કીમત
નો હિસો અપાવવો જોઈએ **રાજકુમારીદાસી વી. ગોપાલચંદર વોસ**
હ. લા. રી. ૩ કલ. ૫૧૪

મીલકત વેદેચ-
વાની સરત

ઉપદેશ ૪ કે મઝીઆરી જમીન ઉપર એક સહહીસેદાર પોતા

એકના કમળ

માં મઝીઆગી
જમીન ઉપર વે.
હેયણમાં તેના
હક,

રના ઝં પેસાથી ધર ખાંધુ હોય ત્યારે ખીજ સહહીસેદાર તે જ.
મીનની કાપતનો વરાડ માગી શકે. ૨ મે. ૧૫૬; વઠિનો વી.
હરીયા ૬ મુ. હા. એ. સી. ૫૪

કોઈ જમીન કે ધર ખીજની સંમતીથી લાંબા વખત એકનાજ
કખળમાં રહે ત્યારે વેહેંયણમાં તેના હિસ્સા પેટે તે ધર રાખવા
તેના હક થાય છે. ખીજને તેની કીમતનો વરાડ મળે. આ હકનો,
એ હિસ્સેદારનો બાકુત પણ અમલ કરાવવા માગી શકે છે. કોર્ટ
રાય વી. મીચકલેઆ ૨૦ વી. રી. ૧૮૬

૩૫૬ ટ ખાપ જ્યારે પાતાની શ્વેપાર્જીત મીલકતની વેહેંયણ
કરે ત્યારે તે એ હીસા રાખી શકે છે બદરોરાય વી. અગવતજારાય.
જ હ. લા. રી. ૮ કલ. (૧૫૩); ખસીસ તરીકે અથવા ખધા પુનો-
ની સંમતીથી ગમે તે રીતે વેહેંયા શકે છે પણ હીસા પાડી સોંપે
નહીં અથવા સંમતી ન હોય ત્યારે હીસાએ વચે એાહી અદહી આપવા
નો હરાવ કરે તો તે કાયમ રહે નહીં. તેમજ સરતોથી દાયબાજ રાજામાં
ખાપ વડીલોપાર્જીત મીલકતનો પણ વેહેંયણ ગમે તે રીતે કરી શકે છે
મે. પે. ૪૧૫

૩૫૬ ફ મઝીઆરી ઉધરાણીના હોસાના ખદલામાં તે ઉધ
રાણી જાણુકે વસુલ થઈને પ્રતીવાદીનાજ હાયમાં હાયુએર્થી રીતે
પ્રતીવાદી પાસેથી કોરટે વાદીનેરોકડ રકમ અપાવવી નહીં જોઈએ, અને
ઉધરાણીના ખદલામાં રોકડ રકમ આપવા કોઈ સહહીસેદારની ફરજ
નથી આદેવાદીને અપાવેલી રકમ ઉપર બ્યાજ નહીં અપાવવું જોઈએ.
લક્ષ્મણ દાદા નાયક વી. રામચંદ્ર દાદા નાયક હ. લા. રી. ૧
મું. ૫૧૨

અંક ૪

વેદે'મણુ' કાંઈ જાને તેનો મુરવા.

૮૬૦ વેદે'મણુ' કાંઈ હિસા જુદા પાડવાથી પુર્ણ થાય છે તેથી જીતે જાવથી ગુદા જેવે એવી મતભાવની ગોઠવણથી પણ વેદે'મણુ' કાંઈ સંપૂર્ણ થાય છે, એટલે કે તે ગોઠવણ કરનારા પક્ષમાં ૧ લાખથી વધુ ગણાય છે. અપોવીખર વી. રામા સુભા ૧૧ મુ. ૬. અ. ૭૫; જયનારાયણ મારી વી. જીવિંદર મીતી લા. રી. ૫ ૬. અ. ૨૨૮; સીંદરવ વી. ગૌરી નવીખર લા. રી. ૬ ૬. અ. ૧૭૭; આશાવાદ વી. કાજી સૈયન ૬. લા. રી. ૯ મુ. ૧૧૫; તેજ કતાવસર્ગ વી. ચંપાકાલી કુદર ૬. લા. રી. ૧૨ કલ. ૯૬૬

વેદે'મણુ હિસા પાડીને કે હિસા પાડવા નગર થાય.

જુલાસો કુટુંબની સગવડ માટે અમુક હિસ્સે કુટુંબની મીલકતનો ઉપભોગ લેવાનો ગોઠવણ થવાનું સાબીત થાય ત્યારે તેથી વેદે'મણુ થઈ ગણાતી નથી. પીનાયક લક્ષમણ વી. જીમનાજી મુ. ૬. પ્રી. જ. ૧૮૭૭ પુ. ૧૭૦. સજો નારાયણ વી. નારાયણ મી. જાજી ૬ મુ. ૬. અ. સર. ૨૪૮

જાણત અ—કવી રીતે હિસ્સા પાડવા તેનો ખાત (યોજના) પછી રાખ્યો, અને ખીજ સહહિસ્સેદારોએ તે યોજના મંજૂર રાખી. ત્યાર પછી હિસ્સા નોખા પાડવામાં આવ્યા પેઢલાં એક હિસ્સેદાર શુભરી ગયા તેમાં ઠરાવ્યું કે તેની વીધવાને તેનો હિસ્સો પ્રાપ્ત થાય છે. એટલા માટે કે મુકરર કરેલે હિસ્સે મઝીબ્યારી મીલકત ભોગવથી એ વેદે'મણુ કંઈ બરાબર છે. રામજીશી વી. લક્ષ્મીવાદ ૧ મુ. ૬. ૧૮૬; અપોવીખર વી. રામાસુભા ૧૧ મુ. ૬. અ. ૭૫;

જાણત બ—અમુક જમીન હવે પછી વેદે'મણુની કમુલાયત(કરાર) ૬૬ હિસ્સાની વેદે'મણુ કંઈ બરાબર નથી. રમાવાદ વી. જોગણ સુ રીમાળ મુ. ૬. પ્રી. જ. ૧૮૭૩ ના નં. ૩૫.

હીકા

આ નિયમને માટે અપોવીખર વી. રામાસુભાના કેસ આધાર રૂપ છે. તે કાગમાં નામદાર શ્રીવી કાઉન્સીલે જણાવ્યું કે—

‘જ્યારે અવિભક્ત કુટુંબના મે'ખરે અમુક મીલકતનો સમ'ધ'’

“પરંપર એમ ડરાવ કરે છે કે મીલકત હવે પછી અમુક પતાવેલા
 “હિસ્સે કરે જોગવવી ત્યારે તે મીલકતનું અવિભક્ત પ્રાલેખનું અને
 “મઝીઆરા જોગવવાનું ૧૫૨૫ એવી લેવામાં આવે છે; અને ત્યાર”
 “થી તે મીલકતના નુકસર પતાવેલા હિસ્સાનો કરે જુદો જુદો માન”
 “લેકે આવે. તે હિસ્સો જોડે જુદો પડશે નથી તોપણ તે હિસ્સો”
 “જુદો રાખવાનો તથા જોગવવાનો તે વાજબી રીતે ધવે કરી શકે.”

આજ્ઞાવાક ની હાજી તૈયારના મમમાં મુંબઈ હાઈ કોર્ટ
 ૬૯૬૦ છે.—

“હા ૨૬૬થી મઝીઆરી મીલકતના હિસ્સા નોખા ન પાડવા હોય
 “ત્યારે મઝીઆરી મીલકતનો અમુક પતાવેલો હિસ્સો કરેક હિસ્સેદાર
 હવે પછી જોગવવો એવો ડરાવ, વેહેંચણું કાર્ય સંપૂર્ણ ગણાવવાને માટે
 જોઈએ”. (પૃ. ૧૨૧).

વેહેંચણું
 હુકમનામું.

૬૬૬. અથારે અમુક તારીખથી નુદા કરાવ્યા વિશે હુકમનામું
 થાય, ત્યારે તે તારીખથી તે હુકમનામાના પક્ષકારો વિભક્ત ગણાય છે.
 મયનારોયળગરી વી. મીઈન્ડર મીલીન્કા, રી. ૫૬. અ. ૨૨૮;
 ચીદમબરમ વી. ગૌરી મર્ચાંબર લા. રી. ૬૬. અ. ૧૭૭.

જુલાસો—સહાહસ્સેદાર વેહેંચણું માટે ધવો કરી ગુજરી બપ
 તેથી કરી મઝીઆરો હિસો તેની વિથવાને ઉતરતો નથી. મગાજી વી.
 મગાવડ. ૧૮૧૫ ના સ્પે. અ. નં. ૬૨૧

છીકા.

આ નિયમનો આધાર પણ અયોવીંબર વી. રામાસુખા ૧૧ મુ.
 ૬. અ. ૭૫ ના કેસમાં પતાવેલા વીચાર ૬૫૨ છે. નારાયણ ગીરી
 ના કેસમાં પ્રીતી કાઉન્સાલે દરમાબદ્દ કે “અમને એમ જણાય છે કે
 “જે હુકમનામું વાંચવામાં આવ્યું તે હુકમનામું શ્રીવપ્રસાદગરી ને.”
 “તેના દાદાની મીલકતનો અર્ધ હિસ્સો અપાવે છે. સ્થાવર મીલકતના”
 “આઠ આનાના કબજાની તેણે માગણી કરી હતી તે હિસ્સાનો કબજો”
 “તેને આપવા કરાવે છે. કહેવાયલી વેહેંચણી તારીખથી તેને દરમી”
 “યાન બપજ અપાવે છે; એટલે કે જ્યારથી જે ધરમાં તેના પીનાઈ સાથે”
 “વાદી રહેતો હતો તે ધર તેણે છોડ્યું ત્યારથી દરમીઆન બપજ”
 “અપાવે છે. તે પ્રમાણે હોવાથી અમારો અભીપ્રાય એવો છે કે ધવો”
 “જોકે ખરી રીતે વેહેંચણું માટે નથી તોપણ હુકમનામું મઝીઆરા

“હકની વેહેંયણુ કરેછે, અને એપોલિથર વી. રામા સુભાના કસમાં
“ખતાવેલા જીવન પ્રમાણે મઝીઆરી માલેહીનો વારા કરવાને તે ફે”
મકનામું” વસ છે.” (પૃ. ૨૩૨)

ત્યાર પછી એપોલિથર વી. યૌરી નર્ચીથરના કામમાં પ્રીવી કાં-
ઉન્નીયે કહયું કે—

“આ કારણથી આમારો અભિપ્રાય એવો છે કે તા. ૧૪ વા.”
“મધ ૧૮૭૧ ના રોજનો ફેસલો એવો કરાવ કરનાર” હુકમનામું છે કે”
“મઝીઆરી મીલકતની બે ભાગે વેહેંયણુ કરવી અને જો પ્રથમ જી.”
“ધારો ન થયો હોય તો તે તારીખથી મીલકતના સપ્તમિ એ વાઈઆ”
“જુદા ગણાય મઠે જો કે ખરેખરી રીતે માલકતના હિસસા પડ્યા નથી”
“તો ગણુ એપોલિથર વી. રામાસુભા ના કામમાં આપેલા નીચમ નજો”
“આ ફેસ વાખલ થાયછે.” (પૃ. ૨૮૩)

ત્યાર પછી કલકતા હાઈકોર્ટ જેજ પ્રતાપસીંઘ વી. છપાકાસી.
કુબર હ. લા. રી. ૧૨ કલ, ૯૬ ના કામમાં કહયું કે—

“આ બધા આમારો કિપરથી એવે નીચમ જુકરર થયાનું અખને
“જણાયછે કે જુદારા અને વેહેંયણુ માટેનો કરાર અથવા હુકમનામું”
“જો તેની સારતો કિપરથી અત્યારથી હક હિસસાના ભાગ પાડવાની બ.”
“તાવણી કરતું હોય તો તે વખતથી મલકારના હક જુદા પડકા પરા.”
“ખર તેની અમર છે, હકહકુદી હિસસા પાડવાનું અને તેનો જુદો જુદો”
“ભાગવદો લેવાનું તે કરાર કે હુકમનામોના અમલ થતાં સુધી જુલ.”
“તરી રહ્યું હોય તેની અંત નહી.” (પૃ. ૧૦૨)

મદ્રાસ હાઈકોર્ટ નિરોપ એમ કરાવ્યું છે કે માત્ર હુકમનામું થ.
વાથી કોઈ હિસસેધાર વિભક્ત ગણાતાં તેનો હિસસો તેની આરતને
હતરશે નહી. પણ તે વિષય કિપરના મુદ્દાથી ૨૬ થયા સમજવો.
અમલત જો હુકમનામું પોતેજ વેહેંયણુ ન કરતું હોય પણ માત્ર વે.
હેંયનાનો હક છે એટલેજ કરાવ કરતું હોય તો એક ખીલ વાત છે. વાલા
જી વી. કાશીવાદ હ. લા. રી. ૪ મું, ૧૫૭ ના કામમાં વેહેંય-
ણુ માટેના હુકમનામોના અર્થ તે હુકમનામું અને ત્યારે વેહેંયણુ થવા-
નો હેતુ છે એમ ગણવામાં આવ્યું હતું.

૭૬૨ અમારે કોઈ સહહિસસેધાર મઝીઆરી મીલકતના હિ-
સસામાંથી પોતે ખાતલ થયાનું જાણ્યા પછી ખાર વર્ષ સુધી દાવો લા-

ગર્ભાત વેહેં-
યણુ.

વેનહી, તારે હિસો હવાનો તેનો હક સાવ હો જાય છે. અને ૧૮૭૭ ના આક્ટ ૧૫ ની કલમ ૨૮ અને તેના પારશીકની કલમ ૧૨૭.

હીકા

મુદતના મારા પ્રમાણે અમુક વખતથી અમુક મુદત સુધીના જુદા જુદા કબજા ઉપરથી વેદેચનનું અનુમાન આ કલમ પ્રમાણે થાય છે. ત્યારે તે અનુમાન પુરાવાથી તોડી પડતું નથી. પણ એટલું તો શક રાખવાનું છે કે કોઈ માણસ ગેરહાજર હોય અને પાં-સેથી વેદેચન થાય તેમાં તેના હિસો તેને માટે રાખવામાં ન આવે ત્યારથી તેના વિરુદ્ધ સરહુ મુદત શરૂ પડી નથી. વેદેચન થયાની વાત અને વેદેચનમાં હિસામાંથી પાતલ થયાની વાત તેના જાણુમાં આવે ત્યારથી એ પાર વર્ષની મુદત ગણાય છે.

વેદેચનનું અનુમાન.

કેડકે વેદેચનનું અનુમાન નીચેની આ પ્રસંગે થાય છે.

(૧) જુદા જુદા હિસાના કબજા ઉપરથી: પીનાવક જલમન બી. ચીમનાવક મુ. હા. પી. જ. ૧૮૭૭ પ. ૧૭૦; સોમન ગૌડા ના. ભારમન ગૌડા ૧ મુ. હા. ૪૩; પેમરાલ વી. નારાયણ દ. જા. રી. ૧ મુ. ૨૧૫.

(૨) જુદા જુદા ખાવા પીવા ઉપરથી.

(૩) મઝીઆરો ન હોય એવી ચીતના કતી કરવા, જેમકે એક ખાજા સાથે વેપાર કરવો, એક ખાજાને ધીર ધાર કરવી, પરસ્પર ખાજીસો લેવો રવી, એક ખાજાને માટે જમાન થવું, ત્રાણીત સાથે જુદા જુદા વેપાર કરવો; અને

(૪) ધર્મક્રિયા જુદી જુદી કરવી.

આમાંની દરેક વાત વેદેચનનું અનુમાન કરવાને ખસ છે, એટલે કે વેદેચનનો સારો પુરાવો છે. પણ તે નિર્ણયકારક નથી. તેનું પરિણામ એટલું છે કે મઝીઆરો હોવાનું કહેતા હોય તેના ઉપર તે માનના પુરાવાનો બોજો આવી પડે છે. બાળકો કુવર વી. એડુલા. ક ૧૪ મુ. દ. મ. ૪૧૨.

તેમાં પણ ધર્મ ક્રિયા જુદી જુદી કરવી એ ખાજા ત્રણ વાતો કરતાં ઉતરતો પુરાવો છે

દ્રવ્યંત બ માગરિથીયાર વી. સદાશિવ મ. હા. પ્રો. જ. ૧૮૮૦ પૃ. ૧૨૧ ના કામમાં ૩૨૦૫૦ ક તણ બાઈઓ જુદી જુદી જાતોએ વહીલાત કરે છે તે ઉપરથી મઝીઆરો હોવા વિશેષ પ્રથમ દર્શનીય અનુમાન થાય છે.

દ્રવ્યંત જ વેદવલ્લી શી. નારાયણના કામમાં મદ્રાસ હાઈ કોર્ટ ૩૨૦૫૦ ક જુદો વેદપાર કરવો અને જુદું કમાવું એ વાતો વેદેચણનો પુરાવો થતો નથી. જ. કા. રી. ૨ મદ્રા. ૧૯;

દ્રવ્યંત ક કુટુંબની સગવડ માટે મીલકતનો જુદો જુદો ભાગ અથવા લેવાથી વેદેચણ થતો નથી. મુ. જસંદા કુરુ વી. મૌરિ વૈજ નાથ ૧ વી. રી. ૧૪૪; તોપણ તે વાત વેદેચણનો પુરાવો થઈ પડશે.

દ્રવ્યંત ડ તેમજ નાવક લક્ષમણ વી. સ્વીમનાથ મુ. હા. પ્રો. જ. ૧૮૭૭ પ્ર. ૧૭૦ અને ખીલ કામોમાં ૩૨૦૫૦ છે કે બધાની સગવડ માટે મઝીઆરી મીલકતની બીજા મુકદ્દર કરેલા હિસાબા બદલામાં ભાગ વળી એ વાત વેદેચણનો નિર્ણયકારક પુરાવો નથી, પણ બાદ રાખવું કે એ પ્રમાણે જતાં મઝીઆરો હોવાનું કહેતો હોય તેણે મઝીઆરાની વાત સાંખીત કરવી જોઈએ. એ પ્રમાણે મઝીઆરી વાત અથવા માત્ર કુટુંબની સગવડની જાતરજ દ્વારા જાણ થવાની વાત સાંખીત ન થાય તો બધી સાદું જાણી કહેવું બસ થશે નહીં, અને ત્યાર પ્રથમ વેદેચણનું ને અનુમાન હવું તે નિર્ણયકારક પુરાવો થાય છે. રાજી. વી. પાર્થસાર્થી.

જુનાસો—ધોરો વી. ગણેશ ૧૦ મુ. હા. ૪૪૪ ના કામમાં મુખ્યાલ હાઈકોર્ટ કહ્યું કે—

“ખુણી કમુલાયતથી વેદેચણ થાય તેવી રીતે ગર્ભીત કલુષા-ભવતી ધીરે ધીરે હક હિસાબું જુદાપણું થતું જાય”

હક હ અ જ્યારે થોડા ભાગ વેદેચણ થયાનું કમુલ કરવામાં આવે ત્યારે અનુમાન એવું છે કે બધી મીલકતની વેદેચણ થઈ ગઈ છે, અને કાંઈ ભાગ પ્રથમની વેદેચણ વખત વેદેચાયા નથી અથવા કપડ કે ચુકના કારણથી મઝીઆરો રહ્યા છે એમ કહેતો હોય તેના ઉપર તે સાંખીત કરવાનો બોલો છે. નારાયણ વાજાજી વી. ના.

ના મનોહર ડૉ. મુ. હા. ૧૫૩; માલતી વી. બલ્લિનાથ મુ. હા. પ્રો. જ. ૧૮૭૭ પૃ. ૨૪૭

૭૬૭ જ ન્યારે જુદા થયા પછી સંસૃષ્ટી થયાનું કહેતો હોય ત્યારે ફરી મઝીઆરા કરવાના ઇરાદાથી બેભાન થયાનું કહેતો હોય તેના ઉપર તે વાત સાબીત કરવાનો બોલો છે. પ્રાણકીર્ણન વી. જ. ધુરા મોહન ૧૦ મુ. દ. ઇ. ૪૦૩

૭૬૭૬ વાદી પ્રતીવાદી મઝીઆરા કુટુંબના એક વખત મેં બ-રો હોય અને કાંઈ મઝીઆરા પૈસાથી ખરીદ કરેલી કાંઈ મઝીઆરી બીલકત હોય ત્યારે તે બીલકતનો વેહેંચણુમાં આવેલો હિસો છુટી થયા સખ-બ પાછો લેવાના કાવામાં અનુમાન એવું છે કે વાદીઓ મુદતના ધારાએ ઇરા વેલીમુદતની અંદર તે બીલકતના તેમના હિસાના કબજામાં હતા. વેદોદર નાથ વી. કોશવલાજ ૧ જા. રી. ૧૦

અંક ૫

વહેંચણુનું રહીણામ.

હિસાના સ-રખાપણાની ખા-મીથી ફરી વેહેંચણુ થાય નહીં

૭૬૭ જ ન્યારે કાંઈ મઝીઆરી બીલકત કે તેના ભાગની વહેંચણુ ખુલી કે ગર્ભીત રીતે થયાનું સાબીત કે અનુમાન થાય ત્યારે હિસામાં સરખાપણાની ખામી ફરી વહેંચણુ કરવાને માટે કાંઈ કારણ થઈ પડતી નથી. માહારાજા રૂતનારાયણસીંગ વી. જા. મોહનારાયણસીંગ ૭ મુ. દ. ઇ. ૩૧૧; મોરો વી. ગણેશ ૧૦ મુ. હા. ૪૪૪ તે કા-મમાં મર્. જજીસ નાનાભાઈ રૂરીલાસે કહ્યું કે

“જો વહેંચણુ થયાનું સાબીત થાય તો પસકારના કબજા માંહેના”
“હિસા સરખા નહોય એ વાત તદ્દન નિરૂપયોગી છે. તે વહેંચણુ આપર”
“નીછે અને કપટ કે ભુલના કારણુ થિવાય તે ફરી ખોલી શકતી નથી”.

૭૬૭ જ ન્યારે કપટ કે ભુલના કારણુથી મઝીઆરી બીલકતનો કાંઈ ભાગ અલગ રાખવામાં આવ્યો હોય ત્યારે પણ એમ સમજ-વાનું નથી કે વેહેંચાયેલા ભાગની ફરી વેહેંચણુ કરવી જોઈએ જે ભાગ કપટથી કે ભુલથી અલગ રહ્યો હોય તેટલાજ ભાગની વેહેંચણુ થઈ શકે. મીતા. ૧:૮:૧-૨; સુહ્રમનસીંગ વી. સનવલસીંગ દ. જા રી. ૧ અલ્લા. (૫૪૩)

બાણવાદ—પણ જ્યારે વેહેંચણની થાજના આખી રંગા બેરેલી
હાય જ્યારે આખી વેહેંચણ ફરી બધાડી રાકાયછે. મોરો વીં ગળેશ
૧૦ મુ. હા. ૪૪૪; પણ જો પાતાના હક સાથે તે પ્રમાણે થયું છે
એમ સંપૂર્ણ જાણીને સ્વીકારે તો ફરી વેહેંચણ કરવાની માગણી થઈ
શકે નહીં. મોરો વીં ગળેશ ૧૦ મુ. હા. ૪૪૪

જુઝાતો—પ્રથમની વેહેંચણમાં ઠાંઠ બાજ વેહેંચણ વગર રહ્યો
હતો એમ સાબીત કરવાનો જોગો તેમ કરનાર હજાર છે. નારાયણ વી.
નાનામનોહર ૭ મુ. હા. ૧, સી. જો. ૧૫૩; પાઠવી વીં વારક.
નાથ મુ. હા. પ્રી. જ. ૧૮૭૭ મુ. ૪૪૪

દ્રણાંત... જુઝાલભાઈ વીં કાભાઈ મુ. હા. પ્રી. જ. ૧૮૮૧
મુ. ૨૩૧ ના કામમાં ભાઈઓ સહીસેદારો એક ખીજા સહીસેદારની
સાથે ગેરબ્યાજની રીતે વર્ત્યા હતા. તે પ્રસંગે વેહેંચણ ૨૬ કરવામાં
આવી.

૩૬થું એ એકવાર જુદા જુદા પછી સહીસેદારો સંસૂટી થાય
તો ફરી વેહેંચણ કરવાને હજારના કાઈ નીચમથી પ્રતિબંધ થાયછે એમ
સમજવાનું નથી. પણ આવે પ્રસંગે અનુમાન સંસૂટી થયા વિરૂધ્ધ છે માટે
મજીબારો કરવાના ઈરાદાથી બેળા થયાનું સાબીત કરવાનો જોગો
તેમ કરનાર હજાર છે. પ્રાણકીસન વીં મથુરા મોહન ૧૦ મુ. ર. અ. ૪૩૦.

વધારો.

ક. ૫૯ માં વધારો—પણ વાક રાખવાનું છે જેમાં મુધી તે મુનર્ભાવ કરતી નથી. ત્યાં મુધી તેણીનો સગન સંબંધ ઠાવત રહે છે, મરણ મુધી મુનર્ભાવ કરી એ સગ સંબંધ તોડી રહે છે.

અપવાદ—પણ તેણીનો પછી વધારી જઈ તેજ વચનામાં મરણ પામે ત્યારે તો તેના મરણથીજ સગ સંબંધ તુટે છે અને તે પછીનો તેણી વારસો લઈ શકતી નથી. સ્ત્રીનામક ની મદ્રાસના મુરબમીની સ્ટેટ રાજ્યવલ્લ હ. જા. રી. ૮ મદ્રા. ૧૦૪

ક. ૬૫ની ૨૬૫(૨)ની અપવાદ—આ સરત મુકને લાગુ પડતી નથી. કેમકે તેમનામાં વર્તમાનીકાંઈ અગત્ય નથી. ચંચાલની ની. રામુ મુદાલી હ. જા. રી. ૫ મદ્રા. ૬૫૮ તેમાં ૬૧૦૬ કુમુદમાં મુતકા વિધવાએ કરેલું દરખાસ્ત ૧૬ થઈ નથી.

ક. ૬૫જુલાસા ૭માં વધારો—ચંચાલની ની. રામુ મુદાલી હ. જા. રી. ૫ મદ્રા. (૫૫૪).

કલમ ૮૯ બ નો પરિશિષ્ટ ૨ નો મુદારો—પણ આ ૬૧૫ (પી. વેકલ સામ ની ૦ રમ વેકલ ચાલુ ૩ મ. જા. ૧૮) ૧૬ કી સીટ રાગવ ની ૦ રામલિંગ હ. જા. રી. ૯ મદ્રા. ૧૪૦ ના કામમાં ૬૧૦૬ કે ઉપનયન થવા પછી પણ ૬૧૬ લઈ શકાય છે.

ક. ૧૩૪ જુલાસો ૨ અ—વડીલો પાછાંત મીલકતની વેહ અણમાં જે હિસો બાપને મળ્યો તે હિસો દીકરાના સંબંધ વડીલો પાસેથી મીલકત તજ અણાય છે, સદ્મમીયાદ ની. મળપત્ત મરોવા ૬ મૂ. જા. ૯. સી. ૧૧૫; બાદુરમની ની ૦ ચાલુરીશીવ હ. જા. રી. ૩ કલ. ૧; દીકરાનો તે પપત જન્મ હોય કે ન હોય તેની ચીંતા નહી. અગ. મોહનદાસ ની ૦ સરમંગલદાસ હ. જા. રી. ૧૦ મુ. ૫૨૮

ક. ૧૩૭ જુલાસો ૨ અ. બે અથવા વધારે જાણને કરેલી બક્ષીસમાંનો કોઈ સપસ ઓરત હોય તો પણ તે સહીસેદાર બને છે. અને તે મીલકત મળી આવી અણાય છે. નરેપતસોંગ ની ૦ મદમદબજો હુસનસોંગ હ. જા. રી. ૧૧ કલ ૧.

પણ એક મદ્રાસ કેસમાં દીકરી અને જમાઇને સસરાએ એકત્ર

આપેલી બક્ષાસમાં એક બીજનો સહહિસેદારી હક મંજૂર કરવા મ-
દ્રાસ હાઈકોર્ટ નાપાડી હતી, એમ કહીને કે એ બક્ષીસ સોદાવજ
પ્રકારના સીધન તરીકે ગણવી જોઈએ. માત્ર તદાવત એટલો જ છે કે
આ પાછલા કામમાં બક્ષીસ આપનાર એરતનો પાપ હતો. માધવ-
રાય વી. તીર્થસામી ડ. લા. રી. ૧ મદ્રા. ૩૦૮

ક. ૧૩૭ દ્રષ્ટાંત બિ-અચુક બગીર સરકારે આગલા તાલુકા-
રની વીધવા, તેના દીકરા, અને દીકરીને તેમના બરણુપોષણ માટે આ-
પી અને દીકરી અને દીકરા બરણુ પામ્યાં તે પ્રસંગે ૧૨૦૫૫ કે એ
મીલકત એ ત્રણેની વચે મઝીઆરી છે. અને વિધવાને સહહીરસેદારી
હકથી પ્રાપ્ત થાય છે. બુએ નરપતસીંગ વી. મહમદ અલી હુસેનસી.
ગ ડ. લા. રી. ૧૧ કલ. અ. કા. ૧

ક. ૧૪૨—લુલાસો ૨—જ્યારે અસલ કુટુંબની વેહેંચણુ થાય
છે ત્યારે વેહેંચાણેલી દરેક શાખા પાછું નહું મઝીઆર કુટુંબ થાય છે
અને પછી તે કુટુંબના મંજૂરના સંબંધે મઝીઆરી સ્થિતિના સબખાં
અનુમાનો લેવાય છે. ઉપેન્દ્રનારાયણ વી. ગોવિનાથ ડ. લા. રી.
૯ કલ. ૮૧૭; ચતા રુણનાયક વી. ચીતામળી નાયક ડ. લા.
રી. ૧૨૦ કલ. (૨૧૪-૫)

ક. ૧૪૨ દ્રષ્ટાંત અ-એક હિંદુ અવિભક્ત પાપે પડતર જમીન
લઈ ખેડી. સ્વાસ એમ ઉકયો કે તેને કુટુંબની મીલકત ગણવી કે તેની
સ્વોપાર્ણત મીલકત ગણવી, તેમાં ઠરાવવામાં આ૦૫૫ કે અનુમાન
એવું છે કે તે કુટુંબની મીલકત છે અને સ્વોપાર્ણત છે એમ સાખીત
કરવાનો બોજો તે (પાપ)ના ઉપર છે. સુમાયા વી. છીલાયા ડ. લા.
રી. ૯ મદ્રા. ૪૭૭ (સા ૨૭ જુલાઈ સને ૧૮૮૧)

ક. ૧૫૬ લુલાસો ૧—ગમે તો તે આરત પછી કાંઈ સગાં
વહાલાં વારસો લેવાનાં હોય કે રાજ વારસ થવાનો હોય તેની ચોંતા
નહી. સગાં વહાલાં ન હોય તેના કાંઈ વિરોધ અધિકાર મળતો નથી.
મહલીપટનના કેસ કટર વી. કેસલી વેકટ ૮ મુ. ડ. અ.
૫૨૬

ક. ૧૫૬ લુલાસો ૨—તેથી જરૂરીઆત માટે થયેલા હુકમનામાની
નિમ્નવણીમાં થયેલું વેચાણ કાયદસર છે, અને બલવણીમાં તેવે પ્રસંગે
તેથીના હક હિસાનો અર્થ કુલ હક સમજવો. બી જનરલ મેનેજર બો

ફ રાજદુર્ભંગા વીં મહારાજા કુબર રામપુતસોંગ ૧૪ મુ. રં.
અ. ૧૦૫; વીઘાનાથ વીં મીનાક્ષી અમલ, રં. જા. રી. ૫ મદ્રા. ૬

ક. ૧૯૭ અપવાદ ૩—દાણા અને ખીભ પદાર્થો માટે જુદી જુદી હદો મુકાઈ. (૩ વેX૩ ૭૪૬ અ) દાણાના સંખે ભાગ પડતી કહેવત એ છે કે “દામ કુપર અને કણ ત્રીપર” આ કહેવત પ્રમાણે દાણા ના સંખે ભાગ પડીવર ચાલેછે.

ક. ૧૯૭ જુ લાસા રના હેડે (૩ વેX૩ ૭૪૬ અ)

ક. ૧૯૭ જુ પસો ૫—હીંડુલા પ્રમાણે ચકવર્તી બાજનો કરાર થઈ શકે અને તે પ્રમાણે લેણદાર બાજ વસુલ કરાવી શકેછે.
(તેવાકરાર હોય તો ૨૬ ૧૨વા કાર્ટને સત્તા નથી) રામચંદ્રનીં લાલદા
મુ. હા. પ્રી. જ. ૧૮૮૩ પા. ૪૫

ક. ૨૧૧ જુ લાસો—બરણપોષણ માટે કામ ભાગે તેની કુટંબ ની મીલકત હોય ત્યારે જુડું ગુજ રાન આપવાની માગણી સામે જેઓ થતા હોય તેમના ઉપર એમ સાબીત કરવાનો બોજો છે કે વિધવા નો તે મીલકત ઉપર બરણપોષણનો હક નથી એવી કામની હકીકત છે; જેવી કે, તેણીના પછીના કુટંબથી, તે અનિતાના કામ સાર, જુદી રહે છે અથવા કુટંબની મીલકત એટલી તો થોડી છે કે જુદા ગુજરાન માટે કાંઈ હિસ્સો તેણીને કાઢી આપવાનું બાજબી બ ગણાય એ પ્રમાણે રંગો વીં યમુનાદાસ ના કસથી જુદા પડી કસ્તુરબાઈ વીં ધીવર્જારામ રં. લા. રી. રં મું. ૩૭૨ ના કામમાં કરાવવામાં આવ્યું.

ક. ૨૨૦ ના જુ લાસો ૧—એકના એક હુકમનામાની બબવણી થઈ શકે તેજ હુકમનામું હુકમનામાનો ફાળદાર મુઆ પછી તેના વારસોના હાથમાં તેની મીલકત ઉપર બજ શકે કરમાકંબલ વીં ગણવણી રં. લા. રી. ૫ મદ્રા. ૨૩૪

ક. ૨૨૦ જુ લાસો ૨—વેહંચણમાં જે હિસ્સો મળે છે તે થોડે ભાગે બરણપોષણને માટે છે. સીનામલ વીં મદ્રાસમા રંડવીનીં સ્ટેટર જનરલ રં. લા. રી. ૮ મદ્રા. ૧૭૪; માટે વેહંચણ કરાવી હિસ્સો લેવાને હક ના સાબીત થાય તો તેજ દાવામાં બરણપોષણની માગણી ન હોય તેવાણ ચાંતા નહીં. આગું કારણ એ છે કે મોટામાં નાનાનો સમા-

વેશ થાયછે. રક્ષમાલાદ વીં.રાધાલાદ ૫ મુ. હા. ૧ સીં. જો. ૧૯૩; રાજાલાદ વીં.સદુ ભવાનો યુ.હા. બે. સો. ૯૯; સીંચોમીરાવ વી. નાયકોમીરાવ ૧૦ મુ. હા. ૨૨૮, ૨૩૪

ક. ૨૪૫ પૃષ્ઠ ૨૦૩ ને છેડે વધારો.—એક ધણાજ તાને- તર કસમાં મુખ્ય હાઈકોર્ટ ઓરમાન માનો હક ઓરમાન બા- ઈની વિધવાના હકથી ચઢીઆતો ગણ્યો, એવા કારણથી કે બાપ (કે જેની તે વિધવા છે તે) ઓરમાન બાઈ કરતાં વારસોના ક્રમમાં ધણો હોયો છે. રક્ષમાલાદ વીં. તુકારામ દ. લા. રી. ૧૧ મુબ. ૪૭ (સ ને ૧૮૮૭) તો પણ ઘણી પછી તે આવે કે નહીં એ સવાલનો નિર્ણય કરવાનું આ કામમાં બાપી રાખ્યું છે (જુઓ પૃષ્ઠ ૫૨—૩) દીકરાની વહુને તે કોર્ટ ઘણી પછી મુકી ચુકી છે લીટલ્લદાસ વીં. જેસુનાઈ દ. લા. રી. ૪ મુબ. ૨૧૯; અને ઘણી અને દીકરાની વહુ વચ્ચે વાસ્તવીક રીતે ૪-૫ અને ૬ થી પેઢીના મરનારના વંશજો આવી શકે છે એટલે ઘણી પછી તરતજ ઓરમાન મા આવવાનો સંભવ નથી. પરદાદાની મા પેઢીનાં, ત્યાં મુઘીના મરદાની વિધવાઓ અનુક્રમે આવે એ વાસ્ત- વીક છે.

ક. ૨૪૬ ના નિયમ (૫) માં વધારો—પણ આ નિયમ પ્રા- ણનાથ સર્મા વીં. સુરતચંદર (દ. લા. રી. ૮ કલ. ૪૬૦)ના કસને કીધે નહી શકતો નથી. તે કામમાં કાકાની દીકરીના દીકરા જે કે મ- રનારના ઘણને અને પરદાદાને (મા તરફના એ વડવાને) પીંડ આ- પવાને હાયક હતા તેના કરતાં, બાઈના દીકરાની દીકરીના દીકરા જે કે મરનાર બાપને (માના છેલા વડવાને) પીંડ આપી શકતો હતો તેનો હક ચઢીઆતો ગણવામાં આવ્યો. (પૃ. ૪૬૪)

ક. ૨૫૦ માં ક્રમ વિરોધી પુર્વણીના છેડે વધારો—આ કસ પહેલાના પ્રાણનાથ સર્મા વીં. સુરતચંદર દ. લા. રી. ૮ કલ. ૪૬૦ (૪૬૩—૪) ના કસ વિશે છેલા કામમાં કાંઈ ધ્યાન આપવા- માં આવ્યું નથી. એ પ્રાણનાથ સર્માના કામમાં કાકાની દીકરીના દીકરા (નં ૨૦) કરતાં બાઈના દીકરાની દીકરીના દીકરાનો હક ચઢી- આતો ગણ્યો છે. બત્રીબનો દાહીત તો આ ક્રમમાં પણ દાખલ ન- થી. આ પ્રસંગે જરૂરી પ્રી-સેપે કલું કે:—

‘‘ગુરુ ગોવીંદ વીં. બાળંદલાલ ના કસ જે લાંબો વખત’’

“થઈ સંભાળીત થયેલા કાષ્ઠો યઈ પરચો છે, તે કસ હીંક વચેની”
 “વારસાની તકરારોના ચુકાદા ધર્મ ક્રીયાની ભાવશ્રીના આધારે કરવા”
 “એટલુંજ માત્ર મુકરર કરેછે. મારા વિદ્વાન ભાઈ સાથે કું મળતો”
 “આવું છું કે મરનારને પીંડ આપી શકેછે એ બિપરજ સુરત રાખ-
 “વાની નથી પણ મરનારને સગવળમાં નહીં કાઢી છે એ બિપર પણ”
 “નજર કરવી જોઈએ. આ કામમાં શ્રીશંકર (બાબીજીના દોહીત્ર)”
 “મરનારના બાપને પીંડ આપી શકેછે તેના હક પ્રાપ્ત થાય (કાકાનો)”
 “દોહીત્ર) કે જે મરનારના હાથ અને પરદાદાને પીંડ આપી શકેછે”
 “તેના કરતાં ચઢીઆતો છે.”

આ તથા ઉપરના ખીજા કસોતું પરિણામ એવું આ વેળે કે
 સગવળની વાત વિશેષ જોવાની છે અને ધર્મક્રિયાની વાત નામનીજ
 કસોટી રહેછે. આ કસને લીધે કે. ૨૪૬ માં આપેલો પાંચમો નિર્દેશ
 પણ બિજો રહી શકતો નથી.

અપેડીક્ષ.

મુંબઈનો સને ૧૮૨૭નો કાયદો ૨ જો.

દીવાની કોર્ટના જડજોના અને ખીજા અમલદારોના અખ-
ત્યાર મુકરર કરવા સારૂ.

૨૧ સામા બધીના ગેરકાયદેસર કૃત્ય કે ગેરવ્યાજબી વર્તણૂકને લીધે વાદીને ન્યાત સંબંધી કે આખર સંબંધી ગેરકાયદે ઈજા સળખ મુક-
શાન થાય, તે મુકશાન બરી લેવાની ફરીઆદી દાખલ કરવા અને તેનો
ઈનસાફ કરવા દીવાની કોર્ટને અધીકાર છે, તે શિવાય ન્યાત જાત સંબં-
ધી કોઈ પણ શવાલમાં દરમીઆન આવવા દીવાની કોર્ટને કશો અધી-
કાર નથી એમ સમજવું.

ટીકા

ન્યાતના કામ માટે રાંધવાનાં વાસણ વાપરવા મળવાની ફરીઆદી
આ કલમ પ્રમાણે ન્યાત સંબંધી શવાલ નથી. માટે શાંભળી શકાય છે.
દુર્જન વી. નારાયણ જજ ૪, મુ. જા. એ. સી. ૧૧૦

૨ પ્રતીવાદીની દીકરીના લગ્ન વખત ઢેઢના મેહેતરે, પોતાના હક
(ફી) લેવા પ્રતીવાદી ઉપર દાવો કર્યો. પ્રતીવાદીએ વાંધો લીધો કે તે
અમરી ન્યાતનો મેહેતર નથી, અને હું તે રકમ માટે જવાબદાર નથી.
તેમાં ઠરાવું કે આ કલમ પ્રમાણે એ શવાલ ન્યાતને લગતો છે માટે ફરી
આદી ચાલી શકતી નથી. મુરાર ઢાઢાવી. નાગરીયા ગજેશીઆ
મુ. જા. એ. સી. ૧૭

પને ૧૮૨૭નો કાયદો ૪થો.

દીવાની ફરીઆદીઓ તથા અપીલ કરવાના શોરરતા તથા
ફરીઆદી તપાસવાની રીત ઠરાવવા સારૂ.

૨૬ પારસ્યામેન્ટના આક્ટ તથા સરકારના કરેલા કાયદા પ્રમાણે
કોર્ટ દીવાની કુકામનો ઇનસાફ કરવો અને એવા આક્ટ તથા કાયદાના અ-
ભાવે, જે દેશમાં વાદીએ ફરીઆદી કરી છે તે દેશની મામુલ ચાલ પ્ર-

માણે ઈનશાદ કરવો, અને તેવો કોઈનું આકટ કાયદોકે મામુલ ચાલ પશુ ન હોય તો 'પ્રતિવાદીના ધર્મ' (ના નિયમ) પ્રમાણે ઇનસાદ કરવો, અને વિશેષ કાયદા તથા મામુલ ચાલના અભાવે ન્યાય, ઇકવીટી, અને શુધ અતઃકરણથી ઇનસાદ કરવો.

સને ૧૮૫૦નો કાયદો ૨૧.

સન ૧૮૫૦ના એપ્રિલ મહીનાની ૧૧ મી તારીખે ઇડીઆની
ગવરનર જનરલ ઇનકોન્સીમે ઠરાવ્યો.

સન ૧૮૩૨ના બંગાળી કાયદા પુસ્તકના ૭મા કાયદાની ૬મી કલમ માંનો ઠરાવ ઇસ્ટ ઇડીઆ કંપનીના અમલ હેઠળના સર્વે દેશમાં લાગુ કરવા સાદા કાયદો.

સન ૧૮૩૨ના બંગાળી કાયદા પુસ્તકના ૭ મા કાયદાની ૬ કલમ માંનો કાયદો એકેવો હતો કે જે વારે દીવાની કોઠા પશુ હુકમીઆદીમાં વાદી તથા પ્રતીવાદી નિરાળા ધર્મના હોય અથવા જેવારે એક તરફનો હિંદુ અને બીજી તરફનો મુસલમાન હોય અથવા ફરીઆદના પક્ષકારો માંનો એક કીંવા વધારે મુસલમાન કીંવા હિંદુ ધર્મના ન હોય તેવા-રે તે ધર્મના શાસ્ત્રમાંનો કોઈ ઠરાવ ન હોતતો તે(પક્ષકાર માંના) એકને કિંવા અનેકને મિલકત મળે, એવો તે મિલકત ભેવાને અટકાવ કરનારા ઠરાવ ઉપરથી તે મિલકત મળે નહી તે ઠરાવ ઇસ્ટ ઇડીઆ કંપની સરકારના અમલ હેઠળના સર્વે દેશમાં લાગુ કરવો એ હિતકારીછે એ વાસ્તે એ મ ઠરાવ્યુંછે કે:—

૧ ઇસ્ટ ઇડીઆ કંપનીના અમલ હેઠળના દેશમાં કોઈ "પુરુષ કીંવા સ્ત્રી એક ધર્મ છોડીને તે બીજા ધર્મમાં ગયાં હોય અથવા કોઈ પશુ ધર્મના લોકોએ તે પુરુષને કિંવા તે સ્ત્રીને ધર્મમાંથી બહાર કાઢ્યાં હોય અથવા ન્યાત બહાર કાઢ્યાં હોય તે સખખ છતાં પશુ જે હાલમાં ચાલુ શાસ્ત્ર કીંવા સાધારણ રીતના યોગથી જેઓનો હક કિંવા મિલકત તેઓએ નહીં રાખવી એમ હોય કિંવા તેથી વારસપણાનો કોઈપણ હક્ક કમી થાય કિંવા બુડેતેવો કોઈ પશુ શાસ્ત્રમાંનો ઠરાવ અથવા સાધારણ રીત, ઇસ્ટ ઇડીઆ કંપનીની કોર્ટ તથા બાદશાહીસનદ ઉપરથી સ્થાપન કીધેલી સદરહુ દેશમાંની કોર્ટો મધ્યે કામચલા પ્રમાણે અમલમાં ચાલુવાં નહીં.

સને ૧૮૫૬ નો ટ્રાકટ ૧૫ માં.

લેખકોટીવ કોન્સીલે કરાવ્યો તે ઈંડીઆના ગવર્નર જનરલે
સન ૧૮૫૬ ના જુલાઈ મહિનાની ૨૫ મી તારીખે
મંજૂર કરીધા.

હિંદુ જાતની વિધવા સ્ત્રીઓના લગ્ન બાબત કાયદાની સવં હરકત
દુર કરવા બાબતનો આકટ.

ઈસ્ટ ઈન્ડિઆ કંપની સરકારના કબજા માંહેના તથા તાબા
માંહેના મુલકમાં સ્થપાયેલી દીવાની કોર્ટમાં કાયદો જેમ ચલાવે છે તે
કાયદા ઉપરથી હિંદુ જાતની કુટુંબીએક વીધવા સ્ત્રીઓ શિવાય બાકી
ની વિધવા સ્ત્રીઓથી તેમનું એકવાર લગ્ન થયાના સખબથી બીજવાર
કાયદાસર લગ્ન કરી શકાતું નથી. અને બીજવારના લગ્નથી તે વિધવા
સ્ત્રીઓને થયેલી સંતતી અનૌરસ થાયછે, તથા તેની માલ મિલકત
ઉપર વારસાનો હક પહોંચતો નથી એવું જાહેરછે વાસ્તે અને કાયદાની
આ હરકત છે તે હરકત ચાલતી આવેલી ચાલને મળતીછે; તોપણ તે
હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રના ખરા અર્થ પ્રમાણે નથી એવો ધણાએક હિંદુ લોકોનો
મતછે, અને જે હિંદુ લોક પોતાની બુધ્ધિ પ્રમાણે સદરહુ વાત બાબત બી-
જા માલ કાઢવાને ઇચ્છતા હોય તેમને ઇનસાફની કોર્ટ જે દીવાની કાયદો
ચલાવેછે તે ઉપરથી આજ પછી મનાઈ થવી નહીં જોઈએ એવી ધણા
એક હિંદુ લોકોની ઇચ્છાછે વાસ્તે, અને સદરહુ પ્રકારના હિંદુ કાયદાની
સદરહુ હરકતછે એવું કહેછે તે દુર કરવી એ વાજબીછે વાસ્તે અને હિંદુ
જાતની વિધવા સ્ત્રીઓના લગ્ન થવા બાબત કાયદાની હરકતોછે તે સ-
ખબી દુર કર્યાથી સુનિતીની વૃદ્ધિ થઈને લોકોનું કલ્યાણ થશે, માટે હે-
ઠળ લખ્યા પ્રમાણે કરાવ્યુંછે.

૧ હિંદુમાં લગ્ન થતી વખત કોઈ માણસ મરી ગયો હોય તેની
સાથે આગળ સ્ત્રીનું લગ્ન અથવા વેશવાળ થઈ હતું એવા કારણથી તે
(મરીથી થયેલું) લગ્ન કાયદા વિરુદ્ધછે, તથા તે લગ્ન થકી થયેલી સં-
તતી અનૌરસ થાયછે એવું સમજવું નહીં એ વાત વિરુદ્ધ કોઈ ચાલ
તથા હિંદુશાસ્ત્રનો અર્થ હોય તોપણ સદરહુ પ્રમાણે સમજવું નહીં.

૨ કોઈ વિધવાનું ગુજરાન ચાલવા બાબત પોતાના મુએલા ભરથા
રની માલ મિલકત ઉપર તેનો હક તથા સંબંધ હોય તે અથવા પોતાના
ના ભરથારના વારસાના સખબથી અથવા તેના અપ્રતિબંધ દાવાદોના

વારસાના સવચ્ચી તે સ્ત્રીને તે માલ મિલકત ઉપર હક તથા સંબંધ હોય તે, અથવા તે માલ મિલકત ખીજને આપવાનો અધિકાર તેને આપ્યા વગર તે મિલકતનો તેણીએ નિઅમિત ઉપભોગ માત્ર કરવો, એવું મૃત્યુપત્ર કર્યું હોય અને તેમાં પુનર્વિવાહ કરવાની પરવાનગી સ્પષ્ટ લખી ન હોય તે મૃત્યુપત્ર ઉપરથી તે મિલકત ઉપર તેનો હક તથા સંબંધ હોય તે સધળો તે મરી જાય ને જે પ્રમાણે બંધ થાય તથા પુરો થાય તે પ્રમાણે તેનો પુનર્વિવાહ થયો એટલે તે બંધ થશે તથા પુરો થશે અને તેના મરનાર મરથારના નજીકના વારસ હોય તે અથવા તે સ્ત્રી મરણ પામ્યા પછી તે માલ મિલકત ઉપર જે ખીજ માણસોનો હક પહોંચતો હોય તે માણસો તે સ્ત્રીનો પુનર્વિવાહ થયા પછી તે માલ મિલકતના ધણી થશે.

૩ મૈયત માણસના મૃત્યુપત્રમાં તેની વિધવા સ્ત્રીને અથવા ખીજ કોઈ માણસને તેના છોકરાનું પાલઝંઢણ (પાલણુ પોષણુ) કરવા સાર સ્પષ્ટ રીતે નિમ્નો નહીં હોય અને તેની વિધવા સ્ત્રી પુનરવિવાહ કરતો મૈયત મરથાર પોતાના અંતકાળને સમયે જે ઠેકાણે સ્થાયી રહેતો હોય તે ઠેકાણે દીવાની અસલ ફરિઆદી લેવાના ઉંચામાં ઉંચા દરજ્જાની જે કોર્ટને અધિકાર હોય તે કોર્ટને તે છોકરાનું પાલઝંઢણ કરવા સાર ચોખ્ખ માણસ નિમવાની અરજી કરવાનો અધિકાર મૈયત મરથારના પિતાને (આપને ખીજ તાના પીતાને, માને, અથવા પિતામહિને (આપની માને,) અથવા મૈયત મરથારના હરકોઈનું કુટુંબીને છે. ૧ એ પ્રમાણે અરજી થયા પછી કોર્ટની નજરમાં આવેતો સદરજૂ પ્રમાણે પાલઝંઢણ કરનારો નિમવાને કોર્ટને અધિકાર છે. પાળઝંઢણ કરનારો નિમ્નો એટલે તે સધળાં છોકરાને અથવા તે માંહેના કેટલાંએકને તેઓની માનીવતી પોતાને સ્વાધીન લઈને તેઓની સંભાળ તેઓ નાની ઉમરના હોય સાં સૂધી કરવાનો અધિકાર પાલ ઝંઢણ કરનારને છે. અને વગર માથાપના છોકરાનું પાલ ઝંઢણ કરવા બાબત જે કાયદા તથા કાનૂન ચાલું હોય તે પ્રમાણે કોર્ટ સદરજૂ નિમણુંક કરતી વખતે ચાલવું પણ એવું ઠરાવ્યું છે કે સદરજૂ પ્રકારનાં છે કરાં નાની ઉમરનાં હોય સાં સૂધી તેઓનું ગુજરાન ચલવવા સાર તથા ચોખ્ખ વિદ્યાનો અભ્યાસ કરાવવા સાર જેઈએ તેટલી તેઓની માલ મિલકત નહીં હોય તો તેમની આપની માના અનુમત વગર સદરજૂ પ્રકારની નિમણુંક કરવી નહીં પણ તેને પાલ ઝંઢણ કરનારો ઠરાવ્યો હોય તે છોકરાં નાની ઉમરનાં છે સાં સૂધી તેઓનાં ગુજરાન બાબત તથા તેઓના ચોખ્ખ વિદ્યાઅભ્યાસ બાબત એ સપ્સ જમીન આપેતો માના અનુમત વગર નિમણુંક કરવી.

૪ માલ મિલકત મુકીને મરનારા કોઇ માણસના મરણની વખતે કોઇ વિધવા સ્ત્રી સંતાન રહીત હોય, અને સંતાન રહીત વિધવા હોય તે સખખથી તે માલ મિલકત ઉપર આકટ હયા પહેલાં તેના વારસનો દાવો ન ચાલે તો તે સધળી માલ મિલકત ઉપર અથવા તે માલ મિલકતના કોઇ હિસ્સા ઉપર તેના વારસાનો દાવો આ આકટ માંહેની કોઇ વાત ઉપરથી ચાલશે એવું સમજવું નહીં.

૫ પાછલી ત્રણ કલમમાં ઠરાવ કર્યાછે તે સિવાય કોઇ વીધવા સ્ત્રીની કોઈ માલ મિલકત ઉપર દાવો હશે તે તેના પુનર્વિવાહ થયા ના સખખથી હુખશે નહીં અથવા ખીજી રીતે તેનો હક પહોચતો હોય તે પણ હુખશે નહીં. અને વિધવા સ્ત્રીએ પુનર્વિવાહ કર્યો હોય તે પહેલી વારનું લગ્ન હોત તો વારસા ખાખત તેનો જોવો હક ચાલત તેવોજ પુનર્વિવાહ થયા પછી ચાલશે.

૬ હિંદુ જાતીનું જે સ્ત્રીનું મુજેજ લગ્ન થયું ન હોય તેના લગ્ન સમયે જે શબ્દનો ઉચાર કર્યાથી અથવા જે વિધિ કર્યાથી અથવા જે કરાર કર્યાથી તે લગ્ન કાયદાસર થાયછે. તે શબ્દનો ઉચાર અથવા તે વિધિ અથવા તે કરાર હિંદુ જાતીની વિધવાના લગ્ન સમયે કર્યાથી તે પુનર્વિવાહ કાયદાસર થાયછે એવું સમજવું. સદરહુ પ્રકારના શબ્દ અથવા વિધિ અથવા કરાર વિધવાના પુનર્વિવાહ વખતે કર્યા નથીએવા સખખથી તેનું લગ્ન કાયદા વિરૂધ થાયછે. એવું સમજવું નહીં.

૭ પુનર્વિવાહ કરનારી વિધવા સ્ત્રી નાની ઉમરની હોય તેના પોતાના પહેલા વર સાથે સમાગમ થયો નહીં હોયતો તે સ્ત્રીએ પોતાના પીતાના અથવા પીતા મહના અથવા પીતા મહ નહીં હોય તો પોતાની માતાના અથવા એમાંનું કોઈ નહીં હોય તો પોતાના વડા બાઈના અથવા બાઈઓ પણ નહીં હોયતો તેઓનો નજીકનો કુટુંબી હોય તેના અનુમત વગર પુનર્વિવાહ કરવો નહીં.

આ કલમના ઠરાવ વિરૂધ લગ્ન કરવાના કામમાં જે જાણી જોઈને મદદ કરશે તે સર્વ જણા ધણામાં ધણા એક વરસ સુધી કેદની શિક્ષાને અથવા દંડને અથવા ઝો ખેડ શિક્ષાને પાત્ર થશે.

અને આ કલમના ઠરાવ વિરૂધ થયેલું લગ્ન રદછે. એવું ઠરાવવાનો અધીકાર ઈનશાફની કોર્ટનેછે.

પણ એવું ઠરાવ્યુંછે કે આ કલમના ઠરાવ વિરૂધ થએલા લગ્નના ખરા પણ ખાખત તકરાર પડે તો સદરહુ પ્રકારનું અનુમત લીધું નથી એવું સાખીત થાય ત્યાં સુધી સદરહુ પ્રકારનું અનુમત લીધુંછે એવું સં-

મજબુત અને સદરહું પ્રકારનું લાભ થયા પછી વરની સાથે સમાગમ થયો તો તે લાભ રફછે એવું ઠરાવવું નહીં.

વિધવા સ્ત્રી પુનઃ ઉમરની હોય અથવા તેના વરની સાથે સમાગમ થયો હોય તો તેનો પુનર્વિવાહ કાયદાસર તથા આધાર યુક્ત થવા વિશે તેનું પોતાનુંજ અનુમત બસશે. એવું શમજવું.

સને ૧૮૬૬ નો આકટ ૭ મો.

મુંબાઈના ગવર્નર ઇન કૌન્સીલનો હેડગ લખેલો આકટ સને ૧૮૬૬ ના એપ્રિલ મહીનાની ૨૮ મી તારીખે મુંબાઈના ગવર્નર સાહેબે મંજૂર કર્યો અને સને ૧૮૬૬ ના મે મહીનાની ૧૫ મી તારીખે ગવર્નર જનરલ સાહેબે મંજૂર કર્યો તે સઘળા લોકોને જાહેર થવા સારૂ છપાવીને પ્રસીધ કર્યો છે.

મરનાર હિંદુના છોકરાને અથવા છોકરાના છોકરાને અથવા વારસ ને માથે તેના બાપ દાદાના કરજ બાબત કેટલું જાણ્યું છે તે ઠરાવવા બાબતનો અને હિંદુ વિધવાના બીજા ધણીને માથે તેણીના મરનાર ધણીના કરજ બાબત કેટલું જાણ્યું છે તે ઠરાવવા બાબતનો અને લેણદાર તથા દેણદાર વિશેનો કાબદો ખીલ રીતે સુધારવા બાબતનો આકટ.

મુંબાઈની ઈનસાફની હાઈકોર્ટ અસલ દીવાની ફરીઆદ લેવાની પોતાની મામુલ હકુમત ચલાવતી વખતે હિંદુ લોકોને ચાલુ કાયદો લાગુ કરેછે તે પ્રમાણે કોઈ માણસ મરનાર હિંદુનો છોકરો અથવા છોકરાનો છોકરો હોય તેટલાજ સખબથી તેને પોતાના બાપ દાદાના કરજનો જવાબ દેવો પડતો નથી અને મરનાર હિંદુના જે છોકરાને અથવા છોકરાના છોકરાને અથવા બીજા વારસને મરનાર માણસની માલ મિલકત મળી હોય તે ધણી છોકરો અથવા છોકરાનો છોકરો અથવા વારસ છે એટલાજ સખબથી તે માલ મિલકતની રકમ કરતાં તે ધણીને પોતાના બાપ દાદાના વધતા કરજનો જવાબ દેવો પડતો નથી અને જે માણસ હિંદુ વિધવાની સાથે પરણે છે તેને તે લગ્નના સખબથી તેણીના પેહેલા અથવા હરકોઈ આગલા મરનાર ધણીના કરજનો જવાબ દેવો પડતો નથી. વાસ્તે અને હાઈકોર્ટની અશલદીવાની ફરીઆદ લેવાની મામુલ હકુમતની સ્થલ શીમ બહાર જે દીવાની કોર્ટો હકુમત ચલાવે છે તે કોર્ટો હિંદુ લોકોને જુદો કાયદો લાગુ કરે છે. અને તે કોર્ટો જે કાયદો લાગુ કરેછે

તે સુધારવો યોગ્ય છે. અને એ બાબતનો કાયદો મુ'બાઇ ઈલાકામાં શ-
ધને ઠેકાણે સરખો કરવો યોગ્ય છે વાસ્તે અને કોઇ હિંદુ જન્મ્યા પહેલાં
અથવા તેની ઉંમર ૨૧ (એકવીશ) વર્ષ કરતાં ઓછી હોય ત્યારે કુટુંબે
કરજ કીધું હોય તે વાતથી તેને માથે કેટલું જોખમ છે તે ઠરાવવું યોગ્ય છે
વાસ્તે હેઠળ લખ્યા પ્રમાણે ઠરાવ્યું છે

૧ કોઈ માણસ મરનાર હિંદુનો છોકરો અથવા છોકરાનો છોક-
રો હોય તેટલાજ સખબથી તેની ઉપર તે મરનાર હિંદુના કરજ બાબત
ફરીઆદી ચાલશે એવું સમજવું નહીં.

૨ મરનાર હિંદુના જે છોકરાએ અથવા છોકરાના છોકરાએ અ-
થવા વારસે મરનાર માણસની હરકોઈ મિલકતનો કબજો પોતાની જાતે અ-
થવા મુખત્યારની મારફતે લીધેલો હશે તેટલા સખબથી તે છોકરાની અથવા છો-
કરાના છોકરાની અથવા વારસની જાત ઉપર તે મરનાર માણસના કંઈ પણ
કરજનું જોખમ છે એવું સમજવું નહીં. પણ તે છોકરાને અથવા છોક-
રાના છોકરાને અથવા વારસને તે મરનાર હિંદુના વારસ વધીય પ્રમાણે
એ કરજનો જવાબ દેવો પડશે. અને તે છોકરાએ અથવા છોકરાના છોકરાએ
અથવા વારસે અથવા તેના હુકમથી અથવા તેના કામ સાર બીજા કોઇ
માણસે મરનાર માણસની જેટલી મિલકતનો કબજો લીધો હોય અને કા-
મે લગાડ્યા વગરની જેટલી માત્ર મિલકત રહી હોય તેટલી મિલકત. (જે
ટલા રૂપિયાની હોય તેટલા રૂપિયા) લગી તેમાંથી સદરહુ પ્રકારનું કરજ વાળવાનું
જોખમ છોકરાને અથવા છોકરાના છોકરાને અથવા વારસને માથે છે. પણ એ-
વું ઠરાવ્યું છે કે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે કબજામાં લીધેલી મિલકતનો કંઈ ભા-
ગ તે છોકરાએ અથવા છોકરાના છોકરાએ અથવા વારસે બરાબર રીતે
કામે લગાડી નહીં હશે તો જેટલી મિલકત તેણે બરાબર રીતે કામે લ-
ગાડી નહીં હશે તેટલે લગી સદરહુ પ્રકારનો કરજ વાળવાનો તે છોકરાને
અથવા છોકરાના છોકરાને અથવા વારસને પોતાની જાતે જવાબ
દેવો પડશે.

૩ પ્રતીવાદી મરનાર હિંદુનો છોકરો અથવા છોકરાનો છોકરો હોય
તેટલાજ સખબથી, તે છોકરાની ઉપર અથવા છોકરાના છોકરાની ઉપર,
અથવા પ્રતીવાદી મરનાર હિંદુનો છોકરો અથવા છોકરાનો છોકરો અથ-
વા વારસ હોય તેથી તેણે મરનાર હિંદુની માત્ર મિલકતનો કબજો લીધો
હોય તેટલાજ સખબથી તે છોકરાની ઉપર અથવા છોકરાના છોકરાની
ઉપર અથવા વારસની ઉપર, તે મરનાર હિંદુનું કરજ કરજ વસૂલ કરવા
માટે ફરીઆદ કરી હોય અને જે ફરીઆદમાં આ આકટ અમલમાં આ-

વ્યા પહેલાં ફેંસલો કહી સંભળાવ્યો નહી હોય તે ફરીઆદમાં સદરહુ પ્રકારનું કરજ સાખીત થસે અથવા કબુલ કરશે તો વાદીની તરફનું પ્રતીવાદી ઉપર હુકમનામું થશે પણ પ્રતીવાદીની જાત ઉપર હુકમનામું થસે નહી. પણ તે ધણી ઉપર તે મરનાર હિંદુના વારસ વફીલપણાના સખધથી હુકમનામું થશે અને હુકમનામું નાંણા બાબત હોય તો તે નાણું તે મરનાર હિંદુની માલ મીલકતમાંથી આપવાનો હુકમ કરવો અને તેવી તરેહના હુકમનામાં બળવવા બાબત દાવાની ધનસાદનું કામ ચલાવવાની જે રીત બાબત કાયદાની રૂઝમી કલમમાં જે રીત કહીછે. તે રીતે તે હુકમનામું બજશે અને જે ફરીઆદને આ કલમના ઠરાવ લાગુ હસે તે ફરીઆદના ખર્ચ બાબત હુકમનામું કરવાની કોર્ટને હુકમ ઠરાવવો પડે તે આકટ અમલમાં આવ્યા પહેલાં તે મુકદમામાં હુકમનામું થયું હોય તો જે રીતે કરત તેજ રીતે કરવો.

૪ જે માણસ હિંદુ વિધવાની સાથે પરણ્યો હશે તે પરણ્યાના સબખથી તે વિધવાના હરકોઈ આગલા મરનાર ધણીના કરજનો જવાબ દેવો પડસે નહી અને આ આકટ અમલમાં આવતી વખતે જે ફરીઆદ આણું હોય અને જે ફરીઆદ સદરહુ પ્રકારના કરજનું જોખમ સદરહુ પ્રકારના માણસને માથે નાંખવા સારજ કરી હશે અને જે ફરીઆદમાં આ આકટ અમલમાં આવ્યા પહેલાં ફેંસલો કહી સંભળાવ્યો નહી હસે તે ફરીઆદમાં જે પ્રતીવાદી હોય તેણે જોખમે તો આ કલમના ઠરાવ પ્રમાણે જવાબ દેવો અને જે ફરીઆદમાં આ કલમના ઠરાવ લાગુ હસે તે ફરીઆદના ખર્ચ બાબત હુકમનામું કરી કોર્ટે હુકમ કરવો પડે તે આકટ અમલમાં આવ્યા પહેલાં તે ફરીઆદનું હુકમનામું થયું હોતતો જે રીતે કરત તેવી રીતે કરવો.

૫ અવીભક્ત હિંદુના કુટુંબના એક માણસે અથવા માણસોએ આ આકટ અમલમાં આવ્યા પછી એવા કોઈ કામ સાર કરજ કર્યું હોય કે જાણે તે કરજ અવીભક્ત કુટુંબેજ કર્યું હોય તો તે અવીભક્ત કુટુંબનું જે માણસ તે કરજ કર્યાની વખતે જન્મ્યું નહી હોય અથવા ૨૧ વર્ષ કરતાં ઓછી ઉમરનું હોય તે માણસને પોતાની જાતે તે કરજ વાળવું પડસે નહી પણ તે માણસે અથવા તેના હુકમથી અથવા તેના કામ સાર બીજા કોઈ માણસે તે અવીભક્ત હિંદુ કુટુંબની જેટલી માલ મિલકતનો અને તે અવીભક્ત હિંદુ કુટુંબના જે બીજા માણસો મરી ગયાં હોય અને જે માણસોએ કરજ કર્યું હોય તે વખતે ૨૧ વરષ કરતાં વધતી ઉમરના હોય તેઓની માલ મીલકત જુદી જુદી

હોય તે માલ મિલકતનો કબજો લીધો હોય અને કામે લગાડયા વગરની જે માલ મીલકત રહી હોય તે માલ મિલકત (માલ મિલકતના જેટલા રૂપૈયા થયા હોય તેટલા રૂપૈયા) લગી તે માલ મિલકતમાંથી કરજ વાળવાનું જોખમ તે માણસને માંધેછે. પણ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે જે માલ મિલકત કબજામાં લીધી હોય તેનો કોઈ ભાગ તે માણસે યોગ્ય રીતે કામે લગાડ્યો નહીં હોયતો જેટલી માલ મિલકત તેણે યોગ્ય રીતે કામે નહીં લગાડી હસે તે તેની માલ મિલકત (ના જેટલા રૂપૈયા થતા હસે તેટલે) લગી તે કરજ વાળવાનો તે માણસને પોતાની જાતે જવાબ દેવો પડશે એવું સમજવું.

૬ હિંદુ કુટુંબ અવિ ભક્ત હોય ત્યારે મજબૂરામાં જે કરજ થયું હોય તેનો જવાબ તે કુટુંબમાં જે માણસ અથવા માણસો જીવતાં રહેલાં હોય તેઓને હાલના ચાલુ કાયદા પ્રમાણે દેવો પડેછે તેવા કરજનું જોખમ કોઈ માણસ તેના કુળમાં જીવતું રહેલું હોય અથવા જીવતા રહેલા માણસોમાંનું એક માણસ હોય તેથી તેને માથે હોય તે જોખમની આ આકટના કોઈ ઠરાવ ઉપરથી હદ બંધાયછે. અથવા તેને હરકત થાયછે. એવું સમજવું નહીં. આ આકટની પાંચમી કલમમાં ઠરાવ કર્યો છે તે જુદોજ છે.

૭ આ આકટમાં કરજ આ શબ્દ લખ્યોછે તેમાં મરનાર હિંદુ જીવતો હોત ત્યારે જે દાવા ખુદ તેની જાત ઉપર ચાલી શકત અથવા ચાલત અને જે દાવા બાબત તેના વારસ વકીલ ઉપર ફરીઆદ ચાલત તે દાવાથી જેવાતો નીકળે તેનો જવાબ દેવાનાં જોખમનો શમાશ થાયછે એવું સમજવું અને વિષયને અથવા આગલા પાછલા શબ્દને બાધ આવતો નહીં હોય તો એક વચનમાં લખેલા શબ્દોને અનેક વચનમાં પણ સમજવાં. અને અનેક વચનમાં લખેલા શબ્દોને એક વચનમાં પણ સમજવાં. અને પુરૂષ વાચક શબ્દમાં સ્ત્રી વાચકનો અર્થ પણ સમજવો.

૮ આ આકટ ગવરનર જનરલ મંજુર કરશે અને તે મુંબાઈ સરકારી ગ્યાઝીટમાં મુંબાઈના ગવરનર સાહેબ છપાવીને પ્રસિદ્ધ કરશે. એટલે આ આકટ અમલમાં આવશે.

૯ આ આકટને સઘળા કામમાં મુંબાઈનો સન ૧૮૬૬ નો હિંદુ કુના વારસોને કરજમાંથી છોડાવવા બાબતનો આકટ કહેવો.

इंडेक्स.

विषय.	कसम.
अटकायतो.	
मजनी-जुमो लगन	
अनिक्ति.	
ना काम कयां	१८३
नां काम भाटे करेलांकरज पताय	
वा पुत्रनी करज नथी.	...१८३
अनुमान.	
१ शाजानी हद विरो १२ जुलासो...	१
२ लगना प्रकार विरो	...१२
३ अनुमान दत्तविधाननी तरहेनभां ११३	
४ जे अनुमानते मज्जुत के पुष्टी	
आपनारी हकीकतो.	...११४
५ मज्जीआरानुं अनुमान	...१४२
६ हरेक मेंपर पसेनी भीलकत म	
जीआरीछे जेम अनुमान	...१४३
७ जुनी होवानुं अनुमान कयारे थाय. १४४	
८ खीना नाम छीपरनी भीलकत	
पीरो अनुमान	...१४५
९ आरते करेला करजना संजधे	
सामान्य अनुमान	...१७५
१० आरते करेली व्यवस्था विरो अ	
नुमान	...१७६
११ जरूरीआत विरो अनुमान	...१७८
१२ वेहेयलुना अनुमान	...३६२-३
अपैतक.	
१ जेटले शुं	...१५६
२ ना वारस	
भीताक्षरा	...२७८
मयुष	...२७९
हायभाग	...२८१
३ छपर आरतना हक	...१६२

विषय.	कसम.
अंधापो.	
जन्मथी होयते! वारसानी ना	
सायफी.	...२८७
अनौरस.	
१ शुद्रता—ना औरम सायेता हक. २३१	
२ शुद्रता—नो सप्रतिबंध के अप्र	
तिबंध हक	...१२८
३ पापनो सहहिससेदार नथी	...
४ ने अविभक्त कुटुंबमां औरस	
ना इमलावे कांछ मजुं नथी	...
५ ना हकनी सरतो	...२५१
६ विधवा, दीकरी, अने दाछीवनी	
साधे	...
अप्रतिबंधदाय.	
१ नी व्याख्या	... २१६
२ हकदार काणु काणु...	... २२७
अविभक्त.	
१—नो वारसो जुमो	
सहहिससेदार	
२—हिसो सहहिससेदार वेची शेके ३१७	
३ पक्षीस कुवशीअत करी शेकेनछी...	३२३
४—धर्म पक्षीसथी आपी शेके नछी	
अविभाज्य.	
१ जमीनदारीना वारस...	...१३७
२ नी व्यवस्था	...३१४
अवेजे.	
वेयाणु के पीछे व्यवस्था	२६
थाय लारे—भाडे भीलकत छपर	
जोको...	... ३११

વિષય. કલમ.
આધાર—જુઓ ધર્મપુસ્તક ૨
આંધળો—જુઓ અંધાપો
ઉત્પત્તિ.

૧ હિંદુલાના લાગુપણા માટેજોવી
જોઈએ. ...૧ અ
૨ હિંદુલાની ઉત્પત્તિ ...૨-૩ ક
૩ શ્રીઓના અંધો ઉપરથી હોવાનું
માનવું... ...૨
પ્રાચીન રીવાજ ઉપરથી ...૨અ,૩
તેની સાખીતીનાં ધર્મ શાસ્ત્રના
મોટામાં મોટા અંધારણથી મ-
ળી આવેછે... ...૩

મઝીઆરાની રીત ...૩અ
વારસા પ્રકરણ ઉપરથી ...૩અ
દત્તવિધાન ઉપરથી ...૩ક

૩ લગ્નની ઉત્પત્તિ
(૧) પૈશાચ લગ્નની ...૨૨
(૨) રક્ષાભની ...૨૩
(૩) ગાંધર્વની ...૨૪
(૪) આસુરની ...૨૫
(૫) માર્શની ...૨૬
(૬) શાળપલ્યની ...૨૭
(૭) વૈવી ...૨૮
(૮) માલની ...૨૯

ઉપકુર્ણણ વ્રતચારી.

—ને વારસો વિભક્તની રીતે
ઉતરેછે ...૨૩૧, ૨૪૧ ડીકા

ઓરત

૧ મરદ એકથી વધારે ઓરત વગ
૨ કાણે પરણી શકે ૪૩
૨ ધણી છવતાં ખીજુ લગ્ન કરી
શકે નહી ૪૪
૩ ધણી મુઆ પછી પુનર્લગ્ન કરી શકે ૪૫

વિષય. કલમ.
૪ ધણીને છોડવાના ઓરતના હક ૫૫
૫ ઓરત ઉપર લગ્નહક મારે હકમ
નામાની બળવણી ૫૬
૬ જુદારો માગવાના ઓરતના હક... ૫૭
૭ ધણી માટે અને પોતા માટે ક્યારે
દત્ત લઈ શકે જુઓ-દત્તક

૫-૬-૭-૮

૮ ઓરત સહહિસેદાર ક્યારે... ૧૪૫અપ.
૯ ઓરતના સ્ત્રીધન ઉપર હક—જુ
ઓ સ્ત્રીધન... ...
૧૦ ઓરતના ભરણ પોશણ—જુઓ
ભરણ પોશણ... ...

કવનો

૧ ઉપરથી ખીનામીનું અનુમાન ૩૦૯-૧૦
૨ મઝીઆરા હીસા ખરીદરનાર
ને-લેવા હક નથી ... ૩૧૭ક
૩ વેચાણમાં આવવાની જરૂરનથી... ૩૨૧
૪ બક્ષીસમાં તેવી જરૂર છે... ૩૨૧

કરજ.

૧ ની જવાબદારીનાં કારણ... ૧૮૧
૨ પુત્રની ધાર્મિક કરજ... ૧૮૨
૩ ધાર્મિક અને નિતીની કરજ અ
નીતીના કરજ માટે અંધ પડેછે ... ૧૮૩
૪ ધાર્મિક કરજ ક્યારે અંધ પડેછે... ૧૮૫
૫ વારસો લે તેટલે સુધી જવાબ
દારી ૧૮૭
૬ મરનારની મીલકત લેવાથી તે-
ટલે સુધી તેના માટે જવાબ
દારી... ... ૧૭૮
૭ મીલકત લીધા છતાં ક્યારે જ-
વાબદારી અંધ પડેછે ... ૧૮૭-૧૮૮
૮ મીલકત લેનાર કે વારસાની જા-
ત જવાબદાર ક્યારે છે ... ૧૯૦
૯ કાયદેસર જવાબદારી ખુલી કે
ગર્ભીત પરવા નગીથી ... ૧૯૧

વિષય.	ક્રમ
કરજ નાની.	
૧૦ મેનેજરે કરેલાં કરજ માટે...૧૬૨	
૧૧ તેવાં કરજ માટે જવાબદારી કયારે બંધ પડે છે ...૧૬૩	
૧૨ જ્યોએ કરેલાં કરજ માટે કયારે જવાબદાર ... ૧૬૪	
૧૩ મીલકત ઉપર પહેલો બે.જો છે. ૧૬૬	
૧૪ દામ કુપટનો નિયમ અને હોંકુ દેણદારની બાજુ મટે જવાબદારી. ૧૬૭	
કુટુંબની મીલકત	
૧ મઝીઆરી અને નહી મઝીઆ- રીના બેઠ ...૧૩૨	
૨ મઝીઆરીના બેઠ ...૧૩૩	
૩ વડીલો પાછાંત કાને કહેલી ...૧૩૪	
૪ વડીલો પાછાંતમાં વધારેલી કે મેળવેલી ... ૧૩૫	
૫ ગયેલી પાછી મેળવવામાં આવે સારે ...૧૩૫અ	
૬ તેની સહાયથી મેળવેલી ...૧૩૬	
૭ ખીજા પ્રકારની મઝીઆરી એકઠી મેહેનતથી કે પૈસાથી ...૧૩૭	
૮ જુદી જુદી મેળવી એકઠી કર- વામાં આવે ત્યારે ...૧૩૮	
૯ મઝીઆરી મીલકતની સહાય- થી મેળવેલી. ...૧૩૯	
૧૦ નહી મઝીઆરીના પ્રકાર અને જુદી મીલકત ...૧૪૦	
૧૧ સ્વોપાર્જિત ૧૪૧	
કુળાચાર—જુઓ રીવાજ... ...૯	
કુંવારો—દત ભઈ શકે.... ...૬૭	
કુત્તમિદતક	
૧ કૃત્રીમ કાને કહેવો ...૬૨(ક)	
૨ મીથીલામાં ઓરત પાતક માટે ભઈ શકે. ...૬૯અપ.૨-૮૦	

વિષય.	ક્રમ
૩ વારભાને લાષક છોકરો ધઈ શકે—ખીજા કરી અટકાયત નથી...૯૨	
૪ માટે દાન સ્વીકાર શીવાય ખીજા કરી જરૂર નથી ૯૬	
૫ ફક્ત દત લેનારનો વારસો લે- છે અને જુના કુટુંબના હક ખોતો નથી ... ૧૦૮	
સોરાકી પોપાકી	
જુઓ ભરણ પે પાણ	
ગુજરાન—જુઓ ભરણ પે પાણ	
ગુરુ	
ગોત્રન સર્પીંડ	
૧—માં કાણ આવેછે ૨૪૩--૪-૫-૭	
ગોત્રન સર્પીંડો દફ	
માં કાણ કાણ આવેછે ...૨૪૭	
ગોસ્વામી (ગોસાઈ)	
૧—એટલે શું ૧૬	
૨—ના વારસ ૨૭૧	
૩—પરણી શકે ૧૭૬	
૪—ના એલા નિસે ૨૭૩	
ગ્રંથ—જુઓ ધર્મ પુસ્તક ...૨૧	
ચાલ—જુઓ રીવાજ	
ચેલો—જુઓ, યતિ, સંન્યાસી	
તૈઠીક પ્રલ્યારી—	
છુરા સેઠા	
ધણી છુરા છેડા આપી શકે ...૫૮-	
છોકરી—જુઓ પુત્રી	
છોકરો—જુઓ પુત્ર	
જરૂરિયાત	
૧ વિધવા વ્યવસ્થા કરી શકે ...૧૧૬	
૨ જરૂરીઆતી પ્રસંગો ...૧૧૭-૭૧	
૩ જરૂરીઆતની સાખીતી ...૩૧૫	

વિષય.

ક્રમ

નુદારો.

- ૧ નાયસર ધણી ધણીઆણી વચે
- ૨ જુઓ વહેંચણી
- ૩ મીલકત
- ૪ કંઈ ...૧૪૦
- ૫ જુઓ એમ અનુમાન ...૧૪૮
- ૬ ટુટી
- ૭ તાકીદ કુકમ
- ૮ જાક

દિવસ કોણ લઈ શકે

- ૧ અપુત્ર હિંદુ લઈ શકે ...૧૫
- ૨ પુત્રવ.જો ક્યારે લઈ શકે ...૧૧
- ૩ સગીર ક્યારે લઈ શકે ૬૬
- ૪ કુવારો કે રંગાયલો લઈ શકે ...૬૭
- ૫ ઓરત ધણીની વતીને લઈ શકે ...૬૮
- ૬ પોતાને માટે મીથીલામાં કૃત્રીમ પ્રકારે લઈ શકે ...૬૯અપ.૨
- ૭ નાયકાઓ પોતા માટે લઈ શકે અપ.૧
- ૮ ધણી માટે લેવામાં તેની સંમતી ઓરતને જોઈએ ...૭૦
- ૯ ધણી જીવતાં મુખ, મદ્રાસ અને મીથીલામાં લઈ શકે ... ૧૧
- ૧૦ અંગાલા ખનારીસમાં લઈ શકે નહીં. ... ૧૧
- ૧૧ વિધવા મીથીલામાં જત લઈ શકે નહીં. ...૭૧
- ૧૨ વિધવા ખાજી શાળામાં ધણીની પરવાનગીથી લઈ શકે ...૭૨
- ૧૩ જત લેવાની પરવાનગી ક્યાં સુધી કાયમ રહે ...૭૨
- ૧૪ જત લેવાની પરવાનગી મોઢાની ચાલે ...૭૨અ.૧
- ૧૫ પરવાનગીમાં ખતાવેલો છોકરો હયાત નહોતો ખાજી લેવાય જરૂર.૧
- ૧૬ ખાજી લેવા મને ન કંઈ હોયતો... ૧૧

વિષય.

ક્રમ

- ૧૪ મુખમાં પુખ્ત વીધવા વગર પરવાનગીએ લઈ શકે, ...૭૩
- અવિભક્ત કુટુંબમાં કુવી સરતે લઈ શકે ... ૧૧
- ૧૫ વારંધી પરજીલી વિધવા કુવી થીતે લઈ શકે ...૭૪
- ૧૬ જૈન વિધવા વગર પરવાનગીએ લઈ શકે ...૭૪-૬-૮
- ૧૭ મદ્રાસમાં સખીડની સંમતી મળેતો લઈ શકે ... ૭૫
- ૧૮ ખનારસમાં ધણીની સંમતી જોઈએ ... ૭૬
- ૧૯ અંગાલામાં પણ પરવાનગી વગર વિધવા લઈ શકે નહીં ...૭૭
- ૨૦ સગીર વિધવા જત લઈ શકે નહીં. ...૭૮
- ૨૧ ઓરત પોતા માટે મીથીલામાં કૃત્રીમ.પ્રકારે લઈ શકે...૬૯અપ.૨-૮૦
- ૨૨ નાયકાઓ પોતા માટે લઈ શકે ... ૬૯અપ.૧-૮૧
- ૨૩ નાયકાઓ છોકરીને લેછે તેમજ છોકરાને લઈ શકે. ...૮૧
- ૨૪ કલકત્તામાં આવાં દત્તવિધાન ગેર કાયદે ગણવામાં આવ્યાં ...૮૧
- કોણ આપી શકે.
- ૨૫ ખાપને કુલ શતાહે ...૮૨
- ૨૬ તેના અભાવે કે તેની પરવાનગી થી મા આપી શકે ...૮૩
- ૨૭ મા ખાપ વગર ખાજી હાઈ જત આપી શકે નહીં. ...૮૪
- ૨૮ કાકો, દાદો આપી શકે નહીં ...૮૫
- ૨૯ માખાપ જત આપવાની પરવાનગી આપી શકે નહીં ... ૮૫

વિષય. ક્રમ
 વતક બારી.
 ૩૦ દત્ત આપ્પાનો હાથ કયા પછી
 કાર્ય થતી વખત કારણસર હા-
 નર ન થઈ શકેતો માલે ૮૫
 કોણ દત્ત થઈ શકે.

૩૧ પુત્રનો પ્રતિષ્ઠા જોઈએ. ...૮૬
 ૩૨ દત્ત લેનાર જેને પરણી શકે એવી
 એરતોના તે પુત્ર હોય જોઈએ ૮૬
 ૩૩ માખાપ વગરનો વર્ણ શકાય નહીં...૮૭
 ૩૪ એકનો એક પુત્ર લેવાય નહીં ...૮૮
 ૩૫ જ્યેષ્ઠ પુત્ર લેવાય ,,
 ૩૬ મુંડન અને ઉપનયન થયા પછી
 લેવાય નહીં. ... ૮૯
 મુંખમાં પરણેલો પાગ લેવાય ૯૦
 ૩૭ વારસોને નાલાયક દત્ત લેવાય
 નહીં ...૯૦
 ૩૮ જૈનમાં માખાપ વગરનો, એકનો
 એક, કે વારસાને લાયક લેવાય
 નહીં ... ૯૧
 ૩૯ કૃત્રીમ પ્રકારમાં વારસાને લાયક
 કે છોકરો લેવાય ખીજો કરી પ્ર-
 તીષ્ઠા નથી. ...૯૨
 ૪૦ નાયકમાં છોકરીઓ લેવાય ૯૩
 ૪૧ દત્ત પુત્રના હક અને જવાબદારી
 જુઓ દત્તવિધાન ૧૧ થી ૨૫

દત્તકવંદીકા—જુઓ ધર્મ પુસ્તક ૩

દત્તકમીનાંસા—જુઓ ધર્મ પુસ્તક ૩

દત્તવિધાન

૧ વિશે સામાન્ય વીચાર અને તે
 ની અગત્ય ...૬૧
 ૨ નીચીત અસહી છે ...૩૬ ૬૨
 ૩ ના પ્રકાર ...૬૨
 ૪ ના પાર્શ્વ નિયમોની કિંમતી ૬૩

વિષય. ક્રમ
 ૫ ના નીયમોના પ્રકાર ...૬૪
 ૬ કાણુ દત્ત લેઈ શકે જુઓ દત્તક
 ૭ કાણુ આપી શકે જુઓ દત્તક
 ૮ કાણુ દત્ત થઈ શકે જુઓ દત્તક
 દત્તવિધાનમાં જરૂરની વાતો,

૯ દાન અને સ્વીકાર ...૬૪
 ૧૦ દત્ત હોમની ખાંખાખામાં જાય
 વર્ગમાં જરૂર છે ...૬૫
 તેમજ વાખ્ય પ્રતોમાં જરૂર છે ,,
 ૧૧ કૌતમ પ્રકારમાં દાન સ્વીકાર શી
 વાય કશી જરૂર નથી ...૬૬

દત્તવિધાનનાં પરિણામો

૧૨ પુત્રીની ત્રણ પ્રકારે સ્થિતિના ફેર
 ફાર ...૬૭
 ૧૩ સંખંધનો ફેરફાર ૬૮
 ૧૪ તોપણુ ભગ પ્રતીષ્ઠા કામ્મ
 રહે છે ...૬૮
 ૧૫ ધર્મ ક્રીયાની લાયકાનો ફેરફાર...૬૯
 ૧૬ જુના કુટુંબના હક જવાબદારી
 ખંધ પડે છે ...૧૦૦
 ૧૭ નવા કુટુંબમાં હક જવાબદારી
 કિંમતન થાય છે ...૧૦૧
 ૧૮ જૈનસ પુત્રની સાથે દત્તકના ખા-
 મી બરેલા હોય ૧૦૨-૨૩૦
 ૧૯ જૈનસ સાથે દ્વયમુશ્વયતનો હક
 હારસો ...૧૦૩
 ૨૦ નવા કુટુંબમાં દત્તક ખાપ અને
 મા તરફનાં સગાંનો વારસો
 લે છે ...૧૦૪
 ૨૧ વારસાને નાલાયક સંખસે લીધે
 મા દત્તકના અપુર્ણ હોય ...૧૦૫
 ૨૨ ખીજને મળેલો વારસો છીના
 વવાના દત્તકના અપુર્ણ હોય...૧૦૬

વિષય.	ક્રમ.
દત્તવિધાન બી	
૨૩ ખામી બરેલાં દત્તવિધાન ઊપર “ધનુ” તે ખરું” એ નિયમની અસર ...૧૦૭	
૨૪ નિરર્થક દત્તવિધાનનું પરીણામ ૧૦૭અ	
૨૫ કૃત્રીમ ફક્ત દત્ત લેનારનો વાર- સો હેઠે અને આગલા કુટુંબ નો વારસો પાતો નથી. ...૧૦૮	
દત્તવિધાનનો પુરાવો.	
૨૬ દસ્તાવેજ પુરાવની જરૂર નથી...૧૧૧	
૨૭ દત્તવિધાનમાં પ્રત્યક્ષ પુરાવાનો જરૂર નથી ...૧૧૨	
૨૮ દત્તવિધાનની તરફેણમાં અનુ- માન ...૧૧૩	
૨૯ એ અનુમાનને મજબૂત કે કમજોર સાચી થાય ...૧૧૪	
૩૦ દત્તવિધાન ઊપર પખતની અસર અને નિર્ણયકારક અનુમાન ...૧૧૫	
અમુક મુદત જવાથી ...૧૧૬	
પ્રતીપંધથી ...૧૧૮	
૩૧ કાયદાની ચુકની દત્તવિધાન ઊપર અસર ...૧૧૯	
૩૨ દત્તવિધાન વિરુદ્ધ પુરાવો ...૧૨૦	
દાન—જુઓ બક્ષીસ	
દાન—અટલે શું ...૧૨૨	
દાનક્રમ સંગ્રહ—જુઓ ધર્મ પુસ્તકો	
દાન ભાગ—જુઓ ધર્મ પુસ્તકો	
દાવો	
૧ ઓરતે કરેલી વ્યવસ્થા ૨૬ કરાવાનો દાવો કાણુ માવે ...૧૭૯	
૨ વ્યવસ્થા ૨૬ કરાવવાનો દાવો	
૩ વહેંચણીનો દાવો ભાગ્યથી દાવો ભાવનારનો હિસો તેની બીધવાને ઉતરવો નથી.	

વિષય.	ક્રમ.
૪ બરણ પોષણનો કાણુ દાવો ભાગી શકે નહી. ...૨૧૨	
૫ પ્રતીવાદના કપળમાં દાવા વખત મરનારની મીલકત હોય તો તેની વિધવાનો બરણ પોષણનો દાવો ચાલે. ... ૨૧૫અ	
૬ હિસો લેના—કાણુ ભાગી શકે (૧) સહહિસેદાર ... ૩૪૩ (૨) સહહિસેદારનો હિસો ખરીદ કરનાર ...૩૪૪ (૩) વારસો લેનારી ઓરતો... ૩૪૫	
૭ હિસો માટે હકદાર છતાં—દાવો ભાગી શકે નહી, (૧) સગીર ...૩૪૬ (૨) ઓરતો જેની કે મા, દાદી બેકરી. ...૩૪૭	
દોકરો—જુઓ પુત્ર	
દોકરી—જુઓ પુત્રી	
દુરનાં સગાં—જુઓ સર્પીંડ	
દેવું—જુઓ દરજ	
દેવ નીમીત્ત મીલકત—જુઓ બક્ષીસ	
દેવું—જુઓ કરજ	
દોહીવ—જુઓ પુત્રીનો પુત્ર	
દોકીત્રી—જુઓ પુત્રીની પુત્રી	
ધર્મી	
૧ છેડા છુટકો આપવા ધણીનો હક ...૫૮	
ધર્મ પુસ્તકો	
૧ સ્મૃતિઓ ...૮	
૨ ટીકાના અંથો ...૯	
મીતાક્ષરાની સત્તા ...૧૦	
વ્યવહાર મધુખની સત્તા ...૧૧	
દાન ભાગ (છપુત વાહન) ...૧૨	
૩ દરેક શાખામાં ચાલતા અંથો ...૧૩	

વિષય	ક્રમ.
ધર્મદાપ (ધર્મ વક્ષીસ).	
૧ એટલે શું.	... ૩૩૩
૨ આપવાનો અધિકાર	૩૩૪
૩ આપવાના પ્રકાર	૩૩૫
૪ લેવાય નહી	૩૩૮
૫ થાણુ લેવાય નહી	૩૩૯
૬ અપુરું	૨૪૦

નાણકાઓ

૧ પાતા માટે દત્ત ભઈ શકે ૬૯ખપ.૧,૮૧

૨ છોકરીને ભઈ શકે ૬૩

નીયોગ

એટલે શું ૩૫૫.

નૈઘીક—અલ્પમાત્રી

નો ક્રમ ૨૬૧

પુત્ર

૧ પુત્રાત્પત્તિનો હેતુ ૩૩

૨ પુત્ર ૧૪ પ્રકારના ૩૫

૩ પુત્રોવિશે સમજ ૩૫ અ.

૪ થાણુ પુત્રના પ્રકાર ઔરસ, દત્તક, દુત્રીમ. અને શુદ્રમાં પાંચવ ૩૬

૫ ના હક ૨૫૧

પુત્રીઓ.

૧ વારસાના હક માટે પત્રીત્રયગુણી જરૂર નથી ૨૫૭

૨ નોબરણુ પોષણુનો હક અમ સુધી ૨૦૮

પુનર્લગ્ન

૧ ધણી મુઆ પછી પુનર્લગ્ન કરવાનો હક ૫૯

૨ પુનર્લગ્ન કરવાથી આગલા ધરના હક છુટે ૬૦

પુરાવો

૧ શાળાની હક ફેરવવા ૧૨જુ.૧

વિષય.	ક્રમ.
૧ તેના કૃપા પુરાવા જોઈએ ૧૨જુ.૨	
૩ રીવાજનો પુરાવો કૃવો જોઈએ ૨૦	
૪ દત્તવિધાનમાં દસ્તાવેજ પુરાવાની જરૂર નથી ૧૧૧	
૫ દત્તવિધાનમાં પ્રત્યક્ષ પુરાવાની જરૂર નથી અનુમાનિક પુરાવાથી ૧૧૨	
૬ દત્તવિધાન વિરૂધ્ધ પુરાવો ૧૨૦	
૭ વ્યવસ્થામાં સંમતીનો પુરાવો કૃવો જોઈએ ૧૭૭	
૮ ધર્માદાયના વારસાની રીત દંત કથાના પુરાવાથી સાબીત થાય ૩૩૬	
૯ વેહેંચણુનો પુરાવો ૩૬૩	
પુરાવાનો ચોતો	

૧ શાળાની હક ફેરવવા ૧૨જુ.૧

૨ નિર્દોષ પ્રકારે લગ્ન થયાનું કહે તેના બીયર ૩૧

૩ વ્યવસ્થામાં ઔરતને જરૂરીઆત નહોતી સાબીત કરવાનો બો. નો ૧૭૮

૪ કરજના સંબંધે મીલકત લીધાના નો બો. ૧૯૮

૫ બાપનું કરજ અનિતિ બરેજુ બતાવવાનો બો. ૨૦૦

૬ મેનેજરના કરજના સંબંધેનો બો. ૨૦૦અ

૭ વહેંચણુવા—નો બો. ૩૬૩અ.

૮ સંસૃષ્ટી થયાનાનો બો. ૩૬૩અ

પ્રતીવંધ ( )

૧ અમુક મુદત સુધી અમુક રીતે સ્વીકાર કરવાથી દત્તવિધાન નિર્ણય કા રક થાય ૧૧૮

નાંધુ—કાણ ૨૪૮

જીનામો

૧ કાર્યના પ્રકાર અને ઉત્પત્તિ ૨૬૧—૭

વિષય.	ક્રમ.
વીનામો બધી	
૨ ની કસોડી	... ૨૯૮
૩ તેનો અમલ	...૨૯૯—૩૦૨
૪ સાખીતી	...૩૦૫
૫ નુંઅવેજી ઊપરથી અનુમાન	...૩૦૬
૬ નુંનામ ઊપરથી અનુમાન	...૩૦૭-૮
૭ કબજા ઊપરથી અનુમાન	...૩૦૮-૧૦
૮ કોઈના પ્રાસીડીંગ	...૩૦૩
બળવણીણીમાં ખીનાખી ખરીદ	
દાર	...૩૦૪

બેન

મુખર્જી ગાજજમાં ગણીછે.	... ૨૪૪
મદ્રાસમાં ખાંધુ તરીકે વારસ...	૨૪૮
ખીને આવતી નથી.	...૨૪૮-૨૫૮
ખેનના દીકરા	...૨૫૫

હેરોપણુ

જન્મથી હોયતો વારસની ના	
સાયકી	... ૨૮૭

મરણ પોષણ

૧ એટલે શું	
૨ મા ખાપનો હક	... ૨૦૪
૩ આરત અને છોકરાંનો હક	...૨૦૫
૪ સ્ત્રીનો હક	...૨૦૬
૫ રાખણીઆતનો	...૨૦૭
૬ આરસ છોકરાનો	... ૨૦૮
૭ અનોરસ છોકરાનો	...૨૦૯
૮ અવલંખી હક કોનો	...૨૧૦
૯ મીલકત લેવા સખખથી વારસાને	
નાસાયક અને તેમનાં ખર્ચાં	
છોકરાંનો.	... ૨૧૧
૧૦ માટે કોણુ ઠાવો ભાવી શક નહી	૨૧૩
૧૧ બરણુ પાપણુના બોળ કરજ કરતાં	
ફીતરવા,	... ૨૧૪

વિષય	ક્રમ.
૧૨ માટે મીલકત ઊપર કાંઈ લીખત	
જેવા હક નથી	... ૨૧૫
૧૩ મીલકત દાવા વખત પ્રતિવાદીના કબ	
માં હોયતો ઠાવો ચાલે	...૨૧૫-અ
૧૪ બદલ સ્ત્રીને અપાવવાની રકમ	૨૧૭
૧૫ ખીબ સુવતંત્ર હકવાળા શખરોને અ	
પાવવાની રકમ	"
૧૬ અવલંખી હકની રકમ	...૨૧૮
૧૭ ની ચકત માટે ઠાવો થાય	૨૧૯
૧૮ ન બિચ્ચ માટે હકમનામાં થાય	
અનેખને.	૨૨૦

યાત્રી

૧ એટલે શું.	૨૨૨
૨ ના વારસ એલો અને ખીબ	૨૭૩
૩ ના એલાની સાયકી	૨૭૪

રંઢાયલો

૧-ત લઈ શકે	૧૭
------------	----

મજીભારાનું અનુમાન

જુઓ અનુમાન ૫	
મજાઆરી મીલકત	
જુઓ કુટુંબની મીલકત	૭-૮-૯

મરણ

૧ મરણથી એકની મીલકત ખીબને	
પ્રાપ્તથાયછે.	૨૨૨
૨ બાણીલું અને અનુમાનીક	૨૨૩
૩ સંસારીક	૨૨૪

મા

લગન માટે માનો કાકાથી ઉતરતો	
વાલીપણુનો હક.	૪૧ ક.

મીલકત

૧ કુટુંબની મીલકતના પ્રકાર-જુઓ કુટુંબ	
ની મીલકત.	

મેનેજર

૧ પાસેથી હિસાબ લેવાનોહક ૧૪૬ ટીકા	
----------------------------------	--

વિષય.	ક્રમ.
મેનેજર ભરી.	
૧ તો કમ ખાપ અને ભાધ	૧૪૮
૩ ના વ્યવસ્થા કરવાના હક	૧૪૯
૪ કુટુંબની વતી દાવો ભાવી શકે?	
કે ખયાલ કરી શકે	૧૫૦

રીવાજ.

૧ હિંદુલાની પ્રાચીન ઉપરથી ઉત્પત્તિ	...૨૭—૩ ક
૨ નુ સામાન્ય લાગુપણ	...૧૩
૩ સરસ કાયદો છે	...
૪ ની સાદ સાખીતી લખેલા કાયદા ને ખાળુ ઉપર રાખે છે	...
૫ નાં સંગ્રહ પુસ્તકો	...૧૪
૬ નું ચાકસપણું કાને કંઈ બદલાય નાં લાગુ	...૧૫
૭ વટલેલા હિંદુએ હિંદુ રીતભાવ રાખવાથી હિંદુલા કેટલે દરજ્જે ભાગુ	...૧૬
જેવા કે ખોલ	...૧૬
ખ્રિસ્તી	...૧૭
૮ કુળાચાર	...૧૮
૯ રિવાજ કેવો જોઈએ	...૧૯
(૧) ચાલગીરી પહેલાનો	...૧૯
(૨) અભંગ	...૧૯
(૩) અનિતી ભરેલો ન જોઈએ	૧૯
(૪) સાર્વજનિક રીત વિરુદ્ધ ન જોઈએ	...
૧૦ રીવાજનો પુરાવો કેવો જોઈએ	૨૦

લગ્ન

૧ લગ્નના ધારા કુનીઆમાં પહેલામાં પહેલા	૨૧
(૨) લગ્નના પ્રકાર	૨૨
(૧) પેશાય અને જીતપતિ	
(૨) શક્ષક પ્રકારનું જીતપતિ થવું	૨૩

વિષય.	ક્રમ.
(૩) ગાંધવે લગ્નનું પેંદા થવું તેના ભેદ	૨૪
(૪) આસુર લગ્નની હયાતી	૨૫
(૫) આશીષકાર આસુરમાંથી કમ પેદા થયો	૨૬
(૬) પ્રાણપત્ય અને પુત્ર ઇછાનું પેંદા થવું	૨૭
(૭) દૈવ પ્રકાર	૨૮
(૮) બ્રહ્મ પ્રકાર	૨૯
તેનો ચાલુ અર્થ	"
૩ લગ્નનાં એકંદર પ્રકાર અને તેમાંથી કયા ચાલુ છે.	૩૦
૪ લગ્નના પ્રકાર વિશે અનુમાન	૩૧
૫ લગ્નના સંબંધ માટે હેતુ	૩૨
લગ્ન સાદી રીતે કરાર નથી	૩૩
૬ લગ્ન અને અપુત્રપણા વચ્ચે સંબંધ	...૩૪

લગ્ન કરવાને લાયક.

૭ લગ્નની અટકાયતો	૩૭
૮ સાતી બહારના સાથે લગ્ન ન થવું શકે	૩૮
૯ સપીંડ વચ્ચે લગ્ન ન થાય	૩૯
૧૦ લગ્નના કારણસર સપીંડ કોણ	૩૯
૧૧ એ અટકાયત કાને લાગુ છે	"
૧૨ હમરતી કરી અટકાયત નથી	૪૦
૧૩ પરાણાવવા વાલીનો હક, વાલીના કમ	૪૧
૧૪ શરીરની કે મનની અશક્તતા	૪૨
૧૫ મરદ એકથી વધારે આરત પરણી શકે	૪૩
૧૬ સગપણ એ લગ્ન નથી લગ્નના અવશ્યકો	૪૬
૧૭ જાન અને સ્વીકાર જોઈએ	૪૭
૧૮ વર કન્યાના બેળા રહેવાની જરૂર નથી.	૪૮

વિષય.	ક્રમ.
લક્ષ્મી બારી.	
૧૯ સમપદીની જરૂર	૪૯
૨૦ લગ્નની જરૂરી ક્રિયા થયાનું અનુ- માન	૫૦
૨૧ લગ્નના સમયે “થયુ તે ખર” એ નીચમ કયારે લાગુ પડે છે	૫૧
વાલીની સંમતીની ખાતરી એનાયમ પુરી પાડે છે.	ક
૨૨ નીચર્થક લગ્નો.	૫૨
૨૩ લગ્ન હકો.	૫૩
૨૪ લગ્ન હક ચેલવવાનો દાવો	૫૪
૨૫ લગ્નના છુટા છેડા કરવા ધણીનો હક	૫૮
૨૬ લગ્ન ગાંઠનું પુતરલગ્નનુથી છુટું પ- ડવું	૫૯
૨૭ પુતરલગ્ન કરનાર એ રતના આગલા ધર ઉપરના હક છુટે છે	૬૦

કામુવળુ

૧ હિંદુલા કાને લાગુ છે આદાણાને પ્રતીપંધની રીતે લાગુ પડે.	૪
જેતને લાગુ	”
૨ કાને લાગુ નથી	૫
જેઓએ કદી હિંદુ રીત ગ્રહણ કરી નથી.	”
૩ ચોકસ રીતે હિંદુલા કાને લાગુ	૬
અ જન્મે અને ધર્મે હિંદુ છે તે- મને	૬ જ.
૪ ભતેજ હિંદુ છે તેઓને જેવાકે જેન, શીખ ઇત્યા.	૬ જ.
૫ ભતે કે ધર્મે હિંદુ નથી તેમને રીવાજને લીધે	૬ ક.
જેવોકે ખોળ, મેમણ, ખીસ્તી	૬ ક.
ક ક. (૨) ૧૬ ૧૭	

વિષય.	ક્રમ.
વારસાને ના લાયક	
૧ દત્ત લઈ શકે નહી	૯૦
૨ દત્ત લઈ શકે	૯૮
૩ પુત્ર હોય ત્યારે દત્ત લેઈ શકાય	૯૫
૪ સખસે લીધેલા દત્તકના અપુણ્ય (લેનારના જેવાજ) હક	૧૦૫
૫ વારસાને ના લાયક કાણુ	૧૮૬
૬ સરીરની ખાતરી જન્મની જોઈએ ૨૮૭	
૭ મનની ખાતરી જન્મની હોવા જરૂર નથી	૨૮૮
૮ અસાધ્ય દરદી	૨૮૯
૯ નિતીની ખાતરીઓ	૧૯૦
૧૦ વટલવું	૨૯૧
૧૧ પુત્રલગ્ન કરનાર વિધવા	૨૯૨
૧૨ યતિ કે સંન્યાસિ	
૧૩ તેમની જાતને માટે તથા તે આ ગી રહે ત્યાંસુધી છે	૨૯૪-૯૫
વારસો	
૧ નો સામાન્ય અર્થ	૨૨૧
૨ પ્રાપ્ત થવાનો વખત	૨૨૨
૩ લેવાની લાયકીનો આધાર	૨૨૫
૪ ખંગાળા પ્રમાણેના	૨૪૯
૫ વારસો લેવાના હકના પ્રકાર	૨૨૬
૬ નો ક્રમ	૨૪૨
૭ ના ક્રમનું કાલક ખંગાળા પ્રમાણે	૨૫૦
વાર્તા	
૧ લગ્નના વાલી	૪૧
૨ માના કરતાં ઠાકાનો લગ્નના કારણસર વિશેષ હક	૪૧ ક
આરમાનમાથી દાદીનો વીરોધ હક ઠાકાની સંમતી વગર મા ૫૨-	
ણાવે તો થયું તે ખર	”
૩ વાલીની સંમતીની જરૂર થયું તે ખર આ નિયમ કુરુક્ષેત્રે	૫૧ ક

વિષય.	કલમ.
વાલી ભરી.	
૪ વાલીના કામ	૧૨૩
૫ વાલીના હક	૧૨૪
૬ વાલીના કલ્પથી સગીર કપારે	
ખંધાય છે	૧૨૭
૭ વાલીના કપટ યુક્ત કે ગેરકાયદે	
કામ માટે તેની જવાબદારી	૧૩૦
જાળિયાણાનો હક—જુઓ વાલી	
વાંઢોલત લઈ શકે છે	...૬૭
લીધવા	
૧ કપારે દત્તક લઈ શકે જુઓ	
દત્તક ૯ થી ૧૯	
૨ ના સહહિસેદારી હક	૧૬૫
૩ ના કુલ વ્યવસ્થા હક	૧૬૬
૪ ધર્મ કાળ માટે	૧૬૭
૫ કરજ માટે	૧૬૮
૬ ભરણ પોસણ માટે	૧૬૯
૭ મીલકતના રક્ષણ માટે	૧૭૦
૮ ખીજ જરૂરીઆત માટે	૧૭૧
૯ ગેર વરતણુંકયો જરૂરીઆત	
હઠી હોય તે.પણ	૧૭૨
૧૦ વગર જરૂરીઆતી વેચાણ હયા	
તી સુધી કાયમ	...૧૭૩
૧૧ પુનર્લેખ કરી શકે	૫૯
લીમકત	
૧ અહસ્થ એટલે શું	...૨૪૧
૨ ના વારસાનો કમ	...૨૪૨
લેવાળ	
૧ વેચાણ માટે ખાપના અધી-	
કાર	...૩૧૨
૨ મેનેજરના	...૩૧૩
૩ પુણ્ય થયા કબજાની જરૂર નથી...	૩૨૧
વેહેણ	
૧ એટલે શું	૩૪૧

વિષય.	કલમ.
૧ માં હિસો લેવાને હકદાર ;	
(૧) સહહિસેદારી	૩૪૩
(૨) મઝીઆરા હીસાનો ખરી	
દ્દાર	૩૪૪
(૩) ઓરવો	૩૪૭
૩ ને પાત્ર મીલકત	૩૬૯
૪ ને પાત્ર નહી વેહેંચવા સા	
થક...૩૫૦—૧	
૫ ને નહી પાત્ર	...૩૫૨
૬ મીલકત ઉપરના બોળ પ્રથમ	
વેહેંચવા...૩૫૩	
૭ એકજ સખસ કરાવી શકે	...૩૫૪
૮ માં ખધા સહહિસેદારોને સામે	
લ રાખવા જોઈએ	૩૫૫
૯ સગીર સામેલ ન હોય તો	
ચાલે ૩૫૬	
૧૦ તેમજ ગેર હાજર માટે સમ-	
જણું...૩૫૭	
૧૧ થોડી મીલકતની કાંઈ બહાર—	
થાય...૩૫૮	
૧૨ કાંઈ મારફતની—માં ખધી મી-	
લકત...૩૫૯	
૧૩ વેહેંચવાની રીત	...૩૫૯ અ-ફ
૧૪ વેહેંચવાનું કાર્ય હીસા પાડવા	
થી કે કરારથી પુર્ણ થાય	...૩૬૦
૧૫ કાંઈના હુકમનામાથી	...૩૬૧
૧૬-નું નિર્ણયકારક અનુમાન	...૩૬૨
૧૭-નું અનુમાન કરાવનારી હકી	
કતો...૩૬૩	
૧૮ થોડા ભાગે થયાના પુરાવાથી	
પુરેપુરી થયાનું અનુમાન	...૩૬૩અ
૧૯ ફરી—કપારે થાય	...૩૬૪—૫ અ
વ્યવસ્થા—સામાન્ય નિયમ	...૩૬૧
૧ ખીનામી કાર્યથી—જુઓ ખીનામી	
૨ વેચાણ ગીરોથી—જુઓ વેચાણ	

વિષય	ક્રમ.
ધ્યવસ્થા મારી.	
૩ બક્ષીસથી જુઓ બક્ષીસ	
ઘ્યાન—જુઓ	૬૨૭...૧૪
વાળાઓ	
૧ ના ભેઃ	...૧૦
૨ ની ઉત્પત્તિ	....
૩ દરેકમાં ચાલતા અંથ	...૧૧
૪ શાળાની હદો અને વીસ્તાર	...૧૨
૫ તેમાં પુરાવાથી ફેરફાર થાય ૧૨ ખુલસા સા	
સુઝક	
૧—નો અર્થ	૧૫૩
૨—ના વારસ	...૨૭૭
૩ બંગાળામાં ખીજા અપોતકની	
રીતે	...૨૮૦-૧
સમપણ.	
૧—નો કરાર જામથી	...૪૬
૨—નો કરાર તોડવા કાનો હક	...૪૬ અ
૩ તોડવા માટેનુકશાનીનો	
દાવો ચાલે	...૪૬ ન
૪ જેની કસુરથી તુટે તેને ખર્ચે	
જે નહી	...૪૬ ક
૫ નો પુરાવો	...૨૬૦
સમતિવંધવાય.	
૧—ની વ્યાખ્યા	...૧૨૬
૨ હકદાર	...૨૨૮
૩—ના હક	...૨૨૯
સમાનદિક	...૨૪૭
સગીર	
૧—સખસ હત કયારે લઈ શકે	...૬૬
૨—વિધવા હત લઈ શકે નહી	...૭૮
૩—વય કયારે પુરી થાયછે.	...૧૨૧
૪—ના વાલીના કમના પ્રકાર	...૧૨૨
૫ અવિભક્ત વિભક્ત—ના વાલી	
ના કમ	...૧૨૩

ક્રમ.	વિષય
૬—ના વાલીના હક	...૧૨૪
૭—ની જવાબદારી	... ૧
૮—જાતે જવાબદાર નથી	... ૧
૯—ના હવાલા હકાના	...૧૨૫
૧૦—ખીજા ધર્મેમાં જઈ શકે નહી	... ૧
૧૧—ના કરેલા કરાર નીરધક થવા	
ચોગ્ય	...૧૨૬
૧૨—સાથે કરાર કરનાર છટકી શકે નહી ૧૨૭	
૧૩—ને વાલીનું કલ્પ કયારે ખંધન—	
કારક થાયછે.	...૧૨૮
૧૪—ની વતી ચાલેલા કામના પરિ	
ણામથી તે કયારે ખંધાયછે	...૧૨૯
૧૫—વાલીના કપટચુકતકે ગેરકાયદે કામ	
માટે વાલી બેસર દાવો લાવી શકે ૧૩૦	
સપાડિ.	
૧ ગોત્રજ	...૧૪૬
૨ બીન ગોત્ર	...૧૪૮
સહાઈસ્સેદાર.	
૧—ની વ્યાખ્યા.	૧૪૫, ૧૩૫, ૩૪૧
૨ તેમના સામાન્ય હક	...૧૪૬
૩ મઝીઆરા કામમાં ભાગ લેવા-	
નો હક	...૧૪૭
૪ દાવામાં બધાએ સામેલ રહેવું	
જોઈએ.	... ૧
૫—નો હિસ્સો સહહિસ્સેદારને ભવ ૧૪૮	
તે વારસો કહેવાય નહી	...૨૩૩
૬—નો હિસ્સો સહહિસ્સેદારનેજ	
ભવ	...૨૩૪
૭—નો હિસ્સો લેનારનો કમ	...૨૩૬
૮ અવિભાજ્ય જમીનદારીના	
સંપાધે	...૨૩૭
૯—ની જુદી મીલકતને અવિભક્તની	
રીતે હતરેછે.	...૨૩૯
૧૦—છેલ્લા કૈય ત્યારે વિભક્તની રી	
તેજ હતરે	...૨૪૦

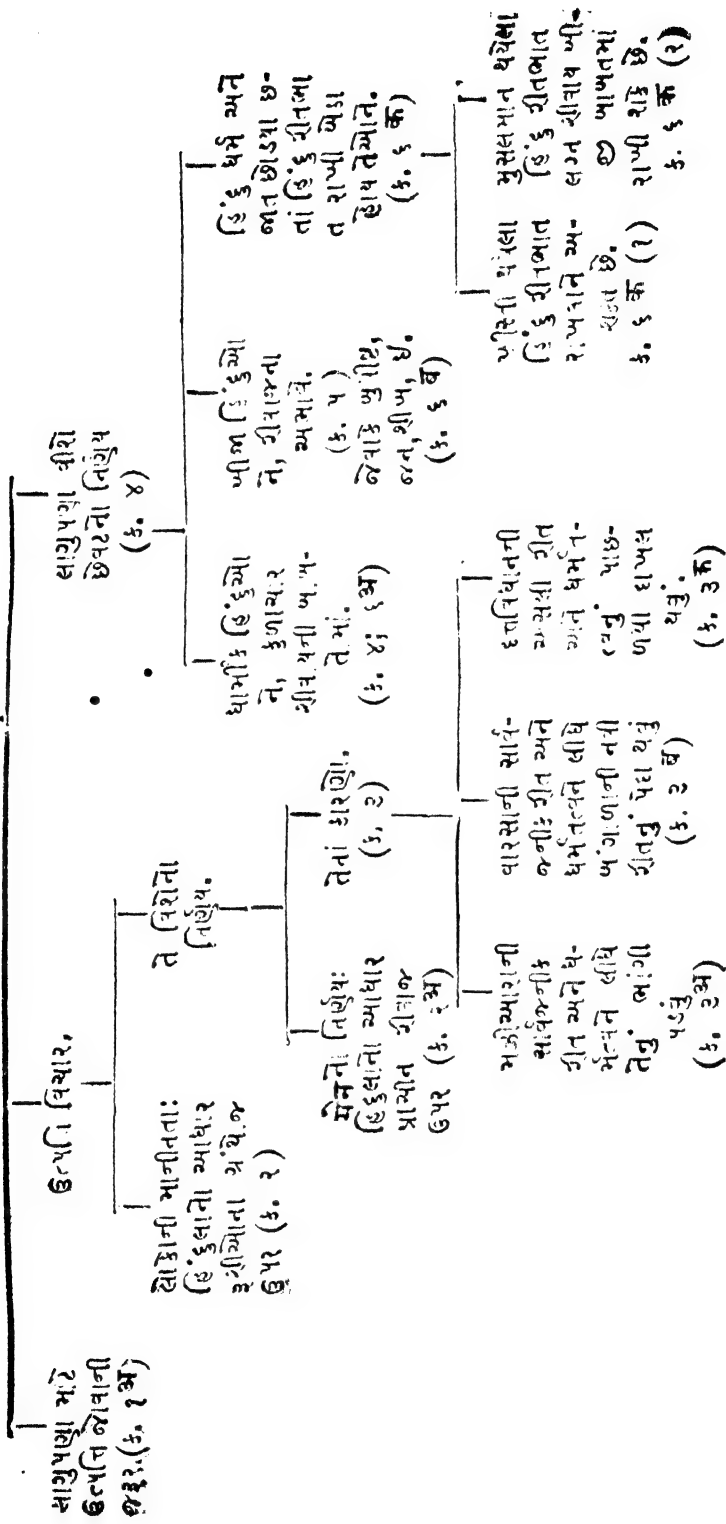
ક્રમ નં.	વિષય
સંખ્યાસી.	
૧—એટલે થું	...૧૬૨
૨—ના વારસો સારા ચેલાને મળે. ૨૬૮	
૩—ના ચેલાની નીમણુંક	...૨૬૮
સંસૃષ્ટી	
૧—કાણુ થઈ શકે	...૨૩૮
૨—નો વારસાનો કમ ...૨૩૮ અને દીકા	
લુતકના વકાલા.	
૧--૧૬ છે	...૬૫ જુ. ૩
૨ શુતકના વખતમાં જોય વગમાં	
માં દત્ત લઈ શકાય નહી	...૬૫
સૌદાયક—જુઓ સ્ત્રીધન.	...૪-૧૧
સ્ત્રીધન.	
૧ સ્ત્રીધનનો સામાન્ય અર્થ	...૧૫૧
૨ પારીભાષીક	...૧૫૨
૩ શુલક	...૧૫૩
૪ સૌદાય	...૧૫૪
૫ ચૌતક	...૧૫૫
૬ અચૌતક	...૧૫૬
૭ મુખમાં બેન દીકરીને મળેલા	
વારસો	...૧૫૭
૮ અપારીભાષીક વિધવાઓને અ-	
ને ખીલ્યો આરતોને મળેલા વા	
રસો	...૧૫૮
૯ પારીભાષીક જીવર આરતના	
હક	...૧૫૯
૧૦ બહી તરફથી મળેલી ખસીસ	
જીવર હક	...૧૬૦
૧૧ સૌદાયક જીવર	...૧૬૧

ક્રમ નં.	વિષય
૧૨ બહીની જન્મ મીલકત જીવર	
આરતના હેવા હક	...૧૬૧
૧૩ સૌદાયક અને વારસામાં મળેલી	
મીલકત જીવર	
૧૪ ધંધાની કમાઈ જીવર બહીનો હક ૧૬૨	
૧૫ અપારીભાષીક જીવર આરતના	
હક	...૧૬૩
૧૬ અપારીભાષીકની વહેંચણુના	
હક	...૧૬૪
૧૭ સ્ત્રીધનના વારસ	
(૧) કુંવારીકાના વારસ	...૧૭૬
(૨) શુલકના કમ	...૧૭૭
(૩) ચૌતકના વારસ	...૨૭૮—૨૮૦
(૪) અચૌતકના વારસ	...૨૭૯
(૫) મરદ તરફ મળેલા વારસા	
ના સંબંધે ૨૮૧—૨૮૨--૩	
(૬) આરત તરફથી મળેલા	
વારસાના કમ	...૨૮૪
૧૮ બદલાસ—ના વારસાની ના	
લાયકી નથી	...૨૮૫
સ્વોપાર્જિત.	
મીલકત કમ	...૧૪૬
હિંદુ ધર્મ પુસ્તકો—જુઓ ધર્મ	
હિંદુલા.	
૧—ની જીવતી—જુઓ જીવતી	...૧
૨—નું લાગુપણું—જુઓ લાગુપણું	
હિસાબ	
મેનજર પાસેથી હિસાબ લેવાનો	
હક	...૧૪૬ દીકા
ક્ષત્રજ પુત્ર	...૩૫, ૩૫ થ

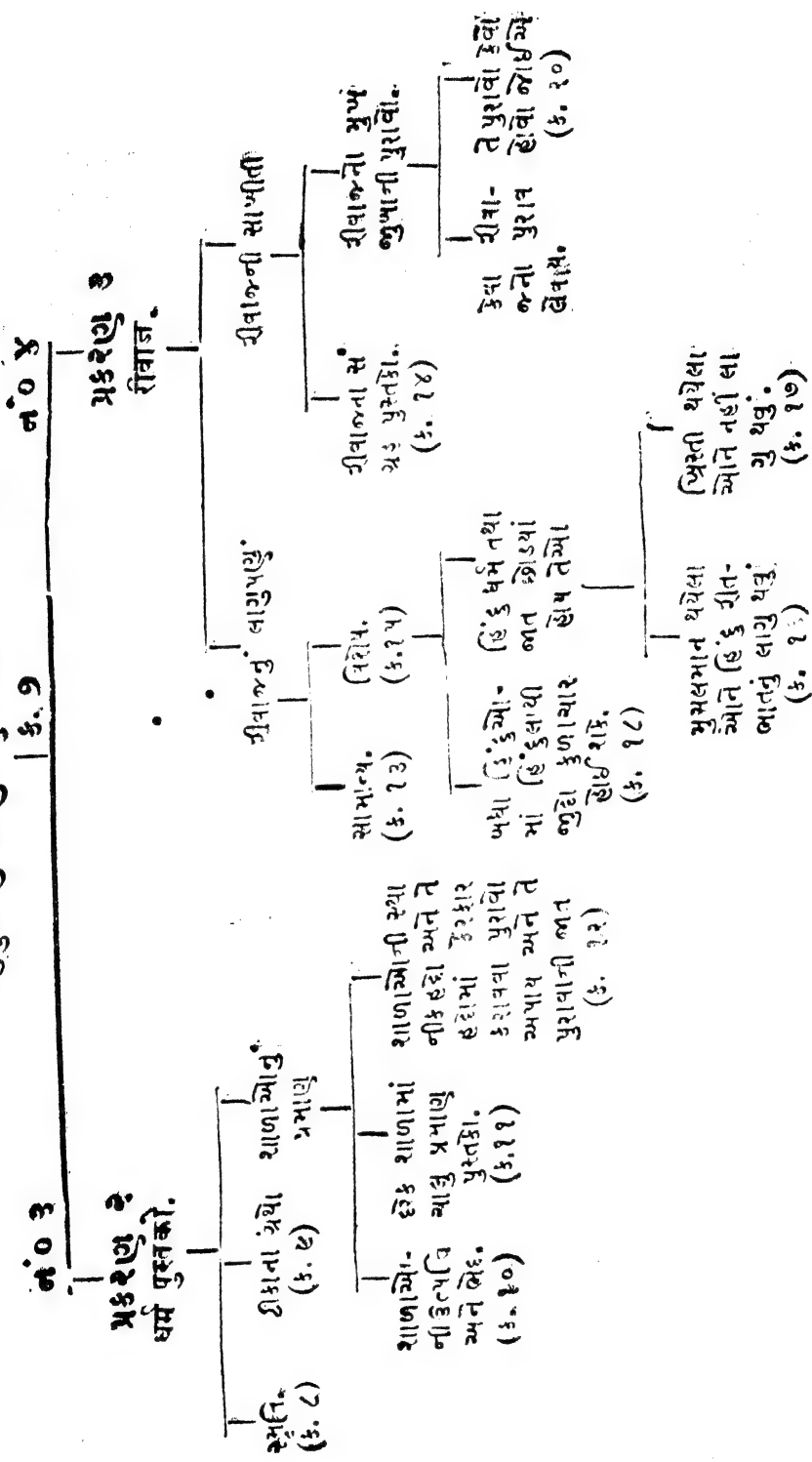
નં0 ૨.
હિંદુભાનું લાગુથણું (ક. ૧)
પ્રકરણ ૧ કર્ત્વિત્ત.

નં ૦ ૩-૪

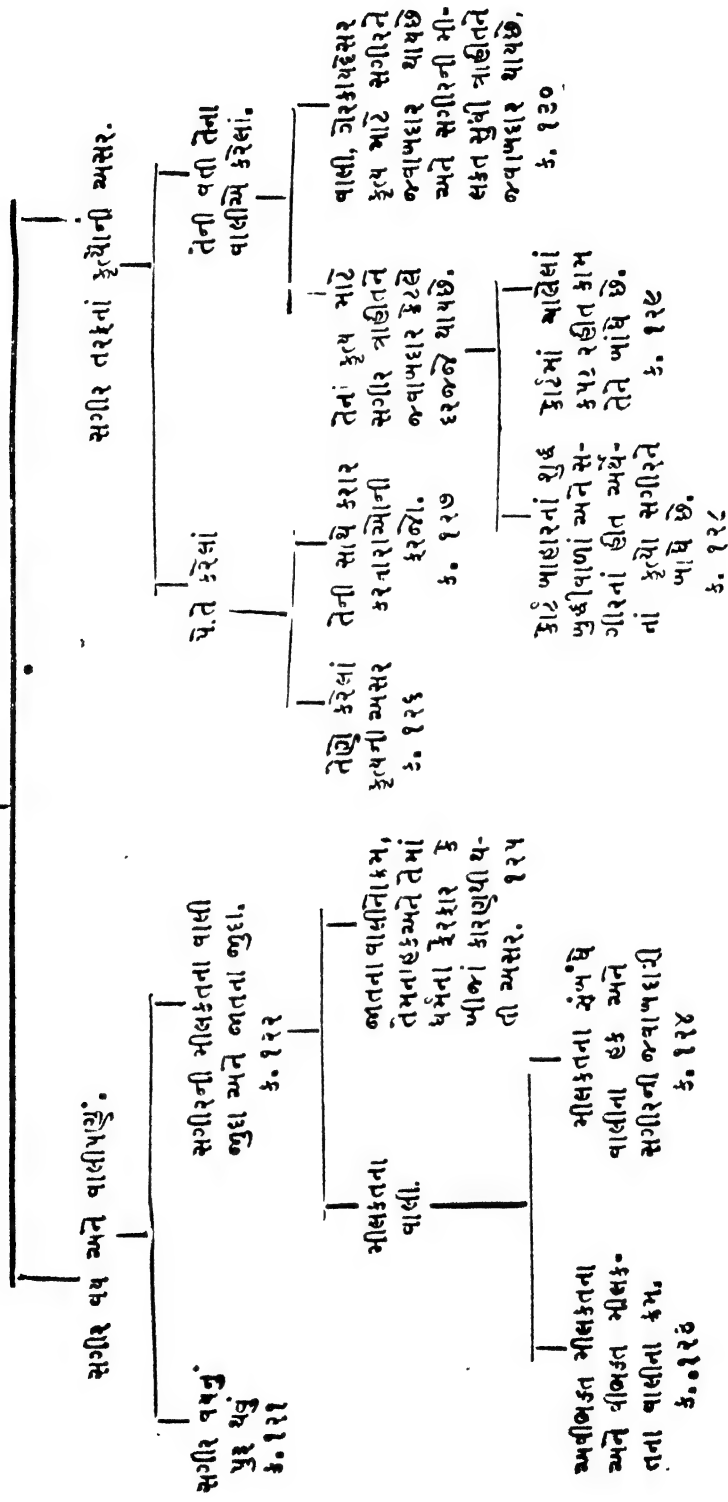
હિંદુ લાગુ થાયું—ભિત્તિરથાન.

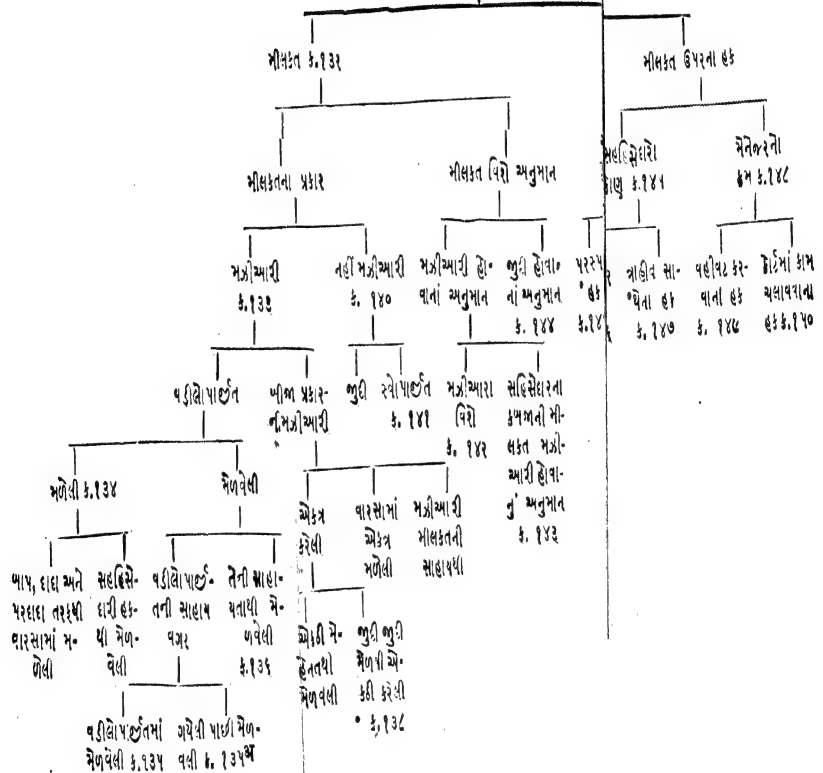
નં० ૭

પ્રકરણ ૬—સર્ગીર અને વાલી.

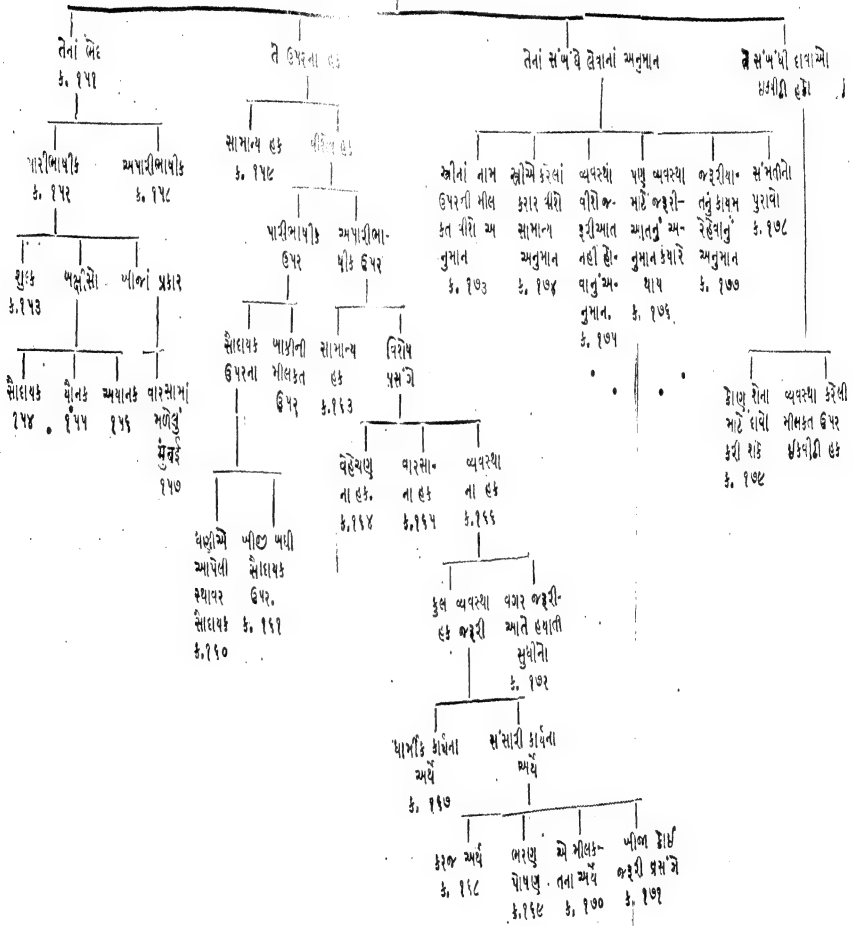

प्रकरण ९—कुटुंबनी मीलकत.
१३१

તંબુ

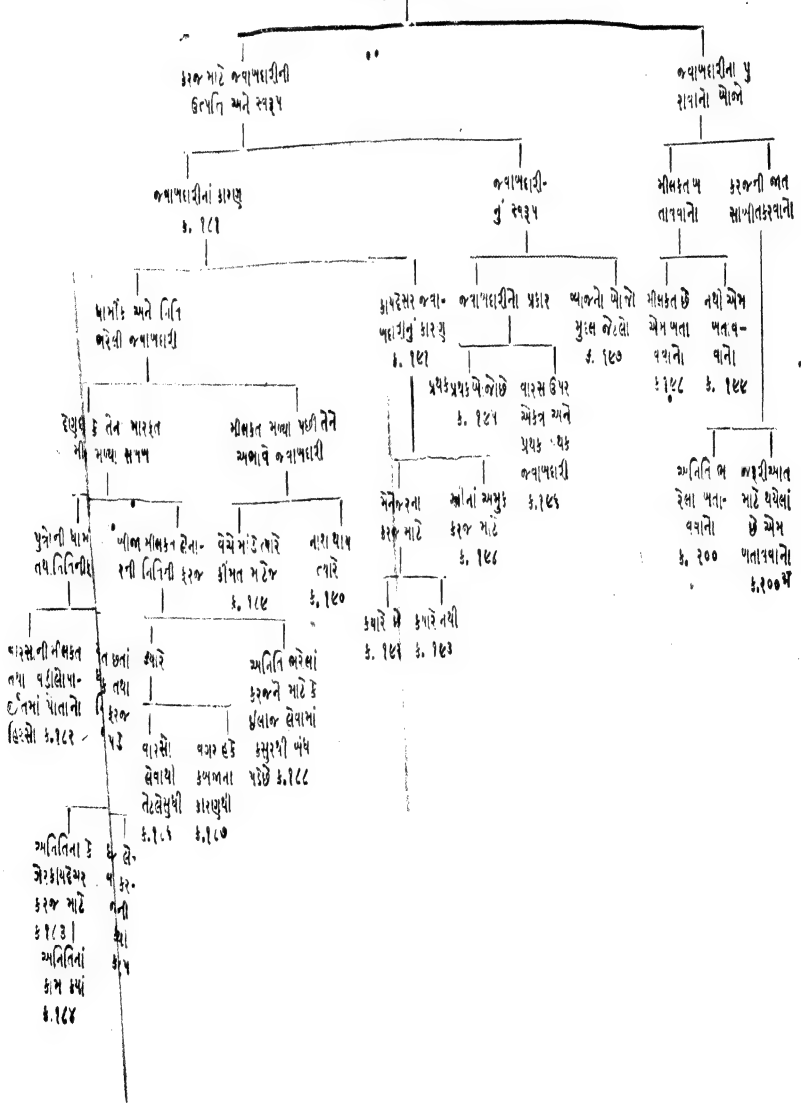
અંક ૨૭૬-છીયન.

નં ૧૦

મીસાત ઉપર જવાબદારી.

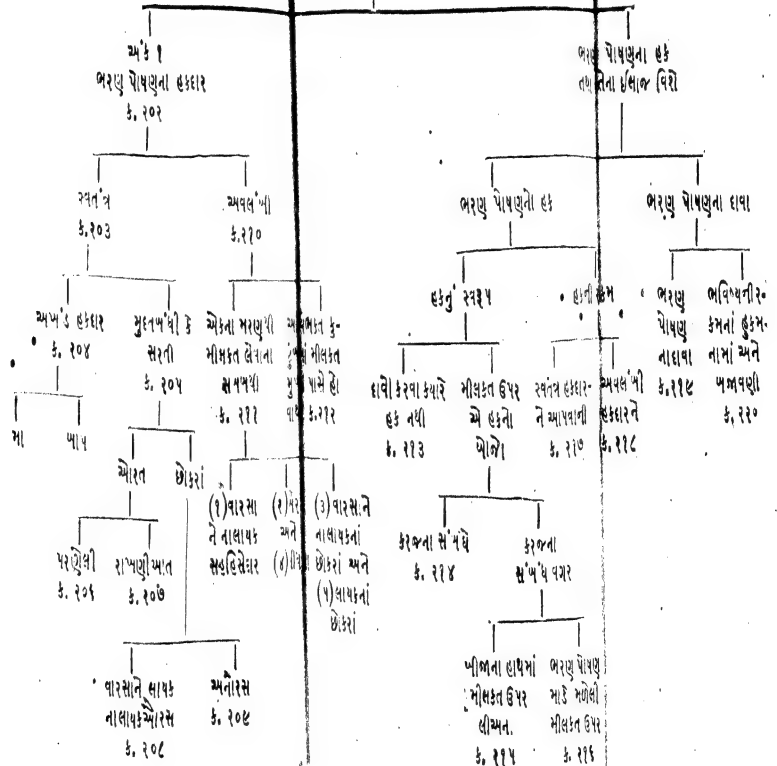
પ્રકરણ ૬-કરત.

નં ૧૧

પ્રકરણ ૧૦-પરણવોષળ.

ક. ૨૦૨

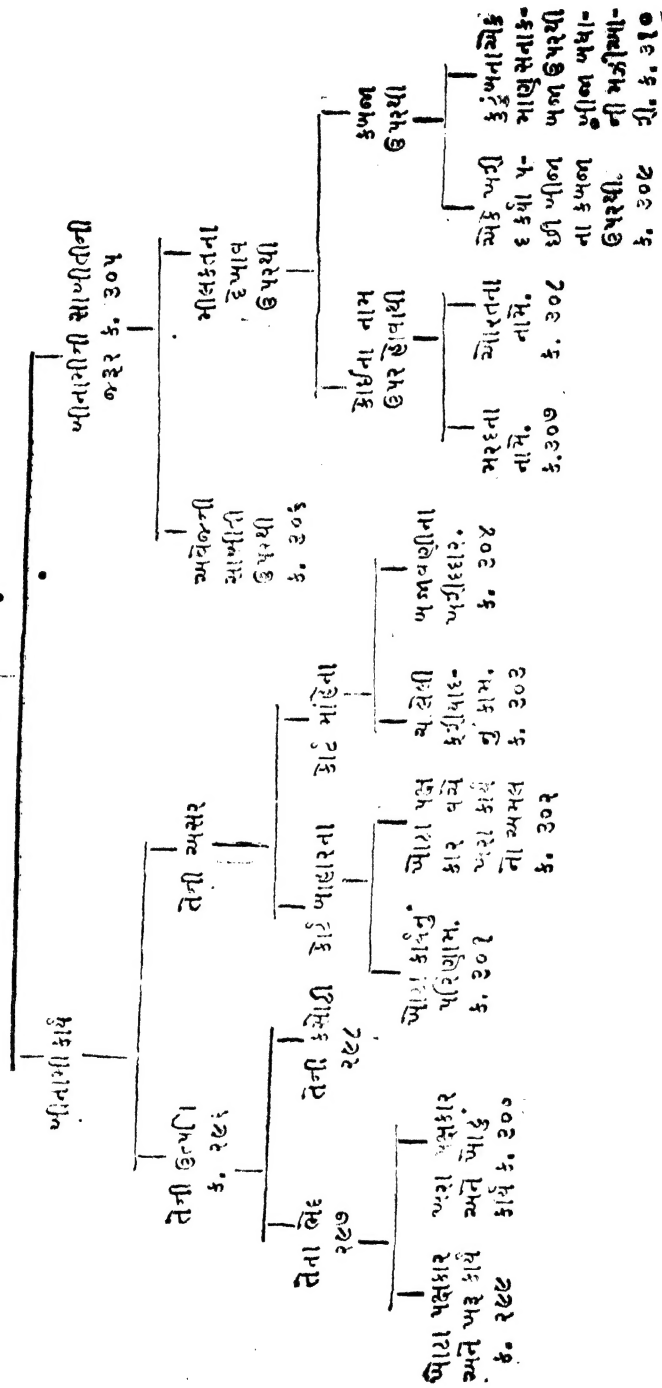

નોં ૧૪

વ્યવસ્થા પ્રકાર—સોપાન વ્યવસ્થા.

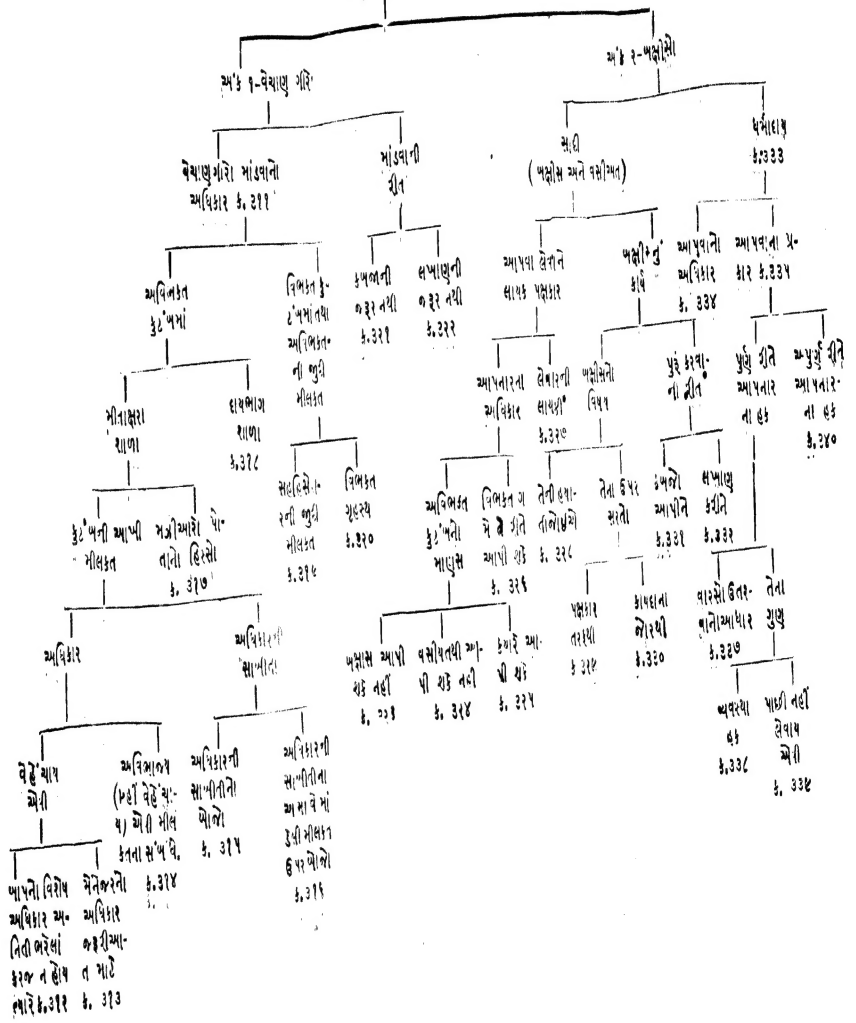
પ્રકરણ ૧૩-લીનામી.

અવસ્થા પ્રકાર.

प्रकरण १४—चौकस व्यवस्था.

प्रकरण १४-वैचक्षण.

[illegible]

